

**ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**

**НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ІНФОРМАТИКИ І ПРАВА
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ПОЖИДАЄВА МАРІЯ АНАТОЛІВНА

УДК 347.73:336.717(477)

**ДИСЕРТАЦІЯ
ФІНАНСОВО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ
ПЛАТІЖНИХ СИСТЕМ В УКРАЇНІ**

12.00.07 – адміністративне право і процес;
фінансове право; інформаційне право

08 – Право

Подається на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук.

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело
_____ М. А. Пожидаєва

Науковий консультант: Орлюк Олена Павлівна, доктор юридичних наук, професор, дійсний член (академік) Національної академії правових наук України

Київ – 2020

АНОТАЦІЯ

Пожидаєва М. А. Фінансово-правове регулювання платіжних систем в Україні. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» (081 – Право). – Державний вищий навчальний заклад «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», Міністерство освіти і науки України, Науково-дослідний інститут інформатики і права Національної академії правових наук України, Київ, 2020.

У дисертації вирішено актуальну наукову проблему, що полягає у поглибленні знань і комплексній розробці положень стосовно фінансово-правового регулювання відносин у сфері організації та функціонування платіжних систем в Україні та обґрунтуванні основних тенденцій його розвитку на національному рівні з формулюванням концептуально перспективних напрямів удосконалення чинного законодавства у досліджуваній сфері.

Акцентовано увагу на теоретико-методологічних засадах формулювання змісту фінансово-правової категорії «платіжна система», що допомогло виокремити платіжну систему як цілісне системно впорядковане утворення для здійснення переказу коштів. З цієї метою проаналізовані різні науково-практичні підходи до розуміння платіжної системи, за допомогою симбіозу яких вони зведені в єдину консолідовану концепцію, що надало можливість дослідити проблеми визначення платіжної системи в єдності їх економічного змісту та юридичної форми. У контексті системної методології консолідований науково-теоретичний підхід передбачив одночасно застосовувати інструментально-інфраструктурну та інституціональну концепції для цілісного сприйняття платіжної системи як об'єктивної комплексної категорії.

Установлено, що платіжна система ґрунтується на комбінованій сукупності неоднорідних структурних елементів. Ці складові компоненти за спільністю їх характеристик можна об'єднати в три взаємопов'язані для

виконання загальної функції – переказу коштів, основні підсистеми чи групи елементів усередині самої платіжної системи: інституціональну; інструментально-інфраструктурну; організаційно-правову.

На підставі узагальнення наукових позицій щодо визначення сутності платіжних систем удосконалені основні напрями в цій сфері, які розглядаються у взаємозв'язку один з одним та сформульовані у трьох значеннях: 1) широкому – платіжна система розглядається як об'єктивно існуюча, узагальнена платіжна система держави у цілому або єдиний її платіжний простір, що складається з усіх діючих платіжних систем, включаючи операторів послуг платіжних інфраструктур, постачальників платіжних послуг на території відповідної держави; 2) вузькому – це кожна функціонуюча платіжна система, зокрема у державі; 3) глобальному – через посилення транснаціонального характеру платіжних систем та транскордонних грошових переказів, поняття платіжної системи виходить за рамки окремої держави та трансформується в глобальну платіжну систему.

Для однозначного розуміння поняття платіжної системи з'ясовано його співвідношення із таким суміжними правовими категоріями, як «грошова система», «розрахункова система», «переказ коштів». Відзначено, що платіжна система у цілому належить до організаційних елементів грошової системи, визначаючи її організацію та динаміку, а отже впливає на форми грошового обігу та його швидкість. В Україні на відміну від платіжної системи, яка забезпечує здійснення платежів за допомогою платіжних карток, електронних грошей та інших платіжних інструментів, система розрахунків дозволяє здійснювати розрахунки за угодами щодо цінних паперів. Доведено, що переказ коштів є багатостадійною процедурою руху коштів від платника до отримувача та у цілому має публічно-сервісну спрямованість, яку необхідно розглядати через призму категорій «платіжні послуги», «платіжні операції», «платіжні інструкції». Установлено, що платіжні послуги надаються їх постачальниками (провайдерами) на користь користувачів, а платіжні операції здійснюються за ініціюванням користувачів у вигляді платіжних інструкцій, якими є вказівки

користувачів постачальникам платіжних послуг здійснити платіжні операції за допомогою платіжних інструментів цих користувачів.

Наголошено, що через неухильне задоволення публічного фінансового інтересу щодо переказу коштів і циркуляції грошових потоків платіжні системи можна розглядати у складі грошового обігу як об'єкт фінансово-правового регулювання. Визначено фінансово-правове регулювання платіжних систем як форму цілеспрямованої дії норм фінансового права, у результаті якої впорядковані публічні відносини, що виникають між певними суб'єктами у сфері платіжних систем та переказу коштів.

З урахуванням основних положень міжнародних та європейських стандартів у платіжній сфері виокремлені принципи платіжної системи, без яких остання не може повноцінно виконувати своє головне функціональне призначення – переказ коштів. Принципами платіжної системи визначено як основоположні засади, на яких ґрунтуються стабільні організація та функціонування платіжної системи для забезпечення процесу безперервного руху коштів, що сприятиме ефективному перерозподілу фінансових ресурсів. На підставі аналізу обов'язкових функцій публічних фінансів визначені функції платіжної системи: регуляторно-розрахункова; трансфертно-відтворювальна; накопичувально-відтворювальна; сервісно-розподільна; інформаційно-захисна; контрольна.

Запропоновано на рівні спеціального нового закону у сфері платіжних послуг закріпити поняття «платіжна система України (платіжний простір України)» як сукупність платіжних організацій, учасників (членів) внутрішньодержавних та міжнародних платіжних систем, а також операторів послуг платіжної інфраструктури, постачальників платіжних послуг, які функціонують на території України та надають послуги щодо проведення переказу коштів відповідно до законодавства України, та заходів нагляду (оверсайта) платіжних систем з метою забезпечення їх безперервного, надійного та ефективного функціонування. Також удосконалена законодавча дефініція платіжної системи як фінансової інституції у вигляді сукупності

структурних елементів, до яких належать платіжна організація, розрахунковий банк, учасники (члени), оператор(и) послуг платіжної інфраструктури, що взаємодіють на договірних засадах для надання платіжних та/або операційних, інформаційних, інших технологічних послуг, пов'язаних з використанням набору платіжних інструментів, процедур та дотриманням правил переказу коштів в Україні.

Сформульоване правове визначення національної платіжної системи в Україні. Це внутрішньодержавна платіжна система, яка створюється центральним банком (НБУ) згідно з національним законодавством для проведення міжбанківських розрахунків або роздрібних платежів, або розрахунків цінними паперами у національній валюті на території України та взаємодіє з платіжними системами інших держав. У сучасному платіжному просторі України діє дві національні платіжні системи: 1) Система електронних платежів Національного банку України (СЕП) як міжбанківська платіжна система; 2) Національна платіжна система «Український платіжний простір» (ПРОСТІР) у вигляді роздрібною платіжної системи із застосуванням різних платіжних інструментів, у т. ч. платіжних карток, електронних грошей. Сучасна імплементація міжнародних стандартів національними та іншими платіжними системами, які функціонують в Україні, а також впровадження ними новітніх технологій сприяє їх інтеграції в єдину зону платежів в євро (SEPA) та гармонізації зі світовим платіжним простором.

Подальшого розвитку зазнали класифікації платіжних систем, що дало можливість повніше висвітлити сутність і функції останніх, розкрити їх роль у реалізації фінансової політики держави та характер впливу на соціально-економічний розвиток суспільства. Роль тієї чи іншої платіжної системи характеризується її відношенням до визначеного(ої) виду (групи) залежно від діючої класифікації платіжних систем. Класифікації платіжних систем проведено за певними критеріями та підставами, а саме: 1) залежно від території поширення їх діяльності; 2) за ознакою резидентності платіжної організації; 3) за видом суб'єкта створення платіжної системи; 4) за видом

платіжного інструменту; 5) за наявністю особливого національного статусу; 6) залежно від розміру сум проведених платежів, обсягу обробки платежів та їх пріоритетності; 7) за способом організації розрахунків або режимом розрахунків у платіжних системах; 8) за фактором системної значимості платіжних систем. Усе це має полегшувати визначення місця та значення конкретної платіжної системи у фінансовій системі держави.

Аргументовано, що в Україні безперервне та своєчасне проведення платежів щодо виконання бюджетів за доходами та видатками в системі казначейства та за його межами забезпечується внутрішньою платіжною системою Державної казначейської служби України, для функціонування якої відкрито єдиний казначейський рахунок у НБУ, а також міжбанківською платіжною системою – СЕП НБУ. У цілому всі ці взаємопов'язані між собою елементи складають своєрідну платіжну систему для виконання бюджетів в Україні. Отже, публічно-сервісне казначейське обслуговування відносин у сфері виконання бюджетів (саме організація прийому, збереження і видачі бюджетних коштів) потребує безперервного надання платіжних послуг зі сторони СЕП НБУ для проведення відповідних платежів у бюджетній системі.

Зазначено, що вибір конкретного інструменту та способу здійснення розрахунку визначається еволюційним вектором розвитку платіжних інструментів, що являє собою безперервний процес, успішність результатів якого безпосередньо залежить від економічних умов, упровадження новітніх фінансових технологій, досконалості законодавства, соціальних, історичних і національних уподобань. Тому з позиції зарубіжного та вітчизняного досвіду уточнено зміст періодизації еволюції застосування електронних платіжних інструментів шляхом виділення трьох основних етапів розвитку: I етап (кінець XVIII ст. – XIX ст.) формування правових передумов зародження платіжних інструментів; II етап (XX ст.) комп'ютеризація платіжних операцій; III етап (XXI ст.) інтелектуалізація здійснення платежів.

Ураховуючи високий рівень актуальності використання електронних платіжних інструментів в Україні, зосереджено увагу на таких їх видах:

платіжні картки; мобільні платіжні інструменти, у тому числі на основі технологій NFC, QR-кодів та програмного забезпечення, що функціонує через мережу Інтернет; електронні гроші; електронні платіжні інструменти на основі платіжних екосистем (наприклад, PayPal, TransferWise, Payoneer, Skrill тощо). Підкреслено, що поряд з електронними грошима потрібно ще виділяти цифрові валюти центральних банків, які для зменшення частки готівки в грошовому обігу можуть випускати власну електронну валюту як альтернативу наявним засобам та інструментам роздрібних платежів у певній країні. На сьогодні НБУ вивчає можливість випуску власної цифрової валюти – електронної гривні.

Аргументовано, що імплементація норм Директиви 2015/2366/ЄС про платіжні послуги на внутрішньому ринку (далі – PSD2) в національне законодавство сприятиме прозорій конкуренції та розвитку інновацій у сфері фінансових технологій, а також вільній реалізації користувачем свого права на вибір найбільш прийняттого надавача/постачальника платіжних послуг, що у цілому впливатиме на рівень конкурентоздатності банків і платіжних компаній у світовій мережі електронних платежів. Разом з упровадженням концепції відкритого банкінгу інноваційні фінансові технології (наприклад, застосування спеціальних мобільних додатків/застосунків дистанційного обслуговування (клієнт-банк), штучного інтелекту у вигляді віртуальних співрозмовників/чат ботів, відкритих програмних інтерфейсів додатків (API), технології блокчейну та ін.) в сфері платежів і грошових переказів позитивно впливають на трансформацію платіжних систем шляхом відходу від обов'язковості їх створення або членства в них для надання платіжних послуг та усунення концентрації платіжних послуг у банках.

Розглянуто процедуру переказу коштів як визначений законодавством алгоритм послідовних дій при здійсненні платежів, що включає три основні стадії: 1) ініціювання платежу; 2) передача розпоряджень про платіж або комунікаційний обмін платіжною інформацією; 3) механізм розрахунку. Залежно від виду послуг, які надаються учасниками платіжної системи, а також операторами послуг платіжної інфраструктури, постачальниками платіжних

послуг в процесі переказу коштів, виникають такі групи відносин: відносини еквайрингу; відносини процесингу; відносини маршрутизації, клірингу та/або розрахунку.

Доведено, що нагляд (оверсайт) за платіжними системами передбачає спостереження центрального банку за дотриманням відповідними суб'єктами (піднаглядними об'єктами оверсайта) встановлених чинними нормативно-правовими актами норм і правил без втручання в їх поточну оперативно-господарську діяльність та проведення перевірки функціональної орієнтованості діяльності цих суб'єктів щодо виконання вимог законодавства, а також при виявленні правопорушень може супроводжуватись заходами впливу державно-владного характеру з метою забезпечення законності і правопорядку під час надання платіжних послуг.

Надано характеристику системи захисту інформації будь-якої платіжної системи за національним законодавством та міжнародними стандартами забезпечення безпеки платежів. Серед останніх названо загальноприйняті стандарти безпеки індустрії платіжних карт (міжнародний стандарт PCI DSS), сучасні криптографічні протоколи захисту інформації для передачі зашифрованих даних у мережі (сьогодні – це протокол TLS (Transport Layer Security), алгоритми, паролі та ключі з відповідною довжиною щодо захисту інформації для передачі даних у мережі, у тому числі й технології 3D Secure, токенизацію.

Констатовано, що захист прав користувачів платіжних систем/платіжних послуг передбачає систему законодавчих та регуляторних засобів, які захищають користувачів на всіх етапах їх відносин з постачальниками (провайдерами) платіжних послуг. З'ясовано, що захист прав користувачів платіжних послуг здійснюється як через нормативно-правове установлення чітких вимог до постачальників таких послуг щодо їх обов'язків, так і законодавче запровадження лімітів відповідальності за неавторизованими операціями, закріплення конкретних критеріїв розмежування відповідальності та збитків між банками та користувачами за спірні операції з використанням

електронних платіжних засобів, а також за несвоєчасне перерахування або не в повному обсязі податків, зборів та інших платежів до бюджетів та позабюджетних цільових фондів тощо.

Обґрунтована необхідність прийняття нового Закону України «Про платіжні послуги та платіжні системи» та внесення відповідних змін до Законів України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», «Національний банк України», «Про банки і банківську діяльність», «Про валюту і валютні операції», а також приведення у відповідність до цього спеціального Закону ряду інших законів і нормативно-правових актів.

Сформульовані в дисертаційній роботі висновки, положення, пропозиції й рекомендації можуть бути використані в: а) науково-дослідній сфері – для подальших досліджень фінансово-правового регулювання платіжних систем та для визначення напрямів його вдосконалення; б) сфері правотворчості – при розробці пропозицій щодо прийняття нового закону про платіжні послуги та внесення змін до чинного законодавства у сфері здійснення платежів, які у цілому будуть спрямовані на вдосконалення та розвиток фінансово-правового регулювання платіжних систем; в) правозастосовній діяльності – у здійсненні захисту прав користувачів платіжних послуг, а також державного нагляду (оверсайта) платіжних систем з боку Національного банку України; г) освітньому процесі – під час викладання навчальних дисциплін «Фінансове право», «Захист прав користувачів платіжних систем», «Правове регулювання забезпечення фінансової безпеки», «Правове регулювання валютних відносин» та інших споріднених дисциплін, а також при підготовці підручників, навчальних посібників, розробці методичних рекомендацій щодо підготовки й проведення лекцій та практичних занять.

Ключові слова: платіжна система, платіж, переказ коштів, фінансово-правове регулювання, платіжний інструмент, електронний платіжний засіб, платіжні послуги, платіжні операції, користувачі платіжних послуг, оверсайт.

SUMMARY

Pozhydaeva M. A. Financial and legal regulation of payment systems in Ukraine. – Qualifying scientific work as a manuscript.

Dissertation for obtaining a degree of Doctor of Legal Sciences in specialty 12.00.07 – Administrative Law and Process; Finance Law; Information Law. – Kyiv National Economic University named after Vadym Getman, Ministry of Education and Science of Ukraine, Scientific-Research Institute of Informatics and Law of the National Academy of Law Sciences of Ukraine, Kyiv, 2020.

The dissertation addresses an urgent scientific problem, which consists in deepening knowledge and comprehensive development of provisions regarding the financial and legal regulation of relations in the sphere of organization and functioning of payment systems in Ukraine and substantiating of the main tendencies of its development at the national level with formulation of conceptually perspective directions of the current legislation improvement in the research field.

The theoretical and methodological principles of formulating the content of the financial and legal category "payment system" are emphasized, which helps to distinguish the payment system as a whole systematic orderly formation for the transfer of funds. According to this, various scientific and practical approaches to the understanding of the payment system are analyzed, which, through their symbiosis, are consolidated into a single consolidated concept, which makes it possible to investigate the problems of determining the payment system in the unity of their economic content and legal form. In the context of a systematic methodology, a consolidated scientific and theoretical approach implies the simultaneous application of instrumental, infrastructural and institutional concepts for the holistic perception of the payment system as an objective complex category.

It is established that the payment system is based on a combined set of heterogeneous structural elements. These components of the commonality of their characteristics can be combined into the three interrelated and interacting to fulfill a common function - the transfer of funds, major subsystems or groups of elements

within the payment system itself: institutional; instrumental and infrastructural; organizational and legal.

Based on the generalization of scientific positions on determining the nature of payment systems, the main directions in this field, which are considered in relation to each other and formulated in three meanings, are improved: 1) in the broad meaning - the payment system is considered as an objectively existing, generalized payment system of the state as a whole or its only payment area, consisting of all existing payment systems, including payment infrastructure service providers, in the territory of the state concerned; 2) in the narrow meaning - it is every functioning payment system, in particular in the state; 3) in the global meaning - enhancing the transnational nature of payment systems and cross-border remittances, the notion of a payment system goes beyond a single country and transforms into a global payment system.

For a clear understanding of the payment system concept, its relation with the related legal categories is clarified: “monetary system”, “payment system”, “transfer of funds”. It is noted that the payment system as a whole belongs to the organizational elements of the monetary system, determining its organization and dynamics, and therefore influences the forms of money circulation and its speed. In Ukraine, unlike the payment system, which provides payments by means of payment cards, electronic money and other payment instruments, the settlement system allows to make payments under securities agreements. It is proved that the transfer of funds is a multi-stage procedure of movement of funds from payer to payee and generally has a public service orientation, which should be considered through the prism of categories “payment services”, “payment transactions” and “payment instructions”. It is established that payment services are provided by their providers for the benefit of users, and payment transactions are initiated by users in the form of payment orders, which are instructions of payment service users for making of payment transactions through these users payment instruments.

It is emphasized that due to the steady satisfaction of the public financial interest in the transfer of funds and the circulation of cash flows, payment systems can be

considered as a part of money turnover that an object of financial and legal regulation. The financial and legal regulation of payment systems is defined as a form of the purposeful action of financial law, as a result of which the public relations that arise between certain entities in the field of payment systems and funds transfer are regulated.

Taking into account the basic provisions of the international and European standards in the payment sphere, there are outlined the principles of the payment system without which the latter cannot fully fulfill its main functional purpose - the transfer of funds. The principles of the payment system can be considered as the fundamental basis on which the stable organization and functioning of the payment system are based to ensure a continuous flow of funds, which will facilitate the efficient redistribution of financial resources in the economy. Based on the analysis of the mandatory functions of public finances, the functions of the payment system are determined: regulatory and settlement; transfer and reproductive; cumulative and reproductive; service and distributive; information security; control.

It is proposed at the level of a special new law in the field of payment services to consolidate the concept of “payment system of Ukraine (payment space of Ukraine)” - it is a set of payment organizations, participants / members of national and international payment systems, as well as operators of payment infrastructure services, payment service providers, which function as payment services in the territory of Ukraine and provide services in connection with the transfer of funds in accordance with the legislation of Ukraine, and measures of supervision (oversight) of payment systems in order to ensure their continuous, reliable and efficient operation. Also, the legislative definition of the payment system as a financial institution in the form of a set of structural elements to which the payment organization, the settlement bank, participants / members, the operator(s) of payment infrastructure services interacting on a contractual basis to provide payment, and / or operational informational, other technological services related to the use of a set of payment instruments, procedures, and compliance of rules funds transfer in Ukraine.

There was made an attempt to formulate a legal definition of the national payment system in Ukraine. It is a state payment system created by the central bank (NBU) to carry out interbank payments either retail payments, or settlements in national currency on the territory of Ukraine, and it interacts with payment systems of other countries. There are two national payment systems in the modern payment space of Ukraine: 1) the National Bank of Ukraine (SEP) system of electronic payment as an interbank payment system; 2) National Payment System "Ukrainian Payment Space" (PROSTIR) in the form of a retail payment system with the use of various payment instruments, including payment cards, electronic money. The modern implementation of international standards by national and other payment systems operating in Ukraine, as well as the introduction of the latest technologies facilitates their integration into the Single Euro Payments Area (SEPA) and harmonization with the global payment space.

Further development is undergoing the classification of payment systems, which makes it possible to more fully cover the nature and functions of the latter, to reveal their role in the financial policy of the state, to improve the directions and nature of the influence of payment systems on the socio-economic development of society. The role of a particular payment system is characterized by its relation to a certain type(s) depending on the current classification of payment systems. The classification of payment systems is made according to certain criteria and grounds, namely: 1) depending on the territory of their activity; 2) on the basis of residency of the payment organization; 3) by type of payment system entity; 4) by type of payment instrument; 5) depending on the presence of a special national status; 6) depending on the amount of payments made, the amount of payment processing and their priority; 7) by the method of organization of payments or the mode of payments in payment systems; 8) by the factor of systemic importance of payment systems. All this should make it easier to determine the place of a particular payment system in the state financial system.

It is argued that in Ukraine uninterrupted and timely payments for budget execution on revenues and expenditures in the treasury system and beyond are

provided by the internal payment system of the State Treasury Service of Ukraine, for the functioning of which a single treasury account is opened in the NBU, as well as through the interbank system of electronic payments of the National Bank of Ukraine (hereinafter – the SEP of NBU). All in all, these interacting elements make up a kind of payment system for budget execution in Ukraine. Therefore, public-servicing treasury of budget execution relations (namely the organization of receiving, storing and issuing budgetary funds) requires uninterrupted provision of payment services by the SEP to make budgetary payments.

It is stated that the choice of a particular instrument and method of calculation is determined by the evolutionary vector of payment instruments development, which is a continuous process, the success of which depends directly on economic conditions, introduction of the latest financial technologies, the perfection of legislation, social, historical and national preferences. Therefore, according to the foreign and domestic experience, the content of the periodization of the evolution of electronic payment instruments use by identifying three main stages of development has been clarified: stage I (end of the XVIII century - end of the XIX century) formation of legal preconditions for the birth of payment instruments; stage II (XX century) computerization of payment transactions; stage III (XXI century - nowadays) intellectualization of payments.

Taking into account the high level of relevance of electronic payment instruments use in Ukraine, the attention is focused on the following types: payment cards; mobile payment tools, including those based on NFC technologies, QR codes and software operating over the Internet; electronic money; electronic payment instruments based on payment ecosystems (e. g. PayPal, TransferWise, Payoneer, Skrill, etc.). It is emphasized that, along with electronic money, it is necessary to allocate digital currencies of central banks, which, in order to reduce the share of cash in circulation, can issue their own electronic currency as an alternative to existing means and instruments of retail payments in a particular country. Today the NBU is exploring the possibility of issuing its own digital currency - the electronic hryvnia.

It is argued that the implementation of the provisions of Directive (EU) 2015/2366, on payment services in the internal market (hereinafter – PSD2) in national law will facilitate transparent competition and development of innovations in the field of financial technologies, as well as the free exercise by the user of his right to choose the most acceptable provider of payment services, which will generally influence the level of competitiveness of banks and payment companies in the worldwide electronic payment network. Together with the introduction of the open banking concept, innovative financial technologies (for example, the use of special mobile applications / remote service applications (client-bank), artificial intelligence in the form of virtual interlocutors / chatbots, open software application interfaces (API), blockchain technologies, etc.) in the field of payments and remittances have a positive effect on the transformation of payment systems by withdrawing from the obligation to create them or to be their members for the provision of payment services and removing the concentration of payment services in banks.

The procedure of funds transfer is considered as a legislative algorithm of sequential actions in making payments, which includes three main stages: 1) initiation of payment; 2) transfer of payment orders or communication exchange of payment information; 3) the mechanism of calculation. Depending on the type of services provided by the participants of the payment system, as well as the operators of payment infrastructure services, payment services providers in the process of funds transfer, the following groups of relations arise: acquiring relationships; processing relations; routing, clearing and / or final settlement relationships.

It is proved that the oversight over payment systems implies the supervision of the central bank in compliance with the relevant entities (supervised objects of the oversight) of the norms and regulations established by the current normative legal acts without interfering with their current operational and economic activity and conducting verification of the functional orientability of the activities of these entities according to the requirements of the legislation, as well as in the detection of offenses may be accompanied by influential measures of state power in order to ensure law and order in society.

The information security system of any payment system according to national legislation and international standards of payment security is established. Among the latter, there are the generally accepted payment standards of the payment card industry (international PCI DSS standard), modern cryptographic information security protocols for transmitting encrypted data on the network (today it is the TLS protocol (Transport Layer Security), algorithms, passwords and keys with appropriate length according to information security for network data transfer, including 3D Secure technology, tokenization.

It is stated that the protection of the rights of payment systems / payment services users envisages a system of legislative and regulatory means that protect users at all stages of their relations with payment service providers. It has been found out that the protection of payment service users' rights is carried out both through the legal setting of clear requirements to the providers of such services regarding their obligations, as well as the legislative introduction of liability limits for unauthorized transactions, the fixing of specific criteria for the division of responsibility and losses between banks and users, for disputed transactions involving the use of electronic means of payment, as well as for late or incomplete transfer of taxes, fees and other payments to the budget and off-budget trust funds and so on.

The necessity to adopt the new Law of Ukraine “On Payment Services and Payment Systems” and introduction of corresponding amendments to the Laws of Ukraine “On Financial Services and State Regulation of Financial Services Markets”, “National Bank of Ukraine”, “On Banks and Banking”, “On Currency and Currency Transactions”, as well as bringing a number of other laws and regulations into compliance with this special Law.

The conclusions, provisions, proposals and recommendations formulated in the dissertation can be used in: a) research sphere – for further research of financial and legal regulation of payment systems and for determining the directions of its improvement; b) lawmaking sphere – in the development of proposals for the adoption of a new law on payment services and amendments to the current legislation in the field of payments, which will generally be aimed at improving and developing

the financial and legal regulation of payment systems; c) enforcement activities – in the protection of payment service users' rights, as well as the state oversight of payment systems by the National Bank of Ukraine; d) the educational process – during the teaching of subjects “Financial Law”, “Protection of payment service users' rights”, “Legal regulation of financial security”, “Legal regulation of monetary relations” and other related disciplines, as well as in the preparation of textbooks, manuals, development of methodological recommendations for the preparation and conducting of lectures and workshops.

Key words: payment system, payment, funds transfer, financial and legal regulation, payment instrument, electronic mean of payment, payment services, payment transactions, payment services users, oversight.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧКИ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Пожидаєва М. А. Платіжні системи: теоретичні засади та фінансово-правове регулювання в Україні: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2020. 348 с.
2. Пожидаєва М. А. Імплементация стандартів ЄС у сфері здійснення платіжних трансакцій у законодавство України. *Адаптація національного законодавства відповідно до Угоди про асоціацію з Європейським Союзом: наукова монографія / За ред. О. В. Кузьменко (Спеціальне редагування: О. В. Кузьменко, В. Г. Чорна).* Київ: Видавничий центр «Кафедра», 2019. Розд. VIII, підрозд. 8.7. С. 640-654.
3. Пожидаєва М. А. Перспективи переходу від національної платіжної системи до єдиного національного платіжного простору в Україні: напрями законодавчого регулювання. *Фінансова система регіонів: проблеми та перспективи:* монографія / Н. І. Богдан, О. М. Віленчук, Л. В. Дейнеко та ін.; за заг. ред. А. Б. Кондрашихіна, В. К. Присяжнюка. Київ: АМУ, 2014. Розд. 2, підрозд. 2.5. С. 252-261.

4. Пожидаєва М. А. Правові основи діяльності Національного банку України щодо підтримки цінової стабільності в державі. *Фінансова система регіонів: методологія, аналіз, практика: монографія* / З. В. Герасимчук, Л. І. Федулова, Л. А. Пашко та ін.; під загальною редакцією В. К. Присяжнюка, А. Б. Кондрашихіна. Київ – Севастополь – Донецьк: АМУ, 2012. Розд. 2, підрозд. 2.3. С. 175-179.

5. Пожидаєва М. А. Правові наслідки призначення тимчасової адміністрації банку. *Фінансове право*. 2008. № 2. С. 17-22.

6. Пожидаєва М. А. Тимчасова адміністрація в банку як запобіжний захід його банкрутству. *Підприємництво, господарство, право*. 2009. № 4. С. 36-39.

7. Пожидаєва М. А. Локальні акти банків та небанківських фінансових установ: їх правова природа. *Підприємництво, господарство, право*. 2009. № 11. С. 157-160.

8. Пожидаєва М. А. Особливості правового режиму металевих рахунків. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2010. № 9. С. 62-69.

9. Пожидаєва М. А. Правове регулювання золотовалютних резервів України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2011. № 3. С. 74-80.

10. Пожидаєва М. А. Проблемні питання визначення категорії «Національна платіжна система» за законодавством України. *Підприємництво, господарство і право*. 2013. № 9. С. 20-24.

11. Пожидаєва М. А. Правове забезпечення формування єдиного національного платіжного простору в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2013. № 10. С. 53-56.

12. Пожидаєва М. А. Науково-аналітичний підхід до розуміння правової природи електронних грошей. *Держава і право*. 2014. № 65. С. 184-192.

13. Пожидаєва М. А. Правове регулювання операцій з електронними грошима в Україні. *Адміністративне право та процес*. 2014. № 3 (9). С. 133-146.

14. Пожидаєва М. А. Визначення правових меж діяльності систем онлайн платежів в Україні. *Журнал східноєвропейського права*. 2015. № 15. С.116-123.

15. Пожидаєва М. А. Про необхідність викладання фінансово-правових дисциплін у вищих навчальних закладах із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських. *Адміністративне право та процес*. 2015. № 3. С. 115-123.

16. Пожидаєва М. А. Діяльність платіжних систем як предмет фінансово-правового регулювання. *Публічне право*. 2016. № 2. С. 134-142.

17. Пожидаєва М. А. Роль міжнародних стандартів у правовому регулюванні платіжних систем. *Публічне право*. 2016. № 4. С. 115-121.

18. Пожидаєва М. А. Основи фінансового права в Україні: аксіологічний та гносеологічний аспекти. *Держава і право*. Серія Юридичні науки. 2016. Вип. 74. С. 350-359.

19. Пожидаєва М. А. Фінансово-правове забезпечення вільного доступу резидентів України до міжнародних систем інтернет-розрахунків. *Публічне право*. 2017. № 1. С. 120-128.

20. Пожидаєва М. А. Перехід від валютних обмежень до правової регламентації як сприятлива умова для ефективного функціонування платіжних систем в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2017. № 1. С. 98-103.

21. Пожидаєва М. А. Правовий аналіз «прихованих» ризиків незакритих карткових рахунків. *Правове регулювання економіки: збірник наукових праць*. Київ: ДВНЗ «КНЕУ ім. Вадима Гетьмана», 2017. Вип. 16. С. 81-92.

22. Пожидаєва М. А. Правовое обеспечение безопасности платежей как гарантия бесперебойного функционирования платежных систем. *Leges și viața*. 2018. № 7. С. 76-79.

23. Пожидаєва М. А. Платіжна система та публічний інтерес: економіко-правовий взаємозв'язок на стадії виконання бюджетів. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2019. № 2. Volume 2. С. 114-120.

24. Пожидаєва М. А. Місце правових норм, які регулюють діяльність платіжних систем, у системі права. *Recht der Osteuropaischen Staaten (ReOS)*. 2019. № 1. С. 137-141.

25. Tkachenko Nataliia, Kurmaiev Petro, Seliverstova Liudmyla, Pozhydaeva Maria. Features of financing NATO's armed forces. *Amazonia Investiga*. 2020. № 26. Vol. 9. P. 117-124.

26. Пожидаєва М. А. Еволюція використання електронних платіжних інструментів: фінансово-правовий аспект. *Правові горизонти*. 2020. № 20 (33). С. 82-87.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

27. Пожидаєва М. А. Фінансове право у системі права: проблема розмежування фінансового та адміністративного права. *Дискусійні питання теорії фінансового права. Нормативно-правові засади природокористування та енергозбереження в Україні. Спори про податки: причини виникнення та напрями їх вирішення. Сучасний стан та перспективи розвитку фінансового права*: зб. наук. праць за матер. круглих столів та Міжнар. Інтернет-конф. (НДІ фінансового права). Київ: Вік прінт, 2009. С. 124-128.

28. Пожидаєва М. А. Фінансова система як предмет дослідження науки фінансового права: дискусійні питання. *Фінансове право у XXI сторіччі: здобутки та перспективи*: зб. наук. праць за матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 4-7 жовт. 2011 р.) Ч. 1 / НДІ фінансового права. Київ: Алерта, 2011. С. 51-57.

29. Пожидаєва М. А. Деякі аспекти реформування фінансової системи України. *Правові реформи в Україні*: матеріали III Всеукр. наук.-теорет. конф.: Ч. 1. (м. Київ, 6 жовт. 2011 р.). Київ: Національна академія внутрішніх справ, 2011. С. 200-201.

30. Пожидаєва М. А. Правове забезпечення удосконалення нагляду за платіжними системами в Україні. *Правові реформи в Україні: реалії сьогодення*: матеріали IV Всеукр. наук.-теорет. конф. (м. Київ, 11 жовт. 2012 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2012. Ч. 1. С. 137-139.

31. Пожидаєва М. А. Правовий аналіз результатів реформування основної функції Національного банку України за чинним законодавством. *Бюджетно-податкова реформа як каталізатор соціально-економічного розвитку в*

Україні: зб. наук. праць за матеріалами круглого столу та наук.-практ. інтернет-конф. (м. Київ, 17 трав. 2012 р.). Київ: Алерта, 2012. С. 219-222.

32. Пожидаєва М. А. Особливості правового статусу Національного банку України: його незалежність та самостійність. *Економіка та право: актуальні проблеми теорії й практики*: зб. наук. праць Регіональної міжвузівської наук.-практ. конф. (м. Київ, 1 черв. 2012 р.). Київ: ТОВ «Три К», 2012. Ч. 1. С. 70-71.

33. Пожидаєва М. А. Актуальні питання регулювання фінансів господарюючих суб'єктів: фінансово-правовий аспект. *Правове регулювання суспільних відносин в умовах демократизації Української держави*: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 2012 р.) / укладачі: Б.В. Новіков, Т.О. Чепульченко, І.П. Голосніченко, В.Ю. Пряміцин. Київ: НТУУ «КПІ», 2012. С. 293-294.

34. Пожидаєва М. А. Щодо імплементації норм Європейського Союзу в українському законодавстві у сфері обігу електронних грошей. *Реформи законодавства України в умовах євроінтеграції*: матеріали VI Всеукр. наук.-теорет. Конф. (м. Київ, 30 жовт. 2014 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2014. Ч. 1. С. 188-189.

35. Пожидаєва М. А. Правове розмежування оплати електронними грошима та переказу коштів при здійсненні розрахунків. *Особливості та перспективи розвитку громадянського суспільства в Україні*: зб. матер. підсумкової наук.-теорет. конф. (м. Київ, 15 квіт. 2014 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2014. С. 254-255.

36. Пожидаєва М. А. Місце електронних грошей у системі електронної комерції в Україні: правовий аспект. *Правове регулювання суспільних відносин в умовах демократизації Української держави*: матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. (2014, м. Київ). / Укладачі: І. П. Голосніченко, В. Ю. Пряміцин. Київ: НТУУ «КПІ», 2014. С. 208-210.

37. Пожидаєва М. А. Правове регулювання застосування мобільних платежів у господарській діяльності. *Актуальні проблеми правового*

забезпечення господарської діяльності в Україні: матеріали круглого столу (м. Харків, 12 берез. 2015 р.). Харків: ХНУВС, 2015. С. 153-156.

38. Пожидаєва М. А. Співвідношення платіжної та розрахункової систем: фінансово-правовий аналіз. *Вороновські читання (Фінансове право: сучасний стан та перспективи)*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 5 жовт. 2016 р.) / редкол.: А. П. Гетьман, М. П. Кучерявенко, Н. Ю. Пришва та ін. Київ: Асоціація фінансового права України, 2016. С. 186-190.

39. Пожидаєва М. А. Правовий режим єдиного платіжного простору за законодавством ЄС. *Європейська інтеграція України: сучасний стан та перспективи розвитку, присвяч. Дню науки та 95-річчю Національної академії внутрішніх справ*: тези підсум. наук.-теорет. конф. (м. Київ, 22 квіт. 2016 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2016. С. 71-72.

40. Пожидаєва М. А. Оверсайт платіжних систем як гарантія забезпечення безпеки на фінансовому ринку: основні напрями правового регулювання. *Фінансова безпека України на сучасному етапі*: тези Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Ірпінь, 25 берез. 2016 р.) / відп. за вип. Л. М. Касьяненко, А. В. Гарбінська-Руденко. Ірпінь: Університет ДФС України, 2016. С. 234-237.

41. Пожидаєва М. А. Фінансово-правова регламентація неактивних рахунків у процесі встановлення банківських правил. *Вороновські читання (Співвідношення матеріального та процесуального в регулюванні фінансових відносин)*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Чернівці, 4-5 жовт. 2017 р.) / редкол.: А. П. Гетьман, М. П. Кучерявенко, Т. А. Латковська та ін. Харків: Асоціація фінансового права України, 2017. С. 155-158.

42. Пожидаєва М. А. Значення законодавства ЄС для захисту прав користувачів платіжних систем в Україні. *Європейські та міжнародні підходи до захисту прав людини*: матер. регіон. наук.-практ. конф. (м. Київ, 7 квіт. 2017 р.) / за заг. ред. І. А. Грицяка. Київ: ун-т ім. Бориса Грінченка, 2017. С. 43-48.

43. Пожидаєва М. А. Класичне розуміння фінансового права: парадигма чи анахронізм (переосмислення). *Проблеми теорії фінансового права в сучасний період, пам'яті Л. К. Воронової*: матеріали IV Всеукр. наук.-практ.

круглого столу (м. Київ, 28 листоп. 2016 р.) / за ред. І. С. Гриценка, Н. Ю. Пришви, А. О. Монаєнка. Запоріжжя: КПУ, 2017. С. 73-78.

44. Пожидаєва М. А. Ефективність функціонування платіжної системи виконання бюджетів у світлі поетапного запровадження централізованої моделі казначейського обслуговування за законодавством України. *Концептуальні засади реформування адміністративного права та фінансового права України в сучасних умовах*: зб. наук. праць. Матер. Всеукр. «Круглого столу» (м. Київ, 2 листоп. 2018 р.) / за заг. ред. д.ю.н., проф., член-кор. НАПрН України О. Ф. Андрійко. Київ: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2018. С. 124-128.

45. Пожидаєва М. А. Фінансово-правове регулювання процедури онлайн-платежів. *Вороновські читання (Єдність адміністративних та фінансових процедур)*: зб. статей, доповідей та тез учасників міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 5-6 жовт. 2018 р.) / редкол.: М. Кучерявенко, Й. Пуделька, О. Головашевич. Харків: Асоціація фінансового права України, 2018. С. 461-467.

46. Пожидаєва М. А. Захист інформації в платіжних системах: стандарти ЄС та стан їх дотримання в Україні. *Теорія та практика адаптації законодавства України до законодавства ЄС*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 8 черв. 2018 р.) / за ред. проф. Р. С. Мельника, відпов. ред. Л. Ю. Малюга. Київ: Вид. дім "Гельветика", 2018. С. 64-66.

47. Пожидаєва М. А. Правове забезпечення безпеки трансакцій як складова надійності платіжної системи. *Україна в умовах трансформації міжнародної системи безпеки*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 15-16 трав. 2018 р.) / упорядники: М. З. Мальський, О. С. Кучик, Р. В. Вовк. Львів: Факультет міжнародних відносин ЛНУ ім. І. Франка, 2018. С. 91-94.

48. Пожидаєва М. А. Щодо правомірності проведення розрахунків криптовалютою в Україні. *Нові форми грошей та фінансових активів: становлення, перспективи, ризики*: тези I Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 29 листоп. 2017 р.). Київ: ДВНЗ «КНЕУ ім. Вадима Гетьмана», 2018. С. 223-

49. Пожидаєва М. А. Друга платіжна Директива ЄС (PSD2) як каталізатор розвитку цифрових платіжних сервісів: колаборація банків та фінтех-стартапів. *Теорія та практика адаптації банківського законодавства України до вимог ЄС: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 3 листоп. 2017 р.)* / за ред. проф. Р. С. Мельника, відпов. ред. проф. О. А. Музика-Стефанчук. Yerevan: Eurasian Social Science Association, 2018. С. 76-80.

50. Пожидаєва М. А. Щодо питання невиконання або неналежного виконання платіжного доручення на переказ коштів до бюджету. *Фінансово-кредитні системи в умовах зміни ділових циклів: Міжн. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Київ, 15 трав. 2019 р.): тези доп. / відп. ред. Н.П. Шульга. Київ: Київський національний торговельно-економічний університет. Укр. та англ. мовами. С. 128-131.*

51. Пожидаєва М. А. Роль судової практики у здійсненні захисту прав користувачів платіжних систем. *Вороновські читання (Судовий прецедент – джерело права або приклад правозастосування): зб. статей, доповідей та тез учасників Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Ірпінь, 4-5 жовт. 2019 р.)*. / Редкол.: М. Кучерявенко, О. Головашевич. Харків: Асоціація фінансового права України, 2019. С. 272-286.

52. Пожидаєва М. А. Платіжні операції як об'єкт фінансового моніторингу: міжнародні, європейські стандарти та українські законодавчі реалії. *Проблеми розвитку адміністративного і фінансового права в умовах сучасних реформаційних процесів: зб. наук. праць. Матеріали Всеукр. «Круглого столу» (м. Київ, 1 листоп. 2019 р.)* / за заг. ред. д.ю.н., проф., членкор. НАПрН України О. Ф. Андрійко. Київ: Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України, 2019. С. 255-260.

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

53. Пожидаєва М. А. Бюджетне, податкове та митне законодавство. *Адвокатський іспит: підготовчий курс: навчальний посібник* / О. В. Баулін, В.

І. Лебідь, П. С. Матвеев, С. П. Матвеева, М. А. Пожидаєва. 7-ме вид., доповн. і перероб. Київ: Алерта, 2019. Тема 13. С. 679-769 (підрозд. 13.20-13.22. С. 759-769).

54. Пожидаєва М. А. Бюджетне, податкове і митне право України: посіб. для складання адвокатського іспиту. Київ: Правова Єдність, 2015. 80 с. (підрозд. 20-21. С. 69-77).

55. Пожидаєва М. А. Нормативно-правове забезпечення ефективного функціонування електронних платіжних систем в Україні: тенденції становлення. *Електронні платіжні системи*: навч. посібник / Ю. О. Тараненко, Н. А. Буличева, О. А. Кузьменко та ін.; за заг. ред. Ю. О. Тараненка. Київ: ТОВ «Три К», 2013. Розд. 7. С. 162-195.

56. Словник фінансово-правових термінів / за заг. ред. Л. К. Воронової. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ: Алерта, 2011. 558 с. (Пожидаєва М. А. Митниця – моніторинг як метод фінансового контролю. С. 273-297).

57. Пожидаєва М. А. Запровадження ліміту готівкових розрахунків як засіб збільшення бази оподаткування: правовий аспект. *Подолання мінімізації податкових зобов'язань як чинник детінізації економіки України*: зб. наук. праць Науково-дослідного інституту фінансового права за 2012 рік; матеріали наук.-практ. круглого столу (Ірпінь, 9 листоп. 2012 р.). Київ: Алерта, 2012. С. 182-184.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	4
ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1 Теоретико-методологічні засади формування поняття «платіжна система» як фінансово-правової категорії	23
1.1 Генезис та розвиток поняття «платіжна система» крізь призму методології фінансово-правового аналізу доктринальних підходів.....	23
1.2 Співвідношення поняття «платіжна система» із суміжними правовими категоріями.....	49
1.3 Платіжні системи як об’єкт фінансово-правового регулювання.....	72
1.4 Платіжна система як фінансова інституція та її організаційно-правова структура	98
1.5 Принципи діяльності та функції платіжних систем у контексті публічного інтересу у фінансовому праві	127
Висновки до розділу 1.....	151
РОЗДІЛ 2 Фінансово-правові засади функціонування платіжних систем.....	157
2.1 Правове визначення національної платіжної системи в Україні та зарубіжних країнах.....	157
2.2 Види платіжних систем за законодавством України та міжнародними стандартами.....	185
2.3 Місце та роль платіжних систем у виконанні бюджетів.....	212
Висновки до розділу 2.....	225
РОЗДІЛ 3 Фінансово-правове регулювання відносин у сфері застосування платіжних інструментів	230
3.1 Правова природа платіжних інструментів та еволюція їх використання.....	230

3.2 Фінансово-правова характеристика окремих електронних платіжних інструментів за законодавством України.....	261
3.3 Вплив інноваційних фінансових технологій на діяльність платіжних систем: правові аспекти.....	293
3.4 Правові засади здійснення процедури переказу коштів.....	307
Висновки до розділу 3.....	327
РОЗДІЛ 4 Фінансово-правові засоби реалізації публічних інтересів при використанні платіжного простору в умовах глобалізаційних та євроінтеграційних процесів.....	334
4.1 Ризик-орієнтований нагляд (оверсайт) платіжних систем.....	334
4.2 Правові методи нагляду (оверсайта) платіжних систем.....	353
4.3 Безпека платежів як засадничий правовий принцип захисту платіжних систем.....	376
4.4 Захист прав користувачів платіжних систем: стандарти Європейського Союзу та їх реалізація в Україні.....	403
Висновки до розділу 4.....	431
ВИСНОВКИ.....	439
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	454
ДОДАТКИ.....	524

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

- АБ – акціонерний банк
- ВПС ДКСУ – внутрішня платіжна система Державної казначейської служби України
- ЕПЗ – електронний платіжний засіб
- ЄКР – єдиний казначейський рахунок
- ЄС – Європейський Союз
- ЄЦБ – Європейський центральний банк
- ІПК – індивідуальна податкова консультація
- Казначейство – Державна казначейська служба України
- МВФ – Міжнародний валютний фонд
- НБУ – Національний банк України
- ПуАТ – публічне акціонерне товариство
- ПІН – персональний ідентифікаційний номер як код, що складається з цифр
- ПКУ – Податковий кодекс України
- ПрАТ – приватне акціонерне товариство
- ПРОСТІР – Національна платіжна система «Український платіжний простір»
- ПТКС – програмно-технічний комплекс самообслуговування
- Реєстр – Реєстр платіжних систем, систем розрахунків, учасників цих систем та операторів послуг платіжної інфраструктури
- СЕП – система електронних платежів Національного банку України
- TRP – Technical payment providers – технічний постачальник платежів
- ФК – фінансова компанія
- AISP – Account information service provider – постачальник інформаційних послуг про стан рахунку
- API – Application Programming Interface – програмний інтерфейс додатку
- BIS – Bank for International Settlements – Банк міжнародних розрахунків
- CIPS – China International Payments System – Китайська міжнародна міжбанківська платіжна система

CMA – UK Competition and Markets Authority – Британське Управління з конкуренції та ринків

CPMI – Committee on Payments and Market Infrastructures – Комітет з платежів та інфраструктур ринку

CPSS – Committee on Payment and Settlement Systems – Комітет з платіжних та розрахункових систем

DNS – Deferred net settlement systems – відкладений нетто-розрахунок

FSB – Financial Stability Board – Рада з фінансової стабільності

GDPR – General Data Protection Regulation – Загальний Регламент про захист даних

IBAN – International Bank Account Number – міжнародний номер банківського рахунку

IOSCO – International Organization of Securities Commissions – Міжнародна Організація комісій з цінних паперів

PCI SSC – Payment Card Industry Security Standards Council – Рада за стандартами безпеки індустрії платіжних карт

PFMI – Principles for Financial Market Infrastructures – Принципи для інфраструктур фінансового ринку

PISP – Payment initiation service provider – постачальник послуг з ініціювання платежів

PSD 2 – Payment Services Directive 2 – Директива ЄС 2015/2366 від 25.11.2015 про платіжні послуги на внутрішньому ринку

RTGS – Real-Time Gross Settlement – бруто-розрахунок (валовий розрахунок) у режимі реального часу

SEPA – Single Euro Payments Area – Єдина зона платежів в євро

SWIFT – Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunications – Товариство міжнародних міжбанківських фінансових телекомунікацій

TARGET – Trans-European Automated Real-time Gross settlement Express Transfer system – Трансєвропейська автоматизована система валових розрахунків у режимі реального часу

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. В умовах активного розвитку електронної безготівкової економіки в Україні та світі максимально зростає популярність безготівкових розрахунків, здійснення яких відбувається переважно за допомогою платіжних систем, що певною мірою спрощують, пришвидшують та убезпечують фінансові операції між контрагентами, покупцями та продавцями, платниками й одержувачами тощо. І нинішня епідемічна ситуація, пов'язана з поширенням коронавірусної інфекції COVID-19 і встановленням карантину, також впливає на мінімізацію використання готівки. Усі функціональні можливості платіжних систем у належний спосіб реалізуються, насамперед, завдяки їх фінансово-правовому регулюванню, яке є обґрунтованим для запобігання кризі неплатежів, попередження втрати ліквідності окремими учасниками платіжних систем, виявлення нетранспарентності діяльності платіжних систем, забезпечення диверсифікації ризиків у платіжних системах та безпеки платежів, а також здійснення державного нагляду за платіжними системами. І це набуває неабиякого значення в періоди фінансової нестабільності, що може створювати загрозу національній безпеці держави через підрив довіри суспільства до надавачів платіжних послуг. Тому для забезпечення стійкості та безпеки фінансової системи держави задіяна активна роль фінансового права в регулюванні публічних відносин, пов'язаних із платіжними системами та переказом коштів.

Надзвичайної актуальності набуває розроблення теорії платіжної системи в науці фінансового права за допомогою системного науково-методологічного підходу, на підставі чого сформульовано та обґрунтовано таку фінансово-правову категорію, як платіжна система. Зокрема, платіжна система задовольняє визнані державою та забезпечені нормами фінансового права загальнозначущі об'єктивні потреби суспільства стосовно своєчасного та в повному розмірі переказу коштів, що є обов'язковою дією в організації

грошового обігу, який відбувається і під час акумуляції, розподілу та використання публічних фондів коштів.

Динамічний розвиток платіжних систем потребує урахування сучасних правових підходів до розуміння участі та ступеня присутності держави у сфері регулювання діяльності платіжних систем та надання платіжних послуг. Центральний банк як державний регулятор, відіграє провідну роль у збалансуванні ризиків і вигід від застосування інновацій у платіжних системах, забезпечуючи грошовий суверенітет та стабільність фінансової системи держави.

Належне функціонування платіжних систем забезпечується адекватною нормативно-правовою базою, розробленою на основі науково обґрунтованих рекомендацій. З огляду на це актуальними є питання поступової імплементації Україною в національне законодавство кращих міжнародних та європейських стандартів у платіжній сфері, які перебувають у центрі уваги держави і суспільства. Вирішення зазначених питань є особливо нагальним для реалізації пріоритетів Стратегії фінансового сектору України до 2025 р., зокрема у сфері платіжних послуг та платіжних систем. Усе це свідчить про необхідність суттєвого вдосконалення законодавства України щодо регулювання платіжних систем і переказу коштів шляхом розробки і прийняття нового закону про платіжні послуги та платіжні системи, а також внесення відповідних змін і доповнень до нормативно-правових актів у цій сфері.

Попри безсумнівну значущість проблеми фінансово-правового регулювання платіжних систем, її аналізували здебільшого фрагментарно, а результати таких досліджень викладалися в окремих статтях та в більш великих наукових розробках, присвячених переважно вирішенню економічних питань та деяким аспектам різної галузевої правової приналежності. Фінансово-правові питання платіжних систем загалом порушували вчені-юристи у своїх наукових працях або в складі грошового обігу, або через застосування відповідних платіжних інструментів, зокрема: Є. О. Алісов «Деякі проблеми правового регулювання глобальної платіжної системи в Україні» (наукова стаття, 2004 р.), О. П. Орлюк «Правове регулювання грошового обігу в Україні» (підрозділ

підручника «Фінансове право», 2010 р.), В. О. Рядінська «Проблеми правового регулювання обігу електронних грошей в Україні» (наукова стаття, 2016 р.) тощо. Однак цілісна концепція фінансово-правового регулювання платіжних систем у науці фінансового права відсутня.

Теоретичною основою дисертаційного дослідження слугували праці українських і зарубіжних учених у галузі фінансового права, зокрема праці: Є. О. Алісова, Г. В. Бех, К. С. Бельського, Ю. В. Ващенко, Л. К. Воронової, Д. О. Гетманцева, О. П. Гетманець, О. М. Горбунової, О. Ю. Грачової, Е. С. Дмитренко, О. О. Дмитрик, М. Д. Еріашвілі, І. Б. Заверухи, С. В. Запольського, А. Й. Іванського, Л. М. Касьяненко, А. Т. Ковальчука, І. Є. Криницького, М. П. Кучерявенка, Т. А. Латковської, О. А. Лукашева, А. О. Монаєнка, О. А. Музики-Стефанчук, А. А. Нечай, О. П. Орлюк, М. О. Перепелиці, Г. В. Петрової, Н. Ю. Пришви, В. О. Рядінської, Л. А. Савченко, Е. Д. Соколової, О. В. Солдатенко, М. В. Старинського, Н. І. Хімичевої, В. В. Хохуляка, В. Д. Чернадчука, В. М. Шумілова, Н. Я. Якимчук, Т. М. Ямненко та інших дослідників.

Для ґрунтовного розкриття предмету дослідження в роботі також було використано розробки вітчизняних та іноземних представників теорії права, адміністративного, господарського, цивільного, інформаційного права, а саме: В. Б. Авер'янова, Т. К. Адабашева, С. С. Алексєєва, О. А. Баранова, Д. Н. Бахраха, К. І. Белякова, І. А. Безклубого, І. В. Венедіктової, О. В. Зайчука, М. С. Кельмана, В. К. Колпакова, О. В. Кузьменко, О. Г. Мурашина, А. М. Новицького, Н. М. Оніщенко, П. М. Рабіновича, С. Г. Стеценка, Ю. О. Тихомирова, Р. О. Халфіної та інших. На результати дослідження вплинули також наукові праці українських і зарубіжних учених у галузі економіки, що розглядали проблематику функціонування платіжних систем, обігу фінансових інструментів, управління фінансових ресурсів, з-поміж яких роботи: Т. Я. Андрейківа, С. В. Анурєєва, Н. В. Байдукової, Ю. С. Балакіної, О. Д. Вовчак, Є. М. Глущенко, А. Грінспена, О. П. Заруцької, Т. Т. Ковальчука, Б. Коєна, Т. Кокколи, Т. Д. Косової, І. С. Кравченко, В. М. Кравець, Т. Б. Кублікової, Е. І. Курганської, С. В. Міщенко, М. Накадзіми, В. М. Опаріна,

П. Г. Петрашка, А. С. Савченко, С. М. Сало, Б. Саммерса, Дж. Спіндлера, Дж. Стігліца, Н. В. Смородинської, В. М. Усоскіна, В. М. Федосова, Л. О. Ющишиної та інших.

Викладене вище переконливо свідчить про актуальність проведення комплексного наукового дослідження, спрямованого на розроблення з урахуванням *acquis* Європейського Союзу, міжнародних стандартів та позитивного зарубіжного досвіду цілісної концепції фінансово-правового регулювання платіжних систем, необхідної для подальшого розвитку фінансово-правового забезпечення організації, функціонування платіжних систем та надання платіжних послуг, а також для удосконалення законодавства України у цій сфері та практики його застосування. Цим і обумовлено вибір актуальної теми дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами.

За своїм змістом та спрямованістю тема дисертаційного дослідження відповідає: Пріоритетним напрямкам розвитку правової науки на 2016–2020 рр., затвердженим 3 березня 2016 р. загальними зборами Національної академії правових наук України; Стратегії розвитку фінансового сектору України до 2025 року; науково-дослідній темі навчально-наукового інституту «Юридичний інститут Державного вищого навчального закладу «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» «Угода про асоціацію України з ЄС як основа розвитку її національного законодавства» (номер державної реєстрації – 0115U003418) та проблематиці наукових досліджень кафедри фінансового права ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана».

Мета та завдання дослідження. *Мета* дослідження полягає у розробці цілісної концепції фінансово-правового регулювання платіжних систем в Україні та напрацюванні на основі фінансово-правової доктрини, міжнародних та європейських стандартів, національного законодавства та практики його застосування, позитивного досвіду зарубіжних країн нових наукових положень та пропозицій щодо розвитку й удосконалення чинного законодавства у досліджуваній сфері.

Для реалізації зазначеної мети, необхідно виконати такі *завдання*:

- висвітлити методологію фінансово-правового аналізу доктринальних підходів до розуміння платіжної системи, дослідити її генезис та розвиток, виокремити основні кваліфікуючі ознаки платіжної системи, сформулювати визначення платіжної системи України;
- визначити сутність поняття «платіжна система» та його співвідношення із суміжними правовими категоріями, зокрема «грошова система», «розрахункова система», «система переказу коштів»;
- розкрити платіжні системи як об'єкт фінансово-правового регулювання та окреслити особливості такого регулювання;
- з'ясувати особливості платіжної системи як фінансової інституції, визначити її організаційно-правову структуру та надати її загальну характеристику;
- базуючись на положеннях доктрини фінансового права, обґрунтувати принципи діяльності та функції платіжних систем у контексті забезпечення публічного фінансового інтересу;
- виокремити національні платіжні системи в Україні та зарубіжних країнах, розробити фінансово-правове визначення національної платіжної системи;
- охарактеризувати види платіжних систем за законодавством України та міжнародними стандартами;
- встановити місце та роль платіжних систем у виконанні бюджетів;
- розкрити фінансово-правову природу платіжних інструментів та дослідити еволюцію їх використання;
- надати фінансово-правову характеристику окремих електронних платіжних інструментів та узагальнити їх риси за законодавством України;
- з'ясувати вплив інноваційних фінансових технологій на діяльність платіжних систем у правових аспектах;
- розкрити фінансово-правові засади здійснення процедури переказу коштів, визначити її особливості;

– охарактеризувати державний нагляд (оверсайт) платіжних систем та деталізувати його на предмет виявлення, попередження ризиків та застосування правових заходів впливу;

– обґрунтувати місце забезпечення фінансової безпеки платежів як засадничого правового принципу захисту платіжних систем;

– визначити механізми захисту прав користувачів платіжних систем за стандартами Європейського Союзу та проаналізувати практику їх реалізації в Україні;

– сформулювати науково обґрунтовані пропозиції щодо удосконалення законодавства України у сфері регулювання платіжних систем в Україні з урахуванням сучасної практики здійснення платежів відповідно до міжнародних та європейських стандартів у цій сфері.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері платіжних систем і переказу коштів, які виникають у процесі публічної фінансової діяльності.

Предмет дослідження – фінансово-правове регулювання платіжних систем в Україні.

Методи дослідження. Методологічну основу дисертаційного дослідження становить сукупність сучасних методів і прийомів наукового пізнання, які були обрані відповідно до мети і завдань дослідження, з урахуванням його об'єкта та предмета та у взаємозв'язку забезпечили вирішення поставлених завдань.

Застосування в дослідженні *діалектичного методу* із поєднанням прийомів *індукції, дедукції, аналізу та синтезу* сприяло об'єктивному і всебічному дослідженню формування фінансово-правової категорії «платіжна система», функціонування та розвитку платіжних систем у контексті фінансово-правового регулювання в Україні (підрозділи 1.1, 1.3–1.5, 2.1, 3.2, 4.1, 4.2). За допомогою прийому *логічного тлумачення* було співвіднесено поняття платіжної системи із суміжними правовими категоріями (підрозділ 1.2). *Системно-структурний метод* було використано під час розробки теорії платіжної системи та визначення консолідованого науково-теоретичного підходу для цілісного розуміння платіжної системи, а також розкриття

організаційно-правової структури платіжної системи, самої процедури переказу коштів (підрозділи 1.1, 1.5, 3.4), а *системно-функціональний метод* – при визначенні принципів та функцій платіжних систем, а також місця і ролі їх у виконанні бюджетів (підрозділ 2.3). Звернення до *методу класифікації* сприяло вирізненню видів платіжних систем за законодавством України та міжнародними стандартами (підрозділ 2.2). З’ясування питань еволюції використання платіжних інструментів та визначення періодизації застосування у розрахунках електронних платіжних інструментів було здійснено завдяки *історичному методу* (підрозділ 3.1).

У процесі дослідження також використано: *формально-юридичний метод* – для аналізу наукових джерел, законодавства і практики його застосування (підрозділи 1.3, 2.1, 3.2, 4.1, 4.3, 4.4); *порівняльний метод* – з метою вивчення досвіду інших держав, Європейського Союзу, а також міжнародних стандартів у цій сфері (підрозділи 2.1, 2.2, 4.1, 4.3, 4.4); *логіко-семантичний метод* – для уточнення понятійного апарату (підрозділи 1.2, 1.5, 2.1, 3.2, 3.3). *Соціологічний метод* дав змогу здійснити аналіз внутрішніх та зовнішніх чинників суспільних процесів, що зумовили динаміку розвитку фінансово-правового регулювання платіжних систем в Україні та світі в умовах діджиталізації та розвитку інноваційних фінансових технологій (підрозділи 3.1–3.3).

Нормативно-правовою основою дослідження слугували національне законодавство України й зарубіжних країн, зокрема США, Японії, Німеччини, Великої Британії, Польщі, Казахстану, Білорусі, Узбекистану, Грузії, Киргизстану тощо, а також *acquis* Європейського Союзу, міжнародно-правові акти.

Науково-теоретичну основу дисертації становили теоретико-методологічні розробки та монографічні дослідження вітчизняних та зарубіжних фахівців у галузях теорії права, фінансового, адміністративного, інформаційного, цивільного, господарського права та економіки.

Емпіричну базу дослідження склали звітні та статистичні матеріали Національного банку України (далі – НБУ) щодо його нормотворчої та правозастосовної діяльності у сфері регулювання платіжних систем та переказу

коштів, здійснення безготівкових розрахунків, динаміки застосування електронних платіжних інструментів, обігу електронних грошей, а також судові рішення, ухвалені за результатами розгляду й вирішення спорів та розміщені в Єдиному державному реєстрі судових рішень, узагальнення судової практики, довідкові видання, аналітичні та оглядові матеріали.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першим у вітчизняній науці фінансового права комплексним дослідженням, в якому з використанням сучасних методів наукового пізнання, з урахуванням доктринальних положень фінансово-правової науки, нормативно-правових актів, правозастосовної практики, міжнародних та європейських стандартів розкрито сутність та особливості фінансово-правового регулювання платіжних систем, визначено його теоретичні основи та перспективи розвитку, зокрема:

вперше:

– сформовано теорію платіжної системи у науці фінансового права, згідно з якою платіжну систему запропоновано тлумачити як цілісну комбіновану сукупність її неоднорідних структурних елементів, які за спільністю їх характеристик можна об'єднати у три взаємопов'язані та взаємодіючі для виконання загальної, соціально та економічно необхідної функції – переказу коштів – основні підсистеми всередині самої платіжної системи, а саме: 1) інституціональну (платіжна організація, учасники платіжної системи, оператори послуг платіжної інфраструктури, які в сукупності взаємодіють для надання платіжних послуг); 2) інструментально-інфраструктурну (платіжні інструменти, платіжна інфраструктура, за допомогою яких безпосередньо виконуються платіжні операції); 3) організаційно-правову (закони, міжнародні стандарти, асquis Європейського Союзу, правила, правові процедури, договори, які забезпечують функціонування платіжних систем, надання платіжних послуг, зокрема переказ коштів, а також застосування платіжних інструментів);

– запропоновано авторське визначення платіжної системи України (платіжного простору України) як сукупності платіжних організацій, учасників/членів внутрішньодержавних та міжнародних платіжних систем, а також операторів послуг платіжної інфраструктури, постачальників платіжних

послуг, які функціонують на території України та надають послуги з переказу коштів відповідно до законодавства України, та заходів нагляду (оверсайту) платіжних систем з метою забезпечення їх безперервного, надійного та ефективного функціонування;

– доведено доцільність розгляду платіжних систем у складі грошового обігу як об'єкта фінансово-правового регулювання, що ґрунтується на вимогах неухильного задоволення публічного фінансового інтересу щодо переказу коштів і циркуляції грошових потоків; фінансово-правове регулювання платіжних систем визначено як форму цілеспрямованої дії норм фінансового права, результатом якої є впорядкування публічних відносин, що виникають між певними суб'єктами у таких сферах: 1) переказ грошових коштів між платіжною організацією, учасниками/членами платіжних систем, оператором(ами) послуг платіжної інфраструктури та користувачами платіжних послуг; 2) випуск та обіг платіжних інструментів між НБУ та платіжною організацією, учасниками/членами платіжних систем, оператором(ами) послуг платіжної інфраструктури, а також між суб'єктами платіжних систем та їх користувачами; 3) виконання встановлених НБУ вимог до організації та функціонування платіжних систем між їх платіжними організаціями, учасниками/членами платіжних систем, операторами послуг платіжної інфраструктури та центральним банком; 4) здійснення НБУ оверсайту (нагляду) платіжних систем між останніми та центральним банком;

– обґрунтовано положення про платіжну систему як правову форму участі юридичних осіб, центрального банку та інших державних органів (наприклад, органів казначейської служби) у наданні платіжних послуг їх користувачам та державі відповідно до чинного законодавства;

– аргументовано, що специфіка платіжної системи як фінансово-правової категорії, виявляється в принципах, на яких ґрунтуються стабільні організація та функціонування платіжної системи для забезпечення процесу безперервного грошового обігу, та її функціях, обумовлених змістом та призначенням публічних фінансів, серед яких визначено: регуляторно-розрахункову;

трансфертно-відтворювальну; накопичувально-відтворювальну; сервісно-розподільну; інформаційно-захисну; контрольну;

– наведено авторську концепцію визначення національної платіжної системи в Україні, згідно з якою остання – це внутрішньодержавна платіжна система, що створюється згідно з національним законодавством центральним банком для проведення міжбанківських розрахунків або роздрібних платежів, або розрахунків цінними паперами у національній валюті на території України, що взаємодіє з платіжними системами інших держав;

– встановлено, що захист прав користувачів платіжних систем (платіжних послуг) включає систему законодавчих та регуляторних засобів, до яких належать: нормативно-правове закріплення чітких вимог до постачальників платіжних послуг щодо їх обов'язків, законодавче запровадження лімітів відповідальності за неавторизованими операціями, закріплення конкретних критеріїв розмежування відповідальності та збитків між постачальниками платіжних послуг та користувачами за спірні операції з використанням електронних платіжних засобів, а також за несвоєчасне перерахування або не в повному обсязі податків, зборів та інших платежів до бюджетів та позабюджетних цільових фондів;

удосконалено:

– наукові підходи щодо визначення сутності платіжних систем, що розглядаються у взаємозв'язку й у таких значеннях: 1) широкому – платіжна система – об'єктивно наявна, узагальнена платіжна система держави загалом, або єдиний її платіжний простір, що складається з усіх діючих платіжних систем, включаючи операторів послуг платіжних інфраструктур та постачальників платіжних послуг, на території відповідної держави; 2) вузькому – це кожна функціональна платіжна система, зокрема у державі; 3) глобальному – через посилення транснаціонального характеру платіжних систем та транскордонних грошових переказів поняття платіжної системи виходить за межі окремої держави та трансформується в глобальну платіжну систему;

– визначення кваліфікуючих ознак платіжної системи через її обов’язкові структурні елементи, що визначаються такими характеристиками: функціональною; інституційною; інфраструктурною; інструментальною; організаційно-правовою;

– розуміння платіжної системи як єдиної цілісної фінансової інституції у вигляді сукупності обов’язкових елементів, що складають організаційно-правову структуру будь-якого виду платіжної системи, до якої належать: платіжна організація, розрахунковий банк, учасники/члени, оператор(и) послуг платіжної інфраструктури, що взаємодіють на договірних засадах для надання платіжних та/або операційних, інформаційних, інших технологічних послуг, пов’язаних із використанням набору платіжних інструментів, процедур та дотриманням правил переказу коштів в Україні;

– положення про платіжну інфраструктуру як сукупність відносин, що виникають між уповноваженими суб’єктами щодо надання платіжних послуг та/або здійснення операцій з електронними грошима, а також виконання операційних, інформаційних, інших технологічних функцій під час проведення переказу коштів та/або використання електронних грошей згідно з правилами платіжної системи та вимогами законодавства, яке доцільно закріпити поряд із поняттям платіжної системи у спеціальному законі про платіжні системи та переказ коштів;

– погляди, щодо яких платіжну систему для виконання бюджетів за доходами та видатками в Україні складають взаємодіючі між собою внутрішня платіжна система Державної казначейської служби України та міжбанківська платіжна система – система електронних платежів НБУ;

– наукові положення стосовно визначення понять «електронні платіжні системи» та «електронні гроші» з обґрунтуванням відсутності між ними рівнозначності через те, що в електронних платіжних системах платежі здійснюються дистанційно за допомогою електронних каналів зв’язку та різних електронних платіжних інструментів, зокрема електронних грошей;

– науковий підхід щодо деталізації еволюції застосування електронних платіжних інструментів із виокремленням та характеристикою трьох основних

етапів: I етап (кінець XVIII ст. – XIX ст.) – формування правових передумов зародження платіжних інструментів; II етап (XX ст.) – комп'ютеризація платіжних операцій; III етап (XXI ст.) – інтелектуалізація здійснення платежів;

– положення про переказ коштів як багатостадійну процедуру руху коштів від платника до отримувача (основні стадії: 1) ініціювання платежу; 2) передача розпорядження про платіж шляхом комунікаційного обміну платіжною інформацією; 3) механізм розрахунку), а також аргументацію про публічно-сервісну спрямованість переказу коштів, яку необхідно розглядати крізь призму категорій «платіжні послуги», «платіжні операції» та «платіжні інструкції»;

– наукові погляди, з урахуванням міжнародних та європейських стандартів, законодавства України, на формулювання в державному нагляді (оверсайті) платіжних систем ризик-орієнтованого підходу, який має забезпечувати своєчасне виявлення та оцінку ризиків (загроз) функціонуванню платіжних систем та ефективну мінімізацію таких ризиків залежно від їх рівня;

дістали подальшого розвитку:

– методологічні засади дослідження змісту фінансово-правової категорії «платіжна система» завдяки застосуванню консолідованого системного науково-теоретичного підходу, що допомагає розкрити співвідношення понять: «грошова система», «платіжна система», «розрахункова система», «система переказу коштів»; «платіж» і «розрахунок»; «платіжна послуга» і «платіжна операція»; «переказ коштів» і «грошовий переказ»;

– науково-правові позиції щодо доцільності поширення дії фінансового права на діяльність інфраструктур фінансового ринку з метою забезпечення фінансової безпеки держави, оскільки дестабілізація фінансової системи держави підриває довіру суспільства до надавачів фінансових послуг, зокрема платіжних;

– судження про те, що залежно від виду послуг, які надаються учасниками платіжної системи згідно з її правилами та вимогами законодавства, у процесі переказу коштів складаються такі групи правовідносин: відносини еквайрингу;

відносини процесингу; відносини маршрутизації, клірингу та/або розрахунку, які підпадають під фінансово-правове регулювання;

– наукові погляди на формування класифікації платіжних систем шляхом виокремлення видів за критеріями, які полегшують визначення місця та ролі конкретної функціонуючої платіжної системи у фінансовій системі держави;

– аргументація щодо доцільності розгляду правових спорів, які виникають під час переказу коштів та розв’язуються в судовому порядку, через конвергенцію публічного та приватного інтересів у цій сфері.

– науково-практичні підходи про необхідність прийняття нового спеціального закону – Закону України «Про платіжні послуги та платіжні системи» із урахуванням правової позиції відходу від обов’язкового створення платіжних систем або членства в них, з метою надання платіжних послуг, зокрема переказу коштів.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані теоретичні і прикладні положення, висновки, пропозиції, рекомендації були впроваджені та можуть бути використані у:

– *науково-дослідній сфері* – для подальших досліджень фінансово-правового регулювання платіжних систем та для визначення напрямів його вдосконалення (Акт упровадження Державного вищого навчального закладу «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» від 21 листопада 2019 року; Акт упровадження Державного закладу післядипломної освіти «Академія фінансового моніторингу» від 27 травня 2020 року);

– *правотворчій діяльності* – при розробці пропозицій щодо прийняття нового закону про платіжні послуги та внесення змін до чинного законодавства у сфері здійснення платежів, які загалом будуть спрямовані на вдосконалення та розвиток фінансово-правового регулювання платіжних систем;

– *правозастосовній сфері* – у здійсненні захисту прав користувачів платіжних послуг, державного нагляду (оверсайту) платіжних систем з боку НБУ, а також під час здійснення фінансового моніторингу підозрілих та порогових платіжних операцій суб’єктами первинного фінансового моніторингу

(Довідка впровадження НБУ від 15.06.2020 р.; Акт упровадження Державного закладу післядипломної освіти «Академія фінансового моніторингу» від 27 травня 2020 року);

– *освітньому процесі* – під час викладання навчальних дисциплін «Фінансове право», «Захист прав користувачів платіжних систем», «Правове регулювання забезпечення фінансової безпеки», «Правове регулювання валютних відносин» та інших споріднених дисциплін, а також при підготовці підручників, навчальних посібників, розробці методичних рекомендацій щодо підготовки й проведення лекцій та практичних занять (Акт упровадження Державного вищого навчального закладу «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» від 21 листопада 2019 року; Акт упровадження Державного закладу післядипломної освіти «Академія фінансового моніторингу» від 27 травня 2020 року).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною науковою працею і не містить ідей, розробок, що належать співавторам публікацій за темою дисертації. При використанні наукових праць інших учених, нормативно-правових актів, джерел емпіричної інформації, на них зроблено посилання. Особистий внесок здобувачки у наукову статтю «Features of financing NATO's armed forces», опубліковану у співавторстві з Н. В. Ткаченко, П. Ю. Курмаєвим, Л. С. Селіверстовою у зарубіжному журналі «Amazonia Investiga» (Web of Science Core Collection, Федеративна Республіка Бразилія), полягає у дослідженні порядку сплати прямих та непрямих внесків на утримання НАТО країнами-членами альянсу, й складає 25 % її змісту. У навчальному посібнику «Електронні платіжні системи», опублікованому в співавторстві з Ю. О. Тараненком, Н. А. Буличевою, О. А. Кузьменко та ін., авторськими є положення, що містяться в розділі 7 та стосуються тенденцій становлення нормативно-правового забезпечення ефективного функціонування електронних платіжних систем в Україні, й становлять 10 % його змісту. Результати спільних публікацій у дисертаціях співавторів не використовувалися.

Апробація результатів дослідження. Основні наукові положення й висновки дисертаційного дослідження, а також практичні рекомендації щодо вдосконалення чинного законодавства у сфері здійснення платежів було оприлюднено у доповідях на науково-практичних конференціях та інших наукових заходах, зокрема на: круглому столі «Дискусійні питання теорії фінансового права» (м. Ірпінь, 15 травня 2009 р.); III Всеукраїнській науково-теоретичній конференції «Правові реформи в Україні» (м. Київ, 6 жовтня 2011 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Фінансове право у XXI сторіччі: здобутки та перспективи» (м. Ірпінь, 4–7 жовтня 2011 р.); II Міжнародній науково-практичній конференції «Правове регулювання суспільних відносин в умовах демократизації Української держави» (м. Київ, 14–15 березня 2012 р.); науково-практичному круглому столі «Бюджетно-податкова реформа як каталізатор соціально-економічного розвитку в Україні» (м. Ірпінь, 17 травня 2012 р.); Регіональній міжвузівській науково-практичній конференції «Економіка та право: актуальні проблеми теорії й практики» (м. Київ, 1 червня 2012 р.); IV Всеукраїнській науково-теоретичній конференції «Правові реформи в Україні: реалії сьогодення» (м. Київ, 11 жовтня 2012 р.); науково-практичному круглому столі «Подолання мінімізації податкових зобов'язань як чинник детінізації економіки України» (м. Ірпінь, 9 листопада 2012 р.); круглому столі «Фінанси в умовах модернізації економіки» (м. Київ, 20 червня 2013 р.); IV Міжнародній науково-практичній конференції «Правове регулювання суспільних відносин в умовах демократизації Української держави» (м. Київ, 15 березня 2014 р.); підсумковій науково-теоретичній конференції «Особливості та перспективи розвитку громадянського суспільства в Україні» (м. Київ, 15 квітня 2014 р.); VI Всеукраїнській науково-теоретичній конференції «Реформи законодавства України в умовах євроінтеграції» (м. Київ, 30 жовтня 2014 р.); круглому столі «Актуальні проблеми правового забезпечення господарської діяльності в Україні» (м. Харків, 12 березня 2015 р.); Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Фінансова безпека України на сучасному етапі» (м. Ірпінь, 25 березня 2016 р.); підсумковій науково-теоретичній конференції «Європейська інтеграція

України: сучасний стан та перспективи розвитку, присвяч. Дню науки та 95-річчю Національної академії внутрішніх справ» (м. Київ, 22 квітня 2016 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Вороновські читання: Фінансове право: сучасний стан та перспективи» (м. Київ, 5 жовтня 2016 р.); IV Всеукраїнському науково-практичному круглому столі «Проблеми теорії фінансового права в сучасний період, пам'яті Л. К. Воронової» (м. Київ, 28 листопада 2016 року); Регіональній науково-практичній конференції «Європейські та міжнародні підходи до захисту прав людини» (м. Київ, 7 квітня 2017 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Вороновські читання: Співвідношення матеріального та процесуального в регулюванні фінансових відносин» (м. Чернівці, 4–5 жовтня 2017 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Теорія та практика адаптації банківського законодавства України до вимог ЄС» (м. Київ, 3 листопада 2017 р.); I Міжнародній науково-практичній конференції «Нові форми грошей та фінансових активів: становлення, перспективи, ризику» (м. Київ, 29 листопада 2017 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Україна в умовах трансформації міжнародної системи безпеки» (м. Львів, 15–16 травня 2018 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Теорія та практика адаптації законодавства України до законодавства ЄС» (м. Київ, 8 червня 2018 р.); Всеукраїнському круглому столі «Концептуальні засади реформування адміністративного права та фінансового права України в сучасних умовах» (м. Київ, 2 листопада 2018 р.); Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Фінансово-кредитні системи в умовах зміни ділових циклів» (м. Київ, 15 травня 2019 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Вороновські читання: Судовий прецедент – джерело права або приклад правозастосування» (м. Ірпінь, 4–5 жовтня 2019 р.); Всеукраїнському круглому столі «Проблеми розвитку адміністративного і фінансового права в умовах сучасних реформаційних процесів» (м. Київ, 1 листопада 2019 р.).

Публікації. Основні теоретичні положення й висновки, сформульовані в дослідженні, висвітлено у 57 публікаціях, зокрема в одній одноосібній та трьох колективних монографіях, 22 статтях у фахових наукових періодичних

виданнях України та періодичних виданнях інших держав, 26 тезах та доповідях, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації, а також 5 наукових працях, які додатково відображають результати дослідження.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотації, вступу, 4 розділів, логічно об'єднаних у 16 підрозділів, висновків до кожного розділу та загальних висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації складає 554 сторінки, з них основного тексту – 448 сторінок. Список використаних джерел налічує 617 найменувань та займає 70 сторінок. Додатки розміщено на 31 сторінці.

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПОНЯТТЯ «ПЛАТІЖНА СИСТЕМА» ЯК ФІНАНСОВО-ПРАВОВОЇ КАТЕГОРІЇ

1.1 Генезис та розвиток поняття «платіжна система» крізь призму методології фінансово-правового аналізу доктринальних підходів

Упродовж останнього десятиліття у багатьох країнах світу спостерігається безперервний процес динамічного розвитку та стрімкої модернізації платіжних систем, за допомогою яких відбувається швидке переміщення грошових коштів та підтримується постійний рух фінансових потоків як усередині самих держав, так і між останніми. Це обумовлено стрімким зростанням популярності безготівкових розрахунків, здійснення яких можливе при використанні платіжних систем, що певною мірою спрощують, пришвидшують та убезпечують фінансові операції між контрагентами, покупцями та продавцями, платниками та одержувачами тощо.

Нині дослідження сутності фінансово-правової категорії «платіжна система» має особливу актуальність у процесі реалізації пріоритетних напрямів розвитку безготівкової економіки (від англ. «cashless economy») в Україні.

Так, розпорядженням Кабінету Міністрів України (далі – КМУ) від 17.01.2018 р. № 67-р схвалено Концепцію розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки, однією з важливих складових якої є розвиток та поширення цифрової інфраструктури онлайн-розрахунків та транзакцій [372]. На підставі проведеного аналізу основних положень даної Концепції з позиції задоволення публічного інтересу у сфері цифрового розвитку безготівкових розрахунків можна виокремити переваги використання розрахунків в електронній формі перед готівкою та їх охарактеризувати їх:

– інструмент боротьби з «тіньовим» обігом коштів та оздоровлення економіки;

- прискорювач комерційної взаємодії суб'єктів економічної діяльності;
- індикатор визначення загального рівня розвитку фінансового сектору та ступеню його інтегрованості і конкурентоспроможності на глобальних ринках;
- своєрідна гарантія зростання ліквідності і підвищення капіталізації банківського сектору та фінансової системи загалом.

Дійсно, обмеження готівкових розрахунків у вигляді граничних сум мають сприяти поступовій легалізації доходів. Адже перехід на безготівкові розрахунки передбачає збільшити базу оподаткування через примусовий вихід з «тіні» певних доходів окремих платників податків. Це може сприяти боротьбі з «тіньовою» економікою та корупцією, і як результат цього – повноті наповнення публічних грошових фондів [208, с. 182-183].

Також серед факторів сприяння цифровому розвитку у сфері безготівкових розрахунків та появі нових платіжних послуг слід назвати помірковані регуляторні дії та заходи з боку держави у цьому напрямі, що були запропоновані та узагальнені КМУ у схваленій ним Концепції, а саме:

- лібералізація регуляторної політики держави у сфері використання електронних систем розрахунків;
- валютна лібералізація з метою максимального усунення нормативних бар'єрів у сфері використання міжнародних платіжних систем і технологій електронних розрахунків;
- чітке законодавче врегулювання порядку діяльності фінансових установ у внутрішньодержавних і міжнародних платіжних системах та у сфері здійснення електронних розрахунків;
- адаптація до норм європейського законодавства у сфері безготівкових платежів та розрахунків.

Розвиток електронної комерції та зростання популярності онлайн-технологій платежів призводить до появи нових більш швидкісних, якісних, захищених видів фінансових послуг і сервісів, які пропонуються платіжними системами, що покращує ефективність функціонування фінансової системи країни.

На підтвердження актуальності дослідження теорії платіжної системи та її правової природи слід ще звернути увагу на Стратегію фінансового сектору України до 2025 р. [380; 418], яка продовжує забезпечувати подальше реформування та розвиток фінансового сектору України з урахуванням досягнутих результатів протягом попередніх п'яти років відповідно до Комплексної програми розвитку фінансового сектору України до 2020 р., яка була затверджена постановою Правління Національного банку України (далі – НБУ) від 18.06.2015 № 391 та діяла у редакції рішення Правління НБУ від 31.05.2018 № 304 [96]. Загалом ці документи передбачають створення умов для збільшення безготівкових розрахунків, стимулювання розвитку нових технологій для здійснення платежів та переказів коштів, переведення платежів на користь держави у цифрові канали тощо. Так, з метою забезпечення стабільності і динамічного розвитку фінансового сектору заплановано низку заходів узагальнювального характеру, зокрема дії, спрямовані на впровадження та використання інноваційних платіжних послуг та сервісів:

- створити умови для збільшення безготівкових розрахунків шляхом упровадження інноваційних платіжних продуктів та розвитку електронних платежів та їх інфраструктури;

- забезпечити подальший розвиток інфраструктури платіжного ринку України шляхом приведення законодавства України та нормативно-правових актів НБУ у відповідність до вимог Директиви ЄС 2015/2366 Європейського Парламенту та Ради від 25 листопада 2015 року про платіжні послуги на внутрішньому ринку (далі – PSD 2);

- імплементувати основні положення стандарту ISO 20022;

- забезпечити модернізацію та подальший розвиток Системи електронних платежів Національного банку України;

- забезпечити розвиток національної платіжної системи “ПРОСТІР”;

- удосконалити оверсайт платіжних систем у частині управління ризиками та поширити його на інші інфраструктури фінансового ринку з

урахуванням Принципів для інфраструктур фінансового ринку Банку міжнародних розрахунків;

– опрацювати доцільність випуску Національним банком електронних грошей (е-гривні);

– запровадити єдині стандарти для здійснення платежів із використанням QR кодів для учасників ринку.

Такі дії мають виконувати відповідальні за певний забезпечувальний захід державні органи: Національний банк України, Міністерство фінансів України, Міністерство юстиції України, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку.

Отже, в умовах активного розвитку електронної безготівкової економіки, у тому числі електронної комерції, в Україні зростає популярність безготівкових розрахунків, здійснення яких можливе при використанні платіжних систем, що певною мірою спрощують, пришвидшують та убезпечують фінансові операції між контрагентами, покупцями та продавцями, платниками та одержувачами тощо. Однак без високоефективних та дієвих платіжних систем із застосуванням новітніх платіжних інструментів стійке та безперебійне функціонування всієї фінансової системи буде неможливим. За офіційними статистичними даними НБУ в 2019 році порівняно з 2018 роком кількість безготівкових операцій із використанням платіжних карток зросла на 35,6 %. За той же час сума безготівкових операцій із використанням платіжних карток за той же час дорівнює 50,3% від загальної суми операцій із картками [71, с. 18]. А це свідчить про те, що за підсумками 2019 року в Україні за сумою операцій з платіжними картками безготівкові операції переважали лише на 0,6 % у порівнянні з отриманням готівки через використання платіжних карток.

З огляду на епідемічну ситуацію, пов'язану з поширенням коронавірусної інфекції COVID-19 та встановленням карантину, в Україні та світі одним із напрямів запобігання та протидії розповсюдженню вірусу є максимальне використання безготівкових розрахунків, онлайн-ових та мобільних платежів, електронних платіжних інструментів та цифрових сервісів. На підставі аналізу

даних інфографіки офіційного інтернет-представництва НБУ про суму та кількість операцій з використанням платіжних карток протягом першого кварталу 2020 року можна зробити висновок, що через коронавірус населення під час розрахунків все більше відмовляється від готівки та впевнено віддає перевагу безконтактним та онлайнним платіжним операціям. Дійсно, на відміну від 2019 року за перший квартал 2020 року простежується певне збільшення суми безготівкових операцій з використанням платіжних карток уже в розмірі 9,2% у порівнянні з безпосереднім отриманням готівки через використання платіжних карток [61; 175].

Сталий розвиток платіжних систем, які за своїм функціональним призначенням забезпечують розрахунки та виплати доходів, стимулює зростання фінансової грамотності населення через доступність до сучасних платіжних інструментів та технологій, підвищує прозорість фінансових потоків у країнах із наявним тіньовим сектором, сприяє оптимізації адміністрування податків та інших обов'язкових платежів, а також фактичному їх збору і знаходженню до адресату. При цьому самі платіжні системи перебувають у стані постійних змін. Україна поступово імплементує глобальні напрацювання у сфері функціонування платіжних систем та сервісів, у зв'язку з чим дана сфера правового регулювання змінюється досить активно. Відповідно змінюються і сучасні підходи до розуміння платіжної системи та її структурних елементів. Водночас практика використання різноманітних платіжних інструментів та надання послуг із переказу коштів спонукає до наукового дослідження, спрямованого на вирішення теоретичних і практичних проблем організації та функціонування платіжних систем. Як відомо, досягнення та результати науки сприяють розвитку суспільних відносин. Розробка теорії платіжної системи сприятиме підвищенню ефективності здійснення безготівкових розрахунків, а отже, – і грошового обігу, що у цілому впливатиме на перспективи продуктивного функціонування фінансової системи держави. Дійсно, теорія та практика завжди перебувають у діалектичному поєднанні і взаємодії, впливаючи на стан одна одної [173, с. 39].

У сучасній фінансовій науці переважно економісти здійснюють розвідки щодо визначення та трактування платіжно-розрахункових відносин, платіжних систем, платіжних інструментів, за допомогою яких проводяться платежі на внутрішньодержавному та міжнародному рівнях. Проте, поряд з існуючими різними теоріями таких економіко-правових явищ, як фінанси, гроші, податки, саме теорія платіжної системи не пропонується ані економістами, ні юристами. Тому для розробки даної теорії необхідно виділити її методологічну основу.

Виділення методологічної основи теорії платіжної системи ґрунтується, перш за все, на визначенні основних концепцій щодо цілісної характеристики платіжної системи та головних її структурних елементів, що характеризують сутність фінансово-правової природи платіжної системи. Так, поряд з законодавчим визначенням платіжної системи у фінансовій науці існує безліч її дефініцій, які різняться неоднаковими теоретичними підходами до розуміння її сутності та складових. На нашу думку, з метою поглиблення системи фінансово-правових знань не протиставляти один підхід іншому, а об'єднати їх, досліджуючи платіжну систему як своєрідне складне фінансово-правове явище з можливими різноманітними його проявами, які є науково обґрунтованими.

При визначенні платіжних систем науковці-економісти сформували два основні напрями, які розглядаються у взаємозв'язку один з одним. Більшість вчених вважають платіжну систему загальноекономічним явищем (макроекономічною категорією) у широкому значенні, інші – окремим економічним суб'єктом (мікроекономічною категорією) у вузькому розумінні. Поряд з зазначеними вище двома основними рівнями (макроекономічному і мікроекономічному) розгляду платіжної системи Ю. С. Балакіна пропонує вивчати її ще на мегаекономічному або глобальному рівні як «світову платіжну систему», що є сукупністю всіх платіжних систем держав та інших елементів, які забезпечують діяльність платіжних систем, їх оверсайт та взаємозв'язки між ними по всьому світу [18, с. 29]. З такою справедливою позицією можна погодитись. Оскільки в сучасних умовах всеохоплюючої світової глобалізації, посилення міжнародного характеру платіжних систем та грошових переказів,

поняття платіжної системи виходить за рамки окремої держави та трансформується в глобальну платіжну систему.

Так, досліджуючи сутність платіжної системи, вчені-економісти використовують різноманітні підходи, окремі з яких можуть бути однаковими за змістом, але мають різні назви у відповідних наукових дослідженнях.

Наприклад, економісти І. С. Кравченко та Ю. С. Балакіна, узагальнюючи наукові позиції щодо визначення сутності платіжних систем, виділяють структурний, структурно-функціональний, інституційний, процесний підходи до розкриття економіко-правової категорії “платіжна система”. Але автори даної класифікації методологічних підходів чітко не називають критеріїв, за якими їх поділяють, а лише у цілому характеризують погляди окремих вчених, міжнародних фінансових установ як представників того чи іншого підходу. Тому важко зрозуміти, у чому полягають відмінності між зазначеними вище підходами. Оскільки за будь-яким з цих підходів поняття платіжної системи зводиться до сукупності певних структурних елементів, кожен з яких має відповідне функціональне призначення. У той же час слід погодитись з висновком І. С. Кравченко та Ю. С. Балакіної, згідно з яким платіжну систему можна одночасно розглядати і як загальноекономічне явище, і як мікроекономічну категорію. У першому випадку доцільно розглядати платіжну систему у широкому значенні як механізм, що забезпечує грошовий обіг та є невід’ємним компонентом фінансової системи держави, а також елементом інфраструктурної та технологічної основи, що сприяє реалізації цілей грошово-кредитної політики центрального банку. Проте, ці автори пропонують розглядати платіжну систему і з позиції макроекономічної категорії у вузькому значенні як сукупність інституцій та інфраструктурних елементів, платіжних інструментів, договірних відносин і законодавчих норм, що забезпечують рух коштів між економічними суб’єктами [110, с. 143-144]. На відміну від спільної наукової позиції І. С. Кравченко та Ю. С. Балакіної, на нашу думку, дане визначення не є коректним. Тому що сукупність певних інституційних та інфраструктурних елементів, конкретних платіжних інструментів, відносин, які

виникають при проведенні переказу коштів та регулюються правовими нормами, потрібно використовувати для позначення та характеристики окремої платіжної системи як мікроекономічної категорії. Крім цього, сукупність законодавчих норм, які забезпечують рух коштів між суб'єктами через платіжні системи, можна віднести і до широкого поняття платіжної системи як макроекономічної категорії. Оскільки поза межами правового регулювання платіжні системи буде спірно вважати повноцінним компонентом фінансової системи держави.

Більш конструктивною пропозицією щодо умовного виокремлення основних підходів до розуміння сутності платіжних систем можна визнати науковий погляд юриста Т. К. Адабашева, який називає такі методологічні підходи: інструментально-інфраструктурний, інституціональний та змішаний.

Т. К. Адабашев зауважує, що представники інструментально-інфраструктурної концепції як правило, вказують на те, що платіжні системи – це набір суто технічної та технологічної інфраструктури, механізмів та відповідних процедур з переказу коштів [3, с. 156]. Серед прихильників зазначеного підходу можна назвати таких вітчизняних та зарубіжних вчених, як О. Д. Вовчак [38, с. 54], Т. Коккола [541, с. 25], Т. Д. Косова [453, с. 127], В. Ю. Копитін [106, с. 42], В. М. Кравець, А. С. Савченко [109], М. М. Оліфіренко [172, с. 6], А. Г. Чумаков [459, с. 6], Л. О. Ющишина, С. М. Сало [465, с. 509] та інших.

Своєрідним підходом до визначення платіжної системи є науковий погляд М. М. Оліфіренка, згідно з яким платіжна система є ядром фінансової інфраструктури, що являє собою механізми, які служать для переказу грошових коштів між суб'єктами господарювання та розрахунків за платіжними зобов'язаннями, що виникають між ними [172, с. 6].

Серед наукових концепцій вирізняється такий теоретико-методологічний підхід як організаційно-технологічний, згідно з яким платіжна система розглядається як сукупність «адекватного програмного забезпечення, ліній зв'язку, обчислювальних потужностей, організації робіт, економічного та

правового забезпечення» [120, с. 10].

А. Г. Чумаков, Л. О. Ющишина, С. М. Сало при розкритті суті платіжної системи як технологічної моделі акцентують саме на її розрахунково-процедурному призначенні.

Так, А. Г. Чумаков визначає платіжну систему лише як сукупність організаційних та технічних рішень для забезпечення розрахунків між її учасниками [459, с. 6]. На спільний погляд Л. О. Ющишиної та С. М. Сало, платіжна система являє собою процес розрахунку між суб'єктами господарювання за допомогою переказу грошових коштів за надані ними товари, роботи, послуги [465, с. 509]. Але, підкреслюючи важливість виключно організаційно-технологічної, програмно-технічної основ роботи будь-якої платіжної системи, автори поза увагою залишають взаємодію її безпосередніх учасників, які проводять платежі користувачів, та правове регулювання діяльності платіжної системи.

Представник Європейського центрального банку Том Коккола розглядає платіжну систему у поєднанні набору платіжних інструментів та процедур з системою переказу коштів, що також означає «офіційну угоду на основі приватного договору або законодавства з кількома членами, за загальними правилами і стандартизованими механізмами для обробки, клірингу, неттінгу та / або погашення грошових зобов'язань, що виникають між його членами» [541, с. 25]. На наш погляд, таке визначення платіжної системи виключно через систему переказу та офіційну угоду звужує розуміння платіжної системи.

Але подібне поняття платіжної системи міститься і в новій редакції Директиви 2015/2366/ЄС про платіжні послуги на внутрішньому ринку, що вносить зміни до Директиви 2002/65/ЄС та 2009/110/ЄС та Регламенту (ЄС) № 1093/2010, та скасовує Директиву 2007/64/ЄС. Вона відома як Payment Services Directive 2 (скорочено – PSD2) [500]. Відповідно до п. 7 ст. 4 даної Директиви платіжна система – це система переказу коштів, що діє на основі належним чином оформлених та стандартизованих домовленостей та загальних правил щодо обробки, клірингу та/або розрахунку за платіжними операціями.

Отже, на підставі проведеного аналізу та приєднуючись до точки зору Т. К. Адабашева, слід зазначити, що інструментально-інфраструктурний підхід, на нашу думку, всебічно не розкриває сутність платіжної системи, а лише характеризує платіжну систему як звичайну, технічно поєднану сукупність інструментів та процедур, що сприяють руху коштів між різними суб'єктами.

Як справедливо зазначає Т. К. Адабашев, на відміну від інструментально-інфраструктурного, представники інституціонального підходу схиляються до протилежної думки, вказуючи, що платіжна система – це відповідні установи та організації, головною діяльністю яких є виконання функції переказу коштів [2, с. 157]. На наш погляд, до прибічників даної концепції платіжної системи можна віднести таких вчених, як Н. В. Байдукову [16], Д. О. Гетманцева та Н. Г. Шукліну [28, с. 192], О. М. Коробейнікову [107, с. 98], Ю. Ю. Мазіну [125, с. 7], В. П. Нагребельного [464], С. О. Пиріг [184, с. 9], О. В. Солдатенко [407, с. 354] та інших, а також українського законодавця. При цьому слід відзначити, що більшість з названих вище авторів при визначенні платіжної системи як інституту певної сфери відносин використовує власні теоретичні уявлення та твердження щодо даного фінансового явища, кожне з яких по-своєму характеризує окремі аспекти платіжної системи.

Так, Н. В. Байдукова підходить до визначення платіжної системи як особливого інституту ринкової економіки та грошової системи та визначає її як інституціональне утворення, основою якого виступають сукупність звичаїв, норм і правил, договірних відносин, технологій, технічних засобів, методик та організації розрахунків, за допомогою яких усі учасники можуть здійснювати фінансові операції та розрахунки один із одним [16, с. 24]. Дане авторське визначення не повною мірою розкриває сутність поняття «платіжна система», а дає дещо обмежене уявлення про неї як певну організацію, яка забезпечує розрахункові операції на підставі законодавства, внутрішніх правил, договорів. У даному випадку не звертається увага на застосування платіжних інструментів, не конкретизується така фінансова операція, як переказ коштів, не робиться ніякої різниці між учасниками платіжної системи та її

користувачами. Загалом все це вказує на неправильне застосування термінології при формуванні теорії платіжної системи.

Дефініція платіжної системи, яка надається О. М. Коробейніковою, також викликає дискусію. Автор вважає платіжною системою сукупність фінансових інститутів, що здійснюють операційну, координаційну, консультаційну та інші види діяльності у сфері платежів і розрахунків в економіці та (або) її окремих секторах [107, с. 98]. Погоджуючись з запереченням І. С. Кравченко та Ю. С. Балакіної [110, с. 143] такого визначення, потрібно вказати, що серед перелічених функцій відсутня головна та обов'язкова – це переказ коштів, а операційну, координаційну, консультаційну функції можна вважати похідними та допоміжними у платіжній системі.

Так само і Ю. Ю. Мазіна, характеризуючи платіжну систему як інституцію, не зосереджує уваги на її основній функції. Вона визначає платіжну систему як сукупність інститутів, інструментів та процедур, передбачених для врегулювання і погашення зобов'язань економічних суб'єктів під час придбання та використання ними матеріальних, нематеріальних та фінансових ресурсів [125, с. 7].

На відміну від двох попередніх дефініцій платіжної системи за інституціональним підходом, В. П. Нагребельний у своєму визначенні, наданому в Юридичній енциклопедії, підкреслює головне її призначення та розглядає як сукупність платіжних організацій та відповідних відносин, що виникають між ними при проведенні переказу грошей та інших банківських операцій. Здійснення переказу грошей є обов'язковою функцією платіжної системи [464].

Продовжуючи детально аналізувати інституціональну концепцію платіжної системи та підтримуючи правильну думку Т. К. Адабашева, можна зробити висновок, що п. 1.29 ст. 1 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» від 05.04.2001 р. закріплено термін «платіжна система» з врахуванням саме інституціонального підходу до її визначення. Отже, законодавець передбачає, що платіжна система – це платіжна

організація, учасники платіжної системи та сукупність відносин, що виникають між ними при проведенні переказу коштів. Відповідно, С. О. Пиріг у навчальному посібнику «Платіжні системи» (2008 р.) [184, с. 9], Д. О. Гетманцев та Н. Г. Шукліна у навчальному посібнику «Банківське право України» (2007 р.) [44, с. 192], О. В. Солдатенко у Словнику фінансово-правових термінів за загальною редакцією Л. К. Воронової (2011 р.) [407, с. 354] відображають та повторюють законодавче визначення терміну «платіжна система», тим самим займаючи позицію інституціональної концепції.

Поряд з цим, потрібно взяти до відома актуальне і на сьогодні зауваження Є. О. Алісова про те, що зазначеними у законі елементами склад платіжної системи не вичерпується, а погодитись з точкою зору законодавця означало б сприйняти платіжну систему лише як сукупність певних юридичних осіб та відносин між ними, які, не будучи наповнені реальним змістом, не можуть забезпечити функціонування будь-якої платіжної системи [8, с. 119]. Тому відсутність на сьогодні єдиної думки дослідників та досконалого законодавчо закріпленого визначення зумовлює подальше дослідження економіко-правової категорії «платіжна система».

Так, американські економісти Дж. Ендрю Спіндлер та Брюс Д. Саммерс, трактують її як сукупність засобів для проведення грошових платежів, які необхідні для дотримання зобов'язань, що виникають унаслідок здійснення економічної діяльності [189, с. 6-7, с. 219], і як ряд правил, установ і технічних механізмів для переказу коштів, що є невід'ємною частиною грошово-кредитної системи економіки [189, с. 11]. У даному випадку, на думку І. С. Кравченко та Ю. С. Балакіної [110, с. 142], до визначення сутності платіжної системи застосовується організаційно-функціональний підхід, зміст якого, на жаль, не пояснюється.

На противагу необґрунтованості зазначеного вище підходу вчена – економістка С. В. Міщенко намагається розглянути платіжну систему, як сама вона зазначає, з організаційно-правової точки зору. Відповідно до авторської позиції платіжна система є сукупністю законодавчо врегульованих механізмів,

що забезпечують здійснення платежів між контрагентами в процесі виконання ними своїх зобов'язань. Водночас вона передбачає, що під платіжною системою розуміють і сукупність організаційно-економічних, технічних, фінансових процедур, що використовуються для здійснення фінансових трансакцій з фінансовими інструментами між банками та їх клієнтами з використанням комп'ютерних систем [134, с. 22].

З точки зору представника Банку міжнародних розрахунків Поля Ван ден Берга, платіжною системою є набір механізмів для виконання зобов'язань, що застосовуються суб'єктами господарювання при придбанні ними матеріальних чи фінансових ресурсів. Під цими механізмами автор розглядає установи, які надають платіжні послуги, а також платіжні інструменти і засоби, за допомогою яких здійснюється передавання платіжних доручень, у тому числі канали зв'язку, та договірні відносини між зацікавленими сторонами [189, с. 45-46]. Ця концепція платіжної системи є яскравим прикладом об'єднання інструментально-інфраструктурного (структурного – в інших авторів) та інституціонального методологічних підходів до розуміння платіжної системи.

Виходячи з оновленого у жовтні 2016 року міжнародного довідкового матеріалу у платіжній сфері, що складено Комітетом з платежів та інфраструктур ринку (The Committee on Payments and Market Infrastructures (CPMI), раніше до 2014 року даний Комітет мав назву “Комітет з платіжних та розрахункових систем” (The Committee on Payment and Settlement Systems (CPSS)) Банку міжнародних розрахунків (Bank for International Settlements (BIS)) у вигляді глосарія стандартних термінів, пов'язаних з платежами, клірингом, розрахунками, дещо уточнено визначення платіжної системи [475, с. 13]. Це набір інструментів, процедур і правил переказу коштів між учасниками чи серед учасників; система включає учасників та організацію, яка є її оператором. У міжнародному документі, звіті «Принципи для інфраструктур фінансового ринку», які були спільно розроблені та прийняті у квітні 2012 року Комітетом з платіжних та розрахункових систем Банку міжнародних розрахунків та Технічним комітетом Міжнародної організації комісій з цінних

паперів (Technical Committee of the International Organization of Securities Commissions (IOSCO)) з метою удосконалення міжнародних стандартів у даній сфері [562, с. 148], зазначено, що основою платіжної системи, як правило, є угода між учасниками й оператором, а переказ коштів відбувається відповідно до узгодженої з ними операційної інфраструктури. При цьому існуючі на сьогодні міжнародні стандартні терміни та визначення у глосарії можна одразу порівняти з попередніми за минулі роки.

Так, враховуючи позицію Банку міжнародних розрахунків щодо визначення платіжної системи як набору платіжних інструментів, процедур, методів, а також позицію Європейського центрального банку щодо використання системи переказу коштів як синоніму до платіжної системи, Ю. С. Балакіна робить висновок про двоїсте значення платіжної системи [18, с. 24]. На підтвердження своєї позиції вчена наводить приклади розуміння платіжної системи Федеральною резервною системою США та Резервним банком Австралії. Федеральна резервна система США вважає платіжну систему як «набір інструментів, процедур та правил для переказу коштів між або серед учасників» [514, с. 6]. Резервний банк Австралії розглядає платіжну систему як «систему переказу коштів, що забезпечує грошовий обіг та включає усі інструменти та процедури, пов'язані з системою» (див. частина 2 розділу 7 Закону Австралії «Про платіжні системи») [557]. Але двоїстість економіко-правової природи платіжної системи полягає у тому, що платіжну систему можна одночасно розглядати і як сукупність платіжних інструментів, методів, способів здійснення платежів, і як сукупність установ та суб'єктів, які надають платіжні послуги та зв'язані між собою спільним функціональним призначенням – здійсненням переказу коштів.

Погоджуючись з науковим поглядом С. В. Міщенко, потрібно вказати, що відповідно до вказаного вище міжнародного підходу платіжну систему можна розглядати і як певний інституційно оформлений набір платіжних інструментів, банківських процедур і механізмів міжбанківського переказу грошових коштів (клірингових і розрахункових), що забезпечують грошовий обіг [134, с. 22].

Подібним є аналітичне положення Б. А. Яськіва, згідно з яким термін «платіжна система» використовують у законодавстві більшості зарубіжних країн для позначення сукупності інструментів і методів, передбачених у національній економіці для переказу грошей, здійснення розрахунків і врегулювання боргових зобов'язань між учасниками економічного обігу [472, с. 44].

Але, на нашу думку, зазначені вище дефініції не є повними та завершеними. Оскільки вони характеризують лише організаційно-функціональну складову платіжної системи. Так, підкреслюється виключно інструментально-інфраструктурний механізм переказу коштів, який пов'язано з сукупністю задіяних у цьому процесі відповідних установ, організацій, а також суб'єктів господарювання.

Поряд з цим, Б. А. Яськів, як він сам зазначає, використовуючи зарубіжну фінансово-правову доктрину, дає більш розширене тлумачення платіжної системи через її структуру та компоненти. На його погляд, платіжна система включає такі компоненти: інститути, що надають послуги із здійснення грошових трансфертів і погашення боргових зобов'язань (кредитно-фінансові установи); форми готівкових і безготівкових розрахунків; фінансові інструменти і комунікаційні системи, що забезпечують перекази грошей між учасниками системи розрахунків; нормативно-правову базу здійснення грошових розрахунків [472, с. 44]. Проте, у сучасних умовах через застосування автором нечіткого понятійного апарату важко зрозуміти, що є змістом інфраструктурної складової платіжної системи, бо комунікаційні системи можна розглядати лише як допоміжний засіб для кліринго-процесингового механізму розрахунків, еквайринга тощо. На жаль, відсутнє й однозначне визначення учасників розрахунків. Також слід враховувати, що особливо з остаточним набранням чинності Директивою 2015/2366/ЄС про платіжні послуги на внутрішньому ринку, що вносить зміни до Директиви 2002/65/ЄС та 2009/110/ЄС та Регламенту (ЄС) № 1093/2010, та скасовує Директиву 2007/64/ЄС (відома як Payment Services Directive 2 (скорочено – PSD2) [500], платіжні послуги можуть надавати не лише банки, а й інші платіжні

установи як юридичні особи, що отримали згідно зі ст. 11 даної Директиви дозвіл на надання платіжних послуг на всій території ЄС. Таким чином, на сьогодні уявлення Б. А. Яськіва про платіжну систему, яке ґрунтується на неактуальному зарубіжному законодавстві, потребує певних уточнень та відповідного коректування.

Цікавою є запропонована Т. К. Адабашевим змішана концепція платіжної системи. Хоч автор і досліджує платіжні системи з господарсько-правової позиції, але робить безспірний висновок щодо необхідності використання системного підходу до розуміння платіжної системи, за яким вона визначається сукупністю певних елементів [3, с. 157]. На підтвердження цього, слід вказати, що у сучасній науці використовується усталене визначення системи як сукупності визначених елементів, між якими існує закономірний зв'язок чи взаємодія. А найважливішими її рисами є внутрішня розчленованість та функціональна цілісність [444, с. 583].

Як вже зазначалось, Т. К. Адабашев умовно об'єднав сучасні наукові підходи до визначення платіжних систем у три широкі концепції: інструментально-інфраструктурну, інституціональну та змішану. Сам дослідник є прибічником останньої. Він вважає її найбільш вдалою, тому що в узагальненому вигляді вона передбачає виокремлення в платіжній системі інституціональної підсистеми (сукупності «установ»), інструментальної підсистеми (сукупності платіжних інструментів, технологій, програмно-технічних механізмів переказу коштів) та процедурної підсистеми (сукупності нормативних правил регулювання, договірних відносин тощо), взаємодія яких направлена на виконання загальної функції [3, с. 157]. Проте, важко погодитись, по-перше, з авторською назвою самої концепції, а, по-друге, невідповідністю назви “процедурна підсистема” наданому їй змісту.

Отже, використовувати слово “змішана” для назви концепції платіжної системи, на нашу думку, не є доречним. Тому що на підставі аналізу загальноприйнятого лексичного значення даного слова [406, с. 627], можна зробити висновок, що воно відображає неоднорідність елементів певної моделі

системи лише як тимчасову ознаку, а також наявність можливого спонтанного порядку розташування та взаємодії елементів у такій системі. На нашу думку, для більш чіткого виразу сутності платіжної системи як цілісного та упорядкованого утворення за допомогою комбінації, поєднання та симбіозу різних концепцій платіжних систем краще застосовувати консолідований науково-теоретичний підхід.

Щодо процедурної складової платіжної системи вона присутня і в інституціональній, і в інструментальній підсистемах кожної платіжної системи. Так, наприклад, процедура реєстрації платіжних систем, учасників платіжних систем, операторів послуг платіжної інфраструктури притаманна інституціональній підсистемі, а порядок емісії електронних платіжних засобів – інструментальній підсистемі. Це пояснюється специфікою діяльності платіжних систем, яка пов'язана з офіційно встановленими на рівні законодавства, нормативних правил, договорів порядками здійснення, виконання, проведення, оформлення переказу коштів за допомогою платіжних інструментів. Тому виділення такої підсистеми як сукупності нормативних правил регулювання, договірних відносин та інших видів правового регулювання організації та функціонування платіжної системи вважаємо потрібним. Але, з нашої точки зору, у даному випадку замість назви «процедурна підсистема» краще застосовувати – «організаційно-правову підсистему» у зв'язку з тим, що остання назва точніше відображає зміст та призначення даної підсистеми. А правову та технологічну процедурність дій у будь-якій платіжній системі важко відокремити від її інституціональної та інструментальної підсистем.

Враховуючи викладене вище, можна стверджувати, що вивчення різних концепцій, моделей платіжних систем потребує відповідного їх узагальнення та системного консолідованого підходу, що надає можливість досліджувати проблеми визначення платіжної системи в єдності їх економічного змісту та юридичної форми. З огляду на обмеженість у вітчизняній юридичній літературі публікацій щодо правової природи платіжної системи, окреслення методологічних можливостей застосування консолідованого підходу у пізнанні

платіжної системи як складного, структурованого фінансово-правового утворення здійснюється переважно на підставі економічних досліджень таких вчених, як Т. Т. Ковальчука, В. С. Лук'янова [92, с. 12-15], І. С. Кравченко [110, с. 141-142], С. В. Міщенко [134, с. 22], Т. В. Савелко [393, с. 16], а також наукових праць вчених-юристів Є. О. Алісова “Деякі проблеми правового регулювання глобальної платіжної системи в Україні” (наукова стаття, 2004 р.) [8, с. 116-126], Т. К. Адабашева “Платіжні системи: проблеми господарсько-правового забезпечення функціонування та розвитку” (монографія, 2015 р.) [4], О. П. Орлюк “Правове регулювання грошового обігу в Україні” (підрозділ підручника “Фінансове право”, 2010 р.) [179, с. 658-659], Б. А. Яськіва “Роль та місце безготівкових розрахунків у системі грошового обігу” (наукова стаття, 2015 р.) [472, с. 44].

Кожен з зазначених вище науковців, одночасно застосовуючи різні методологічні підходи для цілісного сприйняття платіжної системи як об'єктивної, комплексної категорії, акцентує увагу на комбінованій сукупності неоднорідних структурних елементів платіжної системи. Ці складові компоненти за спільністю їх характеристик можна умовно звести та об'єднати у три взаємопов'язані та взаємодіючі для виконання загальної функції – переказу коштів, основні підсистеми чи групи елементів усередині самої платіжної системи:

1) інституціональну: платіжна організація, учасники платіжної системи, оператори послуг платіжної інфраструктури, платіжні установи, які в сукупності взаємодіють для надання платіжних послуг;

2) інструментально-інфраструктурну: платіжні інструменти (наприклад, платіжні картки, електронні гроші, мобільні телефони тощо), платіжна інфраструктура з комплексом різних технологічних механізмів розрахунків (наприклад, розрахункові банки, клірингові, операційні, процесингові центри, технічні засоби передавання фінансових повідомлень, механізм еквайрингу тощо), за допомогою яких безпосередньо здійснюються платежі;

3) організаційно-правову: закони, міжнародні стандарти, правила, правові

процедури, договори, які забезпечують функціонування платіжних систем та надання платіжних послуг, у тому числі переказ коштів, порядок випуску та застосування платіжних інструментів.

Зазначені вище підсистеми та напрями діяльності їх елементів окремо розглянуті в наступних підрозділах дисертаційного дослідження. Серед цих компонентів платіжної системи потрібно підкреслити особливість її функціональної складової, яку визначають правовідносини, юридичні зв'язки між елементами як усередині однієї підсистеми, так і різних підсистем, що має прояв у взаємодії та результатах діяльності елементів останніх на підставі правових норм.

Як уже зазначалось, український законодавець розглядає платіжну систему і через сукупність відносин, що виникають між платіжною організацією та (або) учасниками платіжної системи при проведенні переказу коштів. При цьому увага законодавця акцентується саме на інституціональній складовій платіжної системи, та поза його увагою залишається інструментально-інфраструктурна підсистема, без якої платіжна система функціонувати не може. На відміну від України, у Казахстані (пп. 45 п.1 ст. 1 Закону Республіки Казахстан «Про платежі та платіжні системи» від 26.07.2016 із внесеними змінами), Узбекистані (ч. 1 ст. 5 Закону Республіки Узбекистан «Про платежі та платіжні системи» у редакції від 01.11.2019) законодавець розглядає платіжну систему виключно через сукупність відносин, що забезпечують здійснення платежів та/або грошових переказів шляхом взаємодії оператора (платіжної організації) платіжної системи та (або) учасників платіжної системи за допомогою застосування процедур, інфраструктури і правил платіжної системи, встановлених оператором (платіжною організацією) платіжної системи [163; 164]. У п. 1 ст. 1 Закону Республіки Польща «Про остаточність розрахунків у платіжних системах та системах розрахунків цінними паперами та правила нагляду за цими системами» від 24.08.2001 платіжна система визначається як правовідносини, що регулюються польським законодавством та виникають між принаймні трьома учасниками платіжної

системи, з яких хоча б один повинен бути установою, зазначеною в пп. 5 (а) - (е) або (h) ст. 1 (Національний банк Польщі; центральний банк іншої держави; вітчизняний банк, філія іноземного банку або кредитна установа у значенні Закону Республіки Польща «Про банківську діяльність» від 29.08.1997; брокерський дім у значенні Закону Республіки Польща «Про публічну торгівлю цінними паперами» від 21.08.1997; іноземна юридична особа, яка здійснює посередницьку діяльність у сфері цінних паперів на території Республіки Польща; державний орган), за винятком непрямого учасника, відповідно до загальних правил, які застосовуються до учасників щодо оформлення чи виконання розрахункових доручень, зазначених у пп. 12 (а) ст.1 цього Закону [551]. Отже, згідно з нормами спеціального закону Польщі, Казахстану та Узбекистану платіжну систему визначено як сукупність відносин, що врегульовані національним законодавством та виникають між певними суб'єктами, які забезпечують переказ коштів за допомогою застосування процедур, інфраструктури і правил платіжної системи. При цьому законодавець кожної з зазначених країн у визначенні платіжної системи вдало передбачив у взаємозв'язку такі її складові, як інституціональну, інструментально-інфраструктурну, функціональну і правову.

У той же час, виділяти правовідносини, які виникають при переказі коштів, в таку окрему підсистему, як функціональну, на нашу думку, не має потреби. Це можна пояснити наявністю трьох факторів. По-перше, функції елементів інституціональної, інструментально-інфраструктурної підсистем характеризуються через взаємовідносини, учасники яких можуть належати до різних підсистем. По-друге, функція будь-якого окремого елемента розглядається через призму головного призначення (мети) платіжної системи у цілому – це переказ коштів. По-третє, поєднуючи функціональну та правову складові в одну організаційно-правову підсистему платіжної системи, підкреслюється правомірність як дій окремих елементів платіжної системи, так і організації, функціонування самих платіжних систем.

Поряд зі здійсненням свого обов'язкового функціонального призначення

платіжна система також виконує не менш важливі завдання:

- забезпечує безперервність, своєчасність і точність здійснення платежів;
- дбає про високу швидкість розрахунків та скорочення загальних витрат грошового обігу, а також його стійкість та стабільність національної грошової одиниці;
- задовольняє потреби користувачів та держави щодо необхідної кількості платіжних інструментів, використання ефективних, сучасних та зручних платіжних засобів, впровадження інноваційних технологій платіжних рішень та зручності їх застосування;
- гарантує операційну надійність платіжних та розрахункових механізмів, високий ступень безпеки їх використання;
- дотримується відкритих та рівних критеріїв доступу учасників до платіжної системи;
- забезпечує ефективний зв'язок між банківськими та фінансовими установами;
- сприяє динамічному розвитку національної економіки.

Підсумовуючи викладене вище та погоджуючись з науковою думкою Т. К. Адабашева, слід зауважити, що платіжні системи мають велике значення не тільки в якості забезпечення посередництва в переказі коштів, а виконують більшу роль [3, с. 157-158]. У зв'язку з цим та в межах системної методології більш правильним вважаємо консолідований підхід, у відповідності з яким платіжну систему можна розглядати у широкому та вузькому значеннях. Так, платіжна система у широкому значенні являє собою об'єктивно існуючу, узагальнену платіжну систему держави у цілому або єдиний її платіжний простір, у вузькому – це кожна функціонуюча платіжна система, зокрема у державі.

Питання щодо розуміння платіжної системи у широкому значенні не менш дискусійне, ніж стосовно концептуальних підходів до визначення платіжної системи як економіко-правової категорії. Так, переважна більшість вчених розглядають платіжну систему у широкому значенні як платіжну

систему держави, яка складається з усіх функціонуючих платіжних систем, включаючи операторів послуг платіжних інфраструктур, на території відповідної держави. У зв'язку з цим узагальнену платіжну систему України доцільно представити з двох рівнів, які залежно від своєї специфіки мають особливості в їх правовому регулюванні: 1) національний рівень, який представлено державними платіжними системами Національного банку України; 2) комерційний рівень, що охоплює всі інші платіжні системи, які діють в Україні. Разом ці два рівні платіжної системи держави становлять цілісний непорушний механізм, що, насамперед, спрямовано на публічне забезпечення потреб саме економічної системи України в цілому. У даному випадку, як справедливо помічає Т. К. Адабашев, проявляється реалізація публічного інтересу держави в існуванні платіжної системи, яка повністю забезпечує рух коштів у країні, та приватного інтересу суб'єктів господарювання та споживачів у можливості здійснювати діяльність із переказу коштів й отримувати відповідні послуги в межах окремих платіжних систем [3, с. 158].

Поряд з зазначеною вище позицією потрібно розглянути і науковий підхід вчених – економістів Т. Т. Ковальчука і В. С. Лук'янова, які при характеристиці розрахунково-платіжних операцій, що здійснюються (чи мають здійснюватись) у межах України незалежно від їх організаційних форм і брендів та підпорядковуються чинному законодавству, вважають їх внутрішньодержавними чи національними, тим самим ототожнюючи останні два поняття. При цьому на рівні вітчизняного законодавства терміни «національна платіжна система» і «платіжна система України» не визначені та не закріплені. Питанням правового визначення «національної платіжної системи» в Україні та зарубіжних країнах, а також їх порівняльному аналізу присвячено підрозділ 2.1 даного дослідження.

Вдалим можна вважати визначення платіжної системи у широкому значенні як економіко-правове явище, що дано Т. К. Адабашевим. На його думку, це історично сформований елемент (підсистема) національної

економічної системи, який розвивався під впливом глобалізації, інноваційних технологій та представляє впорядковану сукупність окремих платіжних систем, організацій, що забезпечують постійний рух коштів в Україні та реалізацію публічних інтересів держави та приватних інтересів окремих суб'єктів правовідносин з переказу коштів [3, с. 159]. Хоча, складно зрозуміти, які саме організації має на увазі автор, відокремлюючи їх від фактично існуючих платіжних систем. Якщо кожен окрему платіжну систему складають платіжна організація, учасники, у тому числі оператори послуг платіжної інфраструктури, відповідно до п. 1.29 ст. 1 Закону України «Про платіжні послуги та переказ коштів в Україні» [363].

У випадку використання терміну «платіжна система» у широкому значенні як «національна», вчені – економісти Т. Т. Ковальчук і В. С. Лук'янов зазначають, що поняття «національна платіжна система» є інтегральним алгоритмом для платіжних систем в Україні. Ця полісистемна категорія узагальнює та відображає усталені організаційно-управлінські принципи, організаційно-технічне забезпечення та державні регулятивні й платіжні інструменти щодо перманентного відтворення дієвості платіжно-розрахункових систем, що мають стратегічне значення [92, с. 51]. Отже, дані вчені ототожнюють поняття «національна платіжна система» з більш широкою категорією «платіжна система держави», що не можна вважати правильним. Тому що ці два терміни за економіко-правовим змістом є різними, про що детально повідомляється у підрозділі 2.1 даної роботи.

На нашу думку, на рівні вітчизняного законодавства замість терміну “національна платіжна система держави” краще застосовувати дефініцію “платіжна система держави” або “платіжний простір держави” та не змішувати правовий зміст понять “національна платіжна система” та “платіжна система держави”, замінюючи одне одним.

Як вже зазначалось, в Україні чинним законодавством не передбачено вживання поняття платіжної системи у широкому значенні як єдиної платіжної системи держави (платіжного простору держави) та чітко не визначена її

структура. Водночас, Ю. С. Балакіна зазначає, що у цілому платіжна система у широкому розумінні може включати у себе значну кількість (десятки, сотні, тисячі) окремих різних економічних суб'єктів – центральні банки (в Україні – НБУ), інші органи влади (в Україні – Державна казначейська служба України, Державна податкова служба України), банки, небанківські установи та інші, що надають послуги під брендом або торговельною маркою платіжної системи, проте, водночас, паралельно можуть здійснювати й інші види основної діяльності (центральний банк, банки тощо), а можуть створюватися спеціально для здійснення розрахунків за переказами або надання окремих видів послуг у платіжних системах (процесингові центри тощо) [18, с. 27]. Та, на нашу думку, під платіжною системою держави потрібно розглядати сукупність усіх функціонуючих платіжних систем на території відповідної держави [228, с. 54].

На відміну від України, у Білорусі, Грузії, Киргизстані платіжна система визначена у широкому розумінні та передбачена у відповідному національному законодавстві. Згідно з п. 1.1 Глави 1 Концепції розвитку платіжної системи Республіки Білорусь на 2016-2020 рр., затвердженої Постановою Правління Національного банку Республіки Білорусь від 29.12.2015 № 779 [169], платіжна система Республіки Білорусь являє собою сукупність учасників розрахунків, правил і процедур, платіжних інструментів та засобів платежу, програмно-технічних засобів, а також міжбанківських систем переказу коштів, що забезпечують рух грошових коштів усередині країни та взаємодію з зарубіжними платіжними системами. Також центральний банк Білорусі, враховуючи особливості законодавства у цій сфері, умовно виділяє певні рівні платіжної системи держави через її структуру. До складу платіжної системи Республіки Білорусь входять: платіжна система Національного банку, платіжні системи банків Республіки Білорусь, розрахунково-клірингова система з цінних паперів, система безготівкових розрахунків за роздрібними платежами, автоматизована інформаційна система єдиного розрахункового та інформаційного простору.

У п. а ч. 1 ст. 2 Закону Грузії “Про платіжну систему та платіжні послуги” від 25.05.2012 законодавець тлумачить термін “платіжна система” у широкому розумінні [165]. Так, платіжна система Грузії складається з платіжної системи грошових коштів, системи розрахунків цінними паперами, клірингової системи.

Відповідно до ч. 1 ст. 17 Закону Киргизької Республіки «Про платіжну систему Киргизької Республіки» від 21.01.2015 із внесеними змінами [166] платіжна система Киргизстану являє собою сукупність платіжних систем, які функціонують на території Киргизької Республіки, щодо здійснення переказу коштів, операторами яких є резиденти і нерезиденти Киргизької Республіки, та здійснюють діяльність відповідно до цього Закону та нормативно-правових актів Національного банку Киргизстану.

Взагалі платіжну систему будь-якої держави можна охарактеризувати як взаємодіючу сукупність законодавчо врегульованих елементів, що включають у себе переважно юридичних осіб (можуть бути і фізичні особи відповідно до ст. 32, ст. 33 Директиви (ЄС) 2015/2366 про платіжні послуги на внутрішньому ринку [500]), які надають платіжні послуги на підставі спеціального дозволу (ліцензії) та/або здійснюють операційні, інформаційні й інші технологічні функції з переказу коштів, та платіжні інструменти, програмно-технічні й інші засоби у сфері зв'язку та захисту інформації, а також заходи нагляду (оверсайта) платіжних систем, що в цілому забезпечують безперервне виконання різних грошових зобов'язань.

У сучасній світовій практиці функціонує велика кількість платіжних систем, що різняться за організаційно-правовою формою платіжної організації платіжної системи, особливостями здійснення розрахунків у платіжній системі, обсягами операцій та іншими характеристиками [18, с. 24]. Тому для визначення сутності складної фінансово-правової категорії «платіжна система» необхідно виділити основні кваліфікуючі ознаки платіжної системи через її обов'язкові структурні елементи, які умовно можна згрупувати у певні характеристики:

1) функціональна характеристика уявляє собою спеціальне функціональне призначення платіжної системи, яка створюється шляхом об'єднання різних суб'єктів (наприклад, платіжної організації, членів, операторів послуг платіжної інфраструктури, постачальників платіжних послуг та інших учасників, суб'єктний склад яких залежить від особливостей національного законодавства) для досягнення спільної мети – це здійснення переказу коштів та розрахунків користувачів платіжних систем;

2) інституційна характеристика передбачає, що до складу системного утворення входить певне коло спеціальних суб'єктів, які надають платіжні послуги на підставі дозволу (ліцензії) та/або здійснюють операційні, інформаційні й інші технологічні функції з переказу коштів (згідно з вимогами національних законодавств може ще передбачатись подальше обов'язкове внесення компетентними державними органами відомостей про юридичних осіб, яким дозволено надавати платіжні послуги, до відповідного реєстру);

3) інфраструктурна характеристика має прояв у наявності узгодженого операційно-технологічного комплексу, програмно-технічного забезпечення для здійснення еквайрингу, процесингу, клірингу та /або остаточного розрахунку за платіжними операціями з додержанням обов'язкових стандартних домовленостей та загальних правил у цій сфері;

4) інструментальна характеристика включає використання платіжних інструментів, за допомогою яких безпосередньо ініціюються та виконуються платежі;

5) організаційно-правова характеристика полягає у тому, що діяльність платіжної системи та участь у ній здійснюється у межах національного законодавства, міжнародних стандартів, асquis Європейського Союзу, локальних правил, договорів.

Належна і злагоджена робота всіх елементів платіжної системи забезпечує раціональну організацію грошових потоків в платіжному обороті та сприяє зниженню ризиків системних збоїв у роботі платіжної системи [436, с. 40]. А це є запорукою стабільності роботи фінансового сектору держави, у тому

числі і банківського. Існуючі платіжні системи в Україні забезпечують рух грошових коштів як усередині країни, так і за її межами шляхом взаємодії з платіжними системами іноземних держав.

На нашу думку, українська платіжна система має бути чітко структурована та законодавчо визначена. При цьому вона не є механічним поєднанням усіх видів платіжних систем, які створені/зареєстровані та діють на території відповідної держави згідно з її законодавством. Тому з врахуванням міжнародних стандартів, загальних закономірностей формування та розвитку платіжних систем різних країн необхідно на рівні закону закріпити поняття «платіжна система України (платіжний простір України)» у широкому значенні (наприклад, додати п. 1.29¹ у ст. 1 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» або передбачити у загальних положеннях нового закону у сфері платіжних послуг).

Отже, платіжна система України – сукупність платіжних організацій, учасників/членів внутрішньодержавних та міжнародних платіжних систем, а також операторів послуг платіжної інфраструктури, постачальників платіжних послуг, які функціонують на території України та надають послуги щодо проведення переказу коштів відповідно до законодавства України, та заходів нагляду (оверсайта) платіжних систем з метою забезпечення їх безперервного, надійного та ефективного функціонування.

1.2 Співвідношення поняття «платіжна система» із суміжними правовими категоріями

Складовим компонентом кредитно-фінансової системи будь-якої держави є платіжна система, яку також можна вважати й елементом інфраструктурної та технологічної основи для реалізації цілей грошово-кредитної політики центрального банку. Ефективність саме цієї політики впливає на стабільність фінансової системи, підвищення ліквідності фінансового ринку та швидкості обігу грошей [189, с. 227]. Водночас, потрібно звернути увагу на слушну

правову позицію науковця Д. О. Білінського, згідно з якою предметом фінансово-правового регулювання є саме публічна фінансова система, яка включає фінансову систему держави та фінансову систему територіальних громад [27, с. 126]. Також, наука фінансового права досліджує фінансову систему як сукупність фінансово-правових відносин щодо формування, розподілу та використання публічних грошових фондів за допомогою уповноважених органів, які забезпечують здійснення фінансової діяльності завдяки її спеціальним методам [203, с. 201]. Тому, характеризуючи складові фінансової системи, слід виходити з того, що до них належать інституції, завдяки яким організується обіг публічних коштів, власниками яких є держава та територіальні громади [27, с. 111-112].

Поділяючи погляди науковців-економістів [92, с. 16; 134, с. 22], та як вже зазначалось, функціонування платіжної системи безпосередньо впливає на забезпечення стабільності національної грошової одиниці та стійкість грошового обігу. На підтвердження даного положення маємо можливість звернутись до наукової позиції вченого-юриста М. П. Кучерявенка щодо складу грошової системи з двох блоків елементів. Якщо перший блок елементів, які є функціональними (грошова одиниця; масштаб цін; види державних грошових знаків), розкриває зміст грошової системи, то елементи другого блоку є організаційними (організація готівкового обігу; організація безготівкового обігу; сукупність державних органів, які здійснюють управління грошовим обігом) та характеризують динаміку грошової системи [40, с. 306-307]. Отже, платіжна система у цілому належить до організаційних елементів грошової системи, визначаючи її організацію та динаміку, а отже впливає на форми грошового обігу та його швидкість. Водночас електронні одиниці вартості (електронні гроші), які відповідно до чинного законодавства можуть використовуватись тією чи іншою платіжною системою, потрібно розглядати як складову внутрішньої функціональної побудови грошової системи держави, про що свідчить еволюція розвитку організаційно-правової форми грошового обігу [204, с. 135].

Так, Національний банк України дотримується позиції, згідно якої електронні гроші випускаються й іншими, ніж Національний банк України, банками, є електронним замінником банкнот і монет та грошовим зобов'язанням емітента. Електронні гроші використовуються як засіб здійснення платежів, приймаються обмеженим колом осіб, надаються емітентом в обмін на кошти у готівковій або безготівковій формі і відповідно до законів України не є валютними цінностями та грошовими коштами [216, с. 186; 362, с. 18].

Є. О. Алісов підкреслює особливе значення глобальної платіжної системи як елемента грошової системи країни [8, с. 116.]. На його думку, платіжна система не рівнозначна грошовій системі. Через зіставлення грошової і платіжної систем науковцем стверджується, що платіжна система не є самодостатнім явищем, так як її склад і структура базуються на елементах грошової системи та їх взаємозв'язках. Дійсно, усі платіжні системи використовують як грошову (розрахункову) одиницю офіційну валюту держави та/або застосовують своєрідні механізми зіставлення (порівняння) з нею власних сурогатних грошових знаків (електронні гроші) [9, с. 20-21]. Але на сьогодні складові платіжної системи не можуть повністю копіювати структурні елементи грошової системи. Оскільки для підвищення ефективності здійснення платіжних операцій упроваджуються новітні технологічні платіжні продукти та інструменти, які конкретизують і розкривають зміст відповідних елементів грошової системи, що удосконалює та оновлює її структуру. При цьому слід враховувати, що в умовах глобалізації в усіх сферах життєдіяльності суспільства, у тому числі і фінансів, та швидкого розвитку інноваційних технологій робота будь-якої платіжної системи має ґрунтуватись на міжнародних стандартах організації розрахунків, а також враховувати світові загально визнані принципи здійснення нагляду (оверсайта) платіжних систем.

О. П. Орлюк звертає увагу на те, що завдяки платіжній системі забезпечується грошовий обіг. Вчений-юрист визначає платіжну систему як набір платіжних інструментів, банківських процедур, і, як правило,

міжбанківських систем переказування коштів, поєднання яких, разом з інституційними та організаційними правилами та процедурами, що регламентують використання цих інструментів та механізмів, забезпечує грошовий обіг [179, с. 658].

Важко не погодитись і з Б. А. Яськівим, який зазначає, що у межах платіжної системи відбувається грошовий обіг, тобто рух готівкової та безготівкової грошової маси [472, с. 44].

Як вже зазначалося вище, одним з завдань функціонування платіжної системи можна визначити організацію грошового обігу для забезпечення ефективності розрахунків. У будь-якій державі платіжна система як невід'ємна складова грошової системи зокрема, так і фінансової системи у цілому, забезпечує безперервний переказ грошових коштів для здійснення платіжних операцій, тим самим створюючи умови економічному зростанню країни. При цьому основу безперервності проведення платежів складають надійна технічна база функціонування платіжної системи та система управління ризиками в останній, результативність яких забезпечується правовим регулюванням.

При цьому слід зауважити, що не кожен ланку фінансової системи можна представити відповідним фондом коштів. На підставі аналізу поглядів таких вчених, як К. С. Бельського, С. В. Запольського, Т. А. Латковської, О. А. Лукашева [66, с. 54; 118, с. 66; 124, с. 33; 440, с. 33] можна зробити висновок, що кожен з інститутів фінансової системи виконує певну функцію: або фонду грошових коштів (такими є бюджети всіх рівнів, фонди соціального страхування, спеціальні цільові фонди, фінанси державних і комунальних підприємств, установ, організацій, золотовалютні резерви), або методу, що сприяє нормальному функціонуванню фінансової системи держави (такими можна вважати валютну та платіжну системи як складові грошової системи) або мобілізації грошових коштів до відповідних фондів держави (такою є податкова система). Банківську систему також можна вважати своєрідним методом, що використовується у ролі фінансового посередництва при

формуванні, розподілі, використанні грошових фондів та при здійсненні грошового обігу [223, с. 252-261; 244, с. 53].

На нашу думку, у будь-якій державі платіжні системи у загальному складі фінансової системи розглядаються як її метод у вигляді різних платіжних інструментів, прийомів та способів розрахунків, за допомогою яких забезпечуються мобілізація, розподіл, використання публічних і приватних грошових ресурсів, у тому числі організація грошового обігу [204, с. 136]. Таким чином, платіжні системи впливають на швидкість грошового обігу.

Як слушно зазначає Т. К. Адабашев, платіжна система (у широкому значенні) є відповідною підсистемою та основним елементом економічного механізму держави, виконуючи специфічні, притаманні тільки їй функції, які спрямовані на формування організаційних умов руху коштів, реалізацію всіх економічних відносин та функціонування економічної системи держави (наприклад, фінансової системи, зокрема, ринків цінних паперів, валютного, кредитного ринку тощо, а також бюджетної системи – у вигляді забезпечення умов для організації та функціонування казначейської системи країни) [1, с. 10]. У тому числі, слід уточнити використання платіжної системи у податковій сфері при перерахуванні податкових платежів до публічних доходів. При цьому досконалість процесу обробки платежів безпосередньо впливає і на ефективність грошово-кредитної політики держави.

На сьогодні платіжна система переважно сприймається через розуміння сутності грошей та їх функції як засобу платежу, а також у світлі функціонування розрахункової системи. У зв'язку з цим у теорії та на практиці поряд з поняттям «платіжна система» широко вживаються такі терміни, як «розрахункова система», «система безготівкових розрахунків», «система розрахунків», «система переказу коштів». Але при визначенні співвідношення даних термінів немає єдиного концептуального підходу. Більшість учених різних економічних шкіл дотримуються позиції щодо трансформації системи безготівкових розрахунків у сучасну платіжну систему під впливом інформаційних технологій [15, с. 108-110; 92, с. 10-13; 134, с. 22-23].

Водночас питання співвідношення понять «платіжна система» і «розрахункова система» неоднаково врегульовано на рівні законодавства різних іноземних держав. Так, у законодавстві Вірменії застосовується консолідуюче поняття платіжно-розрахункової системи, яке об'єднує зміст термінів платіжної системи і системи розрахунків. Згідно з ч. 1 ст. 3 Закону Республіки Вірменія «Про платіжно-розрахункові системи і платіжно-розрахункові організації» від 24.11.2004 р. платіжно-розрахункова система – це цілісність (спільність) платіжних інструментів, загальних правил здійснення клірингової діяльності, переказу коштів та кінцевого розрахунку, процедур та інших засобів технічного і програмного забезпечення, за допомогою якої здійснюється виплата грошових коштів бенефіціару [167].

Наприклад, законодавець як Молдови, так і Польщі, дають узагальнююче визначення платіжної системи. Відповідно до ст. 3 Закону Республіки Молдова «Про платіжні послуги та електронні гроші» від 18.05.2012 платіжна система – це система переказу коштів, що діє на основі формальних стандартних загальних норм (правил, процедур, договорів і т.д.) у сфері обробки, клірингу та/або розрахунку за платіжними операціями [168]. Згідно з п. 27 ст. 2 Закону Республіки Польща «Про платіжні послуги» платіжною системою є система грошових переказів, заснована на офіційних та стандартизованих правилах та загальних правилах обробки, клірингу або розрахунку за платіжними операціями [548].

Порівнюючи викладені вище дефініції з визначенням, передбаченим п. 7 ст. 4 Директиви (ЄС) 2015/2366 про платіжні послуги на внутрішньому ринку [500], можна впевнено зазначити, що в основу терміну «платіжна система» законодавцями Молдови та Польщі покладено загальновизнане європейське поняття платіжної системи. У даному випадку систему переказу коштів можна вважати широким загальним поняттям щодо платіжної системи. Та водночас система переказу коштів є необхідною процедурною складовою будь-якої платіжної системи для виконання нею свого основного функціонального призначення – це переказ коштів.

У Грузії законодавче визначення платіжної системи є широким, яке акумулює в собі три невід'ємні її складові: 1) платіжну систему грошових коштів; 2) система розрахунків цінними паперами; 3) клірингову систему (ст. 2 Закону Грузії «Про платіжну систему та платіжні послуги» від 25.05.2012) [165].

На відміну від Вірменії, Молдови, Грузії, за законодавством України систему розрахунків і систему переказу коштів можна вважати різновидами платіжної системи. Це пов'язано з тим, що український законодавець виділяє певні особливості застосування способу платежу та фінансових інструментів, які є притаманними виключно тій чи іншій з названих вище систем.

Так, відповідно до п. 1.29 та п. 1.37-1 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів» від 05.04.2001 із змінами [363] платіжна система – це платіжна організація, учасники платіжної системи та сукупність відносин, що виникають між ними при проведенні переказу коштів, а система розрахунків – платіжна організація, учасники системи розрахунків та взаємовідносини, що виникають між ними щодо здійснення розрахунків за валютні цінності та фінансові інструменти. В Україні на відміну від платіжної системи, яка забезпечує здійснення платежів за допомогою платіжних карток, електронних грошей та інших платіжних інструментів, система розрахунків дозволяє здійснювати розрахунки за угодами щодо цінних паперів.

У свій час на рівні постанови Правління Національного банку України «Про затвердження Положення про порядок реєстрації платіжних систем, учасників платіжних систем та операторів послуг платіжної інфраструктури» від 04.02.2014 № 43 із змінами було закріплено поняття системи переказу коштів, якою є платіжна система, призначена для здійснення переказів коштів, які ініціюються фізичними особами для зарахування коштів на рахунки фізичних/юридичних осіб або видачі фізичним особам у готівковій формі (див. п. 14 розділу I цієї Постанови у редакції від 21.12.2017) [295; 346]. На сьогодні згідно з новими внесеними змінами до зазначеної постанови та до пп. 33 п. 1 розділу II постанови Правління НБУ «Про затвердження Положення про нагляд

(оверсайт) платіжних систем та систем розрахунків в Україні» від 28.11.2014 № 755 поняття «система переказу коштів» відтепер міститься виключно в нормах Постанови № 755 у редакції від 21.01.2020 та визначається як платіжна система, що призначена для здійснення переказів коштів, які ініціюються платниками для зарахування коштів на рахунки отримувачів або видачі отримувачам - фізичним особам у готівковій формі [315; 337]. Отже, дана дефініція більш чітко розкриває розуміння в Україні головного призначення системи переказу коштів – це надання можливості платникам здійснювати перекази коштів без відкриття рахунків у передбачених законодавством випадках.

У контексті даного дослідження щодо співвідношення платіжної та розрахункової систем необхідно розглянути і правову позицію Комітету з платежів та ринкових інфраструктур Банку міжнародних розрахунків. Так, у розробленому цим Комітетом глосарії термінів, що використовуються при здійсненні платежів та у системах розрахунків, дає визначення платіжної системи (payment system) та поряд з ним – поняття розрахункової системи (settlement system). Під останньою розглядається механізм, який сприяє здійсненню розрахунків шляхом переказу коштів або фінансовими інструментами [475, с. 17]. Отже, дана міжнародна фінансова організація окремо виділяє платіжну та розрахункову системи. Це пояснюється тим, що у межах розрахункової системи можна здійснювати платежі не лише переказом грошових коштів, а й проводити розрахунки фінансовими інструментами, наприклад, цінними паперами. Так, дематеріалізація традиційних фінансових інструментів призвела до появи бездокументарних цінних паперів, зробила технічно можливим такий переказ, що фактично не відрізняється від звичайного переказу грошових коштів.

Поряд з зазначеною вище термінологією у міжнародному довідковому документі за редакцією 2016 року містяться ще такі терміни, як «система розрахунків цінними паперами» (securities settlement system (SSS)), «система

переказу коштів» (funds transfer system (FTS)), а в редакції 2003 року – ще і поняття «система міжбанківських розрахунків» (interbank funds transfer system).

Відповідно до положень міжнародного глосарія системою переказу коштів є формальна побудова (механізм) на основі приватного контракту або акту законодавства, з множиною членів, спільними правилами та стандартними процедурами для погашення грошових зобов'язань, які виникають між членами [475, с. 9].

Під системою розрахунків цінними паперами Комітет з платежів та ринкових інфраструктур Банку міжнародних розрахунків рекомендує розглядати структуру, яка забезпечує можливість переказу цінних паперів і розрахунків за ними шляхом реєстрації угод / операцій у вигляді відповідних записів у реєстрі згідно з набором заздалегідь визначених багатосторонніх правил. Такі системи дозволяють здійснювати переказ цінних паперів як безкоштовно, так і проти платежу [475, с. 16].

А глосарієм міжнародних стандартних термінів у сфері платежів у редакції 2003 року передбачена і система міжбанківських розрахунків, що є системою переказу коштів, в якій більшість (або всі) прямих учасників системи переказу є фінансовими установами, зокрема банками та іншими кредитними установами. [474, с. 27]. Проте серед термінів міжнародного глосарія за 2016 рік даного поняття вже немає.

Аналізуючи складений Комітетом з платежів та ринкових інфраструктур Банку міжнародних розрахунків довідковий матеріал у платіжній сфері, можна зробити висновок про умовну різницю між платіжною та розрахунковою системами. Це пов'язано з тим, що, по-перше, в основу як платіжної системи, так і розрахункової, покладено об'єднуючі їх елементи – це система переказу коштів та набір фінансових інструментів, по-друге, міжбанківська система переказу коштів є невід'ємною складовою як платіжної системи, так і розрахункової, а система розрахунків цінними паперами – розрахункової системи. Також слід враховувати, що розрахунок бездокументарними або електронними цінними паперами є своєрідним переказом фінансових

інструментів, а застосування банківських процедур при розрахунках є найпоширенішим механізмом виконання платіжної операції. Все це дає підстави вважати, що значних відмінностей між платіжною та розрахунковою системами немає. Будь-яка платіжно-розрахункова система забезпечує безперервність процесу виробництва та кругообіг грошей між контрагентами з метою здійснення платежів між їх платниками та отримувачами [242, с. 188-189].

Також більш поширеною науковою позицією є визнання платіжної і розрахункової систем рівноцінними поняттями. Так, Н. В. Смородинська зазначає, що платіжна система (payment system) або розрахунково-платіжна система (payment and settlement system) може розглядатися як система інститутів, інструментів і процедур, що використовуються для переказу грошових коштів між економічними агентами з метою погашення щоденних платіжних зобов'язань, які у них виникають [409, с. 41]. С. В. Анурєєв платіжною системою вважає сукупність правил та установ, що уявляють собою механізм розрахунків і забезпечують їх проведення [14, с. 16]. С. П. Карчевський пропонує визначати платіжну систему як сукупність елементів інституційного та інфраструктурного плану, що перебувають у взаємодії (взаємозв'язку) та забезпечують здійснення розрахунків і врегулювання боргових зобов'язань між учасниками економічного обороту [85, с. 27].

Продовжуючи розглядати платіжну систему у контексті організації безготівкових розрахунків, Н. В. Байдукова тлумачить платіжну систему як сукупність правил, договірних відносин, технологій, методик розрахунку, внутрішніх і зовнішніх нормативних актів, які дозволяють всім учасникам здійснювати фінансові операції та розрахунки один з одним [17, с. 86]. Подібне поняття «платіжна система» дають Г. Г. Фетісов, О. І. Лаврушин, І. Д. Мамонова [177, с. 170]. Вони розуміють під платіжною системою сукупність юридичних, організаційних, економічних, технологічних, технічних та інформаційних засобів, що забезпечують проведення розрахунків і платежів між учасниками платіжної системи.

Зіставляючи погляди фахівців, які займалися питаннями функціонування платіжно-розрахункових систем, потрібно вказати, що більшість вчених як правознавців, так і економістів використовує обидві категорії «платіжна система» та «розрахункова система», але водночас відсутній узгоджений підхід до питання про зміст і співвідношення розглядуваних явищ. У зв'язку з цим виникає необхідність з'ясувати і питання щодо співвідношення термінів “розрахунок” і “платіж”. Дане питання комплексно розглядалось вченими у колективній монографії “Теорія та практика адаптації законодавства України про банківську діяльність до законодавства Європейського Союзу” (2016 р.) [421, с. 99-122], а також Ю. В. Ващенко, Н. М. Ковалко у своїх окремих працях [30, с. 176-192; 87, с. 19-22]. Усі ці автори зазначають, що поняття “розрахунки” має широке та вузьке трактування, та через узагальнюючий характер такого терміну наголошують на застосуванні саме широкого підходу до розуміння даної категорії.

Як справедливо вважає Ю. В. Ващенко, під розрахунками у широкому значенні цього терміну розуміють будь-який спосіб припинення зобов'язань (як грошових, так і негрошових) між сторонами, в тому числі виконання зобов'язання в натурі та зарахування однорідних зустрічних (послідовних) вимог. У вузькому значенні – грошові зобов'язання (обов'язки) сторін, платежі [30, с. 180-181]. Отже, поняття “розрахунок” є широким та загальним щодо поняття “платіж”.

На думку Н. М. Ковалко, поняття “розрахунки” має матеріальний (фінансовий) та процесуальний прояв, передбачає сукупність дій, відносин, елементів і може охоплювати декілька платежів. У свою чергу, окремо взятий платіж є передачею коштів [87, с. 19; 421, с. 101]. Приєднуючись до даної наукової позиції, слід зауважити, що законодавцем платіж може розглядатись і як виконання бюджетних, боргових, гарантійних чи податкових зобов'язань, що виникли в поточному або попередніх бюджетних періодах, відповідно до п. 41 ч. 1 ст. 2 Бюджетного кодексу України [29]. У даному випадку терміни

«розрахунок» і «платіж» можна вважати тотожними, що спрямовані на припинення грошових зобов'язань.

Виходячи з міжнародновизнаних стандартних термінів, що використовуються у зв'язку з платіжними, кліринговими, розрахунковими та пов'язаними з ними процедурами, слід зазначити, що Комітет з платежів і ринкових інфраструктур Банку міжнародних розрахунків свідомо під платежем (переказом коштів) (payment (funds transfer) розуміє передачу грошової вимоги платником стороні, яка є прийнятною для отримувача. Як правило, вимоги приймають форму банкнот або залишків на рахунках, відкритих у фінансовій установі або в центральному банку. А під розрахунком (settlement) – виконання зобов'язання відповідно до умов основного договору [475, с. 13, с. 16].

Таким чином, у контексті платіжно-розрахункової системи розрахунок уявляє собою дію, яка припиняє зобов'язання щодо переказів грошових коштів або цінних паперів між суб'єктами. При цьому складовою частиною розрахунку є платіж, здійснення (проведення/виконання) якого відбувається через процедуру переказу коштів з використанням платіжних інструментів. Водночас платіж незавжди пов'язано з виконанням обов'язку. Яскравий приклад такого випадку наводить Н. М. Ковалко, коли платежі при обміні валюти (купівлі-продажу) впливають не з обов'язку, а з волі клієнта [421, с. 118], але в межах імперативного припису.

О. М. Глущенко вважає, що під платіжною системою можна розглядати саме розрахунково-платіжну систему. Авторка зазначає, що розрахунок як потенційна можливість припинити зобов'язання у процесі миттєвої або більш тривалої, але завжди кінцевої еволюції перетворюється у дійсність, коли гроші фактично надходять на рахунок отримувача [45, с. 69]. Таким чином, діяльність платіжної системи спрямована і на переказ грошей, і на зарахування їх на рахунки отримувачів.

На думку В. Ю. Копитіна, розрахункова система уявляє собою процедуру та метод переказу фінансових засобів від платника до отримувача, тому є центральною частиною фінансових взаємовідносин у процесі здійснення

платежів [106, с. 43]. Однак слід звернути увагу, що при переказі коштів для остаточного розрахунку між платником та отримувачем можуть використовуватись декілька платіжних систем, які перебувають під управлінням різних платіжних організацій (операторів), але мають зв'язки через учасників, які входять до різних платіжних систем.

Проте, важко погодитись з науковими позиціями О. М. Глущенко та В. Ю. Копитіна, які вважають, що платіжна система технологічно і функціонально є домінантною щодо розрахункової системи. Оскільки у більшості платіжних систем застосовуються комбіновані розрахункові алгоритми. Так, у платіжній системі відбувається переведення заборгованості з одного користувача на іншого. Іншими словами, заборгованість платіжної системи перед одним клієнтом згодом стає заборгованістю перед іншим. Коли один користувач передає платіжній системі свої гроші або їх еквіваленти, в системі закріплюється сума такої передачі, тобто фіксується сума позики перед цим користувачем. Він своїм платіжним дорученням може вказати, що платіжна система тепер повинна не йому, а іншому користувачеві. При зверненні іншого користувача до платіжної системи у нього є можливість отримати грошовий еквівалент такої заборгованості. У ряді випадків платіжними засобами виступають не гроші або борги, номіновані в грошах, а умовні платіжні одиниці або спеціалізовані цінні папери. Такий об'єкт переказу є більш характерним для розрахункових систем.

Дискусійною є й позиція вченого-економіста П. М. Сенища. Він вважає, що банківська діяльність реалізується у межах саме розрахунково-платіжної системи країни, а тому застосування поняття «платіжна система» є некоректним [396, с. 116-117]. Він пояснює свою наукову позицію певною взаємодією понять «розрахунок» і «платіж», де первинним є розрахунок, без проведення якого платіж не відбудеться. Дійсно, як уже зазначалось, платіж є складовою розрахунку. Але складно погодитись з висловленою автором некоректністю, оскільки саме у межах платіжної системи відбувається процедура переказу коштів для виконання грошового розрахунку.

У сучасних умовах технологічних змін світового рівня для задоволення поточних і перспективних потреб економіки у чіткому та якісному проведенні платіжних трансакцій, а також для забезпечення фінансової стабільності, у т.ч. реалізації грошово-кредитної політики, практика здійснення платежів безупинно удосконалюється. Активне впровадження інноваційних технологій платежів, формування нових механізмів функціонування платіжної інфраструктури спрямовані, у першу чергу, на підвищення безпеки та ефективності переказу коштів, що є обов'язковою функцією будь-якої платіжної системи.

Законодавець визначає переказ коштів як рух певної суми коштів з метою її зарахування на рахунок отримувача або видачі йому у готівковій формі (п. 1.24 ст. 1 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні»). НБУ виділяє два види переказів: 1) внутрішньодержавний рух певної суми коштів у межах України; 2) транскордонний рух певної суми коштів в Україну або за її межі (див. відповідно пп. 5 та пп. 32 п. 1 розділу II постанови Правління НБУ «Про затвердження Положення про нагляд (оверсайт) платіжних систем та систем розрахунків в Україні») [337]. Також з ідентичним змістом закріплено термін «транскордонний переказ валютних цінностей» у пп. 13 п. 1 ст. 1 Закону України «Про валюту і валютні операції», який введено в дію 07.02.2019 [282]. Дану операцію законодавець розглядає як валютну (ст. 7 Закону).

Співставляючи дане визначення з поширеним терміном «грошовий переказ», останній з яких активно використовується у міжнародній і вітчизняній практиках, слід зазначити, що ці два терміни не є тотожними. Відповідно у п. 7, п. 22 ст. 4 Директиви ЄС 2015/2366 про платіжні послуги на внутрішньому ринку та розробленому Банком міжнародних розрахунків Словнику стандартних термінів на англійській мові застосовуються два різні поняття за своєю суттю: «funds transfer» (укр. мовою – переказ коштів) і «money remittance» (укр. мовою – грошовий переказ) [475, с. 9, с. 13; 500].

Так, згідно з п. 22 ст. 4 Директиви ЄС 2015/2366 «грошовий переказ» («money remittance») означає платіжну послугу, яка передбачає отримання коштів від платника, без відкриття будь-яких платіжних рахунків на ім'я платника чи отримувача, з єдиною метою переказу відповідної суми отримувачу або іншому провайдеру платіжних послуг, який діє від імені отримувача платежу, та / або коли такі кошти отримані за дорученням отримувача та передані останньому. Разом з цим, у п. 7 ст. 4 даної Директиви «переказ коштів» («funds transfer») розглядається як невід'ємна процедурна складова платіжної системи, про що вже зазначалось у підрозділі 1.1.

Проте, у Словнику міжнародних термінів, які використовуються у платіжних та розрахункових системах, різні суперечливі підходи до визначення переказу коштів саме у розумінні «funds transfer». З одного боку, як у цьому підрозділі вище розглядалась система переказу коштів, вона передбачає стандартні процедури переказу коштів для погашення грошових зобов'язань між її членами [475, с. 9]. А, з іншого боку, Комітет з платежів і ринкових інфраструктур Банку міжнародних розрахунків ототожнює між собою поняття «переказ коштів» («funds transfer») і «платіж» («payment») та розглядає їх через призму поняття грошового переказу. Переказ коштів (платіж) – це переведення платником грошової вимоги на сторону, яка є прийнятною для отримувача платежу. Як правило, вимоги приймаються у формі готівки або залишків коштів на депозитних рахунках у фінансовій установі або центральному банку [475, с. 13].

На відміну від міжнародних та європейських стандартів щодо визначення терміну «грошовий переказ» українське законодавство його не передбачає. На офіційному сайті НБУ розміщено глосарій банківської термінології, серед термінів якої можна віднайти і «грошовий переказ» [47]. НБУ характеризує його як переказ коштів без відкриття рахунків, що може здійснюватись банками, операторами поштового зв'язку (наприклад, відділення Укрпошти), спеціалізованими небанківськими фінансовими установами, у тому числі міжнародними платіжними системами термінових грошових переказів.

Ініціюються такі грошові перекази зазвичай фізичними особами для зарахування коштів на рахунки фізичних/юридичних осіб або видачі фізичним особам у готівковій формі. У структурі грошового переказу присутній відправник, одержувач і посередник. Переважно грошові перекази приймаються посередником у готівці (готівковій формі) для її подальшого переказу одержувачу.

У той же час, слід відзначити, що український законодавець замість терміну «грошовий переказ» використовує більш узагальнене поняття «сума переказу» – це кошти, відповідна сума яких внаслідок переказу має бути зарахована на рахунок отримувача або видана йому у готівковій формі (див. п. 1.41 ст.1 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні»). Проте, сума коштів, яка переказується отримувачу, розглядається як матеріальний результат виконаної дії у вигляді платіжної операції та не характеризує особливостей наданої платіжної послуги.

Отже, помилкове ототожнення понять «грошовий переказ» та «переказ коштів» пов'язано з некоректним використанням цих понять як Банком міжнародних розрахунків, так і НБУ, при розгляді систем термінових грошових переказів, які здійснюють перекази певних сум коштів переважно без відкриття рахунків на ім'я відправників чи одержувачів коштів та зараховуються на рахунки одержувачів (юридичних і фізичних осіб) або видаються готівкою фізичним особам як одержувачам.

Цікавим є досвід законодавця Республіки Казахстан у визначенні поняття «переказ коштів» – це послідовне виконання постачальником платіжних послуг вказівки клієнта щодо передачі коштів, яку пов'язано зі здійсненням платежу або іншими цілями (див. п. 4 ч. 1 ст. 1 Закону Республіки Казахстан «Про платежі та платіжні системи» від 26.07.2016 [163]). На нашу думку, зміст даної дефініції вдало підкреслює процедурний характер здійснення платежів через послідовне вчинення дій щодо переказу коштів.

Також на рівні чинного законодавства України визнані суб'єкти правовідносин, що виникають при здійсненні переказу коштів. Відповідно до п.

5.1 ст. 5 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» ними є учасники, користувачі (платники, отримувачі) платіжних систем. У підрозділі 1.5 даної роботи детально розглядається перелік учасників платіжної системи. Щодо користувачів платіжної системи ними є юридичні або фізичні особи, яким надається послуга платіжної системи щодо виконання переказу коштів учасником платіжної системи (див. п. 1.18¹ ст. 1 Закону). Серед користувачів платіжної системи законодавець називає платників (п. 1.32 ст. 1 Закону), отримувачів (п. 1.23 ст. 1 Закону) та виділяє ініціаторів переказу (п. 1.15 ст. 1 Закону), якими можуть бути як платники, так і отримувачі. При цьому особа може одночасно бути і платником, і отримувачем. Ініціатор та отримувач співпадають в одній особі у разі ініціювання переказу за допомогою платіжної вимоги при договірному списанні, а також в інших випадках, передбачених чинним законодавством. Заслужують на увагу й торговці як користувачі платіжних систем. Вони переважно є суб'єктами господарювання, які приймають до обслуговування платіжні інструменти (платіжні картки, електронні гроші) з метою проведення оплати вартості товарів чи послуг, які реалізуються цим торговцем (п. 1.42 ст. 1 Закону). Отже, у даному випадку торговці є отримувачами платежів, на рахунки яких зараховуються відповідні суми переказів.

Для повної характеристики користувачів платіжних систем окремої уваги заслуговують і держателі електронних платіжних засобів (п. 1.4 ст. 1 Закону). Вони можуть бути як платниками, так і отримувачами, та ініціаторами, які на законних підставах використовують електронні платіжні засоби для ініціювання переказу коштів з відповідного рахунку в банку та для інших платіжних операцій. При цьому законодавець підкреслює, що держателем електронного платіжного засобу може бути лише фізична особа. Але замість терміну «держатель електронного платіжного засобу» НБУ запроваджує та використовує термін «користувач електронного платіжного засобу», яким може бути не тільки фізична особа, а й юридична. Згідно з п. 2 розділу II постанови Правління НБУ «Про затвердження Положення про порядок емісії електронних

платіжних засобів і здійснення операцій з їх використанням» від 05.11.2014 № 705 фізичним особам, які не здійснюють підприємницької діяльності, можуть надаватись особисті електронні платіжні засоби, а суб'єктам господарювання – корпоративні електронні платіжні засоби [341]. Також осіб, що використовують електронні гроші у розрахунках, НБУ називає користувачами, якими можуть бути фізичні особи або суб'єкти господарювання відповідно до п. 1.3 глави 1 постанови Правління НБУ «Про затвердження Положення про електронні гроші в Україні» від 04.11.2010 № 481 [325].

Отже, норма підзаконного нормативно-правового акту НБУ дещо протирічить нормі Закону «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» щодо визначення держателя / користувача електронного платіжного засобу. На нашу думку, розмежовувати держателя електронного платіжного засобу та користувача електронного платіжного засобу або замінити одне одним не є доречним. Оскільки у правовідносинах у сфері переказу коштів обов'язково беруть участь юридичні та фізичні особи як користувачі саме платіжних систем / користувачі платіжних послуг, кожен з яких є держателем електронного платіжного засобу (платіжної картки) або/та власником електронних грошей.

Водночас, потрібно зазначити, що законодавець розглядає переказ коштів і як послугу платіжної системи, яка надається учасником останньої. Поряд називаються ще послуга з видачі коштів у готівковій формі, окремі види послуг операційного, інформаційного та технологічного характеру щодо переказу коштів.

Наприклад, п. 3 розділу I постанови Правління НБУ «Про затвердження Положення про застосування Національним банком України заходів впливу за порушення об'єктами нагляду (оверсайта) законодавства України з питань діяльності платіжних систем в Україні» від 19.12.2013 р. № 524 передбачена послуга в платіжній системі, під якою розглядається послуга з переказу коштів або послуга платіжної інфраструктури, що надається юридичною особою відповідно до правил платіжної системи та договору, укладеного з платіжною організацією платіжної системи [328].

У зв'язку з цим виникає потреба у з'ясуванні визначення платіжної послуги, поняття якої закріплено не в спеціальному Законі України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні», а в постанові Правління НБУ «Про затвердження Положення про порядок емісії електронних платіжних засобів і здійснення операцій з їх використанням» від 05.11.2014 № 705 у п. 8 розділу I. Згідно з цією нормою платіжною послугою є діяльність щодо забезпечення виконання платіжних операцій з використанням електронного платіжного засобу, яка здійснюється постачальниками платіжних послуг. Під платіжною операцією НБУ розглядає дію, ініційовану користувачем електронного платіжного засобу, з унесення або зняття готівки з рахунку, здійснення розрахунків у безготівковій формі з використанням цього електронного платіжного засобу та/або його реквізитів за банківськими рахунками (див. п. 7 розділу I цієї постанови). Платіжні операції можуть здійснюватись користувачами з використанням платіжних карток, електронних грошей, мобільних платіжних інструментів (наприклад, апаратно-програмне середовище мобільного телефону).

Таким чином, на рівні чинного законодавства розмежування категорій «платіжна послуга» та «платіжна операція» відбувається за суб'єктами правовідносин, які виникають при переказі коштів. Водночас ці два терміни взаємопов'язані між собою. Платіжні послуги надаються їх постачальниками/провайдерами на користь користувачів, а платіжні операції здійснюються за ініціюванням користувачів за допомогою їх електронних платіжних засобів. Надання платіжних послуг є професійною діяльністю провайдерів, яка здійснюється на підставі дозволу/ліцензії та спрямована на задоволення такої загальносоціальної потреби як переказ публічних та приватних коштів, але з метою отримання прибутку.

Т. К. Адабашев розглядає переказ коштів як господарську операцію, яка становить саме зміст відповідної платіжної послуги, що надається в межах платіжних систем [1, с. 14]. Погоджуючись з автором, слід вказати, що господарська діяльність та господарські операції не є предметом даного

дослідження. У той же час виникає потреба у розгляді переказу коштів з точки зору послуги публічного інтересу (публічної послуги).

На думку Ю. А. Тихомирова, публічні послуги – це юридично і соціально значущі дії в інтересах суспільства, держави і громадян [423, с. 201]. Погоджуючись з науковою позицією А. В. Нестерова щодо характерних ознак публічної послуги [154, с. 18], варто зазначити, що переказ коштів можна розглядати як загальне благо, що має водночас індивідуальний характер, тобто адресовано у вигляді певної суми переказу конкретним користувачам платіжних систем (платнику та отримувачу). Добровільність послуги переказу коштів полягає у тому, що вона надається без примусу з боку держави, лише з ініціативи фізичних та юридичних осіб як користувачів. Переказ коштів набуває імперативності та обов'язковості виконання лише з моменту його ініціювання, що передбачено ст.ст. 20-21 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні».

Слушною є наукова позиція І. В. Венедіктової щодо визначення та класифікації публічних послуг за чинником публічного інтересу [33, с. 55]. Дійсно, послуга переказу коштів надається на вимогу приватного інтересу платника здійснити платіж, але має соціальне та економічне призначення забезпечувати безперервне переміщення грошових коштів для виконання різних за правовою природою грошових зобов'язань, тому розглядається суспільством позитивно та гарантується кожному через здійснення НБУ контролю за проведенням переказу.

Розглядаючи переказ коштів як публічну послугу, необхідно звернути увагу на основні положення Директиви ЄС 2015/2366 про платіжні послуги на внутрішньому ринку, які присвячені регулюванню платіжних послуг та платіжних операцій. На відміну від українського законодавства Додатком I до цієї Директиви передбачено вичерпний перелік платіжних послуг, кожна з яких можна вважати певним видом ділової активності відповідної платіжної установи. До таких платіжних послуг належать:

1) послуги, що дозволяють вносити гроші у готівковій формі на платіжний рахунок та здійснювати інші операції для управління платіжним рахунком;

2) послуги, що дозволяють знімати готівку з платіжного рахунку та здійснювати інші операції для управління платіжним рахунком;

3) виконання платіжних операцій, включаючи переказ коштів на платіжний рахунок, відкритий у провайдера платіжних послуг, який обслуговує клієнта, або в іншого провайдера платіжних послуг:

а) оформлення прямих дебетів, в тому числі разове пряме дебетування;

в) виконання платіжних операцій за допомогою платіжної картки або іншого аналогічного пристрою;

с) оформлення кредитних переказів, у тому числі операцій на основі тривалих доручень;

4) виконання платіжних операцій, коли кошти покриваються кредитною лінією для користувача платіжних послуг:

а) оформлення операцій прямого дебетування, в тому числі разове пряме дебетування;

в) виконання платіжних операцій за допомогою платіжної картки або іншого аналогічного пристрою;

с) оформлення кредитових переказів, у тому числі операцій на основі тривалих доручень;

5) емісія платіжних інструментів та / або забезпечення прийому платіжних інструментів (еквайринг);

б) грошовий переказ;

7) послуги з ініціювання платежів;

8) інформаційні послуги щодо рахунку [500].

Поряд з цим п. 5 ст. 4 Директиви передбачена дефініція платіжної операції, під якою розуміють операцію, що ініціюється самим платником або від його імені, або отримувачем платежу та передбачає внесення, переказ чи зняття грошових коштів незалежно від інших зобов'язань між платником і

отримувачем платежу. Порівнюючи зазначене вище поняття платіжної операції, яке міститься в українському законодавстві, з цим, можна зробити висновок, що у цілому вітчизняне визначення відповідає стандартам ЄС. Однак, ст. 3 Директиви передбачає вичерпний перелік виключень платіжних операцій, на які дія цього європейського документу не поширюється.

Отже, зазначені вище положення Директиви ЄС 2015/2366 є позитивним досвідом для правового врегулювання платіжних послуг та платіжних операцій в Україні, що має передбачити найближче його вдосконалення шляхом закріплення у нормах нового спеціального закону вичерпного переліку платіжних послуг та окремого переліку платіжних операцій, на які дія спеціального закону не поширюється. Ці та багато інших норм даної Директиви ЄС вже імплементовано у національне законодавство багатьох зарубіжних країн, наприклад, Польщі (Закон Республіки Польща «Про платіжні послуги» від 19.08.2011 із змінами) [548], Сербії (Закон Республіки Сербія «Про платіжні послуги» від 26.12.2014 із змінами) [550], Молдови (Закон Республіки Молдова «Про платіжні послуги та електронні гроші» від 18.05.2012 із змінами) [168], Грузії (Закон Грузії «Про платіжну систему та платіжні послуги» від 25.05.2012 із змінами) [165] та ін.

Разом з тим платіжна операція, яка є ініційованою користувачем правомірною дією щодо внесення, переказу, зарахування чи зняття коштів, належить і до кола функцій платіжної системи та її учасників, а також операторів послуг платіжної інфраструктури.

У законопроекті «Про платіжні послуги», пропозиції до якого були розроблені НБУ із залученням зовнішньої юридичної експертизи за технічної підтримки Європейського Банку Реконструкції та Розвитку та розміщені на сторінці офіційного інтернет-представництва НБУ, п. 1.46 ст. 1 передбачено поняття «платіжна послуга», під яким слід розуміти дію постачальника платіжних послуг щодо виконання платіжних операцій. Ст. 5 цього проекту Закону визначається виключний перелік фінансових і нефінансових платіжних послуг, а ст. 9 – опис з перерахуванням платіжних операцій, на які дія даного

Закону не буде поширюватись. Так, НБУ пропонує фінансовими платіжними послугами вважати такі: 1) послуги із зарахування готівкових коштів на рахунки користувачів, а також усі послуги, що стосуються відкриття, обслуговування та закриття рахунків (крім електронних гаманців); 2) послуги зі зняття готівкових коштів з рахунків користувачів, а також усі послуги, що стосуються відкриття, обслуговування та закриття рахунків (крім електронних гаманців); 3) послуги з виконання платіжних операцій з власними коштами користувача з рахунку / на рахунок користувача (крім платіжних операцій з електронними грошима), в тому числі: виконання кредитового переказу; виконання дебетового переказу; виконання іншої платіжної операції, в тому числі з використанням платіжних інструментів; 4) послуги з виконання платіжних операцій з рахунку / на рахунок користувача (крім платіжних операцій з електронними грошима) за умови, що кошти для виконання платіжної операції надаються користувачу постачальником платіжних послуг на умовах кредиту, в тому числі: виконання кредитового переказу; виконання дебетового переказу; виконання іншої платіжної операції, в тому числі з використанням платіжних інструментів; 5) послуги з емісії платіжних інструментів та/або здійснення еквайрингу платіжних інструментів / обробки платіжних операцій; 6) послуги з виконання переказу коштів без відкриття рахунку; 7) послуги з випуску та виконання платіжних операцій з електронними грошима, в тому числі відкриття та обслуговування електронних гаманців. З позиції НБУ до нефінансових платіжних послуг належать: 8) послуги з ініціювання платіжної операції; 9) послуги з надання відомостей з рахунків [364].

На нашу думку, викликає дискусію питання щодо необхідності розмежування платіжних послуг на фінансові та нефінансові, оскільки відповідно до п. 1 ч. 1 ст.1 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» від 12.07.2001 оператор поштового зв'язку є нефінансовою установою, але може надавати саме фінансові послуги з переказу коштів на підставі ліцензії, порядок видачі якої передбачено

постановою Правління НБУ «Про затвердження Положення про порядок видачі небанківським фінансовим установам, операторам поштового зв'язку ліцензій на здійснення валютних операцій» у редакції від 02.01.2019 № 9 [340]. Тому складно буде зрозуміти, що нефінансова установа, наприклад, оператор поштового зв'язку, оператор мобільного зв'язку може надавати саме фінансові послуги у сфері переказу коштів, тому що, іншими словами, це все є платіжними послугами.

Підсумовуючи викладене вище, можна зробити висновок, що основним напрямом діяльності як платіжної системи, так і розрахункової, є забезпечення проведення розрахунків і платежів за допомогою різних фінансових інструментів, у т.ч. платіжних, а також врегулювання фінансових зобов'язань між учасниками економічного обороту. Переказ коштів є багатостадійною процедурою руху коштів від платника до отримувача та у цілому має публічно-сервісну спрямованість, яку необхідно розглядати через призму категорій «платіжні послуги», «платіжні операції» та «платіжні інструкції». Зміст самої процедури послідовно вчинюваних дій, які в цілому спрямовані на переказ коштів, логічно поєднані та здійснюються на правових засадах, ґрунтовно розкривається в підрозділі 3.4 даної дисертації.

1.3 Платіжні системи як об'єкт фінансово-правового регулювання

В умовах динамізму платіжних систем, що виявляється у виконанні численних розрахунків за зобов'язаннями як усередині країни, так і за її межами, у широкому використанні новітніх платіжних технологій для безперервного переказу коштів, особливо важливого значення набуває сучасне збалансоване правове регулювання організації та функціонування платіжних систем нормами різної галузевої приналежності.

Не менш важливим для задоволення поточних та перспективних потреб національної економіки у платіжних операціях, реалізації грошово-кредитної

політики, а також забезпечення фінансової стабільності, підвищення якості, зручності та безпеки безготівкових розрахунків є правове забезпечення платіжних інновацій, поява яких викликано технологічним розвитком (електронні гроші, інтернет-платежі, мобільні платежі, криптовалюти), а також загальних умов для всебічного застосування сучасних електронних платіжних засобів та електронної обробки платіжної інформації. При цьому слід звернути увагу, що від рівня надійності та безпечності платіжних систем залежить стабільність фінансової системи та економіки країни як у цілому, так і рівень добробуту кожного громадянина зокрема.

Отже, все зазначене вище свідчить про необхідність адекватного відображення в нормах спеціального національного законодавства регулювання діяльності платіжних систем та надання платіжних послуг. Так, фінансова наука та право відіграють корисну роль у задоволенні суспільних інтересів щодо застосування платіжних систем, про що і нагадує Л. В. Трофімова. Вона зазначає, що фінансова наука та право можуть передбачити, визначити і встановити такі гармонізовані правила поведінки різних суб'єктів, які дозволятимуть забезпечити достатньо фінансових, матеріальних ресурсів, необхідних для виконання функцій держави і задоволення суспільних інтересів [425, с. 170].

О. В. Кузьменко слушно зауважує, що демократична держава не управляє громадянами, а надає їм управлінські послуги, тобто вчиняє різноманітні дії, спрямовані на створення умов для реалізації громадянами своїх прав та свобод [115, с. 23].

Японський вчений та практик Масасі Накадзіма (має тривалу кар'єру у центральному банку Японії, у Банку міжнародних розрахунків, є професором факультету управління економікою та бізнесом Університету Рейтаку) зазначає, що у сучасному суспільстві жоден вид економічної діяльності не зможе існувати без переказу коштів. Тому автор вважає, що платіжні системи є одними з найбільш значущих соціальних інфраструктур, що підтримують всі

види економічної діяльності, в тому числі комерційної діяльності та фінансових операцій [543].

Не менш цікавою є наукова позиція Р. С. Мельника, який під публічним інтересом у загальному розумінні визнає такий інтерес, який має будь-яка особа на безумовній основі. Так, публічні інтереси є поєднанням лише тих інтересів членів суспільства, які однаково є важливими для кожного члена суспільства [128, с. 31]. У нашому випадку – це інтерес своєчасного та надійного переказу коштів для здійснення розрахунків.

Будучи соціально-економічною інфраструктурою, платіжна система реалізує публічний інтерес та пов'язані із ним приватні інтереси, а отже у цілому задовольняє публічні потреби держави, суспільства, окремих осіб у сфері переказу коштів. Водночас потрібно не забувати, що приватні інтереси та благополуччя окремої людини превалюють над виключними інтересами усього суспільства або науки (публічними інтересами). Це пріоритет людини, що закріплено ст. 2 Конвенції про захист прав і гідності людини щодо застосування біології та медицини: Конвенція про права людини та біомедицину Ради Європи (ЄС) від 04.04.1997, яку Україна підписала 22.03.2002 [97; 412].

Реалізація публічного інтересу є умовою реалізації приватних інтересів, а з іншого боку – публічний інтерес, зумовлений певними інтересами конкретних осіб [53, с. 91]. На підтвердження зазначеної науково-практичної позиції виникає потреба звернутись до теоретичних знань вченого П. М. Рабіновича, який слушно визначає, що більшість інтересів, які, здавалося б, є суто індивідуальними («приватними»), водночас є і соціальними як за історичними передумовами їх формування, так і за засобами, інструментарієм їх задоволення, а сам процес реалізації (та й, до речі, захисту) «приватних» інтересів зачіпає, так чи інакше, й інтереси, потреби інших учасників соціального життя, а отже, є, зазвичай, процесом соціальним – «публічним» [377, с. 62]. Так, Ю. О. Тихомиров вважає, що публічним інтересом є визнаний державою і забезпечений правом інтерес соціальної спільноти, задоволення

якого служить гарантією її існування і розвитку [422, с. 55]. Такої самої справедливої наукової позиції дотримується В. К. Колпаков [94, с. 32].

Позитивним у визначенні публічного інтересу є підхід Великої Палати Верховного Суду, яка в одній зі своїх постанов визначила публічний інтерес як важливі для значної кількості фізичних і юридичних осіб потреби, які відповідно до законодавчо встановленої компетенції забезпечуються суб'єктами публічної адміністрації. Отже, за спільною значимістю певну сукупність приватних інтересів можна вважати публічним інтересом [259]. Так, НБУ відповідно до п. 6, п. 7 ст. 7, ст. 40 Закону України «Про Національний банк України» від 20.05.1999 [358] забезпечує публічний інтерес у сфері розрахунків, у т.ч. платежів, шляхом їх державного регулювання, а також Правління НБУ відповідно до п. 1 ст. 15 Закону приймає відповідні рішення щодо функціонування платіжних систем та організації розрахунків тощо.

Поділяючи певні правові погляди науковців А. А. Нечай, М. О. Перепелиці, Н. Ю. Пришви щодо логічного розуміння публічного інтересу у фінансовому праві [157, с. 21; 181, с. 114-115; 280, с. 71], слід зазначити, що будь-яка платіжна система задовольняє визнані державою та забезпечені правом об'єктивні потреби суспільства щодо своєчасного та у повному розмірі переказу коштів, що є складовою обов'язковою дією в організації акумуляції, розподілу та використання публічних фінансових ресурсів. При цьому, як справедливо зазначає Д. О. Гетманцев, саме публічний суспільний інтерес повинен стояти в центрі і бути вихідним при визначенні питань стосовно доцільності чи недоцільності, ефективності чи неефективності витрачання фінансових ресурсів на виконання завдань держави чи органів місцевого самоврядування. Щонайменше, це повинно бути однією з вихідних засад побудови фінансових правовідносин [43, с. 152]. Дійсно, публічний інтерес – це вже юридично значимий інтерес, у забезпеченні якого зацікавлене все суспільство [31, с. 87].

Так, Е. С. Дмитренко під предметом публічного інтересу розглядає те благо, яке необхідне для повноцінного функціонування і розвитку суспільства,

окремих соціальних груп, – публічна потреба, що має соціальний характер, який і робить її публічним інтересом [53, с. 91]. Як слушно зауважує вчена, слід враховувати і те, що в процесі задоволення публічних потреб має місце поєднання публічного інтересу з приватними інтересами. Реалізацію публічного інтересу щодо безперервного, надійного та ефективного функціонування і розвитку платіжних систем можна вважати умовою реалізації приватних інтересів у сфері безперебійного переказу коштів, а з іншого боку – даний публічний інтерес зумовлюється певними власними інтересами конкретних учасників та користувачів платіжних систем. Отже, досконалий порядок проведення переказу коштів є важливим та потрібним як для держави та суспільства загалом, так і для окремої особи.

Загалом погоджуючись з твердженням Д. О. Білінського про сутність загальнозначущого інтересу суспільства в сфері фінансів як публічного інтересу, що полягає в організації поступового руху централізованих і децентралізованих публічних грошових фондів [27, с. 27, с. 48-49, с. 62], варто відзначити, що не лише рух публічних коштів, а й грошовий обіг у цілому, спонукає державу врегульовувати економічні відносини в такій сфері та перетворювати їх на фінансово-правові.

При переході грошових коштів від одного власника до іншого, від останнього – ще до інших, відбувається безпосередній рух коштів у внутрішньому обороті в готівковій і безготівковій формах, що обслуговують реалізацію товарів, а також нетоварні платежі і розрахунки в господарстві – грошовий обіг [201, с. 763]. Як справедливо зазначає Т. М. Ямненко, грошовий обіг охоплює широку сферу суспільних відносин, в тому числі фінансових, та полягає у безперервному кругообігу грошей, що регулюється на державному рівні, і в процесі якого гроші можуть змінювати свою форму (з готівкової на безготівкову та навпаки) і забезпечують проведення розрахунків та сплату інших платежів в національній та іноземних валютах та з використанням національних та іноземних платіжних систем. При цьому грошовий обіг має таку ознаку, як множинність форм – гроші постійно переходять з однієї форми

до іншої, при цьому вони можуть не лише набувати готівкових чи безготівкових форм, а й перебувати у вигляді цінних та інших паперів (зокрема, чеків), електронних грошей, якими здійснюються платежі [468, с. 176-177].

Так, правовідносини, які виникають у сфері грошового обігу у цілому та діяльності платіжних систем зокрема, не на пряму, але тісно пов'язані з відносинами з мобілізації, розподілу та використання централізованих і децентралізованих публічних фондів коштів. Оскільки платіжні системи надають можливість і гарантують переміщення (переказ) коштів, тим самим забезпечуючи циркуляцію грошових потоків у рамках фінансової системи держави. У даному випадку потрібно навести справедливий аргумент Е. Д. Соколової. Вона вважає, що застосування норм фінансового права, які регулюють грошовий обіг, різні форми розрахунків, валютні операції при формуванні, розподілі та використанні фондів грошових коштів, сприяє оптимальному функціонуванню фінансової системи, забезпечуючи її збалансованість і стабільність. Поза грошової форми зазначені фонди існувати не можуть [411, с. 88]. На підтвердження цього звертаємо увагу на наукову позицію Н. І. Хімічевої, яка відзначала, що у процесі функціонування фінансової системи здійснюються грошові платежі та розрахунки, т.б. використовується грошова система [442, с. 30]. Та на сьогодні слід враховувати, що поряд з безготівковою формою розрахунків та готівковими грошовими знаками застосовуються як електронні гроші, так й інші платіжні інструменти.

Поряд із зазначеним вище необхідно погодитися з твердженням Є. О. Алісова щодо розгляду фінансово-правового інституту грошового обігу як складової частини фінансово-правової галузі, що являє собою сукупність взаємопов'язаних фінансово-правових норм, які регулюють суспільні відносини, пов'язані з організацією функціонування безперервного руху грошей у різних формах їх матеріального буття, з одного боку, та у відповідних сферах, секторах, площинах і каналах руху в економіці – з другого [9, с. 9].

Цікавою є наукова думка О.А. Лукашева про те, що грошовий оборот не виконує самостійно функцій, притаманних таким класичним фінансовим

механізмам, як податки і збори, обов'язкове державне страхування, державний кредит, що забезпечують надходження грошових коштів до відповідних публічних фондів. Водночас автор переконаний, що грошовий оборот у сфері публічних фінансів є внутрішнім змістом відносин на окремих стадіях фінансової діяльності держави, а тому його слід вважати невід'ємною частиною об'єкта фінансово-правового регулювання [123, с. 7].

Безпосередній обіг бюджетних коштів яскраво простежується саме на стадії виконання бюджету як у частині формування доходів, так і в частині фінансування видатків. Так, платіжна система під час виконання бюджетів забезпечує публічні фінансові інтереси держави і суспільства у сфері своєчасності та повноти переказу бюджетних коштів, здійснення розрахунків за доходами та видатками бюджетів усіх рівнів. Завдяки платіжній системі швидко, надійно, безперервно реалізуються перерахування податкових платежів, бюджетних коштів, у тому числі коштів публічних фондів у сфері загальнообов'язкового державного соціального та пенсійного страхування. Все це є суспільно важливим та створюється ефективною платіжною системою виконання бюджетів. Отже, виконання бюджетів невід'ємно пов'язане з платіжними системами, про що детально буде висвітлено у підрозділі 2.3 даного дослідження.

Так, фінансово-матеріальне забезпечення держави та адміністративно-територіальних утворень, яке безпосередньо здійснюється через органи публічної влади за допомогою акумуляції, розподілу і використання ними відповідних фондів коштів, – це регулюється нормами фінансового права [245, с. 126]. Отже, об'єктом фінансово-правового регулювання можуть бути різні грошові відносини публічного характеру. При цьому слід зазначити, що в Україні відносини у сфері організації та функціонування платіжних систем регулюються, насамперед, на публічно-правових засадах імперативними нормами національного законодавства з питань діяльності платіжних систем та переказу коштів. Про викладену вище позицію можуть свідчити приклади статей цілого ряду нормативно-правових актів у платіжній сфері, серед яких, у

першу чергу, потрібно назвати три основні закони: Закон України «Про Національний банк України» [358], «Про платіжні системи і переказ коштів в Україні» [363] та Закон України «Про банки і банківську діяльність» [281].

Так, наприклад, п. 6 ст. 7 Закону України «Про Національний банк України» передбачено, що НБУ регулює діяльність платіжних систем та систем розрахунків в Україні, визначає порядок і форми платежів, у тому числі між банками. Відповідно до ст. 41 Закону України «Про платіжні системи і переказ коштів в Україні» НБУ здійснює нагляд (оверсайт) платіжних систем і визначає порядок його організації та проведення відповідно до цього Закону, Закону України «Про Національний банк України» та нормативно-правових актів центрального банку. Д. О. Гетманцев наводить для прикладу ст. 51 Закону України «Про банки і банківську діяльність», згідно з якою банківські розрахунки проводяться у готівковій та безготівковій формах згідно із правилами, встановленими нормативно-правовими актами НБУ [42]. Поділяючи наукові погляди Д. О. Гетманцева, без сумніву можна стверджувати, що відносини, регульовані зазначеними правовими нормами, є публічно-правовими.

Наприклад, врегулювання питання отримання банком комісійної винагороди за здійснене ним розрахунково-касове обслуговування клієнтів, з одного боку, підпадає під дію норм приватного права у сфері укладання відповідних договорів та самостійності банків щодо встановлення процентних ставок та комісійної винагороди за надані послуги (див. глава 72 Цивільного кодексу України, п. 1.37 ст. 1 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів», ч. 12 ст. 47 Закону України «Про банки та банківську діяльність»). З іншого боку, публічне регулювання банківської діяльності здійснюється і за допомогою норм фінансового права для ефективності мобілізації, розподілу, використання, у т.ч. і розміщення, фінансових ресурсів та контролю за цими процесами з урахуванням публічних інтересів суспільства і держави [246, с. 155].

Поряд з викладеним вище потребує уваги і той рідкісний факт щодо відносин, пов'язаних з функціонуванням платіжних систем в Україні, вони виникають на «стику» неоднорідних галузей права, а отже, можуть бути предметом регулювання таких галузей права, як фінансове, адміністративне, цивільне. У теорії права таке явище переважно розглядається як комплексна регламентація правовідносин [252, с. 74-75]. З цього приводу серед науковців-юристів упродовж тривалого часу існують різні дискусії, які залишаються актуальними і на сьогодні.

Як справедливо зазначає Д. О. Гетманцев, якщо для класичних фінансово-правових відносин характерний жорсткий імперативний метод владних розпоряджень, що не допускає оперативної самостійності сторін, то при регулюванні відносин «на стику» галузі фінансового права з правом цивільним інваріантність поведінки сторін допускається [42]. Так, у цілому регулювання відносин, які складаються у сфері самої організації та функціонування платіжних систем, здійснюється державою в особі особливого центрального органу державного управління – НБУ, – на рівні закону та його нормативно-правових актів за допомогою імперативного методу. Платіжні організації платіжних систем, учасники платіжних систем та оператори послуг платіжної інфраструктури мають право здійснювати діяльність в Україні виключно після їх реєстрації НБУ. При цьому НБУ визначає порядок здійснення в Україні маршрутизації, клірингу та взаєморозрахунків між учасниками платіжної системи за операціями, які здійснені в межах України із застосуванням платіжних карток, емітованих банками-резидентами; веде реєстр платіжних систем, систем розрахунків, учасників цих систем та операторів послуг платіжної інфраструктури; здійснює нагляд (оверсайт) платіжних систем та систем розрахунків тощо. Всі ці названі вище відносини між платіжними системами і НБУ є фінансово-правовими. У той же час, відносини між платіжною організацією платіжної системи та учасником / членом платіжної системи (юридичною особою) регулюються на підставі укладеного ними договору, у тому числі про надання послуг користувачам платіжної

системи щодо проведення переказу коштів за допомогою цієї системи, а відносини між користувачами (споживачами платіжних послуг) платіжної системи та учасниками самої платіжної системи складаються шляхом здійснення ними відповідних правочинів. Такі відносини без сумніву регулюються нормами цивільного права.

Проте, Т. К. Адабашев розглядає регулювання відносин у сфері платіжних систем виключно з позиції господарського права. Та доводить, що суб'єкти господарювання (платіжна організація, учасники, оператори послуг платіжної інфраструктури), які беруть участь у відповідній платіжній системі, мають можливість надавати платіжні послуги та інші види господарської діяльності. При цьому дані суб'єкти задовольняють власні господарські потреби і комерційні інтереси [1, с. 6-7]. Дійсно, суб'єкти господарювання (наприклад, банк, небанківська фінансова установа, оператор поштового зв'язку) надають платіжні послуги лише за умови їх участі в зареєстрованих в Україні платіжних системах на підставі укладених договорів з платіжними організаціями цих систем. Але у цілому наукова позиція Т. К. Адабашева є спірною через дискусію щодо визначення галузі правового регулювання саме порядку здійснення платежів, що обумовлює процес переміщення / руху грошових коштів. Також полеміку у науково-практичному середовищі викликає і розмежування цивільно-правового і господарсько-правового регулювання відносин у сфері безготівкових розрахунків.

Підставою виникнення правовідносин у сфері руху коштів від платників до їх отримувачів можуть бути цивільні, господарські, адміністративні, кримінальні, трудові, податкові, бюджетні правовідносини. Таким чином, усі останні правовідносини з переліку є первинними та першопричиною для розрахункових правовідносин, які, у свою чергу, є похідними та необхідним наслідком для виконання грошових зобов'язань [215, с. 141]. Важко не погодитись з точкою зору вченого Б. А. Яськова, відповідно до якої регулювання порядку руху грошової маси (грошового обігу), тобто процесу переходу грошових коштів від одного власника до іншого, регламентація

механізму здійснення будь-яких розрахунків, незалежно від правової природи зобов'язань та форми власності платника й отримувача коштів, завжди має фінансово-правову природу [471, с. 18-19]. Як уже зазначалось вище, це пояснюється тим, що банк або небанківська установа (учасник платіжної системи) забезпечує переказ коштів згідно з вимогами НБУ у сфері здійснення розрахунків, який їх спеціально розробляє та затверджує.

Необхідно зауважити, що реалізація публічних фінансових інтересів відбувається на підставі імперативних приписів з застосуванням реординаційних зв'язків, внаслідок яких відбувається встановлення рівності взаємних вимог і відповідної рівності юридичного захисту учасників фінансових правовідносин. Так, людина стає у певному сенсі рівноправним партнером у стосунках з державою, кожен з яких у рівній ступені обмежується у прояві самостійності [212, с.77]. Це, наприклад, пов'язано з тим, що дозвіл уповноважуючого припису фінансово-правової норми закріплює міру можливої поведінки банку та/або небанківської установи – резидента створювати платіжні системи та бути їх учасниками. У даному випадку самостійність рішення банку (небанківської фінансової установи) суворо обмежується імперативом – наявністю банківської ліцензії НБУ (ліцензії НБУ на переказ коштів без відкриття рахунків) та укладенням договору з платіжною організацією відповідної системи. Водночас пряма вказівка цієї фінансово-правової норми, з одного боку, відсилає до норм адміністративного права, предметом регулювання яких є ліцензування певних видів діяльності, а, з іншого боку, є необхідною передумовою для виникнення цивільних договірних відносин як між платіжною організацією платіжної системи та її учасниками, так і між учасниками платіжної системи та її користувачами.

Звертаючись до наукової позиції Є. О. Алісова, слід погодитись з тим, що норми суміжних з фінансовим правом галузей не здійснюють детального регулюючого впливу на суспільні відносини, що пов'язані з організацією функціонування грошового обігу, так як вони або забезпечують можливості фінансово-правового регулювання (конституційне, адміністративне та

кримінальне право), або використовують його наслідки (цивільне право) [9, с. 11].

Дійсно, правильна кваліфікація правопорушення, вчиненого в фінансовій системі, зокрема банківській, грошовій, платіжній системах, потребує якісних знань у галузі фінансового права та цивільного права, оскільки ні адміністративне, ні кримінальне право не розкривають суті таких понять, як платіжні картки, банківські рахунки, електронні гроші, переказ коштів, цінні папери, фінансовий моніторинг, нецільове використання бюджетних коштів, валютні та платіжні операції тощо [238, с. 120].

Поділяючи наукові погляди Д. О. Гетманцева про неможливість регулювання відносин банківського рахунку загалом однією галуззю права (тільки цивільним або тільки фінансовим) [42], необхідно зазначити, що при врахуванні різних завдань правового регулювання відносини, пов'язані з використанням платіжних систем, можуть одночасно виступати предметом як фінансово-правового, так й адміністративно-правового, і цивільно-правового регулювання.

Таким чином, діяльність платіжних систем регулюється переважно імперативними правовими нормами. Дані норми виступають у формі категоричних приписів, що виключають зміну умов норми за волевиявленням суб'єктів відносин. При цьому уповноважуючі (правонаділяючі) норми фінансового права (за своєю природою є імперативними) підтримують розвиток ініціативи у фінансово-господарській діяльності та сприяють підвищенню самостійності господарюючих суб'єктів платіжних систем.

На сьогодні та майбутнє перед державою стоїть складне завдання органічно поєднувати публічно-правові засоби забезпечення ефективного і безперебійного функціонування всієї платіжної системи і приватноправові засоби стимулювання її розвитку. Нам імпонує думка вченого Дж. Стігліца щодо нездатності ринків ефективно функціонувати без їх належного державного регулювання, за відсутністю якого суспільство отримує погано

керовану глобалізацію, зростаючу владу корпорацій та невиправдану нерівність доходів [539, с. 18-24].

Приєднуючись до поглядів С. В. Запольського [67, с. 16], слід зазначити, що сучасні відносини у сфері організації та здійснення платежів наповнюються все більше фінансово-правовим змістом через необхідність державного втручання за участю НБУ шляхом прийняття нормативно-правових актів у сфері регулювання платіжних систем, здійснення нагляду платіжних систем, антикризового та антиризикового управління ними, контролю за створенням платіжних інструментів та забезпечення безпеки платежів. У випадках виявлення збоїв у роботі платіжних систем під час кризових періодів НБУ може застосовувати стимулюючі заходи (наприклад, рефінансування на кредитній основі) або стримуючі (наприклад, запровадження тимчасових обмежень надання окремих видів платіжних послуг).

Так, публічною метою стабільного функціонування всієї платіжної системи держави є безперебійна робота у цілому фінансової системи даної країни. Тому через неухильне задоволення публічного фінансового інтересу щодо переказу коштів і циркуляції грошових потоків «правове регулювання платіжних систем» можна розглядати у системі фінансового права як складову інституту грошового обігу [215, с. 141].

Традиційно до предмета фінансового права як самостійної галузі права включають публічні правовідносини, які виникають у сфері публічних фінансів, різних видів фінансової діяльності держави і органів місцевого самоврядування, а також можуть бути пов'язаними з публічними фондами коштів. Так, А. А. Нечай розглядає відносини щодо діяльності публічних грошових фондів у складі предмету фінансового права [156, с.33]. Все це є вузькою (багаторічно визначеною) концепцією фінансового права. Як завжди справедливо зазначала Л. К. Воронова, що у сучасних умовах розширення співвідношення українського законодавства і законодавства країн континентальної системи права межі фінансово-правового регулювання поступово змінюються. Тому разом з вузькою розвивається і широка концепція

фінансового права, яка заснована на публічному інтересі і включає як державні, так і приватні фінанси [446, с. 10-11]. У контексті взаємодії публічних суб'єктів та громадянського суспільства, зокрема неурядових організацій, взаємодоповнення приватного та публічного права в регулюванні суспільних відносин, що виникають між грошовими фондами, створеними ними, Н. Я. Якимчук слушно наголошує про сучасну трансформацію категорії «публічний фонд коштів» через перегляд в теорії права кола суб'єктів – носіїв публічних інтересів, суб'єктів забезпечення загальносуспільних потреб, форм взаємодії між державою і громадянським суспільством та констатацією втрати державної монополії на публічну діяльність із забезпеченням суспільних потреб [466, с. 209].

В. В. Хохуляк, досліджуючи фінансово-правову дійсність, доречно відзначає, що саме історична динаміка суспільних відносин призвела до поступового переходу від звуженого до розширеного трактування фінансів, безпосередньо зумовленого потребами суспільства, яке знаходилося на певному етапі власного розвитку [452, с. 419]. В умовах постійної динаміки, еволюційного розвитку наукової думки через призму доктринального розуміння фінансового права кожен автор, який досліджує предмет фінансового права, формулює ще своє визначення його [39, с. 827]. Тому слід звернути увагу на наукові погляди фінансистів Польщі, Чехії, Словаччини, які наголошують, що завдяки цілісності фінансового права можна досягти якісного правового регулювання фінансових та інших публічних заходів держави, які могли б правильно працювати з причинами і наслідками криз [592, с. 23-24].

Повністю погоджуючись з науковою точкою зору А. А. Нечай щодо державної гарантії захисту інтересів фізичних та юридичних осіб під час розгортання в країні фінансової кризи [155, с. 153], варто зазначити, що держава повинна забезпечувати правильну роботу як фінансової системи взагалі, так і банківської системи і платіжних систем зокрема, шляхом їх особливого правового регулювання, що має яскравий прояв у періоди нестабільності чи фінансово-економічних криз.

Приєднуючись до поглядів О. В. Турбанова [426, с. 3], дійсно, можна стверджувати, що на відміну від інших сфер господарської діяльності, де превалюють приватноправові методи впливу, забезпечення стійкості і сталого розвитку фінансового сектору, у тому числі платіжних систем і банківської системи, досягається, у першу чергу, за допомогою його публічно-правового регулювання, і тільки, у другу – інструментів приватноправового регулювання, а також саморегулювання. Фінансово-правове регулювання платіжних систем є обґрунтованим для запобігання кризі неплатежів, попередження втрати ліквідності окремими учасниками платіжних систем, виявлення нетранспорентності діяльності платіжних систем, забезпечення диверсифікації ризиків у платіжних системах та безпеки платежів, а також здійснення оверсайта (нагляду) платіжних систем. Особливо, як вище зазначено, це набуває неабиякого значення у періоди нестабільності, що створює загрозу національній безпеці держави.

У сучасних умовах стрімкого світового зростання числа безготівкових платежів, виникнення великої кількості інноваційних платіжних інструментів, а також нових суб'єктів, які можуть надавати послуги з переказу коштів, багато відносин у сфері здійснення платежів вийшли за межі існуючого раніше національного нормативно-правового регулювання і потребують його суттєвого удосконалення відповідно до вимог часу. А використання при розрахунках таких окремих платіжних інструментів, як криптовалюти, на сьогодні в багатьох країнах взагалі перебуває поза державним регулюванням.

Слід враховувати, що роль фінансового права задіяна і в регулюванні публічної фінансової діяльності, яка опосередковується процесами, пов'язаними з використанням реальних (готівкових, безготівкових) і цифрових грошей. З цієї причини фінансове право має виходити за межі публічного компонента фінансової системи, щоб поширювати свою дію і на діяльність інфраструктур фінансового ринку з метою забезпечення фінансової безпеки держави. Це пов'язано з тим, що дестабілізація фінансової системи держави, в

першу чергу, підірве довіру суспільства до надавачів фінансових послуг, у тому числі платіжних.

Отже, втручання публічного права у сферу регулювання фінансового ринку націлено на реалізацію грошового суверенітету та забезпечення ефективного функціонування фінансової системи у цілому. У зв'язку з цим учені – фахівці у галузі фінансового права Польщі, Чехії, Словаччини вказують на можливість формування у складі особливої частини фінансового права такої окремої підгалузі як право фінансового ринку [592, с. 23-24, с. 31-32, с. 38; 617, с. 53-54]. Також важко не погодитись зі справедливою науковою позицією А. Т. Ковальчука, який вважає, що на сьогодні фінансово-правова система забезпечує режим, у рамках якого поряд з державними функціонують недержавні фінансові ресурси, приватний капітал, і таким чином, здійснюється постійне самозростання національного фінансового багатства [89, с. 14].

Не всі грошові відносини, які виникають при здійсненні платежів, є предметом фінансового права, а лише ті, які мають публічно-правовий характер та пов'язані з задоволенням публічного фінансового інтересу суспільства і держави щодо переказу коштів [219, с. 356]. Так, законодавчо закріплений порядок здійснення переказу коштів, що є основною функцією будь-якої платіжної системи, можна вважати необхідною умовою для грошового обігу, а отже, – і реалізації публічної фінансової діяльності. Також до предмету фінансового права слід додати і немайнові відносини публічного характеру в сфері оверсайта (нагляду) платіжних систем з боку НБУ.

Учасники, які приєднались до платіжної системи в процесі переказу коштів, набувають прав та обов'язків відповідно до правил, установлених не державою, а платіжною організацією платіжної системи з урахуванням вимог нормативно-правових актів і потреб користувачів – споживачів платіжних послуг. Згідно з п. 9.2 ст. 9 Закону України «Про платіжні системи і переказ коштів в Україні» платіжна система (крім внутрішньобанківської платіжної системи) діє відповідно до правил, установлених платіжною організацією відповідної платіжної системи. Внутрішньобанківська платіжна система діє

відповідно до внутрішніх документів банку. Отже, кожна платіжна система встановлює лише для своїх учасників/членів загальнообов'язкові правила поведінки щодо умов та порядку їх діяльності, у т. ч. і надання ними платіжних послуг користувачам цієї системи.

Враховуючи слушну думку С. С. Алексєєва про визначення імперативних норм [6, с. 75], слід зазначити, що правила платіжної системи можна вважати своєрідними локальними категоричними приписами, які не можуть бути замінені на розсуд учасників платіжної системи іншими умовами їх поведінки, за виключенням внесення платіжною організацією платіжної системи змін до даних правил. Але правила платіжної системи, платіжною організацією якої є резидент, та умови і порядок діяльності в Україні міжнародної платіжної системи, платіжною організацією якої є нерезидент, проходять обов'язкову процедуру узгодження у НБУ відповідно до вимог постанови Правління НБУ «Про затвердження Положення про порядок реєстрації платіжних систем, учасників платіжних систем та операторів послуг платіжної інфраструктури» від 04.02.2014 р. № 43 [346]. В узагальненому вигляді позитивним результатом такої процедури буде видача відповідного реєстраційного свідоцтва та внесення відомостей про платіжну систему до Реєстру платіжних систем, систем розрахунків, учасників цих систем та операторів послуг платіжної інфраструктури.

Таким чином, можна зробити висновок, що у цілому платіжні системи можуть вирішувати імперативно регуляторні завдання у сфері організації їх діяльності та функціонування. Та не слід забувати, що державним регулятором у сфері платіжних систем є центральний банк держави. І відносини, які виникають між платіжною організацією певної платіжної системи і НБУ при узгодженні з останнім правил платіжної системи, відчують на собі імперативно-регулюючий потенціал адміністративно-правового регулювання. Так, Д. М. Бахрах вважає, що в адміністративному праві як у фундаментальній галузі міститься вихідна правова матерія, що в тій або іншій мірі

використовується в ряді інших галузей: фінансовому, земельному, екологічному, трудовому [22, с.73].

Підтримуючи правову позицію В. К. Колпакова, О. В. Кузьменко щодо тісного зв'язку адміністративного права з фінансовим правом [95], можна узагальнити та виділити, що адміністративне право регулює відносини у сфері організації роботи публічних фінансових органів, а фінансове право – мобілізації, розподілу і використання публічних фондів коштів.

Порядок легітимації правил кожної платіжної системи дозволяє зробити висновок, що ці правила мають ознаки локального правового акту нормативного характеру. Дані правила містять правові норми, які розробляються, приймаються, затверджуються платіжною організацією цієї платіжної системи, встановлюють загальні правила регулювання однотипних відносин у даній платіжній системі, розраховані на тривале застосування та не мають конкретного адресата [213, с. 159]. При цьому правила платіжної системи (умови та порядок діяльності міжнародної платіжної системи) обов'язково проходять процедуру узгодження з НБУ, що передусє реєстрації такої платіжної системи шляхом унесення відомостей про неї до Реєстру.

Так, пп. 9.2.1 п. 9.2 ст. 9 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» передбачено, що правилами платіжної системи встановлюються її організаційна структура, умови участі, порядок вступу та виходу з цієї платіжної системи, управління ризиками, порядок ініціювання та здійснення переказу і взаєморозрахунків за цим переказом у системі, порядок вирішення спорів учасників між собою та між учасниками і користувачами, систему захисту інформації, порядок проведення реконсиляції. П. 2 розділу II постанови Правління НБУ «Про затвердження Положення про порядок реєстрації платіжних систем, учасників платіжних систем та операторів послуг платіжної інфраструктури» від 04.02.2014 № 43 конкретизує положення, які мають бути відображені у правилах платіжної системи.

Для вирішення можливих моментів загроз порушення безперервності, безпеки, миттєвого доступу до платіжної системи і здійснення платежів у

режимі реального часу платіжною організацією повинні бути закріплені у розроблених нею правилах, які затверджені у встановленому державним регулятором порядку, можливості активації публічно-правових засобів, серед яких важливими є повноваження контролю у рамках управління платіжними ризиками і процедури застосування заходів відповідальності за порушення законодавства у платіжній сфері.

При цьому варто мати на увазі, що локальні правила платіжних систем не можуть безпосередньо регулювати відносини учасників цих платіжних систем без відповідних індивідуальних для кожного учасника договорів. Так, у межах правил платіжної системи формується система цивільно-правових договорів учасників платіжної системи, що забезпечує стійке функціонування останньої. Платіжна система, що створюється платіжною організацією – самостійним суб'єктом права, забезпечує організацію і регуляцію взаємодії учасників за допомогою правил, системи договорів та інших внутрішніх документів, а також індивідуальних правових актів НБУ (наприклад, банківська ліцензія, ліцензія на переказ коштів у національній валюті без відкриття рахунків, свідоцтво про узгодження правил платіжної системи тощо).

Згідно з п. 9.2.2 п. 9.2 ст. 9 зазначеного вище Закону правила платіжної системи, а також договори, що укладаються платіжною організацією платіжної системи з учасниками цієї системи, мають передбачати порядок урегулювання випадків нездатності виконання учасниками платіжної системи своїх зобов'язань. Правила платіжної системи з метою забезпечення безперервності її діяльності можуть передбачати порядок створення та використання страхового фонду.

Сучасне фінансово-правове регулювання платіжних систем відбувається шляхом приведення законів України та нормативно-правових актів НБУ у відповідність до міжнародних та європейських стандартів. У процесі прийняття нових нормативно-правових актів або/та внесення змін до чинних актів з урахуванням вимог міжнародних стандартів та стандартів ЄС безпосередньої участі не беруть самі фінансово-кредитні організації та інші учасники

платіжних систем. Їх можливості у даному напрямку обмежуються участю в розробці, внесенні певних пропозицій, обговоренні проектів нормативно-правових актів, розміщених на сайтах Верховної Ради України, НБУ і фінансових форумах.

У свій час були розроблені та прийняті міжнародними фінансовими організаціями з врахуванням негативних наслідків світової фінансової кризи 2008 року відповідні міжнародні стандарти. Вони мають вигляд рекомендацій для інфраструктур фінансового ринку, у тому числі платіжних систем, а також центральних банків. Від правильності та однозначності трактування даних стандартів залежить досконалість національного законодавства у сфері регулювання платіжних систем.

У світовій практиці прикладами загальноновизнаних стандартів можна назвати принципи Базелю III (Basel III), Комітету з платіжних і розрахункових систем (CPSS) Банку міжнародних розрахунків (BIS) та Радою Міжнародної організації комісій з цінних паперів (IOSCO). За допомогою цих міжнародних стандартів можна ефективно займатись діагностуванням, попередженням розвитку системних ризиків та оцінювати реальну і потенційну дію шоків на фінансовий сектор та учасників у цілому шляхом проведення ефективного консолідованого нагляду з метою досягнення стійкості платіжних систем до макроекономічних шоків (наприклад, фінансові кризи 2008, 2014–2015 рр. в Україні). Так, у період фінансово-економічної кризи 2008–2009 рр. у зв'язку зі зниженням нормативів ліквідності окремих банків через зменшення депозитів, неповернення кредитів існувала реальна загроза їх неплатоспроможності, що було, на той час, підставою для призначення НБУ тимчасової адміністрації в таких фінансових установах [243, с. 38].

Отже, міжнародні стандарти не є загальнообов'язковими нормами і розглядаються переважно як правила, методи, умови, що є прикладом найкращої світової практики. Стандартам притаманні такі властивості:

- 1) мають рекомендаційний характер;
- 2) приймаються на добровільній основі;

3) застосовуються для оцінювання платіжних систем з боку державного регулятора.

Для забезпечення процесу безперервного руху коштів міжнародними фінансовими організаціями CPSS – IOSCO були прийняті єдині основоположні засади, на яких у світі ґрунтується правильна робота системно важливих платіжних систем, центральних депозитаріїв цінних паперів, систем розрахунків цінними паперами, центральних контрагентів та торгових репозиторіїв як у межах фінансової системи однієї країни, так і при здійсненні транскордонних та мультивалютних платіжних операцій. Ці міжнародні стандарти для інфраструктур фінансового ринку, у т. ч. платіжних систем, будуть детально розглянуті у підрозділі 1.5 даного дослідження.

Універсальність зазначених вище міжнародних стандартів полягає в описі та поясненні керівних вказівок щодо виявлення, контролю, зменшення та управління ризиками, які можуть провокувати системні збої у платіжних системах, з метою вироблення єдиного розуміння основних цілей і завдань оверсайта (нагляду) платіжних систем. Однак міжнародні стандарти не можуть враховувати усі національні особливості організації та функціонування платіжних систем тієї чи іншої держави. Це пов'язано головним чином з об'єктивними та суб'єктивними обставинами розвитку національних економік. У зв'язку з цим застосування міжнародним стандартів має відбуватись таким чином:

- у країні приймаються міжнародні або розробляються власні національні стандарти, як правило, з врахуванням або на основі міжнародних;
- встановлюються критерії та вимоги для значущих систем, які мають найбільш важливу роль у платіжній системі держави;
- закріплюються, забезпечуються та реалізуються види діяльності центрального банку, спрямовані на оцінювання відповідності значущих систем прийнятим стандартам, та за необхідності ініціювання внесення змін [240].

В умовах євроінтеграції України цікавою є уніфікація правового регулювання платіжних послуг у рамках Договору про функціонування ЄС

[495] та відповідних Регламентів, Директив ЄС, присвячених даній сфері. Так, ч. 2 ст. 63 цього Договору передбачено, що на території держав-членів ЄС забороняються будь-які обмеження на рух капіталу (принцип свободи руху платежів) між державами-членами та між державами-членами та третіми країнами.

Для гармонізації платежів на території всієї Європи з використанням загальних єдиних процедур і стандартів для платежів в євро, які не залежатимуть від кордонів та особливостей місцевого фінансового регулювання було запроваджено Єдиний європейський платіжний простір SEPA (Single Euro Payments Area) – єдину зону платежів в євро, в якій ліквідована різниця між внутрішніми і міжнародними платежами у валюті євро. На сьогодні SEPA функціонує на правовій основі чинної Директиви (ЄС) 2015/2366 Європейського Парламенту та Ради від 25 листопада 2015 року про платіжні послуги на внутрішньому ринку (PSD 2) [500]. Відносини, пов'язані з функціонуванням електронних грошей в ЄС, уніфіковано регулюються Директивою 2009/110/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 16 вересня 2009 року про започаткування та ведення діяльності установ щодо роботи з електронними грошима та пруденційний нагляд за ними [51]. Правовий режим SEPA у державах – членах ЄС розкривається у підрозділі 2.1, а правові засади використання електронних грошей – у підрозділі 3.2 даної роботи.

Таким чином, через відповідну уніфікацію та стандартизацію правил переказу коштів, а також здійснення транскордонних платежів, окремі вчені виділяють у контексті міжнародного фінансового права – міжнародне платіжне право [182, с. 304], а в складі предмету банківського права як його підгалузь – платіжне право, що регулює відносини у сфері надання платіжних послуг [119, с. 90-91; 401, с. 6-9; 460, с. 70]. На думку О. Б. Сиземової, структуру платіжного права складають такі інститути: право організації платіжних систем; міжбанківське платіжне право; клієнтське платіжне право [400, с. 77-78; 401, с. 6-9]. Важко погодитись з такими концепціями платіжного права. Оскільки правовідносини, пов'язані з функціонуванням платіжних систем, виникають на

межі норм різної галузевої приналежності. Тому для правового регулювання відносин, які виникають у діяльності платіжних систем, при наданні платіжних послуг, у тому числі переказі коштів, краще вживати термін «законодавство у сфері здійснення платежів».

Одним з основних напрямів стратегії розвитку України є поступова інтеграція нашої держави до внутрішнього ринку ЄС відповідно до зобов'язань, взятих Україною в рамках Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їхніми державами-членами, з іншої сторони (далі – Угода про асоціацію) [368]. Відповідно до ст. 133 Угоди про асоціацію сторони визнають важливість наближення чинного українського законодавства, у тому числі у сфері платіжних послуг, до законодавства ЄС. Україна забезпечить поступове приведення у відповідність своїх чинних законів та майбутнього законодавства до *acquis* ЄС.

З метою забезпечення виконання Угоди про асоціацію Кабінет Міністрів України (далі – КМУ) своєю постановою від 25.10.2017 № 1106 із внесеними змінами [283] затвердив План заходів у відповідних сферах, які можна вважати своєрідними «дорожніми картами» для впровадження та застосування актів права ЄС із висвітленням завдань, можливих законодавчих та інституційних змін із найменуванням заходів, термінів їх виконання та відповідальних державних органів за це виконання. Поряд з зазначеною вище Постановою, якою передбачено і ряд заходів, спрямованих на удосконалення платіжної сфери України, детальною дорожньою картою була спочатку Комплексна програма розвитку фінансового сектору України до 2020 року [96], а на сьогодні – це Стратегія фінансового сектору України до 2025 року, яка забезпечує подальший розвиток фінансової системи України НБУ [418].

Серед запропонованих центральним банком пріоритетів цієї Стратегії, зокрема у сфері здійснення платежів, можна виділити основні:

- адаптація положень законодавства України до вимог Директиви (ЄС) 2015/2366 Європейського Парламенту та Ради від 25 листопада 2015 року про платіжні послуги на внутрішньому ринку (далі – PSD 2);
- упровадження нових міжнародних стандартів та форматів платежів щодо обміну фінансовими повідомленнями (ISO 20022);
- упровадження в Україні національної системи миттєвих платежів (Instant Payments);
- переведення платежів на користь держави у цифрові канали;
- удосконалення правових регуляторних засобів для підвищення ефективності, конкуренції та безпеки електронних платежів у фінансовій системі;
- забезпечення доступності отримання фінансових послуг для осіб з особливими потребами;
- забезпечення прозорості інформації щодо комісій та платежів, які стягуються за послуги банками та небанківськими фінансовими установами;
- опрацювання можливості випуску цифрової валюти центрального банку (е-гривні), у тому числі визначення оптимальної бізнес-моделі її випуску та функціонування;
- запровадження підходів до використання штучного інтелекту (AI) та машинного навчання в сфері фінансів (KYC (англ. know your customer – принцип «знай свого клієнта» як комплекс обов’язкових дій фінансових установ щодо отримання ними персональних даних своїх клієнтів) та AML (англ. Anti-Money Laundering – запобігання та протидія легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом), antifraud (виявлення та протидія шахрайським фінансовим операціям), персоналізованих фінансових продуктів, прогнозування ризиків на підставі аналізу операцій, які здійснюються через банківські системи, та інформації в інформаційному просторі, забезпечення взаємодії банківських систем між собою під час передавання інформації, у тому числі з НБУ);

- формування засад для здійснення аутентифікації клієнтів через їх біометричні дані;
- запровадження регулювання обігу та використання криптоактивів;
- запровадження засад, визначених EU GDPR (Загальний регламент про захист даних) для фінансового сектору;
- сприяння розвитку онлайн-сервісів з надання фінансових послуг, у тому числі щодо можливості проведення небанківськими фінансовими установами електронної дистанційної верифікації та ідентифікації клієнтів;
- розвиток BankID НБУ.

Окремі з названих вище стратегічних напрямів забезпечення розвитку платіжних систем в Україні розглядаються у відповідних підрозділах цієї праці.

Так, НБУ активно займається розробкою концепції з імплементації норм Директиви ЄС – PSD 2 [500]. У липні 2019 відбулась презентація Концепції реформування платіжного законодавства України, а в грудні 2019 НБУ вніс окремі уточнення та доповнення до неї щодо трансформації правового регулювання платіжних систем та порядку надання платіжних послуг [104]. На основі цієї Концепції НБУ розробив новий проект Закону України «Про платіжні послуги», який 31 січня 2020 року розміщено на сайті офіційного інтернет-представництва НБУ [364].

Також потрібно відзначити, що у свій час, у Верховній Раді України було зареєстровано проект Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо регулювання переказу коштів» № 7270 від 09.11.2017, який станом на сьогодні відкликано [287]. Даний проект Закону передбачав удосконалення регулювання платіжних систем та контроль за операційними ризиками їх учасників, упорядкування діяльності платіжних установ на ринку послуг з переказу коштів, надання права платіжним установам відкривати клієнтам рахунки й електронні гаманці, випускати платіжні карти й електронні гроші, а також їх обслуговувати, демонополізацію оплати комунальних та подібних послуг за рахунок використання електронних інвойсів, удосконалення порядку здійснення оверсайта платіжних систем. Проте, слід вказати, що цей

законопроект дещо застарів та не враховує певні вимоги Директиви PSD 2. Також варто додати, що на сьогодні чинний Закон України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» потребує не внесення окремих змін, а взагалі прийняття замість нього цілісного нового закону про платіжні послуги та платіжні системи.

Підсумовуючи викладене вище, слід зробити висновок, що при врахуванні різних завдань правового регулювання відносини, пов'язані з організацією та функціонуванням платіжних систем, у тому числі з переказом коштів, можуть одночасно виступати предметом як фінансово-правового, так й адміністративно-правового, й інформаційно-правового, і цивільно-правового регулювання. Отже, відносини, які виникають у сфері платіжних систем і переказу коштів, перебувають на межі їх галузевого регулювання, що здійснюється, насамперед, на публічно-правових засадах. Діяльність платіжних систем регулюється переважно імперативними правовими нормами. Дані норми виступають у формі категоричних приписів, що виключають зміну умов норми за волевиявленням суб'єктів відносин. При цьому уповноважуючі (правонаділяючі) норми фінансового права (за своєю природою є імперативними) підтримують розвиток ініціативи у фінансово-господарській діяльності та сприяють підвищенню самостійності господарюючих суб'єктів платіжних систем. Отже, дотримуючись поглядів дослідників на предмет фінансового права з вузької та широкої його концепцій, через неухильне задоволення публічного фінансового інтересу щодо переказу коштів і циркуляції грошових потоків платіжні системи можна розглядати у складі грошового обігу як об'єкт фінансово-правового регулювання. Можна спробувати визначити фінансово-правове регулювання платіжних систем. Це форма цілеспрямованої дії норм фінансового права, результатом якої є впорядкування публічних відносин, що виникають між певними суб'єктами у таких сферах:

1) переказу грошових коштів між платіжною організацією, учасниками/членами платіжних систем, оператором(ами) послуг платіжної інфраструктури та користувачами платіжних послуг;

2) випуску та обігу платіжних інструментів між НБУ та платіжною організацією, учасниками/членами платіжних систем, оператором(ами) послуг платіжної інфраструктури, а також між суб'єктами платіжних систем та їх користувачами;

3) виконання встановлених НБУ вимог до організації та функціонування платіжних систем між їх платіжними організаціями, учасниками/членами платіжних систем, операторами послуг платіжної інфраструктури та центральним банком;

4) здійснення НБУ оверсайта (нагляду) платіжних систем між останніми та центральним банком.

1.4 Платіжна система як фінансова інституція та її організаційно-правова структура

Для результативної державної фінансової політики, яка має бути спрямована і на покращення соціально-економічного стану суспільства, важливого, як теоретичного, так і практичного значення набувають правильність визначення та однозначність розуміння платіжної системи не лише у широкому, а й у вузькому значенні як окремої платіжної системи, що функціонує у межах об'єктивно існуючої єдиної платіжної системи певної держави (у широкому значенні).

Як вже зазначалось, окремі економісти [110, с. 143-144] використовують поняття «платіжна система» для позначення, з широкого погляду, загальноекономічного явища у вигляді механізму, що забезпечує грошовий обіг, а, з вузького – мікроекономічної категорії у своєрідному прояві окремого економічного суб'єкта, функціональним призначенням якого є переказ коштів.

На думку І. С. Кравченко та Ю. С. Балакіної, платіжна система у вузькому значенні – це інфраструктура фінансового ринку, що складається з установи, яка забезпечує операційну діяльність платіжної системи, учасників платіжної системи, а також інших елементів, що забезпечують здійснення розрахунків за платежами і переказами учасників та користувачів послуг платіжних систем або третіх осіб шляхом взаємодії між ними [110, с. 144]. Проте, вважати платіжну систему самостійним суб'єктом правовідносин є суперечливим. Оскільки законодавець не визнає платіжну систему за організаційно-правовою формою юридичною особою, а розглядає її як сукупність платіжної організації та учасників платіжної системи, а також відносин, що виникають між ними при проведенні переказу коштів (див. п.1.29 ст. 1 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні»). Так, є загальновизнаним, що учасниками правовідносин можуть бути фізичні та юридичні особи, а також держава, територіальні громади та інші суб'єкти публічного права.

Можна погодитись з науковою позицією Т. К. Адабашева щодо кваліфікації платіжної системи як відповідного системного утворення, до складу якого входять взаємодіючі інституційні (платіжна організація, учасники, оператори послуг платіжної інфраструктури) та технологічно-інструментальні (програмно-технічний комплекс, платіжні інструменти) елементи, що в сукупності є необхідними та достатніми. При цьому автор доводить доцільність закріплення в законодавстві України такої теоретичної правової категорії, як форма організаційно-правового забезпечення господарської діяльності з надання платіжних послуг у вигляді платіжної системи, яка утворена у встановленому законом порядку і на підставі договорів, а також підпорядкована власним правилам та принципам і складається з визначеної законом організованої та взаємодіючої сукупності елементів [1, с. 6]. Але, на нашу думку, у даному випадку платіжну систему краще охарактеризувати як своєрідну правову форму участі юридичних осіб, переважно суб'єктів господарювання, а також центрального банку та інших державних органів (наприклад, органів державного казначейства), у наданні платіжних послуг їх

користувачам та державі відповідно до чинного законодавства. У той же час, не є предметом нашого дослідження фінансово-господарська діяльність у сфері платіжних послуг. У даній науковій роботі намагаємось зосередити увагу на публічно-правових аспектах регулювання функціонування платіжних систем.

Так, платіжні системи, де-юре не будучи юридичними особами, де-факто визнаються Національним банком України одними з суб'єктів фінансової діяльності поряд з банками, небанківськими фінансовими установами, учасниками фондового ринку, страховими компаніями [417]. Та на сьогодні згідно зі Стратегією фінансового сектору України до 2025 року державні регулятори, у тому числі НБУ, виділяють чотири основні групи ключових учасників (гравців) фінансової екосистеми: 1) провайдери фінансових послуг; 2) інфраструктура та технології; 3) регуляція та контроль; 4) експертиза. При цьому платіжні системи, оператори послуг платіжної інфраструктури розглядаються у складі інфраструктури та технологій, під якими НБУ розуміє компанії та державні інституції, які надають продукти, сервіси та рішення для провайдерів фінансових послуг та інших учасників фінансового сектору, підсилюючи їхню ціннісну пропозицію для споживачів фінансових послуг [418]. А серед провайдерів фінансових послуг у платіжній сфері можна побачити банки, платіжні установи, інші небанківські установи та операторів поштового зв'язку. Хоча на сьогодні на законодавчому рівні не передбачено поняття «платіжна установа». Тому при розгляді фінансової екосистеми не можна вживати термінологію, зміст якої не визначено та не закріплено відповідними нормативно-правовими актами. А також державні регулятори у фінансовій сфері продовжують помилково розглядати платіжні системи суб'єктами, які є ключовими учасниками (гравцями) фінансової екосистеми. Таким чином, сучасне розуміння візії окремої платіжної системи ускладнилось через неоднозначне трактування сутності останньої з боку НБУ.

Водночас слід вказати, що законодавець згідно з абз. 3 п. 9.2 ст. 9 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» [363] наділяє платіжну систему саме діяльністю, яка має відповідати вимогам законодавства

України. Також відповідно до п. 1.29 ст. 1 цього ж Закону при виділенні таких двох видів платіжних систем, як внутрішньодержавна та міжнародна, застосовуються відповідні словосполучення «здійснює свою діяльність виключно в межах України» та «здійснює свою діяльність в межах на території двох і більше країн». На підтвердження даної позиції можна навести і розділи постанови Правління НБУ «Про затвердження Положення про порядок реєстрації платіжних систем, учасників платіжних систем та операторів послуг платіжної інфраструктури» від 04.02.2014 № 43 [346], які присвячені регулюванню саме діяльності різних видів платіжних систем в Україні. Наприклад, процедура узгодження порядку діяльності в Україні міжнародної платіжної системи, платіжною організацією якої є нерезидент (див. розділ IV даної Постанови), порядок надання банком повідомлення про початок діяльності внутрішньобанківської платіжної системи (див. розділ VI цієї ж Постанови). На підставі викладеного вище, можна зробити висновок, що вітчизняні законодавець та центральний банк визначають функціонування будь-якої платіжної системи через особливість прояву її економіко-правової природи у вигляді здійснення нею діяльності, у т. ч. надання платіжних послуг, що є більш характерним для самостійних суб'єктів господарювання.

Отже, через відсутність чітко вираженої організаційно-правової форми платіжної системи викликає дискусію її фінансово-правова природа як колективного утворення юридичних осіб, з'єднаних у платіжну систему на договірних засадах між собою спільною метою проведення переказів коштів, що задовольняє як приватні, так і публічні інтереси у сфері безперервного перерахування фінансових ресурсів. А це сприяє фінансовій стабільності, нормальному функціонуванню та розвитку суспільства, держави, територіальних громад.

Так, у загальній теорії права під суб'єктом права традиційно розуміють особу або організацію, за якими держава визнає здатність бути носіями суб'єктивних прав і обов'язків [64, с. 232]. Індивіди, організації або спільності, на підставі юридичних норм можуть бути реальними учасниками (суб'єктами)

правовідносин – носіями суб'єктивних прав та юридичних обов'язків [86, с. 381]. У Великому енциклопедичному юридичному словнику за редакцією Ю. С. Шемшученка дається більш докладне визначення суб'єкта права, яке узагальнює специфіку суб'єктів будь-яких правовідносин. Під суб'єктом права розглядається учасник правовідносин як носій юридичних прав і обов'язків, яким може бути фізична або юридична особа, яка наділена правосуб'єктністю, т.б. можливістю і здатністю бути суб'єктом правовідносин з усіма правовими наслідками [32, с. 860].

У фінансово-правовій науці суб'єктом фінансового права також вважається носій передбачених правовими нормами суб'єктивних прав та обов'язків у сфері публічної фінансової діяльності, що має потенційну можливість участі в правовідносинах [445, с. 28]. Не дивлячись на те, що платіжні системи безпосередньо беруть участь у процесі руху публічних та приватних фінансів, законодавець не наділяє їх основними ознаками юридичних осіб. По-перше, платіжна система не може від свого імені набувати права та виконувати обов'язки з надання платіжних послуг. Юридичні особи як учасники входять до складу платіжної системи та взаємодіють завдяки її правилам та укладеним ними договорам з платіжною організацією. При цьому юридичні особи, стаючи учасниками платіжної системи, а також платіжна організація зберігають свій правовий статус та не втрачають свою майнову відокремленість. По-друге, платіжна система створюється переважно за ініціативою платіжної організації (наприклад, банку, небанківської установи, оператора платіжної системи – залежить від законодавства держави, в якій створюється певна платіжна система). А в силу норм закону, наприклад, НБУ має право встановлювати вимоги до платіжних організацій платіжних систем залежно від виду переказів, які здійснюються в платіжній системі (див. п. 11.5 ст. 11 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні»). Виходячи з потреб економіки держави, переважно центральним банком створюється та визначається порядок функціонування національної платіжної системи. По-третє, питання відповідальності платіжної системи – це

відповідальність її платіжної організації. По-четверте, сама платіжна система не має відокремленого майна. Таким чином, важко визнати платіжну систему юридичною особою та самостійним суб'єктом права.

Хоча, з економічної точки зору, платіжна система розглядається і як мікроекономічна категорія для позначення окремого економічного суб'єкта. Так, вчені-економісти Т. Т. Ковальчук та В. С. Лук'янов стверджують, що конкретна платіжна система може бути самостійною юридичною особою або об'єднанням на договірних умовах кількох юридичних осіб, які визначають правила, порядок роботи цієї системи та порядок розрахунків [92, с. 15]. Проте, на нашу думку, дане твердження не є обґрунтованим та, розглядаючи окрему платіжну систему як мікроекономічну категорію, ототожнювати її з поняттям «юридична особа» є хибним. Оскільки будь-яка платіжна система функціонує як сукупність діючих в єдності юридичних осіб (суб'єктів), які об'єдналися для надання платіжних послуг з метою отримання прибутку. У той же час слід пам'ятати, що основним функціональним призначенням платіжної системи є проведення безперебійного та надійного переказу коштів, що виражає публічний інтерес.

Підсумовуючи викладене вище, можна зробити висновок, що за відсутністю в кожній окремій платіжній системі загальновизнаних ознак юридичної особи її не можна вважати суб'єктом права. Тому платіжна система не має правового статусу суб'єкта в межах галузі фінансового права. Але в даному випадку потребує уваги сама специфіка фінансово-правової природи будь-якої платіжної системи. Вона полягає в організації та функціонуванні платіжної системи як цілісного сукупного механізму переказу коштів, необхідного для задоволення узагальнених потреб у своєчасному, повному та швидкому надходженні фінансових ресурсів при формуванні, розподілі (перерозподілі), використанні як публічних грошових фондів, так і приватних фінансів. У зв'язку з цим загальний порядок проведення переказу коштів та порядок здійснення нагляду за платіжними системами регулюються державою в особі її центрального банку та/або іншого державного органу. Наприклад, у

США нагляд за платіжною системою держави здійснює Федеративна Резервна Система (The Federal Reserve System (Fed)), у Великій Британії – Управління з регулювання платіжних систем (The Payment Systems Regulator Limited (PSR)), у Фінляндії – Адміністрація нагляду за фінансовим ринком (Financial Supervisory Authority of Finland (FIN-FSA)), Австрії – Агенція з нагляду за фінансовим ринком (Financial Market Authority (FMA)) тощо.

Отже, діяльність окремої платіжної системи потрібно розглядати через спільну діяльність її суб'єктів (членів/учасників/елементів) на договірних засадах між ними щодо переказу коштів, кожен з яких або надає окремі види послуг, або здійснює технологічні функції в даній сфері. При цьому усі суб'єкти платіжної системи зберігають статус самостійної юридичної особи та їх можна вважати безпосередніми учасниками правовідносин, які виникають при здійсненні переказу коштів. На нашу думку, окремі платіжні системи не можна вважати суб'єктами цілісної платіжної системи держави, кожна з яких являє собою структурний елемент останньої та взаємодіє з іншими платіжними системами для здійснення переказу коштів.

З розвитком електронної комерції поряд з використанням платіжних систем при розрахунках набуває дедалі поширення вживання терміну «електронні платіжні системи». Але законодавче визначення цього поняття є відсутнім. І це надає можливість кожному тлумачити зміст електронних платіжних систем по-своєму, що у подальшому може викликати розбіжності та спори, які потребуватимуть вирішення в адміністративному або судовому порядку. Так, наприклад, до сьогодні однозначно не вирішено питання щодо можливості чи неможливості використання такого платіжного сервісу ПриватБанку, як LiqPay (інформаційно-технологічний інтерфейс ПриватБанку, який надає можливість користувачам розпоряджатися своїми коштами в мережі Інтернет згідно з п. 2.17 Публічного договору про надання послуг в мережі Інтернет, розміщеному на веб-сторінці LiqPay [376; 435]), для проведення грошових розрахунків фізичними особами – підприємцями, які перебувають на спрощеній системі оподаткування.

Щодо вирішення зазначеного вище питання органи Державної фіскальної служби України (на сьогодні – органи Державної податкової служби України) зайняли суперечливу правову позицію. З одного боку, у свій час Головне управління ДФС України у м. Києві надало некоректну індивідуальну податкову консультацію від 20.12.2018 №5313/ПК/26-15-13-06-09 про неможливість використання електронних платіжних систем, зокрема LiqPay, для проведення розрахунків фізичними особами – підприємцями, які перебувають на спрощеній системі оподаткування [462]. Податкові органи роз'яснили, що розрахунки через електронні платіжні системи не належать до грошових розрахунків та є порушенням однієї з умов перебування на спрощеній системі оподаткування, яка передбачена п. 291.6 ст. 291 Податкового кодексу України (далі – ПКУ) [195]. Згідно з цією нормою платники єдиного податку першої – третьої груп зобов'язані здійснювати розрахунки за відвантажені товари (виконані роботи, послуги) виключно в грошовій формі (готівковій та/або безготівковій формі).

З іншого боку, ДФС України змінила свою позицію в індивідуальній податковій консультації від 24.01.2019 № 255/6/99-99-13-01-02-15/ПК [81] та повідомила, що з питанням віднесення переказів за допомогою платіжного сервісу LiqPay до грошових розрахунків необхідно звернутись до НБУ, який відповідно до п. 6 та п. 7 ст. 7 Закону України «Про Національний банк України» є державним регулятором діяльності платіжних систем та систем розрахунків в Україні. Офіційного роз'яснення щодо визнання інформаційно-технологічного інтерфейсу LiqPay як платіжного сервісу ПриватБанку Національний банк України до цього часу ще не надав.

Таким чином, аналізуючи чинне законодавство, дані загальнодоступного Реєстру НБУ, положення Публічного договору про надання послуг в мережі Інтернет, розміщеного на web-сайті <https://edupay.com.ua/> (постійно доступний для ознайомлення), правила надання послуг у платіжному сервісі LiqPay, варто зауважити, що вказана вище правова позиція органів ДПС України є спірною та не відповідає дійсності з таких підстав.

По-перше, податкові органи в аргументації своєї позиції застосовують термін «електронні платіжні системи» та пов'язують його з виключним використанням електронних грошей. Хоча на законодавчому рівні не визначено та не закріплено поняття «електронні платіжні системи», що вказує на його неофіційне запровадження та нелегальне тлумачення з боку територіальних органів ДПС України. А згідно з Умовами та Правилами надання послуг у системі LiqPay під поняттям останньої розуміється платіжний сервіс ПриватБанку, який призначено для спрощення проведення розрахунків між фізичними особами, юридичними особами та/або фізичними особами – підприємцями в мережі Інтернет за допомогою персональних комп'ютерів і/або інших мобільних пристроїв [435].

По-друге, послуги ПриватБанку по прийому платежів в мережі Інтернет, які здійснюються з використанням торгової марки LiqPay, згідно з правилами надання послуг не передбачають використання електронних грошей і відкриття рахунків в електронних грошах. Відповідно до Умов та Правил LiqPay ПриватБанк надає послуги з перерахування на рахунок клієнта суми платежів, отриманих на користь такого клієнта. Єдиним способом отримання інтернет-магазином грошових коштів від продажу товарів, робіт і послуг в мережі Інтернет з використанням знаку LiqPay є зарахування грошових коштів в безготівковій формі на поточний рахунок в банківській установі України [58].

Також слід врахувати, що постановою Правління НБУ «Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів НБУ» від 29.11.2019 № 142 [297] були введені такі нові поняття, як «платіжний застосунок», «інформаційно-технічний посередник» та відкориговано поняття «платіжний додаток» шляхом внесення відповідних змін до постанови Правління НБУ «Про затвердження Положення про порядок емісії електронних платіжних засобів і здійснення операцій з їх використанням» від 05.11.2014 № 705, які набули чинності з 10.12.2019. Детальний правовий аналіз застосування понять «платіжний застосунок» та «платіжний додаток» під час використання електронних платіжних засобів здійснюється у підрозділі 3.2 даної дисертації. У той же час,

зміст цих понять, наданих НБУ, дещо ускладнює загальновизнане у світі розуміння прикладного програмного забезпечення, що включає додатки (англ. «applications») у вигляді програм, які призначені для роботи на комп'ютерах (англ. – «application» або «application software»), мобільних пристроях (англ. – «mobile application»). Так, НБУ при здійсненні платежів підмінює розуміння поняття «інтерфейс» поняттям «додаток», а поняття «додаток» – поняттям «застосунок». Це пов'язано з відсутністю в законодавстві України єдиного закріплення однозначного розуміння понять «інтерфейс» та «мобільний додаток». Як справедливо зазначає О. А. Баранов [21, с. 29], в умовах технічний прогресу в інших галузях права також з'являються норми, спрямовані на регулювання інформаційних відносин. Тому завдання формування чіткого, науково обґрунтованого категорійно-термінологічного апарату інформаційного права, нормативного закріплення термінів має не тільки теоретичне значення, а й велику практичну значимість для всієї правової науки, у тому числі і науки фінансового права.

Разом з викладеним вище, варто дотримуватись і запропонованої В. Д. Чернадчуком вимоги однозначності, що складає зміст принципу «одне поняття – один термін» та «єдина термінологія для усієї галузі права» [277, с. 41]. А також приєднуємось до аргументованої позиції щодо доцільного надання визначень професійним (технічним) термінам в тексті закону, оскільки їх відсутність може спричинити неправильне тлумачення, їх різне розуміння суб'єктами правовідносин і, як наслідок – проблеми застосування цього закону [277, с. 20].

Виходячи з позиції НБУ, Apple Pay, Google Pay є мобільними платіжними застосунками, а не додатками. На ці застосунки Apple Pay, Google Pay у вигляді платіжних сервісів не поширюють свою дію норми п. 1.20¹ ст. 1, п. 9.3 ст. 9 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» і розділу VII постанови Правління НБУ «Про затвердження Положення про порядок реєстрації платіжних систем, учасників платіжних систем та операторів послуг платіжної інфраструктури» від 04.02.2014 № 43. Отже, Apple Pay, Google Pay як

своєрідні інформаційно-технологічні посередники у платіжних системах не визнаються НБУ в якості операторів послуг платіжної інфраструктури, останні з яких підлягають обов'язковій реєстрації НБУ після узгодження умов та порядку їх діяльності. При цьому платіжні застосунки Apple Pay, Google Pay не можна вважати й інформаційно-технічними посередниками. Оскільки з позиції НБУ інформаційно-технічний посередник – це оператор послуг платіжної інфраструктури, який надає інформаційні та технологічні послуги щодо переказу коштів та відомості щодо якого внесені Національним банком до Реєстру платіжних систем, систем розрахунків, учасників цих систем та операторів послуг платіжної інфраструктури (див. пп. 3 п. 4 розділу I постанови Правління НБУ від 05.11.2014 № 705).

Тому, порівнюючи технологічно-правову природу функціонування Apple Pay, Google Pay з сервісом LiqPay, останній з яких є Web-інтерфейсом ПриватБанку, можна зробити висновок, що LiqPay не є ні платіжною системою, ні оператором послуг платіжної інфраструктури, а отже, – реєстрації в НБУ такий сервіс не підлягає.

По-третє, посилання ДПС України на лист НБУ «Про особливості здійснення операцій з електронними грошима» від 07.02.2014 № 25-109/5294 [362] щодо неможливості використання підприємцями – платниками єдиного податку електронних грошей для здійснення платежів через те, що відповідно до законів України електронні гроші не є валютними цінностями та грошовими коштами, з 07.02.2019 року не є зовсім актуальним. З цієї дати введено у дію Закон України «Про валюту і валютні операції» від 21.06.2018, що визначає валютні цінності, до яких належать національна валюта та іноземна валюта. Серед останніх поряд з грошовими знаками гривні та грошових одиниць іноземних держав законодавцем окремо визнані відповідно електронні гроші, номіновані у гривні (пп. «в» п. 6 ч. 1 ст. 1 Закону), та електронні гроші, номіновані у грошових одиницях іноземних держав та (або) банківських металах (пп. «в» п. 5 ч. 1 ст. 1 Закону). У зв'язку з цим виникає потреба в уточненні та роз'ясненні зі сторони НБУ поняття «розрахунки в грошовій

формі (готівковій та/або безготівковій)», оскільки відтепер електронні гроші є валютними цінностями. І водночас електронні гроші є електронним замінником банкнот і монет та грошовим зобов'язанням емітента згідно з п. 15.1 ст. 15 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні». Питання про правовий режим електронних грошей розкрито у підрозділі 3.2 даної наукової роботи.

Отже, під електронною платіжною системою слід розглядати платіжну систему, в якій платежі за товари, роботи, послуги та/або отримання готівки здійснюються дистанційно за допомогою електронних платіжних інструментів (документів на переказ коштів в електронній формі та електронних платіжних засобів, електронних грошей), технічних пристроїв, у тому числі засобів кодування інформації та її автоматичної обробки, та електронних каналів зв'язку (мережу Інтернет, мобільного зв'язку).

З переходом України на цифрову економіку активно впроваджуються відповідні сервіси онлайн платежів (онлайн платіжні системи), які можуть надавати окремі види послуг в платіжній системі (еквайринг, процесинг, кліринг, тощо) або здійснювати операційні, інформаційні та інші технологічні функції щодо переказу коштів. Ці платіжні сервіси, механізми можна вважати сучасним своєрідним проявом електронних платіжних систем.

Наприклад, ТОВ «Портмоне» («Portmone») [399] є оператором послуг платіжної інфраструктури, який надає операційні, інформаційні та інші технологічні функції щодо переказу коштів, узгодив умови та порядок своєї діяльності з НБУ та про який внесено відомості до Реєстру. На певну увагу заслуговує й фінансово-технологічна компанія «EasyPay», що має у своєму складі: ТОВ «Ізі Софт» (zareєстрований у НБУ оператор послуг платіжної інфраструктури), ТОВ Фінансова компанія «Абекор», внутрішньодержавну платіжну систему «Фінансовий світ» [504]. ІТ-компанія «Ізі Софт» («EasySoft») забезпечує технологічну складову роботи процесингу та прийом платежів у відповідності до всіх стандартів безпеки та шифрування даних. Фінансова компанія «Абекор» володіє ліцензією на переказ коштів без відкриття рахунків

і є учасником внутрішньодержавної небанківської платіжної системи «Фінансовий Світ», зареєстрованої в НБУ.

Так, у п. 15 Вступу Кодексу належної практики щодо забезпечення прозорості у грошово-кредитній та фінансовій політиці, розробленому та прийнятому МВФ, зазначається, що від ефективної роботи платіжної системи країни залежить проведення грошово-кредитної політики та функціонування фінансової системи у цілому, а структура платіжної системи впливає на системну стабільність. При цьому організаційно-правова структура платіжної системи нерідко значно складніше, ніж грошово-кредитна політика та інші види фінансової політики, і вона серйозно розрізняється в різних країнах [93].

Раціональну організацію фінансових потоків у грошовому обігу та своєчасне запобігання ризикам системних збоїв у роботі платіжної системи забезпечує належна та злагоджена взаємодія всіх структурних елементів цієї системи. Відповідно до пп. 9.2.1 п. 9.2 ст. Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» передбачено, що організаційна структура платіжної системи має встановлюватись в індивідуальному порядку правилами кожної окремої платіжної системи, які повинні бути узгодженими з НБУ. На нашу думку, будь-яка платіжна система залежно від її виду має свої особливості організації побудови та функціонування, але вона повинна враховувати і загальні вимоги саме до організаційної структури платіжної системи, які, на жаль, сьогодні не закріплені чинним законодавством України.

Водночас діють і відповідні рекомендації НБУ щодо складання правил платіжної системи та узгодження умов і порядку діяльності міжнародної платіжної системи в Україні, платіжною організацією якої є нерезидент, а також платіжної системи, платіжною організацією якої є резидент. Ці рекомендації розміщені на офіційному сайті НБУ [385; 386]. Як відомо, рекомендації НБУ не є нормативно-правовими актами, вони мають рекомендаційний, роз'яснювальний, інформаційний характер і не встановлюють правових норм.

Аналізуючи нормативно-правові акти та зазначені вище рекомендації у сфері регулювання платіжних систем, у цілому можна виділити організаційну структуру платіжної системи, що є загальнохарактерним для будь-якого її виду. Так, обов'язковими структурними елементами будь-якої платіжної системи в Україні можна вважати: 1) платіжну організацію платіжної системи; 2) учасників (членів) платіжної системи; 3) розрахунковий банк; 4) операторів послуг платіжної інфраструктури.

Так, платіжною організацією платіжної системи є юридична особа, що визначає правила роботи платіжної системи, а також виконує інші функції щодо забезпечення діяльності платіжної системи та несе відповідальність згідно з зазначеним вище Законом та договором (див. п. 1.28 ст. 1 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні»). За законодавством зарубіжних країн (наприклад, ст. 3 Закону Молдови «Про платіжні послуги та електронні гроші» від 18.05.2012 [168], ст. 2 Закону Грузії «Про платіжну систему та платіжні послуги» від 25.05.2012 [165]) та міжнародними стандартами (наприклад, розробленого Комітетом з платежів та ринкових інфраструктур Банку міжнародних розрахунків глосарія термінів, що використовуються в платіжних та розрахункових системах) [475, с. 13] замість терміну «платіжна організація платіжної системи» або разом з цим терміном використовується поняття «оператор платіжної системи» («управляючий платіжної системи»), під яким розуміється юридична особа, що є відповідальною за функціонування платіжної системи. Це юридична особа, яка створює платіжну систему та може забезпечувати виконання розрахунків у платіжній системі. При цьому слід врахувати, що платіжна організація може виконувати і функції учасника платіжної системи. Згідно з п. 10.1 ст. 10 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» банки та/або небанківські установи-резиденти мають право створювати та бути учасниками платіжних систем.

Учасником (членом) платіжної системи (далі – учасником платіжної системи) вважається юридична особа, що на підставі договору з платіжною

організацією платіжної системи надає послуги користувачам платіжної системи щодо проведення переказу коштів за допомогою цієї системи та відповідно до законодавства України має право надавати такі послуги (див. п. 1.43 ст. 1 Закону). Учасниками платіжної системи можуть бути: банки, що мають банківську ліцензію НБУ, небанківські фінансові установи, які мають ліцензію НБУ на переказ коштів у національній валюті без відкриття рахунків (п. 10.3 ст.10 Закону), а також оператори поштового зв'язку за умови отримання ліцензії НБУ на переказ коштів у національній валюті без відкриття рахунків (див. пп. 11, пп. 11¹ п. 4 розділу I постанови Правління НБУ «Про затвердження Положення про порядок видачі ліцензії на переказ коштів у національній валюті без відкриття рахунків» від 17.08.2017 № 80 із змінами) [339]. Кількість учасників платіжних систем є не обмеженою.

Для здійснення переказу коштів в іноземній валюті учасник платіжної системи – небанківська фінансова установа чи оператор поштового зв'язку повинен мати ще ліцензію НБУ на здійснення валютних операцій. Ліцензії НБУ на здійснення валютних операцій діють безстроково (див. ст. 9 Закону України «Про валюту і валютні операції» від 21.06.2018) [282].

В Україні передбачена можливість багаторівневої структури участі у платіжних системах, що надає доступ до послуг платіжних систем установам, які не є їх прямими учасниками, але мають договірні відносини з прямими учасниками цих систем. Так, НБУ дає визначення прямого та непрямого учасників платіжної системи у своїй постанові «Про затвердження Положення про нагляд (оверсайт) платіжних систем та систем розрахунків в Україні» від 28.11.2014 № 755 із внесеними змінами:

– прямий учасник платіжної системи – юридична особа, яка відповідно до законодавства України має право надавати послуги щодо проведення переказу коштів та на підставі договору, укладеного з платіжною організацією платіжної системи, надає такі послуги (пп. 23 п. 1 розділу II постанови Правління НБУ в редакції від 07.06.2018 № 61);

– непрямий учасник платіжної системи – юридична особа, що відповідно до законодавства України має право надавати послуги щодо проведення переказу коштів та яка на підставі договору, укладеного з прямим учасником платіжної системи, якому надано право на укладання таких договорів платіжною організацією цієї платіжної системи, надає такі послуги (пп. 17 п. 1 розділу II постанови Правління НБУ в редакції від 07.06.2018 № 61) [337; 276; 311].

Так, у міжнародній картковій платіжній системі (наприклад, «MasterCard», «Visa») пряма участь визначається через надане платіжною організацією право проводити розрахунки за операціями інших учасників у межах цієї системи та покладене зобов'язання дотримуватись усіх правил такої платіжної системи [18]. Багаторівнева участь може спричиняти додаткові ризики у платіжній системі, тому у розділі VI своєї постанови «Про затвердження Положення про нагляд (оверсайт) платіжних систем та систем розрахунків в Україні» НБУ виокремлює такі платіжні системи та висуває додаткові вимоги щодо управління ризиками у них під час здійснення їх нагляду (оверсайта) [337].

Також слід відзначити той факт, що банки – учасники платіжних систем можуть укладати договори з іншими банками-резидентами, що не є учасниками цих платіжних систем, про видачу останніми готівки за електронними платіжними засобами через власні каси або банкомати (див. п. 6 розділу VIII Положення про порядок емісії електронних платіжних засобів і здійснення операцій з їх використанням, затвердженого постановою Правління НБУ від 05.11.2014 № 705) [341]. З урахуванням умови, що це не буде суперечити правилам відповідної платіжної системи.

Разом з тим, законодавець чітко не називає перелік учасників платіжної системи та не конкретизує їх. Хоча у нормах Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» передбачені специфічні суб'єкти переказу коштів, вживання термінів і понять яких законодавцем закріплено та розкрито у відповідних пунктах ст. 1 даного Закону. Тому, на нашу думку, для правильного загального розуміння учасників платіжної системи та її

організаційної структури необхідно упорядкувати поняття окремих суб'єктів переказу коштів і закріпити перелік можливих учасників платіжної системи на рівні нового спеціального закону у сфері платіжних послуг.

Так, законодавець поряд з учасником платіжної системи використовує поняття «розрахунковий банк», «оператор послуг платіжної інфраструктури», «процесингова установа», «клірингова установа», «еквайрингова установа (еквайр)», «емітент електронних платіжних засобів».

Розрахунковий банк – уповноважений платіжною організацією відповідної платіжної системи банк, що відкриває рахунки учасникам платіжної системи та бере участь у проведенні взаєморозрахунків між ними (див. п. 1.34 ст. 1 Закону). Дане визначення відповідає міжнародним стандартам, відповідно до яких під розрахунковим банком розглядають або центральний банк, або комерційний банк, який використовується для здійснення розрахунків між двома або більше сторонами щодо виконання ними своїх грошових зобов'язань. При цьому суб'єкт фінансового ринку, як правило, веде рахунок в одному або декількох розрахункових банках для того, щоб проводити взаєморозрахунки або розрахунки між їх учасниками (див. удосконалений у 2016 році Комітетом платежів та інфраструктур ринку Банку міжнародних розрахунків глосарій термінів, що використовуються в платіжних та розрахункових системах) [475, с. 12, 16].

Також функції розрахункового банку може виконувати і платіжна організація – банк. При цьому слід звернути увагу і на те, що розрахунковий банк платіжної системи або її платіжна організація може мати процесинговий центр для збору, оброблення, надання та зберігання необхідної інформації при здійсненні платіжних операцій, а також програмно-технічний комплекс, який здійснює маршрутизацію та кліринг трансакцій з використанням платіжних інструментів.

Водночас, на законодавчому рівні під оператором послуг платіжної інфраструктури розглядаються власні та/або сторонні клірингова установа, процесингова установа та інші особи, уповноважені надавати окремі види

послуг у платіжній системі або здійснювати операційні, інформаційні та інші технологічні функції щодо переказу коштів (див. п. 1.20¹ статті 1 Закону). Згідно з ст. 9 Закону оператори послуг платіжної інфраструктури мають право здійснювати діяльність в Україні виключно після їх реєстрації шляхом унесення відомостей про них до Реєстру платіжних систем, систем розрахунків, учасників цих систем та операторів послуг платіжної інфраструктури. Станом на початок вересня 2020 року в Україні функціонує 33 оператори послуг платіжної інфраструктури [390], окремі з яких відповідно до своїх ліцензій НБУ можуть здійснювати переказ коштів без відкриття рахунків, а також реалізовувати операційні, інформаційні та інші технологічні функції щодо переказу коштів.

Так, згідно з п. 1.18 ст. 1 Закону клірингова установа – юридична особа, що за результатами проведеного нею клірингу формує клірингові вимоги (п. 1.16 ст.1 Закону дано визначення клірингу, а п. 1.17 ст. 1 Закону закріплено термін «клірингові вимоги») та надає інформаційні послуги. Відповідно до 1.33¹ ст. 1 Закону процесингова установа – юридична особа, що здійснює процесинг (п. 1.32³ Закону передбачено поняття «процесинг»). П. 1.8 та п. 1.9 ст. 1 Закону розкривають значення терміну «еквайрингова установа (еквайр)», якою є юридична особа, що здійснює еквайринг у вигляді послуги технологічного, інформаційного обслуговування розрахунків за операціями, що здійснюються з використанням електронних платіжних засобів у платіжній системі. Отже, еквайром може бути як банк, так і небанківська фінансова установа. А згідно з п. 1.13 ст. 1 Закону емітентом електронних платіжних засобів (наприклад, платіжних карток, електронних грошей) в Україні виключно може бути тільки банк, що є учасником платіжної системи та здійснює емісію електронних платіжних засобів.

Поряд з цією термінологією вже не законодавець, а НБУ застосовує ще один термін «постачальник платіжних послуг», під яким центральний банк розуміє виключно емітента або еквайра, що надає платіжну послугу користувачу (див. пп. 11 п. 4 розділу I постанови Правління НБУ «Про

затвердження Положення про нагляд (оверсайт) платіжних систем та систем розрахунків в Україні» від 28.11.2014 № 755) [337]. На відміну від законодавства України, у п. 11. ст. 4 та ст. 1 Директиви 2015/2366/ЄС про платіжні послуги на внутрішньому ринку (Payment Services Directive 2 (скорочено – PSD2) визначене поняття провайдерів платіжних послуг через різні їх категорії є набагато ширшим та зрозумілим [500]. Так, відповідно до положень цієї Директиви до провайдерів платіжних послуг належать: кредитні установи та їх філіали, які визначені відповідними європейськими актами; емітенти, постачальники електронних грошей та їх філіали; установи поштового зв'язку, які мають право відповідно до національного законодавства надавати платіжні послуги; платіжні установи; Європейський центральний банк та національні центральні банки у разі, коли вони не виступають в якості монетарних чи інших державних органів; держави-члени ЄС або їхні регіональні чи місцеві органи влади у разі, коли вони не виступають в якості органів державної влади; юридична чи фізична особа, які надають платіжні послуги і звільнені від регулятивних вимог, що передбачено статтями 32 і 33 даної Директиви.

У свій час, у проєкті Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо регулювання переказу коштів» № 7270 від 09.11.2017, який на сьогодні відкликано, пропонувалось вживати термін «постачальник послуг з переказу» шляхом внесення нового п. 1.32⁷ до ст. 1 чинного Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» щодо визначення цього терміну [287]. Так, постачальником послуг з переказу передбачалась юридична особа, яка надає послуги з переказу на підставі банківської ліцензії або ліцензії НБУ на переказ коштів без відкриття рахунків, або ліцензії на відкриття та ведення поточних (кореспондентських) рахунків клієнтів та переказ коштів та/або здійснює випуск електронних грошей або за участю якої надається послуга з переказу. Отже, постачальниками послуг з переказу коштів можуть бути банки та платіжні установи, під останніми з яких можна розуміти юридичних осіб, що не є банками, які отримали ліцензію НБУ на відкриття та

ведення поточних (кореспондентських) рахунків клієнтів та переказ коштів або ліцензію НБУ на переказ коштів без відкриття рахунків (див. п. 1.32³ ст. 1 відкликаною законопроекту № 7270).

З одного боку, дане поняття розширює коло суб'єктів послуг з переказу, якими зможуть бути не тільки на підставі банківської ліцензії банки та на підставі ліцензії НБУ на переказ коштів без відкриття рахунків небанківські установи, у т.ч. оператори поштового зв'язку, а й інші юридичні особи, які на підставі ліцензії НБУ, крім здійснення переказу коштів, ще зможуть відкривати та вести поточні (кореспондентські) рахунки клієнтів та/або здійснювати випуск електронних грошей. З іншого боку, «платіжні послуги» є ширшим поняттям, яке включає у себе термін «послуги з переказу коштів». Тому викликає дискусію поширення послуг з суто переказу коштів на можливість надання інших видів платіжних послуг, які можуть надавати постачальники платіжного сервісу. Таким чином, кращим варіантом буде використання на рівні закону терміну саме «постачальник платіжних послуг» замість «постачальник послуг з переказу», що буде відповідати вимогам Директиви 2015/2366/ЄС про платіжні послуги на внутрішньому ринку.

Так, НБУ у законопроекті про платіжні послуги, який міститься на офіційному сайті інтернет-представництва НБУ, пропонує під постачальниками платіжних послуг розглядати юридичних осіб, які у встановленому цим спеціальним законом та нормативно-правовими актами Національного банку України порядку отримали право на надання всіх або окремих платіжних послуг (п. 1.57 ст. 1 даного законопроекту) [364]. На нашу думку, дана пропозиція є слушною, оскільки вона враховує вимоги Директиви 2015/2366/ЄС та передбачає у ст. 10 законопроекту вичерпний перелік постачальників платіжних послуг, до яких належать: банки; платіжні установи; філії іноземних платіжних установ; установи електронних грошей; фінансові установи, що мають право на надання платіжних послуг; оператори поштового зв'язку; постачальники нефінансових платіжних послуг; Національний банк України; органи державної влади (місцевого самоврядування). При цьому

банки мають право надавати платіжні послуги з випуску та виконання платіжних операцій з електронними грошима, в тому числі відкриття та обслуговування електронних гаманців, лише після включення їх до Реєстру як емітентів електронних грошей.

У зв'язку з викладеним вище на сьогодні виникає питання, чи можна зазначених вище юридичних осіб, які надають різні види послуг у платіжній системі або здійснюють операційні, інформаційні та інші технологічні функції щодо переказу коштів, вважати учасниками платіжної системи? Звичайно, ці суб'єкти переказу коштів є невід'ємними структурними елементами платіжної системи, за відсутності хоча б одного з яких остання не зможе повноцінно функціонувати та надавати платіжні послуги їх споживачам. Тому, на нашу думку, учасниками платіжних систем можна вважати не тільки самих постачальників платіжних послуг (банки, небанківські фінансові установи, оператори поштового зв'язку (наприклад, національний оператор поштового зв'язку акціонерне товариство «Укрпошта», ТОВ «Нова пошта», до складу якого входить ТОВ «ПОСТ ФІНАНС», яке є платіжною організацією міжнародної системи переказу коштів «NovaPay»), центральний банк держави (в Україні – це Національний банк України), центральний орган держави у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів (на сьогодні в Україні – це Державна казначейська служба України)), які вступили у відповідну платіжну систему на підставі укладеного договору з платіжною організацією цієї системи для безпосереднього надання таких послуг користувачам, а й операторів послуг платіжної інфраструктури, операційні центри, клірингові установи, процесингові установи, розрахункові банки, інші юридичні особи, уповноважені платіжною організацією надавати окремі види послуг у платіжній системі або здійснювати операційні, інформаційні та інші технологічні функції з переказу без залучення коштів, що підлягають переказу, на свій рахунок. За статистичними даними НБУ станом на 1 січня 2020 року загальна кількість учасників платіжних систем, за виключенням національних

платіжних систем, створених НБУ, дорівнює 128, серед яких – 69 банків та 59 небанківських установ [71].

У той же час, платіжна організація платіжної системи або оператор платіжної інфраструктури, або емітент електронних грошей для індивідуальної унікальної назви свого платіжного сервісу та продукту можуть використовувати власні бренд або торговельну марку/знак, найменування яких може відрізнитись від реєстраційних відомостей суб'єкта переказу коштів. Під брендом розуміють ідентифікований продукт, сервіс, місце або їх сукупність, які створені таким чином, що споживач сприймає унікальну додану цінність, яка відповідає його потребам найкращим чином [350]. Наприклад, НБУ для Національної платіжної системи «Український платіжний простір» застосовує бренд «ПРОСТІР». А зареєстрований у НБУ оператор послуг платіжної інфраструктури ТОВ «Ізі Софт» («EasySoft»), об'єднавшись з іншими учасниками, має фінансово-технологічну компанію з брендом «EasyPay». ТОВ «Бенефіт Системс» як оператор послуг платіжної інфраструктури, що здійснює операційні та інші технологічні функції, які забезпечують використання електронних грошей, та банк – емітент електронних грошей АТ «ТАСКОМБАНК» застосовують бренд «МАХІ» та «МАХІ card».

Так, відповідно до п. 12 розділу I постанови Правління НБУ «Про затвердження Положення про порядок реєстрації платіжних систем, учасників платіжних систем та операторів послуг платіжної інфраструктури» платіжні організації платіжних систем, учасники платіжних систем та оператори послуг платіжної інфраструктури, які під час надання послуг з переказу коштів мають намір використовувати вебсайт, комерційне (фірмове) найменування, торговельну марку/знак для товарів та послуг, що відрізняються від їх офіційного найменування, зобов'язані не менше ніж за 15 робочих днів до початку використання такого/такої вебсайта/торговельної марки письмово повідомити НБУ їх назву/позначення [346]. На наш погляд, у змісті даної норми поряд з вебсайтом, комерційним (фірмовим) найменуванням, торговельною маркою/знаком для товарів та послуг, що використовуються під

час надання послуг з переказу коштів та відрізняються від їх офіційного найменування, у переліку потрібно також передбачити широкого вжитку поняття «бренд».

Отже, потрібно враховувати, що на відміну від України в зарубіжних країнах за їх національним законодавством, з врахуванням міжнародних та європейських стандартів, коло учасників платіжної системи є все одно ширшим. До складу учасників платіжної системи можуть входити не лише платіжні установи, які на підставі ліцензії центрального банку здійснюють переказ коштів без відкриття рахунків, що є характерним на сьогодні для України, а й платіжні установи, що отримали дозвіл на надання різних платіжних послуг на всій території ЄС, наприклад, відкриття та ведення поточних рахунків клієнтів та переказ коштів, емісія платіжних інструментів та/або забезпечення прийому платіжних інструментів тощо (див. п. 3 і п. 4 ст. 4, а також Додаток 1 (перелік платіжних послуг) Директиви 2015/2366/ЄС про платіжні послуги на внутрішньому ринку від 25.11.2015 [500]). Для надання платіжних послуг від імені банків, платіжних установ, які приєдналися на підставі договору до певної платіжної системи, цими суб'єктами можуть залучатись агенти (комерційні (платіжні) агенти – юридичні або фізичні особи, назва та правовий статус яких залежить від національного законодавства країни), яких також можна вважати своєрідними учасниками платіжної системи.

Так, в Україні платіжні організації платіжних систем і постачальники платіжних послуг відповідно до Закону України «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000 [281], Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» від 05.04.2001, Положення про порядок емісії електронних платіжних засобів і здійснення операцій з їх використанням, затвердженого постановою Правління НБУ від 05.11.2014 № 705 [341] та договору мають право передавати виконання певних своїх функцій юридичним особам – агентам або уповноважувати на виконання частини не притаманних

для банків технічних функцій іншу юридичну особу – залучити до агентської та посередницької діяльності (аутсорсинг) агента/посередника.

Відповідно до п. 3 розділу VIII цієї Постанови постачальник платіжних послуг, який за договором з агентом/посередником передає на аутсорсинг окремі операційні функції, зобов'язаний забезпечити їх відповідність таким умовам: 1) передавання на аутсорсинг виконання певних функцій не призводить до делегування керівництвом постачальника платіжних послуг своєї відповідальності; 2) відносини та зобов'язання постачальника платіжних послуг щодо користувачів залишаються незмінними; 3) платіжні та інформаційні послуги, які надаються через агента/посередника користувачам, мають бути не гіршої якості, ніж якби вони надавалися самим постачальником платіжних послуг.

Агент/посередник, який здійснює свою діяльність від імені платіжної організації або постачальника платіжних послуг, зобов'язаний інформувати про цей факт користувачів платіжних послуг. Водночас, дещо незрозумілою є позиція НБУ щодо вживання скороченого терміну «посередник» поряд з «агентом», бо цей же державний регулятор закріпив дефініцію «інформаційно-технічний посередник». І чи є тотожними поняття «посередник» та «інформаційно-технічний посередник – це важко зрозуміти. При цьому деталізується п. 7 розділу VIII зазначеної вище Постанови, що постачальник платіжних послуг (емітент, еквайр) має право на підставі договору залучати інформаційно-технічного посередника для здійснення інформаційних та технологічних операцій з електронними платіжними засобами. Перелік обов'язкових умов договору передбачено цією ж нормою. Згідно з п. 9 розділу VIII Постанови постачальник платіжних послуг, який уклав договір з інформаційно-технічним посередником, зобов'язаний здійснювати контроль за його діяльністю в порядку, визначеному в договорі.

Так, наприклад, ТОВ «Українська освітня платіжна платформа» як агент Приватбанку на підставі укладеного договору про співпрацю з цим банком через портал <https://edupay.com.ua/> за допомогою Web-інтерфейса LiqPay

Приватбанку проводить інформаційно-технічне та сервісне обслуговування користувачів платіжного сервісу LiqPay. Такими користувачами можуть бути держателі банківських платіжних карток однієї з міжнародних платіжних систем (MasterCard, Visa) для проведення оплати з будь-якої країни вартості товарів / послуг у мережі Інтернет та юридичні особи або суб'єкти підприємницької діяльності, на користь яких здійснюються платежі. При цьому кожна / кожен юридична особа / суб'єкт підприємницької діяльності відкрила(в) поточний рахунок у ПриватБанку або в будь-якому українському чи російському банку та на умовах приєднання до Публічного договору про надання послуг в мережі Інтернет приймає ці платіжні картки з метою здійснення оплати вартості товарів/послуг в інтернет-журналах агента (ТОВ «Українська освітня платіжна платформа»), що забезпечується наданням Приватбанком послуг інтернет-еквайрингу (див. постійно доступний на веб-сайті <https://edupay.com.ua/> для ознайомлення Публічний договір про надання послуг в мережі Інтернет від Приватбанку) [376].

Підсумовуючи викладене вище, потрібно зробити висновок, що в Україні агент платіжної організації платіжної системи або постачальника платіжних послуг не є інформаційно-технічним посередником, а отже, не можна такого агента вважати й оператором послуг платіжної інфраструктури.

Згідно з п. 5 розділу VIII зазначеної вище Постанови банки-резиденти, які емітують електронні гроші, мають право укладати договори з іншими суб'єктами господарювання про розповсюдження емітованих ними електронних грошей. У даному випадку слід зазначити, що НБУ неоднозначно та обмежено сформулював поняття послуги «розповсюдження електронних грошей», яка може надаватись відповідним агентом (суб'єктом господарювання) на підставі укладеного договору з емітентом. Тим самим НБУ звузив перелік можливих послуг комерційного агента. Оскільки відповідно до п. 1. 3 глави 1 постанови Правління НБУ «Про затвердження Положення про електронні гроші в Україні» від 04.11.2010 № 481 [290] юридична особа може виконувати не лише функцію агента з розповсюдження електронних грошей, а

й агента з поповнення, що передбачає надання засобів поповнення електронними грошима електронних пристроїв. Проте, агентом з обмінних операцій, який здійснює обмінні операції з електронними грошима, та агентом з розрахунків, що приймає електронні гроші в обмін на готівкові/безготівкові кошти можуть бути виключно банк і небанківська фінансова установа, що має ліцензію НБУ на переказ коштів без відкриття рахунків.

Також слід додати, що торговці на підставі договору, укладеного з емітентом або агентом з розрахунків, мають право приймати від користувачів як засіб платежу за товари електронні гроші, виражені в гривнях (див. п. 3.4 глави 3 зазначеної вище Постанови). Питання щодо використання електронних грошей буде більш детально розглянуто у підрозділі 3.3 цього наукового дослідження.

У той же час слід вказати, що український законодавець неодноразово застосовує термін «оператор платіжної інфраструктури», не розкриваючи самої суті платіжної інфраструктури та не даючи її визначення.

Платіжні системи належать до найбільш технологічно залежних утворень. Оперативність обробки інформації про платежі, швидкість проведення платіжно-розрахункових операцій і безперебійність розрахунків є одними з найважливіших характеристик будь-якої платіжної системи. Особливе значення ці параметри набувають в умовах, коли суб'єкти розрахунків є учасниками різних платіжних систем. Таким чином, на створення можливості побудови взаємозв'язків і забезпечення взаємодії між усіма учасниками платіжної системи, а також між ними і кінцевими споживачами платіжних послуг спрямована платіжна інфраструктура.

Комітет з платіжних та розрахункових систем (на сьогодні – Комітет з платежів та ринкових інфраструктур) Банку міжнародних розрахунків під платіжною інфраструктурою розглядає сукупність мережевого обладнання, технологій і процедур для здійснення доступу та операцій з платіжними інструментами, а також для процесингу (обробки), клірингу і розрахунку за відповідними платежами [562, с. 176]. Виходячи зі змісту міжнародних

стандартів, розроблених зазначеною вище міжнародною фінансовою організацією та закріплених у Ключових принципах для системно значущих платіжних систем, а також удосконалених спільно з Технічним комітетом Міжнародної організації комісій з цінних паперів (на сьогодні – Міжнародна організація комісій з цінних паперів) та відображених у Принципах для інфраструктур фінансового ринку, можна виділити такі складові компоненти платіжної інфраструктури: 1) операційна інфраструктура; 2) клірингова інфраструктура; 3) розрахункова інфраструктура.

До операційної інфраструктури належить та частина платіжної інфраструктури, яка задіяна в наданні послуг щодо створення, підтвердження і передачі платіжних інструкцій. Під останніми розуміють повідомлення клієнта або його розпорядження про переказ грошових коштів (у формі грошової вимоги до будь-якої сторони). Дані платіжні послуги, зокрема, передбачають наступні процедури: ідентифікацію та автентифікацію сторін, що беруть участь у платіжній операції, в тому числі з використанням технологій шифрування; перевірку та підтвердження відповідності платіжного інструмента, який використовується, стандартам та іншим системним вимогам; перевірку і підтвердження платоспроможності платника, в тому числі з урахуванням механізмів забезпечення ліквідності; авторизацію переказу грошових коштів між фінансовими установами одержувача і платника; облік, зберігання та надання платіжної інформації, що обробляється в рамках операційної інфраструктури; поширення інформації між установами відповідно до правил платіжних систем.

Клірингова інфраструктура забезпечує надання послуг щодо передачі, узгодження та в деяких випадках підтвердження платіжних інструкцій між фінансовими установами, а також щодо обчислення міжбанківських розрахункових позицій. За допомогою клірингової інфраструктури здійснюються: сортування і звірка платіжних інструкцій, які належать до тих чи інших фінансових установ, що беруть участь у здійсненні платежів; збір, обробка та групування даних, пов'язаних із здійсненням платежів, за кожною

фінансовою установою; підготовка і зберігання звітності за платежами і передача її кожній фінансовій установі; обчислення позицій за валовим або нетто-розрахунком (сум грошових коштів, що підлягають сплаті або отриманню) за кожною фінансовою установою.

Розрахункова інфраструктура використовується для надання послуг щодо міжбанківського переказу коштів. Вона забезпечує: збір грошових вимог, відповідно до яких повинні здійснюватись розрахунки, та перевірку їх повноти; перевірку наявності на рахунках фінансових установ у розрахунковому банку грошових коштів, необхідних для проведення розрахунку; здійснення розрахунку відповідно до вимог шляхом переказу коштів за рахунками фінансових установ у розрахунковому банку; виконання облікових записів, що належать до розрахунку, та доведення інформації про ці записи до відома зацікавлених фінансових установ.

Підсумовуючи викладене вище, можна зробити висновок, що платіжна інфраструктура являє собою комплекс взаємопов'язаних фінансових, інформаційних технологій і процедур з платежами для здійснення переказу коштів, у тому числі операцій з електронними грошима. Окремі складові елементи платіжної інфраструктури будуть докладно та поглиблено розкриті під час визначення платіжних процедур у подальших підрозділах даної наукової праці. Також платіжну інфраструктуру можна розглядати і через сукупність установ, організацій, які забезпечують взаємодію всіх названих вище елементів та безперебійне функціонування самої платіжної системи.

У відкликаному проєкті Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо регулювання переказу коштів» № 7270 від 09.11.2017 слушно пропонувалося закріпити поняття платіжної інфраструктури у п. 1.26¹ ст. 1 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» [287]. За цим визначенням під платіжною інфраструктурою розуміють постачальників послуг з переказу та інших осіб, що беруть участь у проведенні переказу коштів та/або здійсненні операцій з електронними грошима, а також сукупність відносин, що виникають при провадженні ними діяльності у цій сфері. Але, з

нашої точки зору, дане поняття не розкриває всієї суті платіжної інфраструктури. Оскільки, у першу чергу, це сукупність відносин, що виникають між уповноваженими суб'єктами щодо надання платіжних послуг та/або здійснення операцій з електронними грошима, а також виконання операційних, інформаційних, інших технологічних функцій під час проведення переказу коштів та/або використання електронних грошей згідно з правилами платіжної системи та вимогами законодавства.

Як уже зазначалось, економічні властивості грошей щодо розгляду останніх в якості засобу платежу та обігу можуть бути реалізовані тільки шляхом використання платіжної системи. Це пояснюється тим, що здійснення платіжних операцій неможливо без залучення інших учасників розрахунків (фінансових установ, клірингових центрів, розрахункових банків, центрального банку, установ зв'язку тощо), а також без використання програмно-технічного комплексу, спеціальних засобів, технологій у сфері зв'язку і захисту інформації. Так, платіжні системи належним чином забезпечують проведення розрахунків.

Так, у цілому платіжна система у широкому розумінні може включати у себе значну кількість (десятки, сотні, тисячі) окремих різних економічних суб'єктів – центральні банки (в Україні – НБУ), інші органи влади (в Україні – Державна казначейська служба України, Державна податкова служба України), банки, небанківські установи та інші, що надають послуги під брендом або торговельною маркою платіжної системи, проте, водночас, паралельно можуть здійснювати й інші види основної діяльності (центральный банк, банки тощо), а можуть створюватися спеціально для здійснення розрахунків за переказами або надання окремих видів послуг у платіжних системах (процесингові центри тощо) [18, с. 27].

На підставі викладеного вище, можна спробувати дати визначення платіжної системи як структурно складної фінансової інституції та закріпити дане поняття у спеціальному законі щодо регулювання платіжних послуг. Платіжна система – це сукупність структурних елементів, до яких належать

платіжна організація, розрахунковий банк, учасники/члени, оператор(и) послуг платіжної інфраструктури, що взаємодіють на договірних засадах для надання платіжних та/або операційних, інформаційних, інших технологічних послуг, пов'язаних з використанням набору платіжних інструментів, процедур та дотриманням правил переказу коштів в Україні.

1.5 Принципи діяльності та функції платіжних систем у контексті публічного інтересу у фінансовому праві

Принципи платіжної системи – це основоположні засади, на яких ґрунтуються стабільні організація та функціонування платіжної системи для забезпечення процесу безперервного руху коштів, що сприятиме ефективному перерозподілу фінансових ресурсів в економіці.

У світовій практиці загальноновизнаним механізмом регулювання організації та функціонування платіжних систем можна вважати міжнародні стандарти, які покликані створити єдині основоположні засади, на яких ґрунтується правильна робота системно важливих платіжних систем будь-якої країни. Особливості визначення важливості платіжних систем, а також вимоги до значущих платіжних систем будуть більш детально розглядатись у підрозділі 2.2 даного наукового дослідження.

Протягом понад двадцяти п'яти років неодноразово розроблялись міжнародні стандарти для інфраструктур фінансового ринку, у т.ч. платіжних систем, Комітетом з платіжних та розрахункових систем Банку міжнародних розрахунків та Технічним комітетом Міжнародної організації комісій з цінних паперів (CPSS-IOSCO). Так, у квітні 2012 р. спільно цими міжнародними фінансовими організаціями були прийняті Принципи для інфраструктур фінансового ринку, які застосовуються всіма системно важливими платіжними системами, центральними депозитаріями цінних паперів, системами розрахунків цінними паперами, центральними контрагентами та торговими

репозиторіями як у межах фінансової системи однієї країни, так і при здійсненні транскордонних та мультивалютних платіжних операцій. Дані оновлені Принципи є результатом переробки та заміни трьох наборів міжнародних стандартів: Ключових принципів для системно важливих платіжних систем (січень 2001 р.), Рекомендацій для систем розрахунків цінними паперами (листопад 2001 р.), Рекомендацій для центральних контрагентів (листопад 2004 р.) [562]. Так, через глобальну світову фінансову кризу 2008-2009 рр. міжнародні стандарти у сфері платежів, розрахунків, клірингу були удосконалені та скореговані зазначеними вище міжнародними фінансовими організаціями з метою забезпечення більшої стійкості інфраструктур фінансового ринку в умовах фінансових криз і, зокрема, дефолтів її учасників, та підвищення рівня надійності, ефективності функціонування платіжно-розрахункових систем по всьому світу. Окрім цього, перегляд та корегування даних стандартів проводились на підтримку ініціативи Ради з фінансової стабільності (the Financial Stability Board (FSB)), спрямованої на зміцнення основних фінансових інфраструктур і ринків.

Також у грудні 2012 р. Комітетом з платіжних та розрахункових систем Банку міжнародних розрахунків та Технічним комітетом Міжнародної організації комісій з цінних паперів була розроблена та схвалена Структура розкриття інформації та методологія оцінювання [503]. Цей документ визначає форму і зміст розкриття інформації інфраструктурами фінансового ринку. А методологія оцінювання є посібником з оцінювання дотримання фінансовими інфраструктурами двадцяти чотирьох принципів та виконання центральними банками, регуляторами та іншими компетентними органами п'яти обов'язків у сфері регулювання, нагляду і спостереження за інфраструктурами фінансового ринку. Ці 24 принципи та 5 обов'язків установлені зазначеними вище міжнародними фінансовими організаціями в опублікованому звіті «Принципи для інфраструктур фінансового ринку», де термін «стандарти» вживається як загальне поняття. Воно включає всі нормативні аспекти, такі як стандарти, принципи, рекомендації та обов'язки. Застосування цього терміну відповідає

прийнятій практиці, згідно з якою принципи та обов'язки, що описані в даному звіті, входять або можуть бути включені до складу міжнародних стандартів і кодексів, визнаних Радою з фінансової стабільності (раніше мала назву – Форум фінансової стабільності) та міжнародними фінансовими організаціями [562, с. 5].

Звіт «Принципи для інфраструктур фінансового ринку» як всеохоплюючий міжнародний документ передбачає практично усі відомі та можливі ризики у діяльності фінансових установ (правові, кредитні, комерційні, депозитарні, інвестиційні, ліквідності, операційні) та спрямовує на їх мінімізацію. Отже, ці міжнародні стандарти рекомендовані для їх застосування та дотримання внутрішніми, транскордонними і мультивалютними інфраструктурами фінансового ринку, у т.ч. внутрішньодержавними та міжнародними платіжними системами.

На сьогодні міжнародно визнаними принципами для інфраструктур фінансового ринку вважаються 24, але з них до платіжних систем застосовується лише 18 принципів. Вони сприймаються більшістю держав як необхідні стандарти та водночас основоположні вимоги для оцінювання реальної дієздатності значущих систем [92, с. 19]. У межах запропонованої CPSS-IOSCO Матриці застосовності ключових міркувань до конкретних типів інфраструктур фінансового ринку потрібно виділити ряд принципів (міжнародних стандартів), які рекомендовано використовувати саме платіжним системам (див. Додаток Е Принципів для інфраструктур фінансового ринку) [562, с. 158-169]. Ці принципи можна розподілити за групами відповідно до шістьох критеріїв:

1) загальна організація платіжної системи: принцип 1 правової основи платіжної системи, принцип 2 управління платіжною організацією платіжної системи, принцип 3 системи комплексного управління ризиками у платіжній системі;

2) управління ризиками у платіжній системі: принцип 4 управління кредитним ризиком, принцип 5 заставного забезпечення, принцип 7 управління

ризиком ліквідності, принцип 13 правил та процедур, що належать до випадків невиконання зобов'язань учасником платіжної системи, принцип 15 управління загальним комерційним ризиком, принцип 16 управління депозитарним та інвестиційним ризиками, принцип 17 управління операційним ризиком;

3) своєчасність і надійність розрахунків у платіжній системі: принцип 8 остаточності розрахунків, принцип 9 організації грошових розрахунків, принцип 12 обміну активами у платіжній системі;

4) постійний та безперешкодний доступ до платіжної системи: принцип 18 вимог щодо доступу та участі в платіжній системі, принцип 19 багаторівневої структури участі в платіжній системі;

5) ефективність платіжної системи: принцип 21 ефективності та результативності діяльності платіжної системи, принцип 22 процедур та стандартів передавання інформації в платіжній системі;

6) прозорість платіжної системи: принцип 23 оприлюднення та надання інформації платіжною організацією.

Зазначені вище принципи є переважно взаємопов'язаними, їх слід застосовувати у комплексі, а не окремо, що забезпечить мінімізацію можливих ризиків у платіжних системах. Принципи містять універсальні рекомендації для системно важливих платіжних систем та компетентних регулюючих органів з виявлення, моніторингу та управління ризиками з метою забезпечення безпеки та ефективності цих систем. Так, у результаті відсутності належного управління ризиками у платіжних системах можуть виникати фінансові збої, внаслідок чого може з'явитись системна криза, загрожуючи стабільності внутрішніх і міжнародних фінансових ринків. Отже, на центральні банки та/або інші регулюючі органи покладені обов'язки з попередження, виявлення та усунення порушень у діяльності окремої платіжної системи шляхом систематичного контролю за відповідністю діяльності платіжних систем вимогам чинного законодавства.

При цьому слід зазначити, що в державах-членах ЄС дотримання окремих з цих стандартів є обов'язковим не тільки для системно важливих роздрібних

платіжних систем (systemically important retail payment systems (SIRPS)), але і для тих систем, які мають суттєву значимість (prominently important retail payment systems (PIRPS)), а також для інших роздрібних платіжних систем (other retail payment systems (ORPS)) [573, 576]. У зв'язку з цим Євросистема центральних банків визначила у межах стандартів для роздрібних платіжних систем умови, яким повинні відповідати ці системи, що відіграють важливу (суттєву) роль в обробленні і проведенні роздрібних платежів. Оскільки настання збоїв у таких платіжних системах може мати серйозні економічні наслідки та у подальшому підірвати довіру населення до платіжних систем і національної валюти у цілому.

Також одним з основних завдань Євросистеми центральних банків є сприяння безперебійної роботи платіжних систем (див. ст. 3 Статуту Європейської системи центральних банків та Європейського центрального банку) [564]. Правова основа для компетенції Євросистеми у галузі платіжних і розрахункових систем міститься в ст. 127 (2) Договору про функціонування Європейського Союзу [495].

В Україні для забезпечення стабільності та динамічного розвитку платіжних систем передбачено відповідний план заходів та дій у складі комплексного реформування вітчизняного фінансового сектору, враховуючи міжнародні принципи та стандарти ЄС у цій сфері. Як уже зазначалось, державними регуляторами в сфері фінансів схвалена Стратегія фінансового сектору України до 2025 року, серед завдань якої передбачено забезпечення подальшого розвитку безготівкових розрахунків, інфраструктури фінансового ринку та оверсайта [418].

Виконання дій щодо удосконалення функціонування платіжних систем в основному покладено на НБУ. Тому з метою обмеження системного ризику, підвищення прозорості платіжних систем та зміцнення фінансової стабільності 18 перелічених вище міжнародних стандартів для системно важливих платіжних систем передбачено у Методиці комплексного оцінювання системно важливих платіжних систем, схваленій постановою Правління НБУ

від 24.09.2015 № 635 [130], з максимальним наближенням до національних особливостей та врахуванням задач державної політики.

Методика є обов'язковою для НБУ та платіжних організацій системно важливих платіжних систем. Цей документ визначає методологію здійснення комплексного оцінювання платіжних систем, визнаних НБУ системно важливими, на відповідність міжнародним стандартам нагляду (оверсайта) платіжних систем та систем розрахунків та вимогам, установленим законодавством України.

Міжнародні принципи застосовуються до платіжних систем в Україні залежно від особливостей діяльності, структури, резидентності платіжної організації платіжної системи тощо.

Аналізуючи загальновизнані світовою спільнотою принципи організації та функціонування системно важливих платіжних систем, що передбачені міжнародними документами, прийнятими CPSS-IOSCO, та відображені у національному законодавстві (Положенні про нагляд (оверсайт) платіжних систем та систем розрахунків в Україні, затвердженому постановою Правління НБУ від 28.11.2014 [337], Методиці комплексного оцінювання системно важливих платіжних систем, схваленій постановою Правління НБУ від 24.09.2015), виникає необхідність коротко охарактеризувати кожний з цих принципів з метою розкриття їх важливого значення для правового регулювання діяльності будь-якого виду платіжних систем.

Принцип 1 правової основи платіжної системи полягає у тому, що платіжна система повинна мати переконливу, чітко сформульовану, прозору і забезпечену правовою санкцією юридичну базу для кожного істотного аспекту її діяльності в усіх відповідних юрисдикціях, суб'єктом права яких є платіжна система та її учасники. У рамках даного принципу під правовою основою розуміється законодавство, правила платіжної системи, процедури, угоди, які повинні врегульовувати ключові питання діяльності платіжної системи, що, у свою чергу, не суперечить:

- юрисдикціям, на території яких дана система функціонує;

- юрисдикціям, на території яких зареєстровані її учасники;
- юрисдикціям, на території яких знаходиться заставне забезпечення;
- юрисдикціям, які передбачені положеннями відповідних угод.

З огляду можливого виникнення конфлікту правових норм, платіжна організація платіжної системи, яка (або учасники якої) є суб'єктом права різних юрисдикцій, повинна виявляти та мінімізувати ризики такого потенційного явища. Так, неврегульованість хоча б одного окремого елемента організації чи/та функціонування платіжної системи може спричинити ризики та негативно вплинути на ефективність даної системи у всіх зазначених вище юрисдикціях.

Згідно з принципом 2 система управління платіжною організацією платіжної системи повинна бути чіткою та прозорою для забезпечення безпеки та ефективності діяльності платіжної системи, підтримки загальної стабільності фінансової системи держави, а також досягнення цілей заінтересованих осіб. Платіжна організація в своїх статутних і внутрішніх документах визначає відповідно структуру власності, організаційну структуру та процедури прийняття рішень, які дають чітке розуміння підзвітності та відповідальностей. Ця інформація є відкритою для власників, компетентних державних органів, учасників платіжної системи, та в загальному вигляді – громадськості (див. п. 2.2 Запитальнику для здійснення комплексного оцінювання (самооцінювання) системно важливих платіжних систем) [57].

Принцип 3 комплексного управління ризиками у платіжній системі передбачає, що платіжна організація повинна мати стійку основу ризик - менеджменту у платіжній системі з метою комплексного управління правовим, кредитним, ліквідності, операційним та іншими ризиками, які виникають у платіжній системі або спричиняються нею. Для цього платіжній системі слід використовувати тільки надійні джерела своєчасної інформації, необхідної для усунення ризиків. Щодо управління та мінімізації ризиків платіжній організації також потрібно залучати та стимулювати учасників платіжної системи, а в разі необхідності, й їх клієнтів. При цьому система управління ризиками періодично переглядається.

Слід додати, що з урахуванням міжнародних стандартів НБУ розробив загальні Методичні рекомендації з управління ризиками в платіжних системах [131]. Цей документ було підготовлено з метою поліпшення діяльності платіжних систем і зменшення їх ризиковості. Ефективність системного управління ризиками у платіжних системах та застосування ризик-орієнтованого підходу під час здійснення оверсайту (нагляду) платіжних систем розглядається у підрозділі 4.1 розділу 4 даного дисертаційного дослідження.

Відповідно до принципу 4 управління кредитним ризиком платіжна організація повинна підтримувати фінансові ресурси в достатньому обсязі для покриття кредитного ризику з боку кожного учасника платіжної системи або іншої особи, з якими платіжна організація має договірні відносини, а також кредитного ризику, що може виникати внаслідок здійснення платежів, клірингу та розрахунків.

Принцип 5 заставного забезпечення застосовується платіжною системою для управління своїм кредитним ризиком та кредитним ризиком учасників платіжної системи. У випадку невиконання учасником платіжної системи своїх зобов'язань, заставне забезпечення захищає систему та її учасників від потенційних збитків. При використанні транскордонного (іноземного) заставного забезпечення платіжній системі потрібно оцінити додаткові ризики, пов'язані з можливістю його використання.

Принцип 7 управління ризиком ліквідності вказує на те, що платіжна організація підтримує достатні ліквідні активи (у всіх необхідних валютах). Вони є необхідними для того, щоб виконання зобов'язань забезпечувалось упродовж щонайменше одного операційного дня та, якщо це передбачено, упродовж операційного часу, одного чи кількох днів у разі різних потенційних надзвичайних ситуацій, у тому числі у випадку найбільшого сукупного ризику ліквідності платіжної системи тощо. Ліквідні активи можуть знадобитися платіжній системі для проведення багатоденних розрахунків за платіжними зобов'язаннями, пов'язаними з вірогідною ліквідацією заставного забезпечення.

З метою управління ризиком ліквідності платіжна система може також установлювати правила фінансового стимулювання своєчасних платежів.

Принцип 8 остаточності розрахунків регулює завершеність розрахунків. Дотримуючись цього принципу, платіжна організація забезпечує повну та достовірну остаточність розрахунків у платіжній системі не пізніше ніж кінця дати валютування. При цьому перевага надається розрахункам в режимі реального часу та упродовж операційного дня з метою зниження розрахункового ризику.

Під остаточністю розрахунків розуміється безвідклична і безумовна передача активу або фінансового інструменту або виконання зобов'язання платіжною системою відповідно до умов базового контракту. Так, платіжна організація зобов'язана чітко визначити у внутрішніх правилах платіжної системи момент, після настання якого всі неврегульовані зобов'язання не можуть бути відкликані учасником платіжної системи.

Згідно з принципом 9 організації грошових розрахунків для уникнення кредитного ризику та ризику ліквідності платіжна організація здійснює розрахунки в коштах, розміщених на рахунках у центральному банку, у разі відсутності суперечностей із законодавством. У випадку проведення розрахунків у коштах, розміщених на рахунках не в центральному банку, дії платіжної організації повинні бути спрямовані на мінімізацію та контроль кредитного ризику та ризику ліквідності, що виникає внаслідок зв'язків із розрахунковим банком або самостійного виконання розрахунків.

Під принципом 12 обміну активами у платіжній системі розглядається здійснення нею (або її участь у) розрахунків(ах) за двома взаємозалежними зобов'язаннями (наприклад, угодами з цінними паперами або валютними угодами), за якими платіжна організація повинна здійснити мінімізацію ризику втрати основної суми операції. Такий ризик може виникати, наприклад, коли оплата за цінні папери ще не здійснена, а вони вже доставлені. Отже, здійснення остаточного розрахунку за одним із зобов'язань відбувається лише

після остаточного розрахунку за іншим шляхом застосування таких розрахункових механізмів:

- оплата проти оплати (механізм, який гарантує, що остаточне перерахування платежу в одній валюті проводиться тільки в разі перерахування платежу в іншій валюті або інших валютах);
- поставка проти поставки (механізм розрахунків за цінними паперами, що зв'язує між собою передачу двох цінних паперів з метою забезпечення постачання одного цінного паперу, тільки за умови здійснення поставки іншого цінного паперу);
- поставка проти оплати (механізм розрахунків, при якому поставка відбувається тільки при здійсненому платежі).

Принцип 13 правил та процедур, що належать до випадків невиконання зобов'язань учасником платіжної системи, вказує на те, що наявність ефективних та чітко визначених процедур і порядку дій, які забезпечують безперебійне функціонування платіжної системи, обмежує поширення наслідків невиконання зобов'язань учасником на інших учасників, що сприяє життєдіяльності платіжної системи. Дані правила та процедури забезпечують можливість застосування платіжною організацією своєчасних заходів у сфері обмеження втрат і вирішення проблем із ліквідністю, що спрямовано на продовження виконання покладених на платіжну організацію обов'язків щодо функціонування платіжної системи.

За допомогою принципу 15 управління загальним комерційним ризиком платіжна система повинна оцінити свою здатність уникати, передавати і зменшувати загальні комерційні ризики або приймати і керувати ними. Таким чином, платіжна організація виявляє, здійснює моніторинг та управління загальним комерційним ризиком, а також підтримує в наявності чисті ліквідні активи, які фінансуються за рахунок власного капіталу (наприклад, прості акції, відкриті резерви, нерозподілений прибуток тощо) в обов'язку, достатньому для покриття потенційних загальних збитків від комерційної діяльності. Це має забезпечити продовження виконання критичних операцій (послуг) платіжної

системи, відновлення або впорядкованого згорання діяльності платіжної системи у разі зазнання платіжною організацією збитків.

За допомогою принципу 16 управління депозитарним та інвестиційним ризиками в платіжній системі забезпечується безпека фінансових активів платіжної організації, яка їх та/або активи учасників цієї платіжної системи інвестує та/або передає на зберігання іншим юридичним особам шляхом мінімізації ризику втрати таких активів або несвоєчасного доступу до них.

Принцип 17 управління операційним ризиком присвячено виявленню платіжною організацією всіх існуючих внутрішніх та зовнішніх джерел операційного ризику та зниженню їх впливу шляхом використання належних систем, політики та процедур виявлення, моніторингу, контролю та управління операційним ризиком. Платіжні системи розробляються з забезпеченням високого ступеня безпеки, операційної надійності та адекватної пропускнуої спроможності. З метою своєчасного відновлення операцій та виконання зобов'язань платіжною організацією, в тому числі у випадку масштабної надзвичайної ситуації, здійснюється управління забезпеченням безперервності діяльності платіжної системи.

Відповідно до принципу 18 вимог щодо доступу та участі в платіжній системі зазначено, що платіжна організація повинна мати об'єктивні, ризик-орієнтовані критерії участі в платіжній системі, які є публічно доступними та забезпечують рівний і відкритий доступ до платіжної системи.

Дотримуючись принципу 19 багаторівневої структури участі в платіжній системі, платіжна організація виявляє суттєві ризики, які можуть виникати через багаторівневу структуру участі, здійснює моніторинг та управління ними. Під багаторівневою структурою участі розуміється ситуація, коли прямі учасники надають непрямим учасникам доступ до централізованих послуг платіжної системи для проведення платежів, клірингу, розрахунків та обліку. У зв'язку з цим платіжним системам необхідно виявляти істотні залежності між прямими і непрямими учасниками, які можуть вплинути на систему і привести до ризиків збою функціонування.

Принцип 21 ефективності та результативності діяльності платіжної системи передбачає ефективність (т.б. з мінімальними витратами) та результативність (т.б. досягати поставлених цілей) задоволення потреб своїх учасників та ринків, які обслуговує платіжна система.

Принцип 22 процедур та стандартів передавання інформації в платіжній системі регулює використання або щонайменше обслуговування відповідних прийнятих на міжнародному рівні процедур і стандартів зв'язку, щоб забезпечувати ефективні платежі, кліринг, розрахунки і ведення документації. Використання міжнародних стандартів і процедур передачі інформації, що стосується виконання основних функцій, сприяє виключенню втручання людини у процеси розрахунків і клірингу, знижуючи тим самим ризики і транзакційні витрати і підвищуючи ефективність.

Основним змістом принципу 23 оприлюднення та надання інформації платіжною організацією є надання потенційним учасникам усієї необхідної інформації для розуміння всіх ризиків і обов'язків, які є пов'язаними з участю в системі. Для розуміння учасниками платіжної системи ризиків, вартості послуг та інших матеріальних витрат, які виникають у результаті участі в платіжній системі, платіжна організація зобов'язана мати чіткі, вичерпні правила та ключові процедури, які є публічно доступними, а також забезпечувати необхідною інформацією зазначених вище учасників.

Підсумовуючи викладене вище, слід зазначити, що для забезпечення таких загальних принципів платіжних систем, як безперервність, надійність, ефективність їх функціонування, встановлені міжнародні стандарти оверсайта (нагляду) платіжних систем та систем розрахунків, що здійснюється центральними банками, регуляторами та іншими компетентними органами. Правові основи оверсайта платіжних систем конкретизуюються в підрозділі 4.1. розділу 4 даного дисертаційного дослідження.

На жаль, на сьогодні чинним національним законодавством окремо не передбачені принципи платіжної системи, без яких остання не може повноцінно виконувати своє головне функціональне призначення – переказ

коштів. Хоча певну термінологію основних положень міжнародних та європейських принципів організації та функціонування платіжних систем в Україні можна спостерігати у різних національних нормативно-правових актах.

Зокрема, виділяючи такий принцип функціонування платіжної системи як безперервність її діяльності, слід вказати, що НБУ у пп. 2 п.1 розділу II своєї постанови «Про затвердження Положення про нагляд (оверсайт) платіжних систем та систем розрахунків в Україні» від 28.11.2014 визначає даний принцип як спроможність платіжної системи своєчасно та ефективно виконувати/надавати критичні операції/послуги в штатному режимі діяльності платіжної системи та надзвичайних ситуаціях.

Принцип забезпечення постійного, безперешкодного, рівного та відкритого доступу учасників платіжних систем до всіх їх компонентів передбачено п. 9. 5 ст. 9, пп. 4 п. 38.5 ст. 38 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні», п. 10 розділу I постанови Правління НБУ «Про затвердження Положення про порядок емісії електронних платіжних засобів і здійснення операцій з їх використанням» від 05.11.2014 [341]. Відповідно до п. 10 розділу I зазначеної вище Постанови постачальникам платіжних послуг та юридичним особам – надавачам технічних і технологічних послуг забезпечується платіжними організаціями однаковий доступ до платіжних систем, у яких використовуються електронні платіжні засоби. Діяльність цих суб'єктів повинна відповідати законодавству України та задовольняти вимоги платіжної організації щодо участі в платіжній системі. Також відповідно до правил платіжної системи вони були сертифіковані платіжною організацією на надання певних послуг. У цілому відповідаючи національному законодавству, вимоги щодо участі в платіжній системі та правила платіжної системи не повинні містити дискримінаційних організаційних, фінансових та технічних обмежень.

Слід звернути увагу і на закріплений п. 11 розділу I цієї ж Постанови своєрідний принцип свободи вибору платіжної системи її потенційними учасниками. Так, банки, здійснюючи свою діяльність в Україні, мають право на

власний розсуд укладати договори з платіжними організаціями платіжних систем та/або отримувати ліцензію/дозвіл на діяльність з емісії електронних платіжних засобів та еквайрингу чи на діяльність виключно з емісії або еквайрингу. У даному випадку також забороняється встановлювати обмеження прав банків здійснювати діяльність виключно з емісії або еквайрингу електронних платіжних засобів, у тому числі дискримінаційні організаційні, фінансові, технічні обмеження щодо здійснення еквайрингу.

А п. 12 розділу I зазначеної вище Постанови передбачає принцип вільного, однакового та миттєвого доступу користувачів до отримання послуг щодо переказу коштів. Так, банки, уклавши договори з платіжними організаціями платіжних систем, незалежно від місцезнаходження/місця проживання користувачів зобов'язані їм надавати однаковий доступ до отримання платіжних послуг з переказу та отримання інформаційних послуг із використанням електронних платіжних засобів. Така можливість має забезпечуватись у всіх відокремлених підрозділах банку, в яких здійснюється обслуговування рахунків користувачів.

За допомогою п. 8 розділу II даної Постанови можна виявити ще такий принцип, як відсутність застереження в договорі між банком та користувачем про безумовну відповідальність користувача за неналежний переказ. Отже, цей пункт передбачає, що умови договору не містять вимогу про безумовну відповідальність користувача електронного платіжного засобу за неналежний переказ, за винятком, якщо доведено, що дії чи бездіяльність користувача призвели до втрати електронного платіжного засобу користувача, розголошення ПІНУ або іншої інформації, яка дає змогу ініціювати платіжну операцію.

Згідно з п. 9.3 ст. 9 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» та відповідними розділами постанови Правління НБУ «Про затвердження Положення про порядок реєстрації платіжних систем, учасників платіжних систем та операторів послуг платіжної інфраструктури» від 04.02.2014 [346] слід визначити принцип обов'язковості державної реєстрації

платіжних систем, учасників цих систем та операторів послуг платіжної інфраструктури та узгодження правил, умов та порядку діяльності платіжних систем, що здійснюється НБУ у передбаченому законодавством порядку.

Здійснення будь-якої платіжної операції супроводжується передаванням інформації, яка потребує безперервно надійного захисту на кожній ланці організаційної та технологічної інфраструктури платіжної системи. При цьому відбувається безпечний, своєчасний та ефективний обмін інформацією в платіжній системі з урахуванням міжнародних стандартів (правил та форматів передавання повідомлень і контрольних даних для ідентифікації фінансових інструментів, контрагентів тощо). Тому ст. 38 – ст. 40 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні», п. 9 розділу I, п. 4 – п. 6 розділу V, п. 2, п. 3, п. 18 розділу XIII постанови Правління НБУ «Про затвердження Положення про нагляд (оверсайт) платіжних систем та систем розрахунків в Україні» від 28.11.2014 присвячені питанням захисту інформації при проведенні переказу коштів.

Наприклад, п. 38.2 ст. 38 даного Закону містить вимогу щодо обов'язкового шифрування електронних документів на переказ, розрахункових документів та документів за операціями із застосуванням електронних платіжних засобів, які передбачають банківську таємницю, під час їх передавання засобами телекомунікаційного зв'язку, згідно з вимогами відповідної платіжної системи, а за їх відсутності – відповідно до законів України та нормативно-правових актів НБУ. А ст. 39 Закону закріплена відповідальність суб'єктів переказу коштів за неналежне забезпечення захисту інформації. П. 9 розділу I зазначеної Постанови передбачено, що НБУ забезпечує нерозголошення третім особам інформації, яка отримана центральним банком під час нагляду (оверсайта) платіжних систем, за винятком випадків, передбачених законодавством України.

Принципи забезпечення інформаційної безпеки та організації заходів із кіберзахисту банків передбачені п. 6, п. 7 розділу I постанови Правління НБУ «Про затвердження Положення про організацію заходів із забезпечення

інформаційної безпеки в банківській системі України» від 28.09.2017 [338]. Проте, на сьогодні НБУ ще не деталізував вимоги щодо забезпечення інформаційної безпеки та кіберзахисту саме для суб'єктів переказу коштів.

Отже, враховуючи викладене вище, можна виділити принцип забезпечення конфіденційності, цілісності та належного рівня захисту інформації платіжних систем відповідно до вимог законодавства.

Потребує уваги і принцип забезпечення своєчасного остаточного розрахунку, який гарантує оперативність та надійність платіжної системи через швидко зараховані кошти протягом законодавчо визначеного терміну. Важливість визначення моменту остаточності розрахунку пов'язана з тим, що це є обумовленим правилами платіжної системи моментом часу, в який розрахунок у платіжній системі стає безвідкличним та безумовним (див. пп. 20 п. 1 розділу II постанови Правління НБУ «Про затвердження Положення про нагляд (оверсайт) платіжних систем та систем розрахунків в Україні»).

Вивчаючи принципи функціонування платіжних систем, необхідно вказати на їх кореспондування з вимогами до платіжних систем, яким мають відповідати властивості останніх. Ще наприкінці 90-х – на початку 2000-х рр. вчені-економісти вважали, що платіжні системи повинні задовольняти шість основних вимог: ефективність, оперативність, економічність, надійність, безпека, зручність [194, с. 78-86; 455, с. 22-23]. Підтримуючи дану наукову позицію, слід зазначити, що кожна платіжна система має відповідати таким п'яти вимогам:

1) економічна ефективність, за якої платіжна система здійснює з мінімальними витратами часу та коштів платіжні операції за допомогою їх автоматизації та досягає високої результативності виконання вимог користувачів платіжних послуг;

2) оперативність платіжної системи забезпечує швидкість розрахунків. Оперативно діюча платіжна система мінімізує затримки платежів;

3) надійність, яка виявляється у довірі користувачів платіжної системи, які впевнені, що відправлені ними кошти будуть зараховані правильно і протягом законодавчо визначеного терміну;

4) безпека визначається тим, що кожен користувач платіжної системи є захищеним від несанкціонованого доступу до його платіжних інструментів.

Учасники та користувачі платіжної системи мають упевненість, що інформація про їх перекази не буде доступною стороннім третім особам;

5) зручність полягає у тому, що платіжна система є легкою, простою і придатною для її учасників і користувачів, як при використанні готівкових коштів, так і при здійсненні безготівкових розрахунків.

Беручи до уваги те, що при проведенні платежів широко застосовується система міжбанківських розрахунків, а також виходячи з факту надання в Україні більшості платіжних послуг саме банками, повністю погоджуємось з позицією вчених-економістів щодо нерозривного зв'язку становлення та розвитку платіжної системи з функціонуванням банківської системи [92, с. 53-67]. Тому при розкритті основних принципів платіжної системи враховуються, крім актуальних міжнародних принципів для платіжних систем, ще наукові погляди О. П. Орлюк [178, с. 27], О. А. Костюченка [108, с. 13-15] щодо визначення принципів організації банківської системи та здійснення банківської діяльності.

Отже, кожна платіжна система діє на таких основних принципах:

- правова основа функціонування платіжної системи;
- комплексне управління ризиками в платіжній системі та встановлення критеріїв їх визначення;
- прозоре управління організаційною структурою платіжної системи;
- безперервність діяльності платіжних систем;
- наявність кореспондентських рахунків для здійснення міжбанківських переказів коштів;

- забезпечення постійного, рівного та відкритого доступу постачальників платіжних послуг, операторів послуг платіжної інфраструктури до платіжних систем та до всіх їх компонентів;

- свобода вибору учасників платіжної системи;

- забезпечення вільного, однакового та миттєвого доступу користувачів до отримання послуг щодо переказу коштів;

- використання інформаційних технологій, за допомогою яких відбуваються процедура переказу коштів, а також формування, оброблення, передавання та зберігання документів за операціями із застосуванням електронних платіжних засобів і документів на переказ коштів в електронній формі;

- внутрішній моніторинг платіжних операцій із застосуванням електронних платіжних інструментів для виявлення та запобігання помилковим і неналежним переказам;

- розмежування відповідальності між банками як учасниками платіжних систем та їх користувачами під час здійснення переказу коштів;

- обов'язковість державної реєстрації платіжних систем, учасників цих систем та операторів послуг платіжної інфраструктури та узгодження правил, умов і порядку діяльності платіжних систем;

- конфіденційність, цілісність та захист інформації платіжних систем;

- забезпечення своєчасного остаточного розрахунку.

Зміст зазначених вище принципів платіжної системи певною мірою розкривається авторкою упродовж усієї наукової праці при розгляді відповідних питань.

Таким чином, принципи відображають суттєві характеристики, що відповідають за досконалу та ефективну діяльність платіжної системи. Принципи платіжних систем покликані впорядковувати правове регулювання платіжно-розрахункових відносин між їх суб'єктами та оптимізувати перекази коштів.

Платіжна система діє на принципах, що виходять як з публічних інтересів держави, місцевого самоврядування, бюджетних установ, банківської системи, так і з приватних інтересів суб'єктів господарювання, окремих фізичних осіб у фінансовій сфері щодо переказу коштів та здійснення платежів. Кожен з названих суб'єктів безпосередньо чи опосередковано приймає участь або на стадії акумулювання, або розподілу, або використання публічних фондів коштів (одночасно на декількох стадіях), як і сама платіжна система обслуговує процес фінансової діяльності держави у цілому.

Проведене дослідження різних наукових та практичних підходів до визначення економічної та фінансово-правової природи платіжної системи та принципів її побудови і функціонування дає змогу визначити її функції. При цьому виходимо з того, що завдяки платіжній системі безперервно реалізуються всі процеси надання платіжних послуг та перерахування коштів, у тому числі податкових платежів, бюджетних коштів. Як відомо, функції є відображенням суспільного призначення. Так, японський вчений та практик Масасі Накадзіма (має тривалу кар'єру у центральному банку Японії, у Банку міжнародних розрахунків, професором факультету управління економікою та бізнесом Університету Рейтаку) зазначає, що у сучасному суспільстві жоден вид економічної діяльності не зможе існувати без переказу коштів. Тому автор вважає, що платіжні системи є одними з найбільш значущих соціальних інфраструктур, що підтримують всі види економічної діяльності, в тому числі комерційної діяльності та фінансових операцій [543]. Еволюція платіжних систем ніколи не буде зупинятись. У зв'язку з цим фінансовий ринок буде вимагати за структурою більш складні платіжні системи, з вищою безпекою та ефективністю.

І, дійсно, платіжна система забезпечує реалізацію соціально та економічно корисної функції – безперервності руху коштів. При цьому платіжна система держави сприяє ефективній реалізації основних напрямів її грошово-кредитної політики, а також виконанню бюджету. Також можна додати, що оперативність обробки інформації про платежі та її захист,

швидкість проведення трансакцій характеризують рівень ефективності діяльності платіжної системи. Як відомо, платіжна система покликана створювати умови для здійснення розрахункових операцій, у тому числі забезпечувати і технічну можливість здійснювати платежі. У зв'язку з цим платіжні системи належать до найбільш технологічно залежних утворень. І багато організаційних, технічних і технологічних моментів роботи платіжних систем перебувають за межами юридичної проблематики. Тому акценти в даному дослідженні будуть зроблені саме на фінансово-правових питаннях функціонування платіжної системи та її складових.

Для розвитку економіки важливе значення мають і функції, які виконують платіжні системи. Вплив будь-якої кризи на національну економіку обумовлює підвищені вимоги до платіжної системи держави, яка повинна не тільки гарантувати стабільність і безперервність проведення платежів, а й забезпечити безпеку і незалежність платіжної системи.

Так, економісти всі функції платіжної системи зводять до декількох категорій: функції мобільності та універсальності; функції ефективного управління власними ресурсами; функції контролю.

На думку економістів, функції мобільності та універсальності полягають в оперативному проведенні міжбанківських і міжфілійних платежів та мінімізації витрат, потрібних для їх проведення. До цих функцій включають: автоматизацію руху грошових платежів в структурі багатofilійного банку; взаємодію із системами електронних розрахунків, робота яких регламентована НБУ; автоматизацію документообігу. До функції ефективного управління власними ресурсами включають: контроль стану кореспондентських рахунків; позиціонування платежів; вибір оптимального та раціонального способу і маршруту здійснення платежу. До контрольних-регулюючих функцій платіжної системи входять: контроль виконання вимог, встановлених для проведення грошових платежів; моніторинг зовнішніх платежів банківської установи [69, с. 882].

Проте, на нашу думку, зазначені вище функції мають більше економічний

зміст і змішуються з ознаками платежів, зокрема мобільністю, та принципами їх здійснення, наприклад, універсальністю, оперативністю, автоматизацією тощо. На противагу економічної позиції слід зауважити, що за допомогою аналізу обов'язкових функцій публічних фінансів специфіка платіжної системи як фінансово-правової категорії у широкому та вузькому розуміннях, виявляється в таких притаманних їй функціях: регуляторно-розрахункова; трансфертно-відтворювальна; накопичувально-відтворювальна; сервісно-розподільна; інформаційно-захисна; контрольна.

Регуляторно-розрахункова функція полягає у тому, що держава шляхом встановлення правового статусу окремої платіжної системи та її суб'єктів упорядковує суспільні відносини, що складаються в процесі переказу коштів в рамках єдиного платіжного простору держави та взаємодії з платіжними системами зарубіжних країн. Таким чином, платіжна система держави покликана забезпечувати проведення платіжно-розрахункових операцій і в умовах, коли суб'єкти розрахунків є учасниками різних платіжних систем.

Здійснення розрахункових операцій законодавець безпосередньо пов'язує з банками, що забезпечують рух грошей на банківських рахунках, здійснюваний згідно з розпорядженнями клієнтів або в результаті дій, які в рамках закону призвели до зміни права власності на активи (див. ст. 1 Закону України «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000) [281]. При цьому банки зв'язуються між собою та/або зі своїми відокремленими підрозділами за допомогою платіжних систем.

У той же час, самі платіжні системи виконують належну регулюючу роль шляхом забезпечення стабільності в економіці та суспільстві, стимулювання різних видів діяльності, підвищення ліквідності фінансового ринку та темпів грошового обігу. Певна річ, що від рівня надійності та безпечності платіжних систем залежить стабільність фінансової системи та економіки країни у цілому. Оскільки незначне порушення в роботі однієї платіжної системи, невиконання хоча б одним учасником цієї системи своїх зобов'язань, можуть призвести до

системних фінансових негараздів, підірвати довіру суспільства до платіжної інфраструктури загалом [204, с. 134].

Для платіжної системи характерна і трансфертно-відтворювальна функція. Так, у контексті реалізації відтворювальної функції фінансів слід виділити такий її напрям, як забезпечення способів переміщення фінансових ресурсів у часі й просторі [173, с. 114]. Отже, можна визначити трансфертну (від англ. to transfer – переміщати) функцію платіжної системи, яка спрямована на здійснення трансферту (переміщення у вигляді переказу/перерахування) коштів від платників до отримувачів у певному часі (переважно – реальному часі) та просторі за допомогою відповідних платіжних інструментів. На нашу думку, саме трансфертно-відтворювальна функція платіжної системи гарантує прозорість та безперебійність переказу коштів та забезпечує безперевний рух коштів як усередині держави, так і через її кордони, з використанням каналів телекомунікаційних, комп'ютерних мереж та інформаційних технологій передачі даних.

Крім зазначеної функції, платіжна система також виконує у межах відтворювальної функції фінансів накопичувальну. Беручи участь в організації грошового обігу, платіжна система як фінансовий посередник забезпечує надходження всіх потоків грошових коштів та сприяє їх накопиченню при формуванні різних централізованих і децентралізованих грошових фондів (державних, муніципальних, приватних).

Щодо сервісно-розподільної функції платіжної системи вона у рамках розподільної (перерозподільної) функції фінансів виявляється у тому, що завдяки платіжним організаціям, учасникам платіжних систем, операторам послуг платіжної інфраструктури, які разом створюють механізми переказів коштів (платіжні сервіси), що безперебійно надають платіжні послуги, операційні, інформаційні та інші технологічні послуги у платіжній сфері, відбувається переміщення коштів від платників до грошових фондів і в подальшому напрямку до адресатів. У цілому, трансфертна та сервісна функції платіжної системи спрямовані на виконання фінансових зобов'язань, які

виникають у результаті здійснення платежів, відповідно до встановлених платіжною організацією правил платіжної системи.

Наприклад, з огляду того, що з 10 березня 2018 року Україна набула статусу країни, яка заявляє про свої прагнення вступити до Північноатлантичної Організації (НАТО), слід звернути увагу на джерела фінансування збройних сил країн-членів НАТО, яке відбувається за рахунок головних бюджетів НАТО: військового, цивільного та інвестиційних програм на забезпечення безпеки. Країни НАТО вносять прямі та непрямі внески на покриття витрат, пов'язаних з функціонуванням НАТО. Так, прямі внески спрямовуються на фінансування потреб НАТО з метою задоволення інтересів усіх 29 країн-членів за правилом перевищення можливостей. Непрямі внески є найбільшими і виникають, наприклад, коли держава-член НАТО приймає рішення на добровільній основі забезпечити спорядженням або армією для участі у військовій операції та нести вирати, пов'язані з таким рішенням [599, с.120-121].

Отже, враховуючи викладене вище, можна зробити висновок, що платіжні системи беруть активну участь у процесі акумулювання, розподілу (перерозподілу) і використання централізованих і децентралізованих грошових фондів, оскільки надають можливість і гарантують переміщення (перекази) грошових коштів від платників до отримувачів. Тим самим платіжні системи забезпечують циркуляцію грошових потоків в рамках фінансової системи держави. На сьогодні важко уявити поза межами існування платіжної системи держави виконання публічними фінансами притаманних їм функцій.

Інформаційно-захисна функція платіжної системи полягає у тому, що безпека платежів (англ. мовою – Payment Security) вимагає впровадження та використання платіжними системами інноваційних технологій безперервного захисту інформації щодо переказу коштів на усіх етапах її формування, обробки, передачі та зберігання. Дана функція забезпечує обмін стандартизованими фінансовими повідомленнями за допомогою захищених каналів зв'язку та відповідного програмного забезпечення платіжної

організації, учасників платіжної системи та операторів послуг платіжної інфраструктури [456, с. 168].

Як справедливо зазначає Є. О. Алісов, режими функціонування та технологічні регламенти роботи платіжних систем повинні визначати питання забезпечення їх інформаційної безпеки [8, с. 125]. Таким чином, кожна платіжна організація у нормативних правилах роботи своєї платіжної системи зобов'язана передбачити політику інформаційної безпеки шляхом її реалізації за допомогою комплексу організаційних заходів і програмно-технічних засобів, які забезпечують надійний захист інформації на кожній ланці організаційної та технологічної інфраструктури системи. При цьому учасники платіжної системи зобов'язані виконувати встановлені внутрішніми нормативними документами вимоги щодо забезпечення захисту інформації, яка приймається та обробляється в системі, а також несуть відповідальність у разі порушення даних вимог відповідно до зазначених вище актів платіжної системи та умов договорів [226, с. 92-93].

У рамках узагальненої контрольної функції фінансів, як справедливо зазначають вчені, притаманної всьому процесу розподілу та руху грошових ресурсів [447, с. 6], реалізується і контрольна функція платіжної системи. Здійснюється вона переважно через контроль держави в особі центрального банку за дотриманням учасниками платіжних систем нормативно-правових актів, які регламентують порядок проведення переказу коштів, а також застосування відповідних заходів впливу, передбачених національним законодавством за порушення його вимог. Разом з цим, платіжні організації, учасники/члени платіжних систем, оператори поштового зв'язку, інші установи, що проводять фінансові операції з переказу коштів, як суб'єкти первинного фінансового моніторингу зобов'язані протидіяти проникненню у фінансову систему «брудних грошей», одержаних злочинним шляхом, через фінансування тероризму, у тому числі і розповсюдження зброї масового знищення.

Підводячи підсумки викладеного вище, можна стверджувати, що функції платіжної системи є результатом спільної діяльності її елементів, які будуть розглянуті у подальших підрозділах дисертаційного дослідження.

Стратегічні інтереси держави щодо активного застосування платіжних систем полягають у забезпеченні останніми розрахунків та виплат доходів, транспарентності фінансових потоків, скороченні загальних витрат грошового обігу, розвитку банківського сектору та його взаємодії з фінансовими установами, сприянні підвищення фінансової грамотності користувачів платіжних послуг, стимулюванні фінансової інклюзії у вигляді доступності інноваційних платіжних послуг та сервісів світового рівня, оптимізації адміністрування податків та інших обов'язкових платежів, а також фактичному їх збору і знаходженню до адресату. Принципи платіжної системи спрямовані на забезпечення балансу інтересів учасників платіжних систем, їх користувачів і держави та єдності підходів до правового регулювання діяльності платіжних систем.

Висновки до розділу 1

Досліджені у розділі 1 проблеми, пов'язані з теоретико-методологічними засадами формування наукового світогляду щодо фінансово-правової категорії «платіжна система», дозволили сформулювати, зокрема, такі висновки:

1. За допомогою симбіозу різних науково-практичних підходів до розуміння платіжної системи вони зведені в єдину консолідовану концепцію, що надає можливість досліджувати проблеми визначення платіжної системи в єдності економічного змісту та юридичної форми цих підходів. У контексті системної методології консолідований науково-теоретичний підхід передбачає одночасно застосовувати інструментально-інфраструктурну та інституціональну концепції для цілісного сприйняття платіжної системи як об'єктивної комплексної категорії. Виходячи з консолідованого підходу, слід

вказати на двоїстість фінансово-правової природи платіжної системи. Вона полягає у тому, що платіжну систему можна одночасно розглядати і як сукупність платіжних інструментів, методів, способів здійснення платежів (інструментально-інфраструктурна концепція), і як сукупність установ та суб'єктів, які надають платіжні послуги та зв'язані між собою спільним функціональним призначенням – здійсненням переказу коштів (інституціональна концепція).

2. Для науки фінансового права запропоновано теорію платіжної системи, згідно з якою платіжну систему можна розглядати як цілісну комбіновану сукупність її неоднорідних структурних елементів, які за спільністю їх характеристик можна об'єднати у три взаємопов'язані та взаємодіючі для виконання загальної, соціально та економічно необхідної функції – переказу коштів – основні підсистеми всередині самої платіжної системи, а саме: 1) інституціональну (платіжна організація, учасники платіжної системи, оператори послуг платіжної інфраструктури, які в сукупності взаємодіють для надання платіжних послуг); 2) інструментально-інфраструктурну (платіжні інструменти, платіжна інфраструктура як комплекс взаємопов'язаних фінансових технологічних механізмів розрахунків, за допомогою яких безпосередньо виконуються платіжні операції); 3) організаційно-правову (закони, міжнародні стандарти, асquis Європейського Союзу, правила, правові процедури, договори, які забезпечують надання платіжних послуг, у тому числі переказ коштів, функціонування платіжних систем, а також застосування платіжних інструментів).

3. У будь-якій державі платіжна система як невід'ємна складова грошової системи зокрема, так і фінансової системи у цілому, забезпечує безперебійний переказ грошових коштів для здійснення платіжних операцій, тим самим створюючи умови економічному зростанню країни. Платіжна система у цілому належить до організаційних елементів грошової системи, визначаючи її організацію та динаміку, а отже впливає на форми грошового обігу та його швидкість. Водночас електронні одиниці вартості (електронні гроші), які

відповідно до чинного законодавства можуть використовуватись тією чи іншою платіжною системою, потрібно розглядати як складову внутрішньої функціональної побудови грошової системи держави, про що свідчить еволюція розвитку організаційно-правової форми грошового обігу.

Отже, складові платіжної системи не можуть повністю копіювати структурні елементи грошової системи. Оскільки для підвищення ефективності здійснення платіжних операцій упроваджуються новітні технологічні платіжні продукти та інструменти, які конкретизують і розкривають зміст відповідних елементів грошової системи, що удосконалює та оновлює її структуру.

4. У контексті платіжно-розрахункової системи розрахунок уявляє собою дію, яка припиняє зобов'язання щодо переказів грошових коштів або цінних паперів між суб'єктами. При цьому складовою частиною розрахунку є платіж, здійснення (проведення/виконання) якого відбувається через процедуру переказу коштів з використанням платіжних інструментів. Водночас платіж незавжди пов'язано з виконанням обов'язку.

5. Основним напрямом діяльності як платіжної системи, так і розрахункової, є забезпечення проведення розрахунків і платежів за допомогою різних фінансових інструментів, а також врегулювання фінансових зобов'язань між учасниками економічного обороту. В Україні на відміну від платіжної системи, яка забезпечує здійснення платежів за допомогою платіжних карток, електронних грошей та інших платіжних інструментів, система розрахунків дозволяє здійснювати розрахунки за угодами щодо цінних паперів.

6. Переказ коштів є багатостадійною процедурою руху коштів від платника до отримувача та у цілому має публічно-сервісну спрямованість, яку необхідно розглядати через призму категорій «платіжні послуги», «платіжні операції» та «платіжні інструкції».

На рівні законодавства України розмежування категорій «платіжна послуга» та «платіжна операція» відбувається за суб'єктами правовідносин, які виникають при переказі коштів. Водночас ці два терміни взаємопов'язані між собою. Платіжні послуги надаються їх постачальниками (провайдерами) на

користь користувачів, а платіжні операції здійснюються за ініціюванням користувачів за допомогою їх електронних платіжних засобів. Надання платіжних послуг є професійною діяльністю провайдерів, яка здійснюється на підставі дозволу (ліцензії) та спрямована на задоволення такої загальносоціальної потреби як переказ публічних та приватних коштів, але з метою отримання прибутку.

7. Дотримуючись поглядів дослідників на предмет фінансового права з вузької та широкої його концепцій, через неухильне задоволення публічного фінансового інтересу щодо переказу коштів і циркуляції грошових потоків платіжні системи можна розглядати у складі грошового обігу як об'єкта фінансово-правового регулювання. Таким чином, фінансово-правове регулювання платіжних систем – це форма цілеспрямованої дії норм фінансового права, результатом якої є впорядкування публічних відносин, що виникають між певними суб'єктами у таких сферах: 1) переказу грошових коштів між платіжною організацією, учасниками/членами платіжних систем, оператором(ами) послуг платіжної інфраструктури та користувачами платіжних послуг; 2) випуску та обігу платіжних інструментів між НБУ та платіжною організацією, учасниками/членами платіжних систем, оператором(ами) послуг платіжної інфраструктури, а також між суб'єктами платіжних систем та їх користувачами; 3) виконання встановлених НБУ вимог до організації та функціонування платіжних систем між їх платіжними організаціями, учасниками/членами платіжних систем, операторами послуг платіжної інфраструктури та центральним банком; 4) здійснення НБУ оверсайта (нагляду) платіжних систем між останніми та центральним банком.

8. Правовідносини, пов'язані з функціонуванням платіжних систем, виникають на «стику» норм різної галузевої приналежності. Тому для правового регулювання відносин, які виникають у діяльності платіжних систем, при наданні платіжних послуг, у тому числі переказі коштів, краще вживати термін «законодавство у сфері здійснення платежів».

9. Платіжна система у вузькому значенні як фінансова інституція – це сукупність структурних елементів, до яких належать платіжна організація, розрахунковий банк, учасники/члени, оператор(и) послуг платіжної інфраструктури, що взаємодіють на договірних засадах для надання платіжних та/або операційних, інформаційних, інших технологічних послуг, пов'язаних з використанням набору платіжних інструментів, процедур та дотриманням правил переказу коштів.

10. З урахуванням міжнародних стандартів, загальних закономірностей формування та розвитку платіжних систем різних країн необхідно на рівні закону закріпити поняття «платіжна система України (платіжний простір України)» у широкому значенні (наприклад, додати п. 1.29¹ у ст. 1 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» або передбачити у загальних положеннях нового спеціального закону у сфері платіжних послуг).

Отже, платіжна система України – сукупність платіжних організацій, учасників/членів внутрішньодержавних та міжнародних платіжних систем, а також операторів послуг платіжної інфраструктури, постачальників платіжних послуг, які функціонують на території України та надають послуги щодо проведення переказу коштів відповідно до законодавства України, та заходів нагляду (оверсайта) платіжних систем з метою забезпечення їх безперервного, надійного та ефективного функціонування.

11. Принципами платіжної системи можна вважати основоположні засади, на яких ґрунтуються стабільні організація та функціонування платіжної системи для забезпечення процесу безперервного руху коштів, що сприятиме ефективному перерозподілу фінансових ресурсів в економіці.

12. В основу принципів платіжних систем покладені міжнародні стандарти – «Принципи для інфраструктур фінансового ринку», які прийнято у вигляді Звіту в квітні 2012 р. Комітетом з платіжних та розрахункових систем Банку міжнародних розрахунків та Технічним комітетом Міжнародної організації комісій з цінних паперів (CPSS-IOSCO). Також у грудні 2012 р. CPSS-IOSCO була розроблена та схвалена Структура розкриття інформації та

методологія оцінювання. Ці міжнародні документи містять універсальні рекомендації для системно важливих платіжних систем та компетентних регулюючих органів з виявлення, моніторингу та управління ризиками з метою забезпечення безпеки та ефективності цих систем.

13. У державах-членах ЄС дотримання окремих з зазначених вище стандартів є обов'язковим не тільки для системно важливих роздрібних платіжних систем, але і для тих систем, які мають істотну значимість, а також для інших роздрібних платіжних систем. У зв'язку з цим Євросистема центральних банків визначила у межах стандартів для роздрібних платіжних систем умови, яким повинні відповідати ці системи, що відіграють важливу (істотну) роль в обробленні і проведенні роздрібних платежів. Оскільки настання збоїв у таких платіжних системах може мати серйозні економічні наслідки та у подальшому підірвати довіру населення до платіжних систем і національної валюти у цілому.

Міжнародні принципи (стандарти) застосовуються до платіжних систем в Україні залежно від особливостей діяльності, структури, резидентності платіжної організації тощо.

14. Аргументовано, що специфіка платіжної системи як фінансово-правової категорії у широкому та вузькому розуміннях, виявляється в таких притаманних їй функціях: регуляторно-розрахунковій; трансфертно-відтворювальній; накопичувально-відтворювальній; сервісно-розподільній; інформаційно-захисній; контрольній.

РОЗДІЛ 2 ФІНАНСОВО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПЛАТІЖНИХ СИСТЕМ

2.1 Правове визначення національної платіжної системи в Україні та зарубіжних країнах

Національна платіжна система як невід’ємна складова фінансової системи будь-якої держави забезпечує переказ грошових коштів для ефективного здійснення розрахунків, тим самим створюючи умови економічному зростанню країни.

На даний час український законодавець не дає чіткого визначення категорії «національна платіжна система» та її складових, а лише розкриває поняття «платіжна система» та види платіжних систем в Україні, загальні засади їх функціонування, а також встановлює загальний порядок проведення переказів коштів у межах України. Взагалі, у вітчизняній юридичній літературі бракує публікацій щодо доцільності закріплення на законодавчому рівні таких термінів, як «національна платіжна система», «єдиний національний платіжний простір» та раціональності їх використання у правозастосовній практиці.

Термін «національна платіжна система» почав широко застосовуватись Комітетом платіжних та розрахункових систем Банку міжнародних розрахунків у Загальних вказівках з розвитку національної платіжної системи (Базель, 2006), а також у глосарії до цього міжнародного документу закріплено поняття «національна платіжна система». Це інституційні та інфраструктурні механізми в фінансовій системі, які використовуються для ініціювання та переказу грошових вимог у формі зобов’язань центрального банку та комерційних банків [516, с. 70]. При цьому слід зазначити, що грошові вимоги можуть існувати у формі зобов’язань небанківських установ, наприклад, платіжних установ, установ електронних грошей. Отже, дане поняття передбачає всю повноту матриці інституційних та інфраструктурних механізмів і процедур у

фінансовій системі щодо ініціювання та переказу грошових вимог у формі зобов'язань центрального банку, банків та інших платіжних установ.

Також окремі аспекти грошового обігу, пов'язані з організацією функціонування платіжних систем держав, знаходили відображення в іноземних працях таких авторів, як К. Бейнен і В. Болта (Beijnen C., Bolt W.), Дж. Е. Стігліца (Stiglitz J.E.) та А. Бхатахарія (Bhattacharya A.), М. Міллер (Miller M.), Н. Миленко (Mylenko N.), С. Санкаранараянан (Sankaranarayanan S.) та інших [487; 545; 584].

Комітет платіжних та розрахункових систем Банку міжнародних розрахунків передбачає, що національна платіжна система є ширшою за поняттям, ніж інфраструктура окремої платіжної системи. Основними елементами національної платіжної системи є: 1) комплекс платіжних інструментів для ініціювання та переказу грошових коштів; 2) платіжні інфраструктури для кліринго-розрахункових операцій, оброблення та передавання платіжної інформації, переказу коштів між платниками та одержувачами; 3) фінансові установи, які ведуть платіжні рахунки та надають платіжні інструменти і послуги споживачам, а також інші підприємства та організації, які є операторами операційних і клірингових мереж; 4) система ринкових угод щодо створення, надання та придбання різних платіжних інструментів і послуг, а також формування цін на них; 5) закони, стандарти, правила та процедури, встановлені законодавством та регулятивними органами з метою забезпечення механізмів переказу коштів та супроводу ринку платіжних послуг [516, с. 2].

Платіжні інфраструктури охоплюють усі специфічні конкретні платіжні операції, кліринго-розрахункові системи, що функціонують в певній країні, і навіть ті операційні системи, головні юридичні особи яких розташовані в інших країнах. Деякі інфраструктури можуть бути розроблені спеціально для певних типів платіжних інструментів. Інституційні механізми національної платіжної системи держави включають в себе ринкові механізми для різних видів платіжних послуг, фінансові установи та інші організації, які надають платіжні

послуги користувачам. Ці механізми також включають нормативно-правову базу щодо організації, супроводу такої діяльності, механізмів регулювання для консультацій та координації між основними зацікавленими сторонами. Інституційна структура функціонально зв'язує інфраструктурні механізми та зацікавлені сторони та поєднує їх разом у національній платіжній системі.

Поряд з зазначеним вище, у законодавстві більшості зарубіжних країн (наприклад, США, Великої Британії, Німеччини, Франції, Польщі, Японії, Білорусі, Грузії, Молдови, Казахстану, Росії та ін.) враховуються Загальні вказівки Комітету платіжних та розрахункових систем Банку міжнародних розрахунків щодо організації, функціонування та розвитку єдиної платіжної системи кожної держави та чітко визначені структури платіжних систем держав з деталізацією їх компонентів, по-особливому характерних для кожної країни зокрема.

Так, відповідно до чинних законодавств окремих зарубіжних країн (наприклад, Молдова, Росія) та міжнародного підходу (Загальні вказівки щодо розвитку національної платіжної системи Банку міжнародних розрахунків) платіжна система держави ототожнюється з поняттям національної платіжної системи. Про це вже наголошувалось у підрозділі 1.1 даного наукового дослідження. На нашу думку, ці поняття не є рівнозначними, оскільки їх правова природа різниться між собою [228, с. 54]. Хоча вони взаємопов'язані через те, що національна платіжна система (переважно платіжна(і) система(и) центрального банку) є невід'ємною складовою платіжної системи кожної країни.

Виходячи з положень Стратегії розвитку національної платіжної системи Республіки Молдова, затвердженої постановою Правління Національного банку Республіки Молдова від 19.12.2002 № 326 [170], платіжна система країни ототожнюється з національною платіжною системою Молдови та складається з наступних компонентів: 1) системи розрахунків термінових та великих платежів (як правило, це система розрахунків на валовій основі в режимі реального часу (RTGS – Real-Time Gross Settlement) використовується

центральним банком); 2) системи розрахунків роздрібних платежів (як правило, це система клірингових розрахунків на нетто основі з визначеним проміжком часу (DNS – Deferred Net Settlement)); 3) системи платежів за картками; 4) системи розрахунків за операціями з цінними паперами.

Також на офіційному сайті Національного банку Молдови розміщена інформація про основні елементи національної платіжної системи Республіки Молдова, якими є: автоматизована система міжбанківських платежів; система розрахунків цінних паперів; платіжні інструменти і системи дистанційного банківського обслуговування [139].

Аналогічну позицію щодо визначення національної платіжної системи займає російський законодавець. Так, згідно з п.1 ст. 3 Федерального закону Російської Федерації «Про національну платіжну систему» національною платіжною системою Росії є сукупність операторів з переказу грошових коштів (включаючи операторів електронних грошових коштів), банківських платіжних агентів (субагентів), платіжних агентів, організацій федерального поштового зв'язку при наданні ними платіжних послуг відповідно до законодавства Російської Федерації, операторів платіжних систем, операторів послуг платіжної інфраструктури (суб'єктів національної платіжної системи) [162].

Так, В. С. Лук'янов вважає, що категорія «національна платіжна система» узагальнює в собі та виражає усталені законодавчі акти, набір нормативно-правових правил, організаційно-технічне забезпечення та регулятивно-управлінські й платіжні інструменти щодо банківських процедур і систем розрахунків, які в інституціональному режимі забезпечують відтворювальний кругообіг грошово-кредитних і валютних ресурсів. У подальшому цей науковець-економіст робить висновок, що національна платіжна система складається з таких компонентів: 1) система електронних платежів Національного банку України; 2) система автоматизації роботи банків (так звані програмні комплекси «Операційний день банку»); 3) внутрішньобанківські платіжні системи; 4) системи «клієнт-банк» для розрахунків між клієнтом і банком в електронній формі; 5) національна система

масових електронних платежів із використанням пластикових карток; 6) система обігу цінних паперів на первинному та вторинному ринках; 7) системи міжнародних розрахунків [122, с. 163, с. 167].

Поряд з зазначеною вище позицією потрібно розглянути і спільний науковий підхід вчених – економістів Т. Т. Ковальчука і В. С. Лук'янова, які при характеристиці розрахунково-платіжних операцій, що здійснюються (чи мають здійснюватись) у межах України незалежно від їх організаційних форм і брендів та підпорядковуються чинному законодавству, вважають їх внутрішньодержавними чи національними, тим самим ототожнюючи останні два поняття. У той же час ці науковці платіжну систему у широкому розумінні називають національною та в її складі виділяють два відносно самостійні сегменти: 1) платежі та розрахунки, що відбуваються в рамках та під егідою Національного банку України, який є особливим органом державного управління; 2) корпоративні (приватні) платіжні системи [92, с. 104]. Однак вважаємо, що всі існуючі в межах України внутрішньодержавні платіжні системи не можна вважати національними. Оскільки національна платіжна система в Україні представлена тільки двома державними платіжними системами центрального банку [239, с. 21]. А приватні платіжні системи, які діють тільки в межах України, є і комерційними, і внутрішньодержавними, але не національними.

Зазначені вище автори стверджують, що національна платіжна система уявляє собою інтегративне поєднання внутрішньодержавних та державно значимих платіжних систем, а також нові системи: «клієнт – банк» та «клієнт – Інтернет – банк» [92, с. 51]. Як уже зазначалось, у такому розумінні має розглядатись платіжна система держави у цілому. При цьому погоджуємось з науковою позицією Ю. С. Балакіної щодо правильного розуміння систем «клієнт – банк» та «клієнт – Інтернет – банк», які за своєю суттю є специфічним програмним забезпеченням, що широко використовується в Україні, та не відповідає ознакам платіжної системи [18, с. 31]. До невичерпного переліку таких систем дистанційного банківського обслуговування НБУ відносить ще

«телефонний банкінг», «миттєва безконтактна оплата» та ін. (див. п. 10.4 глави 10 постанови Правління НБУ «Про затвердження Інструкції про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті» від 21.01.2004 № 22 [318]).

На нашу думку, у загальному вигляді національну платіжну систему можна розкрити через дві складові: 1) національну систему безготівкових розрахунків за роздрібними платежами, що діє на основі платіжних карток, які у більшості випадків випускаються в обіг для вирішення внутрішніх проблем і за межами держави не обслуговуються, та 2) національну систему міжбанківських розрахунків, яка функціонує на основі механізму валових розрахунків у режимі реального часу (RTGS – Real-Time Gross Settlement). Національні платіжні системи створюються переважно за участю центральних банків держав.

В Україні можна вважати, що національна платіжна система представлена двома державними платіжними системами, створеними НБУ: 1) Національна платіжна система «Український платіжний простір» (далі – «ПРОСТІР» (PROSTIR)) [350] (до 10.06.2016 р. була назва «Національна система масових електронних платежів» (НСМЕП)) упроваджена як пілотний проект у грудні 2000 року [150]; 2) Система електронних платежів Національного банку України (далі – СЕП (SEP)) була створена у серпні 1993 року [405].

Подібним чином до визначення національної платіжної системи підходить Національний банк Казахстану. Так, на території Республіки Казахстан функціонують дві національні платіжні системи: Міжбанківська система переказу коштів і Система міжбанківського клірингу.

Міжбанківська система переказів грошей є системою валових розрахунків у режимі реального часу країни класу RTGS, в якій кожен документ обробляється індивідуально і переказ грошей здійснюється на підставі кожного платіжного документа [127]. Аналогом такої системи в Україні можна вважати діючу національну міжбанківську платіжну систему СЕП.

Система міжбанківського клірингу – це клірингова система для роздрібних платежів на невеликі суми. У зазначеній системі всі платежі здійснюються на нетто (чистій) основі [404]. В Україні у подібному режимі працює національна карткова платіжна система «ПРОСТІР».

В Україні, на жаль, термін «національна платіжна система» не застосовується законодавцем, а НБУ його використовує виключно для назви своєї власної платіжної системи – «ПРОСТІР», яка діє на основі платіжних карт та інших електронних платіжних засобів під час здійснення безготівкових роздрібних платежів на території України, у Правилах «ПРОСТІР», затверджених рішенням Ради Платіжної організації Національної платіжної системи «Український платіжний простір» [350]. А для визначення СЕП, яка також на національному рівні забезпечує здійснення розрахунків у межах України між банками як за дорученнями клієнтів банків, так і за зобов'язаннями банків та інших учасників системи, НБУ застосовує термін «державна банківська платіжна система» у п. 1 розділу I Правил СЕП, затверджених рішенням Ради Платіжної організації СЕП НБУ [351].

Також слід враховувати, що побудова національної платіжної системи у будь-якій країні має ґрунтуватися на Ключових принципах (уніфікованих міжнародних стандартах) системно значущих платіжних систем, які були у свій час розроблені Комітетом платіжних та розрахункових систем Банку міжнародних розрахунків [496; 562].

Для правового визначення у цілому національної платіжної системи в Україні необхідно проаналізувати правове регулювання зазначених вище державних платіжних систем НБУ та порівняти їх з функціонуючими національними картковими платіжними системами і національними міжбанківськими платіжними системами у зарубіжних країнах, а також міжнародними платіжними системами. При цьому слід зазначити, що національні платіжні системи в окремих іноземних державах трансформувались у міжнародні, які забезпечують здійснення платежів не лише в межах своєї країни, а й за її межами (наприклад, UnionPay International (UPI) – карткова

платіжна система Китаю, Japan Credit Bureau (JCB) – карткова платіжна система Японії, Single Euro Payments Area (SEPA) – єдина зона платежів в євро ЄС тощо).

Згідно з ст. 11 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» [363] НБУ має право створювати системи міжбанківських розрахунків, системи роздрібних платежів та інші види платіжних систем, забезпечуючи їх безперервне, надійне, ефективне функціонування і розвиток.

Згідно з п. 11.5 ст. 11 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» порядок функціонування створених НБУ платіжних систем, прийняття і виключення з них учасників, проведення переказу за їх допомогою та інші питання, пов'язані з їх діяльністю, визначаються НБУ через його нормативно-правові, розпорядчі акти та власну методичну, нормативно-технологічну документацію.

НБУ є платіжною організацією та розрахунковим банком для створених ним платіжних систем. Відносини між платіжною організацією та учасниками створених НБУ платіжних систем регулюються договорами (див. п. 11.3 ст. 11 Закону). Керівним органом платіжної організації є Рада Платіжної організації у відповідних системах. Функції маршрутизатора ПРОСТІР виконує також НБУ.

Організаційні структури ПРОСТІР та СЕП є дещо схожими. Як будь-яка платіжна система, кожна з національних платіжних систем має у своєму складі: платіжну організацію, учасників, розрахунковий банк, а також оператора(ів) послуг платіжної інфраструктури. При цьому для здійснення маршрутизації та клірингу трансакцій з використанням електронних платіжних засобів ПРОСТІР у даній платіжній системі спеціально передбачено програмно-технічний комплекс НБУ у вигляді Центрального маршрутизатора та розрахунково-клірингового центру ПРОСТІР (далі – Маршрутизатор ПРОСТІР). А для здійснення оброблення міжбанківських електронних розрахункових документів у порядку їх надходження до СЕП функціонує її центр оброблення (далі – ЦО СЕП). Функції ЦО СЕП виконує Департамент інформаційних технологій НБУ.

Правове регулювання державних платіжних систем НБУ, у тому числі діяльності Платіжної організації певної національної платіжної системи, учасників, а також користувачів/торговців ПРОСТІР, здійснюється розробленими та затвердженими Радою Платіжної організації відповідної платіжної системи Правилами, нормативно-правовими, розпорядчими актами НБУ, нормативно-технологічною документацією НБУ, законами України («Про Національний банк України», «Про банки і банківську діяльність», «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» та інші). При цьому Правила є обов'язковими для виконання всіма учасниками платіжних систем, а також користувачами/торговцями ПРОСТІР.

Як уже зазначалось вище, взаємовідносини між Платіжною організацією та учасниками державних платіжних систем, а також учасниками та користувачами ПРОСТІР, регулюються договорами. Умови договорів між ними мають відповідати Правилам, нормативно-технологічним документам національних платіжних систем, нормативно-правовим актам НБУ, законодавству України.

На сьогодні за допомогою національної карткової платіжної системи ПРОСТІР в межах України здійснюються розрахунки за товари та послуги, одержання готівки та інші операції з національною валютою з використанням електронних платіжних засобів (платіжних карток з магнітною смугою та/або чипом (смарт-карток) і безконтактною технологією, віртуальних платіжних карток, мобільних платіжних інструментів тощо).

Наприклад, у Франції діє національна карткова платіжна система «Cartes Bancaires» (CB), у Німеччині – «GeldKarte», у Бельгії – «Bancotact», у Португалії – «Multibanco», у Китаї діє єдина національна платіжна система «China UnionPay» (CUP), в Індії національна платіжна корпорація (NPCI) розробила власну національну платіжну систему – «RuPay», у Білорусі – «БілКарт», у Росії – «Мир» тощо.

Серед названих вище національних карткових платіжних систем яскравим прикладом розвитку ефективної, стійкої та безпечної національної

платіжної системи можна вважати China UnionPay (CUP). Ця єдина національна платіжна система Китаю була заснована в 2002 році за підтримки Народного банку Китаю. Акціонерами компанії CUP є близько 80 фінансово-кредитних установ Китаю. Основним пакетом акцій володіють найбільші банки країни.

Дочірньою компанією China UnionPay (CUP) є UnionPay International (UPI), орієнтованої на зростання і підтримку глобального бізнесу UnionPay. Дана міжнародна платіжна система перебуває у партнерстві з більш ніж 2000 фінансовими інститутами по всьому світу, вона надає можливість використовувати картки для оплати товарів, послуг і зняття готівки в 174 країнах і регіонах світу. Емісію платіжних карток UnionPay здійснює в 52 країнах і регіонах світу [518].

Цей акціонерний фінансовий холдинг UnionPay є єдиним у світі, якому дозволено обробляти транзакції усередині країни (domestic) і тільки через партнерство з UnionPay всі компанії можуть емітувати картки в Китаї. Проте, у свій час, ще у 2012 році з боку Світової Організації Торгівлі (далі – СОТ) це було визнано монополією. СОТ вважає, що China UnionPay монополізувала внутрішній ринок транзакцій в юанях та дискримінує таких іноземних постачальників електронних платежів, як Master Card і Visa [608].

Схожою була ситуація у 2018 році з огляду на поширення використання національної платіжної системи RuPay в Індії, яка була створена у 2012 році на вимогу центрального банку Індії (NPCI – National Payments Corporation of India) [547]. Представники корпорації MasterCard звернулись до Управління торгового представництва США в Індії з проханням, щоб останні звернулись до представників індійської влади з метою припинити активне просування індійської національної платіжної системи. Оскільки це обмежує вільний доступ до платіжного ринку Індії американських компаній. Так, у 2014 році урядом Індії була запущена загальна програма фінансової інклюзії, в рамках якої всім громадянам Індії, які вперше відкривали банківський рахунок, пропонували платіжну картку RuPay, а не MasterCard чи Visa [138].

З одного боку, підтримка функціонування та розвитку національної платіжної системи з боку державних органів є запорукою ефективної реалізації економічної та фінансової політики держави, а також можливістю скоротити витрати банків і населення на обслуговування у міжнародних платіжних системах, знизити ризики світових фінансових криз. З іншого боку, обмеження можливостей інших постачальників платіжних послуг, у тому числі іноземних фінансових компаній, щодо допуску їх до участі в платіжному ринку тієї чи іншої країни є порушенням міжнародних стандартів і принципів організації та функціонування інфраструктур фінансового сектору.

Цікавим є приклад Японії щодо діяльності її національної платіжної системи Japan Credit Bureau (JCB), яка була створена в 1961 році, а в 1981 році дана платіжна система стала міжнародною. На сьогодні платіжні картки JCB обслуговуються в 190 країнах світу. Емісію платіжних карт JCB здійснює в 23 країнах світу [517].

Таким чином, трансформація національних карткових платіжних систем Китаю та Японії в міжнародні, які стали своєрідними альтернативами MasterCard та Visa, розширює можливості цих систем щодо проведення транскордонних платежів, а також зменшує витрати держави, учасників та користувачів на їх здійснення у вигляді міжбанківських комісій, прискорює розрахунки та обіг коштів. Дійсно, в умовах глобалізації з метою лібералізації руху фінансових потоків все більшого значення набуває здатність платіжної системи своєчасно та швидко забезпечувати транскордонний переказ коштів.

ПРОСТІР як національна карткова платіжна система перебуває на стадії становлення та розвитку і ще не може скласти повноцінної конкуренції міжнародним картковим платіжним системам. Національна платіжна система «Український платіжний простір» (ПРОСТІР) – це багатомітентна внутрішньодержавна платіжна система, платіжною організацією якої є НБУ, що забезпечує здійснення переказу коштів та інших операцій із застосуванням платіжних інструментів цієї системи (див. п. 1.6 глави 1 розділу I Правил Національної платіжної системи «ПРОСТІР», затверджених рішенням Ради

Платіжної організації «ПРОСТІР», протокол від 07.06.2013 № 213/2013 із змінами) [350]. Так, «ПРОСТІР» є системою роздрібних платежів. Цей вид платіжних систем поряд з іншими характеризуються у підрозділі 2.2 даної дисертаційної роботи.

За підсумками III кварталу 2020 року картки ПРОСТІР можуть приймати вже понад 98% платіжних терміналів та 87% банкоматів від загальної їх кількості в Україні [80]. Станом на вересень 2020 року п'ятдесят два банки та АТ «Укрпошта» є учасниками ПРОСТІР, більшість з яких виконують функції емітента/еквайра (АТ «Укрпошта» тільки як еквайр), серед яких можна назвати, у першу чергу, державні банки АТ «Ощадбанк», АТ «Укрексімбанк», АТ КБ «ПРИВАТБАНК», АБ «Укргазбанк», а також інші приватні банки, наприклад, АТ «Райффайзен банк Аваль», АТ «Таскомбанк», АТ «ПРАВЕКС БАНК» тощо [437]. Також у ПРОСТІР працюють небанківські установи, оператори послуг платіжної інфраструктури, які можуть надавати окремі види послуг в ПРОСТІР або здійснювати операційні, інформаційні та інші технологічні функції щодо переказу коштів. Наприклад, такими установами є учасники з особливим статусом (Фонд гарантування вкладів фізичних осіб, Державна податкова служба України), незалежні процесингові центри, інформаційні еквайри, уповноважені виробники та персоналізатори карток ПРОСТІР, а також оператор послуг платіжної інфраструктури ПРОСТІР – ТОВ «Портмоне».

Фінансові установи, оператори послуг платіжної інфраструктури та інші суб'єкти господарювання можуть брати участь в ПРОСТІР за умови дотримання всіх умов, викладених у відповідних нормативних документах ПРОСТІР (див. розділ II «Основні положення щодо роботи в ПРОСТІР» Правил НПС «ПРОСТІР»).

НБУ була проведена модернізація рішення національної карткової платіжної системи, що базувалось на національних стандартах, і забезпечено перехід на відкриті міжнародні стандарти. Побудовано центральний маршрутизатор, розрахунково-кліринговий центр, здатний забезпечити маршрутизацію та проведення розрахунків з використанням платіжних карток з

магнітною смугою та EMV-чипом [140]. На сьогодні, ПРОСТІР повністю сумісна з міжнародними стандартами і технологіями як на апаратному, так і програмному рівні. Зокрема, в ПРОСТІР використовуються стандарти ISO (формат номеру електронного платіжного засобу) та EMV CPA (магнітна смуга та чип (EMV-стандарт) на платіжній картці). Банкоматно-термінальне обладнання є повністю технічно сумісним із стандартами міжнародних платіжних систем [140]. Картки ПРОСТІР дають змогу здійснювати операції саме з національною валютою – гривнею, лише в межах України та на українських інтернет-сайтах. Реалізовано Р2Р-перекази (грошовий переказ з однієї картки на іншу) між картками «ПРОСТІР» в АТ «Ощадбанк».

Поряд з зазначеним вище ПРОСТІР не є поширеною роздрібною платіжною системою у використанні серед населення України для здійснення ним масових безготівкових розрахунків. Це пов'язано, по-перше, з неповною наявністю банків як членів/учасників ПРОСТІР, що приєдналися до цієї системи для проведення розрахунків за операціями, виконаними з застосуванням електронних платіжних засобів ПРОСТІР (наприклад, з 73 діючих банків в Україні тільки 52 вступили до національної платіжної системи ПРОСТІР). А по-друге, через недостатню кількість банкоматів (поки що 87 % банкоматів можуть обслуговувати картки ПРОСТІР) обмежується доступ до мережі обслуговування держателів платіжних карток ПРОСТІР.

Але пп. 5.1.4 п 5.1 дорожньої карти реалізації Стратегії розвитку фінансового розвитку України до 2025 року передбачає розвиток НПС «ПРОСТІР» шляхом забезпечення з боку НБУ: приймання карток ПРОСТІР у всій картковій платіжній інфраструктурі в Україні – до 31.12.2021; реалізацію можливості оплати продуктами «ПРОСТІР» з використанням електронних гаманців (Google Pay, Apple Pay тощо) – до 31.12.2021; подальшого розвитку емісії карток ПРОСТІР та популяризації серед банків-емітентів України – до 31.12.2024; підвищення впізнаваності бренду «ПРОСТІР» серед населення України – до 31.12.2024 [418].

Так, НБУ як Платіжна організація національної платіжної системи «ПРОСТІР» докладає зусилля щодо сприяння створенню в Україні привабливого клімату для масового використання електронних платіжних засобів ПРОСТІР під час здійснення безготівкових роздрібних платежів на території України. З метою розширення мережі прийому карток національної платіжної системи «ПРОСТІР» у грудні 2018 року ПРОСТІР та одна з найбільших міжнародних карткових платіжних систем у світі за кількістю емітованих платіжних карток UnionPay International (платіжна організація UnionPay International Co., Ltd., Китайська Народна Республіка) уклали договір про емісію ко-бейджингових карток. Завдяки широкій мережі прийому карток UnionPay International, клієнти НПС «ПРОСТІР» отримають можливість здійснювати операції з ко-бейджинговими картками не лише в Україні, а й за кордоном, що трансформує українську платіжну картку в міжнародний продукт. Операції на території України за такими картками будуть оброблятися згідно тарифів і Правил НПС «ПРОСТІР», а за кордоном – згідно тарифів і Правил UnionPay International. Роботи щодо емісії ко-бейджингових карток ПРОСТІР та UnionPay International розпочнуться після досягнення безпосередніх домовленостей із зацікавленими банками-емітентами [161].

Отже, реалізація проекту ко-бейджингової картки ПРОСТІР та UnionPay International спростить транскордонні платежі не тільки між Україною та Китаєм, а й з іншими державами, а також сприятиме подальшому розвитку і популяризації національної платіжної системи «ПРОСТІР» та допоможе розширити технологічні можливості карток української системи і запропонувати користувачам нові цікаві продукти. Усе це буде посилювати якість платіжних послуг та зацікавленість вкладання інвестицій в економіку України.

Подальший інноваційний розвиток національної системи масових електронних платежів «ПРОСТІР» має одночасно відбуватись в умовах зниження витрат суб'єктів переказу коштів. Тоді такий розвиток сприятиме прискоренню розрахунків та обігу коштів, зменшенню документообігу,

зниженню вірогідності фальсифікації міжбанківських розрахункових документів, посиленню контролю за станом грошової маси в державі, зниженню збитків держави та учасників, користувачів платіжних систем від низької швидкості виконання розрахунків і використання підроблених платіжних документів, підвищенню можливостей банків і НБУ контролювати порядок здійснення платежів.

Сучасні тенденції попиту на термінові платежі на великі суми вимагають обов'язкової наявності в кожній країні системи RTGS (Real-Time Gross Settlement – системи валових розрахунків у режимі реального часу). Виходячи з матеріалів четвертого огляду (станом на вересень 2018 року) Світового банку про платіжні системи по всьому світу [558, с. 10-15], можна зазначити, що національні міжбанківські платіжні системи класу RTGS займають ключове місце на платіжному ринку будь-якої країни, оскільки їх надійність не повинна викликати жодних сумнівів у безпомилковості всіх процедур цих платіжних системи. Бо збої в міжбанківських розрахунках можуть паралізувати всю економіку країни, порушити її економічну безпеку.

Як показує світова практика, при здійсненні міжбанківських розрахунків переважно проходять великі суми платежів. Тому оптові платіжні системи створюються та контролюються центральними банками, суворо регламентуються національним законодавством та використовують системи валових розрахунків RTGS. Платіжні системи RTGS сприяють підвищенню ефективності національних фінансових ринків і конкурентоздатності національної економіки в умовах глобалізації, а також залученню інвестицій [457, с. 34].

Сучасні національні платіжні системи, які здійснюють міжбанківські розрахунки, обробляють платежі протягом одного робочого дня. До таких національних платіжних систем належать система переказу грошових коштів і цінних паперів Федеральної резервної системи США (FEDWIRE) [597], Швейцарська міжбанківська клірингова система (SIC) [592], система чистих розрахунків банку Японії (BOJ-NET) [614] та ін. У багатьох країнах світу

створена тільки одна оптова платіжна система як національна. Тому в більшості країн ці системи не конкурують одна з одною. Водночас слід зазначити, що для міжбанківських розрахунків в окремих країнах використовуються і системи нетто-розрахунків (розрахунки за результатами клірингу з визначеною періодичністю через клірингові установи). Наприклад, у США – це система міжбанківських клірингових розрахунків (CHIPS), в якій остаточний розрахунок відбувається за американською системою «FEDWIRE», у Великій Британії – автоматизирована система клірингових розрахунків (CHAPS) [492], в якій платежі врегульовуються двостороннім чи багатостороннім клірингом. В Японії національна міжбанківська платіжна система «BOJ-NET» передбачає розрахунки у двох режимах: і валових, і чистих розрахунків.

У Білорусі діє система BISS (Belarus Interbank Settlement System). Це система міжбанківських розрахунків центрального банку Білорусі, в якій в режимі реального часу здійснюються міжбанківські розрахунки за терміновими і нетерміновими грошовими переказами, а також результатами клірингу в суміжних системах (розрахунково-клірингова система з цінних паперів, системи розрахунків з використанням банківських платіжних карток (Білкарт, Visa, MasterCard), АІС «Розрахунок» (автоматизована інформаційна система єдиного розрахункового та інформаційного простору)) (див. пп. 1.1.1. п. 1.1. глави 1 Концепції розвитку платіжної системи Республіки Білорусь) [169].

Здійснення розрахунків за зобов'язаннями, які виникають на світових ринках, значно залежить від міжнародної системи кореспондентських відносин між банками. У свою чергу, банки-кореспонденти користуються національними платіжними системами для розрахунків за міжнародними зобов'язаннями [451, с. 155]. У той же час для здійснення міжнародних міжбанківських переказів коштів діє Товариство міжнародних міжбанківських фінансових телекомунікацій (Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunications – SWIFT) зі штаб-квартирою в Бельгії. Компанія надає своїм учасникам за певну плату послуги електронного обміну платіжними повідомленнями на основі комп'ютерних технологій.

SWIFT забезпечує безпечну мережу, яка дозволяє більш ніж 10 000 фінансовим установам в 212 різних країнах світу надсилати та отримувати інформацію про фінансові операції один одному. Відповідно до законодавства Бельгії володіють та контролюють компанію «SWIFT» її акціонери (фінансові установи), які представляють близько 3500 фірм з усього світу [586]. Як стратегічний міжнародний постачальник фінансових повідомлень для світової фінансової індустрії, SWIFT підпорядковується центральним банкам країн G-10 – Бельгії, Канаді, Франції, Німеччині, Італії, Японії, Нідерландам, Великої Британії, США, Швейцарії та Швеції, а також європейському Центробанку [254].

До 70-х років XX століття розрахунки в міжнародній торгівлі здійснювалися за допомогою технології Telex – текстові повідомлення про платежі між банками надсилалися через телетайпограми (а до того часу зв'язок між банками відбувався поштою, телеграфом). Але товарооборот наростав і швидкість обміну повідомленнями через телетайп вже нікого не влаштовувала [254]. Тому в 1973 році 239 банків з 15 країн об'єдналися і створили Міжнародну систему передачі фінансової інформації «SWIFT» [587].

Система міжбанківських комунікацій SWIFT передає платіжні документи на валовій основі, іншими словами, SWIFT є платіжною системою класу RTGS. Ця міжнародна платіжна система не виконує клірингових функцій, а є глобальною міжбанківською телекомунікаційною мережею. Мережа SWIFT фактично не переказує кошти, а замість цього посилає платіжні доручення між рахунками установ, використовуючи коди SWIFT. Кожен банк, який приєднався до системи SWIFT, має свій унікальний SWIFT-код. При цьому SWIFT стандартизував IBAN-коди (International Bank Account Number – міжнародний номер банківського рахунку) і BIC-коди (Bank Identifier Code – код банківського ідентифікатора). SWIFT володіє і керує системою BIC, що означає можливість цієї системи швидко визначати банк і безпечно надсилати платіж [590]. Для здійснення платежу в Європі достатньо знати найменування банку та IBAN-код банківського рахунку отримувача, який уже містить

інтерпретований SWIFT-код у своєму складі [612]. Щороку через SWIFT проходить транзакцій на \$6 трлн (1,8 млрд повідомлень на рік), що включають грошові перекази, міжбанківські платежі, оборот цінних паперів, дорожніх чеків та інше [254].

На сьогодні в Україні номер рахунку IBAN обов'язково зазначається не тільки в міжнародних переказах, наприклад, до країн ЄС, а й у внутрішньодержавних переказах. Використання IBAN забезпечує прискорене, повністю автоматизоване проходження платежів на рахунок клієнта, знижує кількість помилкових зарахувань та сприяє зниженню собівартості операції обробки платежів для постачальників платіжних послуг [222, с. 101-102].

Отже, кожен банк, який підключено до системи SWIFT, має свій унікальний код і має технічну можливість обмінюватися з іншими банками інформацією про здійснення міжбанківських операцій по всьому світу. На сьогодні повноцінної альтернативи міжнародній міжбанківській платіжній системі SWIFT немає. Хоча з жовтня 2015 року офіційно розпочала свою діяльність Китайська міжнародна міжбанківська платіжна система (CIPS – China International Payments System), яка надає кліринг та інші послуги з транскордонних платежів у юанях. CIPS активно розвивається щодо використання міжнародних стандартів [565]. Тому між CIPS та SWIFT було підписано угоду, що дозволяє підключатись до CIPS глобальній спільноті користувачів SWIFT [494].

Так, за оцінками українського економіста Олександра Савченка, дефолт у Росії є можливим після відключення її від SWIFT, який станеться протягом 3-4 місяців [254]. На нашу думку, така сама ситуація може статися з будь-якою країною світу після її відключення від SWIFT. На сьогодні заборонено доступ до SWIFT банкам двох країн: Північної Кореї та Ірану [588; 589]. Це означає, що держави, відключені від SWIFT, не можуть оплачувати імпорт або отримувати платежі за експорт. У зв'язку з цим банки таких країн змушені покладатися на альтернативні методи переказу грошей. Наприклад, у співпраці з ООН, Європейський Союз, не погоджуючись на втрати через антиіранську

політику США, впровадив для Ірану окрему платіжну систему (Service Payment Vehicle, SPV). Коли Іран щось експортує до ЄС, він робить це через SPV. Отримані за продаж гроші Іран використовує як кредит для придбання у ЄС необхідних йому товарів знову ж таки через цю систему [254].

У 2018 році відбулась модернізація SWIFT шляхом упровадження глобальної технології SWIFT Global Payments Innovation (GPI) при здійсненні транскордонних розрахунків. В умовах стрімкого розвитку технологій SWIFT GPI – це стандартизація процесів обробки банківських платежів на глобальному рівні [121]. Дана технологія скорочує час/збільшує швидкість проходження міжнародних платежів, підвищує їх прозорість та підсилює контроль за ними.

Так, Ощадбанк став першим в Україні, який почав використовувати для зручності клієнтів глобальну технологію SWIFT GPI при здійсненні транскордонних розрахунків. У банку зазначили, що завдяки використанню інноваційного сервісу SWIFT GPI міжнародні розрахунки через Ощадбанк стають швидшими і прозорими, а додаток GPI Tracker дозволяє відстежувати міжнародні платежі в режимі онлайн. Майже половина GPI-платежів зараховуються протягом 30 хвилин, і майже 100% платежів – протягом 24 годин [129; 579].

Більшість сучасних національних платіжних систем, які здійснюють міжбанківські розрахунки, побудовані на базі мережі SWIFT. Наприклад, окремі країни (AZIPS (Азербайджан), SAMS (Латвія), VIBER (Угорщина), SIPS (Словенія), HSVP (Хорватія) та інші), створюючи свої національні міжбанківські платіжні системи, використовували основи мережі SWIFT. Це застосування сучасних засобів банківських телекомунікацій, т. б. використання транспортних засобів для доставки платежів.

При передачі фінансових повідомлень зазначені вище національні платіжні системи використовують так звану VPN (Virtual Private Network – віртуальну приватну мережу) як захищену під мережу, що забезпечує одно чи декілька мережевих з'єднань клієнт(и) / сервер між декількома пристроями поверх іншої всесвітньої мережі Інтернет. Основним сервісом зберігання і

передачі повідомлень у цій мережі є сервер FIN (Financial application – фінансове застосування), що надає фінансовим організаціям великий вибір типів повідомлень і захищеної передачі інформації з фінансових трансакцій і розрахунків [594]. Застосування серверів FIN і FIN Core дозволяє використовувати всі переваги мережі SWIFT у національних платіжних системах і мінімізувати операційні та фінансові ризики. І ще одна перевага використання мережі SWIFT в якості основи створення національних платіжних систем – їх транспарентність та інтегрованість в міжнародні платіжні системи, наприклад, TARGET (Trans-European Automated Real-time Gross settlement Express Transfer system).

У зв'язку з введенням у безготівковий обіг єдиної валюти євро в 12 країнах ЄС з 4 січня 1999 року TARGET розпочала свою діяльність як загальноєвропейська автоматизована система взаємних валових розрахунків, діючих у режимі реального часу [595]. Дана платіжна система була створена для підтримки операцій грошово-кредитної політики та розрахунків в Європі через національні кордони в ЄС. TARGET була побудована шляхом об'єднання різних структур RTGS, які вже існували на національному рівні, оскільки не було достатньо часу для розробки єдиної платіжної системи. Проте, ця децентралізована структура виявилася неефективною і дорогою в довгостроковій перспективі. Тому три центральні банки Франції, Німеччини, Італії – відомі як ЗСВ – отримали завдання розробити нову єдину спільну технічну платформу (Single Shared Platform (SSP)) і виступили як постачальники платіжних послуг від імені Євросистеми (див. ст. 2 Вказівок Європейського центрального банку від 26.04.2007 (ECB/2007/2) про транс-європейську автоматизовану систему валових розрахунків у режимі реального часу) [525]. Так, 19 листопада 2007 року було запущено TARGET 2 як реорганізацію TARGET, на єдиній технічній платформі з узгодженими основними послугами у сфері розрахунків. До травня 2008 року TARGET 2 повністю замінило TARGET першого покоління.

Відповідно до ст. 1 розділу I керівних Вказівок Європейського центрального банку від 26.04.2007 (ECB/2007/2) про транс-європейську автоматизовану систему валових розрахунків у режимі реального часу TARGET 2 забезпечує валовий розрахунок у режимі реального часу для платежів в євро, з розрахунком у центральному банку. Вона створена і функціонує на основі єдиної технічної платформи SSP, через яку всі платіжні доручення подаються та обробляються і здійснюються платежі в тій самій технічній формі. Єдина спільна платформа включає узгоджені послуги з обробки платежів і обліку та послуги, пов'язані з клієнтами. Система TARGET2 юридично структурована як множина систем RTGS [525].

Основною зв'язуючою ланкою системи TARGET 2 є зазначена вище система SWIFT та її розробки щодо міжнародного стандарту ISO 20022 та ключових специфікацій платежів, які використовуються платіжною інфраструктурою у всьому світі. У свій час компанія SWIFT відіграла важливу роль у запровадженні цього стандарту в Європі (наприклад, у таких системах, як TARGET 2-Securities та SEPA).

Основа розвитку TARGET 2 визначається завданням функціонування єдиного європейського платіжного простору (SEPA – Single Euro Payments Area – Єдина зона платежів в євро), що передбачає гармонізацію платіжної інфраструктури, інтерфейсів, функціональності, використання спільної платформи платіжних операцій тощо. SEPA гармонізує спосіб здійснення безготівкових платежів по всій Європі. Ця система охоплює 36 країн і територій: 28 держав-членів, а також Ісландія, Норвегія, Ліхтенштейн, Швейцарія, Монако, Сан-Марино, Андорра та Держава-місто Ватикан / Святий Престол. Станом на березень 2019 року – вже 45 країн, які використовують SEPA [582]. Це дозволяє європейським споживачам, бізнесу і публічним адміністраціям здійснювати та отримувати такі види операцій під однакові основні умови: 1) кредитові перекази; 2) прямі дебетові платежі; 3) карткові платежі [583]. Це робить транскордонні електронні платежі в євро так само простими, як і внутрішні платежі.

Єдиний європейський платіжний простір SEPA почали запроваджувати в Європейському Союзі з січня 2008 року на правовій основі Директиви 2007/64/ЄС Європейського парламенту та Ради від 13 листопада 2007 року про платіжні послуги на внутрішньому ринку (Payment Services Directive, PSD 1) [502]. Згідно з цією Директивою SEPA – це єдина зона платежів в євро, в якій ліквідована різниця між внутрішніми і міжнародними платежами у валюті євро. Фізичні та юридичні особи мають можливість вільно здійснювати перекази коштів, використовуючи SEPA, яка скасувала розподіл європейського платіжного ринку національними кордонами. На сьогодні ця Директива втратила чинність на підставі набрання юридичної сили Директивою 2015/2366 Європейського парламенту та Ради від 25 листопада 2015 року про платіжні послуги на внутрішньому ринку (Payment Services Directive, PSD 2) [500].

Відповідно до Регламенту ЄС № 260/2012 Європейського Парламенту та Ради про створення технічних і бізнес-вимог для кредитних і прямих дебетових переказів в євро [571], а також Регламенту про транскордонні платежі у рамках співтовариства №924/2009 [572] остаточний перехід банків з національних схем кредитних і прямих дебетових переказів коштів в євро на єдині схеми SEPA ще було здійснено до 01 серпня 2014 року для країн ЄС. А для інших країн, які не входять до складу ЄС, цей термін було продовжено до 31 жовтня 2016 року.

Ст. 3 глави 1 Регламенту (ЄС) 2015/751 Європейського Парламенту та Ради про міжбанківські комісійні збори за платіжні операції, що здійснюються за допомогою платіжних карток [570], зазначено, що постачальники платіжних послуг не повинні пропонувати або запитувати комісію за кожну транзакцію в розмірі більше 0,2% від вартості транзакції для будь-якої операції за дебетовою картою.

А відповідно до ст. 4 глави 1 цього Регламенту постачальники платіжних послуг не повинні пропонувати або запитувати комісію за кожну транзакцію в розмірі більше 0,3% від вартості транзакції для будь-якої операції за допомогою кредитної картки. Для внутрішніх транзакцій держави-члени можуть визначати нижчі межі комісійних за обмінні транзакції.

Як відомо, обслуговування рахунків та переказів коштів клієнтів, у т.ч. здійснення платежів і надання супутніх послуг, містять мінімальні ризики втрати базового активу постачальником платіжних послуг. При цьому з еволюцією технологій банківський сектор також модернізується, надаючи фізичним та юридичним особам не тільки класичні послуги, та й активізуючи інтернет- і мобільний банкінг. У зв'язку з цим частка комісійних доходів у загальній структурі прибутку будь-якого постачальника платіжних послуг буде поступово тільки збільшуватись [233, с. 84].

Регламент SEPA (ЄС) № 260/2012 встановив правила та кінцевий термін – серпень 2014 року для країн єврозони з метою здійснення кредитних переказів та прямих дебетів у євро при однакових умовах. У ньому також містяться домовленості про переведення євро в євро в країнах, що не входять до зони євро.

Отже, метою SEPA є гармонізація платежів на території всієї Європи з використанням загальних єдиних процедур і стандартів для платежів в євро, які не залежатимуть від кордонів та особливостей місцевого фінансового регулювання. Так, кожен споживач в ЄС може користуватися безготівковими платіжними послугами у своїй країні за тими ж тарифами і так само доступно, як і в усіх інших країнах – учасницях єврозони, незалежно від технологій та обладнання, які застосовуються при наданні цих послуг [235, с. 72].

З метою гармонізації українського платіжного простору зі світовим та інтеграції з європейським НБУ у партнерстві із міжнародною компанією SWIFT модернізує платіжну систему України на базі міжнародного стандарту ISO 13616 (міжнародного номера банківського рахунку IBAN для ідентифікації рахунків у розрахункових документах) та ISO 20022 (міжнародний стандарт для автоматизованого обміну фінансовими повідомленнями). Це спрощує взаємодію між українською та міжнародними платіжними системами завдяки використанню зрозумілих та загальноприйнятих у світі стандартів під час проведення платежів та обміну платіжною інформацією. На сьогодні, відповідно до постанови Правління НБУ «Про внесення змін до постанови Правління НБУ від 28 грудня 2018 року № 162» від 26.09.2019 № 118 з 13 січня 2020 р. відбувся остаточний

перехід усіх розрахунків клієнтів на стандарт IBAN [302; 321]. Отже всі розрахунки в національній, іноземних валютах, у тому числі транскордонні перекази проводяться виключно з використанням IBAN. Також IBAN сприяє використанню QR кодів, які міститимуть інформацію про IBAN [63].

Так, для проведення міжбанківського переказу в Україні в національній валюті через відкриті в НБУ рахунки діє система електронних платежів НБУ (далі – СЕП). Це державна банківська платіжна система, яка створена з метою проведення міжбанківського переказу коштів в Україні в національній валюті через кореспондентські рахунки банків-резидентів та рахунки інших установ – учасників СЕП, відкриті в Національному банку України, із застосуванням електронних засобів приймання, оброблення, передавання та захисту інформації у файловому режимі або режимі реального часу (див. абз. 28 п. 1 глави 1 розділу I Постанови Правління НБУ «Про затвердження Інструкції про міжбанківський переказ коштів в Україні в національній валюті» від 16.08.2006 № 320 і п. 1 розділу I Правил системи електронних платежів НБУ, затверджених рішенням Ради Платіжної організації СЕП НБУ, протокол від 13.07.2017 № 1 зі змінами) [320; 276]. Станом на 01 січня 2020 року учасниками СЕП є 75 банків України, Державна казначейська служба України та її органи, НБУ [398; 429].

Для проведення переказів через систему міжбанківських розрахунків Національного банку України банки-резиденти, Державна казначейська служба України, Розрахунковий центр з обслуговування договорів на фінансових ринках відкривають рахунки в Національному банку України (див. п. 11.4 ст. 11 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні»).

НБУ за результатами моніторингу та відповідно до критеріїв важливості платіжних систем, установлених у пунктах 2 – 4 розділу IV постанови Правління НБУ «Про затвердження Положення про нагляд (оверсайт) платіжних систем та систем розрахунків в Україні» від 28.11.2014 № 755, визнає СЕП системно важливою платіжною системою в Україні. Системна важливість СЕП обумовлена тим, що вона забезпечує здійснення 96% міжбанківських переказів у національній валюті в межах України. СЕП є

системою брутто-розрахунків у реальному часі (за міжнародною класифікацією є системою класу RTGS). СЕП неодноразово заслуговувала високої оцінки з боку міжнародних експертів. Ними визнана відповідність СЕП НБУ у цілому таким міжнародним стандартам, як Ключовим принципам для системно важливих платіжних систем, що були прийняті Комітетом з платіжних та розрахункових систем Банку міжнародних розрахунків (Базель, 2001).

Так, для здійснення розрахунків у межах України між банками за дорученнями клієнтів банків, за зобов'язаннями банків (філій банків/філій іноземних банків) функціонує СЕП. Щоб стати учасником цієї національної міжбанківської платіжної системи, для всіх діючих в Україні банків/філій банків/філій іноземних банків з метою їх обслуговування в СЕП п. 12 розділу II Правил СЕП НБУ встановлено ряд обов'язкових умов для виконання: 1) відкриття в НБУ кореспондентського рахунку банку/філії іноземного банку на підставі договору про кореспондентський рахунок у НБУ; 2) приєднання банку/філії банку/філії іноземного банку до Єдиного договору банківського обслуговування та надання інших послуг Національним банком України відповідно до Публічної пропозиції НБУ на укладення цього Єдиного договору, що розміщені на сторінці офіційного інтернет-представництва НБУ; 3) унесення відомостей до: а) електронної форми Державного реєстру банків; б) Електронного технологічного довідника банків України та інших установ; в) Довідника учасників СЕП; г) підключення до системи електронної пошти НБУ [351]. Щодо використання СЕП органами Державної казначейської служби України та іншими суб'єктами для виконання бюджетів буде розглянуто у підрозділі 2.3 даної роботи.

У той же час потребує уваги модернізація СЕП, яка почалась ще з листопада 2017 року, коли НБУ впровадив у експлуатацію нове модернізоване покоління державної системи електронних міжбанківських розрахунків – СЕП-3 [68]. Було створено підґрунтя для подальшого її розвитку, а саме переведення її на міжнародні стандарти IBAN та ISO 20022. Упровадження цих стандартів передбачає сучасний технологічний інструментарій для зручності і простоти

ідентифікації банківського рахунку у розрахункових документах, підвищення швидкості та ефективності наскрізної обробки платежів, спрощення обміну фінансовими повідомленнями.

Також слід відзначити, що поступово створюється технологічно-правове підґрунтя для переходу на цілодобовий режим роботи СЕП у форматі 24/7. Так, центральним банком були внесені зміни у технологію роботи СЕП відповідно до постанови Правління НБУ «Про затвердження змін до Інструкції про міжбанківський переказ коштів в Україні в національній валюті» від 12.06.2019 № 76 [313]. Цими змінами у СЕП запроваджується автоматичне проведення платежів у файловому режимі, не підтверджених безпосереднім учасником СЕП – отримувачем коштів на кінець банківського дня, за кореспондентським рахунком цього учасника в цей день.

З 01 січня 2020 року введено в дію нові рахунки для зарахування податків, зборів, платежів до державного та місцевих бюджетів, окремі рахунки в системі електронного адміністрування ПДВ та системі електронного адміністрування реалізації пального і спирту етилового, рахунки для зарахування єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та депозитні рахунки митних органів, рахунки для зарахування власних надходжень, відкриті за Планом рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі, затвердженого наказом Міністерства фінансів України від 31.12.2013 №1203 з урахуванням міжнародного номеру банківського рахунка IBAN [160; 322].

Так, з 3 серпня 2020 року відбувся запланований перехід СЕП на розширений регламент роботи, що передбачає доступність системи для проведення міжбанківських платежів 7 днів на тиждень та 23 години на добу (23/7) з урахуванням технологічної перерви в одну годину під час переходу на новий банківський день [60; 143]. З огляду на це НБУ своєчасно було розроблено проєкт постанови про внесення подальших змін до Інструкції про міжбанківський переказ коштів в Україні в національній валюті, затвердженої постановою Правління НБУ від 16.08.2006 № 320 [387]. Отже, згідно з

внесеними Змінами до зазначеної вище постанови, що затверджені постановою Правління НБУ від 07.07.2020 № 95, у зв'язку з запровадженням цілодобової роботи СЕП НБУ модернізуються деякі технологічні питання роботи СЕП-3, зокрема, технологія включення/виключення учасників СЕП, а також встановлення лімітів для виконання примусового/безспірного списання та арешту коштів тощо [312].

Слід зазначити, що міжнародна компанія SWIFT відіграла важливу роль у запровадженні міжнародного стандарту ISO 20022 в Європі (наприклад, у таких системах, як SEPA та TARGET2-Securities). Вона співпрацює з усіма великими платіжними організаціями (у тому числі з Федеральною резервною системою США, Банком Англії, CHIPS, Eurosystem та EBA Clearing), щоб забезпечити гармонійне впровадження та перехід транскордонних платежів на міжнародний стандарт ISO 20022 з 2021 року [148].

Так, у СЕП планується впровадження стандарту ISO 20022 до кінця 2021 року, а в подальшій перспективі у рамках переходу СЕП на стандарт ISO 20022 також запровадити миттєві платежі у системі [187; 190]. Отже, перехід СЕП на сучасні та актуальні міжнародні стандарти надає можливості: гармонізувати національну платіжну систему з міжнародними; спростити ідентифікацію платника та отримувача коштів, а також банк України, що їх обслуговує; уникати помилок у реквізитах рахунків завдяки скороченню реквізитів в розрахункових документах; підвищити рівень обслуговування та автоматизації платежів; швидше здійснювати переказ коштів та їх отримувати.

На відміну від ПРОСТІР, СЕП можна вважати високорозвиненою національною системою електронних міжбанківських розрахунків, за допомогою якої ефективно, надійно та безпечно здійснюються розрахунки у межах України між банками як за дорученнями клієнтів банків, так і за зобов'язаннями банків та інших учасників цієї системи [239, с. 23].

У сучасних умовах усе більше державою приділяється уваги питанням побудови та розвитку національних платіжних систем через їх вплив на такі результати публічної фінансової діяльності, як своєчасність та ефективність

формування, розподілу і використання публічних фондів коштів. Це можливо завдяки безперервному функціонуванню всієї платіжної системи держави, її стійкості до фінансових криз, дефолтів та швидкого відновлення у випадку настання збоїв різного характеру.

Потрібно зауважити, що національна платіжна система здатна створювати на території держави сприятливі умови для здійснення платіжних операцій у рамках діяльності господарюючих суб'єктів, у тому числі при виробництві та продажу товарів, виконання робіт, надання послуг тощо. Також національна платіжна система забезпечує реалізацію: грошово-кредитної політики (платежі на грошовому ринку і ринку цінних паперів у контексті управління грошовою масою і процентними ставками, що позначається на швидкості обігу коштів на банківських рахунках та його передбачуваності); бюджетно-податкової політики (платежі в рамках процедур збору, надходження податків та інших обов'язкових платежів та подальшого розподілу бюджету); валютної політики (платежі на валютному ринку в рамках встановлення офіційного курсу гривні до іноземної валюти); інвестиційної політики (платежі в рамках реалізації державних інвестиційних проектів); виконання соціальних завдань держави в сфері надання безоплатної допомоги, оплата штрафів та ін.

У багатьох країнах світу створені власні національні платіжні системи. У той же час національні платіжні системи різних країн відрізняються між собою за платіжною інфраструктурою, за якістю та кількістю платіжних послуг, за рівнем інтеграції тощо. Все це може створювати перешкоди для здійснення транскордонних безготівкових платежів через несумісні правила грошових переказів, інтерфейси технічних пристроїв, що може заважати розвитку економічних відносин між державами [228, с. 53]. Тому виникає необхідність в інтеграції національних платіжних систем держав на такому інноваційно-технологічному рівні, за допомогою якого ліквідуються відмінності між національними та міжнародними платіжними системами. Таким чином, існує потреба в уніфікації платіжних систем, які здійснюють транскордонні перекази

коштів і міжнародні платежі, оскільки пов'язана з розрізненістю таких систем між собою.

Сучасна імплементація міжнародних стандартів національними та іншими платіжними системами, які функціонують в Україні, а також впровадження ними новітніх технологій сприяє їх інтеграції в єдиний європейський платіжний простір (SEPA) та гармонізації зі світовим платіжним простором.

Таким чином, на сьогодні можна сформулювати правове визначення національної платіжної системи в Україні. Це внутрішньодержавна платіжна система, яка створюється центральним банком (НБУ) згідно з національним законодавством для проведення міжбанківських розрахунків або роздрібних платежів, або розрахунків цінними паперами у національній валюті на території України та взаємодіє з платіжними системами інших держав. У сучасному платіжному просторі України діє дві національні платіжні системи: 1) Система електронних платежів Національного банку України (СЕП) як міжбанківська платіжна система; 2) Національна платіжна система «Український платіжний простір» (ПРОСТІР) у вигляді роздрібної платіжної системи із застосуванням різних платіжних інструментів, у т. ч. платіжних карток, електронних грошей. Водночас, слід зазначити, що майбутня реалізація проекту ко-бейджингової картки ПРОСТІР та UnionPay International надасть можливість здійснювати транскордонні платежі. Національна платіжна система має забезпечувати грошовий обіг як усередині країни, так і взаємодію з платіжними системами іноземних держав.

2.2 Види платіжних систем за законодавством України та міжнародними стандартами

Основу стабільності фінансового сектору та фінансової інклюзії відображає рівень використання платіжних систем різних видів та грошових

переказів у сукупності. Саме платіжні системи підтримують фінансову стабільність за рахунок зменшення системних і розрахункових ризиків, діючи своєрідним брандмауером з метою запобігання поширенню збитків, полегшують належне управління ліквідністю та сприяє ефективній реалізації монетарної політики [558, с. 4].

Як уже зазначалось у підрозділах 1.1, 2.1 даної роботи, у світі функціонує безліч різних платіжних систем та сервісів, які можуть мати відмінності поміж собою за резидентністю платіжної організації, особливостями здійснення розрахунків у платіжній системі, обсягами операцій, територіальною поширеністю діяльності платіжної системи тощо.

Так, кожний вид платіжних систем має свої специфічні риси та особливе функціональне призначення, займаючи окреме місце у платіжній системі держави. Роль тієї чи іншої платіжної системи характеризується її відношенням до визначеного(ої) виду (групи) залежно від діючої класифікації платіжних систем. Класифікація дає можливість повніше висвітлити сутність і функції платіжних систем, покращити їх роль у фінансовій політиці держави, удосконалити напрями й характер їх впливу на соціально-економічний розвиток суспільства. Класифікація платіжних систем здійснюється у відповідності з тією чи іншою метою, важливішою з якої є своєчасність і повнота переказу коштів. Класифікація платіжних систем проводиться за певними критеріями та підставами, що має полегшувати визначення місця конкретної платіжної системи у фінансовій системі держави.

На сьогодні в Україні згідно з ст. 9 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» широковідомою є класифікація за критерієм території діяльності платіжних систем. Останні поділяються на внутрішньодержавні та міжнародні. Внутрішньодержавною платіжною системою є платіжна система, яка відповідає двом основним ознакам: 1) платіжною організацією такої системи є тільки резидент; 2) дана система здійснює свою діяльність і забезпечує проведення переказу коштів виключно в межах України. Міжнародна платіжна система – це платіжна система, якій

також притаманні дві істотні ознаки: 1) платіжною організацією може бути резидент або нерезидент; 2) цей вид системи здійснює свою діяльність на території двох і більше країн та забезпечує проведення переказу коштів у межах цієї платіжної системи, у тому числі з однієї країни в іншу (див. п. 1.29 ст.1 Закону).

Отже, можна зробити висновок, що усі діючі внутрішньодержавні та міжнародні платіжні системи на території України утворюють платіжну систему нашої держави. Станом на 20.01.2020 на території України здійснюють діяльність 27 внутрішньодержавних та 22 міжнародних платіжних систем [381], документи яких відповідають вимогам Положення про порядок реєстрації платіжних систем, учасників платіжних систем та операторів послуг платіжної інфраструктури, затвердженого постановою Правління НБУ від 04.02.2014 № 43 із змінами [346].

Відповідно до чинного законодавства України внутрішньодержавні та міжнародні платіжні системи можна поділити за критеріями резидентності, виду суб'єкта створення платіжної системи та/або організаційно-правової форми господарювання платіжної організації, яка ініціює створення тієї чи іншої платіжної системи, на відповідні види. Так, будь-яка внутрішньодержавна платіжна система створюється за ініціативою платіжної організації – виключно резидента, якою може бути або НБУ (на сьогодні в Україні діє дві платіжні системи, створені НБУ), або банк (на сьогодні в Україні таких платіжних систем є 11, серед яких 9 – виключно внутрішньобанківські платіжні системи), або небанківська установа, у т.ч. АТ «Укрпошта» (на сьогодні в Україні нараховується 12 таких платіжних систем). А міжнародні платіжні системи в Україні можуть створюватись платіжними організаціями як резидентами, так і нерезидентами. Кожну з цих двох груп можна також поділити ще на два види: 1) міжнародні платіжні системи, платіжними організаціями яких є банки (в Україні кількість платіжних систем з платіжними організаціями – банками-резидентами складає 5, а банками-нерезидентами – 1); 2) міжнародні платіжні системи, платіжними організаціями яких є небанківські

установи (в Україні кількість платіжних систем з платіжними організаціями – небанківськими установами-резидентами визначається 6, а небанківськими установами-нерезидентами – 12) (див. Додаток Г).

Отже, законодавчо визначена диференціація платіжних систем залежно від території поширення їх діяльності (міжнародні та внутрішньодержавні платіжні системи), а також ознаки резидентності платіжної організації (платіжні системи з платіжною організацією – резидентом та платіжною організацією – нерезидентом) та виду суб'єкта створення платіжної системи (створені НБУ, банками, небанківськими установами) має практичне значення через дію різних правових режимів організації та функціонування відповідних різновидів платіжних систем.

Відповідно до п. 6 ч. 1 ст. 7 Закону України «Про НБУ» та п. 9.3 ст. 9 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» на НБУ покладено повноваження щодо регулювання діяльності платіжних систем в Україні та їх реєстрації шляхом унесення відомостей про них до Реєстру платіжних систем, систем розрахунків, учасників цих систем та операторів послуг платіжної інфраструктури (далі – Реєстр). При цьому законодавець акцентує увагу на тому, що внесенню відомостей про платіжні системи до Реєстру передують відповідні узгоджувальні обов'язкові дії, процедури залежно від виду платіжної системи за територіальною ознакою та резидентністю платіжної організації: 1) для внутрішньодержавної та міжнародної платіжної системи, платіжною організацією якої є резидент, встановлена процедура узгодження їх правил з НБУ; 2) для міжнародної платіжної системи, платіжною організацією якої є нерезидент, передбачено порядок узгодження Національним банком саме умов та порядку діяльності цієї платіжної системи в Україні; 3) для внутрішньобанківської платіжної системи закріплена дія надання банком повідомлення Національному банку про початок діяльності цієї системи.

Законодавець під платіжною організацією-резидентом платіжної системи розуміє: 1) юридичну особу та інший суб'єкт господарювання з

місцезнаходженням на території України, які здійснюють свою діяльність відповідно до законодавства України; 2) відокремлений підрозділ іноземної юридичної особи (українські філія, представництво, відділення або інший відокремлений підрозділ, що не мають статусу юридичної особи), який здійснює підприємницьку діяльність від імені іноземної юридичної особи на території України (пп. «в», пп. «г» п. 9 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про валюту і валютні операції» від 21.06.2018). Платіжною організацією-нерезидентом міжнародної платіжної системи є: 1) юридична особа та інший суб'єкт господарювання з місцезнаходженням за межами України, які створені та діють відповідно до законодавства іноземної держави, у тому числі ті, частки участі в яких належать резидентам; 2) відокремлений підрозділ української юридичної особи, який є розташованим за межами України та здійснює підприємницьку діяльність відповідно до законодавства іноземної держави (пп. «б», пп. «г» п. 8 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про валюту і валютні операції» від 21.06.2018).

Так, НБУ у своєму Положенні про порядок реєстрації платіжних систем, учасників платіжних систем та операторів послуг платіжної інфраструктури визначає особливий порядок створення внутрішньодержавних та міжнародних платіжних систем резидентами та вступу в них учасників шляхом укладання останніми з платіжною організацією договорів та реєстрацією НБУ цих суб'єктів. При цьому законодавець у складі внутрішньодержавних платіжних систем окремо виділяє ще внутрішньобанківські платіжні системи. Внутрішньобанківська платіжна система діє відповідно до внутрішніх документів банку (див. п. 9.2 ст. 9 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні»), у тому числі внутрішньобанківських правил, які залежно від особливостей діяльності банку повинні містити норми, що регулюють здійснення платіжних операцій з використанням електронних платіжних засобів (див. п. 8 розділу I Положення про порядок емісії електронних платіжних засобів і здійснення операцій з їх використанням, затвердженого постановою Правління НБУ від 05.11.2014 № 705 зі змінами) [341].

Щодо дозволу функціонування в Україні міжнародних платіжних систем, у т.ч. міжнародних систем інтернет-розрахунків, створених нерезидентами, та участі в них вітчизняних суб'єктів господарювання НБУ встановлено спеціальний порядок легалізації їх діяльності в Україні (див. розділ IV постанови Правління НБУ «Про затвердження Положення про порядок реєстрації платіжних систем, учасників платіжних систем та операторів послуг платіжної інфраструктури» від 04.02.2014 № 43 зі змінами).

Можна приєднатись до правової позиції науковця Т. К. Адабашева щодо важливості визначення того, чи є платіжна організація відповідної платіжної системи резидентом або нерезидентом. Оскільки від цього залежать забезпечення прав та законних інтересів користувачів платіжних систем як споживачів платіжних послуг, встановлення відповідальності суб'єктів господарювання з місцезнаходженням на території іноземних держав (наприклад, місцезнаходження платіжної організації «Mastercard International Incorporated» міжнародної платіжної системи «MasterCard» та платіжної організації Visa International Service Association міжнародної платіжної системи «Visa» у США), що надають послуги з переказу коштів, її меж та порядку застосування відповідних санкцій до порушника [2, с. 145]. Як відомо, притягнути до відповідальності за відповідні правопорушення у сфері переказу коштів набагато простіше резидента як платіжну організацію, учасника платіжної системи, оператора послуг платіжної інфраструктури, ніж нерезидента. Окремі питання відповідальності суб'єктів правовідносин у сфері переказу коштів розглядаються у підрозділі 4.2 даної дисертаційної роботи.

У той же час слід зазначити, що відповідно до п. 8 розділу VIII Положення про порядок емісії електронних платіжних засобів і здійснення операцій з їх використанням, затвердженого постановою Правління НБУ від 05.11.2014 № 705, обробка платіжних трансакцій у вигляді процесингу за операціями із застосуванням електронних платіжних засобів на території України здійснюється процесинговими установами-резидентами. Таким чином, учасники міжнародних платіжних систем, створених нерезидентами, при

переказі коштів зі застосуванням електронних платіжних засобів на території України зобов'язані користуватися послугами вітчизняного платіжного процесингу: або у вигляді власного процесингового центру з сертифікацією відповідності міжнародним стандартам безпеки, або стороннього – на умовах аутсорсингу, який здійснюється українськими процесинговими установами. При цьому платіжна організація платіжної системи не має права ставити умовою участі банку в платіжній системі використання послуг певної процесингової установи (див. п. 9 . розділу VIII зазначеної вище постанови Правління НБУ від 05.11.2014 № 705). Таким чином, НБУ знижує рівень ризиків нездатності виконання учасниками міжнародної платіжної системи своїх зобов'язань.

Для створення і функціонування міжнародних, у т. ч. міжнародних систем інтернет-розрахунків, і внутрішньодержавних, у т. ч. внутрішньобанківських, платіжних систем в Україні законодавцем передбачена обов'язкова їх реєстрація шляхом внесення відомостей про них, а також про платіжні організації цих платіжних систем, їхніх учасників та операторів послуг платіжної інфраструктури до Реєстру (див. п. 9.3 ст. 9 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні»). Цей порядок реєстрації передбачає своєрідну узгоджувальну процедуру будь-якої платіжної системи з НБУ через установлені ним на рівні нормативно-правового акту особливості подачі документів, переліку цих документів, підтвердження результатів реєстраційних дій НБУ, внесення змін до документів платіжної системи та/або її організаційної структури окремо для платіжної організації-резидента внутрішньодержавної та міжнародної платіжної системи та її учасників та платіжної організації-нерезидента міжнародної платіжної системи та її учасників.

Правовий аналіз постанови Правління НБУ «Про затвердження Положення про порядок реєстрації платіжних систем, учасників платіжних систем та операторів послуг платіжної інфраструктури» від 04.02.2014 № 43 із змінами дозволив визначити загальні дії, які є спільними для порядку реєстрації

будь-якої платіжної системи, та спеціальні дії, які є притаманними для легалізації діяльності того чи іншого виду платіжної системи, та подати їх стисло характеристику в Додатку Б.

Слід зазначити, що постановою Правління НБУ «Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів НБУ» від 01.07.2020 № 92, яка набрала чинності 11 липня 2020 [295], разом з оновленням вимог для реєстрації платіжних систем, учасників платіжних систем та операторів послуг платіжної інфраструктури передбачено їх право подавати до НБУ електронні документи з кваліфікованим електронним підписом уповноваженої особи, що спрощує порядок подачі документів, необхідних для узгодження своєї діяльності з НБУ. При цьому документи, які вже були узгоджені з НБУ на момент набрання чинності зазначених вище змін, не потребують додаткового доопрацювання. Суб'єкти платіжних послуг мають врахувати нові вимоги до документів під час внесення до них наступних змін.

До викладеного вище слід додати, що учасники внутрішньодержавних та міжнародних платіжних систем здійснюють певні види операцій з переказу коштів в Україні у залежності від виду суб'єкта створення (платіжної організації) тієї чи іншої платіжної систем. Так, п. 10.1. ст. 10 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» передбачає, що банки та/або небанківські установи-резиденти мають право створювати та бути учасниками внутрішньодержавних та/або міжнародних платіжних систем. А відповідно до п. 11.1 ст. 11 Закону НБУ має право створювати системи міжбанківських розрахунків, системи роздрібних платежів та інші види платіжних систем. При цьому слід враховувати, що в Україні ще діють і 11 міжнародних платіжних систем, створених переважно небанківськими установами іноземних держав («MasterCard» (США), «Visa» (США), «American Express» (США), «UnionPay International» (Китай), «MoneyGram» (США), «Western Union» (США, Франція), «MEEST» (Канада), «RIA» (США), «INTELEXPRESS» (Грузія), «Sique Money Transfer» (США), «TRANSFAST» (Велика Британія), «CLEAR JUNCTION» (Велика Британія) та лише одним

азербайджанським банком ВАТ «Капітал Банк» – «ХАЗРИ» (Азербайджан)[132].

Отже, в Україні впевнено можна диференціювати усі платіжні системи за суб'єктом їх створення або видом платіжної організації на такі дві узагальнені групи: 1) банківські платіжні системи, платіжними організаціями яких є банки (НБУ та інші банки); 2) небанківські платіжні системи, платіжними організаціями яких є небанківські установи (фінансові установи та оператори поштового зв'язку). При цьому слід звернути увагу на обмеження видів переказу коштів міжнародних та внутрішньодержавних платіжних систем, платіжними організаціями яких є українські небанківські установи (резиденти). Оскільки у межах таких платіжних систем учасниками відповідно до їх ліцензій НБУ можуть здійснюватися лише термінові перекази коштів фізичних осіб без відкриття рахунків. А відповідно до п. 33 розділу V постанови Правління НБУ «Про затвердження Положення про здійснення операцій із валютними цінностями» від 02.01.2019 № 2 здійснення переказів іноземної валюти без відкриття рахунку в межах України для виплати їх готівкою без зарахування на поточний рахунок фізичної особи в іноземній валюті забороняється [334].

В Україні на відміну від небанківських платіжних систем банківські платіжні системи можуть надавати більш широкий спектр видів переказу коштів: міжбанківські перекази коштів; перекази коштів із використанням електронних платіжних засобів, зокрема, платіжних карток, мобільних платіжних інструментів, електронних грошей; термінові перекази коштів фізичних осіб без відкриття рахунків. Водночас, важко погодитись з Т. К. Адабашевим щодо його правової позиції, згідно з якою учасники цих систем можуть використовувати у своїй діяльності усе розмаїття вибору видів переказу коштів, тоді як у межах небанківських платіжних систем можуть здійснюватися лише швидкі перекази коштів фізичних осіб без відкриття рахунків [2, с. 150]. Тому що учасниками банківських платіжних систем можуть бути не тільки банки, а й небанківські фінансові установи, останні з яких здійснюють лише той вид переказу коштів, що дозволяється виданою НБУ ліцензією саме на

переказ коштів у національній валюті без відкриття рахунків. У разі здійснення українськими небанківськими установами транскордонних переказів валютних цінностей у міжнародній платіжній системі таким учасникам ще потрібна ліцензія НБУ на здійснення валютних операцій. Строк дії цих двох видів ліцензій є необмеженим (див. п. 5 розділу I постанови Правління НБУ «Про затвердження Положення про порядок видачі ліцензії на переказ коштів у національній валюті без відкриття рахунків» від 17.08.2017 № 80 [339] та ст. 9 Закону України «Про валюту і валютні операції» від 21.06.2018 [282], п. 3 розділу I постанови Правління НБУ «Про затвердження Положення про порядок видачі небанківським фінансовим установам, операторам поштового зв'язку ліцензій на здійснення валютних операцій» у редакції від 21.12.2017 № 137 зі змінами [292]).

Поряд з зазначеним вище слід вказати, що серед банківських платіжних систем ще можуть виділяти міжбанківські платіжні системи, які призначені для проведення розрахунків між банками та між клієнтами банків, рахунки яких відкриті у різних банках. Таке положення, наприклад, міститься у ч. 2 ст. 17 Закону Киргизької Республіки «Про платіжну систему Киргизької Республіки» від 21.01.2015 [166]. НБУ застосовує термін «система міжбанківських розрахунків», що є тотожним поняттю «міжбанківська платіжна система». Отже, системою міжбанківських розрахунків є платіжна система, в якій забезпечується переказ коштів між банками в безготівковій формі, що обумовлений потребою виконання платежів клієнтів або власних зобов'язань банків (див. пп. 28 п. 1 розділу II постанови Правління НБУ «Про затвердження Положення про нагляд (оверсайт) платіжних систем та систем розрахунків в Україні» та п. 1 глави 1 розділу I постанови Правління НБУ «Про затвердження Інструкції про міжбанківський переказ коштів в Україні в національній валюті»). Як слушно зазначає А. Й. Іванський, у міжбанківських розрахунках уповноважені банки не виступають фінансовими посередниками, а є самостійними сторонами розрахункових правовідносин [76, с. 10].

Потрібно ще додати, що банками в якості платіжних організацій можуть створюватись свої власні внутрішні платіжні системи, які діють відповідно до внутрішніх документів того чи іншого банку (див. п. 9.2 ст. 9 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні»). На жаль, на рівні чинного законодавства України поняття «внутрішньобанківська платіжна система» не визначено та не закріплено. Позитивним з цього приводу є досвід Киргизстану. Згідно з ч. 3 ст. 17 Закону Киргизької Республіки «Про платіжну систему Киргизької Республіки» від 21.01.2015 внутрішньобанківські платіжні системи призначені для проведення розрахунків між клієнтами, рахунки яких відкриті в одному і тому ж банку. Проведення розрахунків за внутрішньобанківськими платіжними системами здійснюється в порядку, встановленому в договорах між клієнтом і банком.

Як уже зазначалось, в Україні на сьогодні діє 9 внутрішньобанківських платіжних систем: «FREESEND» (АТ «БАНК КРЕДИТ ДНІПРО»); «Гроші блискавкою» (АТ «КРЕДОБАНК»); «Металкарт» (АТ «МетаБанк»); «Миттєвий переказ» (ПуАТ АКБ «ІНДУСТРІАЛБАНК»); «За мить» (АТ «УКРСИББАНК»); «EximCash» (АТ «Укрексімбанк»); «Unite Express» (АТ «ЮНЕКС БАНК»); «Аваль-Експрес» (АТ «Райффайзен Банк Аваль»); «АКОРДБАНК-ЕКСПРЕС» (ПуАТ «КБ «АКОРДБАНК»)) [37]. Більшість цих систем надають послуги з термінових грошових переказів по Україні для фізичних осіб у національній валюті через мережу регіональних підрозділів того чи іншого банку (наприклад, «FREESEND», «EximCash»).

Слід вказати, що Директива (ЄС) 2015/2366 про платіжні послуги на внутрішньому ринку (PSD 2), на відміну від українського законодавства, встановлює, що постачальниками (провайдерами) платіжних послуг, у тому числі платіжними установами, а також небанківськими установами, можуть відкриватись платіжні рахунки користувачам платіжних послуг. Відповідно до п. 12 ст. 4 цієї Директиви під платіжним рахунком потрібно розуміти рахунок, який відкрито на ім'я одного або більше користувачів платіжних послуг та використовується з метою здійснення платіжних операцій. Такої самої позиції

дотримується і законодавець Молдови (ст. 3, ст. 4 Закону Молдови «Про платіжні послуги та електронні гроші» від 18.05.2012 [168]). Згідно з п. «о» ст. 2 Закону Грузії «Про платіжну систему і платіжні послуги» від 25.05.2012 [165] законодавець замість терміну «платіжний рахунок» використовує «розрахунковий рахунок», під яким розуміють відповідний унікальний запис агента за розрахунками, в якому враховуються грошові кошти або фінансові інструменти та за допомогою якого відбуваються розрахунки.

Також необхідно зауважити, що український законодавець не дає чіткого визначення небанківської установи. Проте НБУ у своїх постановках передбачає ряд різних визначень терміну «небанківської фінансової установи». Так, пп. 13² п. 2 розділу I постанови Правління НБУ «Про затвердження Положення про порядок видачі небанківським фінансовим установам, операторам поштового зв'язку ліцензій на здійснення валютних операцій» [293] закріпив перелік суб'єктів поняття «небанківська установа», якими можуть бути небанківські фінансові установи та оператори поштового зв'язку. Небанківська фінансова установа – це юридична особа, яка відповідно до законодавства України не є банком, надає одну або кілька фінансових послуг та яку внесено до відповідного державного реєстру фінансових установ у порядку, встановленому законодавством України (див. пп. 14 п. 2 розділу I даної постанови Правління НБУ). Згідно з пп. 11¹ п. 4 розділу I постанови Правління НБУ «Про затвердження Положення про порядок видачі ліцензії на переказ коштів у національній валюті без відкриття рахунків» у редакції від 29.01.2019 № 25 із змінами [310] оператором поштового зв'язку є юридична особа, яка внесена до Єдиного державного реєстру операторів поштового зв'язку у порядку, встановленому законодавством України, та щодо якої у цьому Реєстрі операторів наявна інформація про надання нею послуг з поштового переказу, а також є національний оператор поштового зв'язку (на сьогодні – АТ «Укрпошта»).

Для однозначного розуміння небанківської установи слід на рівні чинного спеціального закону у сфері регулювання платіжних систем закріпити

зазначений вище зміст терміну «небанківська установа» та дефініцій «небанківська фінансова установа», «оператор поштового зв'язку». Ці суб'єкти можуть здійснювати переказ коштів у національній валюті без відкриття рахунків на підставі ліцензії НБУ і бути платіжною організацією платіжної системи та/або учасником платіжних систем.

Згідно з п. 10.2 ст.10 Закону «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» НБУ має право встановлювати вимоги до платіжних організацій платіжних систем залежно від виду переказів, які здійснюються в платіжній системі. НБУ видає ліцензію на переказ коштів у національній валюті без відкриття рахунків небанківській установі при дотриманні нею таких вимог:

1) наявність мінімального розміру власного капіталу та забезпечення його під час дії ліцензії:

– для небанківської фінансової установи – має відповідати вимогам, установленим уповноваженим органом, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг (до внесення змін постановою НБУ від 29.01.2019 № 25 такий розмір становив не менше 3 млн. грн).

– для оператора поштового зв'язку – дорівнює 10 млн. грн.;

2) задовільний фінансовий стан небанківської установи, який має відповідати запланованим нею у бізнес-плані обсягам та характеру діяльності щонайменше на три роки.

При цьому слід враховувати, що небанківська установа, яка звертається за отриманням ліцензії, зобов'язана мати достатньо грошових коштів для виконання бізнес-плану в перший рік своєї діяльності, але в розмірі, не меншому, ніж 500 тисяч гривень (див. п. 33 розділу IV постанови Правління НБУ «Про затвердження Положення про порядок видачі ліцензії на переказ коштів у національній валюті без відкриття рахунків»);

3) прозора структура власності;

4) бездоганна ділова репутація небанківської установи, її керівників та власників;

5) відповідність умов та порядку надання небанківською установою послуг з переказу коштів чинному законодавству з питань переказу коштів;

6) відсутність протягом року, що передує даті надходження документів, фактів порушення небанківською установою вимог нормативно-правових актів Національного банку, законодавства України з питань регулювання ринків фінансових послуг (тільки для небанківських фінансових установ), у сфері надання послуг поштового зв'язку в частині поштового переказу (тільки для операторів поштового зв'язку), у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму, валютного законодавства та/або застосованих до неї заходів впливу за порушення зазначеного законодавства України.

Також НБУ висуває, крім зазначених вище, ще додаткові вимоги для операторів поштового зв'язку: відповідність керівників вимогам щодо професійної придатності; наявність не менше 50 структурних підрозділів, в яких планується здійснення діяльності з переказу коштів, розташованих на території не менше 50% областей України (крім території, визнаної тимчасово окупованою відповідно до законодавства України, та території, на якій тимчасово не здійснюють свої повноваження органи державної влади України); наявність не менше ніж 50% доходів за попередній звітний рік/на останню звітну дату, що отримані від діяльності у сфері надання послуг поштового зв'язку, що підтверджується аудиторським звітом суб'єкта аудиторської діяльності з інформацією про структуру цих доходів.

Для отримання ліцензії небанківська установа зобов'язана подати до НБУ пакет з відповідними документами, порядок подання яких передбачено розділом III постанови Правління НБУ «Про затвердження Положення про порядок видачі ліцензії на переказ коштів у національній валюті без відкриття рахунків». Зразки цих документів містяться і на сторінці офіційного інтернет-представництва НБУ. Центральний банк приймає рішення про видачу ліцензії або відмову в її видачі протягом 60 робочих днів із дня отримання повного пакета документів. (див. п. 53 розділу VII цієї постанови Правління НБУ).

Поряд з зазначеним вище слід вказати, що наприкінці 2019 року були внесені НБУ зміни до даної Постанови у редакції від 29.01.2019 № 25 з метою спрощення переліку документів, які необхідно подавати для отримання небанківською установою ліцензії на переказ коштів у національній валюті без відкриття рахунку. На сьогодні заявник-небанківська установа подає інформаційну довідку щодо умов та порядку надання нею послуг з переказу коштів у вигляді зрозумілого і прозорого опитувальника за встановленим НБУ зразком. Підготовка заявником такої форми документа та її опрацювання співробітниками НБУ займатимуть значно меншого обсягу часу.

Щодо внутрішніх правил про переказ коштів, то відтепер вони разом з іншими внутрішніми документами передбачені як документи виключно внутрішнього користування небанківської установи. Згідно з п. 13 розділу II Постанови небанківська установа, яка отримала ліцензію, зобов'язана протягом трьох місяців з дати отримання ліцензії, але до дня проведення першої операції з переказу коштів, розробити та затвердити керівником небанківської установи або іншим уповноваженим органом згідно зі статутом відповідні внутрішні документи, у т.ч. внутрішні правила про переказ коштів, порядок внутрішнього контролю за наданням послуг з переказу коштів, внутрішні документи з питань фінансового моніторингу тощо. При цьому п. 13¹, п. 14¹ Постанови у редакції від 29.01.2019 № 25 передбачені зміст обов'язкових положень, які повинні бути відповідно у внутрішніх правилах та порядку внутрішнього контролю [294]. Усі ці нововведення наближують законодавство України до основних норм Директиви (ЄС) 2015/2366 про платіжні послуги на внутрішньому ринку (PSD 2).

Водночас слід нагадати, що відповідно до ст. 7 вказаної вище Директиви з метою отримання дозволу на діяльність у сфері платіжних послуг встановлені розміри початкового капіталу для платіжних установ залежно від виду наданої ними платіжної послуги, вичерпний перелік яких складається з 8 видів платіжних послуг та затверджено Додатком I, що є невід'ємною частиною цієї

Директиви. Цей перелік платіжних послуг уже розглядався авторкою у підрозділі 1.2 даної роботи.

Для платіжних установ, які надають таку платіжну послугу, як здійснення грошових переказів (п. 6 Додатку I), передбачено початковий капітал у розмірі не менше 20 тис. євро. Для платіжних установ, які надають таку платіжну послугу, як ініціювання платежів (п. 7 Додатку I), передбачено початковий капітал у розмірі не менше 50 тис. євро. Для платіжних установ, які надають будь-яку іншу платіжну послугу (п. 1 – п. 5 Додатку I), за виключенням інформаційних послуг щодо рахунку (п. 8 Додатку I, для цих послуг Директивою не встановлено вимоги щодо капіталу платіжної установи), передбачено початковий капітал у розмірі не менше 125 тис. євро.

Незважаючи на вимоги до початкового капіталу, які викладені в ст. 7 Директиви, держави-члени зобов'язані вимагати у платіжних установ, за винятком тих, які пропонують тільки послуги, зазначені в п. 7 та/або п. 8 Додатку I, у будь-який момент часу ще мати власні кошти, сума яких розраховується відповідно до одного з трьох методів, визначених компетентними органами відповідно до національного законодавства (див. ст. 9 Директиви) [500].

Таким чином, порівнюючи вимоги ЄС для платіжних установ, які здійснюють виключно грошові перекази, з вимогами чинного законодавства України для небанківських установ, які здійснюють перекази коштів у національній валюті без відкриття рахунків, щодо встановлених розмірів власних капіталів таких небанківських платіжних установ, можна вважати, що мінімальний розмір власного капіталу для небанківських установ в Україні є більшим, ніж в ЄС для платіжних установ, які здійснюють грошові перекази.

Продовжуючи аналізувати критерії класифікації платіжних систем, потрібно звернути увагу на вид платіжного інструменту, що застосовується для ініціювання переказу коштів у межах платіжної системи. На підставі такого критерію НБУ на своїй сторінці офіційного інтернет-представництва розміщує перелік усіх функціонуючих платіжних систем, відомості щодо яких внесено до

Реєстру, за трьома видами: 1) системи переказу коштів; 2) карткові платіжні системи; 3) системи розрахунків за угодами щодо цінних паперів.

Як зазначалось у підрозділі 1.1 даної роботи, поряд з закріпленими на рівні закону поняттями «платіжна система» (п. 1.29 ст. 1 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні») і «система розрахунків» (п. 1.37¹ ст. 1 Закону України) використовуються «система переказу коштів», «карткова платіжна система», які передбачені п. 14 розділу I постанови Правління НБУ «Про затвердження Положення про порядок реєстрації платіжних систем, учасників платіжних систем та операторів послуг платіжної інфраструктури». У даному випадку слід зауважити, що в межах такого виду платіжної системи, як системи переказу коштів, ініціаторами переказів коштів НБУ передбачає лише фізичних осіб. Хоча відповідно до п. 1.15 ст. 15 Закону ініціатором переказу коштів може бути й юридична особа, яка на законних підставах ініціює переказ коштів шляхом формування та/або подання відповідного документа на переказ або використання електронного платіжного засобу. Таким чином, існує певна колізія між нормами Закону та підзаконного нормативно-правового акту (постанови Правління НБУ) через відсутність чіткого визначення системи переказу коштів на рівні Закону. Водночас НБУ зараховує переважну більшість платіжних систем до категорії систем переказу коштів. Усе це вказує на суперечливу позицію центрального банку України щодо вживання терміну «система переказу коштів». З одного боку, виходячи зі змісту норм Постанови, НБУ вважає, що система переказу коштів використовується тільки фізичними особами як ініціаторами платежів для зарахування коштів на рахунки фізичних/юридичних осіб або видачі їх фізичним особам у готівковій формі, іншими словами, для здійснення грошових переказів. А з іншого боку, враховуючи загальну інформацію зі сторінки офіційного інтернет-представництва НБУ, слід зазначити, що термін «система переказу коштів» вживається саме до тих платіжних систем, в яких використовуються в якості платіжних інструментів переважно документи на переказ коштів, але поряд застосовуються і платіжні картки та інші електронні платіжні засоби.

В Україні функціонують чотири міжнародні карткові платіжні системи («MasterCard», «Visa», «American Express», «UnionPay International»), одна внутрішньодержавна карткова платіжна система «УКРКАРТ», платіжною організацією якої є ПрАТ «Українська національна розрахункова картка» та одна національна карткова платіжна система «Український платіжний ПРОСТІР», створена НБУ.

Також на сьогодні в Україні діє одна система розрахунків за угодами щодо цінних паперів – це внутрішньодержавна небанківська платіжна система «Розрахункова Фондова система», платіжною організацією якої є ПрАТ «ФК «Сучасні кредитні технології» та її учасниками ПуАТ АБ «УКРГАЗБАНК», АТ «БАНК АВАНГАРД». Дана платіжна система створена для забезпечення ефективної взаємодії між біржовою, депозитарною та платіжною системами України. Переказ коштів у «Розрахунковій Фондовій системі» проводиться виключно у безготівковій формі та у національній валюті України. Програмно-технічних комплексів самообслуговування платіжна система не має.

Взаємодія платіжної організації «Розрахункової Фондової системи» з банками та торговцями цінними паперами шляхом підписання договорів про участь у цій системі надає можливість брати участь у легітимній моделі переказу коштів на виконання зобов'язань за договорами, укладеними на фондових біржах [365]. На наш погляд, питання, пов'язані з розрахунками за угодами щодо цінних паперів, а також операціями з ними потребують глибокого вивчення та заслуговують стати темою для окремого комплексного наукового дослідження.

Поряд з зазначеними вище видами платіжних систем НБУ вживає термін «міжнародна система інтернет-розрахунків» у значенні міжнародної платіжної системи, що забезпечує проведення платежів та розрахунків у мережі Інтернет з використанням платіжних інструментів міжнародних платіжних систем, відомості щодо яких внесено до Реєстру, та з використанням електронних грошей цієї міжнародної системи інтернет-розрахунків за умови, що введення/виведення коштів до/з такої системи здійснюється виключно з/на

рахунків/рахунки в банках (п. 18 розділу I постанови Правління НБУ «Про затвердження Положення про порядок реєстрації платіжних систем, учасників платіжних систем та операторів послуг платіжної інфраструктури»). Актуальну проблему фінансово-правового забезпечення вільного доступу резидентів України до міжнародних систем інтернет-розрахунків дисертантка розглядає в одній зі своїх наукових публікацій [247, с. 120-128].

Зростаючої популярності серед користувачів набуває застосування електронних грошей при розрахунках ними у глобальній мережі Інтернет. Так, до внесення змін до порядку випуску та обігу електронних грошей постановою Правління НБУ від 19.06.2014 р., яка набула чинності з 25.07.2014 р., емісія та обіг електронних грошей організовувалися за допомогою використання спеціального терміну «система електронних грошей». На сьогодні відповідно до п. 1.3. чинного Положення «Про електронні гроші в Україні» [325] замість системи електронних грошей вживається термін у значенні використання електронних грошей. Слід зазначити, що питання у сфері використання окремих платіжних інструментів, у тому числі електронних платіжних засобів, будуть розглянуті у відповідних підрозділах розділу 3 даної наукової праці.

Виходячи з офіційних статистичних даних щодо ринку платіжних систем в Україні станом на квітень 2019 року [428; 72, с. 7], можна вказати, що за формою власності НБУ диференціює всі платіжні системи в Україні на такі два види: 1) державні; 2) приватні. При цьому як законодавець, так і НБУ, вважають державними платіжними системами виключно дві національні платіжні системи (СЕП, ПРОСТІР), створені НБУ (див. ст. 11 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні»). Проте, в Україні існують й інші платіжні системи, які засновані державними установами, організаціями (наприклад, платіжна система «Поштовий переказ» створена АТ «Укрпошта», 100 відсотків акцій якого належать державі; платіжна система «Швидка копійка», платіжною організацією якої є АТ «Державний ощадний банк України») та повинні також визнаватися державними платіжними системами. Тому класифікація платіжних систем за формою власності не є доречною.

Заслуговує на увагу науково-правова позиція Т. К. Адабашева, який пропонує класифікувати платіжні системи залежно від правового зв'язку із державою тієї платіжної організації, що є засновником платіжної системи та управляє нею, на такі дві категорії: 1) національні платіжні системи; 2) комерційні платіжні системи [2, с. 147]. Але платіжна організація будь-якої платіжної системи, її учасники, інші особи, уповноважені надавати окремі види послуг або здійснювати операційні та інші технологічні функції в платіжних системах також мають певний правовий зв'язок з державою в особі НБУ через те, що всі ці суб'єкти є об'єктами постійного нагляду (оверсайта), який здійснюється центральним банком.

У зв'язку з зазначеним вище та викладеним матеріалом у підрозділі 2.1 виділення серед правового регулювання державних та інших платіжних систем особливого правового статусу національної платіжної системи через її важливість для забезпечення національних інтересів у сфері сталого розвитку економіки та ролі НБУ в управлінні такою системою є доцільним.

Згідно з ч. 1 ст. 5¹ Закону України «Про Національний банк України» одержання прибутку не є метою діяльності НБУ. Так, метою створення СЕП НБУ є проведення міжбанківського переказу коштів в Україні в національній валюті через відкриті в НБУ кореспондентські рахунки банків-резидентів та рахунки інших установ – учасників СЕП, а для зручності користувачів та економічної безпеки держави діє Національна платіжна система «ПРОСТІР», яка має на меті проведення роздрібних платежів у національній валюті за допомогою платіжних карток «ПРОСТІР». Усі ці цілі, у першу чергу, виражають національні інтереси щодо задоволення поточних і перспективних потреб національної економіки у платіжних послугах, у тому числі для реалізації грошово-кредитної політики, забезпечення фінансової стабільності, підвищення якості, доступності та безпеки платіжних послуг, поширення національного платіжного інструменту – платіжної картки «ПРОСТІР». На відміну від національних платіжних систем усі інші платіжні системи, їх платіжні організації незалежно від форми власності мають на меті, насамперед,

комерційний інтерес у вигляді отримання прибутку від діяльності таких платіжних систем. Разом з цим, кожна платіжна система забезпечує реалізацію єдиного публічного інтересу – надійний та ефективний переказ коштів, за що платіжна організація, учасники цієї системи отримують відповідну комісійну винагороду. Таким чином, усі платіжні системи можна диференціювати за наявністю особливого національного статусу на такі два види: 1) національні платіжні системи; 2) інші платіжні системи.

У міжнародній практиці важливою є класифікація платіжних систем за розміром сум проведених платежів, обсягом обробки платежів та їх пріоритетністю, на два основних види: 1) системи великих платежів або оптові платіжні системи; 2) системи роздрібних платежів або роздрібні платіжні системи. Визначення цих видів платіжних систем закріплені у Звіті Банку міжнародних розрахунків (BIS) та Міжнародної організації комісій з цінних паперів (IOSCO) «Принципи для інфраструктур фінансового ринку» [562, с. 148, 177, 178]. Роздрібною платіжною системою (retail payment system) є система переказу коштів, яка обробляє великі обсяги платежів відносно невеликих за сумою операцій (low-value) у таких формах, як чеки, кредитні перекази, прямі дебети та операції з платіжними картками. Оптовою платіжною системою (large value payment system) є система переказу коштів, що, як правило, обробляє великі та пріоритетні першочергові платежі.

Так, роздрібні платіжні системи обслуговують фізичних та юридичних осіб як користувачів, суми операцій яких є невеликими. Це будь-які системи переказу коштів і карткові платіжні системи. Яскравими прикладами системи роздрібних платежів є Національна платіжна системи «Український платіжний простір» (ПРОСТІР) та SEPA (Єдина зона платежів в євро). НБУ дає визначення системи роздрібних платежів як платіжної системи, яка призначена для здійснення переказів коштів за операціями, які ініціюються юридичними та фізичними особами із застосуванням електронних платіжних засобів та обробляються на кліринговій основі (пп. 34 п. 1 розділу II постанови Правління НБУ «Про затвердження Положення про нагляд (оверсайт) платіжних систем та

систем розрахунків в Україні»). Але, на нашу думку, потребує одне уточнення щодо можливості застосування у роздрібних платіжних системах не тільки електронних платіжних засобів, а й таких документів на переказ коштів, як платіжні доручення, документи на переказ готівки, розрахункові чеки у паперовій або електронній формі, за допомогою банківського чи поштового переказу коштів.

Оптові платіжні системи обслуговують переважно банки для здійснення ними міжбанківських переказів, а також операцій з цінними паперами та іноземною валютою, середня сума яких є великою. Прикладами оптових платіжних систем є міжбанківські платіжні системи, які забезпечують міжбанківські перекази (СЕР НБУ, SWIFT, TARGET тощо). Як зазначає Банк міжнародних розрахунків, на відміну від роздрібних платіжних систем операторами (в Україні – платіжними організаціями) багатьох оптових платіжних систем є центральні банки, які використовують при розрахунках валову основу у реальному часі [562, с. 8].

У зв'язку з викладеним вище потрібно виділити наступну класифікацію за способом організації розрахунків або режимом розрахунків у платіжних системах. Відповідно до цього критерію та з врахуванням міжнародних стандартів платіжні системи можна умовно поділити на три види: 1) системи валових розрахунків (брутто-розрахунки без взаємозаліку зустрічних вимог) у режимі реального часу (real time gross settlement systems (RTGS)); 2) системи відкладених нетто-розрахунків у режимі відтермінування (deferred net settlement systems (DNS)); 3) гібридні платіжні системи.

В оптовій платіжній системі центрального банку брутто-розрахунки здійснюються безперервно на індивідуальній основі за кожним платежем / трансакцією окремо у повній сумі у режимі реального часу. У роздрібній платіжній системі використовується механізм нетто-розрахунків, за яким здійснюється розрахунок на чистій основі у кінці визначеного розрахункового циклу за результатами клірингу (взаємозаліку). Взаємозалік може бути між двома установами – двостороннім (bilateral netting) та багатостороннім

(multilateral netting). Такі платіжні системи накопичують вимоги на здійснення розрахунку і оброблюють їх з відтермінуванням, наприкінці операційного дня або з визначеною періодичністю впродовж дня.

Загально визнані два режими розрахунків «валові розрахунки у режимі реального часу» та «нетто-розрахунки з відстрочкою у часі» закріплені у пп. 3, пп. 4 п. 1 розділу II постанови Правління НБУ «Про затвердження Положення про нагляд (оверсайт) платіжних систем та систем розрахунків в Україні» від 28.11.2014 № 755 із змінами.

Упродовж останніх років по всьому світу популярності набувають так звані «миттєві платежі» («instant payments» з позиції Комітет з роздрібних євро платежів Європейського центрального банку, Звіт, червень 2016 р.) або «швидкі платежі» («fast payments» з позиції Комітету з платежів та ринкових інфраструктур Банку міжнародних розрахунків, Звіт, листопад 2016 р.), які є більш характерними для роздрібних платіжних систем.

Комітет з роздрібних євро платежів Європейського центрального банку у своїх документах визначив миттєві платежі як «електронні рішення для роздрібних платіжних систем, доступні цілодобово сім днів на тиждень впродовж всього року (24/7/365) та результатом якого є негайний або близький до негайного розрахунок за трансакцією та зарахування коштів на рахунок одержувача (кредитування рахунку) з підтвердженням платникові (впродовж кількох секунд після ініціювання платежу)» [508; 482, с. 3-4; 483, с. 4]. Виходячи з матеріалів Національного банку Польщі («Системи миттєвих платежів: аналіз обраних систем, роль центрального банку та напрями розвитку», червень 2015 р.), доречно зазначає Ю. С. Балакіна, що системи миттєвих платежів сьогодні традиційно працюють відповідно до міжнародного стандарту передачі даних ISO 20022 [18, с. 38; 536, с. 8].

У той же час слід враховувати і позицію Комітету з платежів та інфраструктур ринку Банку міжнародних розрахунків про можливості поширення у різних юрисдикціях інших назв щодо визначення таких послуг, як миттєві платежі, але основне значення їх змісту має бути однаковим. Під

швидким платежем Комітет з платежів та інфраструктур ринку розуміє платіж, в якому передача платіжного повідомлення та переказаних коштів одержувачу відбувається в режимі реального часу або майже в режимі реального часу на основі 24/7 з дотриманням безвідкличного платежу і забезпеченням остаточності розрахунку [513, с. 6]. Отже, надана відповідно до міжнародних стандартів дефініція «швидкі платежі» за змістом є тотожною до зазначеного вище згідно зі стандартами ЄС терміну «миттєві платежі», що і визнає міжнародний Комітет з платежів та інфраструктур ринку.

З метою підвищення швидкості та доступності оптових платежів у міжбанківських платіжних системах також відбувається поступове їх осучаснення та запровадження миттєвих платежів. Наприклад, для прискорення трансакцій і підвищення їх прозорості міжнародна міжбанківська платіжна система SWIFT у своєму Звіті зазначає, що з'єднує платформу Global Payments Innovation (GPI) з технологіями розподіленого реєстру на базі блокчейн-платформи для моніторингу платіжних потоків. Це дозволить SWIFT вирішити проблеми зі швидкістю платежів і автоматизувати з'єднання з банківською системою [591]. В Україні національна міжбанківська платіжна система СЕП НБУ серед пріоритетів своєї модернізації на найближчі роки передбачає також запровадження миттєвих платежів, створення підґрунтя для цілодобової роботи системи у форматі 24/7 [428]. Передумовою для цього можна вважати внесені зміни центральним банком у технологію роботи СЕП відповідно до постанови Правління НБУ «Про затвердження змін до Інструкції про міжбанківський переказ коштів в Україні в національній валюті» від 12.06.2019 № 76 [313]. Дані зміни спрямовані на автоматичне проведення платежів у файловому режимі на кінець банківського дня.

Для підтвердження існування гібридних платіжних систем слід зазначити, що у багатьох платіжних системах відкладених нетто-розрахунків збільшується частота забезпечення завершеності розрахунків впродовж операційного дня з метою зниження ризиків, пов'язаних із затримкою розрахунків. А в деяких платіжних системах валових розрахунків у режимі реального часу впроваджені

механізми економії ліквідності, що наближує їх по суті до відкладених нетто-розрахунків. Можна навести приклади таких гібридних платіжних систем: німецька платіжна система «EAF2» (створена у 1996 році), французька платіжна система «PNS» (1999), американська платіжна система «CHIPS» (2001) тощо [18, с. 38].

Враховуючи міжнародні та національні стандарти щодо визначення функціонування значущих платіжних систем, необхідно класифікувати платіжні системи за фактором їх системної значимості на два основні види: 1) значущі платіжні системи; 2) інші платіжні системи.

У глосарії Банку міжнародних розрахунків дається поняття системно важливої платіжної системи (systemically important payment systems (SIPS)) як такої, що має здатність (потенціал) викликати або поширювати системні збої/порушення; у тому числі це поняття поширюється і на системи, які можуть бути єдиною платіжною системою в юрисдикції або основною платіжною системою держави з точки зору сукупної вартості платежів, і системи, які переважно обробляють критичні для часу платежі на великі суми або здійснюють платежі, що використовуються для ефективних розрахунків за операціями в інших інфраструктурах фінансового ринку [475, с. 17]. Системна важливість передбачає необхідність застосування до такої платіжної системи превентивних заходів для недопущення збоїв її діяльності у надзвичайних ситуаціях (природні або техногенні катастрофи чи аварії, терористичні акти, збоїв у постачанні електроенергії тощо), у разі відмови телекомунікаційних мереж та/або окремих складових програмно-технічного забезпечення. Невичерпний перелік надзвичайних ситуацій встановлено пп. 16 п. 1 розділу II постанови Правління НБУ «Про затвердження Положення про нагляд (оверсайт) платіжних систем та систем розрахунків в Україні» від 28.11.2014 № 755 [337].

Банк міжнародних розрахунків звертає увагу на те, що центральному банку потрібно особливо уважно ставитись до критеріїв важливості платіжних систем, за якими та чи інша платіжна система може бути визначена системно

важливою. Так, за категоріями важливості значущі платіжні системи в Україні класифікуються на три види: 1) системно важливі; 2) соціально важливі; 3) важливі. У даному випадку розподіл платіжних систем здійснюється НБУ згідно з міжнародною практикою для приведення діяльності значущих платіжних систем, які займають значну частку на фінансовому ринку, у відповідність до міжнародних стандартів оверсайта, які визначені у Принципах до інфраструктур фінансового ринку (Principles for Financial Market Infrastructures (PFMI)). Критеріями важливості щодо віднесення платіжної системи до певної категорії вважаються установлені НБУ суттєві параметри щодо обсягів операцій та видів послуг, що надаються системою (див. п. 2 – п. 4 розділу IV постанови Правління НБУ № 755).

У чинному законодавстві України відсутні конкретні визначення понять «системно важлива платіжна система», «соціально важлива платіжна система», «важлива платіжна система», але на рівні постанови Правління НБУ деталізовані критерії важливості, за якими НБУ визначає платіжну систему як значущу та відносить її до однієї з трьох категорій. На сьогодні Комітет з питань нагляду та регулювання діяльності банків, оверсайту платіжних систем у складі НБУ приймає рішення про визнання не тільки платіжної системи за відповідним критерієм важливості значущою, а й оператора послуг платіжної інфраструктури – значущим. На підставі проведеного аналізу зазначеної вище Постанови та матеріалів, розміщених на сайті офіційного інтернет-представництва НБУ [34; 171], складено таблицю значущих платіжних систем в Україні за відповідними категоріями та таблицю значущих операторів послуг платіжної інфраструктури (див. Додаток В).

НБУ за результатами моніторингу діяльності платіжних систем, операторів послуг платіжної інфраструктури та відповідно до критеріїв їх важливості, установлених у пунктах 2 – 5 розділу IV постанови Правління НБУ № 755, визначає важливість платіжних систем та операторів послуг платіжної інфраструктури в лютому поточного року за підсумками їх діяльності протягом попереднього року. Підтримуючи слушну позицію науковиці Ю. С. Балакіної,

слід зазначити, що подальшого удосконалення потребують загальні критерії визначення тих платіжних систем, на які поширюються ключові принципи міжнародних стандартів оверсайта (нагляду), та які будуть оцінені на відповідність їм центральним банком [18, с. 55-56]. Разом з цим, у сучасному світі відсутні універсальні критерії визначення системної важливості платіжних систем. Тому окремі центральні банки виділяють й інші категорії важливості платіжних систем (соціально важливі (НБУ), важливі (НБУ, ЄЦБ, Банк Канади) тощо).

На відміну від України законодавець Казахстану в п. 23 ст. 1 Закону Республіки Казахстан «Про платежі та платіжні системи» від 26.07.2016 закріпив термін «системно значуща платіжна система» [163]. Це платіжна система, безперебійна робота якої сприяє стабільному функціонуванню фінансового ринку Республіки Казахстан і зупинки (збої) в роботі якої можуть призвести до виникнення ризиків на фінансовому ринку Республіки Казахстан. Відповідно до ст. 6 Закону Казахстану усі вітчизняні платіжні системи та іноземні платіжні системи, які діють на території Республіки Казахстан, поділяються на такі види: 1) системно значущі платіжні системи; 2) значущі платіжні системи; 3) інші платіжні.

Національний Банк Республіки Казахстан відносить платіжну систему до системно значущої платіжної системи при її відповідності в сукупності наступним критеріям:

1) через дану платіжну систему проводяться платежі та (або) перекази коштів за грошовими зобов'язаннями учасників ринку цінних паперів Республіки Казахстан та (або) валютного ринку Республіки Казахстан;

2) через дану платіжну систему проводяться платежі та (або) перекази коштів з метою проведення державної грошово-кредитної політики Національним Банком Республіки Казахстан.

Таким чином, за основним значенням змісту системно значущої платіжної системи у Казахстані відповідає системно важлива платіжна система в Україні, якою на сьогодні визнана НБУ єдина національна міжбанківська

платіжна система – СЕП НБУ. Та закріплене на рівні закону Казахстану узагальне поняття «системно значущої платіжно системи» є доречним для визначення будь-якої значущої платіжної системи в Україні.

2.3 Місце та роль платіжних систем у виконанні бюджетів

Для задоволення об'єктивних потреб суспільства щодо організованої та цілеспрямованої мобілізації, розподілу (перерозподілу) та використання публічних централізованих бюджетних фондів коштів важливу роль відіграє платіжна система виконання бюджетів у будь-якій країні. Дана система сприяє циркуляції бюджетних коштів у рамках бюджетної системи держави, у цілому забезпечуючи реалізацію соціально та економічно корисної функції платіжної системи – безперервності руху коштів.

Так, фінанси господарюючого суб'єкта у вигляді сплачених ним податків і зборів, інших обов'язкових платежів до бюджету та до цільових позабюджетних фондів, отриманих бюджетних коштів на подальшу поставку товарів, виконання робіт, надання послуг для державних чи муніципальних потреб можна охарактеризувати як публічні. Це пов'язано з тим, що ці види фінансів задовольняють публічний інтерес [199, с. 293]. Як справедливо зазначають вчені-економісти Е. І. Курганська та Т. Б. Кублікова, невід'ємним елементом фінансових операцій, які пов'язані з передачею інформації та переказом бюджетних коштів, є платіжна система [116, с. 84].

Так, безпосередній обіг бюджетних коштів яскраво простежується саме на стадії виконання бюджету як у частині формування доходів, так і в частині фінансування видатків. При цьому повинні дотримуватись державні та регіональні бюджетні інтереси, бюджетне законодавство з метою соціально-економічного розвитку країни, що забезпечується сукупністю заходів державного регулювання [41, с. 11].

Отже, платіжна система для виконання бюджетів забезпечує публічні фінансові інтереси держави і суспільства у сфері своєчасності та повноти переказу бюджетних коштів, здійснення розрахунків за доходами та видатками бюджетів усіх рівнів. Завдяки платіжній системі швидко, надійно, безперервно реалізуються перерахування податкових платежів, бюджетних коштів, у тому числі коштів публічних фондів у сфері загальнообов'язкового державного соціального та пенсійного страхування. Все це є суспільно важливим та створюється ефективною платіжною системою виконання бюджетів, за допомогою якої здійснюється публічно-сервісне обслуговування переказу бюджетних коштів на стадії виконання бюджетів усіх рівнів.

У багатьох країнах (наприклад, США, Велика Британія, Японія, Німеччина, Франція, Італія, Польща, Україна та інші) безперебійне та своєчасне проведення платежів щодо виконання державного і місцевих бюджетів за доходами та видатками забезпечується системою казначейства. Завдяки такій системі відбувається управління публічними фінансами держави та контроль як за результативністю надходжень бюджету, так і за цільовим використанням бюджетних коштів. З переходом до казначейського виконання бюджету цілком обґрунтованим є вирішення як окремого підрозділу бюджетного права інституту казначейського виконання бюджетів [467, с. 61]. При виконанні державного і місцевих бюджетів здійснюються розрахунково-касові операції зі зведенням всіх коштів бюджетів усіх рівнів на єдиному казначейському рахунку (далі – ЄКР). Узагальнюючи норми чинного законодавства, А. Й. Іванський дає вдале поняття «ЄКР», під яким потрібно розуміти рахунок, що відкрито Державною казначейською службою України в Національному банку України для ведення обліку коштів та проведення розрахунків у Системі електронних платежів НБУ [75, с. 57].

Справедливою є позиція таких міжнародних фінансових організацій, як Міжнародного валютного фонду і Світового банку, щодо єдиного казначейського рахунку як основного інструменту для ефективного, оперативного, раціонального управління грошовими коштами держави [602;

533]. ЄКР має бути всеосяжним та відкритим у центральному банку. За допомогою ЄКР державне казначейство консолідує обробку платежів та опрацьовує публічні грошові кошти для виконання бюджетів на всіх рівнях державного управління.

Отже, для ефективного казначейського обслуговування бюджетних коштів важливе значення мають методики, принципи, правила, механізм організації руху грошових коштів, невід'ємним елементом забезпечення чого можна вважати платіжні системи. За допомогою останніх відбувається переказ бюджетних коштів. Водночас вивчення досвіду зарубіжних країн щодо казначейського обслуговування бюджетних коштів свідчить, що не існує єдиної моделі управління публічними фінансами, а отже, так само – щодо зразкової моделі організації і функціонування платіжної системи виконання бюджетів. У світовій практиці виділяють три основні моделі касового виконання бюджетів за доходами та видатками на основі ведення ЄКР: 1) централізовану (Франція, Бразилія, Україна та ін.); 2) децентралізовану (США, Німеччина, Польща та ін.); 3) змішану (Італія, Португалія та ін.) [580]. При цьому організаційна структура та конкретні функції державного казначейства у кожній країні визначаються по-різному та мають свою специфіку, що залежить від ряду історичних, політичних, соціально-економічних та правових умов розвитку тієї чи іншої країни. У будь-якому випадку метою діяльності державного казначейства з урахуванням покладених на нього функцій є оптимізація управління публічними грошовими коштами при їх зарахуванні на всіх рівнях бюджетної системи країни, а також використання бюджетних коштів при мінімально дозволеному рівні витратності та дотриманні законодавчо встановлених цілей та пріоритетів.

У більшості країн головним державним органом, що відповідає за виконання бюджету і фінансовий контроль у цій сфері, є Міністерство фінансів та/або Казначейство. Зокрема, в Україні такими центральними органами виконавчої влади є Міністерство фінансів України (далі – Мінфін) та Державна казначейська служба України (далі – Казначейство), діяльність якого

спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра фінансів.

В Україні безперебійне та своєчасне проведення платежів щодо виконання бюджетів за доходами та видатками в системі казначейства та за його межами забезпечується внутрішньою платіжною системою Казначейства, для функціонування якої відкрито ЄКР у НБУ, а також міжбанківською платіжною системою – системою електронних платежів Національного банку України (далі – СЕП НБУ). У цілому всі ці елементи складають платіжну систему виконання бюджетів в Україні [224, с. 116].

Історично, ще впродовж 1999 – 2000 рр. з метою скорочення термінів проходження платежів бюджетів усіх рівнів та прискорення обігу бюджетних коштів шляхом консолідації рахунків територіальних органів Казначейства цьому державному органу було відкрито ЄКР у НБУ із забезпеченням функціонування внутрішньої платіжної системи Казначейства відповідно до постанови Кабінету Міністрів України та НБУ «Про створення внутрішньої платіжної системи Державного казначейства» від 15.09.1999 № 1721 [371].

З економічної точки зору, внутрішня платіжна система Казначейства ототожнюється також з інструментом забезпечення руху коштів, що обліковуються на ЄКР [83, с. 84]. Також внутрішню платіжну систему Казначейства можна вважати особливим видом внутрішньобанківської платіжної системи. Вона наділена особливостями, які обумовлені специфікою діяльності Казначейства в Україні, яке виконує одночасно функції і банку, і державного фінансового органу. На сьогодні внутрішня платіжна система Казначейства являє собою його платіжну систему, яка забезпечує проведення переказу коштів між центральним апаратом Казначейства та його Головними управліннями або між останніми та взаємодію із СЕП НБУ для виконання міжбанківського переказу коштів територіальними органами Казначейства, що працює за передбаченою Національним банком моделлю обслуговування консолідованого кореспондентського рахунку. Сьогодні Казначейство працює у СЕП за моделлю 8 обслуговування консолідованого кореспондентського

рахунку центрального апарату Казначейства у структурному підрозділі НБУ і технічного рахунку в центрі оброблення СЕП, а також технічних рахунків Головних управлінь у ЦОСЕП відповідно до п. 5 глави 7 розділу II постанови Правління НБУ «Про затвердження Інструкції про міжбанківський переказ коштів в Україні в національній валюті» від 16.08.2006 № 320 із змінами [320].

Для здійснення надійного та оперативного переказу бюджетних коштів через органи Казначейства, обліку цих коштів, а також виконання електронних розрахунків через банки та взаємодії з іншими платіжними системами використовується сучасна СЕП НБУ. Так, ст. 43 Бюджетного кодексу України [29], п. 10 розділу II Правил системи електронних платежів Національного банку України, затверджених рішенням Ради Платіжної організації СЕП НБУ (протокол 13.07.2017 № 1) із внесеними змінами та доповненнями (протокол 04.01.2018 № 2) [276], п. 1 постанови КМУ «Про затвердження Положення про Державну казначейську службу України» від 15.04.2015 № 215 [323], п. 2.1 розділу 2 Положення про єдиний казначейський рахунок, затвердженого наказом Казначейства у редакції від 30.11.2010 № 449 [326], закріплюють за Казначейством статус учасника СЕП НБУ. Це передбачає можливість Казначейству зосереджувати кошти Державного та місцевих бюджетів на своєму єдиному рахунку (ЄКР) в НБУ як основному рахунку держави для оперативного проведення фінансових операцій, оптимального використання бюджетних коштів та ефективного управління останніми через СЕП.

На підставі даних НБУ [397; 10] та аналітичних наукових матеріалів [391, с. 76] щодо кількості платежів у відсотковому співвідношенні, які проводяться за переказами через СЕП НБУ у цілому та внутрішню платіжну систему Казначейства зокрема, можна зрозуміти інтенсивну завантаженість платіжної системи виконання бюджетів. Так, від загальної кількості платежів усіх учасників СЕП НБУ (дорівнює 96 %) близько 39 % припадає на органи Казначейства України. З цієї кількості розрахунково-платіжних операцій близько 12 % складають платежі за операціями в межах внутрішньої платіжної системи Казначейства.

Отже, СЕП НБУ забезпечує ефективне функціонування внутрішньої платіжної системи Казначейства. При цьому за допомогою внутрішньої платіжної системи Казначейства відбувається проведення переказу бюджетних коштів між його центральним апаратом та територіальними органами, у т.ч. між останніми суб'єктами, а також завдяки відкритому ЄКР в НБУ відбувається взаємодія із СЕП для здійснення міжбанківського переказу коштів органами Казначейства.

У цілому СЕП забезпечує виконання трансакцій між органами Казначейства, банками та учасниками бюджетного процесу в двох режимах, передбачених відповідними нормами постанови Правління НБУ «Про затвердження Інструкції про міжбанківський переказ коштів в Україні в національній валюті» від 16.08.2006 № 320, а саме: 1) файловий (офлайновий) режим, згідно з яким між списанням коштів з технічного рахунку учасника СЕП (платника) та зарахуванням коштів на технічний рахунок учасника СЕП (отримувача) є певний проміжок часу та інформація (списання/зарахування коштів) від відправника до одержувача надсилається у вигляді файлу за цей період часу; 2) режим реального часу (онлайновий), відповідно до якого списання коштів з технічного рахунку учасника СЕП (платника) та зарахування коштів на технічний рахунок учасника СЕП (отримувача) виконується одночасно та інформація (пакет-запит/пакет-відповідь) проводиться практично миттєво [320].

Відправка та прийом платежів органами Казначейства відображаються одночасно на ЄКР і на технічному рахунку конкретного органу Казначейства. Отже, протягом одного і того само проміжку часу відстежується реальна сума залишку на ЄКР та реальна участь кожного органу Казначейства у змінах ЄКР протягом банківського дня.

Таким чином, здійснення банком початкових платежів у файловому режимі є обов'язковим, а в режимі реального часу – за його вибором. Разом з тим учасник системи, який працює в СЕП у файловому режимі, забезпечує приймання платежів у режимі реального часу.

У файлового режимі обмін міжбанківськими електронними розрахунковими документами здійснюється шляхом приймання-передавання документів, сформованих у файл. Тривалість технологічного циклу становить 15-20 хвилин [402]. А в онлайн-режимі роботи СЕП кошти на рахунок отримувача зараховуються миттєво, у момент надходження платежу від платника до СЕП НБУ.

У Франції відповідно до централізованої моделі казначейського виконання бюджетів вертикально інтегрована мережа державного казначейства здійснює консолідацію всіх коштів бюджетів держави та її адміністративно-територіальних одиниць, казенних підприємств, а також коштів за обліком позабюджетної діяльності на єдиному дохідно-видатковому казначейському рахунку, на якому відображається весь рух грошових коштів держави та її кореспондентів. У Банку Франції безпосередньо відкрито один центральний рахунок державного казначейства та в його територіальних підрозділах з обов'язковим режимом щоденного сальдування, що самостійно здійснюється центральним банком Франції [116, с. 51-52].

Як у Франції, так і в Україні, з метою впровадження та розвитку централізованої системи казначейського виконання бюджетів з другого півріччя 2002 року в НБУ Казначейству було відкрито єдиний казначейський рахунок для обліку коштів та здійснення розрахунків у СЕП НБУ. На цьому рахунку консолідуються кошти державного та місцевих бюджетів, фондів загальнообов'язкового державного соціального і пенсійного страхування та кошти інших клієнтів, які відповідно до законодавства знаходяться на казначейському обслуговуванні (див. п. 23¹ ч. 1 ст. 2 Бюджетного кодексу України) [29].

Як справедливо зазначають економісти, запровадження розрахунків через СЕП НБУ і ЄКР надало широкі можливості на шляху прискорення розрахунків та при виконанні бюджетів на всіх рівнях, а також здійсненні безпосереднього контролю за проходженням розрахунків з бюджетами та оперативного управління доходами на всіх рівнях [126, с. 103].

В Україні функціонування платіжної системи виконання бюджетів регулюється НБУ, Міністерством фінансів України, Казначейством відповідно до покладених на ці органи повноважень. Державне казначейство визначає умови й правила організації власної внутрішньої платіжної системи, а НБУ – правила СЕП. При цьому ст. 9 Закону «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» передбачено, що порядок використання платіжних інструментів, програмно-технічних засобів, систем захисту інформації та телекомунікаційних каналів зв'язку повинен здійснюватися з урахуванням вимог закону та нормативно-правових актів НБУ.

У контексті певних завдань та відповідних напрямів національних програм розвитку, стратегій реформування щодо фінансового сектору, управління державними фінансами потрібно наголосити, що повноцінне функціонування централізованої моделі казначейського обслуговування бюджетів в Україні залежить і від раціональної організації бюджетних платежів, яку має забезпечувати платіжна система виконання бюджетів. Ефективність роботи платіжної системи залежить від застосування новітніх технологій у сфері ведення касового бюджету, формування графіку проходження платежів та платіжного календаря. У той же час поетапне впровадження централізованої моделі казначейського обслуговування бюджетних коштів взаємообумовлює поступову модернізацію платіжної системи виконання бюджетів шляхом оптимізації кількості учасників СЕП НБУ – територіальних органів Казначейства за допомогою подальшої централізації інформаційних ресурсів Казначейства.

Централізована модель виконання бюджетів в Україні передбачає функціонування внутрішньої платіжної системи Казначейства лише з двома учасниками СЕП НБУ замість діючих 27 відповідно до кількості територіальних органів Казначейства:

1) АС «Є-Казна-Доходи» за одним єдиним кодом банку 899998 – автоматизована система єдиного програмно-технічного комплексу виконання

бюджетів за доходами має назву «Є-Казна-Доходи» (запроваджена з 02 липня 2018 року та діє на сьогодні);

2) АС «Є-Казна-Видатки» за одним єдиним кодом банку 820172 – автоматизована система єдиного програмно-технічного комплексу виконання бюджетів за видатками має назву «Є-Казна-Видатки» (планується впровадження).

Також слід зазначити, що оптимізація кількості учасників СЕП НБУ – територіальних органів Казначейства можлива за допомогою подальшої централізації інформаційних ресурсів Казначейства.

Як відомо, станом на листопад 2019 року централізоване обслуговування розпорядників та одержувачів бюджетних коштів Державного бюджету за видатками здійснюється за програмним забезпеченням АС «Є-Казна ДБ» за МФО 820172, а місцевих бюджетів – автоматизованими системами «Є-Казна» Головних управлінь Казначейства в областях за окремим МФО для кожного територіального органу Казначейства [49; 255]. Для переходу до екстериторіальної системи казначейського обслуговування виконання бюджетів за видатками потрібним є переведення розпорядників та одержувачів бюджетних коштів місцевих бюджетів на обслуговування в межах одного коду Казначейства для видатків, тобто код банку 820172, та поетапне відключення Головних управлінь Казначейства в областях від СЕП НБУ шляхом переходу на єдину централізовану модель обслуговування Державного і місцевих бюджетів як за доходами – АС «Є-Казна-Доходи», так і за видатками – АС «Є-Казна-Видатки».

Зазначена вище модернізація платіжної системи виконання бюджетів шляхом централізації бюджетних рахунків через їх відкриття на балансі центрального апарату Казначейства, а не відповідних його територіальних органів, дозволяє досягти позитивні результати в сфері платіжного обслуговування виконання бюджетів: спрощення процедури проходження платежів як для платників податків, так і для розпорядників, одержувачів бюджетних коштів; скорочення витрат на обслуговування інженерно-

технологічної інфраструктури, яка забезпечує автоматизацію внутрішньої платіжної системи Казначейства; можливість володіння інформацією про стан рахунків, відкритих у Казначействі, на певний момент часу протягом операційного дня. Іншими словами, надання учасникам бюджетного процесу можливості відстежувати стан як публічних фінансів на загальнодержавному рівні, так і надходжень та видатків місцевих бюджетів зокрема, в режимі реального часу; посилення захисту інформації у внутрішній платіжній системі Казначейства через єдиний підхід до створення та реалізації комплексної системи захисту інформації; публікація стану казначейських трансакцій в режимі онлайн та підвищення рівня прозорості фінансових потоків бюджетних коштів; повна інтеграція з обліковими системами Державної податкової служби України та Державної митної служби України (електронний кабінет платника податків), розширення функцій електронного адміністрування податків та створення єдиної інформаційно-аналітичної бази державних органів податкової, митної служб та казначейства.

На особливу увагу при модернізації платіжної системи, за допомогою якої відбувається виконання бюджетів в Україні, заслуговує Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо запровадження єдиного рахунку для сплати податків і зборів, єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 04.10.2019, який набере чинності з 01 січня 2021 року [299]. Основною метою цього Закону є спрощення процедури розрахунків платників податків з бюджетами через запровадження єдиного рахунку для сплати податків і зборів, єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, крім сплати податку на додану вартість, акцизного податку з реалізації пального та спирту етилового, а також для сплати частини чистого прибутку (доходу) до бюджету державними та комунальними унітарними підприємствами та їх об'єднаннями. Згідно з п. 35¹.1 ст. 35¹ Податкового кодексу України через електронний кабінет [349] у порядку, встановленому статтею 42¹ цього Кодексу, платник податку має повідомити про використання або про відмову від використання єдиного

рахунку один раз протягом календарного року. Такий єдиний рахунок буде відкрито для платника за його згодою (бажанням) у центральному апараті Державної казначейської служби України на зразок електронного адміністрування ПДВ [50]. Отже, крім спрощення порядку сплати податкових платежів, введення єдиного рахунку для платників податків зменшить і вірогідність можливих помилково та/або надміру сплачених ними грошових зобов'язань, а також підвищить рівень відкритості, прозорості та довіри платників податків до державних органів.

На сьогодні вже діє єдиний рахунок для зарахування митних платежів відповідно до наказу Мінфіна «Про затвердження Порядку перерахування до державного бюджету митних та інших платежів, які вносяться до/або під час митного оформлення» від 01.11.2017 № 898 із змінами [348]. Казначейством успішно здійснювалося зарахування авансових платежів (передоплати), що вносяться до/або під час митного оформлення на єдиний депозитний рахунок, відкритий в Казначействі на ім'я Державної фіскальної служби України. Так, інформація про всі трансакції в автоматичному режимі відвантажується Казначейством до Державної фіскальної служби України. У зв'язку з реорганізацією Державної фіскальної служби України шляхом її поділу на дві служби: Державну податкову службу України та Державну митну службу України (далі – Держмитслужба), – для зарахування авансових платежів (передоплати), що вносяться підприємствами до/або під час митного оформлення, на балансі Казначейства на ім'я Держмитслужби у встановленому порядку відкривається єдиний депозитний рахунок. А на ім'я кожної митниці Держмитслужби на балансі Казначейства у встановленому порядку відкриваються окремі депозитні рахунки для зарахування авансових платежів (передоплати), що вносяться громадянами до/або під час митного оформлення та для виконання інших митних формальностей, що передбачено наказом Міністерства фінансів України «Про внесення змін до Порядку перерахування до державного бюджету митних та інших платежів, які вносяться до/або під час митного оформлення, та Порядку повернення авансових платежів

(передоплати) і помилково та/або надміру сплачених сум митних платежів» від 25.10.2019 № 454 [301].

Підсумовуючи викладене, можна зробити висновок, що публічно-сервісне казначейське обслуговування відносин у сфері виконання бюджетів (саме організація прийому, збереження і видачі бюджетних коштів) потребують безперебійного надання платіжних послуг зі сторони СЕП НБУ для проведення платежів бюджетів.

Отже, платіжна система виконання бюджетів складається з чотирьох елементів: 1) системи норм права, що встановлюють правила проходження платежів; 2) технологічно-операційне забезпечення здійснення платежів, що включає програмні й технічні засоби обробки, передачі та відтворення даних, у т.ч. стандарти бухгалтерського обліку та звітності; 3) механізм взаємовідносин зовнішніх отримувачів бюджетних коштів з органами Казначейства та останніх між собою (центральний апарат Казначейства та його територіальні органи); 4) сукупність програмно-технічних, нормативно-правових, адміністративно-організаційних засобів забезпечення безпеки платежів [207, с. 126].

Платіжна система виконання бюджетів функціонує за загальновизнаними принципами, які сформульовані українськими вченими-економістами [28, с. 43; 448, с. 221; 116, с. 140] та з врахуванням міжнародного досвіду, вітчизняного контексту у сфері публічно-сервісного казначейського обслуговування бюджетних коштів можна звести до таких трьох основних, як: 1) принцип єдності каси та бухгалтерського обліку і звітності; 2) принцип оптимальної мобілізації бюджетних коштів та повноти їх використання; 3) принцип централізації здійснення платежів бюджетів через систему органів Казначейства.

Так, державне казначейство в рамках принципу єдності каси здійснює консолідацію всіх коштів бюджетів держави та її адміністративно-територіальних одиниць, фондів загальнообов'язкового соціального страхування на єдиному дохідно-видатковому казначейському рахунку, на якому відображається весь рух грошових коштів держави та її кореспондентів.

Безпосередньо в центральних банках багатьох країн світу відкривається один єдиний казначейський рахунок, в основі якого закладено спеціально розроблений механізм, що у світовій практиці отримав назву «Cash concentration» [489]. Даний механізм передбачає переказ коштів з різних рахунків на єдиний центральний рахунок для підвищення ефективності управління грошовими коштами. Консолідація грошових коштів на одному рахунку дозволяє державі зберігати менші залишки коштів у цілому, а також виявляти їх надлишки, які є доступними для короткострокових інвестицій. Таким чином, відбувається оптимальне використання вільних залишків бюджетних коштів та їх раціональний перерозподіл.

В Україні принцип єдності каси та бухгалтерського обліку і звітності досягається через виконання бюджетів на основі ЄКР, на який зараховуються податки і збори (обов'язкові платежі) та інші надходження і водночас з цього рахунку здійснюються видатки з відображенням руху бюджетних коштів в єдиному бухгалтерському реєстрі. Таким чином, реалізується повнота включення в облік і звітність усіх фінансових операцій, пов'язаних із надходженнями та здійсненням витрат бюджету. Усі зазначені вище принципи платіжної системи виконання бюджетів також забезпечуються єдиною бюджетною класифікацією доходів і видатків, єдиними правилами ведення бухгалтерського обліку та звітності.

Таким чином, здійснення платіжних трансакцій між органами Казначейства, банківськими установами, учасниками бюджетного процесу, а також проведення платежів бюджетів забезпечується платіжною системою, за допомогою якої відбувається виконання бюджетів, через механізм взаємодії внутрішньої платіжної системи Казначейства, ЄКР і СЕП НБУ. Застосування платіжної системи для виконання бюджетів в умовах її поступової модернізації прискорює перекази публічних коштів для виконання бюджетів за доходами та видатками на всіх рівнях та сприяє як ефективному контролю за проходженням розрахунків з бюджетами, так і оперативному управлінню публічними фінансами.

Висновки до розділу 2

Вивчені у розділі 2 проблеми, пов'язані з визначенням фінансово-правових засад функціонування платіжних систем, дозволили зробити, зокрема, такі висновки:

1. У законодавстві більшості зарубіжних країн (наприклад, США, Великої Британії, Німеччини, Франції, Польщі, Японії, Білорусі, Грузії, Молдови, Казахстану та ін.) враховуються Загальні вказівки Комітету платіжних та розрахункових систем Банку міжнародних розрахунків щодо організації, функціонування та розвитку єдиної платіжної системи кожної держави та чітко визначені структури платіжних систем держав з деталізацією їх компонентів, по-особливому характерних для кожної країни зокрема. Існує необхідність в інтеграції національних платіжних систем держав на такому інноваційно-технологічному рівні, за допомогою якого ліквідуються відмінності між національними та міжнародними платіжними системами.

2. Відповідно до чинних законодавств окремих зарубіжних країн (наприклад, Молдови, Росії) та міжнародного підходу (Загальні вказівки щодо розвитку національної платіжної системи Банку міжнародних розрахунків) платіжна система держави ототожнюється з поняттям національної платіжної системи.

3. У загальному вигляді національну платіжну систему можна розкрити через дві складові: 1) національну систему безготівкових розрахунків за роздрібними платежами, що діє на основі платіжних карток, які у більшості випадків випускаються в обіг для вирішення внутрішніх проблем і за межами держави не обслуговуються, та 2) національну систему міжбанківських розрахунків, яка функціонує на основі механізму валових розрахунків у режимі реального часу (RTGS – Real-Time Gross Settlement). Національні платіжні системи створюються переважно за участю центральних банків держав.

4. Зроблена спроба сформулювати правове визначення національної платіжної системи в Україні. Це внутрішньодержавна платіжна система, яка створюється центральним банком (НБУ) для проведення міжбанківських розрахунків або роздрібних платежів, або розрахунків цінними паперами у національній валюті на території України та взаємодіє з платіжними системами інших держав. У сучасному платіжному просторі України діє дві національні платіжні системи: 1) Система електронних платежів Національного банку України (СЕП) як міжбанківська платіжна система; 2) Національна платіжна система «Український платіжний простір» (ПРОСТІР) у вигляді роздрібною платіжної системи із застосуванням різних платіжних інструментів, у т. ч. платіжних карток, електронних грошей.

5. Сучасна імплементація міжнародних стандартів національними та іншими платіжними системами, які функціонують в Україні, а також впровадження ними новітніх технологій сприяє їх інтеграції в єдиний європейський платіжний простір (SEPA) та гармонізації зі світовим платіжним простором.

6. Законодавчо визначена диференціація платіжних систем залежно від території поширення їх діяльності (міжнародні та внутрішньодержавні платіжні системи), а також ознаки резидентності платіжної організації (платіжні системи з платіжною організацією – резидентом та платіжною організацією – нерезидентом) та виду суб'єкта створення платіжної системи (створені НБУ, банками, небанківськими установами) має практичне значення через дію різних правових режимів організації та функціонування відповідних різновидів платіжних систем.

7. В Україні впевнено можна диференціювати усі платіжні системи за суб'єктом їх створення або видом платіжної організації на такі дві узагальнені групи: 1) банківські платіжні системи, платіжними організаціями яких є банки (НБУ та інші банки); 2) небанківські платіжні системи, платіжними організаціями яких є небанківські установи (фінансові установи та оператори поштового зв'язку). При цьому слід звернути увагу на обмеження видів

переказу коштів міжнародних та внутрішньодержавних платіжних систем, платіжними організаціями яких є українські небанківські установи (резиденти). Оскільки у межах таких платіжних систем учасниками відповідно до їх ліцензій НБУ можуть здійснюватися лише термінові перекази коштів фізичних осіб без відкриття рахунків.

8. Банками в якості платіжних організацій можуть створюватись свої власні внутрішні платіжні системи, які діють відповідно до внутрішніх документів того чи іншого банку. На жаль, на рівні чинного законодавства України поняття «внутрішньобанківська платіжна система» не визначено та не закріплено. Позитивним з цього приводу є досвід Киргизстану. Згідно з ч. 3 ст. 17 Закону Киргизької Республіки «Про платіжну систему Киргизької Республіки» від 21.01.2015 внутрішньобанківські платіжні системи призначені для проведення розрахунків між клієнтами, рахунки яких відкриті в одному і тому ж банку. Проведення розрахунків за внутрішньобанківськими платіжними системами здійснюється в порядку, встановленому в договорах між клієнтом і банком.

9. На підставі такого критерію, як вид платіжного інструменту, що застосовується для ініціювання переказу коштів у межах платіжної системи, НБУ на своїй сторінці офіційного інтернет-представництва розміщує перелік усіх функціонуючих платіжних систем за трьома видами: 1) системи переказу коштів; 2) карткові платіжні системи; 3) системи розрахунків за угодами щодо цінних паперів. При цьому НБУ зараховує переважну більшість платіжних систем до категорії систем переказу коштів. Хоча існує певна колізія між нормами Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» та відповідним підзаконним нормативно-правовим актом (постановою Правління НБУ) через відсутність чіткого визначення системи переказу коштів на рівні Закону.

10. Усі платіжні системи в Україні також можна диференціювати за наявністю особливого національного статусу на такі два види: 1) національні платіжні системи; 2) інші платіжні системи.

11. У міжнародній практиці важливою є класифікація платіжних систем за розміром сум проведених платежів, обсягом обробки платежів та їх пріоритетністю, на два основних види: 1) системи великих платежів або оптові платіжні системи (large value payment system); 2) системи роздрібних платежів або роздрібні платіжні системи (retail payment system). З огляду на це можна виділити наступну класифікацію за способом організації розрахунків або режимом розрахунків у платіжних системах, за якою ці системи можна умовно поділити три види: 1) системи валових розрахунків (брутто-розрахунки без взаємозаліку зустрічних вимог) у режимі реального часу (real time gross settlement systems (RTGS)); 2) системи відкладених нетто-розрахунків у режимі відтермінування (deferred net settlement systems (DNS)); 3) гібридні платіжні системи.

12. Враховуючи міжнародні та національні стандарти щодо визначення функціонування значущих платіжних систем, необхідно класифікувати платіжні системи за фактором їх системної значимості на два основні види: 1) значущі платіжні системи; 2) інші платіжні системи. При цьому за категоріями важливості значущі платіжні системи в Україні класифікуються на три види: 1) системно важливі; 2) соціально важливі; 3) важливі.

13. Для визначення будь-якої значущої платіжної системи в Україні доцільно використати позитивний досвід Національного Банку Республіки Казахстан щодо узагальненого визначення «системно значущої платіжної системи», до якої слід відносити платіжну систему при її відповідності в сукупності таким критеріям: 1) через дану платіжну систему проводяться платежі та (або) перекази коштів за грошовими зобов'язаннями учасників ринку цінних паперів України та (або) валютного ринку України; 2) через дану платіжну систему проводяться платежі та (або) перекази коштів з метою проведення державної грошово-кредитної політики Національним банком України.

14. В Україні безперебійне та своєчасне проведення платежів щодо виконання бюджетів за доходами та видатками в системі казначейства та за

його межами забезпечується внутрішньою платіжною системою Державної казначейської служби України (далі – Казначейство), для функціонування якої відкрито єдиний казначейський рахунок у НБУ, а також міжбанківською платіжною системою – системою електронних платежів Національного банку України (далі – СЕП НБУ). У цілому всі ці взаємодіючі між собою елементи складають своєрідну платіжну систему для виконання бюджетів в Україні.

15. СЕП НБУ забезпечує ефективне функціонування внутрішньої платіжної системи Казначейства. При цьому за допомогою внутрішньої платіжної системи Казначейства відбувається проведення переказу бюджетних коштів між його центральним апаратом та територіальними органами, у т.ч. між останніми суб'єктами, а також завдяки відкритому ЄКР в НБУ відбувається взаємодія із СЕП для виконання міжбанківського переказу коштів органами Казначейства.

Отже, публічно-сервісне казначейське обслуговування відносин у сфері виконання бюджетів (саме організація прийому, збереження і видачі бюджетних коштів) потребують безперебійного надання платіжних послуг зі сторони СЕП НБУ для проведення платежів бюджетів.

РОЗДІЛ 3 ФІНАНСОВО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН У СФЕРІ ЗАСТОСУВАННЯ ПЛАТІЖНИХ ІНСТРУМЕНТІВ

3.1 Правова природа платіжних інструментів та еволюція їх використання

Для здійснення платіжних операцій шляхом ініціювання переказу коштів використовуються платіжні інструменти. Надання та використання платіжних інструментів, як правило, не створює системного ризику. Однак ці інструменти повинні бути безпечними та ефективними, щоб підтримувати довіру до валюти та сприяти ефективній економіці [556].

З метою визначити правову природу платіжних інструментів та задати вектори подальшого розвитку їх правового регулювання необхідно проаналізувати наше чинне законодавство та зарубіжний досвід у сфері здійснення платежів і переказу коштів за допомогою платіжних інструментів, а також спробувати систематизувати зміст правових норм у цій сфері.

Відповідно до п. 1.31 ст. 1 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» платіжний інструмент – це засіб певної форми на паперовому, електронному чи іншому носії інформації, який використовується для ініціювання переказів. У той же час, НБУ обмежує саме загальноприйняте визначення платіжного інструменту шляхом застосування його для ініціювання переказу тільки безготівкових коштів з відповідного рахунку платника (див. п. 1.4 глави 1 постанови Правління НБУ «Про затвердження Інструкції про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті» від 21.01.2004 № 22) [318]. Хоча Законом серед платіжних інструментів передбачені не тільки документи на переказ безготівкових коштів, а й документи на переказ готівки (наприклад, касові документи). У даному випадку норма підзаконного акту НБУ суперечить нормі спеціального закону, тим самим створюючи правову колізію у правильному розумінні платіжного інструменту.

Законодавець справедливо поділяє платіжні інструменти на дві групи: 1) документи на переказ; 2) електронні платіжні засоби.

Під документом на переказ розглядають електронний або паперовий документ, що використовується суб'єктами переказу, їх клієнтами, кліринговими, еквайринговими установами або іншими установами – учасниками платіжної системи для передачі доручень на переказ коштів (див. п. 1.6 ст.1 зазначеного вище Закону). Обов'язкові реквізити електронних та паперових документів на переказ, особливості їх оформлення, оброблення та захисту встановлюються нормативно-правовими актами НБУ. Форми документів на переказ, що використовуються в платіжних системах для ініціювання переказу, встановлюються правилами платіжних систем з урахуванням вимог, установлених НБУ.

Згідно з п. 18.1 ст. 18 Закону електронний документ на переказ має однакову юридичну силу з паперовим документом. Електронний підпис є обов'язковим реквізитом електронного документа на переказ. Порядок застосування електронного підпису для засвідчення електронного документа на переказ встановлюється постановою Правління НБУ «Про затвердження Положення про застосування електронного підпису в банківській системі України» від 14.08.2017 № 78 [327].

Учасник платіжної системи має передбачити під час приймання електронних документів на переказ: а) процедуру перевірки електронного підпису; б) процедуру перевірки цілісності, достовірності та авторства електронного документа на переказ. Відповідальність за достовірність інформації, що міститься в реквізитах електронного документа, несе особа, яка наклала на цей документ електронний підпис. В іншому разі відповідальність несе банк або інша установа – учасник платіжної системи (див. ст. 18 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні»).

Порядок формування, зберігання та знищення електронних документів, що застосовуються при проведенні переказу, встановлюються нормативно-правовими актами НБУ у сфері діловодства та архівної справи. Строки

зберігання цих документів мають бути не меншими, ніж строки, встановлені для паперових документів аналогічного призначення. Електронні документи зберігаються на носіях інформації у формі, що дозволяє перевірити цілісність, достовірність та авторство електронних документів на цих носіях. У разі неможливості зберігання електронних документів протягом часу, встановленого для відповідних паперових документів, мають бути застосовані заходи щодо дублювання цих електронних документів на декількох носіях інформації та їх періодичне копіювання (див. ст. 19 зазначеного вище Закону).

Згідно зі ст. 16 цього Закону до документів на переказ відносяться такі їх підгрупи: 1) розрахункові документи; 2) документи на переказ готівки; 3) міжбанківські розрахункові документи; 4) клірингові вимоги; 5) інші документи, що використовуються в платіжних системах для ініціювання переказу.

До підгрупи розрахункових документів належать такі види: 1) платіжне доручення; 2) платіжна вимога-доручення; 3) розрахунковий чек; 4) платіжна вимога; 5) меморіальний ордер (див. п. 22.1 ст. 22 даного Закону). При цьому НБУ має право встановлювати інші види розрахункових документів. Так, НБУ у п. 1.13 глави 1 своєї постанови «Про затвердження Інструкції про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті» додає до зазначеного невичерпного переліку розрахункових документів ще такий їх вид, як інкасове доручення (розпорядження). Дана Інструкція про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті встановлює правила використання під час здійснення розрахункових операцій цих видів платіжних інструментів. Порядок використання векселів та електронних платіжних засобів як платіжних інструментів регулюється законодавством України, у тому числі іншими нормативно-правовими актами НБУ, а не цією Постановою.

У цілому розрахунковий документ визначають як документ на переказ коштів, що використовується для ініціювання переказу з рахунка платника на рахунок отримувача (див. п. 1.35 ст. 1 Закону). НБУ у п. 1.4 глави 1 своєї постанови «Про затвердження Інструкції про безготівкові розрахунки в Україні

в національній валюті» конкретизує поняття «розрахунковий документ», яким є документ лише на паперовому носії, що містить доручення та/або вимогу про перерахування коштів з рахунку платника на рахунок отримувача. Хоча у цьому ж п. 1.4 глави 1 Постанови закріплено визначення електронного розрахункового документу, інформація в якому представлена у формі електронних даних, уключаючи відповідні реквізити розрахункового документа, який може бути сформований, переданий, збережений і перетворений у візуальну форму представлення електронними засобами. Також п. 1.13 глави 1 даної Постанови зазначено, що розрахункові документи можуть застосовуватись, як на паперових носіях, так і в електронному вигляді. Усе це вказує на необхідність узгодження норм п. 1.4 глави 1 щодо понять «розрахунковий документ», «електронний розрахунковий документ» з п. 1.13 глави 1 Постанови та враховувати загальне поширення електронної форми розрахункових документів.

Аналізуючи терміни для визначення видів розрахункових документів, що закріплені певними пунктами статті 1 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» (п. 1.30 ст. 1 Закону передбачено «платіжне доручення», п. 1. 26 ст. 1 – «платіжна вимога-доручення», п. 1. 36 ст. 1 – «розрахунковий чек», п. 1. 25 ст. 1 – «платіжна вимога», п. 1.19¹ ст. 1 – «меморіальний ордер»), окремі з яких деталізовані, а інші, на жаль, – продубльовані відповідними нормами пункту 1.4 глави 1 постанови Правління НБУ «Про затвердження Інструкції про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті», слід врахувати такі їх поняття:

– платіжне доручення – розрахунковий документ, що містить письмове доручення платника обслуговуючому банку про списання зі свого рахунку зазначеної суми коштів та її перерахування на рахунок отримувача;

– платіжна вимога-доручення – розрахунковий документ, що містить вимогу отримувача безпосередньо до платника про сплату визначеної суми коштів та доручення платника обслуговуючого банку про списання зі свого

рахунка визначеної ним суми коштів та перерахування її на рахунок отримувача;

– розрахунковий чек – паперовий розрахунковий документ, що містить нічим не обумовлене письмове розпорядження платника (чекодавця) банку-емітенту, що його обслуговує, провести переказ суми коштів на користь визначеного в чеку отримувача (чекодержателя);

– платіжна вимога – розрахунковий документ, що містить вимогу стягувача або при договірному списанні обтяжувача чи отримувача до обслуговуючого платника банку здійснити без погодження з платником переказ визначеної суми коштів з рахунку платника на рахунок отримувача;

– меморіальний ордер – розрахунковий документ, який складається за ініціативою банку для оформлення операцій щодо списання коштів з рахунку платника і внутрішньобанківських операцій відповідно до Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» та нормативно-правових актів НБУ;

– інкасове доручення (розпорядження) – розрахунковий документ, що містить вимогу стягувача (контролюючого органу) до банку, що обслуговує платника, здійснити без погодження з платником переказ визначеної суми коштів з рахунку платника на рахунок отримувача.

Приймання через касу банку (філії, відділення) готівки національної та іноземної валюти від клієнтів для зарахування на власні рахунки та рахунки юридичних і фізичних осіб або на рахунок банку (філії, відділення) регулюється постановою Правління НБУ «Про затвердження Інструкції про ведення касових операцій банками в Україні» від 25.09.2018 № 103 [319]. Небанківські фінансові установи та оператор поштового зв'язку, які отримали ліцензію НБУ на переказ коштів у національній валюті України без відкриття рахунку, зобов'язані виконувати вимоги цієї Інструкції щодо здійснення операцій з переказу готівки в національній валюті через пункти надання фінансових послуг та із застосуванням платіжних терміналів та програмно-технічних комплексів самообслуговування (далі – ПТКС), а також щодо

оформлення касових документів (див. абз. 8 п. 2 розділу I Постанови Правління НБУ від 25.09.2018 № 103). Отже, підгрупу документів на переказ готівки складають касові документи у вигляді заяв на переказ готівки, заяв на видачу готівки та інші, які оформлюються банками (філіями, відділеннями) для здійснення касових операцій (переказу готівки).

Разом з зазначеним вище касові документи, які визначаються відповідною платіжною системою та застосовуються банками під час приймання переказу готівки та виплати її суми отримувачу готівкою, мають містити обов'язкові реквізити, установлені п. 104 розділу VI вказаної вище Інструкції. Форми касових документів, що формуються із застосуванням платіжних пристроїв, устанавлюються банком/небанківською фінансовою установою з урахуванням обов'язкових реквізитів, установлених п. 122 розділу VI даної Інструкції, та технічних можливостей платіжного пристрою.

Порядок використання та оформлення міжбанківських розрахункових документів як платіжних інструментів регулюється постановою Правління НБУ «Про затвердження Інструкції про міжбанківський переказ коштів в Україні в національній валюті» від 16.08.2006 № 320 [320]. Враховуючи понятійний апарат щодо визначення міжбанківського розрахункового документу на рівні Закону (див. п. 1.19 ст. 1) та міжбанківського електронного розрахункового документу згідно з п. 1 глави 1 розділу I Постанови, можна дати таку узагальнену дефініцію. Міжбанківський розрахунковий документ – це документ на переказ коштів, сформований банком (філією) на підставі власних розрахункових документів, розрахункових документів клієнтів і стягувачів, документів на переказ готівки для виконання міжбанківського переказу коштів. Відповідно до п. 1 глави 2 розділу I Постанови форми міжбанківських розрахункових документів, їх реквізити та порядок їх оформлення мають відповідати вимогам до розрахункових документів, що визначені нормативно-правовим актом НБУ про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті.

Платіжний інструмент у вигляді клірингової вимоги являє собою документ на переказ, сформований кліринговою установою за результатами клірингу, на підставі якого, шляхом списання/зарахування коштів на рахунки учасників платіжної системи, відкритих у розрахунковому банку цієї платіжної системи, проводяться взаєморозрахунки між ними (див. п. 1.17 ст. 1 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні»).

Здійснення операцій з використанням електронних платіжних засобів регулюється постановою Правління НБУ «Про затвердження Положення про порядок емісії електронних платіжних засобів і здійснення операцій з їх використанням» від 05.11.2014 № 705 [341]. Згідно з п. 1.14 ст. 1 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» електронний платіжний засіб – це платіжний інструмент, який надає його держателю можливість за допомогою платіжного пристрою отримати інформацію про належні держателю кошти та ініціювати їх переказ. До електронних платіжних засобів за рівнем актуальності в Україні належать такі види: 1) платіжні картки; 2) мобільні платіжні інструменти, у тому числі на основі технологій NFC, QR-кодів та програмного забезпечення, що функціонує через мережу Інтернет; 3) електронні платіжні засоби на основі платіжних екосистем (наприклад, PayPal, TransferWise, Payoneer, Skrill тощо); 4) електронні гроші; 5) віртуальні валюти. Дана група платіжних інструментів розглядається у підрозділі 3.2 цієї роботи.

Також варто зазначити, що серед названих вище видів електронних платіжних засобів на законодавчому рівні через відповідні дефініції визнано такими лише платіжні картки і мобільні платіжні інструменти. При цьому розділ III Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні», що присвячено різним платіжним інструментам, серед яких окремо розглядаються електронні платіжні засоби (див. ст. 14 Закону) та електронні гроші (див. ст. 15 Закону), розмежовує поняття «електронні платіжні засоби» та «електронні гроші». Отже, електронні гроші є самостійним видом платіжних інструментів, але не є різновидом електронних платіжних засобів. Хоча це протирічить п. 1.31 ст. 1 Закону, згідно з яким до платіжних інструментів

належать документи на переказ та електронні платіжні засоби. До останніх законодавець не відносить електронні гроші. На нашу думку, така позиція не є однозначною, оскільки, з одного боку, електронні гроші приймаються як засіб платежу, а з іншого – на законодавчому рівні не належать до електронних платіжних засобів. Так, складно зрозуміти, чи є електронні гроші платіжним засобом електронної форми. Тому пропонуємо удосконалити визначення електронного платіжного засобу шляхом його уніфікації, що надасть можливість електронні гроші розглядати у складі різних існуючих електронних платіжних засобів (платіжна картка, мобільний платіжний інструмент, електронні гроші тощо), та конкретизувати перелік платіжних інструментів, визначених п. 1.31 ст.1 Закону, у тому числі шляхом перерахування різновидів електронних платіжних засобів [216, с. 187].

У той же час слід звернути увагу і на перелік платіжних інструментів, який міститься у ч. 4 ст. 51 Закону України «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000 [281] та дещо відрізняється від розглянутого вище і закріпленого у п. 1.31 ст. 1, ст. 16 та п. 22.1 ст. 22 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні». Так, банки в Україні можуть використовувати як платіжні інструменти: платіжні доручення, платіжні вимоги, вимоги-доручення, векселі, чеки, банківські платіжні картки та інші дебетові і кредитові платіжні інструменти, що застосовуються у міжнародній банківській практиці. Ідентичний перелік платіжних інструментів закріплено і ч. 3 ст. 341 Господарського кодексу України [46]. У даному переліку відсутня чіткість у класифікації платіжних інструментів, серед яких законодавець розглядає ще векселі.

Згідно з Законом України «Про обіг векселів в Україні» від 05.04.2001 та постановою Правління НБУ «Про затвердження Положення про порядок здійснення банками операцій з векселями в національній валюті на території України» від 16.12.2002 № 508 як платіжний інструмент може використовуватись і вексель – цінний папір, який засвідчує безумовне грошове зобов'язання векселедавця сплатити у визначений строк визначену суму

грошей власнику векселя (векселедержателю) [342; 359]. Платіж за векселем, тобто на його підставі, на території України здійснюється тільки в безготівковій формі. Умова щодо проведення розрахунків із застосуванням векселів обов'язково відображається у відповідному договорі, який укладається в письмовій формі.

Відповідно до ч. 3 ст. 4 даного Закону в разі видачі (передачі) векселя відповідно до договору припиняються грошові зобов'язання щодо платежу за цим договором та виникають грошові зобов'язання щодо платежу за векселем. Як справедливо зазначає Я. О. Хірс, особливістю векселя є те, що він є одночасно формою і погашення основного грошового зобов'язання, і заміни його на інше грошове зобов'язання щодо оплати векселя. Разом і з тим, при погашенні векселя відбувається переказ грошових коштів, хоча при цьому і необхідно застосовувати інші платіжні інструменти (наприклад, платіжні доручення), що лише вказує на складність структури цього способу розрахунку [450, с. 125-126]. Отже, вексель можна розглядати як платіжний інструмент серед документів на переказ, що використовуються в платіжних системах для ініціювання переказу.

Погоджуючись з науковою позицією Я. О. Хірса щодо необхідності прозорості та зрозумілості правового регулювання розрахункових відносин для будь-якого громадянина [450, с. 62], слід вказати, що перелік платіжних інструментів, які регламентовані чинним законодавством і застосовуються в сучасній практиці, має бути єдиним та узгодженим з нормами спеціального закону у сфері переказу коштів (на сьогодні – це Закон України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні»).

Також слід вказати, що відповідно до п. 14 ст. 4 Директиви PSD 2 платіжним інструментом є персоналізований засіб(засоби), пристрій(пристрої) та/або набір процедур, що узгоджені між користувачем та постачальником платіжних послуг та використовуються для ініціювання заявки на переказ коштів [500]. При цьому під заявкою на переказ коштів (платіжним розпорядженням) розглядається інструкція (вказівка) платника або отримувача

платежу своєму постачальнику платіжних послуг здійснити платіжну операцію. Дане визначення платіжного інструменту є ширшим, ніж чинне на сьогодні в Україні поняття «платіжний інструмент», яке міститься в п. 1.31 ст. 1 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів» від 05.04.2001 та, як уже вище зазначалось, обмежується розумінням лише двох видів платіжних інструментів: 1) документів на переказ коштів; 2) електронних платіжних засобів. При цьому НБУ пропонує у п. 1.42 ст. 1 проекту Закону «Про платіжні послуги» використовувати європейське поняття «платіжний інструмент» [364], водночас продовжуючи відповідно главах 2 та 5 розділу IV даного законопроекту відмежовувати електронні гроші від платіжних інструментів та виокремлювати електронні платіжні засоби як вид платіжних інструментів. Хоча в п. «в» ч. 1 ст. 1 Директиви PSD 2 серед категорій провайдерів платіжних послуг передбачені й установи, які працюють з електронними грошима. Іншими словами, норми цієї Директиви не розмежовують платіжні інструменти й електронні гроші та не розглядають окремо електронні платіжні засоби (платіжні картки, мобільні платіжні інструменти) як один з видів платіжних інструментів. Саме поняття «електронні гроші» та положення про започаткування, здійснення та пруденційний нагляд за діяльністю установ, що працюють з електронними грошима, містяться у нормах спеціальної Директиви 2009/110/ЄС [51].

Дотримуючись вимог Директиви PSD 2, польський законодавець в п. 10 ст. 2 Закону Польщі «Про платіжні послуги» визначає платіжний інструмент як персоналізований пристрій або набір процедур, узгоджених користувачем та постачальником, що застосовується користувачем для подачі платіжного доручення [548]. У Білорусі центральний банк під платіжним інструментом розглядає засіб на електронному чи іншому виді носія інформації та (або) спосіб, що дозволяють користувачу платіжних послуг створювати та передавати платіжні вказівки за допомогою програмно-технічних засобів, платіжний документ, на підставі або при використанні яких здійснюється (ініціюється) платіж. При цьому Національний банк Республіки Білорусь

пропонує розглядати такі види платіжних інструментів: інструменти безготівкових розрахунків (засновані на дебетових та кредитових переказах); банківські платіжні картки; платіжні інструменти електронної торгівлі; безконтактний платіжний додаток; передплачений фінансовий платіжний продукт; системи дистанційного банківського обслуговування; інші види (ст. 6 Концепції проекту Закону Республіки Білорусь «Про платіжні послуги у Республіки Білорусь») [102].

На відміну від Білорусі НБУ пропонує в подальшому не розглядати документи на переказ коштів (платіжні документи) як один з видів платіжних інструментів. Так, відповідно до п. 4.2 ст. 4 проекту Закону «Про платіжні послуги» запропоновано, що види безготівкових розрахунків визначаються законами та прийнятими на їх основі нормативно-правовими актами НБУ. На сьогодні згідно з ст. 1088 ЦКУ [454] під видами безготівкових розрахунків передбачаються відповідні форми безготівкових розрахунків, що проводяться на підставі розрахункових документів, які використовуються банками в Україні як платіжні інструменти відповідно до ст. 51 Закону України «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000 [281]. Також НБУ продовжує включати до невичерпного переліку платіжних інструментів прямий дебіт та кредитовий трансфер, які є одними з інструментів саме безготівкових розрахунків, виокремлювати електронні платіжні засоби, платіжні застосунки та інші види платіжних інструментів, визначених НБУ (див. ст. 33 законопроекту «Про платіжні послуги»).

Отже, надана правова пропозиція НБУ щодо виключення платіжних документів з поняття «платіжні інструменти» містить протиріччя між поняттями «види безготівкових розрахунків» та «види платіжних інструментів». Оскільки тоді втрачається логічний взаємозв'язок між платіжним інструментом у вигляді платіжного документа певного виду та відповідною формою безготівкових розрахунків. У даному випадку варто розглянути ч. 1 ст. 7 Закону Киргизької Республіки «Про платіжну систему Киргизької Республіки» від 21.01.2015, згідно з якою платіжний інструмент

забезпечує передачу даних (інформації) про платіж для здійснення платежу та розрахунку та визначає форму безготівкових розрахунків. При цьому платіжний документ оформлюється у вигляді документа на паперовому носії інформації або у вигляді електронного платіжного документа згідно з передбаченим законом порядком їх оформлення та застосуванням форм безготівкових розрахунків [166]. Подібного змісту норми щодо розуміння під платіжним інструментом платіжного документа або засобу електронного платежу, на підставі чи з використанням якого здійснюється платіж, відповідно містяться у ст. 4, ст. 33, ст. 34 Закону Республіки Узбекистан «Про платежі та платіжні системи» у редакції від 01.11.2019 [164] та п. 54, п. 55 ст. 1, ст. 30 Закону Республіки Казахстан «Про платежі та платіжні системи» від 26.07.2016 [163].

Заслуговує на увагу визначення платіжного інструмента в ст. 3 Закону Молдови «Про платіжні послуги та електронні гроші» від 18.05.2012, яке передбачає персоналізований засіб (платіжну картку, мобільний телефон тощо) та/або сукупність процедур (технічних – PIN-коди, TAN-коди, інші види кодів, логін/пароль тощо або функціональних – кредитовий переказ, пряме дебетування), які узгоджені між користувачем платіжних послуг та постачальником платіжних послуг та використовуються користувачем платіжних послуг для ініціювання платіжного доручення [168].

Таким чином, на підставі аналізу національних законодавств України, Польщі, Білорусі, Узбекистану, Казахстану, Молдови та Директиви 2015/2366/ЄС про платіжні послуги на внутрішньому ринку (PSD 2) можна запропонувати удосконалене поняття «платіжний інструмент», під яким слід розуміти персоналізований засіб (засоби) певної форми на паперовому, електронному чи іншому носії інформації, пристрій (пристрої) та/або набір процедур, що відповідають вимогам законодавства, узгоджені між користувачем та постачальником платіжних послуг та використовуються для ініціювання вказівки на переказ коштів.

Поряд з зазначеним вище, при конкретизації порядку використання різних платіжних інструментів та встановленні інших видів, відмінних від передбачених п. 22.1 ст. 22 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні», розрахункових документів потрібно враховувати правозастосовчі повноваження НБУ, які передбачені п. 7 ст. 7, ст. 40 Закону України «Про НБУ» від 20.05.1999 у сфері регулювання платіжних інструментів під час розрахунків. Так, НБУ регулює розрахунки шляхом: встановлення правил, форм і стандартів розрахунків банків та інших юридичних і фізичних осіб в економічному обігу України із застосуванням як паперових, так і електронних документів, а також платіжних інструментів та готівки; координації організації розрахунків, надання дозволів на здійснення клірингових операцій та розрахунків; забезпечення здійснення міжбанківських розрахунків через установи НБУ, надання дозволу на проведення міжбанківських розрахунків через прямі кореспондентські відносини банків та через їх власні розрахункові системи; визначення порядку обміну інформаційними повідомленнями та клірингу за операціями, здійсненими в межах України; здійснення контролю за створенням платіжних інструментів [358].

Відповідно до ч. 5 ст. 51 Закону України «Про банки і банківську діяльність» платіжні інструменти мають бути оформлені належним чином і містити інформацію про їх емітента, платіжну систему, в якій вони використовуються, правові підстави здійснення розрахункової операції і, як правило, держателя платіжного інструмента та отримувача коштів, дату валютування, а також іншу інформацію, необхідну для здійснення банком розрахункової операції, що цілком відповідають інструкціям власника рахунку або іншого передбаченого законодавством ініціатора розрахункової операції.

Питанням правового регулювання безготівкових розрахунків та застосування платіжних інструментів присвячено чимало наукових праць у рамках фінансового, цивільного, господарського права. У світовій і вітчизняній практиці використовуються різні види платіжних інструментів. Вибір

конкретного інструменту та способу здійснення розрахунку визначається еволюційним вектором розвитку платіжних інструментів, що являє собою безперервний процес, успішність результатів якого безпосередньо залежить від економічних умов, упровадження новітніх технологій, досконалості законодавства, історичних і національних уподобань тощо [206, с. 81].

З початку 90-х років XX століття в еволюції платіжних інструментів в світі домінують електронні платіжні засоби двох видів – це платіжні картки та електронні гроші. У 2000-х роках XXI століття поступового поширення при здійсненні платежів набувають мобільні платіжні інструменти, подальше зростання частки електронних платіжних засобів на основі програмного забезпечення, що функціонує в мережі Інтернет, а також з 2009-го року активно розвиваються криптовалюти, у тому числі біткоїн (англ. Bitcoin).

Завдяки значному технологічному прориву, з яким пов'язано зниження витрат грошового обігу, підвищення швидкості, надійності, оперативності проведення платежів, посилення захисту від шахрайства, розширення функціональності електронних платіжних засобів останні набули широкої популярності для здійснення платіжних операцій. Тому коротко зупинимось на еволюції використання саме електронних платіжних засобів для оплати товарів і послуг.

Початком історії розвитку сучасних платіжних інструментів у вигляді векселів і чеків можна вважати 1775 рік у Великій Британії, в якій раніше, ніж в інших країнах, безготівкові розрахунки використовувались переважно у вигляді векселів і чеків, а також інших документів шляхом заліку взаємних вимог. Це було пов'язано зі створенням Лондонської розрахункової палати в 1775 році в Великій Британії [443, с. 469].

У кінці XIX століття розрахунки за допомогою векселів і чеків стали широко застосовувати в США та Європі. У 1891 році компанія «American Express», яка займалась перевезенням грошей між приватними особами, компаніями і банками, випускає перший дорожній чек, який вважають попередником паперової платіжної картки [481]. За допомогою паперових

карток великі американські магазини, готелі і нафтові компанії змогли стежити за рахунком клієнта, вести облік його покупок і надавати постійним покупцям товари, послуги, роботи у розстрочку. Так, з 1914 року торгові підприємства почали видавати кредитні картки своїм постійним клієнтам, щоб ще більше прив'язати їх до своєї мережі магазинів. У цей же рік компанія «Western Union Telegraph Company», яка з 1871 почала здійснювати грошові перекази через телеграфний зв'язок та в подальшому майбутньому активно впроваджує новітні технології, включаючи Інтернет, випускає одну з перших клієнтських карток, на якій була фіксована одноразова сума кредиту [611]. Паперова кредитна картка, випущена в 1919 році компанією «Western Union Telegraph Company», видавалася лише членам уряду США і давала право відправляти телеграми в кредит за рахунок уряду [184, с.29].

У зв'язку зі швидким зношуванням паперу карток виникла необхідність змінити їх матеріал. Тому в 1928 році бостонська компанія «Farrington Manufacturing» випустила перші металеві картки, на яких видавлювалися (ембосувалися) ідентифікаційні дані клієнта (прізвище та адреса). Завдяки цьому продавці мали можливість за допомогою копіювального паперу швидко фіксувати дані про власника. До того ж, з'явилася спеціальна машина – імпринтер, за допомогою якого дані відтиску віддруковувалися на іменному чеку.

У 1940-1950-ті роки за часів «торговельного буму» в США чекові книжки почали заміщатись картками з безготівковими коштами. Вважається, що початок банківських кредитних карток був покладений Джоном С. Біггінсом, з Національного банку Флетбуш у 1946 році. Ця схема передбачала розписки, які приймалися від клієнтів місцевими магазинами за дрібні покупки, після чого, магазин здавав розписки в банк, і банк оплачував їх з рахунків покупців. У Флетбуші було вперше випробувано класичний ланцюжок розрахунків, що використовується і сьогодні в банківському картковому бізнесі [180; 184, с. 31].

У 1949 році була створена ресторанна кредитна карта Diners Club, яка поклала початок епосі сучасних кредитних карт. Відвідувачі ресторанів Нью-Йорка, могли пред'являти її замість готівки. Ресторани передавали копії рахунків в

Diners Club, який щомісяця виставляв клієнту загальний рахунок. Клієнт розплачувався з Diners Club, а той з ресторанами [598]. Таким чином, між клієнтами та компаніями існував посередник, який брав на себе зобов'язання щодо проведення розрахунків.

У 1951 році в Нью-Йорку Національний Банк Франкліна (Franklin National Bank) випустив першу пластикову картку. Починаючи з жовтня 1958 року, компанія American Express випускає перші персональні картки. У цьому ж році такі великі банки, як Bank of America и Chase Manhattan Bank, розпочали операції з кредитними картками. З розвитком програм, пов'язаних з використанням кредитних карток, перед банками постала проблема обмеженості сфери їх обслуговування. У зв'язку з цим більш успішною стала політика Bank of America та в 1966 році цей банк прийняв рішення видати ліцензію на випуск своїх карток BankAmericard іншим банкам. У відповідь на це кілька великих банків-конкуrentів Bank of America вирішили об'єднатися і створили в 1967 році свою Міжбанківську карткову асоціацію – (Interbank Card Association – ICA), яка згодом у 1980 році отримала назву MasterCard International. Водночас, варто вказати, що у 1961 році з'явилась японська платіжна картка JCB (Japan Credit Bureau Card) [528], а в 1965 році – Eurocard International [477]. А вже у 1968 році Interbank Card Association та Eurocard International підписали угоду та ввійшли у стратегічний альянс, в якому обидві картки даних компаній будуть однаково прийматись у будь-якій платіжній мережі з цих двох. Та в 1992 році європейські компанії, пов'язані з випуском карток, Eurocard International, Eurocheck Holding і Eurocheck International перетворилися в компанію Europay International, яка діяла до 2002 року. Так, у 2002 році Europay International та MasnerCard International об'єдналися та створили приватне акціонерне товариство MasterCard WorldWide, яке у 2006 році переходить на нову корпоративну систему управління й акціонерну структуру (MasnerCard Incorporated) та до сьогодні активно розвивається [82; 479].

Також слід зазначити, що у 60-ті роки ХХ століття на пластикових картах вперше з'явилась магнітна смуга, на якій зберігається інформація про клієнта.

Такий магнітний і на той час безпечний носій (на сьогодні – це вразлива технологія) використовувався для зберігання інформаційних даних клієнтів. При цьому для популяризації платіжних карток Bank of America та Interbank Card Association спільно провели безкоштовну їх розсилку поштою клієнтам. А в 1968 році American Express випустила першу статусну карту золотого кольору [74].

З масовим введенням в обіг пластикових карток з магнітною смугою пов'язано розвиток мережі банкоматів у період з 1967 року до 1972 року. Перший в світі діючий банкомат з'явився в банку Barclays в 1967 році в північній частині Лондона. Але він не брав пластикові картки, а паперові ваучери. За один раз можна було отримати не більше 10 фунтів. Перші банкомати для прийому банківських карток став встановлювати банк Lloyds у Великій Британії в 1972 році. Пізніше, розвиток телекомунікацій дозволило створювати цілі мережі банкоматів, які могли використовувати вже кілька банків [180].

Цікавим фактом є те, що банки, які за відповідною ліцензією продовжували випускати BankAmericard, домоглися виведення емісії цих карт з-під контролю Bank of America, і в 1970 році створили свою організацію під назвою National BankAmericard Incorporated (NBI). У 1976 році NBI вирішила переназвати свою картку BankAmericard у відому на сьогодні платіжну картку Visa [530].

В Україні для розрахунків платіжні картки Visa та Europay International (на сьогодні – це MasterCard) почали застосовуватись з 1996 року, коли в міжнародну платіжну систему Visa International Service Association (на сьогодні – Visa Incorporated) були прийняті шість провідних банків (Перший український міжнародний банк, Промінвестбанк, Приватбанк, Укрінбанк, Укресімбанк та Аваль) та в міжнародну платіжну систему Europay International – Аваль, Приватбанк, Перший український міжнародний банк, Україна, Перкомбанк [184, с. 33]. Відповідно ці банки могли здійснювати емісію та обслуговування (еквайринг) пластикових карток міжнародних платіжних систем.

На початку 90-х років ХХ століття в Європі почали розробляти стандарти банківських смарт-карток – пластикових карт з вбудованим чипом – мікросхемою, що нагадує сім-карту. У 1996 році з'являється міжнародний

стандарт EMV (стандарт міжнародних платіжних систем Europay-MasterCard-Visa), який було розроблено для підвищення рівня безпеки платіжних операцій з використанням банківських карток з мікропроцесором (чипом). Так, специфікації чипів EMV містять більш жорсткі вимоги до криптографічних ключей та алгоритмів, що зменшує випадки шахрайства внаслідок підроблених, втрачених та викрадених карток [476].

Початок XXI століття характеризується появою безконтактних чипових карток MasterCard PayPass (2002 рік) [531], Visa PayWave (2005 рік) [603], American Express ExpressPay (2005 рік) [480], які застосовують технологію NFC (Near Field Communication) високочастотного бездротового зв'язку, що дозволяє підключати електронні пристрої одним дотиком та обмінюватися даними між ними на відстані до 10 сантиметрів [476]. Ця технологія бездротової передачі даних малого радіусу дії, що є сумісним з міжнародним стандартом ISO 14443 та поєднує інтерфейс смарт-картки та зчитувача в єдиний пристрій, надаючи, таким чином, можливість застосовувати смарт-картки з чипом для здійснення операцій без контакту з платіжним терміналом. В Україні безконтактна оплата MasterCard PayPass з'явилась у 2011 році [544], а Visa PayWave – 2012 році [607].

Станом на листопад 2019 рік, в Європі безконтактна оплата доступна в 26 країнах за допомогою понад 30 різних пристроїв, у тому числі, з вбудованою батареєю (годинники, смартфони, планшети), і без батареї (картки-стікери, браслети, кільця, брелоки). Найбільшою популярністю безконтактна оплата користується в Нідерландах, де за її допомогою виконали 33% всіх транзакцій за 2019 рік. Далі йдуть Велика Британія (18%), Швейцарія (8%) і Росія (7%). Україна займає 10 місце серед європейських країн за популярністю NFC-платежів [609].

Наступним етапом розвитку електронних платіжних засобів можна назвати активне застосування безконтактних мобільних платіжних інструментів за допомогою таких інноваційних сервісів, як спочатку Google Wallet (2011 рік), потім Google Pay (2015 рік) / Apple Pay (2014 рік) як складова програми

Apple Wallet, на основі технології NFC. Уперше в Україні з'явилися Google Pay у листопаді 2017 року [519], Apple Pay у травні 2018 року [485]. Дані платіжні рішення від компаній Google, Apple допомагають прив'язати до мобільного додатку платіжні картки і розраховуватись ними за допомогою смартфона, планшета або іншого мобільного пристрою відповідно на базі iOS або Android через усі POS-термінали, які підтримують безконтактну оплату з використанням мережі Інтернет. У свою чергу, це сприяє швидкому та широкому розповсюдженню використання мобільних платіжних інструментів для розрахунків. Для підтвердження безконтактної оплати смартфон використовує біометричний захист TouchID або FaceID, що забезпечує високий рівень безпеки мобільних платежів.

Перші платежі з використанням мобільного телефону були виконані у Фінляндії в 1997 році для оплати напоїв компанії Coca-Cola, яка розмістила їх у своїх автоматах, через SMS-повідомлення з використанням мобільного зв'язку. Одним з яскравих прикладів застосування мобільного платіжного інструменту у вигляді мобільних грошей, які використовуються з рахунку мобільного оператора для здійснення платежів, можна назвати доволі поширений в Демократичній Республіці Конго, Єгипет, Гана, Кенії, Лесото, Мозамбік та Танзанії сервіс M-Pesa. Дана компанія була заснована в березні 2007 року в Кенії оператором стільникового зв'язку Safaricom (дочірнім підприємством Vodafone). M-Pesa дозволяє клієнтам мобільного оператора Vodafone надійно та безпечно надсилати, отримувати та зберігати гроші за допомогою власного базового смартфона з використанням різних каналів телекомунікаційних мереж оператора. Після трансакції протягом 20-30 секунд клієнт отримує SMS-повідомлення з інформацією про індивідуальний номер такої трансакції, її час, прізвище, ім'я отримувача та суму відправлених коштів, а також суму комісії та залишок коштів на мобільному рахунку [473]. Усе це свідчить про прозорість платіжних послуг, наданих мобільним оператором Safaricom. На відміну від Кенії в Україні даний вид електронних платіжних засобів за участю мобільних операторів не набув значної актуальності в застосуванні.

З метою створення максимально повної cashless-інфраструктури під час розрахунків разом з актуальною технологією NFC поширеним для мобільних платіжних інструментів є сканування QR-кодів (англ. Quick Response Code – код швидкого реагування). Ці штрихкоди у вигляді піксельного квадратного зображення з зашифрованою інформацією використовуються при оплаті шляхом її зчитування за допомогою заздалегідь встановленого спеціального мобільного додатку або вбудованої такої функції в налаштуваннях камери на смартфонах. Після зчитування можна здійснити оплату через платіжний додаток або онлайн-банкінг через доступ в Інтернет без наявності платіжної картки при собі та технології NFC на смартфоні.

QR-коди були розроблені в Японії ще в 1994 році компанією Denso та спочатку були передбачені для автомобільної промисловості [529]. У 2008 році китайська компанія Inspiry, яка у 2003 році розробила механізм швидкого зчитування QR-кодів та у 2005 році зареєструвала національний стандарт QR-коду, масово випустив перший додаток для зчитування, здійснила запуск мобільної технології оплати QR-кодом та першого пристрою для оплати QR-кодом самообслуговування, Inspiry Smart Box. З огляду на особливості мов азіатських країн QR-коди виявились зручними для сприйняття та швидко отримали популярність у використанні не тільки під час платежів, а й у різних галузях: торгівлі, логістиці, медицині, маркетингу, на різних виробництвах. У 2018 році Inspiry починає розвивати свій бізнес у десятки країн та регіонів в Азії, Африці, Америці, надаючи зручну мобільну оплату для все більшої кількості людей [478].

Починаючи з 2014 року зі зростанням популярності в Китаї месенджера WeChat, в який було інтегровано таке платіжне рішення, як сервіс WeChat Pay, основним способом онлайн-платежів для мешканців цієї держави стали QR-коди, які підтримуються мобільним додатком смартфона [427]. Даний вид технології став достатньо актуальним у Китаї, починає застосовуватись у Швейцарії, державах-учасниках ЄС (Австрії, Німеччині, Бельгії, Нідерландах, Фінляндії) на підставі затвердженого у лютому 2013 року Європейською Радою

з питань платежів документу «QR-код: Вказівки щодо здійснення придатним збору даних для ініціювання кредитних переказів у SEPA» з врахуванням чинної його редакції від 09.02.2016 [354; 567]. В Україні з 2018 року QR-коди почали просуватись ПриватБанком [188]. Водночас слід зазначити, що з запровадженням міжнародного номеру банківського рахунку IBAN НБУ розробив та затвердив правила єдиних засад використання QR-коду учасниками безготівкових розрахунків для здійснення переказу коштів та вимоги до реквізитів QR-коду, що сприятиме зручності безготівкових розрахунків, спрощенню сплати рахунків та обміну платіжними реквізитами [389].

На сьогодні, особливо в Китаї, поряд з використанням QR-кодів набуває активного розвитку технологія біометричної оплати Face ID через спеціальні термінали для сканування обличчя людини. На відміну від QR-коду дана технологія не потребує використання смартфона, що сприяє економії часу (сканування обличчя до 10 секунд) та підвищує ефективність з огляду на скорочення витрат на робочу силу [616]. На початку вересня 2019 року ПриватБанк за підтримки Visa також представив технологію біометричної оплати FacePay24 для ритейловських торгових мереж, серед яких поки що стали лише чотири магазини національної мережі НОР НЕУ у Дніпрі. Така технологія доступна в додатку «Приват24», яку можна активувати [279]. Більш детальна правова характеристика мобільних платіжних інструментів міститься у підрозділі 3.2 даної роботи.

Поряд з платіжними картками та мобільними платіжними інструментами діють і грошові перекази, історія виникнення яких пов'язана з зазначеною вище історією розвитку компанії Western Union, яка постійно впроваджує інновації, розробляючи нові способи передачі грошей у майже 130 валютах світу через цифрові, мобільні та роздрібні канали. Розташування агентів цієї компанії по всьому світу: більше ніж у 200 країнах. У 2018 році Western Union виконав понад 800 мільйонів транзакцій: у середньому виконується 34 транзакції щосекунди [546]. Та другим за розмірами мережі грошових переказів можна вважати MoneyGram, трохи поступаючись за популярністю Western Union.

MoneyGram International має свої історичні коріння ще з 1940 року, з якого при материнській компанії Viad Corp було створено Travellers Express Co., Inc., що швидко стала одним з найбільших у світі процесорів грошових переказів і ключовим гравцем у галузі електронних платежів. У 1988 році в Денвері була заснована міжнародна компанія MoneyGram Payment Systems Inc., яка була дочірньою компанією, що також належала Western Union. У 1998 році Viad Corp придбав MoneyGram Payment Systems Inc. Таким чином, Travellers Express та MoneyGram Payment Systems Inc. були безперешкодно об'єднані, щоб утворити MoneyGram. 30 червня 2004 року Viad продав MoneyGram, у зв'язку з чим MoneyGram стає окремою приватною особою. Ця система грошових переказів пропонує послуги приблизно в 350 000 агентських місцях у більше ніж 200 країнах [532].

Не меншої уваги заслуговує міжнародна система грошових переказів Welsend (далі – Система Welsend), яка була створена платіжною організацією АБ «УКРГАЗБАНК» разом із технологічним партнером ТОВ «Фінансове Сервіс Бюро» у 2013 році в Україні. Система Welsend дозволяє швидко, надійно та вигідно здійснювати грошові перекази, як по території України, так і за її межами [370]. Завдяки співпраці з всесвітньою системою грошових переказів IntelExpress, перекази доступні по Системі Welsend понад 37 країн світу [420]. Також слід зазначити, що в цілому правова природа систем переказу коштів розкрита у підрозділах 1.1, 1.4 та 2.2 даної дисертації, а самі їх види, у тому числі системи грошових переказів, потребують окремого дослідження.

У той же час, постійне зростання використання Інтернету через його зручність, простоту доступу та дешевість Інтернет-зв'язку (особливо мобільного Інтернету), в порівнянні з мобільним зв'язком, для здійснення транскордонних переказів та розрахунків в Інтернеті наприкінці ХХ століття -у першому десятиріччі ХХІ століття сприяло появі електронних платіжних засобів на основі таких широко розповсюджених у світі платіжних екосистем, як PayPal (1998 рік), Payoneer (2005 рік), Skrill (2001 рік), Stripe (2009 рік),

TransferWise (2010 рік) тощо. Правовому регулюванню застосування фінансових технологій у платіжних системах, фінансово-технологічних стартапів при переказі коштів в Україні та за її межі приділена основна увага в підрозділі 3.3 даної роботи.

Також розвиток засобів зв'язку та технологій зберігання електронних сигналів на носіях, функціональних можливостей мобільних платіжних інструментів, поява і поширення всесвітньої мережі Інтернет, масове використання персональних комп'ютерів та смартфонів обумовили історію виникнення та еволюцію розвитку електронних грошей. Погоджуючись з правовою позицією А. М. Новицького щодо місця електронних грошей у фінансовій системі держави, потрібно зазначити, що електронні гроші можна вважати результатом еволюції безготівкових розрахунків, які перейшли на більш високий рівень, і забезпечуються електронними технічними засобами [158].

Так, у наковій літературі історичне походження електронних грошей часто пов'язують з появою електронних платежів, а також з позначенням різних технологічних змін у банківській справі і системі платежів (електронізація трансфертів на рівні оптових платежів, автоматизація міжбанківських операцій, створення електронних платіжних систем та ін.), що відбувались у розвинених країнах протягом 1970-2000 рр. [10, с. 7-8; 137; 403, с. 7]. Та, на нашу думку, саме 1994 рік можна вважати початком випуску перших електронних грошей у США з назвою «eCash» корпорацією DigiCash Inc., яка була заснована Девідом Чаумом у 1989 році [538; 615]. Для визначення економіко-правової суті електронних грошей системи DigiCash використовувались такі терміни, як «електронна готівка», «електронна валюта». Транзакції DigiCash були унікальними в тому сенсі, що вони були анонімними через низку криптографічних протоколів, розроблених Девідом Чаумом як винахідником технології сліпого підпису на основі систем захисту інформації з двома ключами – відкритим (загальнодоступним) і закритим (індивідуальним) [493]. Технологія сліпого підпису забезпечувала повну конфіденційність

користувачів, які проводили онлайн-транзакції. Таким чином, eCash на основі централізованої емісії можна вважати і своєрідною попередньою формою сучасної децентралізованої криптовалюти.

На підставі аналізу основних положень таких міжнародних документів, як Доповіді Банку міжнародних розрахунків «Складнощі для центральних банків, що виникають у зв'язку з розвитком електронних грошей», опублікованої в жовтні 1996 року [534], спільного Звіту Комітету платіжних та розрахункових систем і Групи комп'ютерних експертів центральних банків групи 10 країн (G10) «Безпека електронних грошей», опублікованого в серпні 1996 року [574], Доповіді Базельського комітету з банківського нагляду «Управління ризиками операцій банків з електронними грошима», опублікованого в березні 1998 року [577], зведеного обзорного Опитування про розвиток електронних грошей у різних країнах світу, підготовленого Банком міжнародних розрахунків та опублікованого у травні 2000 року [585], а також Звіту про електронні гроші, наданого Європейським Центральним Банком та опублікованого у серпні 1998 року [575], Директиви 2000/26/ЄС Європейського Парламенту та Ради «Про започаткування та здійснення діяльності установами-емітентами електронних грошей та пруденційний нагляд за ними» (втратила чинність на підставі Директиви 2009/110/ЄС від 16.09.2009) [307], можна зробити висновок, що поява та еволюція електронних грошей упродовж 90-х років характеризувалась представленням продуктів з електронними грошима двох видів у вигляді:

1) карток зі збереженою вартістю (англ. stored-value cards, SVC) або передплачених карток (англ. prepaid cards), які мають вбудований мікропроцесор із відповідним записом про доступні користувачу кошти (електронна вартість) у результаті попередньої їх сплати. Іноді такий вид електронних продуктів ще називають картковими електронними гаманцями (англ. electronic purses). При цьому всі такі передплачені картки мали багатоцільове використання (англ. multipurpose prepaid cards), які

застосовувались користувачем для розрахунків не тільки з емітентом, а й з третіми особами.

2) передплачених програмних продуктів у вигляді мережевих грошей (англ. network money), які містяться в електронній мережі та за допомогою програмного забезпечення зберігають електронну вартість у пам'яті комп'ютерів на жорстких дисках, а також при здійсненні платежів передаються через такі комунікаційні мережі, як Інтернет. Для даного виду електронних грошей ще вживається назва «цифрова готівка» (англ. digital cash).

Отже, електронні гроші на основі передплачених карток (англ. card-based products) та електронні гроші на основі програмного забезпечення з використанням мереж (англ. network/software-based products) перебувають у безперервному розвитку. В Україні до серпня 2008 року взагалі було відсутнім нормативно-правове регулювання операцій з електронними грошима будь-яких видів. Якщо у період до 2008 року емісія електронних грошей на карткових носіях (наперед оплачених карток міжнародних платіжних систем та електронних гаманців НСМЕП (на сьогодні – ПРОСТІР)) за відсутності в законодавстві належних правових положень регулювалась нормами щодо емісії платіжних карток і здійснювалася в Україні лише банками, то системи розрахунків електронними грошима програмного типу (наприклад, діючі на той час Інтернет.Гроші, технологія PayCash, WebMoney Transfer тощо) та небанківські емітенти цих грошей працювали повністю в умовах правової невизначеності. Останні на власний ризик упроваджували схеми розрахунків, на свій розсуд дбали про захист користувачів та управляли фінансовими й нефінансовими ризиками [395, с. 101]. Також слід зазначити, що через відсутність упродовж 12 років ХХІ сторіччя визначення на рівні закону правового статусу електронних грошей в Україні офіційна їх статистика не велась, особливо щодо розміру емісії електронних зобов'язань, кількості користувачів систем електронних платежів, кількості та розміру трансакцій тощо. Тому наводити для прикладу оцінки та приблизні показники ринку електронних грошей в Україні, які були надані фінансовими компаніями станом

на 2012 рік, не має сенсу для сьогодення. Бо зі збільшенням обсягів електронної комерції електронні гроші через свою зручність, як інструменту розрахунків за товари та послуги, отримують усе більше поширення в Україні впродовж останніх років, а самі платіжні технології зазнають стрімких змін. Так, дослідження показників та інших характеристик систем електронних грошей було здійснено представниками Інституту економічних досліджень та політичних консультацій та представлено в аналітичному звіті «Електронні гроші в Україні» станом на 2012 рік [111], яке має корисне інформаційне значення.

В Україні перша спроба введення функціонуючих систем електронних грошей у правові межі була зроблена спеціальним підзаконним нормативно-правовим актом – постановою Правління НБУ «Про затвердження Положення про електронні гроші в Україні» від 25.06.2008 № 178, яка набула чинності з 05 серпня 2008 року (на сьогодні втратила чинність) [324]. З метою подальшого удосконалення правового регулювання обігу електронних грошей в Україні та врахування положень нової Директиви 2009/110/ЄС Європейського Парламенту та Ради щодо започаткування та здійснення діяльності установами – емітентами електронних грошей та пруденційний нагляд за ними, що вносить зміни до Директиви 2005/60/ЄС та 2006/48/ЄС, та скасовує Директиву 2000/46/ЄС [51], Правління НБУ приймає постанову «Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів НБУ з питань регулювання випуску та обігу електронних грошей» від 04.11.2010 № 481, яка з 04.01.2011 набрала чинності [290], та в подальшому до цієї Постанови було внесено ряд змін. Та лише з 18 жовтня 2012 року законодавець запроваджує поняття «електронні гроші», особливості випуску електронних грошей в Україні шляхом закріплення цього на рівні вже спеціального закону нормами ст. 15 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» [288], тим самим надаючи електронним грошам повноцінного правового статусу.

Виходячи з офіційних статистичних даних НБУ за перше півріччя 2019 року щодо використання електронних грошей в Україні порівняно з

аналогічним періодом минулого року відбулося суттєве збільшення: обсягів випущених електронних грошей – до 85,4 млн грн (більше ніж удвічі); обсягів операцій з електронними грошима – до 4,9 млрд грн (більше на 60%); кількості електронних гаманців – до 67,9 млн шт (більше на 20%) [174].

На сьогодні триває процес становлення та розвитку обігу електронних грошей. Актуальною залишається і правова позиція А. М. Новицького щодо частого застосування терміну «електронні гроші» до широкого спектра різних платіжних інструментів, що ґрунтуються на інноваційних технічних рішеннях у сфері роздрібних платежів [159, с. 271]. Але поширення в багатьох публікаціях різного характеру поняття «електронні гроші» на існуючі системи електронних платежів, а також інноваційні технологічні платіжні рішення, при цьому ототожнюючи електронні гроші з електронними платежами, криптовалютами, призводить до неправильного розуміння правової суті електронних грошей. Більш детальна характеристика вітчизняного правового регулювання використання електронних грошей як засобів платежу передбачена підрозділом 3.2 даної дисертації.

Перше десятиліття XXI століття ознаменувалося появою нового феномену на межі економічних і правових відносин, які тісно переплітаються зі сферою фінансових правовідносин, на базі технології розподіленого реєстру – віртуальної валюти, зокрема криптовалюти [114, с. 123-124]. Як відомо, у період світової фінансової кризи наприкінці 2008 році була створена альтернатива традиційним валютам та найбільш популярна криптовалюта – біткоїн (Bitcoin), винахідником якої вважають японського програміста Сатоші Накамото [581]. За даними іноземних експертів Україна ще в 2017 році входила до ТОП-10 країн світу за кількістю користувачів Bitcoin [470].

В окремих країнах світу (наприклад, США, Канада, Австралія, Японія, Велика Британія, Австрія, Ліхтенштейн, Швейцарія, ОАЕ та ін.) за умов швидкого розвитку цифрового середовища та неймовірного прагнення впроваджувати новітні фінансові технології при розрахунках активно застосовуються криптовалюти [251, с. 223]. Як справедливо зазначають автори

колективної монографії «Цифрові активи та їх правове регулювання у світлі розвитку технології блокчейн» (2019), головною метою впровадження криптовалюти було виведення третьої сторони (держави, банківських установ та інших посередників) за межі операцій, що здійснюються між безпосередніми їхніми учасниками [114, с. 124].

Та на сьогодні правовий статус криптовалюти в Україні поки залишається невизначеним, але це не означає, що криптовалюта заборонена. У той же час, відповідними нормами нового Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 06.12.2019, який набув чинності з 28.04.2020 [306], передбачено узагальнене поняття «віртуальний актив» (див. п. 13 ч. 1 ст. 1 Закону), до переліку суб'єктів первинного фінансового моніторингу включені й постачальники послуг, пов'язаних з обігом віртуальних активів (див. п. 8 ч. 2 ст. 6, п. 50 ч. 1 ст. 1 Закону), які згідно з ст. 11 даного Закону зобов'язані здійснювати належну перевірку у разі проведення фінансової операції з віртуальними активами на суму, що дорівнює чи перевищує 30 тисяч гривень, а також визначено зміст інформації, яка має супроводжувати переказ не лише коштів, а й віртуальних активів (див. ст. 14 Закону). Прийняття цього Закону в новій редакції пов'язано з набранням чинності Директиви 2018/843/ЄС (англ. – 5th Anti-Money Laundering Directive (5AMLD) від 30.05.2018 [501], спрямованої на посилення заходів із запобігання відмиванню грошей, протидії фінансуванню тероризму та підвищення прозорості фінансових транзакцій. Так, в ЄС відповідно до ст. 3 даної Директиви біткоїн та інші криптовалюти офіційно визнані віртуальними валютами. У проекті Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо оподаткування операцій з криптоактивами» від 15.11.2019 № 2461 криптовалюта розглядається як криптоактив [298]. Водночас, слід зазначити, що, враховуючи міжнародні та європейські стандарти у сфері платіжних послуг, віртуальні валюти не можна ототожнювати з платіжними системами та

платіжними інструментами, що потребує окремого та ґрунтовного дослідження. Тому віртуальні валюти не є предметом цієї наукової праці. Перспективам розвитку правового врегулювання операцій з криптовалютами в Україні будуть присвячені наші подальші наукові праці. Та деяким правовим питанням використання криптовалют для здійснення платіжних операцій присвячено окремий аналітичний матеріал у підрозділі 3.2 даної дисертації.

Протягом останніх років центральні банки різних країн світу зацікавлені ідеєю випуску власних цифрових валют, які можна буде вважати законними платіжними засобами. Це пов'язано з появою на фінансовому ринку нових платіжних технологій і сервісів, тенденціями зменшення частки готівки в обігу багатьох держав. До країн, які активно вивчають можливість випуску цифрових валют центральних банків, належать Україна, Велика Британія, Швеція, Данія, Норвегія, Китай, Австралія, Канада, Нова Зеландія та інші. Сенегал, Туніс, Сінгапур є країнами-піонерами, які вже впроваджують цифрові валюти центральних банків на практичному рівні [12, с. 13-14].

Так, починаючи з прикінця 2016 року, НБУ вивчає можливість випуску власної цифрової валюти – електронної гривні (далі – е-гривня), ґрунтуючись на результатах проведеного Пілотного проєкту, що оприлюднені Національним банком в аналітичній записці за підсумками Пілотного проєкту [12; 145]. Поряд з інструментами роздрібних платежів (готівка, платіжні доручення, платіжні картки, електронні гроші) е-гривня розглядається як альтернативний їм засіб здійснення миттєвих та дешевих роздрібних платежів на невеликі суми фізичними особами відповідно до сучасних тенденцій у діяльності центральних банків. НБУ вивчав можливості впровадження е-гривні на платіжному ринку України за двома альтернативними верхньорівневими моделями (схемами) взаємодії учасників: централізованою (емісію здійснює виключно НБУ, а комерційні учасники ринку виконують сервісні (агентські) функції) або децентралізованою (під контролем НБУ емісію можуть здійснювати як банки, так і небанківські фінансові установи) з випробуванням технології розподілених реєстрів (DLT, блокчейну) як технологічної основи для випуску

та обігу е-гривні [12, с. 7, с. 9, с. 11-12, с. 20-24]. Правові аспекти випуску та обігу е-гривні, як третьої форми гривні поряд з безготівковою та готівковою формами, потребують більш детального подальшого дослідження.

У сучасних умовах стрімкого розвитку фінансових технологій важко не погодитись з важливими висновками НБУ щодо перспектив впровадження е-гривні як «disruptive technology» (пер. з англ. «руйнівна технологія»), оскільки е-гривня потенційно може суттєво змінити екосистему платіжного ринку України та перерозподілити наявні ролі учасників ринку. При цьому слід врахувати три основні фактори, наведені НБУ:

1. Впровадження е-гривні неможливе без значних інвестицій та часу на модернізацію платіжної інфраструктури для такого інструменту, оскільки український ринок платіжних послуг характеризується високим рівнем конкуренції, концентрації та сформованою інфраструктурою.

2. Для того щоб е-гривня стала дійсно масовим продуктом, також існує необхідність її популяризації та просування серед населення, враховуючи вже існуючі звички споживачів.

3. Впровадження е-гривні на платіжному ринку України має відбуватись із врахуванням можливого впровадження інших інноваційних платіжних інструментів, зокрема «миттєвих» платежів та нових інструментів у рамках концепції Open Banking [12, с. 36].

Здійснюючи ретроспективний аналіз фінансово-правових засад застосування електронних платіжних інструментів, слід врахувати процес інформатизації, який передбачає прогресивно наростаюче використання інформаційних технологій під час надання платіжних послуг їх користувачам. Як справедливо зазначає К. І. Беляков, основними етапами проходження процесу інформатизації суспільства можна вважати комп'ютеризацію та інтелектуалізацію. Комп'ютеризація виступає як необхідна умова ефективного використання мікропроцесорної техніки, комп'ютерних мереж, робототехнічних комплексів, даних банків та передбачає формування нового автоматизованого інформаційного середовища. Інтелектуалізацію можна

розглядати як заключний етап переходу до інформаційної цивілізації, інформаційного способу життя людини, включаючи використання засобів штучного інтелекту [26, с. 39-42]. Отже, виходячи з позицій зарубіжного та вітчизняного досвіду використання електронних платіжних інструментів та процесу інформатизації можна виокремити три основні періоди еволюції їх застосування в розрахунках: I етап (кінець XVIII ст. – кінець XIX ст.) – формування правових передумов зародження перших електронних платіжних інструментів у вигляді векселів і чеків, а також платіжних документів на основі заліку взаємних вимог; II етап (XX ст.) – комп'ютеризація платіжних операцій шляхом супроводження їх електронними платіжними засобами (банківськими картками, мобільними платіжними інструментами), електронними гаманцями для ініціювання платежів, а також застосування перших електронних грошей для оплати товарів і послуг; III етап (XXI ст.) – інтелектуалізація здійснення платежів, що характеризується активним використанням безконтактних чипових платіжних карток, безконтактних мобільних платіжних інструментів, електронних грошей, електронних платіжних засобів на основі таких широко розповсюджених у світі електронних платіжних екосистем (наприклад, PayPal, Payoneer, Skrill, Stripe, TransferWise тощо), QR-кодів, криптовалют, упровадженням цифрових валют центральних банків держав.

Таким чином, на сьогодні в Україні відповідно до чинного законодавства широко використовуються дві групи платіжних інструментів: 1) документи на переказ (платіжні документи) в електронній або паперовій формі; 2) електронні платіжні засоби. При цьому основною ознакою електронного платіжного інструменту є його зв'язок з електронним носієм інформації (наприклад, магнітна смуга, чип у платіжній картці, електронний/мобільний гаманець).

До документів на переказ належать такі їх підгрупи: 1) розрахункові документи; 2) документи на переказ готівки; 3) міжбанківські розрахункові документи; 4) клірингові вимоги; 5) інші документи, що використовуються в платіжних системах для ініціювання переказу. До підгрупи розрахункових документів належать такі види: 1) платіжне доручення; 2) платіжна вимога-

доручення; 3) розрахунковий чек; 4) платіжна вимога; 5) меморіальний ордер; 6) інші види розрахункових документів (наприклад, інкасове доручення (розпорядження), векселі). Підгрупу документів на переказ готівки складають касові документи у вигляді заяв на переказ готівки, заяв на видачу готівки та інші, які оформлюються банками (філіями, відділеннями) для здійснення касових операцій (переказу готівки).

До електронних платіжних засобів за рівнем актуальності в Україні належать такі види: 1) платіжні картки; 2) мобільні платіжні інструменти, у тому числі на основі технологій NFC, QR-кодів та програмного забезпечення, що функціонує через мережу Інтернет; 3) електронні платіжні засоби на основі платіжних екосистем (наприклад, PayPal, TransferWise, Payoneer, Skrill тощо); 4) електронні гроші.

Підсумовуючи все викладене вище у даному підрозділі, можна зробити узагальнюючий висновок, що сам факт наявності будь-якого виду платіжного інструменту в його користувача (платника) не свідчить про виконання грошового зобов'язання платником перед отримувачем. Платіжний інструмент служить виключно своєрідним засобом передачі інформації про платіж до платіжної системи. Саме платіжний інструмент надає користувачу можливість здійснити переказ грошових коштів шляхом ініціювання платежу, зміст чого розкривається авторкою у підрозділі 3.4 цього дослідження.

3.2 Фінансово-правова характеристика окремих електронних платіжних інструментів за законодавством України

Як уже зазначалось, в умовах технологічного прогресу загального визнання та популярності для здійснення платіжних операцій набувають електронні платіжні засоби. Серед останніх за рівнем їх поширеності під час здійснення платежів особливої уваги потребують платіжні картки та мобільні платіжні інструменти на основі контактних і безконтактних технологій, а також

електронні гроші, криптовалюти. Водночас слід зазначити, що перелік платіжних інструментів не є закритим у світлі розвитку інноваційних фінансових технологій та формуючого їх інформаційного середовища, що сприяє своєрідній трансформації платіжних систем.

За допомогою електронного платіжного засобу (далі – ЕПЗ), переважно платіжної картки та мобільного платіжного інструменту, відбуваються розрахунки за товари і послуги, перекази коштів іншим особам, отримання готівки. Ст. 14 Закону «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» присвячена регулюванню використання електронних платіжних засобів. ЕПЗ може існувати в будь-якій формі (фізична та цифрова, у тому числі віртуальна) на будь-якому носії (магнітна смуга, чип/мікросхема, пам'ять комп'ютера, мобільного пристрою тощо), що дає змогу зберігати інформацію, необхідну для ініціювання електронного переказу.

Законодавець дає чіткі визначення платіжної картки та мобільного платіжного інструменту. Відповідно до п. 1.27 ст. 1 Закону платіжна картка – це ЕПЗ у вигляді емітованої в установленому законодавством порядку пластикової чи іншого виду картки, що використовується для ініціювання переказу коштів з рахунка платника або з відповідного рахунка банку з метою оплати вартості товарів і послуг, перерахування коштів зі своїх рахунків на рахунки інших осіб, отримання коштів у готівковій формі в касах банків через банківські автомати, а також здійснення інших операцій, передбачених відповідним договором. А згідно з п. 1.19³ ст. 1 Закону мобільний платіжний інструмент – це ЕПЗ, реалізований в апаратно-програмному середовищі мобільного телефону або іншого бездротового пристрою користувача. Отже, платіжна картка та мобільний платіжний інструмент – це електронні платіжні інструменти доступу до банківського рахунку.

У судовій практиці є цікавий приклад визначення платіжної картки як офіційного документу під час кваліфікації незаконного заволодіння платіжною карткою шляхом її крадіжки за ч. 1 ст. 357 (незаконне заволодіння офіційним документом) та ч. 1 ст 185 (таємне викрадення чужого майна) Кримінального

кодексу України (див. постанову Верховного Суду колегією суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду від 14.02.2019) [260]. На практиці незаконне заволодіння коштами з рахунків користувачів платіжних карток кваліфікуються як крадіжка або шахрайство. Та правильність кваліфікації незаконних дій за Кримінальним кодексом України не є предметом даного дослідження.

Потрібно взяти до уваги, що телефонні, транспортні, паливні, дисконтні картки та інші засоби не належать до ЕПЗ та призначені для фіксування в електронному вигляді заборгованості емітента перед користувачем цих засобів за попередньо оплаченими товарами (послугами), та на операції, що здійснюються з їх використанням (див. п. 3 розділу I постанови Правління НБУ «Про затвердження Положення про порядок емісії електронних платіжних засобів і здійснення операцій з їх використанням» від 05.11.2014 № 705) [341].

Таким чином, переважно платіжні картки мають фізичну форму, т.б. є реальними та виготовлені з певного матеріалу: пластикові, металеві. Також платіжні картки можуть бути оцифровані (токенізовані) шляхом формування їх цифрового представлення у вигляді токену за фактом реєстрації цих карток у мобільному додатку Apple Pay / Google Pay та зберігаються в зашифрованому вигляді в захищеному сховищі мобільного пристрою. Ці токенізовані картки, які створені в результаті заміни реквізитів платіжних карток на унікальні цифрові ідентифікатори, використовуються для здійснення операцій із застосуванням мобільних пристроїв/гаджетів із функцією NFC (англ. Near Field Communication або «комунікація ближнього поля») через платіжні сервіси Apple Pay, Google Pay, Garmin Pay та інші.

На сьогодні вже випускаються й віртуальні платіжні картки (інтернет-картки) Приватбанком, Ощадбанком, спільно EasyPay та НПС «Простір» та ін. Узагальнюючи поняття «віртуальна картка», які містяться у внутрішньобанківських правилах Ощадбанку та Привату, можна віртуальні картки охарактеризувати як картки без фізичного носія. Вони випускаються на підставі поданої заявки на відкриття картки користувачу шляхом повідомлення

її реквізитів (номер та строк дії картки, її CVV2-код) користувачу в SMS на номер телефону, який він вказав як основний, та передбачають здійснення безготівкових операцій у мережі Інтернет з використанням її реквізитів. Та віртуальна платіжна картка EasyPay, яка у грудні 2019 року випущена спільно з НПС «ПРОСТІР», не має реквізитів, її ідентифікація відбувається за номером телефону, під яким зареєстрований користувач в EasyPay [186]. Дана картка може використовуватись для оплати послуг онлайн в додатках EasyPay для iOS і Android.

НБУ зазначає, що залежно від особливостей умов, за якими здійснюються платіжні операції з використанням ЕПЗ (наприклад, кредитні, депозитні, розрахункові тощо) та платіжних схем, можуть використовуватися дебетова, дебетово-кредитна та кредитна платіжні картки (див. п. 2 розділу III постанови Правління НБУ «Про затвердження Положення про порядок емісії електронних платіжних засобів і здійснення операцій з їх використанням» від 05.11.2014 № 705).

Відповідно до п. 14.2 ст. 14 Закону емісія ЕПЗ у межах України проводиться виключно банками, що уклали договір з платіжною організацією відповідної платіжної системи та отримали її дозвіл на виконання цих операцій (крім банків, які здійснюють емісію електронних платіжних засобів для використання в межах цих банків). При цьому порядок проведення емісії ЕПЗ та здійснення операцій із їх використанням, у тому числі обмеження щодо порядку емісії та здійснення операцій із їх використанням, визначається постановою Правління НБУ «Про затвердження Положення про порядок емісії електронних платіжних засобів і здійснення операцій з їх використанням» від 05.11.2014 № 705 [341].

Згідно з ч. 14.4 ст. 14 Закону платіжна організація відповідної платіжної системи визначає вид ЕПЗ (крім мобільного платіжного інструменту, реалізованого на програмній основі), що емітується банком, тип його носія ідентифікаційних даних (магнітна смуга, мікросхема тощо), реквізити, що наносяться на нього в графічному вигляді. Обов'язково на ЕПЗ містяться

реквізити, які дають змогу ідентифікувати платіжну систему та емітента. Так, наприклад, з метою запобігання шахрайським діям та підвищення безпеки користування платіжними картками українські банки «Альфа-банк» і Монобанк з жовтня 2019 року розпочали випуск банківських карток, на яких не вказуються їх номер, CVV2 ключ і термін дії (ідентифікаційна інформація). Усі ці ідентифікаційні реквізити банківської картки будуть у мобільному додатку відповідного банку і доступні держателю в його смартфоні. На самій картці банк вказує тільки ім'я її держателя [458].

Згідно з умовами договорів з платіжними організаціями платіжних систем учасник останніх має право розміщувати на платіжній картці одночасно дві і більше торговельні марки (знаки для товарів і послуг) цих платіжних систем. При цьому договори мають містити правила виконання операцій з використанням платіжної картки. Банк-резидент, який є учасником платіжної системи, має право здійснювати емісію електронних платіжних засобів, що мають як платіжний додаток, так і можуть містити нефінансові додатки (ідентифікаційні дані, інформацію про пільги, страхування та іншу інформацію про держателя). Усі ці додатки дають можливість ідентифікувати держателів електронних платіжних засобів та обліковувати виконані ними операції із застосуванням цих платіжних засобів у певних системах виплат, надання та обліку послуг, пільг, знижок тощо. Прикладом такого електронного платіжного засобу можна назвати багатофункціональну електронну картку «Муніципальна картка «Картка киянина»». Відповідно до Положення про багатофункціональну електронну картку «Муніципальна картка «Картка киянина» (Додаток 1 до рішення Київської міської ради 20.12.2018 № 549/6600) це багатофункціональний ЕПЗ, в будь-якій формі, на будь-якому носії, який містить персональні дані та дає змогу ідентифікувати утримувача картки, за допомогою якого надаються пільги, доплати, допомоги, компенсації, сервіси, послуги та знижки його утримувачам на території міста Києва [84; 309]. Так, до платіжного додатку «Картки киянина» включають: можливість зарахування дотацій, пенсій, допомоги, адресних, цільових, компенсаційних та інших

соціальних виплат на картковий рахунок, відкритий в банку – учаснику проекту «Муніципальна картка «Картка киянина» (наприклад, в Ощадбанку) та який прив'язаний до конкретної муніципальної картки «Картка киянина» (за бажанням утримувача муніципальної картки «Картка киянина»); можливість здійснювати безготівкові платежі та зняття готівки; інші банківські послуги. Поряд з платіжним додатком «Картки киянина» містяться такі обов'язкові додатки, як ідентифікаційний, соціальний, транспортний. Також ця муніципальна картка передбачає підключення інших додатків за результатами їх реалізації (за бажанням утримувача муніципальної картки «Картка киянина»): комунальний, медичний, торговий, освітній та інші додатки (див. розділ 3 зазначеного вище Положення). Отже, муніципальна картка «Картка киянина» є іменною пластиковою платіжною картою.

Згідно з П. 14.5 ст. 14 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» користувачем електронного платіжного засобу може бути юридична або фізична особа. ЕПЗ, за допомогою якого можна ініціювати переказ з рахунка користувача, має дозволяти ідентифікувати користувача. П. 2 розділу II постанови Правління НБУ «Про затвердження Положення про порядок емісії електронних платіжних засобів і здійснення операцій з їх використанням» від 05.11.2014 № 705 передбачає два види ЕПЗ: 1) особисті ЕПЗ, які надаються емітентом фізичним особам, які не здійснюють підприємницької діяльності, та їх довіреним особам; 2) корпоративні (бізнесові) ЕПЗ, які надаються емітентом суб'єктам господарювання (юридичним особам або фізичним особам, які здійснюють підприємницьку діяльність, незалежну професійну діяльність).

Також НБУ дозволяє банку емітувати до рахунку, відкритого на ім'я малолітньої особи, фізичної особи, визнаної судом недієздатною, електронний платіжний засіб на ім'я її законних представників [батьків (усиновлювачів), опікунів] (див. п. 3 розділу II Постанови Правління НБУ від 05.11.2014 № 705).

Користувачі мають право використовувати особисті та корпоративні ЕПЗ для здійснення платіжних операцій відповідно до умов договору з емітентом та

вимог законодавства України. При цьому суб'єкти господарювання не мають права використовувати корпоративні ЕПЗ для виплати заробітної плати, виплат соціального характеру (див. п. 1 розділу III Постанови Правління НБУ від 05.11.2014 № 705).

За допомогою реквізитів ЕПЗ, нанесених на нього в графічному та електронному вигляді, може відбуватись ідентифікація користувача. ЕПЗ передається банком у власність користувача або надається йому в користування в порядку, визначеному договором про використання електронного платіжного засобу. Це є однією з обов'язкових умов договору відповідно до п. 9 розділу II Постанови.

ЕПЗ передається емітентом користувачу або представнику користувача через агента (юридичну особу, фізичну особу-підприємця, фізичну особу, якій банком на підставі укладеного з нею договору надано право здійснювати ідентифікацію та верифікацію клієнтів банку – фізичних осіб). Емітент має право передати ЕПЗ, емітований на ім'я користувача, довірчій особі або представнику користувача, що діє на підставі довіреності, виданої користувачем та посвідченої в установленому законодавством порядку. У даному разі емітент не несе відповідальності за проведення операцій з використанням такого ЕПЗ, виданого представнику за довіреністю. Але довірена особа/представник користувача не має права користуватись цим ЕПЗ, крім випадку емісії додаткового електронного платіжного засобу для довірчої особи (див. п. 1 розділу VI Постанови).

НБУ у п. 1 розділу VI своєї Постанови уточнює, що користувач зобов'язаний використовувати ЕПЗ відповідно до вимог законодавства України та умов договору, укладеного з емітентом, і не допускати використання ЕПЗ особами, які не мають на це законного права або повноважень.

Перед ініціюванням користувачем платіжної операції, у тому числі до надання ним згоди на проведення переказу, постачальник платіжних послуг (емітент, еквайр) зобов'язаний надавати держателю: 1) інформацію про комісійну винагороду за платіжну послугу; 2) можливість перевірити реквізити

документа на переказ. У разі отримання інформації про комісійну винагороду або після перевірки реквізитів документа на переказ держатель платіжної картки має право відмовитися від уже розпочатої операції (див. п. 11 розділу III Постанови).

Згідно з п. 12 розділу III даної Постанови у разі отримання готівки через банкомат безпосередньо перед ініціюванням операції еквайр також зобов'язаний ознайомити користувача з розміром власної комісійної винагороди за цю операцію. Дані про суму комісійної винагороди мають надаватися користувачу на екрані банкомата та/або друкуватися на паперових документах за операціями з використанням ЕПЗ. Після перегляду такої інформації держатель платіжної картки має право скасувати вже розпочату операцію.

Слід враховувати, що за одним рахунком користувача можуть відображатися операції із застосуванням різних видів виданих йому ЕПЗ однієї або кількох платіжних систем. Та за кількома рахунками користувача можуть відображатися операції із застосуванням лише одного виданого йому ЕПЗ (див. п. 4, п. 5 розділу III Постанови).

Інтенсивне зростання популярності інноваційних способів оплати сприяє сталому розвитку безготівкових розрахунків із використанням платіжних карток в Україні. За даними НБУ станом на кінець листопада 2019 року кожна п'ята активна платіжна картка в Україні є безконтактною [256]. Іншими словами карткові платежі здійснюються за допомогою безконтактних технологій двох видів: 1) PayPass/PayWave; 2) Google Pay/Apple Pay. Так, PayPass/PayWave (вбудований безконтактний чип-модуль) з використанням технології NFC передбачено для ЕПЗ міжнародними картковими платіжними системами відповідно MasterCard/Visa. А через Google Pay/Apple Pay (сервіси для мобільних платежів), які розроблені компаніями відповідно Google/Apple, здійснюються розрахунки за товари та послуги за допомогою мобільних пристроїв з використанням відповідного мобільного додатку та технології NFC, які працюють на платформі Android/iOS.

Водночас можна виділити ще один вид безконтактної технології для безготівкових розрахунків – це QR-коди, застосування яких широко розповсюджено у Китаї, а також в інших країнах Азії, про що вже зазначалось у підрозділі 3.1. Так, наприкінці липня 2019 року НБУ розробив проєкт Правил використання QR-коду для здійснення переказу коштів [35; 389].

На початку червня 2020 року НБУ було офіційно запроваджено єдині правила до формування QR-кодів та їх використання для здійснення безготівкових розрахунків (кредитових переказів) шляхом прийняття Правлінням НБУ постанови «Про затвердження Правил формування та використання QR-коду для здійснення кредитових переказів» від 28.05.2020 № 68, яка набрала чинності з 3 червня 2020 року [352, с. 349]. Аналогічні підходи до формування та використання QR-коду для здійснення кредитових переказів запроваджені багатьма країнами ЄС (Австрією, Німеччиною, Бельгією, Фінляндією та Нідерландами). Такий уніфікований інструмент має сприяти зручності безготівкових розрахунків, спрощенню сплати рахунків та обміну платіжними реквізитами. Єдиний підхід до вимог формування QR-кодів дає можливість підвищити швидкість розрахунків та знизити операційні ризики [566].

Враховуючи єдині вимоги до реквізитів QR-коду, фізичні особи можуть отримати цей QR-код до власного рахунку трьома різними способами: 1) безпосередньо в банку QR-код є роздрукованим на папері, який можна використовувати як додаток до договору; 2) QR-код формується автоматично за допомогою мобільного або інтернет-банкінгу, системи «клієнт-банк»; 3) самостійно сформувати QR-код, ввівши відповідні реквізити до генератору QR-кодів (це може бути спеціальний сервіс на сайті постачальника платіжних послуг) [389].

Просканувати QR-код можна за допомогою смартфона, завдяки чому зручно відбуваються заповнення платіжних реквізитів клієнтами банків та оплата товарів і послуг, наприклад, комунальних, а також переказ коштів з рахунку однієї фізичної особи на рахунок іншої. У вигляді платіжного

реквізиту QR-код можна використовувати на інвойсі (рахунку-фактурі) або платіжному дорученні, які передбачають виставлення певних сум до оплати. На сьогодні QR-коди застосовуються в багатьох країнах світу, де клієнти банків оплачують товари та послуги за їх допомогою в один дотик, використовуючи мобільний додаток, установлений на смартфоні. Та домінуючим регіоном у розвитку тренда такого виду мобільних платежів залишиться Азіатсько-Тихоокеанський регіон. Це пояснюється історичними, культурними, географічними факторами.

На сьогодні, використання платежів на базі ряду мобільних технологій від сервісів SMS до NFC-платежів стрімко зростає, що обумовлено декількома факторами: 1) глобальне поширення смартфонів; 2) поява різних швидких інноваційних способів оплати товарів та послуг, здійснення грошових переказів; 3) розвиток індустрії мобільного комерції. Сучасний найбільший потенціал попиту на ринку мобільних платежів в Україні та країнах ЄС має сегмент мобільних гаманців для банківських карт.

Мобільні платежі як різновид електронних платежів засновані на використанні мобільних портативних пристроїв з мобільними платіжними інструментами для отримання та передачі інформації, і подальшого здійснення транзакцій (платежів). Разом з цим, мобільні платежі є своєрідними способами, що дозволяють здійснювати оплату за товари та послуги за допомогою мобільного телефону. Переваги подібних технологій для покупців і продавців є досить прозорими. Для перших – це, насамперед, збільшення комфорту і мобільності, для других – це збільшення доступності послуг та можливість взаємодіяти з покупцем/клієнтом незалежно від його місця знаходження.

В Україні особливості емісії мобільних платіжних інструментів і здійснення операцій з їх використанням регулюється розділом IV Положення про порядок емісії електронних платіжних засобів і здійснення операцій з їх використанням, затвердженого постановою Правління НБУ від 05.11.2014 № 705. Згідно з правилами платіжної системи, умовами укладеного договору з платіжною організацією та вимогами цього Положення банк має право

здійснювати емісію електронних платіжних засобів у вигляді мобільного платіжного інструменту та обслуговування операцій з їх використанням.

Як уже зазначалось, здійснення користувачами за банківськими рахунками мобільних платежів з використанням мобільних платіжних інструментів відбувається з врахуванням функціональних можливостей і технологічних особливостей мобільних пристроїв, правил платіжної системи (внутрішньобанківських правил), умов договору та вимог даного Положення. Емітент (на сьогодні – це банк) надає користувачам можливість проводити мобільні платежі відповідно до функціональних можливостей мобільних платіжних інструментів через різні канали телекомунікаційних мереж оператора, які визначені в правилах платіжних систем і договорах, та безконтактним способом. При цьому операції з використанням мобільних платіжних інструментів можуть здійснюватись користувачами в будь-якому місці їх обслуговування за наявності відповідного платіжного пристрою, якщо інше не встановлено договором.

При використанні в Україні безконтактних мобільних платежів НБУ запровадив новий термін «платіжний застосунок», який до цього вживався вузьким колом представників-фахівців ринку безконтактних платежів для спеціального виділення серед інших мобільних додатків програм мобільних платежів, наприклад, Google Pay/Apple Pay, створені компанією Google /Apple, та служби електронного гаманця, що дозволяє здійснювати платежі з використанням певного мобільного пристрою та карток, токенизованих на такому мобільному пристрої. Але на рівні внутрішньобанківських правил термін «платіжний застосунок» не визначався. Наприклад, Ощадбанк у своєму договорі комплексного банківського обслуговування фізичних осіб, який розміщено на офіційному сайті цього банку, передбачав і на сьогодні закріплює особливості здійснення безконтактних платежів з використанням сервісу Google Pay/Apple Pay (див. п. 12.12 розділу 12 даного Договору) [55]. Проте, Ощадбанк у своїй наведеній у Договорі термінології не вживає поняття-неологізм «платіжний застосунок», який за змістом відповідає комп'ютерному

терміну «додаток» (англ. «application», «application software», «mobile application»). У той же час, НБУ під платіжним застосунком розуміє прикладну програму (програмне забезпечення), яка встановлена на технічному чи мобільному пристрої, що дозволяє вирішувати певні практичні завдання користувача ЕПЗ у сфері ініціювання платіжних або інших операцій (див п. 12 розділу I Постанови від 05.11.2014 № 705).

Разом з тим НБУ відкоригував раніше існуючий термін «платіжний додаток», під яким відтепер слід розглядати програмний засіб, розміщений в апаратно-програмному середовищі електронного платіжного засобу (магнітна смуга, чип контактний/безконтактний), за допомогою якого здійснюються платіжні та інші операції, передбачені договором (див. п. 11 розділу I Постанови від 05.11.2014 № 705). Але зміст даного терміну протирічить загальноприйнятому комп'ютерному терміну «мобільний додаток». Надана НБУ дефініція платіжного додатку більше відповідає технічному терміну «інтерфейс» (англ. «interface» – поверхність контакту, межа взаємодії), неоднакові визначення якого містяться у чинних нормативно-правових актах у різних сферах, наприклад, при регулюванні радіобладнання, ядерної та радіаційної безпеки, а також у пп. «w» п. 2 ст. 2 Регламенту Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 165/2014 від 04.02.2014 про тахографи на дорожньому транспорті [374]. На підставі аналізу чинного законодавства та технічного матеріалу щодо узагальнення визначення інтерфейсу можна зробити спробу формулювання його суті. Отже, інтерфейс – це програмний засіб здійснення взаємного впливу між елементами системи за встановленими правилами взаємодії. Для здійснення платежу, зняття готівки використовується або магнітна смуга чи чип контактний/безконтактний на платіжній картці, або чип безконтактний у мобільному пристрої (смартфоні, гаджеті тощо), без яких операція не відбудеться. Та це стає можливим лише при взаємодії з POS-терміналом зі спеціальним програмним забезпеченням для безконтактних платежів або банкоматом, або іншим електронно-технічним платіжним пристроєм. Таким чином, магнітну смугу чи чип контактний/безконтактний

можна вважати інтерфейсом – спільною межею платіжної картки та електронно-технічного платіжного пристрою (терміналу, банкомату тощо) разом із сукупністю правил і вимог до цих двох об'єктів, що забезпечують можливість та ефективність їх взаємодії через цю межу.

Згідно з п. 6 розділу III Положення про порядок емісії електронних платіжних засобів і здійснення операцій з їх використанням, затвердженого постановою Правління НБУ від 05.11.2014 № 705, користувачі виконують платіжні або інші операції, використовуючи платіжний застосунок, який пропонується емітентом згідно з порядком, визначеним у договорі з емітентом. Запропонований емітентом платіжний застосунок має відповідати вимогам відповідної платіжної системи щодо технологій захисту здійснення операцій з використанням ЕПЗ. У випадку здійснення користувачем платіжних операцій з використанням ЕПЗ через платіжний застосунок, не запропонований емітентом, останній не несе відповідальності за такі операції (див. п. 7, п. 8 розділу III цього Положення).

Слід звернути увагу, що 3 вересня 2019 року сім провідних постачальників мобільних платежів, що об'єднують 25 мільйонів користувачів, погодилися сприяти співпраці та міжнародним платежам через створення Європейської асоціації мобільних платіжних систем (European Mobile Payment Systems Association (EMPSA)), засновану в Цюріху, Швейцарії. EMPSA буде охоплювати Бельгію (Bancontact Payconiq), Німеччину та Австрію (Bluecode), Данію та Фінляндію (MobilePay), Португалію (SIBS / MB WAY), Швецію (Swish), Швейцарію (TWINT) та Норвегію (VIPPS) [604]. Очікується, що більше країн та мобільних платіжних систем приєднаються до асоціації протягом наступних місяців.

Дана організація сприятиме транскордонному співробітництву та забезпеченню можливості використання мобільних платіжних систем на міжнародному рівні шляхом їх уніфікації. Робота EMPSA спрямована на задоволення бажання користувачів використовувати свою локальну систему мобільних платежів на міжнародному рівні і розплачуватися за допомогою них

за кордоном. Ключовою ініціативою даної асоціації є створити стандарти ЄС для мобільних платежів у контексті конкурентоспроможної, інтероперабельної європейської структури для відновлення втраченої території в платіжному просторі.

На сьогодні актуальним є здійснення електронних правочинів дистанційним способом із застосуванням інформаційно-телекомунікаційних систем, наприклад, Інтернету. Усе це активно розвиває електронну комерцію як у всьому світі, так і в Україні. А невід'ємною частиною такої галузі можна вважати електронні платіжні засоби та платіжні системи, за допомогою яких можна здійснювати електронні платежі через мережу Інтернет.

Відповідно до ч. 1 ст. 13 Закону України «Про електронну комерцію» від 03.09.2015 [304] розрахунки у сфері електронної комерції можуть здійснюватися з використанням платіжних інструментів, електронних грошей, шляхом переказу коштів або оплати готівкою з дотриманням вимог законодавства щодо оформлення готівкових та безготівкових розрахунків, а також в інший спосіб, передбачений законодавством України. Та аналіз цієї норми дає підставу зробити висновок, що неоднозначне визначення в Законі України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» місця електронних грошей/електронних гаманців серед видів платіжних інструментів, а саме, приналежність їх до електронних платіжних засобів, та недотримання правильного розуміння процедури переказу коштів зумовили появу в Законі України «Про електронну комерцію» ще більш заплутаної та недосконалої регламентації використання платіжних інструментів під час розрахунків у сфері електронної комерції. Так, К. І. Беляков слушно зауважує, що в законотворчості мовні конструкції повинні додавати викладу логічності, послідовності, пов'язаності, системності. А вирішення проблеми впорядкування, стандартизації термінів є одним з головних напрямів удосконалення мови законодавчих актів [25, с. 77-78].

Як уже зазначалось у підрозділі 3.1, застосування платіжних інструментів передбачає різні їх види, у тому числі електронні гроші/електронні гаманці, які

можна вважати особливим електронним платіжним інструментом. Тому у даному випадку, враховуючи особливості випуску та використання електронних грошей, всерівно важко зрозуміти позицію законодавця, який виділяє та розглядає електронні гроші окремо від платіжних інструментів. Також слід указати, що саме за допомогою відповідного платіжного інструменту ініціюється переказ коштів, який передбачає рух певної суми безготівкових, готівкових, цифрових коштів з метою її зарахування на рахунок/електронний гаманець отримувача або видачі йому у готівковій формі. Отже, розрахунки у сфері електронної комерції здійснюються з використанням платіжних інструментів шляхом переказу коштів з дотриманням вимог законодавства щодо оформлення готівкових та безготівкових розрахунків, а також оплати в інший спосіб, передбачений законодавством України. У цілому чинне законодавство, яке регулює порядок здійснення розрахунків та платіжних операцій в Україні, включає у себе цілий ряд нормативно-правових актів за різною юридичною силою (закони та нормативно-правові акти НБУ). З огляду на це його можна узагальнити та назвати як законодавство у сфері здійснення платежів.

Водночас варто вказати, що зазначене вище спеціальне законодавство не містить таких понять, як «спосіб оплати», «спосіб платежу», «спосіб розрахунку». Хоча у ч. 2 ст. 13 Закону України «Про електронну комерцію» законодавець коректно уточнює, що способи, строки та порядок розрахунків у сфері електронної комерції визначаються в електронному договорі з урахуванням вимог законодавства України. Також зазначена у ч. 3 ст. 13 Закону особа, у тому числі оператор платіжної системи або інша особа, яка отримала оплату за товар, роботу, послугу відповідно до умов електронного договору, повинні надати покупцеві (замовнику, споживачу) відповідний електронний документ, що підтверджує факт отримання коштів, із зазначенням дати здійснення розрахунку.

Так, в Україні своєрідним способом оплати можуть виступати мобільні платежі на основі токенизованих банківських карток з використанням

мобільних пристроїв з технологією NFC. Відповідно до вимог чинного законодавства України мобільні оператори не можуть поєднувати послуги зв'язку з платіжними, у тому числі переказ коштів за допомогою прив'язки мобільного гаманця (балансу мобільного теефону) у мережі Інтернет, використовувати мобільні платежі для оплати товарів і послуг з мобільних гаманців, які функціонують у певній мобільній мережі, а також емісію електронних грошей. До кінця 2019 року мобільним оператором «Київстар» спільно з операторами «Lifecel» та «Vodafone» була запущена акція: користувачі могли здійснити грошові перекази на рахунки інших мобільних операторів зі зниженою комісією 0,5% [135], у той час, як в інших системах переказів коштів комісія дорівнює не менше 1%. Такі мобільні перекази можна вважати своєрідною альтернативою банківським карткам: мінімальна комісія, миттєве зарахування коштів, зручність переказу, можливість використовувати кошти для оплати товарів і послуг. Таким чином, мобільні опертори мають серйозні наміри щодо розвитку своїх фінансових сервісів.

У той же час, на базі мобільного оператора «Beeline», який діє в Казахстані, в цій країні було успішно реалізовано проєкт електронних грошей у співпраці з Альфа-банком, який випускав платіжні картки Visa й MasterCard, прив'язані до балансу рахунку Beeline на мобільному телефоні. Високий попит на ці картки пояснюється тим, що замість здійснення грошових переказів з картки на картку різних банків (p2p-перекази) клієнти лише поповнюють баланс мобільного телефону (здебільшого ця транзакція безоплатна для користувачів, на відміну від p2p-переказів). А далі, щойно гроші потрапляють на баланс, цією банківською карткою можна проводити оплати, знімати з неї гроші, здійснювати перекази тощо [105]. Хоча згідно з ч. 2 ст. 42 Закону Республіки Казахстан «Про платежі» від 26.07.2016 випускати електронні гроші мають тільки Національний Банк Республіки Казахстан, банки та Національний оператор пошти [163]. Але згідно з вимогами ст.ст. 12, 13, 42, 43, 44 Закону Республіки Казахстан «Про платежі» мобільний оператор «Beeline» є оператором системи електронних грошей на підставі договору, укладеного з

емітентом електронних грошей, Альфа-банком. З огляду на це, відповідно до законодавства Казахстану мобільний оператор може надавати послуги з прийому готівки для здійснення платежу без відкриття банківського рахунку відправника коштів, послуги з реалізації (розповсюдження) електронних грошей і платіжних карток; послуги з приймання та обробки платежів, що здійснюються з використанням електронних грошей та ін.

Також у Казахстані було впроваджено проєкт платіжного рішення Direct Carrier Billing, суть якого полягає у тому, що в GooglePlay Market або AppStore способом платежу прив'язується не банківська картка, а баланс мобільного телефону. У світовій практиці для здійснення онлайн-платежів це має популярність, тому що люди ще й досі не довіряють методу прив'язування банківської картки в мережі Інтернет. Або наприклад, дитині не можете відкрити платіжну картку, але в неї є номер мобільного телефону, тоді можете поповнити її мобільний рахунок (мобільний гаманець) відповідною сумою коштів, якими вона зможе скористатися [105]. Проте, в Україні таку практику не можливо реалізувати через певну заборону чинним законодавством мобільним операторам та іншим телеком- та інтернет-операторам надавати платіжні послуги, у тому числі і здійснення мікроплатежів.

Згідно з ст. 15 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні», п. 1.4 глави 1 постанови Правління НБУ «Про затвердження Положення про електронні гроші в Україні» від 04.11.2010 № 481 із змінами емісію електронних грошей в Україні мають право здійснювати виключно банки [325]. Також правове регулювання обігу електронних грошей здійснюється ст. 47 Закону України «Про банки та банківську систему» від 07.12.2000, ст.ст. 7, 40, 56, 67 Закону України «Про Національний банк України» від 20.05.1999. На сучасному етапі розвитку електронної комерції в Україні тільки 23 банки мають право здійснювати випуск електронних грошей відповідно до законодавства України. На сьогодні в грошовому обігу України в правових межах перебувають такі електронні гроші, як «FORPOST», «ALFA-

MONEY», MasterCard, Visa, ПРОСТІР, «Максі», «WALLET ONE», «ГЛОБАЛМАНІ», «ЕЛЕКТРУМ», ХРАУ [19].

Водночас слід звернути увагу на те, що електронні гроші є грошовим зобов'язанням емітента на пред'явника, інформація про яке зберігається на електронному пристрої як запис у спеціалізованих електронних системах. Враховуючи це, можна зробити висновок, що регулювання відносин у сфері використання електронних грошей здійснюється і ст. 190, ч.1 ст. 509, п.1. ч.1 ст. 512, ч.3 ст. 656 Цивільного кодексу України, а не лише спеціальними нормативно-правовими актами. На жаль, у зазначених вище Законах відсутні є прямі вказівки та посилання про їх взаємозв'язки з нормами Цивільного кодексу України. У зв'язку з цим постає питання щодо необхідності подальшого удосконалення чинного законодавства у даній сфері.

В. О. Рядінська вважає, що електронні гроші спроможні виконувати «класичні» функції грошей, сформульовані класиками економічної теорії (міри вартості, засобу накопичення, обігу, засобу платежу; світових грошей). Погоджуючись з позицією вченої, слід звернути увагу, що електронні гроші являють собою складний економічний, технічний та правовий інститут, що використовується як засіб оплати за товари та послуги, забезпечує товарно-грошовий обіг, широко застосовується в міжнародних розрахунках та дає змогу зберігати частину отриманих доходів з метою їх використання в майбутньому [392, с. 190-191].

Законодавець під електронними грошима розуміє одиниці вартості, що зберігаються на електронному пристрої, приймаються як засіб платежу іншими особами, ніж особа, яка їх випускає, і є грошовим зобов'язанням цієї особи, що виконується в готівковій або безготівковій формі (див. ст. 15 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні»).

Так, прирівнюючи електронні одиниці вартості до засобу платежу, у чинному законодавстві не передбачається саме визначення терміну «засіб платежу». Замість нього широко застосовується поняття «платіжний засіб», яке міститься в ст. 192 Цивільного кодексу України, ст. 35 Закону України «Про

Національний банк України» і ст. 3 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні», ч. 2 ст. 5 Закону України «Про валюту і валютні операції» щодо визначення гривні як єдиного законного платіжного засобу на території України. Хоча в свій час, п. 1 ст. 3 Декрету Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» від 19.02.1993 (вратив юридичну силу) передбачав валюту України (гривню) як єдиний законний засіб платежу на території України, який приймається без обмежень для оплати будь-яких вимог та зобов'язань, якщо інше не передбачено чинним законодавством України [200, с. 70].

Актуальною на сьогодні залишається позиція НБУ щодо можливості вважати електронні гроші, які випускаються й іншими, ніж НБУ, банками, електронними замінниками банкнот і монет (замінником готівки) та грошовим зобов'язанням емітента. Електронні гроші використовуються як засіб здійснення платежів, приймаються обмеженим колом осіб, надаються емітентом в обмін на кошти у готівковій або безготівковій формі і відповідно до законів України [362]. Та відповідно до пп. «в» п. 6, пп. «в» п. 5 ч. 1 ст. 1 нового Закону України «Про валюту і валютні операції» від 21.06.2018 електронні гроші, номіновані у гривні, вважаються національною валютою, а електронні гроші, номіновані у грошових одиницях іноземних держав та (або) банківських металах – іноземною валютою. Таким чином, електронні гроші законодавчо визнані валютними цінностями.

Водночас потрібно вказати про наявність співвідношення понять «цифрові гроші», «електронні гроші», «віртуальні валюти», які через відсутність на законодавчому рівні чітко визначеного термінологічно-понятійного апарату часто ототожнюються та замінюються одні одними. Так, у червні 2014 року FATF (англ. The Financial Action Task Force – Міжнародна група з протидії відмиванню брудних грошей (ФАТФ)) у своєму Звіті «Віртуальні валюти – основні визначення та потенційні ризики у сфері AML (англ. anti-money laundering – протидія відмиванню грошей) та CFT (англ. counter-terrorist financing – боротьба з фінансуванням тероризму)» визначає

цифрову валюту через цифрове вираження віртуальної (нефіатної) валюти або електронні (фіатні) гроші. Тому термін «цифрова валюта» може бути взаємозамінним з терміном «віртуальна валюта» [605, с. 4]. З позиції FATF, цифрове вираження є чимось у вигляді цифрових даних, тобто комп'ютеризованих даних, які передбачені дискретними (переривчастими) значеннями для втілення інформації, на відміну від безперервних або аналогових сигналів, які ведуть себе безперервно або представляють інформацію за допомогою безперервної функції. Такий фізичний об'єкт, як флешка або біткоїн, може містити цифрове вираження віртуальної валюти, але, зрештою, валюта функціонує лише як така, якщо вона пов'язана цифровим шляхом через Інтернет з системою віртуальної валюти [605, с. 13].

Отже, цифрові гроші можуть бути двох різновидів: 1) електронні гроші; 2) віртуальні валюти. При цьому електронні гроші як механізм цифрового переказу фіатної валюти в електронному вигляді переказують вартість, яка має статус законного платежу, а віртуальні валюти – не є фіатними. У п. 8 Директиви 2018/843/ЄС (5AMLD) передбачено поняття «фіатні валюти», під якими слід розуміти монети та банкноти, що є законними засобами платежу, та електронні гроші, які приймаються в якості засобу обміну в державі-емітенті. Таким чином, відповідно до міжнародних та європейських стандартів віртуальні валюти та електронні гроші не є тотожними. Також варто додати, що електронні гроші можуть мати вигляд наперед оплачених карток багатоцільового використання або у вигляді передплачених програмних продуктів у мережі Інтернет. Поряд з електронними грошима потрібно ще виділити цифрові валюти центральних банків, які можуть випускати власну електронну валюту як альтернативу наявним засобам та інструментам роздрібних платежів.

Разом з тим, існує принципова різниця між електронними грошима та звичайними безготівковими грошовими коштами. Вона полягає у тому, що безготівкові гроші пов'язані з конкретним банківським рахунком та у більшості випадків і з банківською пластиковою картою фізичної особи, а електронні

гроші – з конкретним електронним гаманцем, за допомогою якого можна отримувати або відправляти платежі практично миттєво через комп'ютер чи мобільний телефон з виходом до Інтернету. При цьому немає необхідності звертатись до банку для укладання договору та відкриття рахунку, а також надавати певні документи. Значна перевага електронних грошей полягає в тому, що майже всі операції з ними відбуваються в режимі он-лайн і займають дуже мало часу. А здійснення будь-якої операції з використанням банківської картки, навпаки, обов'язково вимагає доступ до банківського рахунку.

Обов'язково слід враховувати, що електронні гроші діють як наперед оплачений платіжний інструмент на пред'явника на відміну від переказу безготівкових чи готівкових коштів. Згідно з абз. 13 п. 1.3 глави 1 Положення про електронні гроші в Україні наперед оплачена картка багатоцільового використання – матеріальний або віртуальний засіб, що містить електронний пристрій з електронними грошима або забезпечує доступ до електронних грошей, що зберігаються на електронному пристрої. Під електронним пристроєм НБУ розглядає чип, що міститься на пластиковій картці або на іншому носії, пам'ять комп'ютера тощо, які використовуються для зберігання електронних грошей (див. абз. 3 п. 1.3 глави 1 Положення). Але останній термін не є вдалим, оскільки він асоціюється з закріпленими на рівні закону поняттями «платіжний пристрій», «платіжний термінал як електронний пристрій» (див. п. 1.32², п. 1.32¹ ст. 1 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні»). Зміст електронного пристрою у розумінні НБУ більше відповідає сутності певного виду електронного носія, на якому зберігаються електронні гроші, – це електронний гаманець. Нормами Директиви 2009/110/ЄС встановлено, що управління електронними грошима здійснюється його власником через передбачений для цього спеціальний електронний рахунок (електронний гаманець).

Таким чином, під час оплати електронними грошима відбувається зарахування одиниць вартості на спеціальний електронний носій отримувача (суб'єкта господарювання, фізичної особи) без використання банківських

рахунків цього платника, що породжує юридичні наслідки і свідчить про виконання операції, яка прирівнюється до платіжної [469, с. 32]. Водночас, електронні гроші забезпечуються реальними грошима у безготівковій та/або готівковій формі емітента і можуть бути обміняні на них отримувачем у будь-який час.

З метою подальшої адаптації порядку використання електронних грошей до норм ЄС у цій сфері НБУ у своїй проєкті постанови пропонує визначити порядок використання електронних гаманців. Під електронним гаманцем доречно розглядається обліковий запис емітента, оператора, агента, торговця та користувача, що згенерований/створений в процесинговій системі/програмному забезпеченні емітента/оператора для обліку, зберігання та здійснення з електронними грошима операцій, визначених цим Положенням [314].

Електронні гроші, виступаючи попередньо оплаченим платіжним продуктом, не є одноцільовими платіжними засобами. Згідно з абз. 3 п. 1.1 глави 1 Положення дія цього нормативно-правового акту не поширюється на діяльність осіб, які здійснюють випуск та/або обслуговування таких наперед оплачених карток одноцільового використання: дисконтних карток торговців, карток автозаправних станцій, квитків для проїзду в міському транспорті тощо, які приймаються для здійснення платежів виключно їх емітентами.

В Європейському Союзі порядок використання електронних грошей при розрахунках та правила здійснення діяльності з їх емісії регулюються спеціальною Директивою 2009/110/ЄС від 16.09.2009 Європейського Парламенту та Ради щодо започаткування та здійснення діяльності установами – емітентами електронних грошей та пруденційний нагляд за ними, що вносить зміни до Директиви 2005/60/ЄС та 2006/48/ЄС, та скасовує Директиву 2000/46/ЄС [51]. Відповідно до ст. 2 зазначеної Директиви електронні гроші означають представлену у вимозі до емітента грошову вартість, що зберігаються на електронному пристрої, в тому числі магнітному, випускаються для отримання коштів з метою здійснення платіжних операцій та приймаються фізичною або юридичною особою, відмінною від установи –

емітента електронних грошей. Дане визначення є вдалим і достатньо широким, яке охоплює різноманітні сучасні та майбутні форми прояву електронних грошей на основі наперед оплачених карток багатоцільового використання, смарт-карток, програмного забезпечення в Інтернеті, у тому числі і відступлення права вимоги внаслідок передання кредитором своїх прав третій особі, тощо.

На підтвердження викладеного вище можна навести положення міжнародного документа Європейського центрального банку «Звіт про електронні гроші» ще за серпень 1998 року, відповідно до якого електронні гроші розглядаються у широкому значенні. Це грошова вартість, яка зберігається в електронному вигляді на технічному пристрої і може широко використовуватись для здійснення платежів підприємствам іншим, ніж емітент, без необхідності використання при цьому банківських рахунків, але яка діє як передплачений документ на пред'явника [575].

Цікавим відображенням норм Директиви 2009/110/ЄС щодо визначення електронних грошей шляхом офіційного закріплення їх понять у національних законодавствах можна вважати п. 67 ст. 1 Закону Республіки Казахстан «Про платежі та платіжні системи» від 26.07.2016 [163], у ст. 3 Закону Молдови «Про платіжні послуги та електронні гроші» від 18.05.2012 [168] та ст. 274 Банківського кодексу Республіки Білорусь від 25.10.2001 [20].

Підсумовуючи викладене вище, можна зробити висновок, що на відміну від запропонованого у Директиві 2009/110/ЄС визначення поняття «електронні гроші» в українському законодавстві сам зміст даного терміну зрозуміти складно. Тому пропонуємо дещо його уточнити. Таким чином, електронні гроші означають одиниці вартості, що зберігаються на електронному пристрої, передбачаються для отримання коштів у готівковій або безготівковій формі з метою здійснення платіжних операцій та приймаються іншими особами, ніж особа, яка їх випускає, і є безстроковим грошовим зобов'язанням цієї особи на пред'явника.

На сьогодні відповідно до п. 1.3 Положення про електронні гроші в Україні замість системи електронних грошей вживається дефініція у значенні використання електронних грошей як «сукупність відносин між емітентом, оператором, агентами, торговцями та користувачами щодо здійснення випуску, розповсюдження, розрахунків, обміну, погашення електронних грошей та поповнення електронними грошима електронних пристроїв» [325]. Так, НБУ встановлює чіткий перелік операцій, які можна здійснювати, використовуючи електронні гроші. Але, на нашу думку, у цьому випадку краще застосовувати поняття «система електронних грошей», а не «використання електронних грошей», оскільки в межах певної системи відбуваються відповідні платежі електронними грошима. Згідно з п. 1.6 глави 1 Положення емітент, оператор, агенти, торговці та користувачі зобов'язані здійснювати операції з електронними грошима відповідно до вимог цього Положення, інших нормативно-правових актів НБУ, умов укладених договорів і правил використання електронних грошей, узгоджених з НБУ (правил здійснення операцій з електронними грошима в платіжній системі, створеній НБУ, – наприклад, ПРОСТІР) [231, с. 94].

П. 1.4 глави 1 Положення передбачає, що банк має право надавати своїм клієнтам, у тому числі шляхом укладення з юридичними особами агентських договорів, такі фінансові послуги у сфері використання електронних грошей: 1) розповсюдження електронних грошей; 2) здійснення обмінних операцій з електронними грошима; 3) надання засобів поповнення електронними грошима електронних пристроїв; 4) приймання електронних грошей в обмін на готівкові/безготівкові кошти. Згідно з п. 1.5 глави 1 Положення емітент (банк) зобов'язаний вести облік коштів, які надходять від користувачів та/або агентів як оплата електронних грошей, на окремому рахунку емітента за кожною платіжною системою та за кожним видом електронного гаманця. У п. 15.4 ст. 15 Закону «Про платіжні системи та переказ коштів» закріплено вичерпний перелік комерційних агентів електронних грошей з його деталізацією у

Положенні про електронні гроші в Україні: 1) агент з розповсюдження; 2) агент з поповнення; 3) агент з обмінних операцій; 4) агент з розрахунків.

Варто відмітити, що для реалізації емітентом заходів у сфері запобігання легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, а також вимог, передбачених Регламентом (ЄС) 2015/847 про інформацію, що супроводжує грошові перекази та Директивою (ЄС) 2015/849 про запобігання використанню фінансової системи для цілей відмивання грошей або фінансування тероризму, НБУ запровадив: ідентифікацію, верифікацію користувачів електронних грошей; вимоги щодо супроводження операції з використанням електронних грошей інформацією про платника та отримувача; посилення вимог щодо контролю емітента за діяльністю комерційних агентів, зокрема, зобов'язати агента відкривати в емітента окремий поточний рахунок для здійснення агентської діяльності та не передавати свої повноваження за агентським договором іншим суб'єктам господарювання і фізичним особам [146; 314].

Порядок здійснення операцій з електронними грошима та максимальна сума електронних грошей на електронному пристрої, що перебуває в розпорядженні користувача, визначаються нормативно-правовими актами, у тому числі постановою Правління НБУ «Про затвердження Положення про електронні гроші в Україні» від 04.11.2010 № 481 [325].

З розвитком електронній комерції у багатьох країнах світу стає можливим розраховуватись криптовалютою за товари, послуги, роботи з продавцями, які готові брати таку валюту для відповідної оплати, а також здійснювати торгівлю на біржах нарівні з долларом, євро та іншими національними валютами. У сучасному світі технологій існує понад тисячу видів криптовалют, кожен з яких наділено можливістю моментального онлайн-переказу.

В окремих країнах світу (наприклад, США, Канада, Австралія, Японія, Велика Британія, Австрія, Ліхтенштейн, Швейцарія, ОАЕ) за умов швидкого розвитку цифрового середовища та неймовірного прагнення впроваджувати

новітні фінансові технології при розрахунках починає активно застосовуватись криптовалюта. Статистичні інформаційні показники обігу криптовалюти в Україні свідчать про активне використання українцями даного віртуального еквіваленту реальних грошей з метою захисту останніх від інфляції. Однією з найпоширеніших віртуальних альтернатив традиційним валютам є біткоїн (Bitcoin). За даними іноземних експертів Україна входить до ТОП-10 країн світу за кількістю користувачів Bitcoin [470].

Дійсно, замість традиційних грошей, рух яких відзеркалюється на банківських рахунках, ідеологи мережевого комп'ютингу запропонували процедуру криптографічного шифрування з наступною верифікацією у кіберпросторі [91, с. 87]. Біткоїн та інші криптовалюти побудовані на технології блокчейн. Суть цієї технології розкривається через розуміння цифрового децентралізованого розподіленого реєстру бази даних, що розподілено між декількома мережевими вузлами (нодами), кожен з яких отримує дані з інших вузлів і зберігає повну копію реєстру. При цьому не має єдиного центру зберігання та реєстрації даних [114, с. 9]. Отже, будь-яка криптовалюта є децентралізованою, оскільки вона не має єдиного центрального емісійного центру, а її випуск та видобуток (майнінг) безпосередньо здійснюють учасники віртуальної мережі за допомогою використання обчислювальних потужностей електронного обладнання, що у цілому підтримує подальше функціонування цієї мережі. Такі користувачі – емітенти (майнери), які вирішують, хто і як буде користуватись криптовалютою.

Так, станом на вересень 2019 року групою фахівців у сфері технології блокчейн та індустрії цифрових валют міжнародної юридичної компанії «Perkins Coie» була підготовлена аналітична таблиця з розширеною інформацією щодо правового регулювання цифрових валют (цифрових грошей центральних банків держав та криптовалют) у різних країнах світу [498]. Наприклад, Венесуела є однією з перших країн, в якій урядом держави випущена криптовалюта Petro, що приймається Банком Венесуели та підтримується нафтовими активами [561].

Міжнародна практика свідчить про існування різних варіантів правового регулювання криптовалют у світі. І це залежить від того, що розуміє законодавець тієї чи іншої держави під криптовалютою: товар, нематеріальний актив, гроші, власність (майно), еквівалент майнової цінності, об'єкт грошових переказів, платіжний засіб чи фінансовий інструмент, спосіб платежу чи обміну тощо. У такому стані розгляду проблеми дещо ускладнюється процес легалізації діяльності з використанням криптовалют, і як наслідок – виникнення спірних питань щодо оподаткування операцій, пов'язаних з криптовалютами.

У США правовий статус криптовалют обумовлено особливостями правової системи, за якої діють як загальне федеральне право, так і окреме право штатів. У США оцифровані валюти розглядаються одночасно як аналог грошей [540], як об'єкт грошових переказів (Money Transmission) [606], як власність (Property) [537] і як біржові товари [491]. З огляду на внесення ясності щодо регулювання криптовалют у квітні 2019 року Уоррен Девідсон та Даррен Сото представили у конгресі проєкт закону «Про таксономію токену від 2019 року» (Token Taxonomy Act of 2019), згідно з яким внести поправки до Закону про цінні папери (1933) та Закону про цінні папери (1934) з метою виключення цифрових токенів з визначення цінного паперу. Також цим законопроєктом передбачається доручити Комісії з цінних паперів і бірж (SEC) прийняти певні нормативні зміни щодо цифрових пристроїв, захищених криптографією з відкритим ключем, для коригування оподаткування віртуальних валют, що зберігаються на індивідуальних пенсійних рахунках, для звільнення від оподаткування обміну однієї віртуальної валюти на іншу, а також запровадити як виняток, мінімальне оподаткування доходів, отриманих від продажу або обміну віртуальної валюти, крім грошових коштів і для інших цілей [600]. Цей законопроєкт перебуває на розгляді в Конгресі США.

Наприкінці 2019 року американський конгресмен Пол Госар вносить проєкт закону «Про криптовалюту від 2020 року» (Crypto-Currency Act of 2020), відповідно до якого криптоактиви пропонується поділяти на три види: 1) криптобіржовий товар; 2) криптоцінний папір; 3) криптовалюта. При цьому

державне регулювання за кожним видом криптоактивів має здійснюватись відповідно: 1) Комісія з торгівлі товарними ф'ючерсами (CTFC); 2) Комісія з цінних паперів і бірж (SEC); 3) Мережа з питань боротьби з фінансовими злочинами (FinCEN) [497].

Цікавою є спільна правова позиція вчених А. Т. Ковальчука та С. Г. Стеценка щодо врегулювання відносин у сфері криптовалютного ринку. У даному випадку важливим є утвердження на національних теренах законодавчо-правових передумов для запуску публічних реєстрів обліку широкого масиву криптовалютних угод. При цьому, не посягаючи на автономність відносин, в яких застосовується грошово-фінансова діджиталізація, закріплювати в них верховенство права шляхом визначення і розвитку цивілізаційного інструментарію, який дозволить упереджувати небезпеки та зловживання в ІТ-сфері [90, с. 44-45].

Країни-члени ЄС не зайняли єдиної правової позиції щодо визначення юридичного статусу криптовалют, які приймаються фізичними та юридичними особами як засіб обміну, що може бути переданий, збережений або проданий в електронному вигляді [251, с. 226]. Так, Європейський Суд рекомендував усім країнам-членам Євросоюзу виключити криптовалюту з числа активів, що підлягають оподаткуванню ПДВ. Разом з тим, у зв'язку з розвитком використання у розрахунках криптовалют та пов'язаної з цим діяльності постачальників/надавачів ощадних гаманців, які надають послуги щодо захисту приватних криптографічних ключів від імені клієнтів з метою збереження, розміщення або передачі криптовалют, 30 травня 2018 року була прийнята Директива 2018/843/ЄС (англ. – 5th Anti-Money Laundering Directive (5AMLD)), якою були внесені зміни, зокрема до Директиви 2015/849/ЄС про запобігання використанню фінансової системи для відмивання грошей та фінансуванню тероризму, а також Директив 2009/138/ЄС і 2013/36/ЄС [501]. Прийнята Директива 2018/843/ЄС спрямована на протидію анонімності і вслякому приховуванню фінансових операцій, а також забезпечення максимальної прозорості в інформації щодо ведення бізнесу та його бенефіціарів [211, с. 643].

Саме нормами цієї Директиви введено поняття віртуальної валюти. Відповідно до оновленого змісту статті 3 Директиви 2015/849/ЄС) у пункті 8 цієї статті віртуальна валюта визначається як цифрове вираження вартості, яка не випускається або не гарантується центральним банком/державним органом, не обов'язково є прив'язаною до юридично встановленої валюти і не має юридичного статусу валюти або грошей, але приймається фізичними та юридичними особами як засоби обміну, а також яку можна переказувати, зберігати і продавати в електронній формі.

В Україні на сьогодні правовий статус криптовалюти однозначно ще не визначено. Так, у нашій країні 25 вересня 2017 року вперше у світі відбулася електронна трансатлантична угода з обміну нерухомості на криптовалюту. Підприємець Марк Гінзбург фактично обміняв свою київську київську на Ethereum. Оскільки правовий статус криптовалют в Україні не визначений, то правники з юридичної фірми Юскутум застосували саме це формулювання. В процесі угоди сторони використали смарт-контракт блокчейну Ethereum [112]. Це було пов'язано з тим, що прямої законодавчої заборони на розрахунки з використанням криптовалюти в Україні не існує. Тому наявність окремих роз'яснень, рекомендацій НБУ з цього питання не здійснює правового врегулювання криптовалютних відносин в нашій державі.

Як уже зазначалось вище, з 28 квітня 2020 року набув чинності Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» у новій редакції від 06.12.2019, п. 13 ч. 1 ст. 1 якого впроваджується термін «віртуальний актив», під яким слід розуміти цифрове вираження вартості, яким можна торгувати у цифровому форматі або переказувати і яке може використовуватись для платіжних або інвестиційних цілей [306]. Дане визначення відповідає вимогам зазначеної вище Директиви 2018/843/ЄС. Відповідно п. 5 ч. 1 ст. 18 цього Закону державне регулювання і нагляд у сфері запобігання та протидії легалізації «брудних»

коштів щодо постачальників послуг, пов'язаних з обігом віртуальних активів, здійснюються Міністерством цифрової трансформації України.

Згідно з ст. 6 даного Закону до переліку суб'єктів первинного фінансового моніторингу додаються компанії, які надають послуги з обміну, зберігання, реалізації, переказу електронних грошей а також компанії, діяльність яких пов'язана з обігом віртуальних активів, у тому числі криптовалют. Відповідно до ч. 3 ст. 14 Закону біржі, обмінники, банки або інші компанії, які здійснюють платежі в електронних грошах, криптовалютах в еквіваленті, що дорівнює 30 тисяч гривень або перевищує цю суму, повинні перевірити таку операцію і зібрати докладну інформацію про клієнта. А користувач є зобов'язаним надати вичерпну інформацію про походження і призначення своїх електронних грошей, криптовалют. При цьому переказ у межах України та за її межами з використанням будь-яких електронних платіжних інструментів, у тому числі криптовалют на суму, що є меншою ніж 30 тисяч гривень, також супроводжується відповідною обов'язковою інформацією, передбаченою ст. 14 нового закону у сфері фінансового моніторингу.

Поряд із зазначеним вище варто зауважити, що на розгляді у відповідних комітетах Верховної Ради України перебуває проєкт Закону «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законів України щодо оподаткування операцій з криптоактивами» від 15.11.2019 № 2461 [298]. Цим законопроєктом дається визначення віртуального активу, відмінне від поняття «віртуальний актив» у п. 13 ч. 1 ст. 1 нового Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення». Ініціатори законопроєкту № 2461 розглядають віртуальний актив як особливий вид майна, який є цінністю у цифровій формі, яка створюється, обліковується та відчужується електронно. До віртуальних активів належать криптоактиви, токен-активи та інші віртуальні активи. У законопроєкті передбачені поняття «криптоактив», «операція з криптоактивами»,

«розподілений реєстр», «токен» і «токен-актив». Криптоактив визначається як вид віртуального активу у формі токену, який створюється, обліковується та відчужується в розподіленому реєстрі та не посвідчує майнових та/або немайнових прав власника криптоактиву. Таким чином, за криптовалютою, як й іншими видами віртуальних актів, пропонується закріпити правовий статус певного виду майна, який регулюється Цивільним кодексом України (далі – ЦКУ).

Проте, на нашу думку, враховуючи правила юридичної техніки, не можна спеціальним законом у сфері внесення змін до Податкового кодексу України щодо оподаткування операцій з криптоактивами передбачати внесення змін до ЦКУ та Господарського кодексу України (далі – ГКУ), зокрема до ч. 1 ст. 190 ЦКУ, ч. 1 ст. 139 ГКУ, для загального врегулювання правового статусу криптоактивів.

Також слід зазначити, що 16 вересня 2020 року у Верховній Раді України зареєстровано доопрацьований проєкт Закону «Про віртуальні активи» № 3637. У п. 1 ч. 1 ст. 1 законопроекту віртуальний актив визначається як сукупність даних в електронній формі, яка має вартість та існує в системі обігу віртуальних активів. Віртуальний актив може бути як самостійним об'єктом цивільного обороту, так і посвідчувати майнові або немайнові права, зокрема, права вимоги на інші об'єкти цивільних прав [284]. Отже, дане поняття за змістом дещо відрізняється від терміну «віртуальний актив», який уже закріплено у п. 13 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» у новій редакції від 06.12.2019. У той же час розглянуте вище визначення віртуального активу є більш пов'язаним з поняттям «криптоактив», яке міститься у законопроекті № 2461. При цьому позитивною нормою можна вважати ч. 7 ст. 4 законопроекту № 3637 щодо заборони використання віртуальних активів як засобу платежу на території України. Оскільки таке правове положення спрямовано на забезпечення дотримання вимог у сфері

протидії використанню віртуальних активів для легалізації злочинних доходів та фінансування тероризму.

Підсумовуючи викладене вище, можна зробити висновок, що український законодавець схиляється до позиції визначення криптовалюти як нематеріального (цифрового) фінансового активу, а також пропонується закріпити за криптоактивами статус інституту цивільного права у вигляді одного з видів майна шляхом внесення відповідних змін до ч. ст. 190 ЦКУ. При цьому суб'єктом державного регулювання і нагляду у сфері запобігання та протидії легалізації злочинних доходів щодо постачальників послуг, пов'язаних з обігом віртуальних активів передбачено Міністерство цифрової трансформації України. Та, на нашу думку, органами державного регулювання обігу криптоактивів, у тому числі, криптовалюти, можуть бути і НБУ, і НКЦПФР. Крім того, слід враховувати, надмірна зарегульованість фінансових послуг на ринку криптовалют може дати негативний зворотній результат – зменшення обсягу торгівельно-розрахункових операцій, інвестицій, обмеження розвитку технологій у фінансовому секторі тощо.

Ряд актуальних і на сьогодні питань у сфері правового регулювання операцій з електронними грошима в Україні, а також визначення та розкриття фінансово-правової природи електронних грошей відображені в окремих наукових публікаціях авторки [202, с. 116-123; 205, с. 76-80; 214, с. 208-210; 216, с. 184-191; 229, с. 153-156; 231, с. 133-146; 249, с. 188-189; 251, с. 223-229]. Отже, електронні гроші мають правовий статус засобу платежу на території України, та з метою захисту прав і законних інтересів власників електронних грошей від протиправних дій третіх осіб, а також запобігання та протидії використанню електронних грошей для легалізації злочинних доходів та фінансування тероризму правове забезпечення обігу електронних грошей вимагає постійного удосконалення. Як уже зазначалось, віртуальні активи не є предметом цього дослідження, та вони, як цифрове вираження вартості, можуть використовуватись для платіжних цілей. З огляду на перспективи розвитку використання електронних грошей та віртуальних валют для здійснення

розрахунків в електронній комерції слід зазначити, що правові питання у цих сферах відносин потребують подальшого наукового дослідження. Таким чином, можна зробити узагальнюючий висновок, що модернізація платіжних інструментів та платіжних систем є природнім напрямом їх еволюції, що позитивно впливатиме на розвиток світової фінансової системи та скорочення тіньової економіки завдяки адекватному правовому регулюванню.

3.3 Вплив інноваційних фінансових технологій на діяльність платіжних систем: правові аспекти

У сучасному світі цифрових технологій споживач стає більш вимогливим до платіжних послуг, які надаються банками, небанківськими установами, операторами поштового зв'язку, платіжними системами та іншими постачальниками платіжних послуг. У своєму підході щодо удосконалення безготівкових платежів користувач, у першу чергу, розглядає проведення платежів у реальному часі. Крім того, платіжні технології мають забезпечувати швидкість, мобільність, доступність, простоту і зручність роботи з платежами, а також бути менш формалізованими, більш персоналізованими, дешевими та безпечними для управління користувачем власними грошима.

Так, цифрова революція створила передумови для розвитку новітніх технологій мобільної та інтернет сплати послуг, що визначило появу нових форм платіжних сервісів, на врегулювання діяльності яких в ЄС спрямована Директива 2015/2366/ЄС про платіжні послуги на внутрішньому ринку (PSD2). Дана Директива, визнаючи онлайн-платежі, онлайн-банкінг та координуючи різні інноваційні технологічні схеми платежів, передбачає більш ліберальний підхід до залучення нових учасників європейського ринку платіжних послуг з метою його гармонізації [205, с. 76].

З метою забезпечення розвитку ринку фінтеху, цифрових технологій та платформ регуляторів, що є складовою одного з напрямів Стратегії розвитку

фінансового сектору України до 2025 року, НБУ рішенням Правління затвердив Стратегію розвитку фінтеху в Україні до 2025 року. Дана Стратегія передбачає покроковий план створення в Україні повноцінної фінтех-екосистеми з інноваційними фінансовими сервісами та доступними цифровими послугами. НБУ під фінансовими інноваціями або фінтехом розглядає галузь, що охоплює компанії, які поєднують технології та інновації для забезпечення “безшовного” платіжного досвіду та інклюзивного сервісу для кінцевого споживача фінансових послуг [353]. З огляду індексу прийняття глобального фінтеху [512] та проведеного опитування українських банків і фінтехкомпаній за 2019 рік у рамках проєкту USAID «Трансформація фінансового сектору» [176; 434] фінтехкомпанії сприймаються як організації, що поєднують інноваційні бізнес-моделі й технології для сприяння, посилення та трансформації фінансових послуг.

Виходячи з проаналізованої інфографіки НБУ, в Україні однозначно найпоширенішими фінтехнапрямами можна вважати такі, як платежі та грошові перекази, мобільні гаманці, необанки, блокчейн і криптовалюти [353]. На сьогодні показовою технологічною тенденцією є впровадження багатоканального банкінгу, завдяки якому користувач через веб-сайт може ініціювати супровід постачальника фінансових послуг, продовжити у будь-якому популярному месенджері та завершити, уклавши угоду через спеціальний застосунок дистанційного обслуговування – клієнт-банк. Дані між каналами безперебійно синхронізуються, щоб забезпечити користувачеві ефект присутності [176, с. 7]. Так, на основі штучного інтелекту (англ. – AI) надається можливість великим постачальникам фінансових послуг своєчасно реагувати на споживчі та економічні тенденції в режимі реального часу. Згідно зі звітом компаній Econsultancy та Adobe під назвою «2019 Digital Trends: Financial Services in Focus» (Цифрові тенденції фінансових послуг у 2019 році) 33 %, що порівняно з 20% минулого року, постачальників фінансових послуг у всьому світі вже використовують штучний інтелект (AI) у своїх операціях [499].

Криза, викликана пандемією коронавірусу, наочно продемонструвала важливість добре функціонуючих платіжних систем та постачальників платіжних послуг. З врахуванням такої епідемічної ситуації, а також змін, викликаних зростаючими потребами клієнтів, діями державних регуляторів, інноваційними технологіями та посиленням конкуренції Європейська банківська федерація (EBF), Європейська асоціація кооперативних банків (EACB) та Європейська група по заощадженням і роздрібним банківським операціям (ESBG) склали своєрідний прогноз для платіжного ринку ЄС на найближчі п'ять років. У підготовленому загальному документі «Payments Policy for Europe: Direction for The Next Five Years» [560] головним пріоритетом названо розвиток миттєвих платежів по всій території ЄС. Зокрема, наголошується на важливості зниження домінування на ринку не європейських платіжних систем (Visa та MasterCard). Як наголошується в звіті, залежність від таких гравців створює економічні, політичні та операційні ризики, які можуть завдати шкоди європейській економіці. У числі загроз банки також назвали зростаючий глобальний інтерес BigTech-компаній (Google, Apple, Amazon, Facebook, AliPay, WeChat Pay тощо) до індустрії платежів.

У листопаді 2019 році близько 20 європейських банків приступили до організації загальноєвропейської платіжної системи шляхом розробки платіжного стандарту під назвою «Загальноєвропейська ініціатива платіжних систем» (англ. – Pan-European Payment System Initiative (PEPSI)), яка повинна замінити такі міжнародні платіжні системи, як Visa і MasterCard, та закріпити автономію європейського ринку роздрібних платежів [505; 542]. Дана ініціатива спрямована на створення єдиного платіжного рішення, завдяки якому буде відбуватись обробка безготівкових операцій за всіма можливими способами їх здійснення (платіжні картки, онлайн-платежі, у т. ч. безконтактні, цифрові гаманці, грошові перекази, зняття готівки тощо). Загальноєвропейська ініціатива платежів передбачає замінити національні схеми карткових, онлайн та мобільних платежів уніфікованими картками та цифровими гаманцями, які можна використовувати на всій території ЄС. Усе це має вирішити проблеми

фрагментації європейських роздрібних платежів: загальноєвропейське поширення, зручність для клієнтів, ефективність витрат, безпека і захист, європейська ідентичність та управління, а в довгостроковій перспективі – глобальна популяризація [505].

Так, в основу проєкту нової єдиної схеми роздрібних платежів PEPSI, запропонованого Європейською Радою платежів, закладені діючі Європейська система миттєвих платежів TARGET (англ. – TARGET Instant Payment Settlement (TIPS)), яка була запущена Європейським центральним банком (далі – ЄЦБ) ще в листопаді 2018 року [524; 613], а також схема миттєвих кредитних переказів SEPA (англ. – SEPA Instant Credit Transfer (SCT Inst)) [535]. Згідно з п. 75 ст. 2 Вказівок (ЄС) 2018/1626 Європейського центрального банку від 3 серпня 2018 року про внесення змін до Вказівок ЄЦБ/2012/27 щодо Трансєвропейської автоматизованої системи валових розрахунків у режимі реального часу (TARGET2) (ЄЦБ/2018/20) послуга системи миттєвих платежів TARGET означає розрахунки грошима в євро центрального банку за миттєвими платіжними дорученнями на платформі TIPS [524]. Така система дає змогу постачальникам платіжних послуг пропонувати перекази коштів своїм клієнтам у режимі реального часу та цілодобово, тобто протягом декількох секунд, незалежно від години роботи банку чи небанківської установи.

Та зусилля щодо запуску загальноєвропейської платіжної системи потребують значних інвестицій. Зважаючи на це, банки виклали своє звернення в розглянутому вище документі «Payments Policy for Europe: Direction for The Next Five Years» [560] до політиків за їх підтримкою для створення такої платіжної системи, включаючи в правових межах вирівнювання можливостей між банками та BigTech-конкурентами щодо надання рівного доступу до NFC і біометричних зчитувачів, а також взаємовигідного підходу до обміну даними. У цьому документі підкреслюється необхідність балансу діджиталізації та фінансової доступності, а також наявності єдиного правового підходу до цифрових валют. При цьому зазначається, що платежі представляють важливість для суверенітету Європейського Союзу.

Цифрова технологія трансформує платежі та платіжні системи. Така інновація порушує звичайні платіжні інструменти (наприклад, готівкові кошти) та фінансово-кредитні установи (наприклад, банки), які в минулому домінували над платежами. Нові учасники розробляють інноваційні платіжні рішення, які конкурують із традиційними способами здійснення оплати, що надаються банками. Відбувається поступова трансформація платіжних систем, щоб зробити їх швидшими, дешевшими та простішими у використанні. Користувачі потребують постійних поліпшень зручності та безпеки платіжних послуг. Банк міжнародних розрахунків (BIS) створив свій Центр інновацій, щоб очолити реакцію центральних банків на цифрові інновації [488].

Українські фінтехкомпанії та банки вважають впровадження правової регламентації інструментів віддаленої ідентифікації та верифікації клієнтів та імплементація норм Другої платіжної директиви (PSD 2) в національне законодавство повноцінними та найважливішими законодавчими змінами, необхідними для поживлення поточної ситуації на ринку. Нестача інвестицій (61% фінтехкомпаній фінансується власним коштом), складність у формуванні партнерських відносин, низький рівень фінансової грамотності та застаріле, несприятливе вітчизняне законодавство є перешкодами для розвитку фінтехгалузі в Україні [176, с. 17]. Зокрема, концепція відкритого банкінгу можлива лише за допомогою правового впливу на банки відкривати свої API та, відповідно, клієнтські дані стороннім постачальникам платіжних послуг. PSD 2 безпосередньо пришвидшить і перехід на дистанційну ідентифікацію клієнта. Це також може допомогти подолати виклики, пов'язані з особами, яких не обслуговують банки, та населенням селищ/малих міст України, – через надання фінансових послуг цим категоріям осіб мобільніше та за меншу вартість, а також залучення їх до ринку фінансових послуг [434].

Відповідно до індикаторів досягнення стратегічних цілей Стратегії розвитку фінтеху в Україні до 2025 року розроблена дорожня карта її реалізації, що відбувається на засадах державно-приватного партнерства за виконанням відповідальними державними органами в співпраці з профільними ринковими

асоціаціями. На підставі проведеного аналізу даної Стратегії можна зробити висновок, що основними результатами виконання фінтех-стратегії в сфері платежів та переказу коштів відповідно до встановлених дат реалізації заходів у цій сфері мають стати: впровадження нових моделей віддаленої ідентифікації та верифікації клієнта (до 31.12.2020), а також стимулювання розвитку системи BankID НБУ відповідно до встановлених ключових індикаторів Стратегії (до 31.12.2022); забезпечення механізму доступу фінансових установ до ідентифікаційних даних клієнтів у державних реєстрах (eKYC) (до 31.12.2020); дистанційне (онлайн) відкриття рахунків клієнтам фінансовими установами, що є наслідком правової регламентації дистанційної взаємодії клієнтів з провайдерами платіжних послуг на підставі здійснення зазначених вище заходів; введення міжнародного стандарту ISO20022 та переведення СЕП на цей стандарт (до 01.12.2020); впровадження СЕП-4 та переведення її в режим 24/7 (до 31.12.2021), що сприяє розвитку миттєвих платежів; реалізація можливості оплати продуктами «ПРОСТІР» з використанням електронних гаманців (GooglePay, ApplePay тощо) – до 31.12.2021; забезпечення відкриття реєстрів державних органів фінансової екосистеми по API (до 31.12.2021); прийняття Закону України «Про платіжні послуги в Україні» згідно з імплементацією PSD 2, що сприяє запровадженню стандартів відкритого банкінгу (зокрема Open API) в Україні, а також підготовка нормативно-правових актів НБУ, спрямованих на реалізацію цього Закону (до 31.12.2023); функціонування необанків та фінансових установ із можливістю відкриття платіжних рахунків та емісії електронних грошей відповідно до нового Закону України «Про платіжні послуги в Україні»; наявний прийом QR-кодів через фінтех-рішення як зручного, надійного, дешевого та екологічного засобу здійснення платежів (до 31.12.2024) завдяки затвердженому порядку використання QR-кодів для переказу коштів, зокрема для оплати товарів, робіт і послуг; випуск е-гривні (цифрової валюти центрального банку) – до 31.12.2021; легалізація та створення повноцінного нормативно-правового середовища для віртуальних активів, у тому числі криптоактивів (до

31.12.2022); зменшення частки готівкового обігу на користь безготівкового через зниження вартості використання безготівкових платіжних інструментів та здороження використання готівки (до 31.12.2024); нормативно-правове врегулювання питань щодо використання хмарних технологій на фінансовому ринку (до 31.12.2024); розроблена система формування підтримки та регулювання ринку зовнішнього аудиту кібербезпеки фінансових установ (до 30.06.2021); розроблена система автоматичної реєстрації та моніторингу кіберінцидентів установ фінансового сектору, зокрема у рамках приватно-державної співпраці (до 01.01.2024); перевід платежів на користь держави у цифрові канали зв'язку (до 31.12.2023); переважна більшість малих та середніх підприємств приймають безготівкові платежі за всіма способами оплати (контактний, безконтактний, онлайн, QR-коди) [353].

Для прийняття онлайн-платежів від покупців товарів і послуг в Інтернеті існують платіжні агрегатори, платіжні шлюзи, мерчант-аккаунти, оператори платежів тощо. На сьогодні поняття «платіжний сервіс» на законодавчому рівні не закріплено та застосовується на практиці. Платіжний сервіс є невід'ємним елементом кожної сучасної інтернет-платформи, орієнтованої на продаж товарів і послуг. Установлений на сайті сервіс для прийому платежів надає можливість покупцеві без використання готівкових коштів здійснити оплату віртуальної покупки, а продавцеві – швидко отримати відповідну суму переказаних безготівкових грошей. Також допомагають здійснювати платіжні операції віртуальні платіжні чат-боти.

Для того, щоб інтернет-продавці могли приймати будь-які електронні платежі одночасно за різними способами оплати (банківські картки, платіжні застосунки та мобільні додатки, електронні гаманці, рахунок українського мобільного оператора, криптовалюти, QR-коди, готівка через поповнення терміналів), функціонують платіжні агрегатори. Кожен з них є суб'єктом електронної комерції, який надає агентські платіжні, операційні, інформаційні та інші технологічні послуги щодо проведення, у тому числі прийому, платежів у мережі Інтернет шляхом об'єднання всіх можливих способів оплати в один

для полегшення здійснення онлайн платіжних операцій. Зокрема в Україні діють такі платіжні агрегатори, як «Інтеркаса» [79], «EasyPay.ua»; [136; 410], «WayForPay» [191], «Fondy» [192] тощо. Вони дозволяють власникам інтернет-сайтів (інтернет-магазинам) приймати платежі від клієнтів (споживачів) у різний спосіб оплати, що значно спрощує процес здійснення онлайн-покупки та забезпечує безпеку платежів.

Встановлюючи модуль для онлайнної оплати, інтернет-торговець одержує відразу можливість користуватись багатьма розрахунковими інструментами та не потребує підключати до сайту кожен платіжний сервіс окремо. Схема роботи платіжного агрегатора є стандартною для споживачів. Здійснивши вибір у інтернет-магазині товару, послуги, покупець перенаправляється на сайт платіжного агрегатора, де покупцем обирається зручний для нього спосіб оплати. І покупець, вводячи необхідні фінансові дані, оплачує покупку. Після перевірки отриманих від покупця цих даних, платіжний агрегатор проводить трансакцію, повертаючи покупця в інтернет-магазин та відправляючи його серверу інформацію про результат операції.

Отже, платіжний агрегатор можна вважати спеціальним віртуальним сервісом для проведення платежів, основним завданням якого є збір усіх здійснених оплат, перерахованих на розрахунковий рахунок комерційного сайту (інтернет-магазину). Завдяки своїй багатофункціональності агрегатор для прийому платежів допомагає оперативно і легко впорядкувати віртуальні взаєморозрахунки між продавцем і покупцем.

Будучи своєрідними персональними електронними касирами, платіжні інтегратори надають віртуальній торговій платформі безліч переваг, головною з яких є великий набір доступних і зручних способів оплати з використанням різних платіжних інструментів. Залежно від агрегатора серед широко застосовуваних платіжних систем та їх інструментів можуть бути представлені: банківські картки, в тому числі Visa і MasterCard; платіжні додатки, встановлені на мобільні платіжні інструменти; електронні гаманці (наприклад, Глобалмані);

криптовалюта; рахунок мобільного телефону; інтернет-банкінг (наприклад, Приват24, Ощад24); сервіси соціальних мереж і месенджерів.

Подібний перелік різних способів оплати звільняє власника інтернет-магазину (сайту) від необхідності мати рахунок у конкретному банку. Та від покупця не вимагається додаткова реєстрація в певній платіжній системі. Таким чином, організація прийому платежів на сайті в Інтернеті відбувається безпосередньо за допомогою платіжного агрегатора. Такі платіжні сервіси традиційно підтримують більшість поширених CMS (Content Management System – переклад з англ. – система керування вмістом) і конструкторів сайтів, підключаються за допомогою API, а також пропонують готові модульні системи оплати. Більшість сучасних платіжних агрегаторів надають клієнтам щоденну консалтингову та технічну підтримку, дозволяючи регулярно отримувати звітність про рух грошових потоків та допомагаючи оперативно усувати системні помилки.

На сьогодні такі поняття, як «платіжний агрегатор», «платіжний сервіс» на законодавчому рівні не закріплені, та активно застосовуються на практиці. Платіжний агрегатор (платіжний сервіс) є юридичною особою за організаційно-правовою формою функціонує у вигляді товариства з обмеженою відповідальністю, діяльність якого на сьогодні регулюється переважно цивільним законодавством України, Господарським кодексом України. І на сьогодні нагляд НБУ на діяльність такого суб'єкта не поширюється. Як уже зазначалось у підрозділі 1.4 цієї дисертації, банки-емітенти та банки-еквайри як постачальники платіжних послуг відповідно до п. 3 розділу VIII постанови Правління НБУ «Про затвердження Положення про порядок емісії електронних платіжних засобів і здійснення операцій з їх використанням» від 05.11.2014 № 705 мають право за договором з агентом (посередником) передавати йому на аутсорсинг окремі операційні функції, уповноважувати його на виконання частини не притаманних для банків технічних функцій, а також для здійснення інформаційних та технологічних операцій з електронними платіжними засобами.

Отже, такого інформаційно-технічного посередника (агента) за функціональністю можна вважати платіжним агрегатором, що є своєрідним платіжним шлюзом, який завдяки технічному рішенню дозволяє онлайн-торговцям приймати платежі на своїх вебсайтах за допомогою різних способів оплати. На нашу думку, платіжний агрегатор можна визнати постачальником платіжних послуг (англ. - Payment Service Provider або PSP), який надає торговцям і банкам онлайн-сервіси для здійснення електронних платежів в мережі Інтернет різними способами. При цьому він як посередник між банками, торговцями та покупцями використовує спеціальне програмне забезпечення (далі – ПЗ) для обробки, зберігання та аналізу транзакцій торговця та обміну інформацією про платіж між банком-емітентом, торговцем, клієнтом і банком-еквайром. У даному випадку платіжний агрегатор, не маючи правового статусу оператора послуг платіжної інфраструктури, фактично виконує функції останнього на правових засадах, передбачених чинним законодавством.

Аналізуючи вимоги ст. 1, ст. 4, ст. 8, ст. 32, ст. 33 Директиви PSD 2, слід зазначити, що постачальниками платіжних послуг в ЄС можуть бути: кредитні установи, включаючи їх філії, коли такі філії розташовані у межах ЄС, незалежно від того, чи розташовані головні офіси цих філій у межах ЄС, чи поза межами ЄС; установи електронних грошей, включаючи їх філії, які розташовані в межах ЄС та їх головний офіс знаходиться за межами ЄС, оскільки платіжні послуги, що надаються цими філіями, пов'язані з випуском електронних грошей; заклади поштових відділень, які відповідно національного законодавства мають право надавати платіжні послуги; платіжні установи; ЄЦБ та національні центральні банки, коли вони не виконують функції як державні органи; держави-члени або їх регіональні чи місцеві органи влади, коли вони не діють як державні органи; фізичні або юридичні особи, які можуть надавати певні платіжні послуги згідно зі ст. 32 та ст. 33 даної Директиви [500].

При цьому відповідно до вимог Директиви PSD 2 суб'єктів, які мають право надавати всі чи окремі види платіжних послуг з переліку цих послуг, що передбачено Додатком 1 цієї Директиви, можна поділити на певні категорії

постачальників платіжних послуг, а саме: постачальників платіжних послуг з обслуговування рахунків; постачальників послуг з ініціювання платежів; постачальників інформаційних послуг про стан рахунків. На сьогодні в Україні згідно з чинним законодавством до категорії постачальників платіжних послуг з обслуговування рахунків належать тільки банки та органи Державної казначейської служби України, а щодо двох інших названих вище категорій такими можуть як банки, так і небанківські установи. Хоча на законодавчому рівні не встановлено поняття «постачальник платіжних послуг з обслуговування рахунків», «постачальників послуг з ініціювання платежів» «постачальників інформаційних послуг про стан рахунків» та не визначено правовий статус кожної категорії постачальників платіжних послуг.

В умовах євроінтеграції з метою імплементації Директиви PSD 2 у законодавство України НБУ доцільно запропонував у проєкті Закону «Про платіжні послуги» передбачити зазначені вище поняття. Постачальника платіжних послуг з обслуговування рахунків слід визначити як постачальника платіжних послуг, в якому відкритий рахунок платника для виконання платіжних операцій (п. 1.58 ст. 1 законопроекту); постачальника послуг з ініціювання платіжної операції – юридичну особу, яку у встановленому цим Законом та нормативно-правовими актами Національного банку України порядку отримала право на надання послуг з ініціювання платіжної операції (п. 1.59 ст.1 законопроекту); постачальника послуг з надання відомостей з рахунків – юридичну особу, яку у встановленому цим Законом та нормативно-правовими актами Національного банку України порядку отримала право на надання послуги з надання відомостей з рахунків (п. 1.60 ст. 1 законопроекту) [364].

Таким чином, в Україні для прийому онлайн платежів від покупців товарів і послуг у мережі Інтернет існують платіжні агрегатори (платіжні сервіси), які на договірній основі з банками-еквайрами, онлайн торговцями (мерчантами) за допомогою програмного забезпечення надає операційні, інформаційні та інші технологічні функції щодо переказу коштів. На нашу думку, визначити

платіжний агрегатор можна як постачальника платіжних послуг, що здійснює прийом платежів від фізичних та юридичних осіб, і надає інформацію, необхідну для здійснення зазначених платежів, фізичній та (або) юридичній особі, постачальнику послуг з обслуговування рахунків, постачальнику послуг з ініціювання платіжної операції. У зв'язку з тим, що платіжний агрегатор інтегрує виконання цілого ряду функцій оператора послуг платіжної інфраструктури, агента (посередника) платіжної установи, у т.ч. банку, від його імені, а також постачальника інформаційних послуг про стан рахунків, на нашу думку, дане поняття «платіжний агрегатор» потребує закріплення у загальних положеннях нового спеціального закону в сфері платіжних послуг та платіжних систем.

На сьогодні індустрія високих інноваційних технологій у сфері фінансових послуг створює передумови для своєрідної революції у галузі здійснення банківських операцій і платежів. Відбувається перехід від банківських продуктів до платформ, від традиційного до цифрового банкінгу, що дозволяє вирішувати фінансові питання швидше, простіше через проведення платежів у реальному часі, а також з використанням технологій безконтактних і мобільних платежів. Крім того, за допомогою загальнодоступних відкритих API сторонні оператори (провайдери, розробники) та/або сервіси (додатки) третіх сторін (постачальників платіжних послуг) можуть безпосередньо звертатись до ІТ-систем банківських установ для отримання інформації по рахункам та її аналізу з метою у подальшому надавати фінансові послуги, які будуть корисними клієнтам. І чим якісніше будуть програмні інтерфейси (API) щодо точності, повноти, актуальності інформації, яку вони можуть надати, тим ефективніше клієнти зможуть формувати та відстежувати у реальному часі поточний стан будь-яких, у т. ч. транскордонних, платіжних операцій, учасниками яких вони є.

Наприклад, ще у 2014 році ПриватБанк уперше у банківській практиці розмістив свої продукти, послуги, функції і процеси в окремі відкриті API, які є доступними широкому колу розробників FinTech стартапов. До публічних API

ПриватБанку постійно додаються нові функції, які дозволяють легко інтегрувати зручні платіжні сервіси у будь-який сайт.

У 2015 році датський Saxo Bank та британський банк Capital One також відкрили свої API, що дозволяє афілійованим особам банку мати користь зі своїх API. У 2015 році MasterCard проголосила Open API Declaration, а у лютому 2016 року і Visa відкрила сотні API на сайті Developer.visa.com. Visa і MasterCard зробили доступними API для e-commerce, переказів коштів, геолокації.

Для управління платіжними технологіями такі глобальні міжнародні платіжні системи, як Visa і MasterCard, стали своєрідними ІТ-компаніями. Проте, не кожен на сьогодні банк, чи то європейський, чи то український, який технічно перелаштував свою сервіс-орієнтовану архітектуру (SOA) для створення відкритих API, готовий самостійно впроваджувати технологічні розробки бізнес-моделей та користуватись їхніми перевагами.

Але, на жаль, в умовах сьогодення користувачі сучасних українських платіжних сервісів не можуть у повній мірі контролювати доступ до своїх даних через те, що у цілому банки в Україні не зобов'язані створювати відкриті API та забезпечувати вільний доступ до них для зовнішніх розробників фінтех-стартапів. Це пов'язано з відсутністю чинних нормативно-правових актів, які б враховували положення Директиви PSD 2. Та НБУ передбачає в розділі IV проекту Закону «Про платіжні послуги» главу 4 «Порядок оримання постачальниками платіжних послуг доступу до рахунків користувачів (відкритий банкінг)» [364]. У зв'язку з стрімким розвитком ринку платіжних послуг, ІТ-технологій дана Директива усуває концентрацію електронних платіжних послуг у банках та дозволяє їх надавати новим постачальникам послуг з обробки платежів та інформації за рахунками, які бажають фінансувати розвиток платіжних технологій та безготівкових розрахунків.

У контексті цілісного підходу до банку як до сервісу і платформи сьогодні вже є явним, що банківські технології не зможуть ефективно розвиватись без партнерства та взаємодії з фінтехами-стартапами, діяльність яких спрямована на постійне надання інновацій для більш ефективного надання

фінансових послуг у сферах платежів, іпотеки та управління фінансовими ресурсами як для звичайних користувачів, так і для малого та середнього бізнесу. Банки намагаються як можна швидше впровадити ці інновації у власний банківський сервіс, що спрямовано на завоювання та збереження клієнтів. У зв'язку з цим для обробки платежів та обміну даними у реальному часі банкам потрібно відкрити доступ до своїх даних (не конфіденційних), що допоможе їм у створенні бізнес-моделей платформ, інтегруючи у них потрібні API технології, у т.ч. і зовнішні інтерфейси нових додатків. Також через відкриті та безпечні внутрішні API платформи банку останній може безпосередньо з'єднуватись та співпрацювати зі сторонніми сервісами (фінтех-компаніями), що володіють всіма програмними та апаратними засобами, цікавими IT-продуктами. При цьому слід враховувати, що відкриття банками певних інформаційних даних за допомогою API може створювати певні ризики безпеки. Вирішується ця проблема здійсненням правильного вибору технологій, наприклад, блокчейну, через який можна зберігати дані транзакцій (бази даних). У рамках блокчейну високий рівень безпеки досягається за рахунок відкритості та вільного доступу до проведених транзакцій шляхом множини копіювань всіх цих транзакцій таким чином, що у кожного учасника процесу завжди є інформація про кожен крок усіх партнерів.

НБУ запустив наприкінці 2016 року дослідницький проект щодо можливого впровадження е-гривні – національної валюти на основі як централізованого реєстру, так і технології блокчейну (децентралізованого реєстру). Е-гривня може дозволити мінімізувати транзакційні витрати на переказ грошей від одного учасника платіжного ринку України іншому і водночас здійснювати їх практично миттєво. У той же час, цифрова гривня може спричинити ризики для функціонування банківської системи та фінансової стабільності в цілому. Крім того, будь-які технології, що служать основою для цифрових валют, не захищені від ризиків та збоїв [578]. Станом на серпень 2020 року в Китаї відбувається активне тестування цифрової валюти центрального банку, т.б. цифрового юаня Народного банку Китаю (DCER —

Digital Currency Electronic Payment), в якому приймають участь окремі державні комерційні банки та компанії [515].

НБУ також реалізує технологічні проекти, впровадження яких дозволить фінтеху отримати новий імпульс або базу для розвитку. Це впровадження платіжного стандарту ISO 20022, розвиток Системи електронних платежів НБУ і його перехід на роботу в форматі 24/7, віддалена ідентифікація фізичних осіб через накладений кваліфікований електронний підпис (КЕП) клієнта, е-паспорт (е-паспорт для виїзду за кордон), завірений кваліфікованою електронною печаткою Державного підприємства “ДІЯ” з відповідною кваліфікованою електронною позначкою часу, що відповідатиме даті здійснення банком верифікації особи, розвиток системи BankID, рекомендації та стандартизація відкриття API банками. Повна реалізація цих проектів дозволить українським споживачам цілодобово та з високим рівнем захисту мати доступ до фінансових послуг без фізичної присутності у фінансових установах.

Таким чином, сучасна індустрія високих інноваційних технологій у сфері фінансових послуг створює передумови для своєрідної революції в галузі здійснення банківських операцій і платежів. Відбувається перехід від банківських продуктів до платформ, від традиційного до цифрового банкінгу, поширення використання у розрахунках електронних грошей, впровадження застосування технології блокчейну в грошових переказах, що дозволяє вирішувати фінансові питання швидше, простіше через проведення платежів у реальному часі, а також з використанням технологій безконтактних і мобільних платежів зменшувати розміри комісій та тарифів платіжних трансакцій.

3.4 Правові засади здійснення процедури переказу коштів

Як відомо, при виборі способів здійснення платежів будь-який споживач в Україні та світі буде завжди керуватись такими головними принципами як зручність, доступність, простота дій, мінімум комісійних витрат, безпечність та

універсальність платіжних рішень. У зв'язку з цим електронні платежі, які адаптовані до вимог часу та спрямовані на спрощення платіжної процедури, все більш органічно інтегрують у повсякденне життя, надаючи можливість оплачувати товари, роботи, послуги та/або отримувати гроші через мережу Інтернет на вебсайтах або у відповідних мобільних додатках без використання банкнот за допомогою платіжних карт, електронних/мобільних гаманців, QR-кодів, криптовалют.

Сутність платіжної системи полягає в тому, що вона є організаційною формою існування способів платежу. Організація платіжної системи має на меті впорядкувати розрахунки, ефективно і безпечно переміщення коштів від платника до отримувача в часі і просторі, процес зміни форм вартості на основі виконання та заліку зобов'язань контрагентів платежу [253, с.17]. При цьому на підставі Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» та Закону України «Про Національний банк України» центральний банк здійснює державне регулювання у сфері переказу коштів, а саме визначає порядок і форми платежів, у тому числі між банками; контролює створення платіжних інструментів; визначає порядок здійснення в Україні маршрутизації, клірингу та взаєморозрахунків між учасниками платіжної системи за операціями, які здійснені в межах України із застосуванням платіжних карток, емітованих банками-резидентами; визначає порядок застосування електронного цифрового підпису у банківській системі України та суб'єктами переказу коштів.

Поряд з зазначеними вище двома законами слід виділити ще три основні підзаконні нормативно-правові акти НБУ, які містять приписи, що в узагальненому вигляді регламентують порядок здійснення платежів в Україні, а також процедуру переказу коштів. Це постанови Правління НБУ «Про затвердження Положення про порядок реєстрації платіжних систем, учасників платіжних систем та операторів послуг платіжної інфраструктури» від 04.02.2014 № 43, «Про затвердження Положення про порядок емісії електронних платіжних засобів і здійснення операцій з їх використанням» від 05.11.2014 р. № 705, «Про затвердження Положення про електронні гроші в

Україні» від 04.11.2010 р. № 48. На жаль, дані підзаконні акти не деталізують саму процедуру послідовного вчинення дій щодо переказу коштів, прийому платежів. При цьому НБУ тлумачить та дає визначення ряду термінів і понять (наприклад, «авторизація», «інформаційно-технічний посередник», «платіжний додаток», «платіжний застосунок», «платіжна схема», «міжнародна система інтернет-розрахунків», «система переказу коштів» та ін.), які не передбачив законодавець. Водночас пп. 9.2.1. п. 9.2. ст. 9 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» зазначено, що порядок ініціювання та здійснення переказу і взаєморозрахунків за цим переказом у платіжній системі встановлюється правилами цієї системи.

Таким чином, законодавець зобов'язав кожен платіжну організацію щодо самостійного визначення та закріплення процедури переказу коштів у правилах конкретної платіжної системи. На нашу думку, правила платіжних систем у сфері організації платежів через спільні процедури та стадії переказу коштів, наявність певної юридичної схеми передбачуваних дій, які повинні зробити користувачі, учасники будь-яких платіжних систем, оператори послуг платіжної інфраструктури на виконання тієї чи іншої нормативної вимоги, наповнюються публічно-правовим змістом, потребують фінансово-правового втручання та мають бути законодавчо визнані загальнообов'язковими.

На підставі аналізу чинного законодавства та міжнародних стандартів у платіжній сфері слід зазначити, що процедура переказу коштів передбачає три основні стадії: 1) ініціювання платежу; 2) передача розпоряджень про платіж та/або комунікаційний обмін платіжною інформацією; 3) механізм розрахунку. До цього потрібно додати, що універсальність платіжної процедури має свої особливості залежно від виду, форми та способу платежу, використаного виду платіжного інструменту та інших його характеристик [248, с. 463-464]. Також будь-яка платіжна операція з використанням карток міжнародних платіжних систем MasterCard та Visa складається з ініціювання, ідентифікації, авторизації, клірингу і розрахунку [541, с. 56].

За допомогою процедури переказу коштів один з учасників платіжної операції (користувач) дає розпорядження обслуговуючому його суб'єкту (банку, небанківській установі) здійснити відповідний платіж поміж учасниками даної операції. Залежно від того, яка особа на законних підставах ініціює переказ коштів шляхом формування та/або подання відповідного документа на переказ або використання ЕПЗ, виділяють два види переказу: 1) кредитовий (якщо ініціатива переказу належить платнику); 2) дебетовий (якщо ініціатива переказу належить отримувачу).

Взагалі ініціювання переказу коштів відбувається за допомогою платіжних інструментів, а підставою для першої стадії цієї процедури є розрахункові документи або ЕПЗ, у тому числі платіжні інструкції. Отже, ініціатор використовує спеціальні правові форми для передачі інформації про платіж, що дає постачальнику платіжних послуг розпорядження, результатом якого є виконання платіжної операції.

На сьогодні правовому врегулюванню форми і порядку надання платіжної інструкції, її змісту, поняття та ролі у виконанні платіжної операції присвячуються відповідні норми проекту Закону України «Про платіжні послуги» від 31.01.2020 [364; 415], який розміщено на офіційному інтернет-представництві НБУ для публічного обговорення пропозиції НБУ щодо цього законопроекту. Це є позитивним моментом для кращого розуміння багатостадійності платіжної процедури. Так у п. 1.41 ст. 1 проекту Закону «Про платіжні послуги» НБУ під платіжною інструкцією слушно розуміє розпорядження ініціатора постачальнику платіжних послуг щодо виконання платіжної операції. Платіжна інструкція має містити інформацію, що дозволяє постачальнику платіжних послуг ідентифікувати особу платника/отримувача за платіжною операцією, рахунки платника та отримувача, постачальників платіжних послуг платника та отримувача, суму платіжної операції та іншу інформацію (реквізити), необхідну для належного виконання платіжної операції (див. п. 39.2 ст. 39 проекту Закону). У той же час, у цьому законопроекті зникло поняття «переказ коштів» та наводиться цілий ряд понять різних видів

переказів коштів та грошових переказів у вигляді «дебетовий переказ», «кредитовий переказ», «переказ готівки», «переказ коштів без відкриття рахунку», а також у ст. 73 цього законопроекту визначається порядок взаєморозрахунків у платіжних системах за допомогою клірингових вимог шляхом виконання переказу коштів. Та згідно з п. 7 ст. 4 Директиви ЄС 2015/2366 «переказ коштів» (англ. «funds transfer») розглядається як невід’ємна процедурна складова платіжної системи.

Також на підтвердження необхідності використання терміну «переказ коштів» можна ще додати визначення електронного переказу коштів, яке міститься серед ключових дефініцій у Федеральному Законі США «Про електронний переказ коштів» від 1978 року із внесеними змінами. Електронний переказ коштів (англ. – Electronic funds transfer (EFT)) – це переказ коштів, ініційований через електронний термінал, телефон, комп’ютер, у тому числі онлайн банкінг, або магнітну стрічку з метою замовлення, інструктування або дозволу фінансовій установі списати або зарахувати грошові кошти з/на рахунку/рахунок споживача. До електронного переказу коштів належать, грошові перекази, не обмежуючись в точках продажу (POS-термінали), через термінали; автоматичні грошові перекази через банкомати (АТМ); прямі готівкові вклади або зняття готівки; грошові перекази, ініційовані за допомогою мобільних телефонів; грошові перекази в результаті операцій за дебетовими картками, незалежно від того, чи ініційовані вони не через електронний термінал [596].

Отже, процедура переказу коштів включає певний алгоритм наступних послідовних дій. Як правило, покупець/платник для оплати товару або послуги ініціює платіж на підставі свого ЕПЗ (переважно платіжної картки, електронного гаманця) як електронного носія платіжної інформації для її подальшої передачі у зв’язку з перерахуванням певної суми коштів на користь продавця/отримувача. ЕПЗ, за допомогою якого можна ініціювати переказ з рахунку/електронного гаманця користувача, має дозволяти ідентифікувати користувача. Ідентифікація користувача може здійснюватися за реквізитами

електронного платіжного засобу, нанесеними на нього в графічному та електронному вигляді (див. п. 4 розділу II Постанови Правління НБУ «Про затвердження Положення про порядок емісії електронних платіжних засобів і здійснення операцій з їх використанням» від 05.11.2014 р. № 705). Відповідно до пп. 6 п. 3 розділу I постанови Правління НБУ «Про затвердження Положення про Систему BankID Національного банку України» у редакції від 17.03.2020 № 32 [347] та пп. 1 п. 3 розділу I постанови Правління НБУ «Про затвердження Положення про організацію заходів із забезпечення інформаційної безпеки в банківській системі України» від 28.09.2017 № 95 [338] з метою забезпечення інформаційної безпеки та підтвердження електронної дистанційної ідентифікації фізичної особи чи походження та цілісність даних в електронній формі під час здійснення платежу застосовується такий електронний процес як автентифікація пароля разом із апаратним засобом захисту інформації (токеном) або біометричної автентифікації разом із паролем. Таким чином, використовується технологія захисту 3D-Secure, яка дозволяє автентифікувати покупця/користувача, наприклад, шляхом відправлення SMS на мобільний телефон.

Стадія отримання дозволу на проведення платіжної операції з використанням електронного платіжного засобу має назву – авторизація, завдяки якій відбувається підтвердження, що платіжна картка (електронний гаманець) існує та є дійсною(им) з наявною відповідною сумою коштів для оплати певного(ої) товару чи послуги. На цій стадії здійснюється обмін платіжною інформацією між банками платника та отримувача коштів. Дані про оплату передаються у мережі з використанням криптографічних протоколів захисту зашифрованої інформації (наприклад, SSL). Також застосовується механізм платіжного клірингу, який дозволяє значно скоротити кількість вчиняємих розрахункових операцій через проведення взаємозаліку зустрічних вимог учасників платіжної системи, а, отже – зменшити витрати сторін.

У рамках стадії остаточного розрахунку оператор переказу коштів здійснює списання та зарахування коштів на рахунок (електронний гаманець)

продавця/отримувача. Суть даної стадії полягає у врегулюванні фінансових зобов'язань між платником та отримувачем коштів щодо моменту надходження коштів, коли сума платежу відображається на рахунку (в електронному гаманці) останнього, а переказ коштів вважається завершеним, платіж – остаточно виконаним.

Для інформаційно-технологічного обслуговування продавців/торгівців з метою забезпечення прийому онлайн-платежів, що здійснюються з використанням електронних платіжних засобів у платіжній системі, на підставі яких відбувається оплата товарів та послуг через всесвітню мережу, застосовується інтернет-еквайринг. Здебільшого, сама процедура онлайн-платежів базується на використанні банківських рахунків чи електронних гаманців покупців/користувачів. А мінімізація плати за трансакцію у мережі Інтернет збільшує конкурентоспроможність онлайн-продавців.

В інтернет-ресурсах багато науково-практичних інформаційних джерел присвячено питанням зручного та безпечного використання онлайн-платежів при розрахунках та переказах коштів. Проте, специфічна термінологія, що вживається при роз'ясненні порядку здійснення онлайн-платежів, їх прийому та обробки, проведення остаточного розрахунку за платіжною інформацією тощо, на жаль, не є однозначною та занадто заплутана. Через це та відсутність чіткого фінансово-правового врегулювання на рівні чинного законодавства єдиної процедури онлайн-платежів важко зрозуміти основні принципи їх здійснення, склад усіх можливих учасників даної процедури, що може певною мірою перешкоджати поширенню безготівкових розрахунків через мережу Інтернет. Оскільки при здійсненні онлайн-платежів можуть виникати питання щодо наявності ризиків, пов'язаних з шахрайськими діями, кола суб'єктів, на яких буде покладатись відповідальність у разі їх настання, а також вжиття заходів, спрямованих на запобігання шахрайству.

Також варто вказати, що платіжні операції з використанням ЕПЗ здійснюються за однією з платіжних схем: 1) дебетова; 2) кредитна; 3) дебетово-кредитна. Застосування дебетової платіжної схеми передбачає, що

користувач здійснює платіжні операції за допомогою ЕПЗ в межах залишку коштів, які обліковуються на його рахунку. Завдяки кредитній платіжній схемі користувач може здійснювати платіжні операції з використанням ЕПЗ за рахунок коштів, які надані йому банком у кредит або в межах кредитної лінії. У внутрішньобанківських правилах та в договорах банком визначається порядок кредитування користувачів у межах обраної кредитної платіжної схеми відповідно до вимог чинного законодавства. За дебетово-кредитною платіжною схемою користувач виконує платіжні операції за допомогою ЕПЗ в межах залишку коштів, які обліковуються на його рахунку, а якщо їх недостатньо або немає, то за рахунок наданого банком кредиту (див. пп. 10 п. 4 розділу I, п. 2, п. 3 розділу III Положення про порядок емісії електронних платіжних засобів і здійснення операцій з їх використанням).

Загальний порядок проведення міжбанківського та внутрішньобанківського переказів коштів за платіжними операціями регулюється розділом V Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» та розділом IX зазначеного вище Положення. Міжбанківські перекази в Україні здійснюються переважно через кореспондентські рахунки, що відкриваються банками в Національному банку України. Та можуть також проводитись через кореспондентські рахунки, що відкриваються банками в інших банках або в розрахунковому банку (див. п. 27.1 ст. 27 Закону). Згідно з п. 8.4 ст. 8 Закону міжбанківський переказ, що здійснюється на підставі клірингових вимог, виконується в строк до трьох операційних днів. А внутрішньобанківський переказ виконується в строк, установлений внутрішніми нормативними актами банку, але не може перевищувати двох операційних днів.

Так, банки зв'язуються між собою за допомогою кореспондентських рахунків і платіжних систем, останні з яких також сприяють реалізації банківської діяльності. Зокрема, платіжні системи забезпечують переказ коштів за банківськими рахунками, на яких обліковуються власні кошти, вимоги, зобов'язання банку стосовно його клієнтів і контрагентів. У той же час

залишається актуальним питання правового врегулювання функціонування поточних (кореспондентських) рахунків у банківських металах. Оскільки існують суперечності між п. 2 ч. 3 ст. 47 та ч. 1 ст. 51 Закону України «Про банки та банківську діяльність» щодо можливості відкриття рахунків у банківських металах [220, с. 64-65]. З одного боку, законодавець дозволяє відкриття та ведення поточних (кореспондентських) рахунків клієнтів, у тому числі у банківських металах, та рахунків умовного зберігання (ескроу) (див. п. 2 ч. 3 ст. 47 Закону), а з іншого, банки відкривають та ведуть банківські рахунки для фізичних та юридичних осіб лише у гривнях та іноземній валюті (див. ч. 1 ст. 51 Закону). При цьому розрахунки за валютними операціями, визначеними ч. 2 ст. 5 Закону України «Про валюту і валютні операції», можуть проводитися як в іноземній валюті, у гривні, так і в банківських металах відповідно до постанов Правління НБУ «Про затвердження Положення про здійснення операцій із валютними цінностями» від 02.01.2019 № 2 [334], «Про затвердження Положення про заходи захисту та визначення порядку здійснення окремих операцій в іноземній валюті» від 02.01.2019 № 5 [331].

Взаємовідносини, які виникають між платіжною організацією та різними учасниками платіжної системи, у тому числі між названими суб'єктами та операторами послуг платіжної інфраструктури, при проведенні переказу коштів, регулюються на підставі договорів, укладених між ними з урахуванням вимог законодавства України. Залежно від виду послуг, які надаються учасниками платіжної системи у процесі переказу коштів, умовно складаються такі групи відносин: 1) відносини еквайрингу; 2) відносини процесингу; 3) відносини маршрутизації, клірингу та/або розрахунку.

Відносини еквайрингу виникають при здійсненні технологічного, інформаційного обслуговування розрахунків за операціями, що здійснюються з використанням електронних платіжних засобів (платіжних карток, електронних грошей) у платіжній системі (див. п. 1.9 ст. 1 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні») Згідно з п. 1.8 ст.1 Закону еквайринг у межах України здійснюється виключно юридичними особами-резидентами

(еквайрами), що уклали договір з платіжною організацією платіжної системи. На підставі такого договору технічні еквайри (еквайрінгові компанії) можуть створювати власні мережі терміналів та банкоматів, що обслуговують платіжні картки, та надавати суб'єктам господарювання, іншим особам, а також іншим еквайрам послуги щодо технологічного, інформаційного обслуговування операцій, які здійснені із застосуванням платіжних карток.

На сьогодні в Україні функції технічного еквайрингу виконує небанківська установа, а розрахунки з суб'єктами господарювання за операції, які здійснені із застосуванням платіжних карток, виконують банки – члени відповідної платіжної системи. Технічний еквайринг здійснюється згідно з правилами платіжної системи та на підставі договорів, які укладені з платіжною організацією та учасниками відповідної платіжної системи.

Відповідно до п.1.42 ст.1 зазначеного вище Закону для визначення суб'єкту господарської діяльності, який приймає до обслуговування платіжні інструменти з метою проведення оплати вартості товарів чи послуг, вживається термін «торговець», тому далі за текстом використовується «торговець». Так, на сьогодні в Україні проведення розрахунків з торговцями за операції, які здійснені між торговцями та користувачами електронних платіжних засобів, відбувається на підставі договору між еквайром-банком і торговцем. Даний договір еквайрингу надає право торговцю приймати до оплати електронні платіжні засоби певної платіжної системи з дотриманням її правил та виконувати інші операції, визначені цим договором. Розрахункове обслуговування підприємств, установ, організацій, суб'єктів господарювання за операціями оплати товарів, робіт, послуг проводиться за допомогою платіжних карток з використанням платіжних пристроїв (платіжних терміналів, програмно-технічних комплексів самообслуговування), вебсайтів (спеціально розроблених інтерфейсів).

У торговельній мережі для прийому платежів, як правило, залежно від виду платіжного пристрою використовуються три види еквайрингу: 1) торговий (стаціонарний); 2) мобільний; 3) інтернет; 4) обмінний.

Торговий еквайринг здійснюється за допомогою стаціонарних POS-терміналів (Point of Sale – з англ. «Точка продажу») або програмно-технічних комплексів самообслуговування, які зазвичай встановлюються в магазинах і супермаркетах, не вимагаючи участі оператора або касира. На моніторі такого терміналу/програмно-технічного комплексу відображається необхідна інформація для покупця. Покупець, діючи за запропонованою інструкцією, вводить необхідні дані і оплачує той чи інший товар.

Технологія мобільного еквайрингу дозволяє приймати оплату товарів, послуг платіжними картками за допомогою мобільного (переносного) MPOS-терміналу, підключеного до смартфона чи планшетного комп'ютеру, на який встановлюється спеціальне програмне забезпечення у вигляді сервісного додатку. Обладнання для зчитування інформації з платіжної картки (таке обладнання має назву – рідер) підключається до смартфона через відповідний роз'єм на останньому. Мобільний еквайринг надає можливість установам, організаціям, суб'єктам господарювання, іншим особам не прив'язуватись до свого конкретного місця розташування та приймати платежі за його межами. Мобільний POS-термінал надає можливість розраховуватись платіжною картою на виїзді, наприклад, у таксі, з кур'єрами, за надані виїзdnі послуги тощо.

Інтернет-еквайрингова точка, як і звичайна еквайрингова, але замість POS-терміналу використовує вебсайт (спеціально розроблений інтерфейс) для прийому до оплати через Інтернет не тільки платіжних карток, а й електронних грошей.

Обмінний еквайринг використовується для отримання готівки з платіжної картки через банкомат за умови наявності на рахунку необхідної суми грошей. При цьому банкомат може належати як банку-емітенту, який здійснив випуск платіжної картки, так і банку-еквайру, який приймає картку для оплати/видачі готівки. Також емітент та еквайр можуть співпадати в особі одного і того ж банку. Такі ситуації впливають на наявність/відсутність чи розмір комісії при здійсненні платіжних операцій через банкомати. Тому краще користуватись

послугами банкомату банку-емітенту чи банку-партнеру. У разі відповідності правилам платіжних систем банки як їх учасники мають право укладати договори з іншими банками-резидентами, що не є учасниками цих платіжних систем, про видачу останніми готівки за електронними платіжними засобами через власні каси або банкомати (див. п. 6 розділу VIII постанови Правління НБУ «Про затвердження Положення про порядок емісії електронних платіжних засобів і здійснення операцій з їх використанням» від 05.11.2014 № 705) [341]. Переказ коштів між еквайрами і суб'єктами господарювання за операціями з використанням ЕПЗ, які здійснюються резидентами і нерезидентами на території України, у тому числі через мережу Інтернет, виключно в гривнях.

Слід зазначити, що технології стаціонарного, мобільного, інтернет-еквайрингу є дещо схожими, та замість зчитування даних магнітної смуги/чипу платіжної картки, безконтактної картки або платіжної картки технічно-безконтактно через смартфон, на віртуальному вебсайті вводиться її номер вручну. Кодом доступу є CVV-код – тризначний код, нанесений на зворотньому боці картки. Технології взаєморозрахунків через Інтернет є подібними до класичного еквайрингу.

На практиці у понятійному апараті еквайрингу для визначення електронно-технічного пристрою, за допомогою якого здійснюється ініціювання переказу коштів, іншими словами, приймається платіжна картка для проведення певного розрахунку, не робиться різниця між поняттями таких платіжних пристроїв, як платіжний термінал та програмно-технічний комплекс самообслуговування. А переважно застосовується термін «платіжний термінал». Хоча в українському законодавстві закріплені обидва терміни «платіжний термінал» (п. 1.32¹ ст. 1 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні») та «програмно-технічний комплекс самообслуговування» (п. 1.32² ст.1 Закону). Проте, порівнюючи ці два терміни між собою, можна підсумувати, що законодавець визначив їх по-різному з тотожним змістом, тобто складно зрозуміти, для проведення яких операцій потрібно застосовувати поняття саме «платіжний термінал», а для яких – «програмно-технічний комплекс

самообслуговування». Оскільки, виходячи з законодавчої регламентації, вони є платіжними пристроями, призначеними для ініціювання переказу коштів, а також для виконання інших операцій відповідно до їхніх функціональних можливостей (наприклад, одержання коштів у готівковій формі, отримання довідкової інформації, друкування документа за операцією із застосуванням платіжної картки тощо). Також законодавець помилково наділяє платіжний термінал можливістю видачі готівки користувачам платіжних карток. Оскільки для цього використовується банкомат, поняття якого закріплено п. 1.2 ст. 1 Закону як «банківський автомат самообслуговування (банківський автомат)». Але призначення останнього відрізняється від двох попередніх термінів наданням можливості держателю платіжної картки вносити готівкові кошти для подальшого їх зарахування на відповідні рахунки. У даному випадку важко погодитись, тому що на практиці така можливість надається не банкоматом, а програмно-технічним комплексом самообслуговування.

Отже, через неоднозначне законодавче формулювання різних видів платіжних пристроїв «платіжний термінал», «програмно-технічний комплекс самообслуговування», «банкомат» відбувається неправильне їх розуміння та використання як при наданні платіжних послуг, так і при складанні інфографіки, діаграм, статистичних даних щодо кількості діючих платіжних пристроїв того чи іншого виду в різних регіонах України. А отже, помилкові кількісні показники можуть необ'єктивно відображати загальний стан розвитку платіжної інфраструктури в Україні. Тому виникає потреба в уточненні визначень «платіжний термінал», «програмно-технічний комплекс самообслуговування», «банківський автомат самообслуговування (банківський автомат)» та внесенні відповідних змін до чинного Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів у Україні», про що авторкою складена порівняльна таблиця з запропонованими змінами до зазначеного Закону (див. Додаток Д).

Відповідно до розділу V постанови Правління НБУ «Про затвердження Положення про порядок емісії електронних платіжних засобів і здійснення

операцій з їх використанням» від 05.11.2014 № 705 на підставі укладеного договору еквайрингу між торговцем та еквайром останній зобов'язаний забезпечити технологічне, інформаційне обслуговування торговця для проведення ним розрахунків з користувачами за допомогою ЕПЗ [341]. У цьому договорі не повинні міститись технічні та технологічні обмеження на приймання ЕПЗ інших емітентів та інших платіжних систем, крім випадків, встановлених емітентом або платіжною організацією платіжної системи з метою дотримання правил безпеки щодо втрачених ЕПЗ або скомпрометованих персональних ідентифікаційних даних користувачів. Зокрема, істотними умовами договору еквайрингу можна вважати такі: 1) найменування платіжних систем, електронні платіжні засоби яких приймаються торговцем до оплати, та типи електронних платіжних засобів із визначенням їх ознак платіжності; 2) порядок оформлення документів за операціями з використанням електронних платіжних засобів; 3) порядок і терміни розрахунків еквайра з торговцем; 4) розмір комісійної винагороди, яку торговець сплачує еквайру за розрахункове обслуговування; 5) процедури безпеки, яких має дотримуватися торговець під час приймання платежів із використанням електронних платіжних засобів, та передавання даних еквайру про проведені операції. Також у договорі можуть бути передбачені й інші умови відповідно до законодавства України або на розсуд еквайра та торговця (див. п. 4 розділу V зазначеної вище постанови Правління НБУ).

На підставі аналізу відповідних норм розділу V Постанови, слід зазначити, що після укладання договорів з платіжними організаціями платіжних систем або власниками електронних еквайрингових мереж еквайр забезпечує:

1) можливості безперешкодного приєднання торговців до електронних еквайрингових мереж і здійснення користувачами розрахунків за товари (послуги) за допомогою ЕПЗ шляхом надання операційної сумісності, у тому числі технічної, між платіжними системами, не менше ніж трьома, однією з яких є багатоемітентна платіжна система, платіжною організацією якої є резидент України;

2) установлення торговцю одного платіжного пристрою з правом вільного вибору його типу та умов використання (купівлі/оренди) при дотриманні вимог еквайра, процесингової установи та операційної сумісності. За погодженням з еквайром(ами) торговець має можливість самостійно придбавати платіжні пристрої, які не суперечать технічним (функціональним) вимогам та вимогам безпеки, встановленим для такого обладнання еквайром(ами), процесинговою установою та платіжною організацією платіжної системи;

3) проведення платіжних операцій найбільш безпечним способом для відповідного ЕПЗ;

4) розгляд скарг щодо платіжних операцій, які опротестовуються користувачем, емітентом або платіжною організацією платіжної системи, в спосіб і строки, які встановлені чинним законодавством і правилами платіжної системи.

Платіжні операції з використанням ЕПЗ здійснюються тільки в присутності користувача, якщо інше не узгоджено з користувачем або не передбачено правилами платіжної системи для окремих видів операцій. Під час розрахунків з торговцем введення персонального ідентифікаційного номеру (далі – ПІН) не вимагається торговцем від користувача для його ідентифікації, якщо це не передбачено правилами платіжної системи та/або умовами використання ЕПЗ, які встановлені емітентом. У той же час, п. 12 розділу V постанови Правління НБУ «Про затвердження Положення про порядок емісії електронних платіжних засобів і здійснення операцій з їх використанням» від 05.11.2014 № 705 передбачено вичерпний перелік випадків, коли торговець має право відмовитися від проведення платежу з використанням платіжної картки в порядку, який встановлено договором. А п. 13 розділу V даної Постанови закріплені обов'язки торговця: виконувати правила здійснення платіжної операції за допомогою ЕПЗ та процедур безпеки, що встановлені договором з еквайром; не розкривати дані про користувача особам, які за законом не мають на це прав або повноважень, і не дозволяти їм використовувати за призначенням ЕПЗ; не здійснювати копіювання ЕПЗ чи його реквізитів та не

вносити повного номера ЕПЗ до облікових книг та/або до електронних баз даних комп'ютерних програм торговця тощо.

Отже, правове регулювання відносин еквайрингу здійснюється як договорами, так і правилами платіжної системи та чинним законодавством України. Договори еквайрингу укладаються між платіжною організацією платіжної системи та еквайрами (виключно юридичними особами – резидентами) щодо технологічно-інформаційного обслуговування розрахунків через різні платіжні пристрої та/або видачі готівки за допомогою банкоматів, а також безпосередньо між еквайрами та торговцями (суб'єктами господарювання, іншими особами), останні з яких на підставі договору еквайрингу приймають до обслуговування платіжні картки з метою проведення оплати вартості товарів та/чи послуг через POS-термінали тощо. Екваринг можна вважати платіжною послугою банку щодо всебічного обслуговування розрахунків за допомогою платіжних карток. Для цього використовуються різні спеціальні платіжні пристрої (термінали, програмно-технічні комплекси самообслуговування, банкомати, вебінтерфейси), завдяки яким відбувається технічний зв'язок з банком-еквайром, що в цілому забезпечує ефективне здійснення будь-яких платежів.

З еквайрингом невід'ємно пов'язані відносини процесингу, які згідно з п. 1.32³ ст. 1 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» виникають при виконанні авторизації, моніторингу, збору, оброблення та зберігання інформації під час здійснення операцій з платіжними інструментами, а також при наданні обробленої інформації учасникам розрахунків і розрахунковому банку для проведення взаєморозрахунків у платіжній системі. Відповідно до п. 8 розділу VIII постанови Правління НБУ «Про затвердження Положення про порядок емісії електронних платіжних засобів і здійснення операцій з їх використанням» процесинг за операціями із застосуванням електронних платіжних засобів на території України здійснюється процесинговими установами-резидентами. Платіжна організація платіжної системи не має права ставити умовою участі банку в платіжній

системі використання послуг певної процесингової установи (див. п. 9 розділу VIII цієї ж постанови Правління НБУ).

Так, платіжні організації платіжних систем та еквайри відповідно до законодавства України, даного Положення та договору мають право уповноважувати на виконання частини не притаманних для банків технічних, обчислювальних функцій іншу юридичну особу – процесингову установу, процесинговий центр тощо. У більшості випадків процесингова(ий) установа(центр) на підставі належним чином укладеного з платіжною організацією договору надає послуги процесингу емітентам та/або еквайрам згідно з договорами з ними та є окремою юридичною особою і не є банківською установою.

Процесингові установи можна розділити на дві категорії, до однієї з яких належать зовнішні незалежні процесингові центри (наприклад, ПрАТ «Український процесинговий центр», ПрАТ «Українська фінансова мережа», ТОВ «ЕЙСІ ДІСІ ПРОЦЕССІНГ»), а до другої – процесингові центри, які є підрозділами банків (наприклад, Процесинговий центр Першого Українського Міжнародного Банку). Створення власного процесингу вимагатиме від банку більшого фінансування, ніж підключення банку до зовнішнього процесингового центру, що існує на ринку технологічних рішень для платіжних карток і постійно розвивається, впроваджуючи нові можливості для банків в сфері платіжних карток – їх випуску, управління та приймання їх до оплати.

На проведення операції з використанням ЕПЗ торговцю потрібно отримати дозвіл у вигляді коду авторизації (набір цифр або букв і цифр), який формується і надається емітентом або юридичною особою – учасником платіжної системи, яка діє за його дорученням, за результатом позитивної авторизації. Так, процесингова установа пересилає запит у банк-емітент платіжної картки, що авторизується через платіжний пристрій еквайра. Отже, процесингова установа є автоматизованим, технологічно-обчислювальним центром платіжної системи, який у реальному часі обробляє інтенсивний потік

транзакцій та займається обміном даними між емітентами та еквайрами (іншими словами, між банками покупців та банками продавців в Україні).

Процесинговий центр платіжної системи забезпечує інформаційну і технологічну взаємодію між учасниками платіжної системи, а також за дорученням еквайра/емітента при дотриманні вимог щодо збереження конфіденційності інформації здійснює моніторинг операцій, які виконуються за допомогою ЕПЗ, для виявлення, припинення та запобігання помилковим та неналежним переказам. Відповідно до параметрів, установлених правилами платіжної системи, має постійно проводитись моніторинг.

Слід враховувати, що згідно з п. 1.18² ст. 1 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» при обміні даними під час виконання платіжних операцій, у тому числі щодо переказу коштів, між учасниками платіжної системи виникають відносини маршрутизації. Суть маршрутизації платежів полягає у тому, щоб процедуру проходження авторизаційного запиту щодо кожної транзакції від банку-еквайра до банку-емітенту зробити цілою та єдиною.

При цьому потрібно розуміти, що після успішної авторизації гроші з рахунку держателя картки ще не списуються. У момент авторизації банк-емітент лише блокує необхідну суму, а банк-еквайр отримує гарантію того, що ці гроші будуть перераховані. Безпосередній рух грошей, тобто переказ коштів, відбудеться, як правило, в кінці робочого дня, коли банки-еквайери і банки-емітенти будуть обмінюватися платежами за певний період часу (зазвичай, це один день). Фактично відбуваються взаєморозрахунки між банками – це кліринг. Законодавець під клірингом розглядає механізм, що включає збирання, сортування, реконсиляцію та проведення взаємозаліку зустрічних вимог учасників платіжної системи, а також обчислення за кожним із них сумарного сальдо за визначений період часу між загальними обсягами вимог та зобов'язань (див. п. 1.16 ст. 1 Закону). Клірингова установа формує документи на переказ, на підставі яких шляхом списання/зарахування коштів на рахунки

учасників платіжної системи, відкритих у розрахунковому банку цієї платіжної системи, проводяться взаєморозрахунки між ними.

Так, кліринг завершує здійснення платежу, у результаті чого банки обмінюються підтверджуючими електронними документами. Вони містять у собі перелік завершених трансакцій за кілька днів. При цьому гроші вже списуються з рахунку платника і надходять на рахунок отримувача. Таким чином, відбувається остаточний розрахунок як обумовлений правилами платіжної системи момент часу, в який розрахунок у платіжній системі стає безвідкличним та безумовним (див. пп. 20 п. 1 розділу II постанови Правління НБУ «Про затвердження Положення про нагляд (оверсайт) платіжних систем та систем розрахунків в Україні» від 28.11.2014 р. № 755) [337].

Як уже зазначалось, у підрозділах 3.1., 3.2, в Україні при здійсненні розрахунків все більшої популярності набувають електронні гроші. Виходячи з подвійної правової природи останніх, електронні гроші можна розглядати як певне грошове зобов'язання, що не пов'язане з відкриттям банківського рахунку та інформація про яке зберігається в електронній формі, включаючи і засоби зв'язку.

Ключовим моментом, який відрізняє платежі електронними грошима від класичних платежів з використанням платіжних терміналів та інших мобільних роздрібних платежів, є наявність довільного тимчасового розриву між внесенням грошових коштів до електронного гаманця на рахунок оператора і наступним платежем, коли право розпорядження електронними грошима у користувача вже є, а призначення платежу він ще не визначив. Іншими видами операцій з електронними грошима можуть бути: повернення електронних грошей користувачеві у безготівковій або готівковій формі; переміщення електронних грошей між електронними гаманцями, коли дебетуються і кредитуються виключно баланси електронних гаманців, а рух грошових коштів по рахунку не відбувається [232, с. 254].

Згідно з п. 1.24 ст. 1 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» переказ безготівкових грошових коштів відбувається через

банківські рахунки. Переказ коштів здійснюють банки та небанківські фінансові установи, що отримали відповідну ліцензію на здійснення таких операцій. Переказ коштів вважається завершеним з моменту зарахування суми коштів на рахунок отримувача або її видачі йому готівкою (див. п. 30.1 ст. 30 даного Закону). Усі операції, пов'язані з рухом безготівкових грошей, відображаються на банківських рахунках платника та отримувача.

Але електронні гроші переміщуються між електронними гаманцями в інформаційному просторі, не використовуючи рахунків банків. При цьому слід пам'ятати, що переказ коштів на рахунок емітенту (банку та/або небанківської фінансової установи, що здійснює випуск електронних грошей відповідно до чинного законодавства) завжди передують подальшим операціям з електронними грошима, оскільки останні є забезпеченими зобов'язаннями свого емітенту.

Також в Україні на законодавчому рівні необхідно окремо виділити стадії процесу зарахування електронних грошей шляхом закріплення відступлення права вимоги до емітента, що, в свою чергу, породжує грошове зобов'язання останнього перед користувачем у розмірі пред'явлених ним електронних грошей.

Підсумовуючи та узагальнюючи викладене вище, можна виділити такі особливості процедури переказу коштів. По-перше, враховуючи алгоритм послідовних дій при здійсненні платежів, порібно визначити три основні стадії процедури переказу коштів: 1) ініціювання платежу; 2) передача розпоряджень про платіж та/або комунікаційний обмін платіжною інформацією; 3) механізм розрахунку. По-друге, універсальність процедури переказу коштів має свої особливості залежно від його двох видів за ініціатором переказу (кредитовий, дебетовий перекази), форми платежу (мобільний платіж за допомогою мобільного платіжного інструменту, онлайн-платіж в мережі Інтернет, електронний платіж за допомогою платіжної картки) та способу платежу (мобільний платіжний застосунок, контактна/безконтактна платіжна картка, електронний гаманець тощо), а також використаного виду платіжних інструментів (документи на переказ коштів, ЕПЗ, електронні гроші, цифрові

гроші центрального банку) та інших характеристик платіжних інструментів (наприклад, платіжних схем ЕПЗ: дебетова, дебетово-кредитна, кредитна). По-третє, залежно від виду послуг, які надаються учасниками платіжної системи, а також операторами послуг платіжної інфраструктури в процесі переказу коштів, виникають такі групи правовідносин: 1) відносини еквайрингу; 2) відносини процесингу; 3) відносини маршрутизації, клірингу та/або розрахунку. По-четверте, електронні гроші переміщуються між електронними гаманцями в інформаційному просторі, не використовуючи рахунків банків. По-п'яте, збільшення обсягів платежів, прискорення платіжних процедур вимагає впровадження ефективних технологій з одночасною мінімізацією витрат суб'єктів грошового обігу.

Висновки до розділу 3

Аналіз фінансово-правового регулювання застосування платіжних інструментів дає підстави зробити, зокрема, такі висновки:

1. Вибір конкретного платіжного інструменту та способу здійснення платежу визначається еволюційним вектором їх розвитку, що являє собою безперервний процес, успішність результатів якого безпосередньо залежить від економічних умов, упровадження новітніх технологій, досконалості законодавства, історичних і національних уподобань тощо.

2. Враховуючи законодавче визначення платіжного інструменту (див. п. 1.31 ст. 1 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні»), слід виділити дві групи платіжних інструментів: 1) документи на переказ в електронній або паперовій формі; 2) електронні платіжні засоби. При цьому основною ознакою електронного платіжного інструменту є його зв'язок з електронним носієм інформації (наприклад, магнітна смуга, чип у платіжній картці, електронний/мобільний гаманець).

3. До документів на переказ належать такі їх підгрупи: 1) розрахункові документи; 2) документи на переказ готівки; 3) міжбанківські розрахункові документи; 4) клірингові вимоги; 5) інші документи, що використовуються в платіжних системах для ініціювання переказу. До підгрупи розрахункових документів належать такі види: 1) платіжне доручення; 2) платіжна вимога-доручення; 3) розрахунковий чек; 4) платіжна вимога; 5) меморіальний ордер; 6) інші види розрахункових документів (наприклад, інкасове доручення (розпорядження), векселі). Підгрупу документів на переказ готівки складають касові документи у вигляді заяв на переказ готівки, заяв на видачу готівки та інші, які оформлюються банками (філіями, відділеннями) для здійснення касових операцій (переказу готівки).

4. На підставі аналізу національних законодавств України, Польщі, Білорусі, Узбекистану, Казахстану, Молдови та Директиви 2015/2366/ЄС про платіжні послуги на внутрішньому ринку (PSD 2) можна запропонувати удосконалене поняття «платіжний інструмент», під яким слід розуміти персоналізований засіб (засоби) певної форми на паперовому, електронному чи іншому носії інформації, пристрій (пристрої) та/або набір процедур, що відповідають вимогам законодавства, узгоджені між користувачем та постачальником платіжних послуг та використовуються для ініціювання вказівки на переказ коштів.

5. На підставі наданого законодавцем поняття «електронний платіжний засіб» можна віднести до електронних платіжних засобів за рівнем їх актуальності в Україні такі види: 1) платіжні картки; 2) мобільні платіжні інструменти, у тому числі на основі технологій NFC, QR-кодів та програмного забезпечення, що функціонує через мережу Інтернет; 3) електронні платіжні засоби на основі платіжних екосистем (наприклад, PayPal, TransferWise, Payoneer, Skrill тощо); 4) електронні гроші.

6. В умовах динамічного впровадження новітніх технологій у галузі розрахунків початок історії розвитку сучасних електронних платіжних засобів умовно можна пов'язати з появою в 1775 році у Великій Британії та подальшим

використанням у розрахунках векселів і чеків, а також інших платіжних документів шляхом заліку взаємних вимог. Разом з цим, зробимо спробу узагальнено визначити періодизацію еволюції застосування у розрахунках електронних платіжних засобів:

– кінець XVIII ст. – кінець XIX ст.: використання векселів і чеків, а також розрахункових документів на основі заліку взаємних вимог; з 1871 року здійснюються грошові перекази через телеграфний зв'язок (Western Union Telegraph Company);

– XX ст.: на початку XX ст. поряд з чеками та векселями з'являються перші паперові, а згодом металеві кредитні картки; у 40 – 50-ті рр. XX відбувається активізація розрахунків банківськими картками у США та подальше їх застосування в Європі, а також здійснення грошових переказів за допомогою міжнародної системи грошових переказів MoneyGram (1940) та поява всесвітньо відомих міжнародних карткових платіжних систем: MasterCard (1967, 1980), Visa (1976), American Express (1958, 1968), JCB (1961); на початку 90-х р. XX ст. в Європі та США з'являються перші банківські смарт-картки з вбудованим чипом, в Японії розробляються QR-коди, а також у 1994 році в США випускаються перші електронні гроші (eCash); наприкінці 90-х р. XX ст. починають застосовуватись мобільні платіжні інструменти з використанням мобільного оператора для здійснення платежів, а за допомогою Інтернету розпочала свою діяльність платіжна екосистема PayPal (1998);

– XXI ст.: початок XXI ст. – сьогодення характеризується активним використанням безконтактних чипових платіжних карток, безконтактних мобільних платіжних інструментів, електронних грошей, електронних платіжних засобів на основі таких широко розповсюджених у світі платіжних екосистем, як PayPal (2005 рік), Skrill (2001 рік), Stripe (2009 рік), TransferWise (2010 рік) та ін.; з 2009-го року активно розвиваються криптовалюти, у тому числі біткоїн (англ. Bitcoin); у той же час з середини другого десятиріччя XXI ст. у Китаї платежі переважно здійснюються за допомогою QR-кодів (англ. Quick Response Code – код швидкого реагування), а

наприкінці другого десятиріччя XXI ст. Сенегал, Туніс, Сінгапур починають впроваджувати цифрові валюти центральних банків.

7. ЕПЗ може існувати в будь-якій формі (фізична та цифрова, у тому числі віртуальна) на будь-якому носії (магнітна смуга, чип/мікросхема, пам'ять комп'ютера, мобільного пристрою тощо), що дає змогу зберігати інформацію, необхідну для ініціювання електронного переказу. Серед ЕПЗ найпоширенішими є платіжна картка та мобільний платіжний інструмент як електронні платіжні інструменти доступу до банківського рахунку.

За користувачем ЕПЗ останні можуть поділятися на два види: 1) особисті ЕПЗ, які надаються емітентом фізичним особам, які не здійснюють підприємницької діяльності, та їх довіреним особам; 2) корпоративні (бізнесові) ЕПЗ, які надаються емітентом суб'єктам господарювання (юридичним особам або фізичним особам, які здійснюють підприємницьку діяльність, незалежну професійну діяльність). За наявності технологій NFC (англ. Near Field Communication – комунікація ближнього поля) ЕПЗ поділяються на два види: 1) безконтактні; 2) контактні.

8. Платіжні картки можуть бути оцифровані (токенізовані) шляхом формування їх цифрового представлення у вигляді токєну за фактом реєстрації цих карток у мобільному додатку Apple Pay / Google Pay та зберігаються в зашифрованому вигляді в захищеному сховищі мобільного пристрою. Ці токенізовані картки, які створені в результаті заміни реквізитів платіжних карток на унікальні цифрові ідентифікатори, використовуються для здійснення операцій із застосуванням мобільних пристроїв/гаджетів із функцією NFC через платіжні застосунки Apple Pay, Google Pay, Garmin Pay та інші.

На сьогодні вже випускаються й віртуальні платіжні картки (інтернет-картки) Приватбанком, Ощадбанком, спільно EasyPay та НПС «Простір» та ін. Узагальнюючи поняття «віртуальна картка», які містяться у внутрішньобанківських правилах Ощадбанку та Приватбанку, можна віртуальні картки стисло охарактеризувати як картки без фізичного носія.

9. Одними із видів безконтактної технології для безготівкових розрахунків можна назвати QR-коди, застосування яких широко розповсюджено у Китаї, а також в інших країнах Азії. В Україні відповідно до розробленого проекту НБУ Правил використання QR-коду для здійснення переказу коштів фізичні особи можуть отримати QR-код до власного рахунку трьома різними способами: 1) безпосередньо в банку QR-код є роздрукованим на папері, який можна використовувати як додаток до договору; 2) QR-код формується автоматично за допомогою мобільного або інтернет-банкінгу, системи «клієнт-банк»; 3) самостійно сформувати QR-код, ввівши відповідні реквізити до генератору QR-кодів (це може бути спеціальний сервіс на сайті постачальника платіжних послуг).

10. На відміну від запропонованого у Директиві 2009/110/ЄС широкого визначення «електронні гроші» в українському законодавстві сам зміст даного терміну зрозуміти складно. Тому через подвійну правову природу електронних грошей (з одного боку, одиниці вартості, валютні цінності, а з іншого, – грошове зобов'язання) пропонуємо дещо уточнити їх поняття та відобразити це шляхом внесення змін до п. 15.1 ст. 15 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні». Таким чином, електронні гроші означають одиниці вартості, що зберігаються на електронному пристрої, передбачаються для отримання коштів у готівковій або безготівковій формі з метою здійснення платіжних операцій та приймаються іншими особами, ніж особа, яка їх випускає, і є безстроковим грошовим зобов'язанням цієї особи на пред'явника.

11. Український законодавець схиляється до позиції визначення криптовалюти як нематеріального/цифрового фінансового активу (цифрове вираження вартості), а також пропонується закріпити за криптоактивами статус цивільно-правового інституту у вигляді одного з видів майна шляхом внесення відповідних змін до ч. 1 ст. 190 ЦКУ.

12. Аргументовано, що імплементація норм Директиви 2015/2366/ЄС про платіжні послуги на внутрішньому ринку (далі – PSD2) в національне законодавство сприятиме прозорій конкуренції та розвитку інновацій у сфері

фінансових технологій, а також вільній реалізації користувачем свого права на вибір найбільш прийняттого надавача/постачальника платіжних послуг, що у цілому впливатиме на рівень конкурентоздатності банків і платіжних компаній у світовій мережі електронних платежів. Разом з упровадженням концепції відкритого банкінгу інноваційні фінансові технології (наприклад, застосування спеціальних мобільних додатків/застосунків дистанційного обслуговування (клієнт-банк), штучного інтелекту у вигляді віртуальних співрозмовників/чат ботів, відкритих програмних інтерфейсів додатків (API), технології токенизації та ін.) в сфері платежів і грошових переказів позитивно впливають на трансформацію платіжних систем шляхом відходу від обов'язковості їх створення або членства в них для надання платіжних послуг та усунення концентрації платіжних послуг у банках.

13. Запропоновано визначити платіжний агрегатор як постачальника платіжних послуг, що здійснює прийом платежів від фізичних та юридичних осіб, і надає інформацію, необхідну для здійснення зазначених платежів, фізичній та (або) юридичній особі, постачальнику послуг з обслуговування рахунків, постачальнику послуг з ініціювання платіжної операції. У зв'язку з тим, що платіжний агрегатор інтегрує виконання цілого ряду функцій оператора послуг платіжної інфраструктури, агента (посередника) платіжної установи, у т.ч. банку, від його імені, а також постачальника інформаційних послуг про стан рахунків, на нашу думку, дане поняття «платіжний агрегатор» потребує окремого закріплення у загальних положеннях нового спеціального закону в сфері платіжних послуг та платіжних систем.

14. На підставі правового аналізу процедури переказу коштів можна виділити такі її основні особливості. По-перше, враховуючи алгоритм послідовних дій при здійсненні платежів, потрібно визначити три основні стадії процедури переказу коштів: 1) ініціювання платежу; 2) передача розпоряджень про платіж або комунікаційний обмін платіжною інформацією; 3) механізм розрахунку. По-друге, універсальності процедури переказу коштів притаманна специфіка, яка має прояв у двох видах переказу за його ініціатором (кредитовий

і дебетовий перекази), у формі платежу (мобільний платіж за допомогою мобільного платіжного інструменту, онлайн-платіж в мережі Інтернет, електронний платіж за допомогою платіжної картки) та способі платежу (мобільний платіжний застосунок, контактна/безконтактна платіжна картка, електронний гаманець тощо), а також у використаному виді платіжних інструментів (документи на переказ коштів, ЕПЗ, електронні гроші, цифрові гроші центрального банку) та інших характеристиках платіжних інструментів (наприклад, платіжних схем ЕПЗ: дебетова, дебетово-кредитна, кредитна). По-третє, залежно від виду послуг, які надаються учасниками платіжної системи, а також операторами послуг платіжної інфраструктури в процесі переказу коштів, виникають такі умовні групи відносин: 1) відносини еквайрингу; 2) відносини процесингу; 3) відносини маршрутизації, клірингу та/або розрахунку.

РОЗДІЛ 4 ФІНАНСОВО-ПРАВОВІ ЗАСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПУБЛІЧНИХ ІНТЕРЕСІВ ПРИ ВИКОРИСТАННІ ПЛАТІЖНОГО ПРОСТОРУ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ТА ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

4.1 Ризик-орієнтований нагляд (оверсайт) платіжних систем

На захист публічних інтересів щодо стабільного функціонування платіжних систем спрямовано державний нагляд (оверсайт). Оверсайт є однією з ключових функцій центральних банків у багатьох країнах світу, спрямованою на безпечне та ефективне функціонування платіжних систем, в інтересах їх користувачів – фізичних осіб, бізнесу та держави [151; 72].

Етимологічні дослідження науковців вказують на те, що слово «oversight» виникло у давньоанглійській мові, у якій префікс «over» – з префіксального вживання прийменника «ofer» мав значення «над», яке зберігається і в новоанглійській мові, а «sight» означає – бачити, спостерігати [18, с. 44].

Так, у розробленому Комітетом з платежів та інфраструктур ринку глосарії термінів, що використовуються у платіжних та розрахункових системах (2016) [475, с. 13], оверсайт розглядається як функція центрального банку, завдяки якій цілі безпеки та ефективності досягаються шляхом моніторингу існуючих та запланованих платежів, розрахунків, клірингу та відповідних механізмів, оцінюючи їх відповідно до цих цілей та у разі необхідності вносячи зміни. Ці механізми включають інші інфраструктурні організації фінансового ринку щодо платежів, клірингу, розрахунків та звітності як у межах юрисдикцій, так і поза ними, охоплюючи системи великих платежів та роздрібних платежів, розрахунки іноземною валютою, кліринг цінних паперів та деривативів, багатосторонній неттінг та управління заставами, а також роздрібні платіжні інструменти чи схеми. Сфера поширення нагляду може різнитись між центральними банками, але, як правило, включає інфраструктури фінансового ринку. При цьому нагляд здійснюється на

внутрішньому національному рівні та за допомогою транскордонного співробітництва. Забезпечення надійності платіжних систем – це одна з основних цілей оверсайта в контексті забезпечення фінансової стабільності [490; 562].

Узагальнюючи міжнародні принципи оверсайта платіжних систем, передбачені Комітетом платіжних та розрахункових систем Банку міжнародних розрахунків у Звіті про оверсайт (травень 2005 року), а також у Принципах для інфраструктур фінансового ринку (квітень 2012 року) можна виділити наступні: прозорість як оприлюднення політики оверсайта та загальних вимог до платіжних систем; застосування міжнародних стандартів до платіжних систем; наявність повноважень та можливостей для здійснення ефективного оверсайта; послідовність вимог до всіх інфраструктур фінансового ринку, у тому числі й до створених НБУ; співпраця з іншими державними органами та центральними банками зарубіжних країн [490, с. 2-7].

Здійснення НБУ оверсайта платіжних систем ґрунтується саме на зазначених вище міжнародних принципах [72, с. 4; 73, с. 5; 171].

Для України оверсайт – це відносно нова функція НБУ у сфері здійснення нагляду за платіжними системами та системами розрахунків, яка на законодавчому рівні була визнана за НБУ лише з 18 жовтня 2012 року, з моменту набрання чинності внесеними змінами до деяких нормативно-правових актів України щодо функціонування платіжних систем та розвитку безготівкових розрахунків [227, с. 137]. Хоча сама Концепція запровадження нагляду (оверсайта) за платіжними системами в Україні була ще схвалена постановою Правління НБУ від 15 вересня 2010 року № 426 [101]. Дана Концепція відповідає стандартам Європейської системи центральних банків і законодавству ЄС.

Так, ефективність грошово-кредитної політики значною мірою визначається як ступенем довіри до політики центрального банку, так і ступенем його незалежності від державної виконавчої влади [237, с. 176]. В Україні центральний банк є особливим центральним органом державного

управління, правовий статус, завдання, функції повноваження і принципи організації якого визначаються Конституцією України (ст. 99, ст. 100) [100], Законом України «Про Національний банк України» та іншими законами України (наприклад, Законом України «Про банки і банківську діяльність», Законом України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні»). Для забезпечення стабільності грошової одиниці України як результату виконання своєї основної функції НБУ наділено певною незалежністю, яка гарантується законодавцем шляхом недопуску втручання інших державних органів у діяльність НБУ, інакше, як в межах, визначених Конституцією України та Законом України «Про Національний банк України». Усе це має позитивно впливати на зниження рівня інфляції та скорочення дефіциту бюджету в Україні [221, с. 71].

Поряд з викладеним вище слід враховувати, що при виконанні своєї основної функції НБУ має виходити з пріоритетності досягнення стратегічної мети монетарної політики, якою є стабілізація цін для подолання інфляції. Згідно зі ст. 6, ст. 52 Закону України «Про Національний банк України» забезпечення та підтримки цінової стабільності в державі має відбуватись на підставі узгоджених комплексних рішень НБУ та КМУ, які в подальшому реалізуються в грошово-кредитній та економічній політиках [234, с. 220].

НБУ, забезпечуючи стабільність грошової одиниці України, підтримує високий рівень довіри населення, установ, організацій і підприємств до національної валюти, фінансових інструментів і платіжних систем, які застосовуються під час переказу коштів та здійснення розрахунків. Введення у свій час нагляду (оверсайта) за платіжними системами в повноваження НБУ забезпечує належне функціонування і сучасних платіжних систем в Україні. Здійснення НБУ нагляду (оверсайта) платіжних систем є невід'ємною складовою його діяльності [217, с. 189].

Отже, враховуючи поняття «оверсайт платіжних систем», закріплене законодавцем у п.1.46 ст. 1 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні», під наглядом за платіжними системами можна розглядати

особливий вид діяльності держави, що здійснюється НБУ на постійній основі у вигляді заходів, які спрямовані на забезпечення безперервного, надійного, ефективного функціонування платіжних систем та включають:

- моніторинг платіжних систем;
- оцінювання платіжних систем на відповідність вимогам законодавства України та міжнародним стандартам нагляду (оверсайта) платіжних систем;
- у разі необхідності надання вказівок та рекомендацій щодо удосконалення діяльності відповідних систем та застосування заходів впливу [363].

Поряд з цим НБУ проводить удосконалення порядку здійснення нагляду (оверсайта) платіжних систем для приведення діяльності платіжних систем в Україні у відповідність до міжнародних стандартів з метою підвищення ефективності діяльності платіжних систем і зменшення системного ризику в Україні. Під міжнародними стандартами нагляду (оверсайта) платіжних систем законодавець України розглядає документи, прийняті Комітетом з платіжних і розрахункових систем (на сьогодні – Комітетом з платежів та інфраструктур ринку) Банку міжнародних розрахунків та Технічним комітетом Міжнародної організації комісій з цінних паперів, що визначають стандарти нагляду (оверсайта) платіжних систем та систем розрахунків (див. п. 1.45 ст. 1 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні»). В Україні оверсайт ґрунтується на таких міжнародних документах, як Принципи для інфраструктур фінансового ринку, що встановлюють міжнародні стандарти оверсайта (далі – PFMI) [562], та Структура розкриття інформації та методологія оцінювання, якою встановлена орієнтовна методика оцінювання центральними банками платіжних систем на відповідність міжнародним стандартам оверсайта [503]. Отже, ці документи є обов'язковими міжнародними стандартами для інфраструктур фінансового ринку України.

Відповідно до міжнародних стандартів оверсайта (PFMI) [562] виділяють п'ять інфраструктур фінансового ринку, за якими має здійснюватись оверсайт: платіжні системи (переважно системно важливі); центральні депозитарії цінних

паперів; системи розрахунків за цінними паперами; центральні контрагенти; торгові репозиторії. Водночас, згідно з п. 41.2 ст. 41 зазначеного вище Закону на сьогодні в Україні об'єктами нагляду (оверсайта) платіжних систем лише є: платіжні організації платіжних систем, учасники/члени платіжних систем, оператори послуг платіжної інфраструктури (клірингові, процесингові установи та інші особи, уповноважені надавати окремі види послуг або здійснювати операційні та інші технологічні функції в платіжних системах).

З урахуванням міжнародних стандартів оверсайта та згідно з рекомендаціями Міжнародного валютного фонду (далі – МВФ), представники якого перебували в Україні з технічною місією в червні 2018 року, у щорічному Звіті з оверсайта платіжних систем за 2018 рік НБУ у перспективі розглядає поширення функції оверсайта й на інші інфраструктури фінансового ринку, такі як центральний депозитарій цінних паперів та центральний контрагент, а також на платіжні інструменти [72, с. 4]. Такі ініціативи потребують урегулювання на рівні законодавства.

Так, на інфраструктури фондового ринку України, які традиційно у світі вважаються системно важливими для економіки країни, має поширюватись дія оверсайта НБУ. В Україні такими об'єктами є: центральний депозитарій цінних паперів (зараз це – Національний депозитарій України); центральний контрагент (на сьогодні частково ці функції виконує банк ПуАТ «Розрахунковий центр») [72, с. 24-25; 73, с. 5, с. 34].

Разом з тим, потрібно зауважити, що фондовий ринок не є предметом даного наукового дослідження. Хоча на сьогодні в Україні об'єктом оверсайта на рівні з платіжними системами можна вважати і систему розрахунків за угодами щодо цінних паперів. Як уже зазначалось у підрозділі 2.2 цієї роботи, така система представлена тільки однією внутрішньодержавною системою розрахунків «Розрахункова Фондова Система», платіжною організацією якої є небанківська фінансова установа ПрАТ «ФК «СУЧАСНІ КРЕДИТНІ ТЕХНОЛОГІЇ» та учасниками – два банки ПуАТ АБ «УКРГАЗБАНК», АТ

«БАНК АВАНГАРД». Проте функція оверсайта систем розрахунків фактично не реалізується НБУ.

Виходячи з п. 9 Звіту МВФ, на відміну від НБУ до компетенції відповідного підрозділу з оверсайта Європейського центрального банку (далі – ЄЦБ) належать системи розрахунків за цінними паперами; центральні контрагенти; платіжні інструменти (схеми); кореспондентські відносини банків; провайдери критичних послуг; торгові репозиторії [507]. Так, ЄЦБ розробив стандарти оверсайта платіжних інструментів [527] та узагальнений підхід до їх оцінювання для використання у рамках єдиної зони платежів в євро (SEPA), а також конкретизував стандарти оверсайта для таких загальноприйнятих платіжних інструментів (схем), як пряме дебетування [523; 555], кредитові перекази [523; 554], карткові платіжні схеми [521; 553], електронні гроші [506]. Дійсно, безпека та ефективність платіжних інструментів є важливими для збереження довіри до валюти та сприяння ефективній економіці. Безперебійне функціонування платіжних інструментів позитивно впливає і на економічний розвиток.

Так, в Україні пряме дебетування відбувається за допомогою таких платіжних інструментів, як платіжна вимога-доручення, платіжна вимога, розрахунковий чек. Кредитові перекази здійснюються за допомогою платіжного доручення. А діючі карткові платіжні системи в Україні представлені чотирма відомими міжнародними платіжними системами «MasterCard», «Visa», «American Express», «UnionPay» та двома внутрішньодержавними – «ПРОСТІР», «Укркарт». Щодо безпеки електронних грошей, то операції з ними в Україні дозволено здійснювати зі застосуванням платіжних систем після попереднього погодження з НБУ правил використання електронних грошей. Тому подальша імплементація стандартів ЄС у сфері оверсайта платіжних інструментів та його впровадження для України є актуальними.

У той же час, слід зазначити, що для держав-членів ЄС міжнародні стандарти оверсайта є базою європейських стандартів у цій сфері та закріплені

в таких документах ЄС: Регламенті ЄЦБ (ЄС) № 795/2014 від 03.07.2014 про вимоги оверсайта для системно важливих платіжних систем (ЄЦБ/2014/28) [573]; переглянутих Рамках оверсайта для роздрібних платіжних систем [576]; Методиці оцінки платіжних систем [486]; Очікуваних результатах оверсайта щодо зв'язків між роздрібними платіжними системами [552]; Структурі політики оверсайта Євросистеми [509]; Звіті про оверсайт Євросистеми [510].

За дослідженням Світового банку шляхом опитування 110 центральних банків стосовно їх діяльності у 2015 році, більш ніж 90% центральних банків світу здійснюють оверсайт платіжних систем [72, с. 24; 558, с. 47].

Так, серед наглядових функцій НБУ законодавець передбачає оверсайт платіжних систем (п. 29 ст. 7 Закону України «Про Національний банк України» [358]). НБУ здійснює нагляд (оверсайт) платіжних систем та систем розрахунків у частині їх діяльності в Україні відповідно до Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні», Закону України «Про Національний банк України» та нормативно-правових актів НБУ (див. п. 41.1 ст. 41 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні»).

У той же час, у п. 7 ст. 7 Закону України «Про НБУ» закріплено повноваження НБУ щодо забезпечення безперервного, надійного та ефективного функціонування і розвитку не всіх платіжних систем, діючих в Україні, а лише створених центральним банком платіжних систем. Таке законодавче формулювання повноваження НБУ щодо створення ним державних платіжних систем протирічить основному призначенню оверсайта платіжних систем – забезпечити їхнє безперервне, надійне та ефективне функціонування. На підтвердження цьому варто навести п. 6 ст. 7 даного Закону, яким передбачено повноваження НБУ щодо регулювання діяльності всіх платіжних систем та систем розрахунків в Україні та визначення порядку і форм платежів, у тому числі між банками. А відповідно до п. 25 ст. 7 цього ж Закону НБУ визначає порядок здійснення в Україні маршрутизації, клірингу та взаєморозрахунків між учасниками платіжної системи за операціями, які здійснені в межах України із застосуванням платіжних карток, емітованих

банками-резидентами. Тому, на нашу думку, окремо виділяти у п. 7 ст. 7 Закону України «Про НБУ» та акцентувати увагу на забезпеченні безперервного, надійного та ефективного функціонування, розвитку тільки створених НБУ державних платіжних систем є недоречним. Оскільки відповідні правозастосовчі повноваження НБУ щодо забезпечення, у тому числі регулювання та нагляду, діяльності всіх видів платіжних систем в Україні у загальному вигляді закріплені певними пунктами ст. 7 Закону України «Про НБУ», а деталізовані спеціальним Законом України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» та нормативно-правовими актами НБУ у цій сфері.

Поряд з наглядом (оверсайтом) платіжних систем законодавець окремо виділяє контроль за проведенням переказу. Відповідно до п. 42.1 ст. 42 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» контроль за дотриманням учасниками платіжних систем нормативно-правових актів, що регламентують порядок проведення переказу, та застосування відповідних заходів впливу, передбачених законодавством України за його порушення, також покладаються на НБУ. П. 7 ст. 7 Закону України «Про НБУ» встановлено, що НБУ контролює і створення платіжних інструментів, систем автоматизації банківської діяльності та засобів захисту банківської інформації. Так, на законодавчому рівні штучне, а не смислове роз'єднання оверсайта платіжних систем на нагляд за платіжними системами та контроль за проведенням переказу протирічить загальноприйнятому розумінню цілісного оверсайта інфраструктур фінансового ринку, визначення якого закріплено у міжнародних стандартах (PFMI).

Розглядаючи оверсайт платіжних систем у контексті фінансового контролю та враховуючи основні відмінності між контролем і наглядом, слід вказати, як сучасні наукові погляди про сутність фінансового контролю, так і чинне законодавство, не містять чіткого розмежування функцій контролю та нагляду в фінансовій сфері, у тому числі і платіжній. Тому поняття «фінансовий контроль» часто використовується як узагальнюючий термін, що включає та поєднує заходи контролю та нагляду [278, с. 121].

Як справедливо зазначає Л. А. Савченко, нагляд і контроль – це різні поняття, за якими виконання завдань контролю можливе лише шляхом перевірки дій з встановленням точних результатів, а виконання завдань нагляду не потребує точної перевірки, тут дається загальна оцінка результатів [394, с. 41]. Хоча далі вчена розглядає нагляд як особливий метод фінансового контролю, що полягає у спостереженні за дотриманням підконтрольним суб'єктом встановлених чинними нормативно-правовими актами правил і нормативів та проведенні відповідних контрольних дій. При цьому Л. А. Савченко зазначає, що існування нагляду як методу фінансового контролю є дискусійним [394, с. 196].

На нашу думку, контроль передбачає перевірку та оцінку дій організаційно підпорядкованого суб'єкту (але може бути й організаційно не підпорядкований суб'єкт) не лише з точки зору їх законності, а й своєчасності, правильності, доцільності та ефективності виконання вимог законодавства під час формування, розподілу та використання публічних грошових фондів. У цілому це допомагає виявити порушення встановленої державою фінансової дисципліни [40, с. 53; 388, с. 37; 394, с. 43]. На відміну від контролю нагляд не пов'язано з втручанням у поточну діяльність піднаглядного суб'єкту. У разі виявлення порушення законності за результатами нагляду застосовуються виключно державно-примусові заходи впливу фінансово-правового характеру, а контроль передбачає і можливість застосування заходів дисциплінарної відповідальності до посадових осіб підконтрольних суб'єктів.

Враховуючи науково-практичні погляди щодо нагляду [5, с. 349-350], варто зазначити, що нагляд за платіжними системами передбачає спостереження центрального банку за дотриманням відповідними суб'єктами (піднаглядними об'єктами оверсайта) встановлених чинними нормативно-правовими актами норм та правил без втручання в їх поточну оперативно-господарську діяльність та проведення перевірки функціональної орієнтованості діяльності цих суб'єктів щодо виконання вимог законодавства, а також при виявленні правопорушень може супроводжуватись заходами впливу

державно-владного характеру з метою забезпечення законності і правопорядку у сфері здійснення платежів.

Отже, в контексті міжнародних стандартів окремо відмежовувати функцію контролю за проведенням переказу коштів від оверсайта (нагляду) платіжних систем не є доцільним ані за змістом, ні за формами/методами останнього. Для убезпечення платежів та захисту прав користувачів платіжних послуг світові практики оверсайта в платіжній сфері спрямовані на суттєве розширення кола об'єктів оверсайта платіжних систем центральними банками. Незалежно від суб'єкта створення платіжних систем оверсайт поширюється на всі їх види. Крім системно важливих платіжних систем, об'єктами оверсайта стають роздрібні платіжні системи, платіжні сервіси й інструменти. Сьогодні оверсайт системно важливих платіжних систем здійснюють 92% центральних банків світу, роздрібних платіжних систем – 89% та тільки 13% центральних банків обмежують коло об'єктів оверсайта власними платіжними системами [72, с. 25]. Зокрема, в Україні оверсайт поширюється на платіжні системи всіх видів, а також операторів послуг платіжної інфраструктури, які беруть участь у здійсненні платіжного сервісу. Поряд з цим, в Україні, як і в країнах усього світу, одним з ключових об'єктів оверсайта залишаються системно важливі платіжні системи, створені самим центральним банком. З огляду на те, що системно важливі платіжні системи вимагають посиленого контролю за управлінням системним ризиком з боку центрального банку, до таких систем останнім висуваються вищі вимоги, ніж до інших платіжних систем. У той же час, якщо державним регулятором будуть завищені критерії важливості платіжних систем, або серед критеріїв не будуть визначені суттєві параметри, тоді окремі платіжні системи у разі порушення їх діяльності можуть поширити системні збої, та не будуть виявлені центральним банком [18, с. 95].

Порядок здійснення нагляду (оверсайта) платіжних систем визначається нормативно-правовими актами НБУ, а саме: постановою Правління НБУ «Про затвердження Положення про нагляд (оверсайт) платіжних систем та систем розрахунків в Україні» від 28.11.2014 № 755 із змінами [337], постановою

Правління НБУ «Про затвердження Положення про порядок проведення перевірок щодо дотримання об'єктами нагляду (оверсайта) вимог законодавства України з питань діяльності платіжних систем в Україні» від 09.12.2013 № 503 [345], постановою Правління НБУ «Про затвердження Положення про застосування Національним банком України заходів впливу за порушення об'єктами нагляду (оверсайта) законодавства України з питань діяльності платіжних систем в Україні» від 19.12.2013 № 524 [328], постановою Правління НБУ «Про схвалення Методики комплексного оцінювання системно важливих платіжних систем» від 24.09.2015 № 635 [373].

У 2018 році НБУ посилив оверсайт за діяльністю платіжних систем, їх учасників та операторів послуг платіжної інфраструктури шляхом внесення деяких змін до відповідних нормативно-правових актів НБУ у сфері оверсайта (див. постанову Правління НБУ «Про затвердження Змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України» від 07.06.2018 № 61) [311]. На початку 2020 року НБУ також оновив підходи до оверсайта платіжних систем в Україні відповідно до рекомендацій МВФ та Світового банку, посилив оверсайт за значущими платіжними системами з метою запровадження ризик-орієнтованого підходу, визначив критерії та порядок визнання значущих операторів послуг платіжної інфраструктури шляхом внесення змін до Положення про нагляд (оверсайт) платіжних систем та систем розрахунків в Україні (див. постанова Правління НБУ «Про затвердження Змін до Положення про нагляд (оверсайт) платіжних систем та систем розрахунків в Україні» від 21.01.2020 № 11) [315].

НБУ розміщує на сторінках свого офіційного інтернет-представництва не рідше двох разів на рік інформацію про результати моніторингу платіжних систем, зокрема щодо: кількості платіжних систем та їх учасників; обсягів операцій (кількість та сума), здійснених з використанням платіжних систем (див. п. 8 розділу III Постанови від 28.11.2014 № 755).

Позитивно, що відтепер згідно з п. 3 розділу XV цієї ж Постанови НБУ готує щорічний звіт за результатами нагляду (оверсайта) платіжних систем.

Так, не рідше одного разу на рік такий звіт подається Голові НБУ та/або його заступнику, що здійснює загальне керівництво та контролює діяльність підрозділу НБУ, до компетенції якого належать питання регулювання діяльності платіжних систем та нагляду (оверсайта) за ними.

Уперше НБУ підготував Звіт за результатами оверсайта платіжних систем за 2018 рік та його опублікував на сторінці свого офіційного інтернет-представництва [72]. Такі дії НБУ підвищують саму прозорість оверсайта платіжних систем та систем розрахунків, що має посилювати довіру з боку користувачів платіжних систем. Оприлюднення Звіту з оверсайта є звичною практикою для більшості центральних банків розвинутих країн світу [151; 490].

Таким чином, державний пруденційний (англ. – prudential у перекладі на укр. – розсудливий) нагляд [133, с. 93-96] за платіжними системами передбачає регулярне проведення оцінки загального фінансового стану та результатів діяльності платіжної системи у цілому та її платіжної організації, учасників, операторів послуг платіжної інфраструктури зокрема. Оскільки нестійкий фінансовий стан таких суб'єктів може створювати реальну загрозу інтересам користувачів платіжних систем. Державний нагляд за платіжними системами здійснюється за допомогою регулярного спостереження центрального банку за дотриманням суб'єктами платіжних систем вимог національного законодавства та міжнародних стандартів у сфері оверсайта без втручання в їх поточну діяльність, а також періодичне визначення важливості платіжних систем, проведення перевірок на предмет функціональної орієнтованості діяльності цих суб'єктів щодо виконання вимог чинного законодавства.

Під пруденційним наглядом можна розглядати встановлення державою певних правових вимог, які є обов'язковими для стабільного функціонування платіжних систем. Дотримання цих вимог забезпечує мінімізацію ризиків, які можуть виникати в процесі надання платіжних послуг їх користувачам. Тому НБУ приділяє особливу увагу управлінню ризиками в платіжних системах та здійснює оверсайт на основі оцінки ризиків. Так, у 2018 році з метою запровадження ризик-орієнтованого підходу в оверсайті платіжних систем з

урахуванням найкращого світового досвіду у даній сфері НБУ розробив Методичні рекомендації з управління ризиками в платіжних системах, створених банками та небанківськими установами в Україні. Центральний банк рекомендує платіжним організаціям – резидентам дотримуватися цих Методичних рекомендацій, а також використовувати їх під час здійснення самооцінювання діяльності платіжних систем [131].

НБУ у своєму Звіті з оверсайта платіжних систем за 2018 рік вказує, що Методичні рекомендації з управління ризиками в платіжних системах враховують найкращий міжнародний досвід центральних банків та підходи експертів місії Світового банку та Міжнародного валютного фонду з питань оверсайта платіжних систем [72]. Як уже зазначалось у підрозділі 1.3 даної роботи, одними з міжнародно визнаних стандартів для інфраструктур фінансового ринку є загальні принципи управління ризиками різного характеру у платіжній системі. Виходячи зі світової практики та нормативно-правових актів, методичних рекомендацій НБУ, в яких відображені міжнародні стандарти оверсайта, можна виділити такі види ключових ризиків, притаманних платіжній системі: 1) правовий; 2) фінансовий (кредитний, ризик ліквідності, загальний комерційний, депозитарний, інвестиційний ризик); 3) розрахунковий; 4) операційний; 5) системний; 6) кіберризик і ризик, пов'язаний з можливостями шахрайства в платіжній системі із використанням засобів передавання інформації.

Визначення кожного з перших п'яти ризиків, які можуть виникати у значущих платіжних системах, закріплені відповідними нормами постанови Правління НБУ «Про затвердження Положення про нагляд (оверсайт) платіжних систем та систем розрахунків в Україні» від 28.11.2014 № 755. У таких саме значеннях вживаються поняття цих ризиків і в Методичних рекомендаціях НБУ для управління ризиками в інших платіжних системах [131].

Ідентифікація ризиків у платіжній системі відбувається шляхом їх виявлення. До ризиків, які можуть мати вплив на діяльність платіжної системи,

належать ризики, на які платіжна система наражається внаслідок взаємодії зі своїми учасниками, іншими платіжними системами, операторами послуг платіжної інфраструктури, розрахунковими банками, постачальниками ліквідності (банки), або ризики, які платіжна система створює сама.

За допомогою оцінювання ризиків можна визначити види ризиків та їх джерела, об'єктивні та суб'єктивні факторів, що впливають на певний вид ризику, класифікацію та сценарний аналіз виникнення операційних подій, вимірювання втрат у результаті їх виникнення. Так, платіжна організація значущої платіжної системи зобов'язана регулярно виявляти внутрішні та зовнішні загрози, що можуть спричинити виникнення ризиків у платіжній системі, та їх джерела (див. пп. 2 п. 2 розділу розділу VII зазначеної вище Постанови Правління НБУ від 28.11.2014 № 755).

Отже, відображення міжнародних стандартів оверсайта платіжних систем у Методичних рекомендаціях НБУ, які містять загальну інформацію про систему управління ризиками, а також характеристику ризиків платіжної системи та механізми управління ними, сприятиме ефективному управлінню ризиками в платіжних системах в Україні та запобігатиме прояву їх негативних наслідків. У той же час, положення Методичних рекомендацій не поширюються на платіжні системи, платіжною організацією яких є НБУ.

Так, відповідно до розділу VIII Правил системи електронних платежів НБУ, затверджених рішенням Ради Платіжної організації СЕП НБУ (протокол № 1 від 13.07.2017), механізми контролю і заходи щодо управління, мінімізації та усунення наслідків впливу ризиків у СЕП Національний банк як платіжна організація визначає в своїх розпорядчих документах [351]. Управління ризиками в СЕП здійснюється на основі стратегії забезпечення безперервної діяльності та стратегії управління операційними ризиками, затвердженими рішенням Комітету з управління операційними ризиками та безперервною діяльністю Національного банку, Положення про систему внутрішнього контролю НБУ, затвердженого рішенням Правління НБУ від 27.05.2016 № 28, Положення про порядок оцінювання операційних ризиків у діяльності НБУ,

затвердженого постановою Правління НБУ від 07.12.2015 № 864 (див. п. 32 розділу VIII Правил СЕП НБУ).

У розділі VIII Правил Національної платіжної системи «Український платіжний простір» (ПРОСТІР), затверджених рішенням Ради Платіжної організації Національної платіжної системи «Український платіжний простір» (протокол № 213/2013 від 07.06.2013) [350] передбачено, що НБУ як платіжна організація ПРОСТІР визначає вимоги щодо контролю ризиків для всіх операцій, платіжних пристроїв і умов прийому електронних платіжних засобів ПРОСТІР. Також даними Правилами закріплені відповідні заходи для мінімізації ризиків різного характеру у ПРОСТОРІ. Наприклад, для мінімізації правових ризиків здійснюються такі заходи: постійний моніторинг та розвиток Платіжною організацією вимог нормативних документів ПРОСТІР; неухильне виконання учасниками системи вимог нормативних документів ПРОСТІР щодо оформлення договірних взаємовідносин у системі; аналіз Платіжною організацією спірних питань, які виникають у процесі функціонування ПРОСТІР, щодо неадекватності нормативних документів ПРОСТІР з метою приведення їх у відповідність до поточних вимог та міжнародних стандартів (див. п. 1.12 глави 1 розділу VIII зазначених вище Правил Національної платіжної системи «Український платіжний простір»). У той же час слід вказати, що НБУ як платіжна організація несе відповідальність за мінімізацію та управління системними ризиками. А кожен із учасників ПРОСТІР несе відповідальність за свої, що викликані внутрішніми причинами, фінансові, операційні, правові та ринкові ризики і самостійно управляє ними.

Згідно з п. 1 розділу VII Постанови Правління НБУ «Про затвердження Положення про нагляд (оверсайт) платіжних систем та систем розрахунків в Україні» платіжна організація значущої платіжної системи зобов'язана визначити в реєстраційних документах, у частині опису управління ризиками, механізми контролю і заходи щодо управління ризиками, а також мінімізації та усунення наслідків впливу ризиків, що виникають у цій платіжній системі.

Таким чином, незалежно від того, чи створена платіжна система приватною установою, державною установою чи центральним банком найважливішим питанням є виявлення та ефективного управління ризиками в цій системі. НБУ, переходячи до здійснення оверсайта платіжних систем на основі оцінки ризиків їх діяльності, прагне захистити фінансову систему від впливу системного та інших ризиків і запобігти їм [218, с. 237]. Відповідальність за управління ризиками в платіжній системі зазвичай покладається на раду директорів платіжної організації або аналогічний колегіальний орган та керівництво платіжної організації (див. пп. 2.1.1 п. 2.1 розділу II Методичних рекомендацій з управління ризиками у платіжних системах).

Серед ризиків, притаманних платіжним системам, потрібно звернути увагу на правовий ризик, який виникає у разі відсутності правового регулювання, зміни або непередбачуваного застосування положень законодавства, що можуть призвести до виникнення збитків платіжної організації платіжної системи та/або її учасників (див. пп. 22 п. 1 розділу II Постанови Правління НБУ від 28.11.2014 № 755).

НБУ встановив невичерпний перелік причин виникнення правового ризику, якими можуть бути:

– правила платіжної системи та договору про участь у платіжній системі не відповідають законодавству України;

– платіжна організація не дотримується законодавчих чи регуляторних вимог (у т. ч. законодавства про захист прав споживачів, нормативно-правових актів, що регулюють здійснення переказів/платежів, клірингу та розрахунків тощо), умов договорів, укладених із контрагентами (учасниками) і третіми сторонами (операторами послуг платіжної інфраструктури тощо);

– нечітко визначені умови договорів: предмет договору, права та обов'язки сторін, порядок вирішення спорів тощо. Правові спори, внаслідок яких відбувається затримка або запобігання здійсненню розрахунків, можуть призводити також до виникнення інших ризиків (кредитного ризику, ризику ліквідності, системного ризику тощо);

– здійснюються процедури, пов'язані з легітимністю правил платіжної системи, які можуть мати негативний вплив на діяльність платіжної системи;

– існує правовий конфлікт між різними юрисдикціями (платіжна система стає об'єктом права юрисдикцій, у яких, зокрема, зареєстровані та діють її учасники, зберігаються активи платіжної організації або платіжна організація здійснює свою діяльність одночасно в кількох юрисдикціях тощо);

– здійснюється переказ коштів за участю двох платіжних систем, одна з яких створена платіжною організацією-нерезидентом. Правовий ризик виникає в результаті розбіжностей у законодавстві різних країн, у яких зареєстровані або здійснюють свою діяльність відповідні юрисдикції. Відмінності в законодавстві різних країн щодо умов, за яких розрахунки вважаються завершеними, можуть призвести до виникнення сценарію, відповідно до якого переказ буде вважатися завершеним в одній платіжній системі, але незавершеним в іншій.

Для управління та мінімізації виникнення правового ризику платіжній організації НБУ рекомендує здійснювати такі заходи:

– постійний моніторинг змін у законодавстві України;

– ідентифікацію, аналіз виникнення потенційного конфлікту законодавства різних юрисдикцій, а також передбачати в правилах і процедурах платіжної системи положення, спрямовані на обмеження цього ризику;

– чітке визначення та посилення в правилах платіжної системи на конкретні норми законодавства, яке регулює кожен аспект діяльності платіжної системи. Платіжній організації та учасникам платіжної системи необхідно усвідомлювати обмеження, що застосовуються в різних законодавствах, які регулюють питання діяльності платіжної системи, зважаючи на різні норми матеріального права законодавства різних юрисдикцій. Такі обмеження можуть існувати у зв'язку з відмінністю в законодавствах, що регулюють питання неплатоспроможності і безвідкличності тощо;

– контролювати відповідність реєстраційних документів, договорів та інших правочинів законодавству, у т. ч. забезпечувати їх перевірку юридичною службою та, за необхідності, зовнішніми консультантами;

– забезпечувати повноту й однозначність правил та процедур платіжної системи;

– зазначати в правилах платіжної системи та внутрішніх документах платіжної організації всі необхідні положення, визначені законодавством України [131].

Платіжній організації варто повідомляти учасників платіжної системи – нерезидентів про відповідні обмеження в законодавстві України, яке буде застосовуватися до платіжної системи, з огляду на різне застосування норм матеріального права відповідних юрисдикцій.

Погоджуючись з науковою позицією Балакіної Ю. С. щодо можливого зв'язку між виникненням ризиків у платіжних системах та глобалізацією діяльності останніх, ускладненням організаційної структури та взаємозв'язків між елементами платіжних систем, зростанням обсягів операцій, пришвидшенням платежів, появою інноваційних платіжних інструментів [18, с. 73], слід вказати про появу кіберризиків та ризиків, пов'язаних з можливостями шахрайства у платіжних системах із використанням засобів передавання інформації. Сьогодні увага центральних банків зосереджена і на управлінні цим видом ризиків. Так, Комітетом з платежів та інфраструктур ринку Банку міжнародних розрахунків та Міжнародною організацією комісій з цінних паперів розроблені окремі документи (Вказівки про кіберстійкість для інфраструктур фінансового ринку, червень 2016 року [520], Звіт про зниження ризику шахрайства з оптовими платежами, пов'язаного з безпекою засобів передавання інформації, травень 2018 року [568]), які доповнюють міжнародні стандарти оверсайта, та в Україні основні їх положення поступово імплементуються в національне законодавство. Так, на сьогодні новими підпунктами 13-16 пункту 1 розділу II постанови НБУ «Про затвердження Положення про нагляд (оверсайт) платіжних систем і систем розрахунків в

Україні» закріплені поняття «кіберзагроза», «кіберризик», «кіберінцидент» «кіберстійкість платіжної системи» [337], що сприятиме забезпеченню безпеки інформації під час переказу коштів та запобіганню, стримуванню, оперативному відновленню платіжної системи після кіберінцидентів та кібератак на неї.

При цьому необхідно зауважити, що 02 серпня 2019 року Центр кіберзахисту НБУ та Державний центр кіберзахисту Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України підписали Меморандум про взаємодію та співробітництво в сфері кібербезпеки та кіберзахисту, спрямовану на попередження, виявлення, ефективне реагування та протидію актуальним кіберзагрозам, підвищення рівня інформаційної безпеки та ситуаційної обізнаності у сфері кібербезпеки та кіберзахисту [147].

Підсумовуючи все викладене вище, можна сформулювати визначення ризик-орієнтованого підходу в оверсайті платіжних систем. Це визначена платіжною організацією система з управління ризиками (правовий; фінансовий (кредитний, ризик ліквідності, загальний комерційний, депозитарний, інвестиційний ризик); розрахунковий; операційний; системний; кіберризик) у платіжній системі, які встановлені правилами останньої, та вжиття платіжною організацією, учасниками цієї системи, операторами послуг платіжної інфраструктури відповідних заходів, які забезпечують своєчасне виявлення ризиків (загроз) функціонування платіжної системи та ефективну мінімізацію таких ризиків залежно від їх рівня. У цілому ризик-орієнтований підхід в оверсайті платіжних систем спрямовано на запобігання виникненню та/або зменшення негативних наслідків у соціальній та економічній сферах від можливих/існуючих ризиків платіжних систем.

4.2 Правові методи нагляду (оверсайта) платіжних систем

У цілому посилення нагляду за функціонуванням платіжних систем з боку НБУ спрямовано на реалізацію мети оверсайта платіжних систем, якою є надійність та ефективність платіжних систем щодо забезпечення ними переказу коштів і розрахунків з використанням платіжних інструментів [403, с. 252]. Для досягнення поставленої мети НБУ у своїй діяльності, пов'язаної з оверсайтом, передбачає, як уже зазначалось, такі невід'ємні один від одного поетапні правові методи: 1) моніторинг платіжних систем шляхом збору, систематизації та аналізу відповідної інформації про побудову та особливості функціонування платіжних систем, їх взаємозв'язок у межах всієї фінансової системи держави, у тому числі щодо статистичних показників діяльності та динаміки платіжних систем; 2) оцінювання платіжних систем на відповідність вимогам законодавства України та міжнародним стандартам нагляду (оверсайта) платіжних систем за допомогою систематичних контрольних дій; 3) ініціювання змін (у разі необхідності) через надання вказівок та рекомендацій щодо вдосконалення діяльності відповідних систем та застосування заходів впливу.

Моніторинг (лат. *monitoring* – спостереження) – це постійне ознайомлення з загальним станом підконтрольного суб'єкта чи окремим напрямом його діяльності. Основною метою моніторингу є виявлення ознак, які можуть указувати на наявність фінансових чи інших порушень та звернення на це уваги підконтрольного суб'єкта для запобігання вчиненню порушень у будь-якій формі [408, с. 294].

Як справедливо зазначає Ю. С. Балакіна, ефективність управління ризиками у платіжних системах залежить від результативності моніторингу платіжних систем. Під час його здійснення аналіз частки операцій окремих учасників у загальному обсязі операцій, що виконуються у платіжній системі, та обсягів і видів операцій, оброблених у платіжній системі за участю операторів послуг платіжної інфраструктури, дозволяє центральному банку та

платіжній організації цієї платіжної системи виявляти критично важливих учасників платіжної системи, а також операторів послуг платіжної інфраструктури, від яких суттєво залежить діяльність платіжної системи [18, с. 49]. Поряд з цим, за результатами моніторингу платіжних систем можна встановити і критичні операції/послуги платіжної системи, невиконання/ненадання яких може призвести до порушення надання послуг учасниками платіжної системи та/або роботи платіжної системи в цілому. Отже, завдяки своєчасним заходам моніторингу надається можливість виявити критичну специфіку в діяльності платіжних систем, що сприяє мінімізації системних ризиків, які можуть спричинити негативні економічні та соціальні наслідки.

Погоджуючись з науковими поглядами щодо функцій моніторингу платіжних систем [18, с. 51-53], можна їх узагальнити та виділити дві його основні функції: 1) спостереження за платіжними системами з боку центрального банку на регулярній основі; 2) періодичне визначення важливості платіжних систем. Отже, з врахуванням цих функцій можна передбачити два види моніторингу платіжних систем, а саме: 1) поточний; 2) періодичний.

Платіжна організація платіжної системи, створеної резидентом України, зобов'язана надавати на запит НБУ основні інформаційні показники діяльності такої системи засобами системи електронної пошти НБУ, а платіжна організація платіжної системи, створеної нерезидентом України, – засобами поштового зв'язку.

Так, відповідно до п. 5 розділу III постанови Правління НБУ від 28.11.2014 № 755 НБУ здійснює моніторинг платіжних систем за такими основними показниками їх діяльності: обсяги та види операцій, які здійснені в платіжній системі, та їх частка в загальному обсязі операцій, які виконані в країні системами відповідного виду за визначений період; кількість учасників платіжної системи в розрізі їх видів (резидент/нерезидент, банк/небанківська фінансова установа, прямий/непрямий учасник платіжної системи тощо); частка операцій окремих учасників платіжної системи у загальному обсязі

операцій, які виконуються в платіжній системі; обсяги та види операцій, які виконані в платіжній системі за участю операторів послуг платіжної інфраструктури, у розрізі видів послуг; вартість послуг, які надаються користувачам платіжної системи.

Як уже зазначалось у підрозділі 2.2 даного дослідження (див. Додаток В «Значущі платіжні системи за категоріями в Україні»), за результатами моніторингу платіжних систем та відповідно до критеріїв важливості, установлених у пунктах 2 – 5 розділу IV зазначеної вище постанови Правління НБУ (кількість учасників платіжної системи, обсяг і види операцій, виконані у платіжній системі, та їх частка у загальному обсязі операцій у розрізі видів операцій, оброблених у державі системами відповідного виду за встановлений період) НБУ визначає важливість платіжних систем та операторів послуг платіжної інфраструктури періодично, а саме: у лютому поточного року за підсумками їх діяльності протягом попереднього року.

Так, НБУ може визнавати оператора послуг платіжної інфраструктури значущим, якщо він обробляє більше 10% операцій (за кількістю та/або сумою) оброблених операторами послуг платіжної інфраструктури-резидентами у платіжних системах, внесених НБУ до Реєстру. Рішення про визнання платіжної системи системно важливою, соціально важливою або важливою, а також оператора послуг платіжної інфраструктур значущим та/або про визнання платіжної системи/оператора послуг платіжної інфраструктури такими, що більше не відповідають встановленим критеріям важливості, приймає Комітет з питань нагляду та регулювання діяльності банків, нагляду (оверсайту) платіжних систем (див. пп 5-13 розділу IV постанови Правління НБУ від 28.11.2014 № 755 із змінами).

Відповідно до п. 1 розділу III постанови Правління НБУ «Про затвердження Положення про нагляд (оверсайт) платіжних систем та систем розрахунків в Україні» центральний банк отримує інформацію про діяльність платіжних систем на підставі певних її джерел: 1) статистичних звітів та іншої інформації, яка подається об'єктами нагляду до НБУ відповідно до законодавства України;

2) інформації, отриманої на запит НБУ; 3) інформації щодо діяльності об'єктів оверсайта, отриманої під час здійснення виїзних перевірок; 4) інформації, отриманої від третіх осіб, у тому числі від органів державної влади та користувачів платіжної системи (див. п. 2 розділу III Постанови від 28.11.2014 № 755).

У цілому зазначений вище перелік джерел інформації для здійснення моніторингу платіжних систем в Україні відповідає міжнародним стандартам оверсайта [490]. Для здійснення нагляду (оверсайта) платіжних систем НБУ вимагає від об'єктів оверсайта надання інформації та документів шляхом направлення відповідного запиту. Так, об'єкти нагляду (оверсайта) зобов'язані надавати до НБУ повну та достовірну інформацію і документи та їх копії належної якості (що дає змогу прочитати всі зазначені в них відомості) у встановлені строки у визначеному порядку та форматі. При цьому НБУ забезпечує нерозголошення інформації, отриманої ним під час нагляду (оверсайта) платіжних систем, третім особам, за винятком випадків, передбачених законодавством України (див. п. 7 – п. 9 розділу I Постанови від 28.11.2014 № 755).

Також відповідно до п. 17 розділу XIII Постанови платіжна організація платіжної системи зобов'язана не рідше одного разу на рік здійснювати контроль за діяльністю своїх учасників та операторів послуг платіжної інфраструктури в межах послуг, що надаються ними в платіжній системі, та за дотриманням ними вимог правил платіжної системи і вимог, встановлених іншими документами платіжної системи (у разі їх наявності).

Недотримання платіжними системами вимог центрального банку та міжнародних стандартів щодо управління ризиками у таких системах може викликати порушення безперервності діяльності останніх та негативно вплинути на діяльність багатьох інших елементів фінансового ринку. Тому виникає потреба в оцінюванні платіжних систем, яким можна вважати процес встановлення рівня відповідності діяльності кожної платіжної системи вимогам національного законодавства та міжнародним стандартам нагляду (оверсайта)

платіжних систем шляхом здійснення в логічній послідовності та наступності відповідних контрольних дій (аналіз реєстраційних та внутрішніх документів платіжної системи, результатів моніторингу, інформації за результатами виїзних перевірок, запити НБУ, внутрішній і зовнішній аудити тощо). Метою оцінювання платіжних систем є попередження, виявлення порушень і недоліків (за наявності) у діяльності платіжних систем та їх усунення, а також рекомендації щодо вдосконалення діяльності таких систем.

Оцінювання платіжних систем проводиться НБУ за такими передбаченими розділом XIV Постанови від 28.11.2014 № 755 типами: 1) попереднє оцінювання платіжної системи, яка планує здійснювати діяльність в Україні; 2) комплексне оцінювання значущої платіжної системи / платіжної системи, створеної НБУ; 3) тематичне оцінювання окремих аспектів діяльності платіжної системи.

НБУ здійснює попереднє оцінювання платіжних систем, які планують здійснювати діяльність в Україні, шляхом аналізу документів, що подаються до НБУ відповідно до нормативно-правового акту НБУ з питань реєстрації платіжних систем, учасників платіжних систем та операторів послуг платіжної інфраструктури (див. п. 3 розділу XIV Постанови від 28.11.2014 № 755). Таким чином, до початку здійснення діяльності тієї чи іншої платіжної системи в Україні під час її реєстрації НБУ дозволяє або забороняє платіжній системі функціонувати в нашій державі.

Згідно з п. 2 розділу XIV Постанови від 28.11.2014 № 755 НБУ розробляє методики для здійснення оцінювання платіжних систем та їх самооцінювання з урахуванням методології оцінювання дотримання міжнародних стандартів нагляду (оверсайта) платіжних систем, розробленої Комітетом з платіжних і розрахункових систем Банку міжнародних розрахунків і Технічним комітетом Міжнародної організації комісій з цінних паперів. На сьогодні розроблена та діє схвалена постановою Правління НБУ від 24.09.2015 № 635 [130] Методика комплексного оцінювання лише для системно важливих платіжних систем (в Україні до таких систем належить тільки СЕП НБУ), а не для всіх значущих

платіжних систем. Хоча п. 8 розділу XIV Постанови від 28.11.2014 № 755 зобов'язує платіжну організацію будь-якого виду значущої платіжної системи здійснювати самооцінювання відповідно до методики, розробленої НБУ, та не пізніше ніж за п'ять робочих днів до початку комплексного оцінювання надіслати висновки до НБУ за встановленою ним формою та документи, що підтверджують наведену в них актуальну інформацію (крім правил платіжної системи, узгоджених НБУ). Щодо платіжних систем, платіжною організацією яких НБУ, процеси самооцінювання та оцінювання є тотожними.

Платіжна організація платіжної системи незалежно від важливості платіжної системи має право здійснити її самооцінювання за власною ініціативою та надіслати до НБУ висновки щодо рівня відповідності платіжної системи ключовим принципам, встановленими міжнародними стандартами оверсайта для платіжних систем. Так, комплексному оцінюванню значущої платіжної системи може передувати її самооцінювання у порядку, встановленому НБУ.

Підсумовуючи викладене вище, слід звернути увагу на необхідність законодавчого уточнення щодо поширення дії розробленої та схваленої НБУ Методики комплексного оцінювання системно важливих платіжних систем на всі значущі платіжні системи в Україні. Можна запропонувати це зробити шляхом внесення змін до п. 8 розділу XIV Постанови від 28.11.2014 № 755 та додати у цьому пункті абзац 4 такого змісту: «Методика комплексного оцінювання системно важливих платіжних систем, розроблена Національним банком, використовується під час комплексного оцінювання та самооцінювання діяльності значущих платіжних систем». Також потрібно зауважити, що НБУ рекомендує платіжним організаціям-резидентам використовувати розроблені ним Методичні рекомендації для управління ризиками в платіжних системах під час здійснення самооцінювання діяльності будь-яких платіжних систем.

З врахуванням міжнародних стандартів оверсайта комплексне оцінювання системно важливої платіжної системи відбувається не рідше одного разу на два роки, а соціально важливої та важливої платіжної системи –

не раніше ніж через 36 місяців із дня закінчення останнього комплексного оцінювання цієї платіжної системи. Загальний строк тривалості проведення комплексного оцінювання платіжної системи не може перевищувати шести місяців і збігатися з терміном проведення планової виїзної перевірки. Національний банк має право за наявності обґрунтованих причин збільшити строк проведення оцінювання платіжної системи до одного року (див. п. 5 розділу XIV постанови Правління НБУ від 28.11.2014 № 755). А вже в індивідуальному письмовому повідомленні про комплексне оцінювання кожної окремої платіжної системи конкретизується інформація про дати його початку та закінчення, а також період, що підлягає оцінюванню цієї системи.

Центральний банк повідомляє у письмовій формі платіжну організацію значущої платіжної системи про комплексне оцінювання даної системи не менше ніж за 30 календарних днів до початку її оцінювання. При цьому комплексне оцінювання здійснюється на підставі затвердженого НБУ плану комплексного оцінювання значущих платіжних систем. Комплексне оцінювання значущих платіжних систем, створених НБУ, може здійснюватись також на підставі окремого розпорядчого документа НБУ. Зазначений вище План комплексного оцінювання складається на один рік і затверджується до 01 березня наступного року, який розміщується на сторінках офіційного інтернет-представництва НБУ (див. п. 4 розділу XIV Постанови від 28.11.2014 № 755 НБУ). За результатами комплексного оцінювання значущої платіжної системи складається звіт у двох примірниках за встановленою НБУ формою.

Відповідно до п. 16 розділу XIV Постанови від 28.11.2014 № 755 НБУ здійснює тематичне оцінювання платіжної системи без попередження платіжної організації такої системи за наявності обґрунтованих підстав, якими, зокрема, є: 1) необхідність здійснення контролю за усуненням платіжною організацією платіжної системи порушень, виявлених під час комплексного оцінювання платіжної системи; 2) внесення змін до правил значущої платіжної системи; 3) порушення безперервності діяльності платіжної системи.

За результатами тематичного оцінювання платіжної системи складається довідка у двох примірниках за встановленою НБУ формою. У 2018 році НБУ здійснив тематичне оцінювання внутрішньодержавної платіжної системи «Фінансовий світ», платіжною організацією якої є ТОВ «Українська платіжна система». Платіжна система з 2015 до 2018 року входить до категорії важливих платіжних систем. Метою тематичного оцінювання даної платіжної системи було оцінити управління операційним ризиком та безперервністю діяльності в платіжній системі на відповідність законодавству України та міжнародним стандартам оверсайта PFMI (принцип № 17 управління операційним ризиком). За результатами оцінювання Національний банк розробив та направив ТОВ «Українська платіжна система» рекомендації щодо удосконалення діяльності ВПС «Фінансовий світ» стосовно управління безперервністю діяльності [72].

Отже, з метою забезпечення ефективного функціонування платіжних систем комплексне та тематичне оцінювання здійснюється НБУ на регулярній основі вже діючих платіжних систем в Україні в порядку і за наявності підстав, що передбачені чинним законодавством.

Виходячи з джерел інформації про діяльність платіжних систем та правових способів її отримання під час моніторингу, оцінювання цих систем та розглядаючи оверсайт, як цілісний процес нагляду за платіжними системами, оверсайт можна поділити за формою здійснення: 1) безвиїзний; 2) виїзний.

Безвиїзний оверсайт здійснюється центральним банком з метою контролю за дотриманням платіжними організаціями, учасниками платіжних систем, операторів послуг платіжної інфраструктури вимог законодавства України з питань платіжних систем та переказу коштів, а також ключових принципів, закріплених міжнародними стандартами оверсайта.

Виїзний оверсайт проводиться за допомогою виїзних перевірок за місцезнаходженням об'єктів оверсайта з метою контролю за дотриманням ними законодавства України, виявлення та запобігання ризиковій діяльності, що загрожує інтересам користувачів. При цьому термін проведення планової

виїзної перевірки не повинен збігатись зі строком проведення комплексного оцінювання платіжної системи.

Порядок організації та проведення НБУ планових і позапланових виїзних перевірок встановлено Положенням про порядок проведення перевірок щодо дотримання об'єктами нагляду (оверсайта) вимог законодавства України з питань діяльності платіжних систем в Україні, яке затверджено постановою Правління НБУ від 09.12.2013 № 503 із внесеними до нього змінами постановою Правління НБУ від 18.04.2019 № 61 [300; 345].

НБУ затверджує до 01 лютого наступного року план проведення перевірок, який є підставою для проведення планових перевірок і оформлення уповноваженими працівниками письмових посвідчень. До плану перевірок протягом року у зв'язку зі зміною підстав (критеріїв), визначених пунктом 5 розділу III зазначеного вище Положення, НБУ може вносити зміни. Позапланова перевірка призначається НБУ на підставі його рішення, яке оформляється у формі наказу.

Так, планова та позапланова перевірки здійснюються відповідно до їх програм. Програма відповідної перевірки оформляється у формі додатка до письмового посвідчення для планової перевірки чи до наказу для позапланової перевірки.

Планові перевірки проводяться не частіше одного разу на 36 місяців з дня останньої планової перевірки. Перша планова перевірка здійснюється уповноваженими працівниками НБУ не раніше ніж через шість місяців з дня внесення відомостей про об'єкт перевірки до Реєстру платіжних систем, систем розрахунків, учасників цих систем та операторів послуг платіжної інфраструктури.

Позапланові перевірки призначаються НБУ за наявності обґрунтованих підстав, невичерпний перелік яких закріплено п. 3 розділу IV Постанови від 09.12.2013 № 503. До таких підстав належать: наявність у НБУ інформації, яка свідчить про порушення об'єктом перевірки законодавства України; наявність у НБУ фактів, які можуть свідчити про здійснення об'єктом перевірки ризикової

діяльності, що загрожує інтересам користувачів; виявлення фактів подання НБУ недостовірної інформації та/або звітності; ненадання інформації, документів або їх копій за письмовим запитом НБУ в установлені строки; необхідність перевірки інформації, викладеної у зауваженнях (запереченнях) до довідки про перевірку; необхідність перевірки вжиття заходів об'єктом перевірки з метою усунення виявлених порушень законодавства України, за які НБУ були застосовані до нього заходи впливу та/або зупинено дію ліцензії на переказ коштів у національній валюті без відкриття рахунків, та/або вжиття заходів щодо недопущення таких порушень у подальшій своїй діяльності; інші підстави, які передбачені законодавством України.

Про проведення планової перевірки та її програму НБУ зобов'язаний повідомляти платіжну організацію платіжної системи не пізніше ніж за 20 календарних днів до її початку. Позапланова перевірка може розпочатись без повідомлення об'єкта перевірки про початок її здійснення.

Також необхідно зазначити, що НБУ має право встановлювати строк проведення перевірок до 20 робочих днів (включно). Керівник робочої групи за наявності причин, що можуть свідчити про об'єктивну неможливість виконання програми перевірки в повному обсязі та встановлені строки, подає керівникові НБУ обґрунтоване подання щодо продовження строку або відміни розпочатої виїзної перевірки (див. п. 4 розділу V Постанови від 09.12.2013 № 503).

Оформляються результати планової та позапланової перевірок спочатку довідкою про перевірку, яку члени робочої групи складають і передають керівникові цієї групи для формування звіту про результати перевірки (див. розділ X Постанови від 09.12.2013 № 503).

На підставі проведеного аналізу правового регулювання порядку проведення перевірок діяльності платіжних систем переважно під час їх моніторингу слід виділити, що під об'єктами виїзних планових чи позапланових перевірок розглядаються об'єкти оверсайта (нагляду) платіжних систем у частині їх діяльності в Україні.

Отже, на результати оцінювання платіжних систем щодо дотримання ними чинного законодавства та міжнародних стандартів у сфері оверсайта впливають результати моніторингу, у тому числі і виїзних перевірок, цих систем на предмет відповідності ними вимогам національного платіжного законодавства. А за результатами як моніторингу платіжних систем, так і їх оцінювання, для забезпечення безперервного, надійного та ефективного функціонування платіжних систем НБУ застосовує певні заходи реагування, одними з яких можуть бути рекомендації щодо вдосконалення їх діяльності (див. п. 9 розділу III, п. 23 розділу XIV Постанови від 28.11.2014 № 755). Ці рекомендації надсилаються платіжним організаціям платіжних систем відповідним листом та/або оприлюднюються на сторінках офіційного інтернет-представництва НБУ, та/або видаються у вигляді методичних рекомендацій щодо окремих питань діяльності платіжних систем (див. розділ XV Постанови від 28.11.2014 № 755).

Так, упродовж 30 календарних днів із дня отримання Звіту за результатами комплексного оцінювання значущої платіжної системи або Довідки про результати тематичного оцінювання платіжної системи платіжна організація зобов'язана розробити план заходів, які вона зобов'язується вжити для виконання рекомендацій НБУ. Після закінчення строку, визначеного НБУ для виконання рекомендацій, платіжна організація зобов'язана подати до НБУ Звіт про виконання плану заходів та відповідні документи, що підтверджують виконання платіжною організацією рекомендацій, наданих НБУ у Звіті або Довідці (див. розділ XIV Постанови від 28.11.2014 № 755).

Поряд з цим, НБУ відповідно до п. 41.6 ст. 41 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» має повноваження вимагати від об'єктів нагляду (оверсайта) усунення порушень вимог законодавства України з питань діяльності платіжних систем шляхом направлення таким об'єктам листа з відповідною письмовою вимогою, а також застосовувати до останніх адекватно вчиненим порушенням відповідні заходи впливу. За аналогією слушної аналітики М. В. Старинського щодо загальноприйнятого поділу

заходів адміністративного примусу на такі його види, як адміністративно-запобіжні заходи (адміністративно-попереджувальні або заходи адміністративного запобігання), заходи адміністративного припинення та адміністративні стягнення [413, с. 228-231], потрібно передбачені законодавцем заходи впливу за порушення національного законодавства з питань діяльності платіжних систем в Україні класифікувати шляхом об'єднання їх у три типи: 1) попереджувальні або запобіжні заходи впливу; 2) заходи примусового припинення; 3) фінансові санкції у вигляді штрафів.

Таким чином, за порушення національного законодавства з питань діяльності платіжних систем в Україні НБУ може застосовувати до платіжної системи у цілому як заходи впливу тільки одного типу, так і поєднувати заходи впливу різних типів. Вибір адекватних заходів впливу, які застосовуються до об'єктів нагляду (оверсайта) відповідно до законодавства України та Положення про застосування НБУ заходів впливу за порушення об'єктами нагляду (оверсайта) законодавства України з питань діяльності платіжних систем в Україні, затвердженого постановою Правління НБУ від 19.12.2013 № 524 [330], має враховувати такі фактори: характер виявлених порушень; причини, які зумовили виникнення порушень; ужиті об'єктами нагляду (оверсайта) заходи для усунення виявлених порушень; розмір можливих негативних наслідків для учасників, операторів послуг платіжної інфраструктури, користувачів платіжної системи.

Попереджувальні (запобіжні) заходи впливу застосовуються в тих випадках, коли недоліки в діяльності платіжної системи не несуть у собі безпосередню загрозу законним інтересам та правам користувачів платіжних систем. Ці заходи спрямовані на недопущення шкідливих наслідків від зазначених недоліків. Вони використовуються при наявності конструктивного підходу суб'єктів платіжної системи до усунення порушень в її діяльності та належної взаємодії даних суб'єктів з державними наглядовими органами (в Україні – це Комітет з питань нагляду та регулювання діяльності банків, нагляду (оверсайту) платіжних систем та Правління НБУ). До

попереджувальних (запобіжних) заходів впливу належать: проведення переговорів з особами, які є об'єктами нагляду (оверсайту), стосовно необхідності приведення їх діяльності у відповідність із встановленими вимогами; письмове застереження щодо усунення порушень.

Заходи примусового припинення застосовуються з метою відвернення потенційних шкідливих наслідків та в залежності від характеру допущених порушень. При цьому враховується факт, що використання тільки одних заходів запобігання не може забезпечити належного коригування діяльності платіжної системи та перервати наявні порушення такої системи. Заходи примусового припинення включають такі види: обмеження, зупинення чи припинення надання окремих видів послуг у платіжних системах в Україні; виключення платіжної системи/учасника платіжної системи/оператора послуг платіжної інфраструктури з Реєстру платіжних систем, систем розрахунків, учасників цих систем та операторів послуг платіжної інфраструктури; заборона здійснення діяльності в Україні.

Погоджуючись з правовою позицією А. Й. Іванського щодо визначення фінансових санкцій як грошових стягнень, які застосовуються до порушників охоронюваних законом прав та інтересів держави, у вигляді штрафів та пені [77, с. 228.], фінансові санкції у вигляді штрафів накладаються на посадових осіб юридичних осіб або фізичних осіб – підприємців, які є об'єктами нагляду (оверсайта), за порушення ними законодавства України з питань діяльності платіжних систем в Україні. Накладання таких штрафів відбувається відповідно до Кодексу України про адміністративні правопорушення у порядку, визначеному Положенням про порядок накладення адміністративних штрафів, затвердженим постановою Правління НБУ від 29 грудня 2001 року № 563 [344].

Порядок пред'явлення НБУ письмових вимог до об'єктів нагляду (оверсайта) щодо усунення порушень Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні», нормативно-правових актів НБУ з питань діяльності в Україні платіжних систем та систем розрахунків, а також переказу коштів та застосування до них зазначених вище заходів впливу за порушення

законодавства України встановлено Положенням про застосування НБУ заходів впливу за порушення об'єктами нагляду (оверсайта) законодавства України з питань діяльності платіжних систем в Україні, затвердженим постановою Правління НБУ від 19.12.2013 № 524 [330]. НБУ застосовує заходи впливу до об'єктів нагляду (оверсайта) не пізніше шести місяців від дати виявлення порушення законодавства України за наявності підстав, визначених у п. 1 розділу III цієї Постанови.

П. 2 розділу II зазначеної вище Постанови передбачає повноваження НБУ щодо можливості застосовувати центральним банком заходи впливу у зв'язку із застосуванням іноземних санкцій протягом строку їх дії, починаючи з дня офіційного опублікування (оприлюднення) інформації про застосування іноземних санкцій. Також згідно з цим пунктом у разі виявлення в діяльності об'єкта нагляду (оверсайта) порушень банківського законодавства України, у тому числі нормативно-правових актів НБУ, матеріали про порушення розглядаються та рішення про застосування заходів впливу приймаються в порядку, установленому нормативно-правовими актами НБУ щодо застосування заходів впливу за порушення банківського законодавства. Одним з таких нормативно-правових актів НБУ, який визначає порядок застосування заходів впливу за порушення банківського законодавства, є постанова Правління НБУ «Про затвердження Положення про застосування Національним банком України заходів впливу» від 17.08.2012 № 346 [329].

Отже, замість застосування одного з вичерпного переліку заходів впливу за порушення законодавства України з питань діяльності платіжних систем відповідно до п. 41.6 ст. 41 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» до об'єкта оверсайта може бути застосовано один з іншого вичерпного переліку заходів впливу за порушення банківського законодавства України, у тому числі нормативно-правових актів НБУ, згідно з ст. 73 Закону України «Про банки і банківську діяльність» [281]. Особливо це стосується банків як платіжних організацій та/або учасників платіжних систем. Наприклад, залежно від певних обґрунтованих підстав щодо порушень банківського

законодавства, які передбачені п. 7.3 глави 7, главою 14 розділу II Постанови від 17.08.2012 № 346, до банків НБУ може застосувати відповідно або обмеження, зупинення чи припинення здійснення окремих видів здійснюваних банком операцій (глава 7 розділу II цієї Постанови), або відкликання банківської ліцензії та ліквідація банку (глава 14 розділу II даної Постанови).

Проте, послуги з переказу коштів надаються не тільки банками, а й небанківськими фінансовими установами та операторами поштового зв'язку, які є платіжними організаціями та/або учасниками платіжних систем та здійснюють переказ коштів на підставі виданих НБУ ліцензії на переказ коштів у національній валюті без відкриття рахунків та ліцензії на здійснення валютних операцій. Тому у разі порушення небанківськими установами вимог законодавства України з питань переказу коштів, банківського, валютного законодавств, правил платіжних систем, учасником яких вони є, внутрішніх правил про переказ коштів НБУ може застосовувати такі заходи впливу, як зупинення, відкликання (анулювання) ліцензій. Порядок і підстави застосування цих заходів впливу закріплені розділом VIII Постанови Правління НБУ «Про затвердження Положення про порядок видачі ліцензії на переказ коштів у національній валюті без відкриття рахунків» від 17.08.2017 № 80 із змінами [339], розділом IX Постанови Правління НБУ «Про затвердження Положення про порядок видачі небанківським фінансовим установам, операторам поштового зв'язку ліцензій на здійснення валютних операцій» від 09.08.2002 № 297 [340]. Наприклад, станом на листопад 2019 рік за десять попередніх місяців НБУ ухвалив відповідні рішення про відкликання ліцензій на переказ коштів у національній валюті без відкриття рахунків у таких трьох небанківських фінансових установах: ТОВ «МІРА ФІНАНС» у зв'язку з невідповідністю структури його власності вимогам Положення про порядок видачі ліцензії на переказ коштів у національній валюті без відкриття рахунків та визнання її непрозорою [141]; ТОВ «ПЕРША УКРАЇНСЬКА ПЛАТІЖНА СИСТЕМА» через подання до НБУ повідомлення про прийняте рішення щодо припинення надання послуг з переказу коштів; ТОВ «ЦЕНТР ІНТЕРНЕТ

ПЛАТЕЖІВ» у зв'язку з припиненням надання небанківською фінансовою установою послуг з переказу коштів більше ніж на 180 календарних днів та невідновлення такої діяльності протягом 90 календарних днів із дня повідомлення про це НБУ [153].

Підсумовуючи викладене вище, можна зробити висновок, що в абз. 3 п. 2 розділу II Положення про застосування НБУ заходів впливу за порушення об'єктами нагляду (оверсайта) законодавства України з питань діяльності платіжних систем в Україні, затвердженого постановою Правління НБУ від 19.12.2013 № 524 [330], потребує певного уточнення назви сфер регулювання законодавством, за порушення якого об'єктами оверсайта НБУ може застосовувати інші заходи впливу замість тих, які передбачені цим Положенням, та нормативно-правових актів, які встановлюють спеціальний порядок застосування цих заходів. Можна запропонувати абз. 3 п.2 розділу II Постанови від 19.12.2013 № 524 у такій редакції: «У разі виявлення в діяльності об'єкта нагляду (оверсайта) порушень банківського, валютного законодавства України, законодавства України з питань переказу коштів, законодавства України з питань фінансового моніторингу, нормативно-правових актів Національного банку матеріали про порушення розглядаються та рішення про застосування заходів впливу приймаються в порядку, установленому відповідними нормативно-правовими актами Національного банку щодо застосування заходів впливу за порушення банківського, валютного законодавства України, законодавства України з питань переказу коштів, законодавства України з питань фінансового моніторингу.

Згідно з п. 4 розділу III Постанови від 19.12.2013 № 524 рішення про застосування заходу впливу має містити назву заходу впливу, опис виявлених порушень з посиланням на норми законодавства України, які порушені об'єктом нагляду (оверсайта), та оформлюється у встановленому НБУ порядку. Дане рішення є обов'язковим для виконання. Застосування заходів впливу до об'єктів нагляду (оверсайта) за порушення законодавства України не звільняє

від адміністративної відповідальності винних у вчиненні порушень посадових осіб об'єктів нагляду (оверсайта).

Відповідно до п. 9 розділу III Постанови від 19.12.2013 № 524 рішення про застосування заходу впливу може бути оскаржене в судовому порядку. Оскарження не зупиняє виконання рішення. Враховуючи актуальну судову практику щодо оскарження рішень НБУ про застосування таких заходів впливу, як зупинення до усунення порушень надання послуг з переказу коштів у платіжних системах, виключення платіжної системи/учасника платіжної системи/оператора послуг платіжної інфраструктури з Реєстру платіжних систем, систем розрахунків, учасників цих систем та операторів послуг платіжної інфраструктури, цікавим є приклад внутрішньодержавної платіжної системи 24 NONSTOP, платіжною організацією якої є ТОВ «АЙ ТІ ФІНАНС», щодо визнання у судовому порядку протиправності рішень НБУ про зупинення до усунення порушень надання послуг з переказу коштів у внутрішньодержавній платіжній системі 24 NONSTOP, а також про виключення з Реєстру платіжних систем внутрішньодержавної платіжної системи 24NONSTOP, та їх скасування.

Розгляд до остаточного вирішення адміністративної справи з зазначених вище вимог не на користь ТОВ «АЙ ТІ ФІНАНС» у процесі за різними судовими інстанціями тривав понад три роки та завершився 28 січня 2020 року не на користь ТОВ «АЙ ТІ ФІНАНС», а задоволенням Верховним Судом касаційної скарги НБУ, підтвердивши законність рішень центрального банку про зупинення переказу коштів та виключення з реєстру платіжних систем внутрішньодержавної платіжної системи 24NONSTOP [274; 152]. Так само, 27 листопада 2019 року Шостий апеляційний адміністративний суд відмовив у задоволенні апеляційної скарги ТОВ «Фінансова компанія «ОМП-2013» та залишив без змін рішення суду першої інстанції, яким було підтверджено законність рішення НБУ про скасування реєстрації міжнародної платіжної системи «ТҮМЕ». Рік тому, НБУ скасував реєстрацію міжнародної платіжної системи «ТҮМЕ» на підставі отриманої документально підтвердженої

інформації від Служби безпеки України про те, що міжнародна платіжна система «ТУМЕ» здійснює перекази коштів спільно із забороненою в Україні російською платіжною системою, що становить ризики виникнення загроз національній безпеці України [419].

Таким чином, судова практика свідчить про визнання законними примусові дії НБУ щодо застосування заходів впливу у вигляді скасування реєстрації тієї чи іншої платіжної системи за порушення законодавства у сфері здійснення платежів. Та слід зауважити, що чинне законодавство України з питань діяльності платіжних систем і переказу коштів, передбачаючи оскарження у судовому порядку рішень і дій НБУ щодо застосування заходу впливу у вигляді виключення платіжної системи/учасника платіжної системи/оператора послуг платіжної інфраструктури з Реєстру платіжних систем, систем розрахунків, учасників цих систем та операторів послуг платіжної інфраструктури або заборони здійснення її/його діяльності в Україні, не встановлює можливості відновлення діяльності такого суб'єкта, у тому числі і за рішенням суду про визнання рішень і дій НБУ протиправними та їх скасування.

У даному випадку повністю підтримуємо правову позицію А. О. Монаєнко [36], який відзначає, що дотриманням позитивних зобов'язань держави згідно з ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [367] має бути нормативне визначення процедури відновлення права юридичної особи здійснювати банківську діяльність та/або надавати платіжні послуги у разі протиправного позбавлення її такої можливості.

У той же час, сам порядок виключення Національним банком відомостей з Реєстру платіжних систем про об'єкт нагляду (оверсайта) здійснюється в порядку, встановленому центральним банком (див. п. 4 розділу VIII Постанови від 19.12.2013 № 524). До цього можна ще додати, що шляхом виключення з Реєстру платіжних систем НБУ скасовує і реєстрацію платіжної системи, учасника платіжної системи та оператора послуг платіжної інфраструктури відповідно до розділу VIII Постанови Правління НБУ «Про затвердження Положення про порядок реєстрації платіжних систем, учасників платіжних

систем та операторів послуг платіжної інфраструктури» від 04.02.2014 № 43 [346]. Іншими словами, скасування реєстрації платіжної системи може бути наслідком застосування НБУ одного з/ чи системи заходів впливу за порушення законодавства України з питань діяльності платіжних систем та переказу коштів, а також фінансового моніторингу, банківського, валютного законодавства, наприклад: відкликання банківської ліцензії; відкликання / анулювання ліцензії на переказ коштів у національній валюті без відкриття рахунків; виключення з Реєстру платіжних систем; застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій), передбачених законодавством України; застосування санкцій іноземними державами (крім держави, що здійснює збройну агресію проти України), міждержавними об'єднаннями, міжнародними організаціями або Україною (вимога застосовується протягом строку дії санкцій і трьох років після скасування санкцій) тощо.

Приєднуючись до наукової позиції А. Й. Іванського щодо розгляду державно-правового примусу як методу впливу держави на суб'єктів правових відносин, слід вказати, що НБУ застосовує заходи такого впливу в межах його компетенції, незалежно від волі та бажання суб'єктів з метою забезпечення захисту прав, правопорядку та безпеки стосовно особи, яка вчинила правопорушення, а також стосовно законослухняної особи, якщо в інший спосіб, окрім примусового, неможливо забезпечити суспільний порядок та безпеку [78, с. 12].

Водночас, слушним є зауваження Ю. С. Балакіної про те, що в зарубіжних країнах переважними інструментами оверсайта є приведення діяльності об'єктів оверсайта до міжнародних стандартів шляхом оцінювання та морального впливу на них, а їх перевірки та заходи впливу застосовуються як додаткові та крайні міри [18, с. 124]. Наприклад, застосування більш жорстких заходів впливу, що включають штрафні санкції та/або позбавлення волі, передбачено відповідними національними законодавствами у сфері оверсайту

для Банку Канади, Гонконгського валютного управління, Банку Італії, Швейцарського національного банку [490, с. 25].

Комітетом платіжних та розрахункових систем Банку міжнародних розрахунків у п. 105 Звіту про оверсайт (травень 2005 року) зазначено, що однією з переваг морального переконання як інструмента оверсайта є спонукання центральних банків ініціювати зміни у діяльності платіжної системи та представити ясне і переконливе обґрунтування цих змін. Від якості проведених моніторингу та оцінювання у рамках оверсайта залежать результати морального впливу центрального банку у процесі проведення переговорів із керівництвом платіжної організації, направлення їй відповідного листа тощо [490, с. 23-24].

Корисними засобами впливу можуть бути і публічні заяви про політику оверсайта, які передбачають опублікування центральними банками результатів оцінювання платіжної систем, що дає можливості користувачам робити самостійні висновки щодо надійності тієї чи іншої платіжної системи. Цікавим є досвід центральних банків Франції, Японії, Бельгії, Швейцарії щодо застосування ними такого інструменту оверсайта, як добровільне укладення договорів та угод (індивідуальні меморандуми про взаєморозуміння, угоди про розрахунковий рахунок або про розрахункове обслуговування) між центральним банком та платіжною організацією платіжної системи, а в разі необхідності – учасниками платіжної системи. Ці договори встановлюють певні обмеження для платіжної системи або умови і стандарти, яким повинна відповідати дана система, а також роль центрального банку в оцінці відповідності платіжної системи [490, с. 24].

З розвитком міжнародного співробітництва в усьому світі відбувається глобалізація платіжного простору через активізацію транскордонних і мультивалютних платіжних операцій, здійснення яких забезпечуються різними платіжними системами. І ці системи перебувають під потенційним оверсайтом центральних банків різних зарубіжних країн. Тому виникає потреба у координації функцій оверсайта щодо платіжних систем між цими

центральними банками за допомогою співпраці з останніми та іншими іноземними органами влади.

Відповідно до п. 41.8 ст. 41 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні», розділу XVI постанови Правління НБУ «Про затвердження Положення про нагляд (оверсайт) платіжних систем та систем розрахунків в Україні» від 28.11.2014 № 755. НБУ бере участь у спільному оверсайті шляхом здійснення співпраці з органами державної влади України, центральними банками інших країн та міжнародними організаціями.

Розділом 4 Принципів для інфраструктур фінансового ринку «Відповідальність центральних банків, органів регулювання ринку та інших відповідних органів за інфраструктурами фінансового ринку» передбачено взаємодію між центральними банками, регуляторами ринків та іншими відповідними органами як усередині країни, так і на міжнародному рівні для забезпечення надійного та ефективного функціонування інфраструктур фінансового ринку. Ще у 1990 році у Звіті Ламфалуссі вперше піднімалось питання щодо необхідності здійснення спільного оверсайта на підставі угоди про співпрацю, за якою один центральний банк несе головну відповідальність за оверсайт, яка має повністю враховувати інтереси всіх інших центральних банків під час їхньої співпраці. Усе це відобразилось у Звіті про оверсайт (травень 2005 року), складеному Комітетом платіжних та розрахункових систем Банку міжнародних розрахунків [490, с. 28-30].

Як справедливо зазначено в Звіті про оверсайт 2016 Євросистеми, співпраця центральними банками та іншими органами влади щодо оверсайту на міжнародному рівні – це інструмент, який використовується для вирішення важливості взаємозалежностей і тим самим забезпечує ефективний моніторинг транскордонних та міжгалузевих ризиків, не встановлюючи потенційно дублюючих чи непослідовних вимог [510, с. 11].

Отже, НБУ співпрацює з центральними банками інших держав та міжнародними організаціями у сфері спільного нагляду (оверсайта) платіжних систем відповідно до укладених договорів, меморандумів чи інших

домовленостей. На сьогодні в Україні спільний оверсайт здійснюється між Національним банком Бельгії та НБУ на підставі укладеного меморандуму про обмін конфіденційною інформацією в рамках нагляду (оверсайту) за міжнародною картковою платіжною системою «MasterCard», через яку виконується близько 70% безготівкових карткових операцій в Україні. Тому дана система належить до категорії соціально важливих платіжних систем в Україні. Відповідно до статті 22 Статуту Європейської системи центральних банків та Європейського центрального банку [416], а також у рамках колективних договорів про оверсайт між національними центральними банками ЄС, Національний банк Бельгії несе основну відповідальність за діяльність міжнародної платіжної системи «MasterCard Europe» в зоні євро, оскільки головний офіс MasterCard Europe розташовано в Ватерлоо (Бельгія), і його діяльність регулюється законодавством Бельгії. При цьому у 2018 році представники Департаменту платіжних систем та інноваційного розвитку НБУ провели робочу зустріч (засобами дистанційного зв'язку) з представниками Національного банку Бельгії, на якій, зокрема, обговорювались результати комплексного оцінювання міжнародної платіжної системи «MasterCard Europe», яке здійснив центральний банк Бельгії. Також НБУ бере участь у спільному оверсайті міжнародної карткової платіжної системи «Visa», яка у 2018 році підтвердила свій статус як соціально важлива платіжна система в Україні, та всесвітньої міжбанківської системи передавання інформації SWIFT разом з Національним банком Бельгії, який несе головну відповідальність за її оверсайт, та іншими центральними банками, що беруть участь у спільному оверсайті SWIFT [72, с. 23].

Таким чином, у рамках спільного оверсайту у разі потреби НБУ може обмінюватись інформацією щодо діяльності платіжних систем, створених нерезидентами, з центральними банками інших держав, резидентами яких є платіжні організації цих платіжних систем, з центральними банками, що є емітентами валюти, у якій здійснюються перекази в платіжній системі, внесений

до Реєстру платіжних систем, а також з іншими іноземними органами влади (див. п.3 розділу XVI Постанови від 28.11.2014 № 755).

Також під час здійснення нагляду (оверсайта) за платіжними системами, НБУ, крім зазначеного вище, за участю інших державних органів може вирішувати й інші завдання державної політики, зокрема: протидія легалізації (відмиванню) доходів, отриманих злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму; протидія антиконкурентній практиці; захист прав споживачів тощо [217, с. 190].

Як справедливо зазначає О. Ю. Грачова, нагляд (оверсайт) платіжних систем спрямовано на захист публічних інтересів у галузі стабільного функціонування платіжної сфери: на безпеку і стабільність проведення платежів, як державних фінансів, так і приватних грошових коштів, на протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, на здійснення контролю за фінансовою діяльністю юридичних осіб та доходами окремих громадян при виконанні ними податкових зобов'язань [278, с. 68]. Методами оверсайта платіжних систем можна вважати моніторинг платіжних систем, їх оцінювання, проведення перевірок, застосування заходів впливу, а також співпрацю з органами державної влади України в порядку, установленому чинним законодавством, а також шляхом, наприклад, створення міжвідомчих робочих груп, проведення спільних заходів з метою обміну інформацією, співпрацю з центральними банками інших держав та міжнародними організаціями відповідно до укладених договорів, меморандумів чи інших домовленостей.

4.3 Безпека платежів як засадничий правовий принцип захисту платіжних систем

На сьогодні здійснення платежів є однією зі складових повсякденного життя кожного з нас. Тому при виборі способу оплати, а також того чи іншого платіжного інструменту разом з платіжною системою та банком, поряд з можливостями оплати за їх допомогою потрібних нам товарів, робіт, послуг та розміром комісійної винагороди за надані послуги, постає питання щодо безпеки проведення таких платіжних операцій, коректності проходження всіх етапів трансакції для успішного завершення оплати.

Безпека при здійсненні платіжних операцій є однією з головних складових надійної платіжної системи і основою довіри з боку користувачів платіжних послуг. У той же час належний рівень захисту платіжної системи можна вважати показником стабільності даної системи в разі зовнішніх впливів різного характеру та її популярності серед користувачів.

В умовах всеохоплюючих діджиталізації, електронної комерції та онлайн взаємодії суб'єктів бізнесу стрімко розвивається платіжна сфера, життєво необхідна для здійснення оплати товарів, робіт, послуг. Водночас спостерігається «удосконалення» схем шахрайства, несанкціонованого доступу до даних платіжних інструментів, а також здійснення незаконних платіжних операцій. Фахівці банківської системи та правоохоронних органів виділяють 5 найпоширеніших схем шахрайства: 1) шахрайство з використанням банкомату (використання скімінгових інструментів тощо); 2) інтернет шахрайство (фішинг, використання підроблених сайтів та ін.); 3) шахрайство в термінальній мережі (наприклад, використання накладок (скімерів) на термінальному обладнанні); 4) шахрайство в системах дистанційного обслуговування (наприклад, несанкціоноване втручання та/або встановлення шкідливих програм (вірусів)); 5) соціальна інженерія (наприклад, виманювання персональних даних, реквізитів платіжних карток тощо) [384].

Найбільша кількість незаконних дій з платіжними картками у 2018 році відбувалась у мережі Інтернет – 55,1 тис. випадків (52,2% від загальної кількості) – і в порівнянні з 2017 роком зросла в 1,4 рази. Така негативна тенденція, насамперед, пов'язана зі зростанням кількості шахрайств із застосуванням соціальної інженерії шляхом введення в оману користувачів будь-якими способами для того, щоб вони розголосили власні персональні дані, реквізити платіжних карток, коди/паролі чи здійснили переказ коштів під психологічним впливом на користь шахраїв [144]. Для відвернення відповідних ризиків шахрайства НБУ підготував та розмістив на своїй сторінці офіційного інтернет-представництва в мережі Інтернет рекомендації стосовно запобігання та протидії шахрайству в банківській системі [383].

Поряд з зазначеним вище у фінансовому секторі збільшується кількість ризиків кібератак, мотивованих інтересами окремих держав, груп і осіб. Отже, на тлі посилення загроз і кіберризиків з'являються нові виклики правовому забезпеченню безпеки платежів, що має бути спрямовано на виявлення вразливостей сучасних методів захисту трансакцій у платіжних системах і підвищення рівня їх безпечності (захищеності), а також попередження, усунення та управління можливими супутніми ризиками.

Забезпечення високого рівня безпеки грошових переказів, електронних і мобільних платежів за допомогою платіжних інструментів, а також збереження клієнтських грошей сприяє популяризації безготівкових розрахунків і відходу від використання готівки. Як справедливо передбачає український законодавець, забезпечення безпеки платежів досягається шляхом обов'язкового впровадження та використання відповідної системи захисту, яка складається з: 1) законодавчих актів України та інших нормативно-правових актів, а також внутрішніх актів суб'єктів переказу, які регулюють порядок доступу та роботи з відповідною інформацією, а також відповідальність за порушення цих правил; 2) заходів охорони приміщень, технічного обладнання відповідної платіжної системи та персоналу суб'єкта переказу; 3) технологічних та програмно-апаратних засобів криптографічного захисту інформації, що

обробляється в платіжній системі (див. п. 38.4 ст. 38 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні»).

Відповідаючи вимогам платіжної системи, безпека платежів передбачає, щоб кожен користувач платіжної системи відчував себе захищеним від несанкціонованого доступу до його платіжних інструментів під час здійснення трансакцій. Учасники та користувачі платіжної системи мають упевненість, що конфіденційна інформація про їх перекази не буде доступна стороннім третім особам.

Разом з тим, необхідно відзначити, що з метою подальшого забезпечення національної безпеки України відповідно до ст. 5 Закону України «Про санкції» від 14.08.2014 [369] рішенням Ради національної безпеки і оборони України від 02.05.2018 (див. Додаток 2 до рішення РНБО України у редакції від 21.06.2018), яке введено в дію Указом Президента України від 14.05.2018 № 126/2018, продовжено ще на три роки застосування обмежувальних заходів (санкцій) у вигляді заборони Національним банком України реєстрації учасників відповідних міжнародних платіжних систем («Золота Корона» (п. 253 Додатку 2), «BLIZKO» (п. 257 Додатку 2), «Міжнародні Грошові Перекази ЛІДЕР» (п. 255 Додатку 2), «ANELIK» (п. 256 Додатку 2), «Юністрім» (п. 254 Додатку 2), «Колібрі» (стара назва – «Бліц», п. 252 Додатку 2), в т.ч. заборони здійснення діяльності цих систем на території України, включаючи і WebMoney (п. 418 Додатку 2) [308].

Безпека платежів (Payment Security) вимагає впровадження та використання інноваційних технологій безперервного захисту інформації щодо переказу коштів на усіх етапах її формування, обробки, передачі та зберігання, як з боку учасників платіжних систем, так і операторів послуг платіжної інфраструктури. При цьому важливе значення має й дотримання користувачами платіжних послуг правил безпеки під час здійснення операцій (наприклад, не повідомляти третім особам власні персональні дані та/або реквізити платіжної картки), здійснювати постійний контроль за рухом власних коштів, оновлювати антивірусне програмне забезпечення на персональному комп'ютері,

здійснювати своєчасне інформування банку щодо втрати платіжної картки або її реквізитів чи несанкціоновані списання за рахунком тощо (див. розділ VI «Загальні вимоги до безпеки здійснення платіжних операцій та управління ризиками» Положення про порядок емісії електронних платіжних засобів і здійснення операцій з їх використанням, затвердженого постановою Правління НБУ від 05.11.2014 № 705). Усе це можна вважати своєрідною гарантією безпеки платежів та збереження коштів від шахрайських дій. Як відомо, здійснення будь-якої платіжної операції супроводжується передаванням переважно у реальному часі якісної та достовірної інформації, яка є ціннісним ресурсом платіжної системи та водночас може бути неправомірно перехоплена і використана зловмисниками через несанкціонований доступ до неї. У зв'язку з цим інформація, яка циркулює у платіжній системі, потребує безперервно надійного захисту на кожній ланці організаційної та технологічної інфраструктури платіжної системи.

Так, для ефективного переказу коштів платіжні системи мають у своїй основі розподілені бази (сховища) даних, що надають можливість оперативного доступу до даних з будь-якої точки мережі. З одного боку, це зручність для здійснення платежів, а, з іншого боку, ймовірність інформаційних атак та несанкціонованих дій щодо інформаційно-телекомунікаційних систем платіжних інфраструктур, що може привести до таких негативних наслідків, як втрати грошей, так і глобальних катастроф. Отже, забезпечення безпеки та конфіденційності платіжної інформації, яка має бути якісною та достовірною в реальному часі, гарантує прозорість та безперервність переказу коштів.

На підставі аналізу п. 38.5 ст. 38 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» можна зробити висновок, що для правового здійснення безпеки платежів важливою є сама система захисту інформації, яка повинна забезпечувати: 1) цілісність інформації, яка передається в платіжній системі, та компонентів платіжної системи, що означає їх існування в неспотвореному вигляді (незмінному відносно деякого фіксованого їх стану); 2) конфіденційність інформації під час її обробки, передавання та зберігання в

платіжній системі, що вказує на необхідність застосування обмежень кола суб'єктів, які мають доступ до цієї інформації, і зберігати зазначену інформацію в таємниці від суб'єктів, які не мають повноважень на право доступу до неї; 3) неможливість відмови ініціатора від факту передавання та отримувачем від факту прийняття документа на переказ, документа за операціями із застосуванням засобів ідентифікації, документа на відкликання; 4) забезпечення постійного, своєчасного та безперешкодного доступу до компонентів платіжної системи особам, які мають на це право або повноваження, визначені законодавством України, а також встановлені договором; 5) спостережність за допомогою автоматизації, контролю управління доступом, моніторингу та інших способів для фіксації діяльності ідентифікованих користувачів і процесів платіжної системи.

О. Д. Довгань звертає увагу, що інформаційна безпека передбачає, з одного боку, захищеність внутрішньої інформації, її якості, надійності, захищеність різних галузей інформації від розголошення, а, з іншого боку, контроль над інформаційними потоками, обмеження використання провокаційної, ворожої суспільної інформації, включаючи контроль над рекламою, захист національного інформаційного простору від зовнішньої інформаційної експансії [54, с. 237].

Як справедливо зазначає Є. О. Алісов, режими функціонування та технологічні регламенти роботи платіжних систем повинні визначати питання забезпечення їх інформаційної безпеки [8, с. 125]. Так, п. 38.3 ст. 38 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» встановлено, що порядок захисту та використання засобів захисту інформації щодо переказу визначається законами України, нормативно-правовими актами НБУ та правилами платіжних систем. У той же час для міжнародних платіжних систем законодавець передбачає визначення порядку захисту інформації правилами цих систем, а у разі відсутності в таких правилах відповідних положень – тоді вже законами України та нормативно-правовими актами НБУ.

Також слід зазначити, що питання безпеки платежів може виникати і при їх можливому здійсненні як в особливий період, так і надзвичайних ситуаціях в країні (країнах). Зокрема, узагальнюючи норми ст. 1 Закону України «Про оборону України» від 06.12.1991 [360], під особливим періодом може розглядатися період мобілізації або введення воєнного стану в Україні (в окремих її місцевостях). У зв'язку з цим Правлінням НБУ було прийнято ряд нормативно-правових актів, серед яких слід виділити такі постанови, як «Про затвердження Положення про міжбанківський переказ коштів в Україні в національній валюті в особливий період» від 23.12.2003 № 576 із змінами [336], «Про затвердження Положення про порядок здійснення безготівкових розрахунків в Україні в національній валюті в особливий період» у редакції від 06.08.2019 № 103 [343] та ін. Дані акти визначають можливість здійснення безготівкових розрахунків, у тому числі міжбанківські перекази, в Україні в особливий період у порядку, встановленому центральним банком з урахуванням передбачених законодавством обмежень. У той же час у п. 4 розділу I Положення «Про порядок здійснення безготівкових розрахунків в Україні в національній валюті в особливий період» НБУ передбачає три етапи функціонування особливого періоду, які мають визначатись залежно від рівня ризику для банківської системи, масштабу загрози, інших факторів визначаються. Але державний регулятор не дає визначення самих цих критеріїв, за якими поділяються етапи особливого періоду, а лише закріплює порядок і зміст безготівкових розрахункових операцій, які можуть здійснюватись з певними обмеженнями відповідними банками на тому чи іншому етапі особливого періоду.

Продовжуючи аналіз нормативно-правових актів НБУ в сфері забезпечення безпеки платежів, слід зауважити, що поряд з особливим періодом окремо виділяється і поняття надзвичайної ситуації. У пп. 16 п. 1 розділу II постанови НБУ «Про затвердження Положення про нагляд (оверсайт) платіжних систем та систем розрахунків в Україні» під надзвичайною ситуацією розглядаються чинники та обставини, що становлять загрозу для

безперервності діяльності платіжної системи: економічна криза, терористичний акт, природні катастрофи (землетруси, зсув, обвал, сель, цунамі, лавина, повінь, смерч, посуха, заморозки, гроза, природна пожежа), техногенні катастрофи та аварії (вибух, пожежі), масові заворушення, збої в постачанні електроенергії тощо.

Для забезпечення безперервної діяльності платіжної системи в надзвичайній ситуації платіжна організація даної системи зобов'язана розробити і затвердити план відповідних заходів, спрямованих на підтримку технологій виконання платіжних операцій в надзвичайних умовах, в тому числі і в разі відмови / збою роботи телекомунікаційних мереж та / або окремих складових програмно-технічного забезпечення, а також на відновлення безперервності проведення платежів. На підставі викладеного вище можна зробити висновок, що безперебійне, а отже, і безпечне функціонування платіжної системи забезпечує її використання для розрахунків з мінімальним ризиком. Оскільки правила будь-якої платіжної системи також передбачають положення про систему управління в ній ризиками (правовим, фінансовими, розрахунковим, операційним, системним), механізм контролю, мінімізації та усунення наслідків впливу ризиків, що виникають в платіжній системі (див. розділ VII постанови Правління НБУ «Про затвердження Положення про нагляд (оверсайт) платіжних систем та систем розрахунків в Україні»).

При цьому НБУ зобов'язує керівні органи платіжної організації забезпечити відповідність системи захисту інформації у платіжній системі законодавству України. Таким чином, підтримання належного рівня захисту інформації на усіх етапах її формування, обробки, передачі, зберігання із забезпеченням цілісності, конфіденційності, доступності та спостережності даної інформації покладається на платіжну організацію відповідної платіжної системи (див., наприклад, пп. 6 п. 4 розділу V постанови Правління НБУ «Про затвердження Положення про нагляд (оверсайт) платіжних систем та систем розрахунків в Україні»).

Згідно з п. 5 розділу V даної постанови Правління НБУ органи керівництва платіжної організації значущою платіжної системи зобов'язані призначити особу(іб) та / або підрозділ(и), відповідальну(их) за управління ризиками та забезпечення інформаційної безпеки в платіжній системі, і здійснювати нагляд за її діяльністю. Варто зазначити, що при передачі електронної платіжної інформації для проведення трансакції засобами телекомунікаційного зв'язку такі дані повинні бути зашифровані згідно з вимогами відповідної платіжної системи, а при їх відсутності – відповідно до законів України та нормативно-правових актів НБУ (див. п. 38.2 ст. 38 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні»).

Для запобігання та протидії шахрайству при здійсненні електронних платежів кожна платіжна організація у внутрішніх правилах роботи своєї платіжної системи повинна передбачити політику інформаційної безпеки шляхом її реалізації за допомогою комплексу організаційних заходів і програмно-технічних засобів, які забезпечують надійний захист інформації на кожній ланці організаційної та технологічної інфраструктури системи. При цьому учасники платіжної системи зобов'язані виконувати встановлені внутрішніми нормативними документами вимоги щодо забезпечення захисту інформації, яка приймається та обробляється в системі, а також несуть відповідальність у разі порушення даних вимог відповідно до зазначених вище актів платіжної системи та умов договорів.

Потребує уваги й той факт, що опису обов'язкових компонентів системи захисту інформації в платіжній системі присвячено пп. 13 п. 2 розділу II постанови Правління НБУ «Про затвердження Положення про порядок реєстрації платіжних систем, учасників платіжних систем та операторів послуг платіжної інфраструктури». Також, у свій час, НБУ були розроблені рекомендації щодо складання правил платіжної системи, в т. ч. і п. 12 щодо забезпечення її інформаційної безпеки, платіжною організацією якої є резидент, і розміщені на офіційній сторінці центрального банку держави [385].

У своїх рекомендаціях НБУ звертає увагу на обов'язкову відповідність системи захисту інформації певної платіжної системи не лише національному законодавству, а й міжнародним стандартам забезпечення безпеки платежів, серед яких можна назвати загальноприйняті стандарти безпеки індустрії платіжних карт (міжнародний стандарт PCI DSS), сучасні криптографічні алгоритми, протоколи, паролі та ключі з відповідною довжиною щодо захисту інформації для передачі даних у мережі, у тому числі й технології 3D Secure, токенизацію, тощо.

Міжнародні стандарти-вимоги у сфері безпеки користування платіжними картками розроблені і підтримуються Радою зі стандартів безпеки індустрії платіжних карток (Payment Card Industry Security Standards Council, PCI SSC), яку було засновано міжнародними платіжними системами Visa, MasterCard, American Express, JCB і Discover [549]. Оплата в мережі Інтернет платіжною картою передбачає можливу передачу, зберігання та обробку даних такої картки, що підвищує ризики кіберзлочинності. Наприклад, міжнародний стандарт PCI DSS (Payment Card Industry Data Security Standard) безпеки даних індустрії платіжних карток захищає персональні дані і запобігає шахрайству при оплаті. Кожна організація, яка приймає, обробляє, передає або зберігає дані платіжних карток на своєму сайті, повинна повністю відповідати вимогам міжнародного стандарту PCI DSS, про що свідчить значок сертифіката PCI DSS на її інтернет-сторінці. При цьому всі організації, які задіяні в процесі зберігання, обробки і передачі даних, щорічно проходять сертифікацію безпеки згідно з цим стандартом.

Поряд з зазначеним вище стандартом безпеки у межах Ради зі стандартів безпеки індустрії платіжних карток діють ще такі стандарти:

– стандарт PCI PA-DSS (Payment Card Industry Payment Application Data Security Standard) – стандарт безпеки даних в платіжних додатках індустрії платіжних карток – документ, що визначає вимоги до додатків, що обробляють дані про користувачів карток, і процесу їх розробки.

– стандарт PCI PTS (Payment Card Industry PIN Transaction Security) – набір керівних документів, що містять вимоги до пристроїв, які обробляють номер персональної ідентифікації (PIN). До таких пристроїв належать POS-термінали, шифрувальні PIN-клавіатури (EPP), апаратні модулі безпеки (HSM) [549].

Останнім часом серед міжнародних платіжних систем усе більш поширеним у вигляді платформи для захисту електронних платежів стає технологія Point-to-Point Encryption (P2PE) [48]. Даний міжнародний стандарт безпеки платежів PCI P2PE (Payment Card Industry Point-to-Point Encryption) містить вимоги до рішень, які підтримують особливий алгоритм шифрування даних платіжних карток, який забезпечує надійний обмін платіжною інформацією між торгово-сервісним підприємством, де знаходиться POS-термінал, і банком-еквайром. В Україні для впровадження цього стандарту платіжним системам необхідно вдосконалити свої технологічні можливості, здійснити переоснащення та як результат – успішно пройти сертифікацію на відповідність вимогам такої технології безпеки [226, с. 93-94].

Не менш важливими для безпеки онлайн-платежів є сучасні криптографічні протоколи захисту інформації для передачі зашифрованих даних у мережі. Сьогодні це протокол TLS (Transport Layer Security), заснований на протоколі SSL (Secure Socked Layer), подальшим розвитком і оновленням якого займається міжнародне співтовариство IETF (Internet Engineering Task Force), Інженерна рада Інтернету [601]. Цей протокол використовується браузером для з'єднання з сервером у тих випадках, коли потрібно забезпечити високий рівень захисту переданої інформації. Про наявність безпечного з'єднання з потрібним сайтом свідчить буква «s» в протоколі http в адресному рядку – https, а також символ замку. Таким чином, сайти платіжних провайдерів, що використовують протокол TLS / SSL і підтверджують це певним сертифікатом, забезпечують безпечне з'єднання і зашифровують інформацію даних платіжних карток, шифр яких зламати неможливо [198, с. 79].

Також для забезпечення безпеки платежів в Україні активно використовуються такі технології міжнародних стандартів, як 3D Secure, токенизація тощо. Технологія 3D Secure дозволяє максимально достовірно підтвердити, що саме цей користувач робить даний платіж за допомогою пароля, який змінюється при здійсненні кожної нової платіжної операції шляхом його надіслання в СМС-повідомленні. Так, під час онлайн оплати банком надсилається додатковий запит у вигляді коду (пароля) на підтвердження використання картки саме її держателем. У міжнародних платіжних системах послуга такої перевірки називається Verified by Visa і MasterCard SecureCode, що відображається відповідною позначкою на сайті учасника платіжної системи [511].

Технологія токенизації робить безпечними електронні платежі за допомогою шифрування даних платіжної картки в токен, який виглядає як випадкова комбінація символів і, потрапляючи в термінал торговця, транслюється у мережі до банку для підтвердження платежу [439]. Ця технологія використовується для онлайн-транзакцій в інтернет-комерції та безконтактних платежів у звичайних магазинах за допомогою смартфонів та інших платіжних пристроїв через мобільні додатки.

Слід зазначити, що в Україні згідно з пп.1 п. 3 розділу I постанови Правління НБУ «Про затвердження Положення про організацію заходів із забезпечення інформаційної безпеки в банківській системі України» від 28.09.2017 № 95 з метою забезпечення безпеки грошових переказів широко використовуються багатофакторна автентифікація, яка здійснюється за допомогою захищених механізмів двох або більше типів електронних ідентифікаційних даних (наприклад, застосування для автентифікації пароля разом із апаратним засобом захисту інформації (токеном) або біометричної автентифікації разом із паролем) [338].

Апаратний засіб криптографічного захисту (токен) є спеціалізованим пристроєм, який використовується для: 1) автентифікації користувача; 2) електронного цифрового підпису; 3) шифрування інформації.

У внутрішньобанківських правилах, наприклад, правилах банківського обслуговування фізичних осіб АТ «Ощадбанк», «АТ «Альтбанк», закріплені поняття «токен» і «токенізація». Відповідно, токен – це цифрове представлення платіжної картки, яке формується за фактом її реєстрації в мобільному додатку і зберігається в зашифрованому вигляді в захищеному сховищі мобільного пристрою, токенізація – процес створення токена і його зв'язки з номером платіжної картки, що дозволяє однозначно її визначити та використовувати для здійснення операцій з застосуванням сервісу Google Pay/ Apple Pay. Токенізація здійснюється за фактом додавання платіжної картки в мобільному додатку [56; 275]. На жаль, ці дефініції не передбачені сучасними нормативно-правовими актами, тому потрібно їх закріпити на рівні відповідного національного законодавства.

Автентифікація за своєю суттю є упізнаванням як процедура підтвердження належності платіжної картки її держателю, що проводиться шляхом віддаленого встановлення особи законного держателя картки та відповідності даної особи реквізітам, інформації, яка міститься в базі даних емітента та нанесена на лицьовому та зворотньому боках картки, а також записана на магнітну смугу і / або в пам'ять мікропроцесорної картки (чип). Дана процедура також потребує чіткого відображення у нормах спеціального закону, який регулює платіжну сферу, а не лише у нормативно-правових актах НБУ у вигляді абстрактного роз'яснення багатофакторної автентифікації та у внутрішньобанківських правилах з викладенням різного змісту цього поняття.

Водночас, з метою реформування національного законодавства у сфері електронного цифрового підпису та з урахуванням положень Регламенту (ЄС) 910/2014 Європейського Парламенту та Ради від 23.07.2014 про електронну ідентифікацію та довірчі послуги для цілей електронних трансакцій в межах внутрішньому ринку [378] 05 жовтня 2017 року було прийнято Закон України «Про електронні довірчі послуги», який набув чинності 07 листопада 2018 року [303]. Цей Закон спрямовано на розбудову єдиного простору довіри на основі системи електронних довірчих послуг, визнання в Україні електронних

довірчих послуг, які надаються іноземними постачальниками електронних довірчих послуг, що забезпечить активний розвиток транскордонного співробітництва та інтеграцію України у світовий електронний інформаційний простір. Метою цього Закону є врегулювання відносин у сферах надання електронних довірчих послуг та електронної ідентифікації. У ч. 1 ст. 1 цього Закону закріплені загальні поняття «автентифікація» (пп. 1), «вебсайт» (пп. 3), «електронна ідентифікація» (пп. 8), «електронний підпис» (пп. 12), «особистий ключ» (пп. 29) тощо. При цьому згідно з ч. 2 ст. 2 цього Закону особливості правового регулювання надання електронних довірчих послуг та електронної ідентифікації в певних сферах суспільних відносин можуть встановлюватися іншими спеціальними законами України. Зокрема, питання електронних платіжних послуг, здійснення автентифікації користувачів електронних платіжних засобів мають регулюватись законом у платіжній сфері (на сьогодні – чинним Законом України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні»).

У цілому автентифікацію під час здійснення електронних платежів можна розглядати як своєрідну процедуру ідентифікації користувача платіжної картки банком, шляхом перевірки достовірності логіна, пароля тощо. Ця процедура перевірки відповідності користувача засобами дистанційного банківського обслуговування виконується для надання доступу до системи інтернет-банкінг, системи мобільний банкінг, сервісу Google Pay / Apple Pay та при здійсненні розрахунків через мережу Інтернет. Також слід вказати, що автентифікація користувача включає і поняття «верифікація картки», під якою розуміють процедуру додаткової перевірки картки шляхом введення реквізитів картки (CVC2 / CVV2 коду, номеру картки, терміну її дії). Ці дії здійснюються з метою зниження ризиків проведення шахрайських операцій.

На відміну від автентифікації авторизація – це процедура отримання дозволу на проведення операції з використанням електронного платіжного засобу (див. пп. 1 п. 4 розділу I постанови Правління НБУ «Про затвердження Положення про порядок емісії електронних платіжних засобів і здійснення

операцій з їх використанням» від 05.11.2014 № 705) [341]. Вона спрямована на перевірку стану рахунку/залишку коштів на рахунку користувача платіжної картки. Дана процедура відбувається між еквайром та емітентом для здійснення трансакції.

Розвитку безпечних платіжних рішень в Україні сприяють і антифрод-системи (від англ. fraud – шахрайство) банків-еквайрів/емітентів, які здійснюють комплексний контроль, моніторинг за операціями із застосуванням електронних платіжних засобів, обмін даними з іншими банками з метою виявлення та запобігання неналежним переказам. У системі міжбанківського і міжвідомчого обміну інформацією «Exchange-OnLine», що створено Українською міжбанківською Асоціацією членів платіжних систем «ЄМА», здійснюється обмін інформацією про несанкціоноване використання банківських рахунків, кредитів, компрометації даних про платіжні інструменти та іншими даними з метою запобігання, виявлення і розслідування інцидентів банкоматного, платіжного і кредитного шахрайства [433].

Згідно з політикою боротьби з шахрайством типовими причинами, коли трансакція може бути розціненою антифрод-фільтрами як підозріла: онлайн-оплата здійснюється не в тій країні, де було видано платіжну картку; картка є у «чорному списку» антифрод-систем; платіжною системою заблоковано прийом карток, виданих у певних країнах (як правило, це деякі країни Азії, Африки, Латинської Америки тощо, де за даними міжнародних статистичних звітів зафіксовано максимальну кількість ризиків і злочинів із банківськими картками); інші причини, з яких платіжна картка може бути не прийнята до оплати [13].

За дорученням емітента/еквайра моніторинг неналежних грошових переказів за умови дотримання вимог щодо збереження конфіденційності інформації може проводити юридична особа, що надає емітенту/еквайру послуги з оброблення даних (послуги процесингу) (див. п. 1.19² ст. 1 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні»). Усе це допомагає протидіяти шахрайству в банківській сфері і виявляти спроби

здійснення шахрайських операцій у системах дистанційного банківського обслуговування. При цьому слід зазначити, що за повідомленням та/або заявою про втрату електронного платіжного засобу та/або платіжних операцій, які не виконувалися користувачем, такий платіжний засіб вноситься до стоп-списку – переліку електронних платіжних засобів, складений за певними їх реквізитами, за якими зупинено проведення операцій, та вилучається (див. пп. 13 п. 4, пп. 8 п. 8 розділу I постанови Правління НБУ «Про затвердження Положення про порядок емісії електронних платіжних засобів і здійснення операцій з їх використанням») [341].

Отже, антифрод-системи дозволяють банкам і платіжним системам за допомогою певних правил, фільтрів і списків, за якими і перевіряється кожна транзакція, виявити підозрілі операції та не допустити їх. Такі системи допомагають запобігти списанню грошей, якщо є підозра на шахрайство. Кожна операція, проходячи через платформу, аналізується, після чого дається рекомендація відхилити або застосувати додаткову перевірку.

З метою виявлення та запобігання помилковим та неналежним переказам емітент / еквайр здійснюють контроль за операціями, які виконуються за допомогою ЕПЗ. Відповідно до ч. 1 ст. 40¹ Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» для ідентифікації помилкових та неналежних переказів, суб'єктів помилкових та неналежних переказів та вжиття заходів із запобігання або припинення зазначених переказів еквайр/емітент зобов'язані проводити моніторинг. За дорученням емітента / еквайра моніторинг при умові дотримання вимог щодо збереження конфіденційності інформації може проводити юридична особа, яка надає емітенту/еквайру послуги з оброблення даних (послуги процесингу).

Як уже зазначалось у підрозділі 4.1 даної роботи, НБУ може встановлювати загальні параметри моніторингу для всіх платіжних систем (груп платіжних систем). Згідно з п. 1 розділу X Постанови Правління НБУ «Про затвердження Положення про порядок емісії електронних платіжних засобів і здійснення операцій з їх використанням» від 05.11.2014 № 705 за

результатами моніторингу еквайр та/або емітент має право доручити торговцю здійснити ідентифікацію користувача. В інших випадках еквайр не має права зобов'язувати торговця, а торговець не має права вимагати від користувача пред'явлення документів, що посвідчують його особу, як засобу ідентифікації, якщо це не передбачено правилами платіжної системи та/або умовами використання електронного платіжного засобу, установленими емітентом [341].

НБУ встановлює обов'язкові вимоги та обмеження щодо діяльності банку як еквайра та/або емітента, якщо діяльність цього банку призвела до порушення безпеки переказів з використанням електронних платіжних засобів, що мало наслідками фінансові втрати користувачів (див. п. 6 розділу X Постанови від 05.11.2014 № 705).

Також необхідно зауважити, що популярний безпосередній доступ користувачів до інфраструктури платіжної системи шляхом реалізації ними свого права самостійно здійснювати операції через банкомати, термінали самообслуговування та мережу Інтернет деяким чином ускладнює забезпечення захисту інформації у платіжній системі від зовнішнього протиправного втручання (несакціонованих дій). Це пов'язано, у першу чергу, з наявністю можливого ризику порушення безпеки персональних даних користувачів платіжних систем, що вказує на актуальність проблеми належного захисту персональних даних, у т.ч. біометричних, для світової спільноти [209, с. 64].

Важко не погодитись з позицією вчених у сфері інформаційного права щодо головної проблеми у сфері правового забезпечення захисту персональних даних, якою можна вважати відсутність ефективної загальнодержавної системи захисту персональних даних, належного організаційно-правового механізму регулювання відносин та відповідальності за вчинення правопорушень, а також відсутність гарантій захисту приватності та персональних даних людини. У зв'язку з цим національне законодавство з цих питань потребує перегляду та оптимізації. Зокрема, розробити та запровадити (для фахівців із захисту даних) організаційно-розпорядчих документів, механізмів сертифікації автоматизованих засобів захисту персональних даних згідно з Розділом 5

Регламенту (ЄС) 2016/679, а також Кодексів поведінки у сфері захисту персональних даних та поширення їх принципів в органах, закладах, установах, організаціях та підприємствах усіх форм власності [183, с. 114-116].

Як відомо, з 25 травня 2018 року в ЄС набрав законної сили новий нормативно-правовий акт – Регламент (ЄС) Європейського парламенту та Ради № 2016/679 від 27.04.2016 про захист фізичних осіб стосовно обробки персональних даних та про вільне переміщення таких даних, а також про скасування Директиви 95/46/ЄС (General Data Protection Regulation (GDPR) – Загальний Регламент про захист даних), який є обов’язковим для усіх держав – членів ЄС. Дія норм Регламенту поширюється не тільки на осіб та установи, які обробляють персональні дані в державах-членах ЄС, але й на суб’єктів, які хоч і знаходяться поза межами ЄС, але обробляють персональні дані резидентів ЄС. У сфері здійснення платежів це можуть бути, наприклад, банки, платіжні системи, мобільні додатки, хмарні рішення, віртуальні платформи та багато інших платіжних сервісів. У разі недотримання вимог GDPR застосовуються штрафи у розмірі до 20 млн євро або 2-4% від річного обороту правопорушника [379].

З метою імплементації GDPR в Україні до урядового Плану заходів з виконання Угоди про Асоціацію були внесені зміни. Так, п. 11 цього Плану передбачено удосконалення законодавства про захист персональних даних з метою приведення його у відповідність з Регламентом (ЄС) 2016/679. При цьому строк виконання даного заходу у вигляді підготовки відповідного законопроєкту було визначено – до 25.05.2018 [283]. Проте, до сьогодні запланований даний законопроєкт перебуває у розробці та пропонує підвищити вимоги щодо проведення організаційно-технічних заходів для забезпечення захисту персональних даних.

Щодо забезпечення цілісності та конфіденційності інформації в Україні діють Конвенція Ради Європи про захист осіб у зв’язку з автоматизованою обробкою персональних даних від 28.01.1981, яка ратифікована Україною 6

липня 2010 року [99], Закон України «Про захист персональних даних» від 01.06.2010 [354] та ряд інших нормативно-правових актів.

При визначенні стандартів ЄС у сфері захисту інформації у платіжних системах потрібно зазначити, що з 09 травня 2018 року в ЄС набула чинності Директива (ЄС) Європейського парламенту та Ради 2016/1148 від 06.07.2016 щодо заходів по забезпеченню високого загального рівня безпеки мережевих та інформаційних систем у всьому Союзі (Network and Information Security (NIS Directive) [52]. Ця Директива ЄС закладає єдині правила та вимоги в сфері кібербезпеки для всіх країн-членів ЄС, але й залишало за кожною державою – членом право вжити власних заходів щодо імплементації норм цієї Директиви в національне законодавство до 09 травня 2018 року. Також даний акт ЄС закріплює спільні для всього ЄС критерії визначення умов роботи операторів базових послуг та провайдерів цифрових послуг.

Водночас, основоположним нормативним актом у сфері кібербезпеки є Конвенція Ради Європи про кіберзлочинність від 23.11.2001, яка ратифікована Україною 7 вересня 2005 року [98]. Також з 9 травня 2018 року набув чинності Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» від 05.10.2017 [361]. Відповідно до п. 6 ч. 2 ст. 8 даного Закону одним з основних суб'єктів національної системи кібербезпеки є НБУ, який визначає порядок, вимоги та заходи із забезпечення кіберзахисту та інформаційної безпеки у банківській системі України та для суб'єктів переказу коштів, здійснює контроль за їх виконанням; створює центр кіберзахисту Національного банку України, забезпечує функціонування системи кіберзахисту у банківській системі України; забезпечує проведення оцінювання стану кіберзахисту та аудиту інформаційної безпеки на об'єктах критичної інфраструктури у банківській системі України.

Виходячи з факту надання в Україні більшості платіжних послуг саме банками, можна констатувати, що розвиток платіжних систем в Україні нерозривно пов'язаний з банківською системою. Тому НБУ, посилюючи вимоги до інформаційної безпеки та кіберзахисту саме в банках України, ще 28

вересня 2018 року прийняв постанову «Про затвердження Положення про організацію заходів із забезпечення інформаційної безпеки в банківській системі України» № 95, яка у два етапи набрала чинності: з 1 березня 2018 року усі основні положення, крім розділу V «Додаткові заходи безпеки інформації», вимоги якого набрали законної сили з 1 вересня 2019 року.

Згідно з вимогами розділу IV зазначеної вище Постанови банк зобов'язаний мати підрозділ з інформаційної безпеки, сформований не менше як із двох працівників зі складу штатних працівників банку. Підрозділ з інформаційної безпеки банку має безпосередньо підпорядковуватися відповідальній особі за інформаційну безпеку банку. Ця особа (Chief information security officer, CISO) має повноваження, достатні для прийняття управлінських рішень (посада не нижче заступника голови правління банку) та призначається банком.

Як уже зазначалось у підрозділі 4.1. даного дослідження, та можна ще раз додати, що 02 серпня 2019 року Центр кіберзахисту НБУ та Державний центр кіберзахисту Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України підписали Меморандум про взаємодію та співробітництво в сфері кібербезпеки та кіберзахисту. Даний документ спрямовано на реалізацію таких дій: здійснювати раннє та/або термінове оповіщення про виявленні спроби вчинення кібератак, рівень та складність яких може становити значну загрозу для банківської системи України, критичної інфраструктури та національної безпеки України; обмінюватися інформацією про результати аналізу виявлених кіберінцидентів та кібератак, рекомендацій та заходів з підвищення рівня кіберзахисту тощо [147].

На сьогодні НБУ на виконання вимог Закону України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України», згідно з якими центральний банк має визначити порядок, вимоги та заходи із забезпечення належного рівня кіберзахисту та інформаційної безпеки для суб'єктів переказу коштів, у тому числі і платіжних систем, операторів послуг платіжної інфраструктури, лише розробив та удосконалив проєкт своєї постанови «Про затвердження

Положення про захист інформації та кіберзахист в платіжних системах та системах розрахунків», прийняття якої спрямовано на: максимально убезпечити користувачів платіжних послуг в онлайн від можливих інцидентів інформаційної безпеки; встановити порядок дій при виявленні кібератак, що знижують надійність функціонування платіжних систем; впровадити ризик-орієнтований підхід до захисту інформації, в залежності від суми можливих збитків (вимоги до ключових учасників платіжного ринку будуть вищими); встановити вимоги до використання засобів захисту інформації; створити передумови для мінімізації кількості шахрайських операцій, інцидентів інформаційної безпеки та кіберінцидентів у сфері переказу коштів [142; 335].

Зазначеним вище проектом Положення пропонується, що керівництво суб'єкта платіжного ринку зобов'язане призначити особу(іб) та/або підрозділ(и), відповідальну(ий/их) за забезпечення інформаційної безпеки та кіберзахисту суб'єкта платіжного ринку, та здійснювати нагляд за її(їх) діяльністю. Керівництво суб'єкта платіжного ринку несе відповідальність за виконання вимог із забезпечення інформаційної безпеки та кіберзахисту.

Позитивною також є остання актуалізація НБУ вимог до учасників платіжних систем, платіжними організаціями яких є резиденти/нерезиденти в частині забезпечення ними інформаційної безпеки. Так, НБУ пропонує шляхом внесення змін до пп. 13 п. 2 розділу II постанови Правління НБУ «Про затвердження Положення про порядок реєстрації платіжних систем, учасників платіжних систем та операторів послуг платіжної інфраструктури» розширити перелік складових системи захисту інформації платіжної системи, що сприятиме підвищенню кіберстійкості платіжних систем України до сучасних викликів і загроз, дасть змогу ефективніше реагувати та протистояти актуальним кіберзагрозам, а також стабільності фінансової системи України.

Так, уже на сьогодні відповідно до п. 1 розділу XI постанови Правління НБУ «Про затвердження Положення про нагляд (оверсайт) платіжних систем та систем розрахунків в Україні» від 28.11.2014 № 755 зі змінами платіжна організація значущої платіжної системи-резидент для забезпечення

кіберстійкості платіжної системи зобов'язана здійснити ряд заходів, передбачених цим п. 1 розділу XI, та здійснювати їх тестування не рідше одного разу на рік.

Отже, система захисту інформації платіжної системи, яка є обов'язковою складовою правил платіжної системи, поряд з такими передбаченими пп. 13 п. 2 розділу II Постановою від 04.02.2014 № 43 структурними елементами, як:

- схема обміну інформацією, яка використовується в платіжній системі;
- технологія обміну інформацією в платіжній системі, уключаючи порядок обміну інформацією з віддаленими робочими місцями приймання/виплати переказів (уключаючи порядок доступу, формування/перевірки електронних підписів, шифрування тощо);

- технологія обміну інформацією між платіжною системою і системою автоматизації банку для обліку переказів коштів (уключаючи порядок доступу, формування/перевірки електронних підписів, шифрування тощо);

- система захисту інформації на всіх етапах функціонування платіжної системи, уключаючи найменування алгоритмів і довжину ключів, паролів, технологію використання засобів захисту інформації, інформацію про розробника цих засобів, систему керування ключами;

має також висвітлювати:

- порядок захисту персональних даних, що оброблюються в платіжній системі;

- процедуру автентифікації користувачів у платіжній системі;

- порядок моніторингу всіх компонентів комплексу програмно-апаратних засобів, порядок реєстрації та аналізу інцидентів, пов'язаних із порушенням захисту інформації, інформаційної безпеки, безперервності діяльності, порядок зберігання та захисту електронних архівів, опис механізмів контролю за заходами з управління ризиками інформаційної безпеки в платіжній системі [317].

Якщо правила платіжної системи містять відомості, що належать до інформації з обмеженим доступом, то такі відомості мають викладатися в окремому документі з відповідним грифом обмеження доступу.

У цілому всі зазначені вище акти ЄС та України мають позитивно впливати на побудову системи захисту інформації під час здійснення платежів як в Україні, так і країнах – членах ЄС. Отже, безпека платежів та захист платіжної інформації є фундаментом довіри користувачів до платіжних систем. Правове забезпечення безпеки платежів спрямовано на виявлення вразливостей сучасних методів захисту платіжних трансакцій та підвищення рівня їх безпечності (захищеності), а також попередження, виявлення, усунення та управління можливими супутніми ризиками.

Підтримуючи правову позицію Т. Ю. Ткачука щодо визначення безпеки інформації через стан її захищеності [424, с. 395.], пропонуємо розглядати безпеку платежів як стан захищеності публічного фінансового інтересу від несанкціонованого доступу до інформації щодо переказу коштів на усіх етапах її формування, обробки, передачі та зберігання, а також від порушень роботи програмно-технічних засобів, комплексів, обладнання, електронних комунікацій, за допомогою яких відбувається переказ коштів. При цьому безпека платежів спрямована і на мінімізацію ризиків ефективному функціонуванню платіжних систем. Для правового забезпечення безпеки платежів важливою є сама система захисту інформації, яка повинна відповідати не лише вимогам національного законодавства, а й загальноприйнятим міжнародним стандартам у сфері передачі зашифрованих даних у мережі, та гарантувати цілісність і конфіденційність інформації, неможливість відмови ініціатора від платежу, безперешкодний доступ до платіжної системи, моніторинг платіжних операцій.

Також необхідно зазначити, що платіжні системи можуть використовуватись і для легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення. У зв'язку з цим платіжні операції є об'єктом

фінансового моніторингу у частині запобігання та протидії використанню платіжних систем для відмивання «брудних» коштів та фінансування тероризму [407, с. 294]. Швидкість і простота здійснення платіжних операцій створюють передумови для виникнення ризиків використання легальних платіжних систем у схемах протиправної діяльності фізичних та юридичних осіб.

Банки та небанківські установи, які здійснюють переказ коштів, зобов'язані у межах фінансового моніторингу вивчати своїх клієнтів та мають право відмовити в обслуговуванні та/або заблокувати рахунки тим клієнтам, які не можуть пояснити джерела походження своїх коштів та надати відповідні підтверджуючі документи [225, с. 255].

Так, ще наприкінці листопада 2018 року з метою унеможливлення проведення платіжних трансакцій без ідентифікації відправника/отримувача коштів набули чинності зміни, внесені Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо сприяння залученню іноземних інвестицій» від 15.05.2018 до ст. 9 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 14.10.2014 (втратив чинність) [285; 306]. На сьогодні законодавцем передбачено проведення обов'язкової верифікації/ідентифікації не лише платника, а й отримувача коштів, що дозволяє більш повною мірою здійснювати фінансовий моніторинг платіжних операцій.

Відповідно до реалізації Стратегії розвитку системи запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення на період до 2020 року (див. пункт 63 Постанови КМУ від 25.10.2017 № 1106), п. 35 та п. 586 Плану заходів з виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, затвердженого постановою КМУ від 25.10.2017 № 1106, передбачена

імплементация норм четвертої Директиви (ЄС) 2015/849 «Про запобігання використанню фінансової системи для відмивання грошей та фінансування тероризму» від 20.05.2015 [305] та Регламенту (ЄС) 2015/847 «Про інформацію, що супроводжує грошові перекази» від 20.05.2015 [357] шляхом прийняття Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» у новій редакції від 06.12.2019, який набрав чинності з 28.04.2020 [306].

Регламент (ЄС) 2015/847 було розроблено з метою реалізації рекомендації № 16 «Грошові перекази» Міжнародних стандартів боротьби з відмиванням коштів, фінансуванням тероризму і розповсюдженням зброї масового знищення, які затверджені Групою розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF) [382]. Даний Регламент встановлює порядок відстеження грошових переказів у будь-якій валюті, що отримані або відправлені платіжним сервісом, який є розташованим в Європейському Союзі та Європейській економічній зоні. Відстеження забезпечується за рахунок встановлення вимог до супроводжуючої транзакційної інформації, що поширюються на платіжні сервіси, які беруть участь у ланцюжку переказів. Принцип відстеження: чим вище сума переказу і чим вище ризик того, що це разовий (а не регулярний) переказ, тим більше необхідність перевірки даної транзакції [432].

Переглянуті у листопаді 2016 року Базельським Комітетом з питань банківського нагляду Методичні рекомендації щодо розумного управління ризиками, пов'язаними з відмиванням грошей та фінансуванням тероризму, приділяють більшу увагу ризикам, пов'язаним з використанням банків третіх осіб для впровадження бізнесу та наданням послуг банками-кореспондентами. Надійне управління ризиками у сфері відмивання грошей і фінансування тероризму має велике значення для загальної безпеки та фінансової стійкості банків і банківської системи, тим самим, запобігаючи та стримуючи

використання банків для відмивання незаконних доходів або збору або переказу/руху коштів на підтримку тероризму [526, с. 1-2].

Зазначений вище новий Закон, враховуючи міжнародні стандарти та правові акти ЄС у сфері фінансового моніторингу, передбачає комплексне удосконалення правової системи України щодо запобігання та протидії відмиванню доходів, фінансуванню тероризму і розповсюдження зброї масового знищення. Зокрема, для банків та небанківських установ, які можуть бути платіжними організаціями та учасниками платіжних систем та/або проводять платіжні операції з переказу коштів на підставі відповідних ліцензій НБУ, як суб'єктів первинного фінансового моніторингу (далі – СПФМ) передбачає:

- удосконалення порядку застосування СПФМ-ами ризик-орієнтованого підходу при проведенні належної перевірки своїх клієнтів та відповідно перехід до кейсового звітування про підозрілі операції (діяльність) своїх клієнтів;

- автоматизація процесу надання інформації, а також збільшення термінів для інформування Державної служби фінансового моніторингу України про порогові фінансові операції з 3 до 5 робочих днів;

- посилення вимог до виявлення СПФМ-ами та розкриття кінцевих бенефіціарних власників своїх клієнтів;

- перехід до відстеження грошових переказів як інструменту для запобігання, виявлення та розслідування випадків відмивання грошей та фінансування тероризму, а також для здійснення обмежувальних заходів;

- супроводження грошових переказів інформацією про платника та отримувача коштів;

- забезпечення наявності та повноти інформації про платника та отримувача коштів;

- встановлювати запобіжні заходи, спрямовані на протидію маніпуляціям з грошима, одержаними від злочинів, пов'язаних з легалізацією (відмиванням) кримінальних доходів, фінансуванню тероризму [306].

У той же час слід зауважити, що 30 травня 2018 року була прийнята п'ята Директива (ЄС) 2018/843 (англ. – 5th Anti-Money Laundering Directive (5AMLD)), якою були внесені зміни до розглянутої вище Директиви (ЄС) 2015/849 з метою активної протидії анонімності і всілякому приховуванню фінансових операцій під час розрахунків криптовалютою, а також для забезпечення максимальної прозорості в інформації щодо ведення бізнесу та його бенефіціарів [501].

Таким чином, враховуючи міжнародні та європейські стандарти фінансового моніторингу, потребує подальшого законодавчого удосконалення порядок застосування ризик-орієнтованого підходу суб'єктами первинного фінансового моніторингу для адекватної оцінки клієнтських фінансових операцій при їх проведенні на наявність за чітко визначеними критеріями ризиків щодо легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, та/або фінансування тероризму чи фінансування розповсюдження зброї масового знищення. При цьому виділяють такі три найбільш поширені категорії ризику: 1) країна або територія, 2) клієнт, 3) товари / послуги. Залежно від обставин увага цим категоріям ризику може приділятися окремо чи в сукупності при здійсненні загальної оцінки ризику відмивання незаконних доходів, яка також може різнитися. Суб'єкти первинного фінансового моніторингу, які здійснюють переказ коштів, мають самостійно визначити, на які категорії ризиків потрібно звертати більше уваги [257]. На сьогодні новим Положенням про здійснення банками фінансового моніторингу, яке затверджено постановою Правління НБУ від 19.05.2020 № 65, в узагальненій формі встановлено основні параметри для визначення категорій ризику відмивання грошей (нейпринятно високого, високого, низького відповідно до п. 61, п. 60, п. 62 розділу IV цієї Постанови) [332], не обмежуючи свободу діяльності банків у платіжній сфері. Та однаково банки занадто широко трактують вимоги фінансового моніторингу у своєму окремому внутрішньому документі у вигляді політики з цих питань, через що може відбуватись блокування платіжних операцій клієнтів цих банків.

Серед заходів впливу за порушення вимог фінансового моніторингу, які передбачені новим спеціальним законом (на сьогодні – це Закон «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 06.12.2019, який набрав чинність 28.04.2020) потрібно звернути увагу на примусові заходи фінансового моніторингу у вигляді накладання штрафів збільшених розмірів та замороження активів. Тому що ці заходи виконують поряд з каральною функцією, наслідком якої є формування доходної частини державного бюджету, превентивно-регулюючу, спрямовану на запобігання виникненню та/або зменшенню ризикових фінансових операцій, у тому числі підозрілих.

Отже, з метою забезпечення безпеки платежів банки та небанківські установи періодично проходять незалежні аудити на відповідність міжнародним стандартам безпеки, проводять постійний моніторинг фінансових операцій з метою виявлення незвичних і підозрілих трансакцій за територіальним критерієм, за критерієм систематичної перевірки клієнтів (вивчення їх платіжної діяльності), за критеріями суми та типу операції. Кожна банківська/небанківська установа зобов'язана призначити особу(іб) та/або підрозділ(и), відповідальну(их) за забезпечення інформаційної безпеки банківської/небанківської установи, та здійснювати нагляд за її діяльністю. Дана(ий) особа/підрозділ має тісно взаємодіяти з аналогічними підрозділом інших установ в Україні, представниками міжнародних платіжних систем.

Беручи до уваги викладене вище, можна зробити висновок, що для забезпечення належного рівня безпеки платежів важливим є досконале правове регулювання віносин у цій сфері за допомогою національного законодавства та міжнародних стандартів щодо впровадження та використання інноваційних технологій безперервного захисту інформації під час переказу коштів на всіх етапах її формування, обробки, передачі та зберігання в платіжному просторі.

4.4 Захист прав користувачів платіжних систем: стандарти Європейського Союзу та їх реалізація в Україні

З метою забезпечення належної реалізації користувачами платіжних систем своїх прав щодо переказу коштів, запобігання та припинення їх порушень держава здійснює регулювання функціонування платіжних систем та гарантує захист прав як користувачів платіжних послуг (платіжних систем), так і учасників платіжних систем.

З 19 січня 2020 року набув чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту прав споживачів фінансових послуг» від 20.09.2019 [286], що є важливим для побудови довіри до фінансової системи і розвитку конкуренції на ринку фінансових послуг. Відповідні норми цього Закону покладають на НБУ функцію захисту прав споживачів фінансових послуг, що надаються банками, а також іншими фінансовими установами та особами, які не є фінансовими установами, але мають право надавати окремі фінансові послуги, державне регулювання та нагляд за діяльністю яких здійснює НБУ (див. п. 34, п. 35 ст. 7 Закону України «Про НБУ»). Також серед функцій НБУ закріпив організацію роботи та здійснення заходів з підвищення рівня фінансової грамотності населення. Так, Україна стає 120-ю країною, де держава забезпечує захист прав споживачів фінансових послуг. А НБУ стає 98 центральним банком у світі, який реалізує цю функцію [431].

Правову основу захисту прав та законних інтересів користувачів платіжних систем складає чинне законодавство у цій сфері, а саме: Закон України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні», Закон України «Про НБУ», Закон України «Про валюту і валютні операції», Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» із змінами, Цивільний кодекс України, Господарський кодекс України, нормативно-правові акти НБУ у сфері платіжних систем та переказу коштів тощо. При цьому згідно з оновленою статтею 12 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» [375]

передбачено обов'язкове розкриття інформації про перелік послуг, які надаються фінансовою установою, порядок та умови їх надання, реальну вартість, ціну/тарифи, розмір плати (проценти) щодо цих послуг, а також механізм захисту прав споживачів фінансових послуг.

Так, до укладення з клієнтом договору фінансова установа чи інший суб'єкт господарювання, що надає фінансові послуги, зобов'язані повідомити клієнта у письмовій або електронній формі, у тому числі шляхом надання клієнту доступу до такої інформації на власному вебсайті особи, яка надає фінансові послуги, поряд з іншою важливою інформацією і механізми захисту прав споживачів фінансових послуг: 1) можливість та порядок позасудового розгляду скарг споживачів фінансових послуг; 2) наявність гарантійних фондів чи компенсаційних схем, що застосовуються відповідно до законодавства (див. ч. 2 ст. 12 зазначеного вище Закону).

Відповідно до п. 1, п. 6 ч. 1 ст. 4 Закону України «Про захист прав споживачів» [355] споживачі під час придбання, замовлення або використання послуг, які надаються на території України, для задоволення своїх особистих потреб мають право на захист своїх прав державою та звернення до суду та інших уповноважених державних органів за захистом порушених прав.

У контексті розробленої та затвердженої НБУ Концепції захисту прав споживачів фінансових послуг, одним з напрямів якої є державне регулювання та нагляд за діяльністю фінансових установ щодо інформаційного забезпечення ними клієнтів у сфері надання фінансових послуг, а також порядку розгляду фінансовими установами звернень клієнтів [449; 70], необхідно приділити належну увагу і захисту прав користувачів платіжних послуг. Розглядаючи платіжну послугу як вид фінансової, можна за аналогією запропонованого НБУ визначення «захист прав споживачів фінансових послуг» зазначити, що захист прав користувачів платіжних систем (платіжних послуг) передбачає систему законодавчих та регуляторних засобів, які захищають користувачів на всіх етапах їх відносин з постачальниками (провайдерами) платіжних послуг.

Разом з викладеним вище потрібно враховувати, що на ефективність реалізації захисту прав користувачів платіжних систем впливає і поступова інтеграція нашої держави до внутрішнього ринку ЄС відповідно до зобов'язань, взятих Україною в рамках Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії та їхніми державами-членами, з іншої сторони (далі – Угода про асоціацію) [368].

Як уже зазначалось у підрозділі 1.2 даної праці, для забезпечення виконання Угоди про асоціацію КМУ своєю постановою від 25.10.2017 № 1106 із змінами [283] затвердив План заходів у відповідних сферах, у тому числі наданні платіжних послуг. Поряд з цією Постановою діяла Комплексна програма розвитку фінансового сектору України до 2020 року, затверджена постановою Правління НБУ від 18.06.2015 № 391 з внесеними змінами рішенням Правління НБУ від 31.05.2018 № 304, а з 16 січня 2020 року діє Стратегія розвитку фінансового сектору України до 2025 року [96; 418]. Такі документи державних органів є своєрідними «дорожніми картами» для впровадження та застосування актів ЄС, а також міжнародних стандартів про надання платіжних послуг шляхом їх імплементації у національне платіжне законодавство України через попереднє розроблення, подання відповідних проєктів нормативно-правових актів та прийняття останніх. У зв'язку з цим виникає потреба у вивченні переваг законодавства ЄС щодо регулювання діяльності постачальників платіжних послуг та здійснення захисту прав користувачів цих послуг на території держав – членів ЄС. Серед таких важливих правових актів ЄС варто виділити із зазначенням можливого терміну їх імплементації (строки виконання заходів з реалізації Угоди про асоціацію передбачені Планом таких заходів, що затверджено вказаною вище постановою КМУ від 25.10.2017 № 1106) наступні:

– Директива 2015/2366/ЄС про платіжні послуги на внутрішньому ринку, що вносить зміни до Директиви 2002/65/ЄС та 2009/110/ЄС та Регламенту (ЄС) № 1093/2010, та скасовує Директиву 2007/64/ЄС (Payment Services Directive 2 (скорочено – PSD 2) – до 31.12.2020 (перебуває в розробці НБУ) ;

– Директива 2009/110/ЄС Європейського Парламенту та Ради щодо започаткування та здійснення діяльності установами – емітентами електронних грошей та пруденційний нагляд за ними, що вносить зміни до Директиви 2005/60/ЄС та 2006/48/ЄС, та скасовує Директиву 2000/46/ЄС – до 31.12.2019 (перебуває в розробці НБУ);

– Директива 98/26/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 19 травня 1998 року про остаточний розрахунок у платіжних системах та системах розрахунків за цінними паперами – до 30.12.2021 (перебуває в розробці НКЦПФР);

– Директива 2009/44/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 06 травня 2009 року, якою вносяться зміни до Директиви 98/26/ЄС про остаточні розрахунки в платіжних системах та системах розрахунків цінними паперами та Директиви 2002/47/ЄС про фінансове забезпечення, яке стосується пов'язаних систем і кредитних вимог – до 31.12.2021 (перебуває в розробці НКЦПФР);

– Регламент (ЄС) 2015/847 Європейського Парламенту та Ради про інформацію, яка супроводжує перекази коштів, а також скасовує Регламент (ЄС) 1781/2006 – до 20.03.2020 (імплементовано в законодавстві України щодо запобігання відмиванню грошей та фінансуванню тероризму);

– Регламент (ЄС) 2015/751 Європейського Парламенту та Ради про міжбанківські комісійні збори за платіжні операції, що здійснюються за допомогою платіжних карток;

– Регламент (ЄС) № 924/2009 Європейського Парламенту та Ради про транскордонні платежі у рамках Співтовариства, а також скасовує Регламент (ЄС) № 2560/2001;

– Регламент (ЄС) № 260/2012 Європейського Парламенту та Ради про створення технічних і бізнес-вимог для кредитних переказів і прямого дебетування в євро, що вносить зміни до Регламенту (ЄС) № 924/2009.

Кожен з зазначених вище європейських документів спрямовано, в першу чергу, на захист прав споживачів платіжних послуг, у т.ч. клієнтів фінансових

установ, користувачів платіжних систем, шляхом запобігання та протидії порушенням та обмеженням їхніх прав [210, с. 45].

На особливу увагу заслуговує Директива 2015/2366/ЄС про платіжні послуги на внутрішньому ринку (далі – Директива PSD 2). З метою координації різних інноваційних технологічних схем платежів та гармонізації ринку європейських розрахунків ця Директива зобов'язала країни-члени ЄС привести національне законодавство у відповідність до її норм ще до 13 січня 2018 року [500]. При цьому держави – члени ЄС не мали права приймати законопроекти, що суперечать нормам Директиви PSD 2 (див. ст.114 – ст. 115 Директиви).

Директива PSD 2 безпосередньо спрямована на захист прав користувачів платіжних систем шляхом сприяння вільній реалізації клієнтом (користувачем, споживачем) свого права на вибір найбільш прийняттого провайдера платіжних послуг за найменші гроші. Нові правила у сфері переказу коштів передбачають дещо скорочення вартості за проведення електронних платежів і стимулюють користувачів проводити онлайн розрахунки за допомогою мобільних та онлайн-ових платіжних інструментів [205, с. 76].

Так, нормами Другої платіжної Директиви (Директиви PSD 2) запроваджена низка нових бізнес-моделей за участю зовнішніх операторів платіжних послуг (ТРР) та визначається їх правовий статус. Такі технічні послуги, що надаються постачальникам платіжних послуг, як проста обробка і зберігання даних або робота терміналів, не повинні розглядатися як еквайринг. Більш того, деякі моделі еквайрингу не передбачають фактичного переказу коштів покупцем одержувачу, оскільки сторони можуть домовитися про інші форми розрахунків.

До зазначеної вище категорії технічних провайдерів платежів належать постачальники послуг з ініціювання платежів (PISP) належать учасники платіжного ринку, які надають допомогу клієнтам щодо запуску процесу переказу коштів шляхом складання від їхнього імені електронного платіжного доручення і негайно передають повідомлення про сформований грошовий переказ торгово-сервісному підприємству, що дає останньому змогу

моментально зробити відвантаження товару або надати доступ до послуги, придбаної у мережі Інтернет. Для того щоб скористатись такою послугою, клієнтові потрібно мати лише платіжний рахунок, доступний через Інтернет.

А постачальники послуг, які мають доступ до інформації про обліковий запис клієнтів (AISP – постачальники інформаційних послуг про стан рахунків), можуть аналізувати поведінку витрат користувача або підсумовувати інформацію облікового запису користувача з декількох банків в єдиний огляд. Такі постачальники як платіжні агрегатори надають послугу з консолідації фінансової інформації, що дає клієнту змогу бачити загальну інформацію про свій фінансовий стан, можливість консолідувати дані про залишки на поточних рахунках та вести облік витрат за різними категоріями, тобто допомагає займатись фінансовим плануванням [210, с. 44-45]. Іншими словами AISP виконують функцію надання агрегованої інформації про один або кілька рахунків користувача, відкритих в одному чи декількох банках.

Отже, небанківські платіжні сервіси можуть здійснювати перекази коштів не тільки через банки, а й за допомогою різних платіжних агентів, платіжних додатків (інтерфейсів), через мережу телекомунікацій та операторів систем інформаційних технологій (наприклад, Google Pay, Apple Pay, Samsung Pay, тощо), FinTech-стартапів (технологічних проєктів у галузі фінансових сервісів).

Так, Директива PSD2 дозволяє зовнішнім операторам платіжних послуг отримувати доступ до платіжного рахунку користувача (клієнта), що ведеться іншим оператором з переказу коштів, і використовувати інформацію про наявність на ньому грошових коштів. Оператори з переказу коштів, які мають право обслуговувати рахунки, будуть зобов'язані надавати зовнішнім операторам платіжних послуг доступ до своїх систем. З цією метою нормами Директиви PSD 2 передбачена єдина система правил з чітким описом умов, за якими такі оператори можуть отримувати доступ до фінансової інформації користувача (клієнта) від його імені.

На сьогодні функція платіжної установи згідно з главою 1 розділу II Директиви полягає у фінансовому посередництві для виконання платежів

клієнтів. Платіжна установа являє собою канал руху грошових коштів, які не належать самій платіжній установі. Платіжна установа може організовувати, наприклад, збирання комунальних платежів та подальший розподіл коштів між постачальниками комунальних послуг, прийом платежів для третіх осіб (наприклад, інтернет-торговців або мобільних операторів). Так само за рахунок власних коштів вона може надавати послугу швидких переказів між різними фінансовими організаціями різних регіонів. Так зараз діють платіжні компанії в Європі [88].

Стаття 36 Директиви PSD 2 зобов'язує держави-члени забезпечити, щоб платіжні установи мали доступ до послуг платіжних рахунків кредитних установ на об'єктивній, недискримінаційній і пропорційній засадах. Такий доступ повинен бути достатньо обширним, щоб дозволити платіжним установам надавати платіжні послуги безперешкодно і ефективно. Кредитна організація повинна надати компетентному органу обґрунтовані причини для будь-якого відмови.

Стандарти зазначеної вище Директиви та ініціативи британського Управління з конкуренції та ринків (СМА) можна вважати підґрунтям концепції Open Banking, яка спрямована на встановлення технологічних стандартів, які б дозволили споживачам надавати компаніям безпечний доступ до своїх рахунків. Як відомо, до 2018 року банки ЄС та Великої Британії розробили стандарти інтерфейсів програмування додатків (API) і створили відкриті API для полегшення вільного доступу до даних (не конфіденційних) банківського сектору з боку третіх сторін, які можуть запропонувати кращий вибір різноманітних фінансових послуг поверх даних та інфраструктури банків. Іншими словами, Друга платіжна Директива дозволяє клієнтам банків для управління власними фінансами використовувати сторонніх провайдерів (третіх осіб). При цьому грошові кошти клієнта можуть бути безпечно розміщені та зберігатись на його банківському поточному рахунку. Отже, у контексті концепції Open Banking клієнтам надається можливість створювати власний перелік постачальників фінансових послуг, які зможуть без взаємодії з

банками через їхні відкриті API запропонувати більш ефективні схеми обробки платежів у реальному часі та цілий спектр необхідних додатків за низькою ціною, замість вибору одного конкретного банку для обслуговування за високою ціною.

Крім того, за допомогою загальнодоступних відкритих API сторонні оператори (провайдери, розробники) та/або сервіси (додатки) третіх сторін (постачальників платіжних послуг) можуть безпосередньо звертатись до ІТ-систем банківських установ для отримання інформації за рахунками та її аналізу з метою у подальшому надавати фінансові послуги, які будуть корисними клієнтам. І чим якісніше будуть програмні інтерфейси (API) щодо точності, повноти, актуальності інформації, яку вони можуть надати, тим ефективніше клієнти зможуть формувати та відстежувати у реальному часі поточний стан будь-яких, у т. ч. транскордонних, платіжних операцій, учасниками яких є вони [205, с. 77].

В умовах сьогодення користувачі сучасних українських платіжних сервісів не можуть у повній мірі контролювати доступ до своїх даних через те, що у цілому банки в Україні не зобов'язані створювати відкриті API та забезпечувати вільний доступ до них для зовнішніх розробників фінтех-стартапів. Це пов'язано з відсутністю чинних нормативно-правових актів, які б враховували положення Директиви PSD 2. Та 23 липня 2019 року НБУ презентував концепцію нової моделі законодавчого регулювання ринку платежів та переказу коштів [103], але з часом її корегує та 16 грудня 2019 року НБУ оголошує оновлену Концепцію реформування платіжного законодавства України [104]. Останній варіант Концепції покладено в основу розробленого НБУ проєкту Закону України «Про платіжні послуги», який розміщеного на сайті його офіційного інтернет-представництва 31.01.2020 для громадського обговорення [364].

Серед ключових новацій, запропонованих НБУ, називається запровадження Open Banking з метою надання безпечного онлайн доступу до коштів та даних на клієнтських рахунках для окремих категорій

постачальників, які надають послуги ініціювання платежу (PISP) та надання консолідованої інформації за рахунками (AISP). А також державним регулятором підтримується відхід від обов'язкової необхідності створення або членства у платіжній системі для надання платіжних послуг, у тому числі переказу коштів. У межах нової архітектури платіжного ринку повноцінні платіжні послуги зможуть надавати на рівні з банками, платіжні установи, установи електронних грошей, поштові оператори, а також державні органи і органи місцевого самоврядування. Банки надаватимуть платіжні послуги на підставі банківської ліцензії. Небанківські установи надаватимуть відповідні послуги на підставі ліцензії на надання платіжних послуг. Також розглядається можливість надання обмежених можливостей щодо переказу коштів окремим категоріям постачальників (наприклад, телеком та інтернет-операторам, роздрібним мережам, СІТ-компаніям тощо) [414; 430].

З упровадженням платіжних рахунків разом із процедурою убезпечення коштів користувачів платіжних послуг на таких рахунках, які зможуть відкриватись не тільки банками, а й іншими фінансовими установами, передбачається посилення вимог до захисту платіжних послуг, зокрема встановлення вимог щодо посиленої клієнтської автентифікації та безпечної віддаленої взаємодії.

Захист прав користувачів платіжних послуг здійснюється через законодавче установлення чітких вимог до постачальників таких послуг щодо їх обов'язків, запровадження лімітів відповідальності за неавторизованими операціями, закріплення конкретних критеріїв розмежування відповідальності та збитків між банками та користувачами за спірні операції з використанням платіжних карток, а також за несвоєчасне перерахування або не в повному обсязі податків, зборів та інших платежів до бюджетів та позабюджетних цільових фондів тощо.

У здійсненні захисту прав користувачів платіжних систем важлива роль відведена НБУ як державному регулятору діяльності платіжних систем та систем розрахунків, порядку здійснення платежів в Україні. Як уже зазначалось

у підрозділі 4.2 даної роботи, поряд з наглядом (оверсайтом) платіжних систем НБУ виявляє правопорушення та відповідним чином реагує шляхом застосування заходів впливу у разі порушення законодавства. Зокрема, нові підходи до захисту прав споживачів фінансових послуг, у тому числі платіжних послуг, закріплюють за НБУ і контроль за наданням платіжних послуг, затвердженні превентивних заходів по запобіганню оманливій поведінці учасників фінансового ринку, організацію роботи зі зверненнями користувачів послуг та їх аналіз для виявлення порушень законодавства, моніторингу коректності розкриття інформації на вебсайтах та у рекламі, здійснення регулювання рівня ставки міжбанківської комісії за картковими платіжними операціями тощо.

З метою удосконалення та узгодження норм постанови Правління НБУ «Про здійснення операцій з використанням електронних платіжних засобів» від 05.11.2014 № 705 з Директивою PSD 2 та правилами міжнародних платіжних систем, у частині захисту прав користувачів платіжних карток, центральним банком 06.09.2016 були внесені зміни до цієї постанови. У зв'язку з цим Положення «Про порядок емісії електронних платіжних засобів і здійснення операцій з їх використанням» містить вимогу до банків не покладати повну відповідальність на користувача за спірні операції з використанням платіжних карток [149].

Відповідно до п. 8 розділу II постанови Правління НБУ № 705 умови договору не мають містити вимогу про безумовну відповідальність користувача ЕПЗ за неналежний переказ [341; 296]. Але користувач буде нести відповідальність, якщо доведено, що його дії чи бездіяльність, у тому числі недбалість, призвели до втрати електронного платіжного засобу користувача, розголошення ПІНу або іншої інформації, яка дає змогу сторонній особі ініціювати платіжну операцію. Так, суб'єкт (банк чи користувач), на який у зазначеній ситуації покладаються ризики збитків від здійснення незаконних операцій та відповідальність за неналежний платіж, визначається моментом

повідомлення користувачем банку щодо втрати платіжної картки за неналежними операціями.

Зокрема, п. 6 розділу VI зазначеної вище Постанови передбачено, що до моменту повідомлення банку про таку втрату ризик збитків від здійснення операцій несе користувач, а з часу повідомлення – банк. Під втратою ЕПЗ розглядається неможливість користувача контролювати (володіти) ЕПЗ, неправомірне заволодіння та/або використання ЕПЗ чи його реквізитів (див. п. 6 розділу VI Постанови).

Відповідно до п. 5 розділу VI Постанови користувач зобов'язаний контролювати рух коштів за своїм рахунком та повідомляти емітента про операції, які не виконувалися користувачем. У той же час, НБУ зобов'язує користувача після виявлення факту втрати ЕПЗ та/або платіжних операцій, які він не виконував, негайно повідомити банк або визначену ним юридичну особу в спосіб, передбачений договором. А після надходження повідомлення та/або заяви про втрату ЕПЗ та/або платіжні операції, які не виконувалися користувачем, емітент (банк) зобов'язаний негайно зупинити здійснення операцій з використанням цього ЕПЗ (див. п. 7, п. 8 розділу VI Постанови). Тому постає питання щодо розмежування між користувачем та банком ризику збитків, які можуть виникнути у період часу між повідомленням клієнта та блокуванням платіжного інструмента у разі, якщо банк не заблокує його своєчасно.

У той же час неоднозначно розуміється оціночне поняття «негайно», яке, на жаль, не уточнюється і внутрішніми правилами банків. Відповідно до п. 6 розділу I зазначеної вище Постанови під «негайно» розуміється найкоротший строк протягом робочого дня, у який мають здійснюватися (відбуватися) відповідні дії, з моменту настання підстав для їх здійснення. Дане поняття аналогічного змісту міститься й у нормативно-правових актах НБУ, присвячених питанням здійснення банками та небанківськими установами фінансового моніторингу в частині переказу коштів (див. п. 30 розділу I постанови Правління НБУ «Про затвердження Положення про здійснення

банками фінансового моніторингу» від 19.05.2020 № 65; п. 10 розділу I постанови Правління НБУ «Про затвердження Положення про здійснення небанківськими фінансовими установами фінансового моніторингу в частині надання ними фінансової послуги щодо переказу коштів» від 15.09.2016 № 388) [332; 333]. Проте, важко зрозуміти, які саме часові межі слід застосовувати у розумінні «найкоротший строк протягом робочого дня» у разі втрати електронного платіжного засобу та чому у даному випадку використовується «робочий день», якщо може бути святковий/вихідний день. Поряд з терміном «негайно» вживається і поняття «невідкладно» – це проміжок часу, визначеного/установленого з моменту настання підстав для здійснення відповідних дій, які є пріоритетними і здійснюються першочергово, але не пізніше наступного робочого дня або установленого часу наступного робочого дня (див. п. 29 розділу I постанови Правління НБУ «Про затвердження Положення про здійснення банками фінансового моніторингу» від 19.05.2020 № 65; п. 9 розділу I постанови Правління НБУ «Про затвердження Положення про здійснення небанківськими фінансовими установами фінансового моніторингу в частині надання ними фінансової послуги щодо переказу коштів» від 15.09.2016 № 388). Отже, термін «невідкладно» у такому значенні використовується не у будь-яких випадках, а лише під час здійснення фінансового моніторингу. На нашу думку, для зняття правових колізій і непорозумінь дані оціночні дефініції повинні бути встановлені на рівні спеціального закону у сфері платіжних систем та переказу коштів.

Водночас потрібно взяти до уваги, що Друга платіжна Директива ЄС не загострює питання про важливість значення поняття «негайно». Платник не несе будь-яких негативних фінансових наслідків у результаті використання втраченого, викраденого або незаконно привласненого платіжного інструменту після повідомлення відповідно до п. «б» ч. 1 ст. 69 Директиви, крім випадків, коли платник діяв обманним шляхом (див. ч. 3 ст. 74 Директиви PSD 2).

Дана Директива покладає на користувача обов'язок негайно (без невинуватої затримки) повідомити постачальника платіжних послуг про те,

що стали відомими втрата, крадіжка, незаконне привласнення або несанкціоноване використання платіжного інструмента. Згідно з п. 71 Директиви для платника відповідальність буде нульовою (відсутньою), якщо цей користувач не знав про втрату, крадіжку або незаконне привласнення платіжного інструменту.

Як правило, несанкціоноване списання грошових коштів з рахунку держателя платіжної картки відбувається до моменту повідомлення ним банку щодо неправомірного заволодіння та/або використання даного електронного платіжного засобу чи його реквізитів. У зв'язку з цим виникає приватно-правовий спір між держателем платіжної картки (клієнтом банку) та банком щодо розподілу між ними ризику збитків та відповідальності за неналежні платежі. Іншими словами, у випадку відсутності вини користувача у замовленні спірної трансакції банк не поспішає відшкодувати кошти, списані з рахунку на підставі цієї неавторизованої ним трансакції, та компенсувати збитки. Тому що в окремих випадках, особливо при здійсненні неправомірного зняття коштів через банкомат з успішним застосуванням ПІН-коду (наприклад, незаконне виготовлення/використання підробленої/клонованої платіжної картки з магнітною стрічкою, встановлення скіммера (накладки) на банкомат/POS-термінал тощо), простежується складність доведення факту про те, що з боку користувача були відсутні дії чи бездіяльність, які призвели до втрати, незаконного використання ПІН-коду або іншої інформації, що дає змогу стороннім особам ініціювати платіжні операції. Таким чином, на законодавчому рівні все одно залишається неоднозначно врегульованою та незрозумілою ситуація, коли користувач не здійснював операцію, проте його платіжну картку було скомпрометовано без його вини.

Ефективність гарантій здійснення захисту прав та законних інтересів користувачів платіжних систем залежить як від організації державного регулювання діяльності платіжних систем, так і від процесуальної можливості захисту прав користувачів у судовому порядку. Судовий захист прав користувачів платіжних систем забезпечується через систему правосуддя:

шляхом безпосереднього звернення користувачів до судів загальної або адміністративної юрисдикції з позовами про захист своїх прав та законних інтересів у приватно- або публічно-правових спорах. У даному випадку юрисдикція суду щодо розгляду спірних правовідносин у сфері переказу коштів залежить від їх правової природи (з підстав приватного чи публічного інтересу) [241, с. 273-274].

Так, відповідно до п. 32.8. ст. 32 та п. 36.4 ст. 36 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» спори, пов'язані із здійсненням банками переказу, а також спори між будь-яким учасником платіжної системи та ініціатором платежу розглядаються у судовому порядку [363]. З одного боку, у конкретних випадках – це приватно-правові спори, які виникають між клієнтами та банками у зв'язку з несанкціонованим використанням платіжних карток та/або неналежними трансакціями шляхом списання/зняття коштів третіми особами з рахунків держателів цих карток без дозволу чи відома останніх. З іншого боку, правовідносини, які виникають під час переказу коштів регулюються, у першу чергу, державою шляхом встановлення певних правил і порядку проведення платежів та здійснення нагляду (оверсайта) НБУ з метою захисту інтересів користувачів платіжних систем, а вже потім – договорами, укладеними між суб'єктами переказу коштів з урахуванням вимог законодавства України. Також слід зауважити, що регламентація механізму здійснення переказу коштів, незалежно від правової природи зобов'язань, завжди має фінансово-правову природу з урахуванням публічного інтересу. На жаль, чинне регулювання цієї сфери не є досконалим, у зв'язку з чим виникають приватно- та публічно-правові спори. Тому виникає потреба розглянути ці спори через конвергенцію публічного і приватного інтересів у сфері переказу коштів [241, с. 274]. Водночас, слід зважити на вкрай тонку, суб'єктивну й рухливу межу між приватними і публічними інтересами. Можна помітити, що останнім часом спостерігається повне зближення (конвергенція) приватних і публічних інтересів, що не завжди сприяє їх злиттю, оскільки часто приватні й публічні інтереси мають полярні цілі [24, с. 138].

Судова практика свідчить про те, що існує чимало випадків зняття коштів з платіжної картки держателя без його відома третіми особами. Незаконне заволодіння коштами з рахунків користувачів платіжних карток кваліфікуються як крадіжка або шахрайство. Та правильність кваліфікації незаконних дій за Кримінальним кодексом України не є предметом даного дослідження. Не меншої уваги потребує з'ясування правового розмежування відповідальності між банками та держателями платіжних карток за неналежний переказ коштів. Слід відзначити, що існують перспективи розв'язання певних спірних ситуацій та доведення відповідних фактів у суді, які спрямовані на захист прав користувачів платіжних систем. І це підтверджується рішеннями Верховного Суду у складі колегій суддів Касаційного цивільного суду (далі – ВС/КЦС) в цій сфері (наприклад, ВС/КЦС, справа № 202/10128/14-ц, 23.01.2018; ВС/КЦС, справа № 198/68/17, 14.03.2018; ВС/КЦС, справа № 691/699/16-ц, 20.06.2018; ВС/КЦС, справа № 754/11784/15-ц, 15.05.2019; ВС у складі колегії суддів Другої судової палати КЦС, справа № 580/806/16-ц, 11.12.2019 тощо) [262; 270; 271; 272; 273].

У цих розглянутих справах ВС дотримується справедливої правової позиції, згідно з якою банк зобов'язаний довести вину клієнта щодо сприяння безпідставному списанню грошових коштів банком з його рахунка внаслідок незаконних дій шахрая. У разі неможливості банку довести у судовому порядку вину клієнта (наприклад, недбалість клієнта), яка призвела до втрати коштів, суд вважає, що шахрайство або крадіжка автоматично сталася з вини банку.

Так, наприклад, Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду визнав висновки відповідного апеляційного суду помилковими щодо виключення вини АТ «КБ ПриватБанк» у проведенні спірних платіжних операцій через систему «Приват-24» із застосуванням «фітінгової» схеми шахраїв, яка розрахована на неухважність користувачів системи «Приват-24» та недостатню захищеність персональних комп'ютерів від комп'ютерних вірусів. Оскільки судження апеляційного суду ґрунтуються на припущеннях, а не наявних в матеріалах справи доказах, які б

підтверджували, що користувач своїми діями чи бездіяльністю сприяв втраті, незаконному використанню ПІН-коду або іншої інформації, яка дає змогу ініціювати платіжні операції. Верховний Суд зауважує, що результати службового розслідування свідчать про те, що «фітінгова» схема шахраїв розрахована не тільки на неуважність користувачів системи «Приват-24» та недостатню захищеність їх персональних комп'ютерів від комп'ютерних вірусів, а й на наявність особливостей деяких сервісів системи «Приват-24», які шахрай може використовувати для обману користувачів системи [270].

Користувач не несе відповідальності за здійснення спірних платіжних операцій при відсутності доказів сприяння ним втраті, використанню ПІН-коду або іншої інформації, яка дає змогу третім невідомим особам ініціювати такі трансакції. Отже, якщо банк не може надати беззаперечні докази та документально підтвердити, що клієнт сприяв своїми діями чи бездіяльністю втраті електронного платіжного засобу, незаконного використання ПІНу або іншої інформації, що надає можливість стороннім особам ініціювати несанкціоновані платіжні операції (наприклад, передача платіжної картки або розголошення ПІНу картки чи CVV з обороту картки третій особі тощо), то ризик збитків від незаконних дій шахраїв покладається на банк, який зобов'язаний сплатити клієнту кошти, зняті під час неналежної операції. Але для здійснення банком такого відшкодування коштів клієнт повинен був невідкладно повідомити банк про неналежні платіжні операції, що ним не виконувалися. Після виявлення помилки банк негайно відновлює залишок коштів на рахунку до того стану, у якому він був перед виконанням цих операцій (див. п. 8 розділу VI Постанови). Саме такої правової позиції дотримується ВС у своїх рішеннях, посилаючись на відповідні норми чинної постанови Правління НБУ «Про затвердження Положення про порядок емісії електронних платіжних засобів і здійснення операцій з їх використанням».

Також до зазначеного вище варто додати, що відповідно до п. 37.2 ст. 37 Закону «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» у разі ініціації неналежного переказу з рахунка неналежного платника (клієнта банку), з вини

ініціатора переказу, що не є платником (наприклад, шахрая), емітент (банк) зобов'язаний переказати на рахунок неналежного платника (клієнта банку) відповідну суму грошей за рахунок власних коштів, а також сплатити неналежному платнику пеню в розмірі 0,1 відсотка суми неналежного переказу за кожний день, починаючи від дня неналежного переказу до дня повернення відповідної суми на рахунок, якщо більший розмір пені не обумовлений договором між ними. При цьому законодавець надає право банку не повертати на рахунок клієнта суму попередньо списаного неналежного переказу протягом дев'яносто календарних днів для встановлення ініціатора та правомірності переказу.

Враховуючи норму п. 9 розділу VI розглянутої вище Постанови, слід вказати, що користувач не несе відповідальності за неправомірне зняття грошей з його платіжної картки, якщо це відбулось без фізичного пред'явлення користувачем та/або електронної ідентифікації самої платіжної картки та її користувача. Це загальновизнаний принцип «card-not-present transaction» (операції без наявності картки) при здійсненні онлайн-платежів закріплено у п. 72 Директиви ЄС 2015/2366 про платіжні послуги на внутрішньому ринку (PSD 2) [500]. Враховуючи дане положення, слід пояснити, що лише у контексті дистанційних трансакцій, здійснених за допомогою мережі Інтернет та мобільного зв'язку, НБУ покладає ризик збитків від незаконно здійснених операцій на банк (емітента), за винятком ситуації, коли користувач діяв з умислом або недбалістю. Хоча п. 71 і п. 72 Директиви ЄС передбачають відповідальність користувача за несанкціоновані платіжні операції у разі їх здійснення через обман або грубу недбалість цього користувача. На відміну від України в ЄС береться до уваги не проста недбалість у вигляді порушення обов'язку турботи, а груба недбалість, яка залучає поведінку, що демонструє значний ступінь недбалості. Наприклад, зберігання облікових даних, які використовуються для авторизації платіжної операції, поряд з платіжним інструментом в форматі, який відкритий і легко виявляється третіми сторонами. Докази і ступінь передбачуваної недбалості, як правило, повинні оцінюватися

відповідно до національного законодавства. Щоб правильно оцінити можливу недбалість або грубу недбалість з боку користувача платіжних послуг, необхідно взяти до уваги всі обставини.

П. 33.3 ст. 33 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» передбачає обов'язкове відшкодування клієнтом шкоди, заподіяної банку або іншій установі – учаснику платіжної системи, що його обслуговують, внаслідок недотримання цим клієнтом вимог щодо захисту інформації і проведенням незаконних операцій з компонентами платіжних систем (платіжні інструменти, обладнання, програмне забезпечення тощо). При цьому банк або інша установа – учасник платіжної системи, що обслуговує клієнта – платника, звільняється від відповідальності перед ним за проведення переказу.

Потребує аналізу протилежна від попередньої правова позиція ВС/КЦС у справі 550/732/16-ц від 31.01.2018 [269], згідно з якою ВС покладає вже не на банк, а на його клієнта обов'язок доказування таких фактів, як переказ коштів з платіжної картки був здійснений третіми особами внаслідок шахрайських дій та відсутність дій з боку клієнта банку, які сприяли зняттю коштів іншими особами. На жаль, ВС не взяв до уваги розвиток технологій шахрайства з картками з магнітною стрічкою через банкомати, різні платіжні термінали. Виходячи зі змісту даного рішення ВС/КЦС можна тільки зрозуміти, що це була кредитна платіжна картка та на момент списання коштів місцезнаходження клієнта банку разом зі своєю карткою було тим самим, де і проводилась платіжна операція. Також не можна з'ясувати, чи надав банк беззаперечний доказ підтвердження самого факту повідомлення клієнтом банку третій особі (шахраю) номеру кредитної картки з метою отримання грошового переказу на неї, а потім після використання цієї кредитної картки в банкоматі шляхом її авторизації за допомогою свого ПІН-коду, що зумовило несанкціонований переказ коштів третій особі.

На противагу цій неоднозначно доведеній правовій позиції ВС Апеляційний суд Миколаївської області у складі колегії суддів судової палати в цивільних справах у справі № 487/5303/16-ц від 04.06.2018 приймає рішення на

користь користувача кредитної картки. Оскільки банк не довів наявності обставин, які безспірно доводять, що користувач своїми діями чи бездіяльністю сприяв втраті, незаконному використанню ПІН-коду або іншої інформації, яка дає змогу ініціювати платіжні операції [258]. У даному випадку на момент несанкціонованого зняття/списання коштів місцезнаходженням клієнта банку разом зі своєю картою був Миколаїв, а проводилась платіжна операція в Москві без розпорядження цього клієнта.

З огляду на окремі протилежні позиції ВС та деякі суперечливі рішення у судовій практиці щодо розмежування відповідальності між банками та користувачами платіжних карток за неналежний переказ коштів можна констатувати лише про формування певних позитивних тенденцій становлення сталої та єдиної судової практики у цій сфері. Це обумовлено тим, що на рівні законодавства розподіл збитків від несанкціоновано здійснених трансакцій залишається неоднозначно врегульованим у ситуації, коли користувач не здійснював операцію, але його платіжну картку було скомпрометовано без його вини. За відсутністю вини обох сторін така ситуація є несправедливою, як для банку, так і для його клієнта. Отже, усунення існуючих суперечностей у судовій практиці з зазначеного питання є можливим за допомогою невідкладного удосконалення платіжного законодавства.

Так у свій час, НБУ, маючи намір посилити захист прав користувачів платіжних карток, запропонував встановити ряд додаткових вимог щодо випадків оскарження клієнтом переказів коштів, які ним не здійснювалися, у своєму проекті постанови шляхом унесення змін до Положення про порядок емісії електронних платіжних засобів і здійснення операцій з їх використанням. З урахуванням міжнародної та європейської практик надання платіжних послуг НБУ планував передбачити, що користувач буде нести всі збитки, пов'язані з переказами, що ним оскаржуються (у тому числі – витрати емітента на встановлення ініціатора та правомірності переказу) у разі, якщо банком (провайдером платіжних послуг) було доведено, що дії чи бездіяльність користувача призвели до втрати, незаконного використання ПІН-коду або іншої

інформації, яка дає змогу ініціювати платіжні операції (див. пп. 5.3 п. 5 проєкту постанови Правління НБУ) [291]. Таким чином, державний регулятор мав намір законодавчо закріпити саме за банком обов'язок доказування вини користувача платіжної картки у сприянні останнім несанкціонованому зняттю коштів. Проте, НБУ, затвердивши своєю постановою ряд змін до «Положення про порядок емісії електронних платіжних засобів і здійснення операцій з їх використанням» від 29.11.2019 № 142 [316], нормативно не підтвердив та не закріпив зазначену вище власну пропозицію.

Також заслуговує на увагу і запропонована НБУ норма, відповідно до якої банк-емітент має право не повертати користувачу на його рахунок суму коштів у розмірі 20 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (на сьогодні складає 340 грн.), якщо переказ, що оскаржувався користувачем, був здійснений з використанням втраченого/викраденого або неправомірно використаного електронного платіжного засобу та/або його реквізитів, і користувач повідомив банк про його втрату/викрадення або неправомірне використання та/або реквізитів цього платіжного засобу лише після проведення такого переказу.

При цьому банк повинен після отримання відповідного повідомлення від користувача відновити залишок коштів на його рахунку до того стану, в якому він був перед здійсненням несанкціонованого переказу, не пізніше наступного робочого дня (крім випадку, коли банк має підстави вважати дії користувача неправомірними, про що повідомлено правоохоронні органи).

Подібного змісту закріплена норма у Директиві PSD 2. Відповідно до ч. 1 ст. 74 цієї Директиви платник зобов'язаний нести збитки, пов'язані з будь-якими несанкціонованими платіжними операціями, максимум до 50 євро, в результаті використання втраченого або вкраденого платіжного інструменту, або його незаконного присвоєння. Але якщо ці втрата, крадіжка або привласнення платіжного інструменту, у тому числі шахрайство, не були виявлені платником до платежу, за винятком випадків, коли цей клієнт діяв обманним шляхом, він (платник, користувач, споживач) зможе повернути всю

суму, включаючи і до 50 євро. Також уся сума, враховуючи розмір і до 50 євро, несанкціонованої трансакції буде повертатись користувачу у разі, якщо збиток був викликаний діями або бездіяльністю співробітника, агента або філії постачальника платіжних послуг або організації, якій була передана його діяльність (див. п. «а», п. «б» ч. 1 ст. 74 Директиви PSD 2) [500]. Отже, дана Директива виступає на боці клієнтів при втраті, крадіжці чи іншому незаконному привласненні банківської картки (платіжного інструмента).

Певного розгляду потребує питання невиконання або неналежного виконання банками платіжного доручення клієнта щодо переказу коштів до бюджету. У зв'язку з цим відбувається несвоєчасне зарахування сум податкових платежів на єдиний казначейський рахунок, за що податкові органи застосовують саме до платників податків штрафні санкції та нараховують пеню незалежно з чиєї вини відбулося неповне внесення чи невнесення податків/зборів/єдиного соціального внеску до відповідних бюджетів чи позабюджетних цільових фондів. Тому виникають публічно-правові спори між податковими органами та платниками податків, що є предметом адміністративних справ у сфері неналежної сплати та несвоєчасного перерахування податкових платежів до бюджетів та розгляду судами адміністративної юрисдикції.

На жаль, податкові органи не розмежовують такі поняття, як «сплата податку» та «зарахування податку», а також не враховують багатостадійний процес сплати та переказу коштів до бюджету [250, с. 129]. У зв'язку з цим Державна фіскальна служба України (далі – ДФС України, з 28.08.2019 – Державна податкова служба України [185]), використовуючи норми ч. 5 ст. 45 і ч. 5 ст. 78 Бюджетного кодексу України, займає несправедливу позицію, згідно з якою податкове зобов'язання вважається виконаним тільки з моменту зарахування сплаченої суми на єдиний казначейський рахунок [196]. У даному випадку вдалою є пропозиція вчених М. П. Кучерявенка та Є. М. Смичка щодо розмежування у складі відносин, які виникають при виконанні податкового обов'язку, двох конструкцій: а) відносини щодо сплати податків та зборів та

момент виконання податкового обов'язку щодо цього; б) відносини щодо руху коштів від платників податків та зборів в рахунок їх податкового зобов'язання та надходження їх на відповідні казначейські рахунки бюджетів [117].

Розглядаючи правовідносини щодо переказу коштів, які є складовою грошового обігу, слід виділити, що згідно з п. 8.1 ст. 8, п. 22.4 ст. 22 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» конституційний обов'язок платника зі сплати податкових платежів слід вважати виконаним з дати подання до обслуговуючого банку платіжного доручення на переказ до бюджету грошових коштів з банківського рахунку платника за наявності в нього достатнього грошового залишку на день платежу. Водночас потрібно зауважити, що у переказі та зарахуванні таких сум на єдиний казначейський рахунок платник уже безпосередньої участі не бере. Тому після прийняття банком розрахункового документа (платіжного доручення) на виконання платник не несе відповідальності за дії банку, який здійснює переказ коштів. При цьому банки забезпечують фіксування дати прийняття розрахункового документа на виконання.

Своєрідною недосконалою нормою у врегулюванні визначення дати сплати єдиного соціального внеску (дати виконання податкового обов'язку) можна вважати ч. 10 ст. 9 Закону України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» [356], згідно з якою законодавець називає такою датою: або день списання коштів з рахунку платника у разі сплати єдиного внеску безготівковою, або день прийняття до виконання банком або іншою установою – членом платіжної системи документа на переказ готівки разом із сумою коштів у готівковій формі. Проте, у даному випадку використання терміну «день списання коштів з рахунку» не є коректним та протирічить нормам п. 22.4 ст. 22 спеціального Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні». Тому що у процесі виконання податкового обов'язку слід виділити таку останню завершальну стадію для платника податків, як ініціювання ним переказу коштів до бюджету за допомогою платіжного доручення. Дана стадія є завершеною для клієнта

банку як платника податків – з дати надходження розрахункового документа на виконання до його обслуговуючого банку незалежно від форми розрахунків (готівкова чи безготівкова). А вже саме для банку платника відносини з переказу коштів припиняються з дати списання даною фінансовою установою коштів з рахунка платника та з кореспондентського рахунка банку платника в разі обслуговування отримувача в іншому банку (наприклад, рахунки фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування, ДПС України, рахунки для зарахування доходів державного та місцевих бюджетів відкриті на балансі Державної казначейської служби України та нею обслуговуються). Отже, правовідносини у сфері переказу коштів регулюються спеціальним законом. Тому ч. 10 ст. 9 Закону України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» потрібно привести у відповідність до п. 22.4 ст. 22 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні».

На відміну від недоречної конкретизації на рівні закону самої дати сплати єдиного соціального внеску у п. 38.1 ст. 38 Податкового кодексу України міститься норма відсильного характеру до інших узагальнюючих статей цього Кодексу щодо строків сплати різних податків, але, на жаль, без урахування спеціальних норм процедури переказу коштів.

Таким чином, за наявності в платника відповідних доказів, що підтвердять виконання всіх передбачених законодавством умов для визнання його добросовісним платником, обов'язок зі сплати відповідної суми податкового зобов'язання слід визнати виконаним, незалежно від фактичного зарахування платежу до бюджетної системи України та/або позабюджетних цільових фондів. Такої справедливої правової позиції дотримується у своїх рішеннях Верховний Суд у складі колегій суддів Касаційного адміністративного суду (далі – ВС/КАС) щодо питання відсутності відповідальності платника за дії банківських установ, а також учасників подальшого перерахування податкових платежів (наприклад, справа № 803/1054/17 від 28.08.2018, справа № 823/1985/17 від 07.09.2018, справа №

806/68/16 від 19.02.2019, справа № 804/2553/16 від 05.11.2019, справа № 809/1587/16 від 12.03.2020) [263; 264; 265; 267; 268].

Відповідно до ч. 5 ст. 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 висновки щодо застосування норм права, викладені у постановках ВС, є обов'язковими для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить відповідну норму права. Але щодо наявності податкового боргу у платника податків, який виник з вини банку через порушення останнім строків зарахування податків і зборів до бюджетів у зв'язку із збоями в його роботі (наприклад, введення тимчасової адміністрації банку), податкові органи продовжують займати свою позицію, яка протирічить правовим висновкам ВС, які наведені вище. ДФС України (на сьогодні – Державна податкова служба України) вважає, що такий борг залишається за платником податків і підлягає перерахуванню ним до бюджету [366]. Цей державний орган зазначає, що незважаючи на причину несплати податкових зобов'язань, зокрема, у разі порушення банком строків виконання або невиконання доручень клієнтів на переказ коштів, платник податків не звільняється від обов'язку сплатити основну суму податкового зобов'язання або податкового боргу, а податковий орган, відповідно, від стягнення такого податкового боргу та/або від зарахування платежів, здійснених через установи інших банків.

У той же час, слід враховувати, що відповідно до п. 22.9 і п. 22.10 ст. 22, п. 27.2 ст. 27 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні», внутрішніх актів банку, укладених договорів між клієнтами та банком останній не відповідає за невиконання доручення клієнта у разі неправильного зазначення або несвоєчасного повідомлення про зміну реквізитів одержувача, а також за відсутності коштів на картці/рахунку клієнта. Тому відсутність на рахунку клієнта коштів, достатніх для виконання платіжного доручення, є підставою для його невиконання банком. Відповідно, у такому випадку неперерахування податку не є наслідком винних дій банку, а тому відповідальність за своєчасність та повноту його сплати покладається на

платника податків, який ініціював відповідний грошовий переказ. Таку правильну правову позицію зайняв ВС/КАС у своїй постанові з розгляду справи № 808/9458/14 від 07.02.2018 [266].

На підставі проведеного аналізу рішень ВС/КАС щодо невиконання або неналежного виконання банками платіжних доручень користувачів (клієнтів банків) на переказ коштів до бюджетів можна підсумувати, що грошове зобов'язання зі сплати податкового платежу вважається належним чином виконаним з боку платника після одержання платіжного доручення банком за умови наявності у цього платника достатнього грошового залишку на день платежу. Тому платник податків не несе відповідальності за дії банку та звільняється від відповідальності за несвоєчасне перерахування або не в повному обсязі податків, зборів та інших платежів до бюджетів та позабюджетних цільових фондів, включаючи нараховані штрафні санкції та/або пеню. Отже, правова позиція ВС із цього питання дещо компенсує колізію правового регулювання багатостадійного процесу виконання податкового обов'язку. Варто наголосити, що ВС у своїх рішеннях висловлює слушну правову позицію щодо правильного правозастосування відповідальності за несвоєчасне перерахування або не в повному обсязі податкових платежів до банків, а не їх клієнтів як платників податків, орієнтуючи у такий спосіб судову практику на однакове застосування норм права.

Проте, 1 липня 2020 року Велика Палата (далі – ВП) ВС приймає постанову, яка передбачає протилежний зміст прийнятим до цього часу рішенням ВС. У своєму рішенні ВП ВС відступає від правової позиції, викладеної у постанові Верховного Суду України від 6 квітня 2004 року № 8/140, та зазначає про те, що у разі несвоєчасного або перерахування не в повному обсязі суми податкового зобов'язання з вини банку платника такий платник звільняється від фінансової відповідальності у вигляді штрафу та/або пені, однак, не звільняється від обов'язку сплатити в повному обсязі податкове зобов'язання [261]. Таким чином, даною постановою ВП ВС підтверджується позиція ДПС України відповідно до чинного листа ДФС України від 24.01.2017

№ 1575/7/99-99-12-03, згідно з яким «незважаючи на причину несплати податкових зобов'язань, зокрема, у разі порушення банком строків виконання або невиконання доручень клієнтів на переказ коштів, платник податків не звільняється від обов'язку сплатити основну суму податкового зобов'язання або податкового боргу, а податковий орган, відповідно, від стягнення такого податкового боргу та/або від зарахування платежів, здійснених через установи інших банків, у передбаченій пунктом 87.9 статті 87 Податкового кодексу України черговості погашення податкових зобов'язань та податкового боргу» [366].

Отже, відтепер борг, що виник з вини банку, залишається за платником податків і підлягє перерахуванню ним до бюджету, що, на нашу думку, суперечить правильному розумінню складної процедури переказу коштів та її багатостадійності. Обов'язок платника податку щодо сплати податків, зборів та інших обов'язкових платежів має вважатись виконаним з моменту, коли ініціювання переказу є завершеним для такого платника податків відповідно до п. 22.4 ст. 22 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні». Це означає, що ініціювання переказу коштів є завершеним для самого платника – з дати надходження розрахункового документа на виконання до банку платника, а вже для банку платника – з дати списання коштів з рахунка платника та зарахування на рахунок отримувача в разі їх обслуговування в одному банку або з дати списання коштів з рахунка платника та з кореспондентського рахунка банку платника в разі обслуговування отримувача в іншому банку (див. п. 22.4 ст. 22 зазначеного Закону).

У той же час, обнадійливим виступає у своєрідному вирішенні зазначеної вище ситуації новий Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо запровадження єдиного рахунку для сплати податків і зборів, єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 04.10.2019, який набере чинності з 01 січня 2021 року [299]. Одна з норм цього Закону передбачає приведення можливого порядку сплати податків і зборів на єдиний рахунок, що визначено ст. 35¹ ПКУ, у відповідність

до ст. 22 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» шляхом доповнення п. 35.2 ст. 35 ПКУ відповідною нормою. Так, для цілей ПКУ обов'язок платника податку щодо сплати податків та зборів на єдиний рахунок вважається виконаним з моменту, коли ініціювання переказу є завершеним для такого платника податків згідно з Законом України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні», який є спеціальним для правового врегулювання питань з переказу коштів. Водночас, постає питання, як бути в несприятливій ситуації з вини банку добросовісному платнику податків з належно ним виконаними грошовими зобов'язаннями з податку на додану вартість, акцизного податку. Оскільки зміни до Податкового кодексу України стосуються лише податків, пов'язаних із запровадженням єдиного рахунку для сплати податків і зборів, єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування.

Таким чином, судові рішення повинні бути спрямовані на захист прав користувачів платіжних систем, якщо в їх діях відсутні обман або груба недбалість. При цьому роль судової практики полягає в тому, що вона сприяє виявленню прогалин та колізій у законодавстві та водночас може створювати основу для його вдосконалення і розвитку. Водночас окремі правові позиції ВС не вирізняються належною аргументованістю, тим самим підсилюючи існуючі правові суперечності у сфері здійснення платежів. Як відомо, єдність, сталість, передбачуваність судової практики належать до реалізації принципу верховенства права у вирішенні судами спорів. Тому в сучасних умовах становлення судової практики з питань захисту прав користувачів платіжних систем позитивні рішення ВС, які врегульовують спірні правовідносини щодо переказу коштів, пропонується вважати прикладом правозастосування [241, с. 285-286].

Привертають увагу і внесені Радою ЄС зміни до правил транскордонних платежів між державами – членами ЄС, що входять у зону євро, та державами, які користуються власними національними валютами, щодо зниження комісії за

такі платежі. Більшість положень цих змін набули чинності з 15 грудня 2019 року [569; 559].

Так, з 2002 року в межах зони євро діє фіксований розмір комісії за переказ коштів. У той же час транскордонні платежі в євро з країн, які не входять до зони євро, відбуваються із значно вищою комісією. Реформа єдиного платіжного простору ЄС узгоджує плату за транскордонні платежі в євро: кредитові перекази, карткові платежі або зняття готівки. У цілому ця реформа сприятиме захисту прав користувачів платіжних послуг, що має додати 150 млн нових споживачів та забезпечити 2,5 млрд додаткових транзакцій на рік [559]. Крім того, будуть запроваджені додаткові вимоги щодо прозорості зборів за послуги з конвертації валют. За новими правилами споживачі, які роблять карткові платежі або знімають готівку за кордоном, зможуть обрати, в якій валюті сплачувати комісію, її розмір повідомлятиметься до здійснення операції. Останнє стосуватиметься й процентної комісії за конвертацію валюти за встановленим обмінним курсом ЄЦБ. Цей новий рівень прозорості покликаний підвищити конкуренцію між різними постачальниками послуг з конвертації валют [59].

Також необхідно додати, що згідно з антимонопольними правилами ЄС міжнародні платіжні системи Visa та MasterCard зобов'язались знизити міжрегіональну міжбанківську комісію (в середньому приблизно на 40 %) за транскордонні платежі в Європейській економічній зоні (ЕЕА) картками, які були випущені за межами ЄС [484]. Це знизить витрати європейських ритейлерів на еквайринг за прийняття платежів з карток, виданих за межами ЕЕА, що має позитивно вплинути на захист інтересів усіх споживачів платіжних послуг.

Підсумовуючи викладене вище, можна зробити узагальнюючий висновок, що ефективність захисту прав користувачів платіжних систем (платіжних послуг) забезпечується якісною реалізацією як з боку держави, так і учасників платіжних систем, таких завдань цього захисту: гарантування стабільності та безперервності проведення платежів; надання платіжних послуг на високому

рівні з точки зору забезпечення безпеки і незалежності платіжних систем з використанням новітніх технологій; здійснення захисту платіжної інфраструктури від злочинних посягань і несанкціонованого доступу, у т.ч. підробки фінансових документів, платіжних карток чи інших засобів доступу до платіжних рахунків, електронних грошей, незаконних дій щодо внесення змін до таких платіжних інструментів тощо; забезпечення рівних та однакових умов конкуренції для операторів переказу коштів на платіжному ринку; сприяння зниженню тарифів і комісій за надання платіжних послуг [197, с. 288].

Отже, захист прав користувачів платіжних систем (платіжних послуг) можна визначити як систему законодавчих та регуляторних засобів, які захищають користувачів на всіх етапах їх відносин з постачальниками (провайдерами) платіжних послуг та мають бути такими: нормативно-правове закріплення чітких вимог до постачальників платіжних послуг щодо їх обов'язків, законодавче запровадження лімітів відповідальності за неавторизованими операціями, закріплення конкретних критеріїв розмежування відповідальності та збитків між постачальниками платіжних послуг та користувачами за спірні операції з використанням електронних платіжних засобів, а також за несвоєчасне перерахування або не в повному обсязі податків, зборів та інших платежів до бюджетів та позабюджетних цільових фондів.

Висновки до розділу 4

Розгляд фінансово-правових засобів реалізації публічних інтересів при використанні платіжного простору України в умовах глобалізаційних та євроінтеграційних процесів, пов'язаних з дією міжнародних стандартів, Угоди про Асоціацію з ЄС та основних напрямів реформування вітчизняного

законодавства у сфері регулювання платіжних систем і переказу коштів, дає підстави сформулювати, зокрема такі висновки:

1. З метою підвищення ефективності функціонування платіжних систем і зменшення системного ризику в Україні відбувається поступове приведення діяльності цих систем у відповідність до міжнародних стандартів оверсайта. Під міжнародними стандартами нагляду (оверсайта) платіжних систем законодавець України розглядає документи, прийняті Комітетом з платіжних і розрахункових систем (на сьогодні – Комітетом з платежів та інфраструктур ринку) Банку міжнародних розрахунків та Технічним комітетом Міжнародної організації комісій з цінних паперів, що визначають стандарти нагляду (оверсайта) платіжних систем та систем розрахунків. В Україні оверсайт ґрунтується на таких міжнародних документах, як Принципи для інфраструктур фінансового ринку (PFMI), Структура розкриття інформації та методологія оцінювання, якою встановлена орієнтовна методика оцінювання центральними банками платіжних систем на відповідність міжнародним стандартам оверсайта. Отже, ці документи є обов'язковими міжнародними стандартами для інфраструктур фінансового ринку України.

2. Дія пруденційного нагляду (оверсайта) НБУ поширюється виключно на платіжні організації платіжних систем, учасників/членів платіжних систем, операторів послуг платіжної інфраструктури (клірингові, процесингові установи та інші особи, уповноважені надавати окремі види послуг або здійснювати операційні та інші технологічні функції в платіжних системах). Та це не відповідає міжнародним та європейським стандартам здійснення оверсайта центральних банків, оскільки його дія поширюється не на всі системно важливі об'єкти (інфраструктури) фінансового ринку для економіки держави. Крім самих платіжних систем, до таких об'єктів у сфері розрахунків в Україні також повинні належати: центральний депозитарій цінних паперів (зараз це – Національний депозитарій України); центральний контрагент (на сьогодні частково ці функції виконує банк ПуАТ «Розрахунковий центр»); системи розрахунків за цінними паперами (на сьогодні – це одна

внутрішньодержавна система розрахунків «Розрахункова Фондова Система»); платіжні інструменти (схеми); кореспондентські відносини банків. Дійсно, безпека та ефективність платіжних інструментів є важливими для збереження довіри до валюти та сприяння ефективній економіці.

3. Нагляд (оверсайт) за платіжними системами передбачає спостереження центрального банку за дотриманням відповідними суб'єктами (піднаглядними об'єктами оверсайта) встановлених чинними нормативно-правовими актами норм та правил без втручання в їх поточну оперативно-господарську діяльність та проведення перевірки функціональної орієнтованості діяльності цих суб'єктів щодо виконання вимог законодавства, а також при виявленні правопорушень може супроводжуватись заходами впливу державно-владного характеру з метою забезпечення законності і правопорядку у сфері здійснення платежів.

4. Ризик-орієнтований підхід в оверсайті платіжних систем можна сформулювати як визначену платіжною організацією систему з управління ризиками (правовий; фінансовий (кредитний, ризик ліквідності, загальний комерційний, депозитарний, інвестиційний ризик); розрахунковий; операційний; системний; кіберризик) у платіжній системі, які встановлені правилами останньої, та вжиття платіжною організацією, учасниками цієї системи, операторами послуг платіжної інфраструктури відповідних заходів, які забезпечують своєчасне виявлення ризиків (загроз) функціонування платіжної системи та ефективну мінімізацію таких ризиків залежно від їх рівня. У цілому ризик-орієнтований підхід в оверсайті платіжних систем спрямовано на запобігання виникненню та/або зменшення негативних наслідків у соціальній та економічній сферах від можливих/існуючих ризиків платіжних систем.

5. Для досягнення поставленої мети НБУ у своїй діяльності, пов'язаної з оверсайтом (це забезпечення безперервного, надійного та ефективного функціонування платіжних систем), передбачає такі невід'ємні один від одного поетапні правові методи: 1) моніторинг платіжних систем шляхом збору,

систематизації та аналізу відповідної інформації про побудову та особливості функціонування платіжних систем, їх взаємозв'язок у межах всієї фінансової системи держави, у тому числі щодо статистичних показників діяльності та динаміки платіжних систем; 2) оцінювання платіжних систем на відповідність вимогам законодавства України та міжнародним стандартам нагляду (оверсайта) платіжних систем за допомогою систематичних контрольних дій; 3) ініціювання змін (у разі необхідності) через надання вказівок та рекомендацій щодо вдосконалення діяльності відповідних систем та застосування заходів впливу.

6. З'ясовано, що нагляд (оверсайт) платіжних систем передбачає регулярне спостереження центрального банку за дотриманням суб'єктами платіжних систем вимог національного законодавства та міжнародних стандартів у сфері оверсайта без втручання в їх поточну діяльність, а також періодичне визначення важливості платіжних систем, проведення перевірок на предмет функціональної орієнтованості діяльності цих суб'єктів щодо виконання вимог чинного законодавства.

7. За результатами як моніторингу платіжних систем, так і їх оцінювання, для досягнення мети оверсайта НБУ застосовує певні заходи реагування, одними з яких можуть бути рекомендації щодо вдосконалення діяльності певних систем та відповідна письмова вимога щодо усунення порушень вимог законодавства України з питань діяльності платіжних систем, а також передбачені законодавством заходи впливу адекватно вчиненим порушенням.

Запропоновано передбачені законодавцем заходи впливу за порушення національного законодавства з питань діяльності платіжних систем в Україні класифікувати шляхом об'єднання їх у три типи: 1) попереджувальні або запобіжні заходи впливу; 2) заходи примусового припинення; 3) фінансові санкції у вигляді штрафів.

8. Методами оверсайта платіжних систем можна вважати моніторинг платіжних систем, їх оцінювання, застосування заходів впливу, проведення перевірок, а також співпрацю з органами державної влади України в порядку,

установленому чинним законодавством, а також шляхом, наприклад, створення міжвідомчих робочих груп, проведення спільних заходів з метою обміну інформацією, співпрацю з центральними банками інших держав та міжнародними організаціями відповідно до укладених договорів, меморандумів чи інших домовленостей.

9. Безпека платежів (Payment Security) вимагає впровадження та використання інноваційних технологій безперервного захисту інформації щодо переказу коштів на усіх етапах її формування, обробки, передачі та зберігання із забезпеченням цілісності, конфіденційності, доступності та спостережності даної інформації, як з боку учасників платіжних систем, так і операторів послуг платіжної інфраструктури. При цьому важливе значення має й дотримання користувачами платіжних послуг правил безпеки під час здійснення операцій (наприклад, не повідомляти третім особам власні персональні дані та/або реквізити платіжної картки), здійснювати постійний контроль за рухом власних коштів, оновлювати антивірусне програмне забезпечення на персональному комп'ютері, здійснювати своєчасне інформування банку щодо втрати платіжної картки або її реквізитів чи несанкціоновані списання за рахунком тощо.

10. У своїх рекомендаціях НБУ звертає увагу на обов'язкову відповідність системи захисту інформації певної платіжної системи не лише національному законодавству, а й міжнародним стандартам забезпечення безпеки платежів, серед яких можна назвати загальноприйняті стандарти безпеки індустрії платіжних карток (міжнародний стандарт PCI DSS), сучасні криптографічні протоколи захисту інформації (сьогодні – це протокол TLS (Transport Layer Security), алгоритми, паролі та ключі з відповідною довжиною щодо захисту інформації для передачі зашифрованих даних у мережі, у тому числі й технології 3D Secure, токенізацію.

11. Враховуючи міжнародні та європейські стандарти фінансового моніторингу, потребує подальшого законодавчого удосконалення порядок застосування ризик-орієнтованого підходу суб'єктами первинного фінансового моніторингу для адекватної оцінки клієнтських фінансових операцій при їх

проведенні на наявність ризиків за чітко визначеними критеріями останніх щодо легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, та/або фінансування тероризму чи фінансування розповсюдження зброї масового знищення.

12. Розглядаючи платіжну послугу як вид фінансової, можна за аналогією запропонованого НБУ визначення «захист прав споживачів фінансових послуг» зазначити, що захист прав користувачів платіжних систем (платіжних послуг) передбачає систему законодавчих та регуляторних засобів, які захищають користувачів на всіх етапах їх відносин з постачальниками (провайдерами) платіжних послуг.

13. Європейські стандарти у сфері захисту прав користувачів платіжних послуг, у т.ч. клієнтів банків та небанківських установ, користувачів платіжних систем, шляхом запобігання та протидії порушенням та обмеженням їхніх прав, передбачені в таких основних правових актах ЄС: Директива 2018/843/ЄС (англ. – 5th Anti-Money Laundering Directive (5AMLD)), якою були внесені зміни, зокрема до Директиви 2015/849/ЄС про запобігання використанню фінансової системи для відмивання грошей та фінансуванню тероризму, а також Директив 2009/138/ЄС і 2013/36/ЄС; Регламент (ЄС) 2015/847 про інформацію, що супроводжує переказ коштів і скасовує Регламент (ЄС) № 1781/2006/1781/2006 Європейського Парламенту та Ради щодо інформації про платника під час переказу коштів; Директива 2009/110/ЄС про започаткування та ведення діяльності установ щодо роботи з електронними грошима та пруденційний нагляд за ними, що вносить зміни до Директив 2005/60/ЄС та 2006/48/ЄС і припиняє дію Директиви 2000/46/ЄС; Директива 2015/2366/ЄС про платіжні послуги на внутрішньому ринку, що змінює Директиви 2002/65/ЄС, 2009/110/ЄС і 2013/36/ЄС та Регламент (ЄС) № 1093/2010.

Аналізуючи зазначені вище європейські стандарти на предмет захисту прав користувачів платіжних послуг та порівнюючи їх з відповідними українськими нормативно-правовими актами у чинній редакції, можна зробити ряд висновків щодо імплементації окремих положень актів ЄС у національне

законодавство, а саме: створено умови для діяльності в Україні міжнародних провайдерів інтернет-розрахунків з використанням електронних грошей, випущених нерезидентами; встановлено вимогу до банків не покладати повну відповідальність на користувача за спірні операції з використанням платіжних карток; суттєво посилено вимоги, яким має відповідати небанківська фінансова установа для отримання ліцензії на переказ коштів у національній валюті без відкриття рахунків, зокрема в частині прозорості структури власності, фінансового стану, ділової репутації, а також розширено перелік підстав для відмови у видачі такої ліцензії; створено умови для забезпечення прозорості операцій з приймання платежів готівкою.

14. В умовах дії Угоди про Асоціацію з ЄС та інтеграції України до внутрішнього ринку ЄС виникає потреба у вивченні переваг законодавства ЄС щодо регулювання діяльності постачальників платіжних послуг та здійснення захисту прав користувачів цих послуг на території держав – членів ЄС. Серед таких важливих правових актів ЄС варто виділити Директиву 2015/2366/ЄС про платіжні послуги на внутрішньому ринку (скорочено – PSD 2). Ця Директива безпосередньо спрямована на захист прав користувачів платіжних систем шляхом сприяння вільній реалізації клієнтом (користувачем, споживачем) свого права на вибір найбільш прийняттого постачальника (провайдера) платіжних послуг за найменші гроші. Нові правила у сфері переказу коштів передбачають дещо скорочення вартості за проведення електронних платежів і стимулюють користувачів проводити онлайн розрахунки за допомогою мобільних та онлайн-платіжних інструментів.

15. В умовах сьогодення користувачі сучасних українських платіжних сервісів не можуть у повній мірі контролювати доступ до своїх даних через те, що у цілому банки в Україні не зобов'язані створювати відкриті API та забезпечувати вільний доступ до них для зовнішніх розробників фінтех-стартапів. Це пов'язано з відсутністю чинних нормативно-правових актів, які б враховували положення Директиви PSD 2. Тому виникає гостра потреба у реформуванні застарілого вітчизняного законодавства у сфері здійснення

платежів шляхом прийняття нового закону у сфері платіжних послуг та платіжних систем. Так, НБУ запропонував розроблений ним проєкт Закону України «Про платіжні послуги», який розміщеного на сайті його офіційного інтернет-представництва 31.01.2020 для громадського обговорення. У даному законопроєкті передбачена концепція відкритого банкінгу (англ. – Open Banking), яка спрямована на встановлення технологічних стандартів, які б дозволили споживачам надавати компаніям безпечний доступ до своїх рахунків.

16. Ефективність гарантій здійснення захисту прав та законних інтересів користувачів платіжних систем залежить як від організації державного регулювання діяльності платіжних систем, так і від процесуальної можливості захисту прав користувачів у судовому порядку. Судові рішення повинні бути спрямовані на захист прав користувачів платіжних систем, якщо в їх діях відсутні обман або груба недбалість. Як відомо, єдність, сталість, передбачуваність судової практики належать до реалізації принципу верховенства права у вирішенні судами спорів. Тому в сучасних умовах становлення судової практики з питань захисту прав користувачів платіжних систем позитивні рішення ВС, які врегульовують спірні правовідносини щодо переказу коштів, пропонується вважати прикладом правозастосування.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукової проблеми, що полягає в розробленні цілісної концепції фінансово-правового регулювання платіжних систем в Україні та у формулюванні науково обґрунтованих пропозицій щодо розвитку й удосконалення чинного законодавства в досліджуваній сфері, окрім цього, поглиблено знання стосовно впливу норм фінансового права на суспільні відносини, які виникають у сфері функціонування платіжних систем та надання платіжних послуг, у контексті забезпечення публічного фінансового інтересу. Одержані у процесі дослідження наукові та практичні результати дають підстави стверджувати про досягнення поставленої мети, реалізацію визначених завдань і дозволяють зробити такі висновки:

1. Методологічні засади дослідження змісту фінансово-правової категорії «платіжна система» через призму її генезису та розвитку надають можливість довести, що на сучасному етапі розвитку фінансового права для цілісного розуміння платіжної системи пропонується застосовувати консолідований науково-теоретичний підхід, який передбачає розглядати дану категорію одночасно з позицій інструментально-інфраструктурної (як сукупності платіжних інструментів, процедур, правил, способів здійснення платежів, а також програмно-технічних механізмів переказу коштів) та інституціональної (як сукупності відповідних установ і суб'єктів, що згідно з законом можуть надавати платіжні послуги та зв'язані між собою спільним функціональним призначенням – здійсненням переказу коштів) концепцій науковців різних галузей права та економіки.

Кваліфікуючі ознаки платіжної системи виокремлені через її обов'язкові структурні елементи, що визначаються такими характеристиками: функціональною – розглядається через спеціальне функціональне призначення платіжної системи, а саме здійснення переказу коштів та розрахунків

користувачів платіжних систем; інституційною – передбачає, що до складу фінансової інституції як системного утворення входить певне коло спеціальних суб'єктів, які надають платіжні послуги на підставі дозволу (ліцензії) та/або здійснюють операційні, інформаційні й інші технологічні функції з переказу коштів (національні законодавства можуть містити вимоги щодо обов'язкового внесення компетентними державними органами відомостей про юридичних осіб, яким дозволено надавати платіжні послуги, до відповідного реєстру); інфраструктурною – має прояв у наявності узгодженого операційно-технологічного комплексу, програмно-технічного забезпечення для здійснення еквайрингу, процесингу, клірингу та /або остаточного розрахунку за платіжними операціями з додержанням належним чином оформлених і стандартизованих домовленостей та загальних правил у цій сфері; інструментальною – включає використання платіжних інструментів, за допомогою яких безпосередньо ініціюються та виконуються платежі; організаційно-правовою – діяльність платіжної системи та участь у ній здійснюється в межах національного законодавства, міжнародних стандартів, асquis Європейського Союзу, локальних правил, договорів. З урахуванням міжнародних та європейських стандартів, загальних закономірностей формування та розвитку платіжних систем різних країн запропоновано визначення платіжної системи України (платіжного простору України) та доведена необхідність його закріплення на рівні спеціального закону.

2. Для визначення сутності поняття «платіжна система» розкрито його співвідношення із суміжними правовими категоріями, зокрема «грошова система», «розрахункова система», «система переказу коштів». Відзначено, що платіжна система у цілому належить до організаційних елементів грошової системи, визначаючи її організацію та динаміку, а отже впливає на форми грошового обігу та його швидкість. Зроблено висновок про відсутність суттєвої різниці між платіжною та розрахунковою системами. По-перше, основою і платіжної, і розрахункової систем є система переказу коштів та набір фінансових інструментів. По-друге, міжбанківська система переказу коштів є

невід'ємною складовою як платіжної, так і розрахункової систем, а система розрахунків цінними паперами – розрахункової системи. Обґрунтовано, що система переказу коштів використовується у двох значеннях: 1) як невід'ємна процедурна складова будь-якої платіжної системи; 2) як різновид платіжної системи, що застосовується платниками, які є ініціаторами переказів коштів для їх зарахування на рахунки отримувачів або видачі отримувачам – фізичним особам у готівковій формі, у тому числі без відкриття рахунків.

3. Через неухильне задоволення публічного фінансового інтересу щодо переказу коштів і циркуляції грошових потоків платіжні системи можна розглядати у складі грошового обігу як об'єкта фінансово-правового регулювання. Сформульовано авторське визначення фінансово-правового регулювання платіжних систем та виокремлено такі його особливості:

- метою регулювання є задоволення необхідної загальносоціальної потреби у переказі коштів, що забезпечує безперерйне переміщення грошових коштів для виконання різних за правовою природою грошових зобов'язань та гарантується кожному через здійснення НБУ нагляду за його проведенням;

- специфіку сучасних правовідносин у сфері організації та здійснення платежів, які наповнюються все більше фінансово-правовим змістом через необхідність державного втручання за участю НБУ шляхом прийняття нормативно-правових актів у сфері регулювання платіжних систем і переказу коштів, здійснення нагляду за платіжними системами, антикризового та антиризикового управління ними, контролю за створенням та використанням платіжних інструментів, а також забезпечення безпеки платежів;

- виникненню відносин у сфері грошового обігу сприяють платіжні системи, функціонування яких тісно пов'язано і з відносинами щодо мобілізації, розподілу та використання централізованих і децентралізованих публічних фондів коштів.

Регламентация механізму здійснення переказу коштів, незалежно від галузевої належності правової природи грошових зобов'язань, завжди є фінансово-правовою з урахуванням публічного інтересу щодо забезпечення

платіжними системами безперебійного руху грошей у рамках фінансової системи держави.

4. З огляду на поняття платіжної системи як єдиної цілісної фінансової інституції та відсутність у кожної окремої платіжної системи загальновизнаних ознак юридичної особи, через що її не можна вважати суб'єктом права, виокремлено платіжну систему як своєрідну правову форму участі юридичних осіб у наданні платіжних послуг та/або у здійсненні інших операційних, інформаційних, технологічних функцій, пов'язаних із наданням цих платіжних послуг, їх користувачам та державі відповідно до чинного законодавства; на національному рівні центральний банк держави має право створювати системи міжбанківських розрахунків, системи роздрібних платежів та брати участь в їх діяльності як платіжна організація та розрахунковий банк таких систем, а інші державні органи (наприклад, органи казначейської служби) є учасниками національної платіжної системи міжбанківських розрахунків згідно з законодавством.

Організаційно-правову структуру платіжної системи в Україні складають такі обов'язкові її елементи: платіжна організація платіжної системи; учасники (члени) платіжної системи; розрахунковий банк; оператори послуг платіжної інфраструктури. Учасниками платіжних систем можна вважати не тільки самих постачальників платіжних послуг (банки, небанківські фінансові установи, оператори поштового зв'язку, центральний банк держави, центральний орган держави у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів), які вступили у відповідну платіжну систему на підставі укладеного договору з платіжною організацією цієї системи для безпосереднього надання таких послуг користувачам, а й операторів послуг платіжної інфраструктури, операційні центри, клірингові установи, процесингові установи, розрахункові банки, інші юридичні особи, уповноважені платіжною організацією надавати окремі види послуг у платіжній системі або здійснювати операційні, інформаційні та інші технологічні функції з переказу без залучення коштів, що підлягають переказу, на свій рахунок. У межах характеристики організаційно-

правової структури платіжної системи з'ясовано зміст понять «платіжна організація платіжної системи» («оператор платіжної системи/управляючий платіжної системи»), «учасники/члени платіжної системи», «розрахунковий банк», «оператор послуг платіжної інфраструктури», «постачальники/провайдери платіжних послуг».

5. Базуючись на положеннях доктрини фінансового права, у контексті забезпечення публічного фінансового інтересу надано перелік основних принципів як основоположних засад, на яких ґрунтуються стабільні організація та функціонування кожної платіжної системи, а також поступово розкрито їх зміст у процесі дослідження, а саме: правова основа функціонування платіжної системи; комплексне управління ризиками у платіжній системі та реальна можливість їх визначати; прозоре управління організаційною структурою платіжної системи; безперервність діяльності платіжних систем; наявність кореспондентських рахунків для здійснення міжбанківських переказів коштів; забезпечення постійного, рівного та відкритого доступу учасників, операторів послуг платіжної інфраструктури, провайдерів платіжних послуг до платіжних систем та до всіх їх компонентів; свобода вибору учасників платіжної системи; забезпечення вільного, однакового та миттєвого доступу користувачів до отримання платіжних послуг; використання інформаційних технологій, що забезпечують формування, оброблення, передавання та зберігання документів за операціями із застосуванням електронних платіжних засобів і формування відповідних документів на переказ коштів в електронній формі; внутрішній моніторинг платіжних операцій із застосуванням електронних платіжних засобів та електронних грошей з метою виявлення та запобігання помилковим та неналежним переказам; розмежування відповідальності між банками як учасниками платіжних систем та їх користувачами під час здійснення переказу коштів; обов'язковість державної реєстрації платіжних систем, учасників цих систем та операторів послуг платіжної інфраструктури та узгодження правил, умов і порядку діяльності платіжних систем; конфіденційність, цілісність та

захист інформації платіжних систем; забезпечення своєчасного остаточного розрахунку.

Специфіка платіжної системи як фінансово-правової категорії виявляється у таких функціях, обумовлених змістом та призначенням публічних фінансів: регуляторно-розрахункова, за допомогою якої упорядковуються суспільні відносини, що складаються в процесі переказу коштів в рамках єдиного платіжного простору держави та взаємодії з платіжними системами зарубіжних країн; трансфертно-відтворювальна спрямована на здійснення трансферту (переміщення) коштів від платників до отримувачів у певному часі та просторі за допомогою відповідних платіжних інструментів; накопичувально-відтворювальна забезпечує надходження всіх потоків грошових коштів та сприяє їх накопиченню при формуванні різних централізованих і децентралізованих грошових фондів; сервісно-розподільна виявляється у тому, що завдяки цій функції безперервно надаються платіжні послуги, операційні, інформаційні та інші технологічні послуги у сфері здійснення платежів, відбувається рух коштів через їх перерахування від платників до грошових фондів і в подальшому напрямку до адресатів; інформаційно-захисна передбачає впровадження та використання інноваційних технологій безперервного захисту інформації щодо переказу коштів на усіх етапах її формування, обробки, передачі та зберігання; контрольна здійснюється переважно через контроль держави в особі центрального банку за дотриманням суб'єктами платіжних систем нормативно-правових актів.

6. На підставі порівняльно-правового аналізу доведено, що у законодавстві більшості зарубіжних країн (США, Великої Британії, Німеччини, Франції, Польщі, Японії, Китаю, Білорусі, Грузії, Молдови, Казахстану та ін.) враховуються Загальні вказівки Комітету платіжних та розрахункових систем Банку міжнародних розрахунків щодо організації, функціонування та розвитку єдиної платіжної системи кожної держави та чітко визначено структури платіжних систем держав із деталізацією їх компонентів, по-особливому характерних для кожної країни зокрема. Відповідно до чинних законодавств

окремих зарубіжних країн (наприклад, Молдови) платіжна система держави ототожнюється з поняттям національної платіжної системи. Ці два поняття не є рівнозначними, хоча вони взаємопов'язані через те, що національна платіжна система є невід'ємною складовою платіжної системи кожної країни. Національні платіжні системи створюються переважно за участю центральних банків держав. У загальному вигляді національну платіжну систему можна розкрити через дві складові: 1) національну систему безготівкових розрахунків за роздрібними платежами, що діє на основі платіжних карток, які у більшості випадків випускаються в обіг для вирішення внутрішніх проблем і за межами держави не обслуговуються (наприклад, в Україні – «Український платіжний простір» (ПРОСТІР – англ. PROSTIR), у Франції – «Cartes Bancaires» (CB), Німеччині – «GeldKarte», Бельгії – «Bancotact», Португалії – «Multibanco», Індії – «RuPay», Білорусі – «БілКарт» тощо), та 2) національну систему міжбанківських розрахунків, яка функціонує на основі механізму валових розрахунків у режимі реального часу (наприклад, у США – система міжбанківських клірингових розрахунків (CHIPS), в якій остаточний розрахунок відбувається за системою переказу грошових коштів і цінних паперів Федеральної резервної системи США «FEDWIRE», у Великій Британії – автоматизирована система клірингових розрахунків (CHAPS), Білорусі – система міжбанківських розрахунків (BISS) тощо). В Україні поняття «національна платіжна система» на законодавчому рівні не закріплено. Для формулювання фінансово-правової категорії «національна платіжна система» її можна визначити як внутрішньодержавну платіжну систему, яка створюється центральним банком держави згідно з національним законодавством для проведення міжбанківських розрахунків або роздрібних платежів, або розрахунків цінними паперами у національній валюті на території відповідної країни та взаємодіє з платіжними системами інших держав.

7. З метою встановлення призначення конкретної платіжної системи у фінансовій системі держави виокремлена класифікація платіжних систем на їх види, які охарактеризовані за певними критеріями та підставами, а саме:

залежно від території поширення їх діяльності; за ознакою резидентності платіжної організації; за видом суб'єкта створення платіжної системи; за видом платіжного інструменту; за наявністю особливого національного статусу; залежно від розміру сум проведених платежів, обсягу обробки платежів та їх пріоритетності; за способом організації розрахунків або режимом розрахунків у платіжних системах; за фактором системної значимості платіжних систем.

8. Для визначення місця та ролі платіжних систем у виконанні бюджетів підкреслено, що внутрішня платіжна система Державної казначейської служби України та міжбанківська платіжна система СЕП НБУ є взаємопов'язаними елементами цілісної платіжної системи виконання бюджетів в Україні. Платіжна система під час виконання бюджетів забезпечує публічні фінансові інтереси держави і суспільства у сфері своєчасності та повноти переказу бюджетних коштів, організації здійснення розрахунків за доходами та видатками бюджетів усіх рівнів. Публічно-сервісне казначейське обслуговування відносин у сфері виконання бюджетів (організація прийому, збереження та видачі бюджетних коштів) потребує безперервного надання платіжних послуг зі сторони СЕП НБУ для проведення платежів бюджетів згідно з чинним законодавством.

9. Специфічним проявом фінансово-правової природи платіжного інструменту є розуміння його суті як персоналізованого правового засобу, що надає користувачу платіжних послуг можливість здійснити переказ коштів шляхом ініціювання платежу, яке відбувається за вказівкою такого користувача (платника або одержувача платежу) постачальнику платіжних послуг щодо виконання платіжної операції. Через ретроспективний аналіз фінансово-правових засад використання електронних платіжних інструментів наведено еволюцію їх застосування в розрахунках із позицій зарубіжного та вітчизняного досвіду, яка включає три основні періоди: I етап (кінець XVIII ст. – кінець XIX ст.) – формування правових передумов зародження перших електронних платіжних інструментів у вигляді векселів і чеків, а також платіжних документів на основі заліку взаємних вимог; II етап (XX ст.) – комп'ютеризація

платіжних операцій шляхом супроводження їх електронними платіжними засобами (банківськими картками, мобільними платіжними інструментами), електронними гаманцями для ініціювання платежів, а також застосування перших електронних грошей для оплати товарів і послуг; III етап (XXI ст.) – інтелектуалізація здійснення платежів, що характеризується активним використанням безконтактних чипових платіжних карток, безконтактних мобільних платіжних інструментів, електронних грошей, електронних платіжних засобів на основі таких широко розповсюджених у світі електронних платіжних екосистем як PayPal (1998), Payoneer (2005 рік), Skrill (2001 рік), Stripe (2009 рік), TransferWise (2010 рік) тощо, QR-кодів (англ. Quick Response Code – код швидкого реагування), упровадженням цифрових валют центральних банків.

10. За рівнем актуальності використання електронних платіжних інструментів в Україні та узагальненням рис останніх виокремлено та охарактеризовано такі їх види: платіжні картки; мобільні платіжні інструменти, у тому числі на основі технологій NFC, QR-кодів та програмного забезпечення, що функціонує через мережу Інтернет (наприклад, Apple Pay, Google Pay та ін.); електронні гроші; електронні платіжні інструменти на основі платіжних екосистем (наприклад, PayPal, TransferWise, Payoneer, Skrill тощо). З огляду на появу на фінансовому ринку нових платіжних технологій і сервісів, тенденції зменшення частки готівки в обігу багатьох держав зроблено висновок про необхідність розгляду цифрових валют центральних банків як альтернативного засобу здійснення миттєвих роздрібних платежів. На сьогодні НБУ вивчає можливість випуску власної цифрової валюти – електронної гривні.

11. З'ясовуючи вплив інноваційних фінансових технологій на діяльність платіжних систем у правових аспектах, аргументовано, що імплементація вимог Директиви 2015/2366/ЄС про платіжні послуги на внутрішньому ринку (PSD 2) в національне законодавство сприятиме прозорій конкуренції та розвитку інновацій у сфері фінансових технологій, а також вільній реалізації користувачем свого права на вибір найбільш прийняттого надавача

(постачальника) платіжних послуг. Усе це в цілому впливатиме на рівень конкурентоздатності банків і платіжних компаній у світовій мережі електронних платежів. Разом із законодавчим упровадженням концепції відкритого банкінгу інноваційні фінансові технології в сфері платежів і грошових переказів позитивно сприяють трансформації платіжних систем шляхом відходу від обов'язковості їх створення або членства в них для надання платіжних послуг та усунення концентрації платіжних послуг у банках.

12. На підставі аналізу фінансово-правових засад процедури переказу коштів виокремлено такі її основні особливості. По-перше, враховуючи алгоритм послідовних дій при здійсненні платежів, визначено три основні стадії процедури переказу коштів: 1) ініціювання платежу; 2) передача розпоряджень про платіж шляхом комунікаційного обміну платіжною інформацією; 3) механізм розрахунку. По-друге, універсальності процедури переказу коштів притаманна специфіка, яка має прояв у двох видах переказу за його ініціатором (кредитовий і дебетовий перекази), у формі платежу (мобільний платіж за допомогою мобільного платіжного інструменту, онлайн-платіж у мережі Інтернет, електронний платіж за допомогою платіжної картки) та способі платежу (мобільний платіжний застосунок, контактна/безконтактна платіжна картка, електронний гаманець тощо), а також у використаному виді платіжних інструментів (документи на переказ коштів, ЕПЗ, електронні гроші, цифрові гроші центрального банку) та інших характеристиках платіжних інструментів (наприклад, платіжних схем ЕПЗ: дебетова, дебетово-кредитна, кредитна). По-третє, в залежності від виду послуг, що надаються учасниками платіжної системи, операторами послуг платіжної інфраструктури, постачальниками платіжних послуг у процесі переказу коштів, виникають такі групи правовідносин: відносини еквайрингу; відносини процесингу; відносини маршрутизації, клірингу та/або розрахунку.

13. Для деталізації державного нагляду (оверсайта) платіжних систем на предмет виявлення, попередження ризиків сформульовано з урахуванням міжнародних та європейських стандартів, законодавства України розуміння

ризик-орієнтованого підходу в оверсайті як системи управління ризиками, що встановлюється правилами платіжної системи, у вигляді постійної діяльності платіжної організації платіжної системи стосовно оцінки правового, фінансового, розрахункового, операційного, системного ризиків, визначення допустимого рівня кожного з цих ризиків та вжиття платіжною організацією, учасниками цієї платіжної системи, операторами послуг платіжної інфраструктури відповідних заходів контролю. Такі заходи забезпечують своєчасне виявлення наявних та потенційних внутрішніх і зовнішніх загроз, що можуть спричинити виникнення ризиків у платіжній системі, а також можливих негативних наслідків прояву таких ризиків. Ризик-орієнтований оверсайт платіжних систем сприяє ефективній мінімізації ризиків у них та безперервному функціонуванню платіжних систем. З метою забезпечення законності та правопорядку в сфері здійснення платежів при виявленні правопорушень центральний банк застосовує до суб'єктів платіжних систем адекватні правові заходи впливу державно-владного характеру: попереджувальні або запобіжні заходи впливу; заходи примусового припинення; фінансові санкції у вигляді штрафів.

14. У межах обґрунтування місця забезпечення фінансової безпеки платежів як засадничого правового принципу захисту платіжних систем доведено, що безпека платежів передбачає стан захищеності публічного фінансового інтересу від несанкціонованого доступу до інформації щодо переказу коштів на всіх етапах її формування, обробки, передачі та зберігання, а також від порушень роботи програмно-технічних засобів, комплексів, обладнання, електронних комунікацій, за допомогою яких відбувається переказ коштів. При цьому безпека платежів спрямована і на мінімізацію ризиків ефективному функціонуванню платіжних систем. Для правового забезпечення безпеки платежів важливою є сама система захисту інформації, яка повинна відповідати не лише вимогам національного законодавства, а й загальноприйнятим міжнародним стандартам у сфері передачі зашифрованих даних у мережі, та гарантувати цілісність і конфіденційність інформації,

неможливість відмови ініціатора від платежу, безперешкодний доступ до платіжної системи, моніторинг платіжних операцій.

15. Захист прав користувачів платіжних систем (платіжних послуг) визначено як систему законодавчих та регуляторних засобів, які захищають права і законні інтереси користувачів на всіх етапах їх відносин з постачальниками (провайдерами) платіжних послуг. На підставі аналізу основних європейських стандартів (Директива 2018/843/ЄС, якою були внесені зміни, зокрема до Директиви 2015/849/ЄС про запобігання використанню фінансової системи для відмивання грошей та фінансуванню тероризму; Регламент (ЄС) 2015/847 про інформацію, що супроводжує переказ коштів; Директива 2009/110/ЄС про започаткування та ведення діяльності установ щодо роботи з електронними грошима та пруденційний нагляд за ними; Директива 2015/2366/ЄС про платіжні послуги на внутрішньому ринку) на предмет захисту прав користувачів платіжних послуг та, порівнюючи їх з відповідними українськими нормативно-правовими актами в чинній редакції, зроблено ряд висновків про результати імплементації окремих положень актів ЄС у законодавство України.

16. У процесі проведення дослідження авторкою сформульовано низку змін і доповнень до законодавства України, серед яких, зокрема:

– з метою розмежування не рівнозначних понять «платіжна система держави» та «національна платіжна система», зміст яких встановлено міжнародними стандартами та відповідно передбачено національними законодавствами більшості країн, запропоновано авторське визначення цих понять та подальше їх введення в дію на законодавчому рівні шляхом доповнення ст. 1 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» пунктом 1.29¹, який буде містити нове поняття «платіжна система України (платіжний простір України)», та доповнення п. 9.1 ст. 9 цього Закону України абзацем другим з новим поняттям «національна платіжна система»;

– з метою акцентування уваги на відсутності в кожній окремій платіжній системі загальновизнаних ознак юридичної особи запропоновано

удосконалити поняття «платіжна система» з виокремленням її організаційно-правової структури шляхом внесення змін до п. 1.29 ст. 1 зазначеного вище Закону України та викласти цей пункт у новій редакції;

– у зв'язку з активним функціонуванням зареєстрованих за законодавством України внутрішньобанківських платіжних систем та значущих платіжних систем виникає об'єктивна необхідність визначити поняття «внутрішньобанківські платіжні системи» та «значуща платіжна система» та законодавчо їх закріпити шляхом доповнення третім абзацем п. 9.1 ст. 9 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» про внутрішньобанківські платіжні системи та новим абзацем п. 41.3 ст. 41 цього ж Закону щодо більш чіткої дефініції «значуща платіжна система»;

– через подвійну правову природу електронних грошей (з одного боку, одиниці вартості, валютні цінності, а з іншого, – грошове зобов'язання) пропонується дещо уточнити їх поняття та відобразити це шляхом внесення змін до п. 15.1 ст. 15 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» та викласти абзац перший п. 15.1 ст. 15 у новій редакції;

– з метою вирішення правових колізій у використанні оціночних дефініцій «негайно» і «невідкладно» у разі виявлення факту втрати електронного платіжного засобу та/або платіжних операцій, які держателем цього засобу не виконувались, доповнити ст. 1 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» новим п. 1.19⁴ такого змісту: «негайно - найкоротший термін протягом робочого дня, в який мають здійснюватися (відбуватися) відповідні дії з моменту настання підстав для їх здійснення»;

– з метою розкриття правового зв'язку між центральним банком держави та функціонуванням національних платіжних систем внести зміни до п. 7 ч. 1 ст. 7 Закону України «Про Національний банк України».

У межах формулювання науково обґрунтованих пропозицій щодо удосконалення законодавства України про платіжні системи та переказ коштів з урахуванням сучасної практики здійснення платежів відповідно до міжнародних та європейських стандартів у цій сфері рекомендовано прийняття

нового Закону України «Про платіжні послуги та платіжні системи» та внесення відповідних змін до законів України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», «Про Національний банк України», «Про банки і банківську діяльність», «Про валюту і валютні операції», «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», а також приведення у відповідність до цього спеціального Закону окремих нормативно-правових актів НБУ.

З урахуванням норм Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення механізмів регулювання банківської діяльності» від 13.05.2020 запропоновано на законодавчому рівні визначити та закріпити процедуру відшкодування шкоди, завданої небанківській установі як платіжній організації/учаснику платіжної системи/оператору послуг платіжної інфраструктури внаслідок протиправного (незаконного) позбавлення даної юридичної особи права надавати платіжні послуги, а також здійснювати операційні, інформаційні та інші технологічні функції щодо переказу коштів.

17. Основними напрямками продовження досліджень, необхідних для перспектив розвитку фінансово-правового забезпечення організації, функціонування платіжних систем та надання платіжних послуг, є:

– подальше розроблення на концептуальному рівні визначених у роботі таких фінансово-правових категорій як «платіжна система», «національна платіжна система», «платіжна система держави», «платіжні послуги» та «платіжний інструмент», оскільки платіжні системи перебувають у стані постійних динамічних удосконалень, що характеризується їх трансформацією та появою новітніх платіжних рішень, сервісів, продуктів, спрямованих на спрощення переказу коштів, що випереджають правове врегулювання окремих відносин, які виникають при здійсненні платіжних операцій;

- визначення правового забезпечення випуску та обігу віртуальних активів, зокрема віртуальних валют, цифрових валют центральних банків;
- з'ясування змісту та особливостей правовідносин, які виникають у процесі застосування фінансових інформаційних технологій, які безпосередньо впливають на функціонування платіжних систем;
- розкриття актуальних проблем державного регулювання ринку платіжних послуг, зокрема у сфері здійснення фінансового моніторингу платіжних операцій, та пропозицій їх вирішення в умовах стрімкого розвитку цього ринку;
- формування правових інститутів комплексного характеру для розвитку та вдосконалення системи контролю держави за додержанням законності діяльності платіжних систем, передусім з питань забезпечення фінансової та інформаційної безпеки у сфері здійснення платежів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адабашев Т. К. Господарсько-правове регулювання платіжних систем в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.07. Харків, 2014. 24 с.
2. Адабашев Т. К. До питання класифікації платіжних систем, що функціонують в Україні. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2013. № 2. С. 142–152.
3. Адабашев Т. К. До питання про визначення основних ознак платіжної системи. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Ужгород, 2012. Вип. 20. Ч.1. Т. 2 (Серія: Право). С. 156–160.
4. Адабашев Т. К. Платіжні системи: проблеми господарсько-правового забезпечення функціонування та розвитку: монографія. Харків: Право, 2015. 242 с.
5. Адміністративне право України. Академічний курс: підручник: у 2 т.: Т. 1. Загальна частина / ред. кол.: В. Б. Авер'янов (гол.). Київ: Юридична думка, 2004. 584 с.
6. Алексеев С. С. Общая теория права: в 2 т. Москва: Юрид. лит., 1981. Т. 2. 360 с.
7. Алісов Є. О. Грошовий обіг як базова фінансово-правова категорія. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2012. Вип. 23. С. 196–207.
8. Алісов Є. О. Деякі проблеми правового регулювання глобальної платіжної системи в Україні. *Вісник Академії правових наук України*. 2004. № 4. С. 116–126.
9. Алісов Є. О. Проблеми правового регулювання грошового обігу в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук: спец. 12.00.07. Харків, 2006. 35 с.
10. Аллаханов С. Ю. Электронные деньги: эпоха к совершенству. *Экономика, Статистика и Информатика*. 2013. № 3. С. 6–10. URL:

<https://cyberleninka.ru/article/n/elektronnye-dengi-epoha-k-sovershenstvu/viewer>
(дата обращения: 21.07.2018).

11. Аналіз платіжного ринку України. Департамент платіжних систем та інноваційного розвитку Національного банку України. Київ, лютий 2019 р. 22 с. С. 18. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=88739575> (дата звернення: 30.03.2019).

12. Аналітична записка за результатами пілотного проєкту «Е-гривня». Національний банк України. Київ, 2019. 45 с. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Analitichna_zapiska_E-grivnya.pdf?v=4
(дата звернення: 05.08.2019).

13. Антифрод-перевірка платежів. Tickets.ua. URL: <https://avia.tickets.ua/uk/content/antifraud-verification.html> (дата звернення: 09.10.2019).

14. Ануреев С. В. Платежные системы и их развитие в России. Москва: Финансы и статистика, 2004. 288 с.

15. Арыстанов А. А. Теоретический анализ понятий «Система безналичных расчетов» и «Платежная система». *Вестник Оренбургского государственного университета*. 2010. № 13. С. 105–110.

16. Байдукова Н. В. Методология формирования и функционирования платежной системы: автореф. дис. на соискание науч. степени д-ра эк. наук: спец. 08.00.10. Санкт-Петербург, 2007. 45 с.

17. Байдукова Н. В. Понятие платежной системы и ее структура. *Деньги, кредит, банки: учебник* / под ред. Г. Н. Белоглазовой. Москва: Высшее образование, 2009. Разд. I. Гл. 4. Подразд. 4.1. С. 86–99.

18. Балакіна Ю. С. Оверсайт платіжних систем в Україні: дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.08. Київ, 2019. 460 с.

19. Банки, які мають право здійснювати випуск електронних грошей згідно з законодавством України. URL: <https://bank.gov.ua/payments/nocash/bank-elektron-grosh> (дата звернення: 23.12.2019).

20. Банковский кодекс Республики Беларусь от 25.10.2001 № 441-З. URL: <http://pravo.by/document/?guid=3871&p0=НК0000441> (дата звернення: 12.11.2018).
21. Баранов О. А. Напрями перспективних досліджень у галузі інформаційного права. *Інформація і право*. 2016. № 2. С. 15–31.
22. Бахрах Д. Н., Россинский Б. В., Стариков Ю. Н. Административное право: учебник. 3-е изд., пересмотр. и доп. Москва: НОРМА, 2008. 816 с.
23. Безклубий І. А. Банківські правочини: монографія. Київ: Ін Юре, 2007. 456 с.
24. Берестова І. Е. Теоретичні засади захисту публічних інтересів у цивільному судочинстві та конституційному провадженні: монографія. Київ: ФОП Маслаков, 2018. 496 с.
25. Беляков К. І. Інформація в праві: теорія і практика: монографія. Київ: КВІЦ, 2006. 116 с.
26. Беляков К. І. Інформатизація в Україні: проблеми організаційного, правового та наукового забезпечення: монографія. Київ: КВІЦ, 2008. 576 с.
27. Білінський Д. О. Правова природа публічної фінансової ситеми України (методологічний аспект): дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук: спец. 12.00.07. Харків, 2017. 429 с.
28. Булгакова С. О. Історія казначейської справи: навч. посіб. Київ: Знання України, 2002. 137 с.
29. Бюджетний кодекс України: Закон України від 08.07.2010 № 2456-VI із змінами. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 50–51. Ст. 572. С. 1778.
30. Ващенко Ю. В. Банківське право: навч. посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2006. 344 с.
31. Вдовічен В. А. Фінансове право як компроміс публічного та приватного інтересу в соціумі. *Право і суспільство*. 2014. № 6-2. С. 85–90.
32. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. Ю. С. Шемшученка. Київ: Юридична думка, 2007. 992 с.

33. Венедіктова І. В. Юридична природа публічних послуг. *Вісник Харківського національного університету*. 2009. № 841. С. 88–91.

34. Визначено перелік системно важливих, соціально важливих та важливих платіжних систем в Україні. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/viznachenno-perelik-sistemno-vajlivih-sotsialno-vajlivih-ta-vajlivih-platijnih-sistem-v-ukrayini> (дата звернення: 27.08.2020).

35. Використання QR-коду для здійснення переказу коштів / Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/QR_user_cases.pdf?v=4 (дата звернення: 07.11.2019).

36. Відновлення довіри до банків. URL: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/vidnovlennya-doviry-do-bankiv/> (дата звернення: 10.09.2019).

37. Внутрішньобанківські платіжні системи. URL: <https://bank.gov.ua/payments/payment-systems?page=2&perPage=5&search=&system%5BВнутрішньобанківська%20платіжна%20система%5D=6&country=&indication=https://bank.gov.ua/payments/payment-systems?page=2&perPage=5&search=&system%5BВнутрішньобанківська%20платіжна%20система%5D=6&country=&indication=> (дата звернення: 01.09.2020).

38. Вовчак О. Д., Шпаргало Г. Є., Андрейків Т. Я. Платіжні системи: навчальний посібник. Київ: Знання, 2008. 341 с.

39. Воронова Л. К. Доктрина фінансового права та фінансового законодавства у сучасний період // *Вибрані праці* / упоряд.: М. П. Кучерявенко, Д. О. Білінський, О. О. Головашевич, Є. М. Смичок; відп. за вип. М. П. Кучерявенко. Харків: Право, 2016. 952 с.

40. Воронова Л. К., Кучерявенко Н. П. Финансовое право: учеб. пособ. для студ. юрид. вузов и ф-тов. Харьков: Легас, 2003. 360 с.

41. Гетманець О. П. Правове регулювання бюджетного контролю в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук: спец. 12.00.07. Харків, 2009. 31 с.

42. Гетманцев Д. О. Об'єкт фінансово-правового зобов'язання. *Юридичний журнал*. 2010. № 2. URL: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=3425> (дата звернення: 03.11.2018).
43. Гетманцев Д. О. Щодо значення публічного інтересу для фінансового права. *Часопис Київського університету права*. 2011. № 4. С. 150–154.
44. Гетманцев Д. О., Шукліна Н. Г. Банківське право України: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2007. 344 с.
45. Глущенко Е. Н. О взаимосвязности и параметрах банковских расчетных и платежных систем. *Финансы и кредит*. 2010. № 34. С. 67–71.
46. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 436-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18, № 19–20, № 21–22. Ст. 144.
47. Грошовий переказ. Глосарій банківської термінології. Національний банк України. URL: https://old.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=123270&cat_id=123209 (дата звернення: 10.05.2018).
48. Дегрік А. Керівник ФК «Леогеймінг Пей» Альона Дегрік про впровадження технології P2PE для захисту електронних платежів. URL: <https://window.unian.ua/10087805-kerivnik-fk-leogeuming-pey-alona-degrik-pro-vprovadzhennya-tehnologiji-p2pe-dlya-zahistu-elektronnih-platezhiv.html> (дата звернення: 04.02.2019).
49. Державне казначейство до запуску Єдиного рахунку. URL: <http://www.profiaudit.com.ua/images/newzak/18/020718.htm> (дата звернення: 30.03.2019).
50. Деякі питання електронного адміністрування податку на додану вартість: постанова Кабінету Міністрів України від 16.10.2014 р. № 569. *Урядовий кур'єр*. 2014. № 200.
51. Директива 2009/110/ЄС Європейського Парламенту та Ради щодо започаткування та здійснення діяльності установами – емітентами електронних грошей та пруденційний нагляд за ними, що вносить зміни до Директиви 2005/60/ЄС та 2006/48/ЄС, та скасовує Директиву 2000/46/ЄС, від 16.09.2009. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_a18 (дата звернення: 15.12.2018).

52. Директива Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2016/1148 від 06.07.2016 про заходи для високого спільного рівня безпеки мережевих та інформаційних систем на території Союзу. *Офіційний вісник Європейського Союзу* L 194/1. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_013-16 (дата звернення: 29.05.2018).

53. Дмитренко Е. С. Особливості співвідношення публічного і приватного інтересу у фінансовому праві *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2016. № 2. С. 89–95.

54. Довгань О. Д. Забезпечення інформаційної безпеки в контексті глобалізації: теоретико-правові та організаційні аспекти: монографія. Київ: НАПрН України, НДПП, НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, 2015. 388 с.

55. Договір комплексного банківського обслуговування фізичних осіб. Акціонерне Товариство «Державний ощадний банк України». URL: https://www.oschadbank.ua/sites/default/files/2020-01/DKBO%20чинний%20з%2027.01.2020_0.pdf (дата звернення: 20.12.2020).

56. Договір комплексного банківського обслуговування фізичних осіб. Додаток 2 до постанови правління АТ «Ощадбанк» від 21.12.2018 № 870. URL: https://www.oschadbank.ua/sites/default/files/2019-01/DKBO_100119.pdf (дата звернення: 11.05.2019).

57. Додаток 1 (Запитальник для здійснення комплексного оцінювання (самооцінювання) системно важливих платіжних систем) до Методики комплексного оцінювання системно важливих платіжних систем, схваленій постановою Правління НБУ від 24.09.2015 № 635. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0635500-15> (дата звернення: 27.09.2016).

58. ДФС: Проведення розрахунків через електронні платіжні системи, зокрема LiqPay, не відносяться до грошових розрахунків, тобто є порушенням умов перебування на спрощеній системі оподаткування. URL: https://protocol.ua/ua/dfs_provedennya_rozrahunkiv_cherez_elektronni_platigni_sistemi/ (дата звернення: 30.03.2019).

59. Євросоюз здешевить транскордонні перекази. URL: https://biz.ligazakon.net/ua/news/184548_vrosoyuz-zdeshevit-transkordonn-perekazi (дата звернення: 08.09.2019).

60. З 03 серпня 2020 року СЕП запрацювала в режимі 23/7. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/z-03-serpnya-2020-roku-sep-zapratsyuvuala-v-rejimi-23-7> (дата звернення: 01.09.2020).

61. За кількістю та сумою в Україні переважають безготівкові операції. Національний банк України. 21.05.2020. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/zakilkistyuta-sumoyuv-ukrayini-perevajayut-bezgotivkovi-operatsiyi> (дата звернення: 24.05.2020).

62. Заверуха І. Б. Банківське право: посіб. для студ. Львів: Астролябія, 2002. 222 с.

63. Завершено перехід на міжнародний стандарт IBAN. URL: <https://bank.gov.ua/news/all/zaversheno-perehid-na-mijnarodniy-standart-iban> (дата звернення: 07.12.2019).

64. Загальна теорія держави і права (основні поняття, категорії, правові конструкції та наукові концепції): навч. посіб. / за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 400 с.

65. Загальна теорія держави і права (основні поняття, категорії, правові конструкції та наукові концепції): навч. посіб. / за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 400 с.

66. Запольский С. В. Дискуссионные вопросы теории финансового права: монография. Москва: РАП; ЭКСМО, 2008. 160 с.

67. Запольский С. В. О модернизации доктрины российского финансового прав. *Финансовое право*. 2008. № 4. С. 15–17.

68. Запрацювала модернізована Система електронних платежів НБУ. Прес-реліз від 03.11.2017. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=58195011&cat_id=55838 (дата звернення: 07.12.2017).

69. Заруцька О. П., Прохорець Т. Б. Особливості функціонування платіжних систем в Україні. *Молодий вчений*. 2017. № 10. С. 882-885.

70. Захист прав споживачів фінансових послуг. Обговорення з учасниками фінансового ринку, НБУ. 6 серпня 2019 р. URL:https://www.bank.gov.ua/admin_uploads/article/Круглий%20стіл_Захист%20прав%20споживачів.pdf?v=4 (дата звернення: 23.10.2019).

71. Звіт з оверсайта інфраструктур фінансового ринку 2019. Національний банк України. 02.04.2020. 35 с. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Report_oversight_2019.pdf?v=4 (дата звернення: 05.04.2020).

72. Звіт з оверсайта платіжних систем за 2018 рік / Національний банк України. 2018. 26 с. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=92100568> (дата звернення: 01.04.2019).

73. Звіт з оверсайта інфраструктур фінансового ринку за 2019 рік / Національний банк України. 2019. 35 с. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Report_oversight_2019.pdf?v=4 (дата звернення: 11.06.2020).

74. История возникновения банковских платежных карт. URL: <https://blog.easypay.ua/ru/istoriya-vozniknoveniya-bankovskih-platyozhnyih-kart/> (дата звернення: 21.11.2018).

75. Іванський А. Й. Нормативне регулювання казначейської справи в Україні: коментований довідник. Одеса: Фенікс, 2010. 781с.

76. Іванський А. Й. Правове регулювання фінансових і розрахункових відносин у зовнішньоекономічній діяльності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.07. Одеса, 2000. 18 с.

77. Іванський А. Й. Система фінансових санкцій по законодавству України. *Наукові праці Одеської національної юридичної академії* / голов. ред. С. В. Ківалов; МОН України, ОНЮА. Одеса: Юрид. л-ра, 2008. Т. 7. С. 223-229.

78. Іванський А. Й. Фінансово-правова відповідальність в сучасній Україні: теоретичне дослідження: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук: спец. 12.00.07. Одеса, 2009. 42 с.

79. Інтеркаса. Payment processing system. URL: <https://www.interkassa.com/cms-modules/> (дата звернення: 15.09.2018).

80. Інформаційний дайджест ПРОСТІР, III квартал 2020 року. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Digest_2020-Q3.pdf?v=4 (дата звернення: 01.09.2020).

81. ІПК ДФС України від 24.01.2019 № 255/6/99-99-13-01-02-15/ІПК. URL: <https://news.dtki.ua/debet-kredit/portal-news/53152> (дата звернення: 30.03.2019).

82. Історія та основні принципи. Mastercard Ukraine. URL: <https://www.mastercard.ua/uk-ua/about-mastercard/we-are/history.html> (дата звернення: 10.11.2018).

83. Казначейська справа: інтегрований навч. посіб.: у 2 т. / П. Г. Петрашко, О. О. , В. Т. Александров, С. О. Булгакова, К. М. Огданський, О. І. Назарчук, Н. І. Сушко; за ред. П. Г. Петрашка. Київ: НВП «АВТ», 2004. Т. 1. 288 с.

84. Картка киянина. URL: <https://www.oschadbank.ua/ua/private/paycards/Kiev-Card> (дата звернення: 04.03.2019).

85. Карчевский С. П. Платежные системы: понятие, структура, типология и принципы построения. *Расчеты и операционная работа в коммерческом банке*. 2007. № 4. С. 23–35.

86. Кельман М. С., Мурашин О. Г. Загальна теорія держави та права. Київ: Кондор, 2005. 609 с.

87. Ковалко Н. М. Фінансово-правове регулювання спеціальних режимів розрахункових відносин: на прикладі паливно-енергетичного комплексу України: дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.07. Київ, 2007. 214 с.

88. Ковальова І. Лобістське мислення: Як платіжні компанії прагнуть до самостійності. URL: <https://ua.112.ua/statji/lobistske-myslennia-yak-platizhni-kompanii-prahnut-do-samostiinosti-345269.html> (дата звернення: 20.12.2019).
89. Ковальчук А. Т. Фінансове право: проблеми утвердження та ефективного застосування. *Публічне право*. 2017. № 1. С. 10-17.
90. Ковальчук А. Т., Стеценко С. Г. Фінансові ризики в умовах цифрових трансформацій. *Публічне право*. 2020. № 1. С. 43-49.
91. Ковальчук А. Т., Стеценко С. Г. Фінансово-правові засади регулювання криптовалютного ринку. *Публічне право*. 2018. № 1. С. 85-92.
92. Ковальчук Т. Т., Лук'янов В. С. Сучасні платіжні системи. Київ: Знання, 2010. 190 с.
93. Кодекс належної практики щодо забезпечення прозорості у грошово-кредитній та фінансовій політиці: Декларація принципів. Прийнятий МВФ від 26.09.1999. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_950 (дата звернення: 10.06.2018).
94. Колпаков В. К. Адміністративно-деліктний правовий феномен: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2004. 528 с.
95. Колпаков В. К., Кузьменко О. В. Адміністративне право України: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2003. 544 с.
96. Комплексна програма розвитку фінансового сектору України до 2020 року: рішення Правління Національного банку України від 31.05.2018 № 304. (втратила чинність). URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=73007243> (дата звернення: 19.06.2019).
97. Конвенція про захист прав і гідності людини щодо застосування досягнень біології та медицини: Конвенція про права людини та біомедицину Ради Європи (ЄС) від 04.04.1997. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_334 (дата звернення: 12.04.2019).
98. Конвенція про кіберзлочинність від 23.11.2001: Закон України від 07.09.2005. *Офіційний вісник України*. 2007. № 65. Ст. 2535. С. 107.

99. Конвенція Ради Європи про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних від 28.01.1981: Закон України від 06.07.2010. *Офіційний вісник України*. 2011. № 1 / № 58, 2010. Ст. 1994. С. 701.

100. Конституція України від 28.06.1996 із змінами. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 15.11.2019).

101. Концепція запровадження нагляду (оверсайта) за платіжними системами в Україні: постанова Правління Національного банку України від 15.09.2010 № 426. URL: <https://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=73881> (дата звернення: 14.12.2019).

102. Концепция проекта Закона Республики Беларусь «О платежных услугах в Республике Беларусь». URL: <https://www.nbrb.by/payment/concept-plat-usl.pdf> (дата звернення 01.09.2020).

103. Концепція реформування платіжного законодавства України. Презентація для ознайомлення учасників ринку / Національний банк України. Київ, 23.07.2019. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=99904490> (дата звернення: 12.08.2019).

104. Концепція реформування платіжного законодавства України. Презентація для ознайомлення учасників ринку / Національний банк України. Київ, 06.12.2019. URL: https://bank.gov.ua/files/ISO20022/Concept_reform_payment_legislation.pdf (дата звернення: 24.12.2019).

105. Коптик С. Мобільні оператори можуть надати ринку всі платіжні функції банківських карток. Але вигідніше. URL: <https://ain.ua/special/usaid-starmoney-ukr/> (дата звернення: 20.12.2019).

106. Копытин В. Ю. Процедуры и методы расчетов в платежных системах. *Финансы и кредит*. 2008. № 11. С. 42–52.

107. Коробейникова О. М. Теоретико-методологический анализ сущности локальных платёжных систем. *Современная экономика: проблемы, тенденции, перспективы*. 2013. № 9. С. 94-108.

108. Костюченко О. А. Банківське право України: Підручник. 4-е вид. Київ: А.С.К., 2006. 624 с.
109. Кравець В. М. Савченко А. С. Платіжні картки в Україні. Київ: Факт, 1999. 32 с.
110. Кравченко І. С., Балакіна Ю. С. Визначення сутності поняття «платіжна система». *Фінансовий простір*. 2014. № 3. С. 141–144.
111. Кравчук В., Науменко Д., Глибовець А. Електронні гроші в Україні: Аналітичний звіт. Київ: Альфа-ПК, 2012. 64 с. URL: http://www.ier.com.ua/files/publications/Books/2012/3_Electronic_Money/E-money_report_APPROVED_2012-10-02_RED2.pdf (дата звернення: 12.02.2019).
112. Криптовалюта в Україні. Все, що треба знати. URL: <http://nv.ua/ukr/techno/it-industry/kriptovaljuta-bitcoin-v-ukrajini-vse-shcho-treba-znati-1918518.html> (дата звернення: 05.10.2017).
113. Кублікова Т.Б., Курганська Е. І. Система казначейства: управління фінансовими ресурсами: монографія. Одеса: ОНЕУ, 2015. 323 с. URL: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/4387/1/Система%20казначейства%20управління%20фінансовими%20ресурсами.pdf> (дата звернення: 07.05.2018).
114. Кудь А., Кучерявенко М., Смичок Є. Цифрові активи та їх правове регулювання у світлі розвитку технології блокчейн: монографія. Харків: Право, 2019. 216 с.
115. Кузьменко О. В. Правова детермінація поняття «публічне адміністрування». *Юридичний вісник*. 2009. № 3. С. 20–24.
116. Курганська Е. І., Кублікова Т. Б. Система казначейства: управління фінансовими ресурсами: монографія. Одеса: ОНЕУ, 2015. 323 с. URL: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/4387/1/Система%20казначейства%20управління%20фінансовими%20ресурсами.pdf> (дата звернення: 07.05.2018).
117. Кучерявенко М. П., Смичок Є. М. Процедурне регулювання виконання податкового обов'язку: проблемні аспекти при вирішенні судових спорів. II

Міжнародна науково-практична конференція: *Судовий розгляд податкових і митних спорів: проблеми, виклики, пріоритети* (м. Київ, 4–5 липня 2019 р.): зб. матер. Київ, 2019. С. 140–141. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/Materialy%20konferencyi_WEB.pdf (дата звернення: 09.08.2019).

118. Латковська Т. А. Поняття та структура сучасної фінансової системи України. *Право та державне управління*. 2011. № 1. С. 64–68.

119. Лауэ К. Правовая природа норм об оказании платежных услуг. *Актуальные проблемы российского права*. 2016. № 4. С. 86-91.

120. Липис А., Маршалл Т., Линкер Я. Электронная система денежных расчетов. / Пер. с англ.; под ред. А. А. Мовчана. Москва: Финансы и статистика, 1988. 268 с.

121. Литовченко И. SWIFT gpi: зачем банкам глобальная платежная инновация. URL: <https://psm7.com/payment-systems/swift-gpi-globalnaya-platezhnaya-innovaciya.html> (дата звернення: 20.08.2019).

122. Лук'янов В. С. Національна платіжна система: поняття, ключові принципи організації і базові функції. *Актуальні проблеми економіки*. 2009. № 12. С. 160–168.

123. Лукашев О. А. Правове регулювання грошової системи України: автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.07. Харків, 2002. 13 с.

124. Лукашев О. А. Теоретичні проблеми системи фінансового права. *Право та державне управління*. 2010. № 1. С. 33–37.

125. Мазина Ю. Ю. Надзор за платежными системами (на примере частных платежных систем): автореф. дис. на соискание науч. степени канд. эк. наук: спец. 08.00.10. Иваново, 2002. 22 с.

126. Марченко Л. Ю. Становлення та перспективи розвитку казначейської системи виконання державного та місцевих бюджетів в Україні. *Актуальні проблеми державного управління*. 2016. № 1(49). С. 100-105. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdy_2016_1_19 (дата звернення: 07.05.2018).

127. Межбанковская система переводов денег (МСПД). Национальные платежные системы Казахстана. URL: <https://nationalbank.kz/?docid=672&switch=russian> (дата звернення: 21.11.2018).

128. Мельник Р. С. Загальне адміністративне право в питаннях і відповідях: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 308 с.

129. Мельникова Л., Павлов Ю. В Ощадбанке заработал SWIFT gri. URL: <https://ubr.ua/ukraine-and-world/v-oshchadbanke-zarabotal-swift-gri-3875059> (дата звернення: 02.11.2019).

130. Методика комплексного оцінювання системно важливих платіжних систем: постанова Правління НБУ від 24.09.2015 № 635. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0635500-15> (дата звернення. 21.11.2019).

131. Методичні рекомендації з управління ризиками в платіжних системах. Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Guidelines_risk_management_ps.pdf?v=4 (дата звернення: 23.04.2019).

132. Міжнародні системи переказу коштів, міжнародні карткові платіжні системи. URL: <https://bank.gov.ua/payments/payment-systems?page=1&perPage=5&search=&system%5BМіжнародна%20карткова%20платіжна%20система%5D=4&system%5BМіжнародна%20система%20переказу%20коштів%5D=5&country=&indication=> (дата звернення: 20.01. 2020).

133. Мірошниченко О.А., Сенаторов М.В., Сенаторова О.В. Банківське право в Європейському Союзі та Україні: порівняльно–правове дослідження. Київ: Центр учбової літератури, 2007. 340 с.

134. Міщенко С. В. Вдосконалення системи безготівкових роздрібних платежів. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2014. № 5. С. 22–28.

135. Мобільні оператори знизили комісію за переказ коштів між рахунками. URL: <https://minfin.com.ua/ua/2019/10/01/39238389/> (дата звернення: 23.02.2019)

136. Можливості EasyPay для вашого бізнесу. URL: <https://blog.easypay.ua/uk/b2b-easypay/> (дата звернення: 12.02.2020).

137. Мокієнко Т. В., Прийдак Т. Б., Липський Р. В. Електронні гроші: сутність, класифікація та облікове відображення. Ефективна економіка. 2019. № 6. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/6_2019/37.pdf. (дата звернення: 15.06.2018).

138. Национальная платежная система RuPay наносит ущерб иностранным компаниям. URL: <http://fcinfo.ru/finance/3286-nacionalnaya-platezhnaya-sistema-rupay-nanosit-uscherb-inostrannym-kompaniyam.html> (дата звернення: 20.08.2019).

139. Национальная платежная система Республики Молдова. URL: <https://www.bnm.md/ru/content/nacionalnaya-platezhnaya-sistema> (дата обращения: 11.12.2018).

140. Національна платіжна система «Український платіжний простір». ПРОСТІР. Офіційний сайт. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=75431&cat_id=36046 (дата звернення: 20.08.2019).

141. Національний банк відкликав ліцензію на переказ коштів у національній валюті без відкриття рахунків у ТОВ «МІРА ФІНАНС». URL: <https://bank.gov.ua/news/all/natsionalniy-bank-vidklikav-litsenziyu-na-perekaz-koshtiv-u-natsionalniy-valyuti-bez-vidkrittva-rahunkiv-u-tov-mira-finans> (дата звернення: 11.11.2019).

142. Рівень інформаційної безпеки та кіберзахист у сфері переказу коштів планується підвищити. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/riven-informatsiynoyi-bezpeki-ta-kiberzahist-u-sferi-perekazu-koshtiv-planuyetsya-pidvischiti> (дата звернення: 01.09.2020).

143. Національний банк запроваджує цілодобовий режим роботи СЕП. URL: <https://bank.gov.ua/news/all/natsionalniy-bank-zaprovadjuje-tsilodoboviy-rejim-roboti-ser> (дата звернення: 27.12.2019).

144. Національний банк застерігає українців від розголошення реквізитів платіжних карток. Прес-реліз НБУ від 18.03.2019. URL:

https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=90085044&cat_id=55838 (дата звернення: 12.07.2019).

145. Національний банк продовжить вивчати можливість випуску власної цифрової валюти – Е-гривні. URL: https://bank.gov.ua/news/all/natsionalniy-bank-prodovjit-vivchati-mojlivist-vipusku-vlasnoyi-tsifrovoyi-valyuti--e-grivni#* (дата звернення: 05.08.2019).

146. Національний банк продовжує адаптувати порядок використання електронних грошей до європейських норм. URL: <https://bank.gov.ua/news/all/natsionalniy-bank-prodovjuye-adaptuvati-poryadok-vikoristannya-elektronnih-groshey-do-yevropeyskih-norm> (дата звернення: 29.12.2019).

147. Національний банк та Державний центр кіберзахисту співпрацюватимуть у сфері кібербезпеки. URL: <https://bank.gov.ua/news/all/natsionalniy-bank-ta-derjavniy-tsentr-kiberzahistu-spivpratsyuvatimut-u-sferi-kiberbezpeki> (дата звернення: 05.09.2019).

148. Національний банк у партнерстві із SWIFT розпочне проєкт з розвитку української платіжної інфраструктури на базі ISO 20022. Прес-реліз від 21.03.2019. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-u-partnerstvi-iz-swift-rozpochne-proekt-z-rozvitku-ukrayinskoyi-platijnoyi-infrastrukturi-na-bazi-iso-20022> (дата звернення: 10.04.2019).

149. Національний банк України продовжує сприяти довірі громадян до використання платіжних карток. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/printable_article;jsessionid=CB9B7DE8826FEC73B86BF807540B628F?art_id=36329636&showTitle=true (дата звернення: 14.07.2019).

150. Національний банк України розпочинає тестування модернізованої НСМЕП. Прес-реліз від 03.06.2013. URL: https://old.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=1541539 (дата звернення: 21.11.2018).

151. Національний банк уперше опублікував Звіт з оверсайта платіжних систем. URL: <https://www.bank.gov.ua/news/all/natsionalniy-bank-upershe-opublikuvav-zvit-z-oversayta-platijnih-sistem> (дата звернення: 03.11.2019).

152. НБУ здобув перемогу у Верховному Суді у справі про зупинення діяльності та виключення з реєстру платіжної системи 24NONSTOP. URL: <https://bank.gov.ua/news/all/natsionalniy-bank-zdobuv-peremogu-u-verhovnomu-sudi-u-spravi-pro-zupinennya-diyalnosti-ta-viklyuchennya-z-reyestru-platijnoyi-sistemi-24nonstop> (дата звернення: 04.02.2020).

153. Небанківські установи, яким Національним банком України видано/у яких зупинено, відкликано ліцензії на переказ коштів у національній валюті без відкриття рахунків. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=3003638 (дата звернення: 11.11.2019).

154. Нестеров А. В. Понятие услуги государственной, общественной (социальной) и публичной. *Государственная власть и местное самоуправление*. 2005. № 11. С. 18–24.

155. Нечай А. А. Державне регулювання фінансово-економічної кризи: можливо чи необхідно? *Право України*. 2009. № 6. С. 147–153.

156. Нечай А. А. Динамика финансовых отношений и новый подход к категориям финансового права. *Государство и право*. 2000. № 12. С. 33–38.

157. Нечай А. А. Правове регулювання публічних фінансів та публічних видатків. 2-ге вид. Чернівці: Рута, 2006. 264 с.

158. Новицкий А. Н. Место электронных денег в финансовой системе государства. *Банковское право*. 2008. № 2. С. 40–42. URL: <http://center-bereg.ru/h1495.html>. (дата обращения: 21.07.2018).

159. Новицкий А. М. Правове регулювання інституціоналізації інформаційного суспільства в Україні: монографія. Ірпінь: НУДПС України, 2011. 444 с.

160. Нові рахунки. До уваги платників податків, банківських установ, юридичних та фізичних осіб. URL: <https://www.treasury.gov.ua/ua/news/novi->

rahunki-do-uvagi-platnikiv-podatniv-bankivskih-ustanov-yuridichnih-ta-fizichnih-osib (дата звернення: 10.01.2020).

161. НПС «ПРОСТІР» та UnionPay International уклали договір про емісію ко-бейджингових карток. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=83505277&cat_id=55838 (дата звернення: 20.08.2019).

162. О национальной платежной системе: Федеральный закон Российской Федерации от 27.06.2011 № 161-ФЗ. URL: <https://www.zakonrf.info/zakon-o-plat-sisteme/3/> (дата звернення: 17.09.2018)

163. О платежах и платежных системах: Закон Республики Казахстан от 26.07.2016 № 11-VI. URL: <https://zakon.uchet.kz/rus/docs/Z1600000011> (дата звернення: 21.06.2020).

164. О платежах и платежных системах: Закон Республики Узбекистан в редакции от 01.11.2019 № 578. URL: <https://lex.uz/ru/docs/4575788> (дата звернення: 02.03.2020).

165. О платежной системе и платежных услугах: Закон Грузии от 25.05.2012 № 6304-Іс. URL: <https://matsne.gov.ge/en/document/download/1673253/2/ru/pdf> (дата звернення: 10.06.2018).

166. О платежной системе Кыргызской Республики: Закон Кыргызской Республики от 21.01.2015 № 21. URL: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/205425> (дата звернення: 17.02.2018).

167. О платежно-расчетных системах и платежно-расчетных организациях: Закон Республики Армения от 24.11.2004. URL: https://www.cba.am/AM/lalaws/Vcharahashvarkayin_rus.pdf (дата звернення: 12.09.2018).

168. О платежных услугах и электронных деньгах: Закон Республики Молдова от 18.05.2012 № 114. URL: <http://www.bnm.org/ru/content/zakon-o-platezhnyh-uslugah-i-elektronnyh-dengah-no-114-ot-18052012> (дата звернення: 12.09.2018).

169. Об утверждении Концепции развития платежной системы Республики Беларусь на 2016–2020 годы: постановление Правления Национального банка Республики Беларусь от 29.12.2015 № 779. URL: http://www.nbrb.by/legislation/documents/p_779.pdf (дата звернення: 20.08.2019).

170. Об утверждении Стратегии развития национальной платежной системы Республики Молдова: постановление Правления Национального банка Республики Молдова от 19.12.2002 № 326. URL: <https://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=291677&lang=2> (дата звернення: 10.09.2018).

171. Оверсайт інфраструктур фінансового ринку. URL: <https://bank.gov.ua/payments/oversite> (дата звернення: 16.11.2019).

172. Оліфіренко М. М. Організаційно-економічні засади становлення платіжних систем у країнах з перехідною економікою (на прикладі країн Центральної та Східної Європи): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.02.03. Київ, 2004. 18 с.

173. Опарін В. М. Фінансова система України (теоретико-методологічні аспекти): Монографія. Вид. 2-ге, без змін. Київ: КНЕУ, 2006. 240 с.

174. Операції банків України з електронними грошима за I півріччя 2019 року. URL: https://bank.gov.ua/files/operatsiyi-bankiv-ukrayini-z-elektronnimi-groshima-za-i-pivrichchya-2019-roku?fbclid=IwAR0LLeQ_RNjb-icVWNt7_j2JzpkGc1Zqh8Q-Z6oxR2CTzduVXPCjpRiGBrE (дата звернення: 17.11.2019).

175. Операції, здійснені з використанням платіжних карток у 1 кв. 2020. Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/PS_cashless_operation_graf_2020-Q1.jpg?v=4 (дата звернення: 24.05.2020).

176. Опитування українських банків та фінтехкомпаній-2019. Повний Звіт Проекту USAID «Трансформація фінансового сектору». 51 с. URL: http://www.fst-ua.info/wp-content/uploads/2019/12/FinTech-Survey-Report_UKR_12-12-

2019.pdf?fbclid=IwAR1gnCkT7uG_1byXWBVb_ZJDWC6cbZc8ocBuoBpNiN9WC
DlxDtEyXAiCiNY (дата звернення: 20.12.2019).

177. Организация деятельности центрального банка: учебник / Г. Г. Фетисов, О. И. Лаврушин, И. Д. Мамонова; под общ. ред. Г. Г. Фетисова. Москва: КНОРУС, 2006. 432 с.

178. Орлюк О. П. Банківська система. Правові засади організації. Київ: Юрінком Інтер, 2003. 104 с.

179. Орлюк О. П. Фінансове право. Академічний курс: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2010. 808 с.

180. Паперник С. Які є платіжні системи. 14 березня 2018. URL: <https://nv.ua/ukr/biz/experts/yaki-ye-platizhni-sistemi-2457340.html> (дата звернення: 03.09.2018).

181. Перепелиця М. О. Публічний інтерес як мета діяльності суб'єктів фінансового права. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2009. № 2. С. 112–119.

182. Петрова Г. В. Международное финансовое право: учебник для вузов. Москва: Юрайт, Высшее образование, 2009. 464 с.

183. Пилипчук В. Г., Брижка В. М., Баранов О. А., Мельник К. С. Становлення і розвиток правових основ та системи захисту персональних даних в Україні: монографія / за ред. В.М. Брижка, В.Г. Пилипчука. Київ: ТОВ «Видавничий дім «АртЕк», 2017. 226 с.

184. Пиріг С. О. Платіжні системи. навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2008. 240 с.

185. Питання Державної податкової служби України: розпорядження Кабінету Міністрів України від 21.08.2019 № 682-р. *Офіційний вісник України*. 2019. № 69. Ст. 2434. С. 203.

186. Підсумки 2019 від EasyPay. URL: <https://blog.easypay.ua/uk/pidsumki-2019-vid-easypay/> (дата звернення: 03.01.2020).

187. План вдосконалення платіжної інфраструктури України. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/plan_platizhno_infrastrukturi_2020.JPG?v=4 (дата звернення: 24.01.2020).

188. Платежі по QR-коду. ПриватБанк. URL: <https://privatbank.ua/qr> (дата звернення: 10.11.2018).

189. Платежная система: структура, управление и контроль / Под ред. Брюса Д. Саммерса; пер. с англ. Вашингтон: МВФ, 1994. 280 с.

190. Платіжна інфраструктура України переходитиме на міжнародний стандарт ISO. URL: <https://bank.gov.ua/news/all/platijna-infrastruktura-ukrayini-perehoditime-na-mijnarodniy-standart-iso-20022> (дата звернення: 24.01.2020).

191. Платіжна система для сайту, сервіс для прийому оплати – WayForPay. URL: <https://wayforpay.com/uk/pay> (дата звернення: 12.02.2020).

192. Платіжна система, прийом еквайринг інтернет-магазинам в Україні – Fondy. URL: <https://fondy.ua/uk/> (дата звернення: 12.02.2020).

193. Платіжний ландшафт України. URL: <https://bank.gov.ua/news/all/platijniy-landshaft-ukrayini> (дата звернення: 01.09.2019).

194. Платіжні системи: навч. посіб. для студ. вищ. закладів освіти / В. А. Ющенко, А. С. Савченко, С. Л. Цокол, І. М. Новак, В. П. Страхарчук. Київ: Либідь, 1998. 416 с.

195. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 13, №13–14, № 15–16, № 17. Ст. 112. С. 556.

196. Податок вважають сплаченим з дня зарахування на єдиний казначейський рахунок: лист Державної фіскальної служби України від 13.08.2014 р. № 1128/5/99-99-20-03-01-16. *Податки та бухгалтерський облік*. 2014. № 94. С. 5.

197. Пожидаева М. А. Платіжні системи: теоретичні засади та фінансово-правове регулювання в Україні: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2020. 348 с.

198. Пожидаева М. Правовое обеспечение безопасности платежей как гарантия бесперебойного функционирования платежных систем. *Leges et iura*. 2018. № 7/2 (319). С. 76–79.

199. Пожидаєва М. А. Актуальні питання регулювання фінансів господарюючих суб'єктів: фінансово-правовий аспект. *Правове регулювання суспільних відносин в умовах демократизації Української держави*: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 2012 р.) / укладачі: Б.В. Новіков, Т.О. Чепульченко, І.П. Голосніченко, В.Ю. Пряміцин. Київ: НТУУ «КПІ», 2012. С. 293-294.

200. Пожидаєва М. А. Бюджетне, податкове і митне право України: посіб. для складання адвокатського іспиту. Київ: Правова Єдність, 2015. 80 с. (підрозд. 20-21. С. 69-77).

201. Пожидаєва М. А. Бюджетне, податкове та митне законодавство. Адвокатський іспит: підготовчий курс: навчальний посібник / О. В. Баулін, В. І. Лебідь, П. С. Матвеев, С. П. Матвеева, М. А. Пожидаєва. 7-ме вид., доповн. і перероб. Київ: Алерта, 2019. Тема 13. С. 679-769 (підрозд. 13.20-13.22. С. 759-769).

202. Пожидаєва М. А. Визначення правових меж діяльності систем онлайн платежів в Україні. *Журнал східноєвропейського права*. 2015. № 15. С.116-123.

203. Пожидаєва М. А. Деякі аспекти реформування фінансової системи України. *Правові реформи в Україні*: матеріали III Всеукр. наук.-теорет. конф.: Ч. 1. (м. Київ, 6 жовт. 2011 р.). Київ: Національна академія внутрішніх справ, 2011. С. 200-201.

204. Пожидаєва М. А. Діяльність платіжних систем як предмет фінансово-правового регулювання. *Публічне право*. 2016. № 2. С. 134–142.

205. Пожидаєва М. А. Друга платіжна Директива ЄС (PSD2) як каталізатор розвитку цифрових платіжних сервісів: колаборація банків та фінтех-стартапів. *Теорія та практика адаптації багківського законодавства України до вимог ЄС*: матер. міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 3 листопада 2017 р.) / за ред. проф.

Р. С. Мельника, відпов. ред. проф. О. А. Музики-Стефанчук. Yerevan: Eurasian Social Science Association, 2018. С. 76–80.

206. Пожидаєва М. А. Еволюція використання електронних платіжних інструментів: фінансово-правовий аспект. *Правові горизонти*. 2020. № 20 (33). С. 82-87.

207. Пожидаєва М. А. Ефективність функціонування платіжної системи виконання бюджетів у світлі поетапного запровадження централізованої моделі казначейського обслуговування за законодавством України. *Концептуальні засади реформування адміністративного права та фінансового права України в сучасних умовах: зб. наук. праць. Матер. Всеукр. «Круглого столу» (Київ, 02 листопада 2018 р.) / за заг. ред. проф., член-кор. НАПрН України О. Ф. Андрійко. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2018. С. 124–128.*

208. Пожидаєва М. А. Запровадження ліміту готівкових розрахунків як засіб збільшення бази оподаткування: правовий аспект. *Подолання мінімізації податкових зобов'язань як чинник детінізації економіки України: зб. наук. праць Науково-дослідного інституту фінансового права за 2012 рік; матеріали наук.-практ. круглого столу (Ірпінь, 9 листопада 2012 р.). Київ: Алерта, 2012. С. 182-184.*

209. Пожидаєва М. А. Захист інформації в платіжних системах: стандарти ЄС та стан їх дотримання в Україні. *Теорія та практика адаптації законодавства України до законодавства ЄС: матер. міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 8 червня 2018 р.) / за ред. Р. С. Мельника, відп. ред. Л. Ю. Малюга. Київ: Вид. дім «Гельветика», 2018. С. 64–69.*

210. Пожидаєва М. А. Значення законодавства ЄС для захисту прав користувачів платіжних систем в Україні. *Європейські та міжнародні підходи до захисту прав людини: матер. регіон. наук.-практ. конф. (Київ, 7 квіт. 2017 р.) / за заг. ред. І. А. Грицяка. Київ: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2017. С. 43–48.*

211. Пожидаєва М. А. Імплементация стандартів ЄС у сфері здійснення платіжних трансакцій у законодавство України. *Адаптація національного*

законодавства відповідно до Угоди про асоціацію з Європейським Союзом: монографія / за ред. О. В. Кузьменко (Спеціальне редагування: О. В. Кузьменко, В. Г. Чорна). Київ: Видавничий центр «Кафедра», 2019. С. 640–654.

212. Пожидаєва М. А. Класичне розуміння фінансового права: парадигма чи анахронізм (переосмислення). *Проблеми теорії фінансового права в сучасний період, пам'яті Л. К. Воронової*: матеріали IV Всеукр. наук.-практ. круглого столу (Київ, 28 листоп. 2016 р.) / за ред. І. С. Гриценка, Н. Ю. Пришви, А. О. Монаєнка. Запоріжжя: КПУ, 2017. С. 73-78.

213. Пожидаєва М. А. Локальні акти банків та небанківських фінансових установ: їх правова природа. *Підприємництво, господарство, право*. 2009. № 11. С. 157–160.

214. Пожидаєва М. А. Місце електронних грошей у системі електронної комерції в Україні: правовий аспект. *Правове регулювання суспільних відносин в умовах демократизації Української держави*: матер. IV Міжнар. наук.-практ. конф. (2014, м. Київ) / уклад.: І. П. Голосніченко, В. Ю. Пряміцин. Київ: НТУУ «КПІ», 2014. С. 208–210.

215. Пожидаєва М. А. Місце правових норм, які регулюють діяльність платіжних систем, у системі права. *Recht der Osteuropaischen Staaten (ReOS)*. 2019. № 1. С. 137-141.

216. Пожидаєва М. А. Науково-аналітичний підхід до розуміння правової природи електронних грошей. *Держава і право*: зб. наук. праць. 2014. Вип. 65. Юридичні і політичні науки. С. 184–191.

217. Пожидаєва М. А. Нормативно-правове забезпечення ефективного функціонування електронних платіжних систем в Україні: тенденції становлення. *Електронні платіжні системи*: навч. посібник / Ю. О. Тараненко, Н. А. Буличева, О. А. Кузьменко та ін.; за заг. ред. Ю. О. Тараненка. Київ: ТОВ «Три К», 2013. Розд. 7. С. 162-195.

218. Пожидаєва М. А. Оверсайт платіжних систем як гарантія забезпечення безпеки на фінансовому ринку: основні напрями правового регулювання. *Фінансова безпека України на сучасному етапі*: тези Міжнар. наук.-практ.

інтернет-конф. (м. Ірпінь, 25 березня 2016 р.) / відп. за вип. Л. М. Касьяненко, А. В. Гарбінська-Руденко; Університет ДФС України. Ірпінь, 2016. С. 234–237.

219. Пожидаєва М. А. Основи фінансового права в Україні: аксіологічний та гносеологічний аспекти. *Держава і право*. Серія Юридичні науки. 2016. Вип. 74. С. 350-359.

220. Пожидаєва М. А. Особливості правового режиму металевих рахунків. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2010. № 9. С. 62–69.

221. Пожидаєва М. А. Особливості правового статусу Національного банку України: його незалежність та самостійність. *Економіка та право: актуальні проблеми теорії й практики*: зб. наук. праць Регіональної міжвузівської наук.-практ. конф. (Київ, 1 черв. 2012 р.). Київ: ТОВ «Три К», 2012. Ч. 1. С. 70-71.

222. Пожидаєва М. А. Перехід від валютних обмежень до правової регламентації як сприятлива умова для ефективного функціонування платіжних систем в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2017. № 1. С. 98-103.

223. Пожидаєва М. А. Перспективи переходу від національної платіжної системи до єдиного національного платіжного простору в Україні: напрями законодавчого регулювання. *Фінансова система регіонів: проблеми та перспективи*: монографія / Н. І. Богдан, О. М. Віленчук, Л. В. Дейнеко та ін.; за заг. ред. А. Б. Кондрашихіна, В. К. Присяжнюка. Київ: АМУ, 2014. Розд. 2, підрозд. 2.5. С. 252-261.

224. Пожидаєва М. А. Платіжна система та публічний інтерес: економіко-правовий взаємозв'язок на стадії виконання бюджетів. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2019. № 2. Volume 2. С. 114–120.

225. Пожидаєва М. А. Платіжні операції як об'єкт фінансового моніторингу: міжнародні, європейські стандарти та українські законодавчі реалії. *Проблеми розвитку адміністративного і фінансового права в умовах сучасних реформаційних процесів*: зб. наук. праць. Матеріали Всеукр. «Круглого столу» (Київ, 01 листопада 2019 р.) / за заг. ред. д.ю.н., проф., членкор. НАПрН України О. Ф. Андрійко. Київ: Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України, 2019. С. 255-260.

226. Пожидаєва М. А. Правове забезпечення безпеки трансакцій як складова надійності платіжної системи. *Україна в умовах трансформації міжнародної системи безпеки*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 15–16 травня 2018 р.) / упоряд.: М. З. Мальський, О. С. Кучик, Р. В. Вовок. Львів: Факультет міжнародних відносин ЛНУ ім. Івані Франка, 2018. С. 91–94.

227. Пожидаєва М. А. Правове забезпечення удосконалення нагляду за платіжними системами в Україні. *Правові реформи в Україні: реалії сьогодення*: Ч. 1: матер. IV Всеукр. наук.-теорет. конф. (Київ, 11 жовтня 2012 р.) Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2012. С. 137–139.

228. Пожидаєва М. А. Правове забезпечення формування єдиного національного платіжного простору в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2013. № 10. С. 53–56.

229. Пожидаєва М. А. Правове регулювання застосування мобільних платежів у господарській діяльності. *Актуальні проблеми правового забезпечення господарської діяльності в Україні*: матер. круглого столу (Харків, 12 березня 2015 р.). Харків: ХНУВС, 2015. С. 153–156.

230. Пожидаєва М. А. Правове регулювання золотовалютних резервів України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2011. № 3. С. 74–80.

231. Пожидаєва М. А. Правове регулювання операцій з електронними грошима в Україні. *Адміністративне право і процес*. 2014. № 3. С. 133–146.

232. Пожидаєва М. А. Правове розмежування оплати електронними грошима та переказу коштів при здійсненні розрахунків. *Особливості та перспективи розвитку громадянського суспільства в Україні*: зб. матер. підсумкової наук.-теорет. конф. (Київ, 15 квітня 2014 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2014. С. 254–255.

233. Пожидаєва М. А. Правовий аналіз «прихованих» ризиків незакритих карткових рахунків. *Правове регулювання економіки*: збірник наукових праць. Київ: ДВНЗ «КНЕУ ім. Вадима Гетьмана», 2017. Вип. 16. С. 81–92.

234. Пожидаєва М. А. Правовий аналіз результатів реформування основної функції Національного банку України за чинним законодавством. *Бюджетно-*

податкова реформа як каталізатор соціально-економічного розвитку в Україні: зб. наук. праць за матеріалами круглого столу та наук.-практ. інтернет-конф. (Київ, 17 трав. 2012 р.) Київ: Алерта, 2012. С. 219-222.

235. Пожидаєва М. А. Правовий режим єдиного платіжного простору за законодавством ЄС. *Європейська інтеграція України: сучасний стан та перспективи розвитку*: тези підсум. наук.-теор. конф. (Київ, 22 квіт. 2016 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2016. С. 71–72.

236. Пожидаєва М. А. Правові наслідки призначення тимчасової адміністрації банку. *Фінансове право*. 2008. № 2. С. 17–22.

237. Пожидаєва М. А. Правові основи діяльності Національного банку України щодо підтримки цінової стабільності в державі. *Фінансова система регіонів: методологія, аналіз, практика*: монографія / З. В. Герасимчук, Л. І. Федулова, Л. А. Пашко та ін.; під загальною редакцією В. К. Присяжнюка, А. Б. Кондрашихіна. Київ – Севастополь – Донецьк: АМУ, 2012. Розд. 2, підрозд. 2.3. С. 175-179.

238. Пожидаєва М. А. Про необхідність викладання фінансово-правових дисциплін у вищих навчальних закладах із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських. *Адміністративне право і процес*. 2015. № 3. С. 115-123.

239. Пожидаєва М. А. Проблемні питання визначення категорії «Національна платіжна система» за законодавством України. *Підприємництво, господарство і право*. 2013. № 9. С. 20–24.

240. Пожидаєва М. А. Роль міжнародних стандартів у правовому регулюванні платіжних систем. *Публічне право*. 2016. № 4. С. 115–121.

241. Пожидаєва М. А. Роль судової практики у здійсненні захисту прав користувачів платіжних систем. *Вороновські читання (Судовий прецедент – джерело права або приклад правозастосування)*: зб. статей, доповідей та тез учасників Міжнар. наук.-практ. конф. (Ірпінь, 4-5 жовтня 2019 р.) / Редкол.: М. Кучерявенко, О. Головашевич. Харків: Асоціація фінансового права України, 2019. С. 272-286.

242. Пожидаєва М. А. Співвідношення платіжної та розрахункової систем: фінансово-правовий аналіз. *Вороновські читання (Фінансове право: сучасний стан та перспективи)*: матер. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 5 жовтня 2016 р.) / редкол.: А. П. Гетьман, М. П. Кучерявенко, Н. Ю. Пришва та ін. Київ: Асоціація фінансового права України, 2016. С. 186–190.

243. Пожидаєва М. А. Тимчасова адміністрація в банку як запобіжний захід його банкрутству. *Підприємництво, господарство, право*. 2009. № 4. С. 36–39.

244. Пожидаєва М. А. Фінансова система як предмет дослідження науки фінансового права: дискусійні питання. *Фінансове право у XXI сторіччі: здобутки та перспективи*: зб. наук. праць за матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 4–7 жовтня 2011 р.). Ч. 1 / НДІ фінансового права. Київ: Алерта, 2011. С. 51–57.

245. Пожидаєва М. А. Фінансове право у системі права: проблема розмежування фінансового та адміністративного права. *Дискусійні питання теорії фінансового права. Нормативно-правові засади природокористування та енергозбереження в Україні. Спори про податки: причини виникнення та напрями їх вирішення. Сучасний стан та перспективи розвитку фінансового права*: зб. наук. праць за матер. круглих столів та Міжнар. інтернет-конф. (НДІ фінансового права). Київ: Вік прінт, 2009. С. 124-128.

246. Пожидаєва М. А. Фінансово-правова регламентація неактивних рахунків у процесі встановлення банківських правил. *Вороновські читання (Співвідношення матеріального та процесуального в регулюванні фінансових відносин)*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Чернівці, 4-5 жовтня 2017 р.) / редкол.: А. П. Гетьман, М. П. Кучерявенко, Т. А. Латковська та ін. Харків: Асоціація фінансового права України, 2017. С. 155-158.

247. Пожидаєва М. А. Фінансово-правове забезпечення вільного доступу резидентів України до міжнародних систем інтернет-розрахунків. *Публічне право*. 2017. № 1. С. 120-128.

248. Пожидаєва М. А. Фінансово-правове регулювання процедури онлайн-платежів. *Вороновські читання (Єдність адміністративних та фінансових*

процедур): зб. статей, доповідей та тез учасників міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 5-6 жовтня 2018 р.) / редкол.: М. Кучерявенко, Й. Пуделька, О. Головашевич. Харків: Асоціація фінансового права України, 2018. С. 461-467.

249. Пожидаєва М. А. Щодо імплементації норм Європейського Союзу в українському законодавстві у сфері обігу електронних грошей. *Реформи законодавства України в умовах євроінтеграції*: матеріали VI Всеукр. наук.-теорет. конф. (Київ, 30 жовт. 2014 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2014. Ч. 1. С. 188-189.

250. Пожидаєва М. А. Щодо питання невиконання або неналежного виконання платіжного доручення на переказ коштів до бюджету. *Фінансово-кредитні системи в умовах зміни ділових циклів*: Міжн. наук.-практ. інтернет-конф. (Київ, 15 травня 2019 р.): тези доп. / відп. ред. Н.П. Шульга. Київ: Київський національний торговельно-економічний університет. Укр. та англ. мовами. С. 128-131.

251. Пожидаєва М. А. Щодо правомірності проведення розрахунків криптовалютою в Україні. *Нові форми грошей та фінансових активів: становлення, перспективи, ризики*: тези I Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 29 листопада 2017 р.). Київ: КНЕУ, 2018. С. 223–229.

252. Поленина С. В. Комплексные правовые институты и становление новых отраслей права. *Правоведение*. 1975. № 3. С. 71–79.

253. Полищук С. А. Национальная платежная система: экономическая эффективность и безопасность: экономическая эффективность и безопасность: дис. ... канд. экон. наук: 08.00.10. Москва, 2006. 188 с.

254. Поліщук О. Що таке SWIFT і що буває, коли його немає. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2579702-so-take-swift-i-so-buvae-koli-jogo-nemaie.html> (дата звернення: 12.05.2019).

255. Положення про управління платіжних систем Державної казначейської служби України. URL: <https://www.treasury.gov.ua/ua/pro-kaznachejstvo/organizacijna-struktura/upravlinnya-platizhnih-sistem> (дата звернення: 12.01.2020).

256. Популярність безготівкових розрахунків платіжними картками зростає завдяки інноваціям URL: <https://bank.gov.ua/news/all/populyarnist-bezgotivkovih-rozrahunkiv-platijnimi-kartkami-zrostaye-zavdyaki-innovatsiyam> (дата звернення: 04.12.2019).

257. Посібник щодо застосування підходу, що ґрунтується на оцінці ризиків відмивання коштів та фінансування тероризму в сфері надання грошових послуг. 2 липня 2009 р. URL: http://sdfm.gov.ua/articles.php?cat_id=227&art_id=1110&lang=uk (дата звернення: 07.03.2018).

258. Постанова Апеляційного суду Миколаївської області у складі колегії суддів судової палати в цивільних справах, справа № 487/5303/16-ц, 04.06.2018. URL: <https://youcontrol.com.ua/ru/catalog/court-document/74459687> (дата звернення: 19.08.2019).

259. Постанова Великої Палати Верховного Суду. Категорія справи № 810/2763/17. Оприлюднено: 19.02.2019. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79883398> (дата звернення: 15.06.2019).

260. Постанова Верховного Суду колегією суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду від 14.02.2019. справа № 454/420/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/80005723> (дата звернення: 17.08.2019).

261. Постанова ВП ВС, справа № 804/4602/16 від 01.07.2020. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/90228193?fbclid=IwAR3ne2Vn0utlqV-_FYthaYPcTU9l3V-5DluQFMеWlQrmpіBk_uVMQMzbA1I (дата звернення: 12.08.2020).

262. Постанова ВС у складі колегії суддів Другої судової палати КЦС, справа № 580/806/16-ц, 11.12.2019. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86607231> (дата звернення: 01.09.2020).

263. Постанова ВС/КАС, справа № 803/1054/17, 28.08.2018. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/76307127> (дата звернення: 17.08.2019).

264. Постанова ВС/КАС, справа № №804/2553/16 від 05.11.2019. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85425203> (дата звернення: 14.12.2019).

265. Постанова ВС/КАС, справа № 806/68/16, 19.02.2019. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79957722> (дата звернення: 17.08.2019).
266. Постанова ВС/КАС, справа № 808/9458/14, 07.02.2018. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/72089383> (дата звернення: 17.08.2019).
267. Постанова ВС/КАС, справа № 809/1587/16 від 12.03.2020. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88150383> (дата звернення: 12.08.2020).
268. Постанова ВС/КАС, справа № 823/1985/17, 07.09.2018. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/76307055> (дата звернення: 17.08.2019).
269. Постанова ВС/КЦС, справа 550/732/16-ц, 31.01.2018. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/71952970> (дата звернення: 19.08.2019).
270. Постанова ВС/КЦС, справа № 202/10128/14-ц, 23.01.2018. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/71807586> (дата звернення: 19.08.2019).
271. Постанова ВС/КЦС, справа № 691/699/16-ц, 20.06.2018. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74963673> (дата звернення: 19.08.2019).
272. Постанова ВС/КЦС, справа № 754/11784/15-ц, 15.05.2019. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/81877127> (дата звернення: 19.08.2019).
273. Постанова ВС/КЦС, справа №198/68/17, 14.03.2018. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/73500514> (дата звернення: 19.08.2019).
274. Постанова Шостого апеляційного адміністративного суду, справа 826/477/16, 23.07.2019. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/83271439> (дата звернення: 07.12.2019).
275. Правила банківського обслуговування фізичних осіб. АТ «Альтбанк». URL:<https://altbank.ua/storage/app/uploads/public/5b9/7ca/1bb/5b97ca1bb436e324313855.pdf> (дата звернення: 11.05.2019).
276. Правила системи електронних платежів Національного банку України: рішення Ради платіжної організації системи електронних платежів Національного банку України, протокол 13.07.2017 № 1 із змін. та допов. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/vr001500-17> (дата звернення: 20.12.2018).

277. Правове регулювання відносин на фінансовому ринку: стан та напрями вдосконалення: монографія / відп. ред. В. Д. Чернадчук. Суми: ВВП Мрія, 2013. 340 с.

278. Правовое регулирование финансового контроля в Российской Федерации: проблемы и перспективы: Монография / Л. Л. Арзуманова, О. В. Болтинова, О. Ю. Бубнова; отв. ред. Е. Ю. Грачева. Москва: НОРМА, ИНФРА-М, 2013. 384 с.

279. ПриватБанк при поддержке Visa представил технологию биометрической оплаты FacePay24 для розничных торговых сетей. URL: <https://privatbank.ua/ru/news/2019/9/12/1010> (дата звернення: 07.10.2019).

280. Пришва Н. Ю. Правове регулювання публічних доходів. *Вісник Київського національного університету*. 2005. Вип. 63–64. (Юридичні науки). С. 71–73.

281. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 № 2121-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 5–6.

282. Про валюту та валютні операції: Закон України від 21.06.2018 № 2473-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 30. Ст. 239. С. 5.

283. Про виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: постанова Кабінету Міністрів України від 25.10.2017 № 1106 зі змінами. *Офіційний вісник України*. 2017. № 24. Ст. 852. С. 27.

284. Про віртуальні активи: проєкт Закону № 3637-доопрацьований від 14.09.2020. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69110 (дата звернення: 20.09.2020).

285. Про внесення змін до деяких законів України щодо сприяння залученню іноземних інвестицій: Закон України від 15.05.2018 № 2418-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 33. Ст. 249.

286. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту прав споживачів фінансових послуг: Закон України від 20.09.2019 № 122-IX. *Голос України*. 2019. № 199.

287. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо регулювання переказу коштів: проєкт Закону від 09.11.2017 № 7270 (відкликано). URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=7270&skl=9 (дата звернення: 23.09.2019).

288. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо функціонування платіжних систем та розвитку безготівкових розрахунків: Закон України від 18.09.2012 № 5284-VI. *Голос України*. 2012. № 195.

289. Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України з питань правління НБУ від 05.11.2014 № 705. *Офіційний вісник України*. 2014. № 99. Ст. 2918.

290. Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України з питань регулювання випуску та обігу електронних грошей: постанова Правління НБУ від 04.11.2010 № 481. *Офіційний вісник України*. 2010. № 100. Ст. 3571. С. 76.

291. Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України: проєкт постанови Правління НБУ. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=94662140> (дата звернення: 19.08.2019).

292. Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України: постанова Правління НБУ від 21.12.2017 № 137. *Офіційний вісник України*. 2018. № 7. Ст. 276. С. 141.

293. Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України: постанова Правління НБУ від 02.01.2019 № 9 із змін. *Офіційний вісник України*. 2019. № 13. Ст. 484. С. 203.

294. Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України: постанова Правління НБУ від 06.11.2019 № 128

із змін. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0128500-19> (дата звернення: 03.01.2020).

295. Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України: постанова Правління Національного банку України від 01.07.2020 № 92. *Офіційний вісник України*. 2020. № 60. Ст. 1947. С. 425.

296. Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів НБУ: постанова Правління НБУ від 06.09.2016. № 382. *Офіційний вісник України*. 2016. № 76. Ст. 2549. С 34.

297. Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів НБУ: постанова Правління НБУ від 29.11.2019. № 142. *Офіційний вісник України*. 2020. № 1.

298. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо оподаткування операцій з криптоактивами: проект закону від 15.11.2019 № 2461. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67423 (дата звернення: 18.12.2019).

299. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо запровадження єдиного рахунку для сплати податків і зборів, єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 04.10.2019 № 190-ІХ. *Голос України*. 2019. № 207.

300. Про внесення змін до Положення про порядок проведення перевірок щодо дотримання об'єктами нагляду (оверсайта) вимог законодавства України з питань діяльності платіжних систем в Україні: постанова Правління НБУ від 18.04.2019 № 61. *Офіційний вісник України*. 2019. № 38. Ст. 1350. С. 81.

301. Про внесення змін до Порядку перерахування до державного бюджету митних та інших платежів, які вносяться до/або під час митного оформлення, та Порядку повернення авансових платежів (передоплати) і помилково та/або надміру сплачених сум митних платежів: наказ Міністерства фінансів України від 25.10.2019 № 454. *Офіційний вісник України*. 2019. № 96. Ст. 3185. С. 102.

302. Про внесення змін до постанови Правління НБУ від 28 грудня 2018 року № 162: постанова Правління НБУ від 26.09.2019 № 118. *Офіційний вісник України*. 2019. № 81. Ст. 2778. С. 63.

303. Про електронні довірчі послуги: Закон України від 05.10.2017 № 2155-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 45. Ст. 400.

304. Про електронну комерцію: Закон України від 03.09.2015 № 675-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. № 45. Ст. 410. С. 2344.

305. Про запобігання використанню фінансової системи для відмивання грошей та фінансування тероризму: Директива (ЄС) 2015/849 Європейського Парламенту та Ради від 20.05.2015. URL: [http://www.sdfm.gov.ua/content/file/Site_docs/2016/20160516/DIRECTIVE%20\(EU\)%202015_UA.html](http://www.sdfm.gov.ua/content/file/Site_docs/2016/20160516/DIRECTIVE%20(EU)%202015_UA.html) (дата звернення: 03.05.2019).

306. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 06.12.2019 № 361-IX. *Офіційний вісник України*. 2020. № 4. Т. 2. Ст. 189. С. 265 (набирає чинності з 28.04.2020).

307. Про започаткування та здійснення діяльності установами-емітентами електронних грошей та пруденційний нагляд за ними: Директива 2000/26/ЄС від 18.09.2000. (Втратила чинність). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_178 (дата звернення: 12.03.2018).

308. Про застосування та скасування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій): рішення Ради національної безпеки і оборони України від 02.05.2018 введено в дію Указом Президента України від 14.05.2018 № 126/2018 (Додаток 2 у ред. від 21.06.2018). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/file/text/64/f474959n23.pdf> (дата звернення: 12.11.2019).

309. Про затвердження в місті Києві багатофункціональної електронної картки «Муніципальна картка «Картка киянина»: рішення Київської міської ради від 20.12.2018 № 549/6600. URL:

http://kmr.ligazakon.ua/SITE2/1_docki2.nsf/alldocWWW/B5DAD3A90E20DAE1C2258372006DFE6D?OpenDocument (дата звернення: 04.03.2019).

310. Про затвердження Змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України: постанова Правління НБУ від 29.01.2019 № 25 із змінами. *Офіційний вісник України*. 2019. № 20. Ст. 688. С. 63.

311. Про затвердження Змін до деяких нормативно-правових актів НБУ: постанова Правління НБУ від 07.06.2018 № 61. *Офіційний вісник України*. 2018. № 55. Ст. 1933. С. 147.

312. Про затвердження Змін до Інструкції про міжбанківський переказ коштів в Україні в національній валюті та визнання такою, що втратила чинність, постанови Правління Національного банку України від 18 вересня 2014 року № 585: постанова Правління НБУ від 07.07.2020 № 95. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0095500-20#Text> (дата звернення: 01.09.2020).

313. Про затвердження змін до Інструкції про міжбанківський переказ коштів в Україні в національній валюті: постанова Правління НБУ від 12.06.2019 № 76. *Офіційний вісник України*. 2019. № 53.

314. Про затвердження змін до Положення про електронні гроші в Україні: проект постанови Правління НБУ від 24.12.2019. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/proekt_2019-12-27.pdf (дата звернення: 29.12.2019).

315. Про затвердження Змін до Положення про нагляд (оверсайт) платіжних систем та систем розрахунків в Україні: постанова Правління НБУ від 21.01.2020 № 11. URL: https://bank.gov.ua/legislation/Resolution_21012020_11 (дата звернення: 31.01.2020).

316. Про затвердження Змін до Положення про порядок емісії електронних платіжних засобів і здійснення операцій з їх використанням: постанова Правління НБУ від 29.11.2019 № 142. *Офіційний вісник України*. 2020. № 1. Ст. 15. С. 95.

317. Про затвердження змін до Положення про порядок реєстрації платіжних систем, учасників платіжних систем та операторів послуг платіжної інфраструктури: проєкт постанови Правління НБУ. URL: https://www.bank.gov.ua/admin_uploads/article/proekt_2019-06-27.pdf?v=4

318. Про затвердження Інструкції про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті: постанова Правління НБУ від 21.01.2004 № 22 із змінами. *Офіційний вісник України*. 2004. № 13. Ст. 908. С. 110.

319. Про затвердження Інструкції про ведення касових операцій банками в Україні: постанова Правління НБУ від 25.09.2018 № 103. *Офіційний вісник України*. 2018. № 84. Ст. 2775. С. 52.

320. Про затвердження Інструкції про міжбанківський переказ коштів в Україні в національній валюті: постанова Правління Національного банку України від 16.08.2006 № 320. *Офіційний вісник України*. 2006. № 36. Ст. 2507.

321. Про затвердження міжнародного номера банківського рахунку (IBAN) в Україні: постанова Правління НБУ від 28.12.2018 № 162. *Офіційний вісник України*. 2019. № 12. Ст. 446. С. 271.

322. Про затвердження Плану рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі: наказ Міністерства фінансів України від 31.12.2013 № 1203. *Офіційний вісник України*. 2014. № 16. Ст. 486. С. 22.

323. Про затвердження Положення про Державну казначейську службу України: постанова Кабінету Міністрів України від 15.04.2015 № 215. *Урядовий кур'єр*. 2015. № 75.

324. Про затвердження Положення про електронні гроші в Україні: постанова Правління НБУ від 25.06.2008 № 178. *Офіційний вісник України*. 2008. № 56. Ст. 1887. С. 78. (Втратила чинність).

325. Про затвердження Положення про електронні гроші в Україні: постанова Правління НБУ від 04.11.2010 № 481 із змінами. *Офіційний вісник України*. 2010. № 100. Ст. 3571.

326. Про затвердження Положення про єдиний казначейський рахунок: наказ Державної казначейської служби України у ред. від 30.11.2010 № 449. *Офіційний вісник України*. 2010. № 97. Ст. 3462. С. 106.

327. Про затвердження Положення про застосування електронного підпису в банківській системі України: постанова Правління НБУ від 14.08.2017 № 78. *Офіційний вісник України*. 2017. № 74. Ст. 2287. С. 132.

328. Про затвердження Положення про застосування Національним банком України заходів впливу за порушення об'єктами нагляду (оверсайту) законодавства України з питань діяльності платіжних систем в Україні: постанова Правління Національного банку України від 19.12.2013 р. № 524. *Офіційний вісник України*. 2014. № 9. Ст. 276.

329. Про затвердження Положення про застосування Національним банком України заходів впливу: постанова Правління НБУ від від 17.08.2012 № 346. *Офіційний вісник України*. 2012, № 72. Ст. 2906. С. 21.

330. Про затвердження Положення про застосування НБУ заходів впливу за порушення об'єктами нагляду (оверсайта) законодавства України з питань діяльності платіжних систем в Україні: постанова Правління НБУ від 19.12.2013 № 524. *Офіційний вісник України*. 2014. № 9. Ст. 276. С. 10.

331. Про затвердження Положення про заходи захисту та визначення порядку здійснення окремих операцій в іноземній валюті: постанова Правління НБУ від 02.01.2019 № 5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005500-19?find=1&text=метал#w11> (дата звернення: 05.07.2019).

332. Про затвердження Положення про здійснення банками фінансового моніторингу: постанова Правління НБУ від 19.05.2020 № 65. *Офіційний вісник України*. 2020. № 60. Ст. 1920. С. 226.

333. Про затвердження Положення про здійснення небанківськими фінансовими установами фінансового моніторингу в частині надання ними фінансової послуги щодо переказу коштів: постанова Правління НБУ від 15.09.2016 № 388. *Офіційний вісник України*. 2016. № 80. Ст. 2671. С. 75.

334. Про затвердження Положення про здійснення операцій із валютними цінностями: постанова Правління НБУ від 02.01.2019 № 2. *Офіційний вісник України*. 2019. № 13. Ст. 478. С. 160.

335. Про затвердження Положення про захист інформації та кіберзахист в платіжних системах: проект постанови Правління НБУ. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Project_of_resolution_11082020.pdf?v=4 (дата звернення: 01.09.2020).

336. Про затвердження Положення про міжбанківський переказ коштів в Україні в національній валюті в особливий період: постанова Правління НБУ від 23.12.2003 № 576 із змінами. *Офіційний вісник України*. 2004. № 3. Ст. 132. С. 75.

337. Про затвердження Положення про нагляд (оверсайт) платіжних систем та систем розрахунків в Україні: постанова правління НБУ від 28.11.2014 № 755. *Офіційний вісник України*. 2014. № 102. Ст. 3015. С. 33.

338. Про затвердження Положення про організацію заходів із забезпечення інформаційної безпеки в банківській системі України: постанова Правління Національного банку України від 28.09.2017 № 95. *Офіційний вісник України*. 2017. № 84. Ст. 2575.

339. Про затвердження Положення про порядок видачі ліцензії на переказ коштів у національній валюті без відкриття рахунків: постанова Правління НБУ від 17.08.2017 № 80 із змінами. *Офіційний вісник України*. 2017. № 80. Ст. 2465. С. 167.

340. Про затвердження Положення про порядок видачі небанківським фінансовим установам, операторам поштового зв'язку ліцензій на здійснення валютних операцій: Постанова Правління НБУ від 09.08.2002 № 297 із змінами. *Офіційний вісник України*. 2002, № 36. Ст. 1711. С. 108.

341. Про затвердження Положення про порядок емісії електронних платіжних засобів і здійснення операцій з їх використанням: постанова Правління НБУ від 05.11.2014 № 705 зі змінами. *Офіційний вісник України*. 2014. № 99. Ст. 2918. С. 285.

342. Про затвердження Положення про порядок здійснення банками операцій з векселями в національній валюті на території України: постанова Правління НБУ від 16.12.2002 № 508. *Офіційний вісник України*. 2003. № 10. Ст. 444. С. 58.

343. Про затвердження Положення про порядок здійснення безготівкових розрахунків в Україні в національній валюті в особливий період: постанова Правління НБУ у редакції від 06.08.2019 № 103. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0103500-19> (дата звернення: 18.10.2019).

344. Про затвердження Положення про порядок накладення адміністративних штрафів: постанова Правління НБУ від 29.12.2001 № 563. *Офіційний вісник України*. 2002. № 5. Ст. 199. С. 72.

345. Про затвердження Положення про порядок проведення перевірок щодо дотримання об'єктами нагляду (оверсайта) вимог законодавства України з питань діяльності платіжних систем в Україні: постанова Правління НБУ від 09.12.2013 № 503. *Офіційний вісник України*. 2014. № 3. Ст. 69. С. 87.

346. Про затвердження Положення про порядок реєстрації платіжних систем, учасників платіжних систем та операторів послуг платіжної інфраструктури: постанова Правління НБУ від 04.02.2014 р. № 43 із змінами. *Офіційний вісник України*. 2014. № 23. Ст. 718.

347. Про затвердження Положення про Систему BankID Національного банку України: постанова Правління НБУ у ред. від 17.03.2020 № 32. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0032500-20#Text> (дата звернення: 02.08.2020).

348. Про затвердження Порядку перерахування до державного бюджету митних та інших платежів, які вносяться до/або під час митного оформлення: наказ Міністерства фінансів України від 01.11.2017 № 898 із змінами. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1429-17> (дата звернення: 11.10.2019).

349. Про затвердження Порядку функціонування Електронного кабінету: наказ Міністерства фінансів України від 14.07.2017 № 637. *Офіційний вісник України*. 2017. № 68. Ст. 2057. С. 99.

350. Про затвердження Правил Національної платіжної системи «Український платіжний простір» (ПРОСТІР): рішення Ради Платіжної організації Національної платіжної системи «Український платіжний простір», протокол № 213/2013 від 07.06.2013. URL: https://www.bank.gov.ua/legislation/Rules_07062013_213_Prostir_zmina (дата звернення: 09.11.2018).

351. Про затвердження Правил системи електронних платежів Національного банку України: рішення Ради Платіжної організації системи електронних платежів Національного банку України, протокол від 13.07.2017 № 1, із змінами та доповненнями. URL: <https://bank.gov.ua/document/download?docId=62541739> (дата звернення: 21.11.2018).

352. Про затвердження Правил формування та використання QR-коду для здійснення кредитових переказів: постанова Правлінням НБУ від 28.05.2020 № 68. *Офіційний вісник України*. 2020. № 60. Ст. 1923.

353. Про затвердження Стратегії розвитку фінтеху в Україні до 2025: рішення Правління Національного банку України від 09.07.2020 № 453-рш. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Strategy_finteh2025.pdf?v=4 (дата звернення: 18.07.2020).

354. Про захист персональних даних: Закон України від 01.06.2010 № 2297-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 34. Ст. 481. С. 1188.

355. Про захист прав споживачів: Закон України у ред. від 01.12.2005 № 3161-IV із змінами. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 7. Ст. 84. С. 192.

356. Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 08.07.2010 № 2464-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 2, № 2-3. Ст. 11. С. 34.

357. Про інформацію, що супроводжує грошові перекази: Регламент (ЄС) 2015/847 Європейського Парламенту та Ради від 20.05.2015. URL: <http://www.eufsp.com/laws.html> (дата звернення: 03.05.2019).

358. Про Національний банк України: Закон України від 20.05.1999 № 679-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 29. Ст. 238. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14>

359. Про обіг векселів в Україні: Закон України від 05.04.2001 № 2374-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 24. Ст. 128.

360. Про оборону України: Закон України від 06.12.1991 № 1932-XII із змінами. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 9. Ст. 106.

361. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України: Закон України від 05.10.2017 № 2163-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 45. Ст. 403.

362. Про особливості здійснення операцій з електронними грошима: лист НБУ від 07.02.2014 № 25-109/5294. *Все про бухгалтерський облік*. 2014. № 46. С. 7.

363. Про платіжні послуги та переказ коштів в Україні: Закон України від 05.04.2001 р. № 2346-III із змінами. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 29. Ст. 137.

364. Про платіжні послуги: проєкт Закону України від 31.01.2020. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/31012020_проєкт_закону.pdf?v=4 (дата звернення: 01.02.2020).

365. Про платіжну систему «Розрахункову Фондову систему». URL: <http://rfs.in.ua/About.aspx> (дата звернення: 04.09.2019).

366. Про порушення строків зарахування податків і зборів до бюджетів: лист Державної фіскальної служби України від 24.01.2017 р. № 1575/7/99-99-12-03. URL: <http://kr.sfs.gov.ua/media-ark/news-ark/284145.html> (дата звернення: 17.08.2019).

367. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: Закон України від 17.07.1997 № 475/97-ВР. Офіційний вісник України. 1998. № 13. С. 270. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 10.09.2019).

368. Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Закон України від 16.09.2014 № 1678-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 40. Ст. 2021.

369. Про санкції: Закон України від 14.08.2014 № 1644-VII із змінами. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 40. Ст. 2018. С. 2838.

370. Про систему Welsend. URL: <http://welsend.com.ua/about/> (дата звернення: 07.10.2018).

371. Про створення внутрішньої платіжної системи Державного казначейства: постанова Кабінету Міністрів України та Національного банку України від 15.09.1999 № 1721. *Офіційний вісник України*. 1999. № 38. Ст. 1905. С. 44.

372. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації: розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.01.2018 р. № 67-р. *Офіційний вісник України*. 2018. № 16. Ст. 560. С. 70.

373. Про схвалення Методики комплексного оцінювання системно важливих платіжних систем: постанова Правління НБУ від 24.09.2015 № 635. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0635500-15> (дата звернення: 10.09.2018).

374. Про тахографи на дорожньому транспорті, скасування Регламенту Ради (ЄЕС) № 3821/85 про реєструвальне обладнання на дорожньому транспорті та внесення змін до Регламенту Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 561/2006 про гармонізацію деякого соціального законодавства, пов'язаного з дорожнім транспортом: Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 165/2014 від 04.02.2014. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_005-14#Text (дата звернення: 03.05.2019).

375. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг: Закон України від 12.07.2001 № 2664-III із змінами. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 1. Ст. 1.

376. Публічний договір про надання послуг в мережі Інтернет. Приватбанк. URL: https://edupay.com.ua/offer_ua.pdf. (дата звернення: 30.03.2019).

377. Рабінович П. М. Природне право: діалектика приватного й публічного. *Право України*. 2004. № 9. С. 61–63.

378. Регламент (ЄС) 910/2014 Європейського Парламенту та Ради від 23.07.2014 р. про електронну ідентифікацію та довірчі послуги для цілей електронних трансакцій в межах внутрішнього ринку та про скасування Директиви 1999/93/ЄС 28.8.2014 UA. *Офіційний вісник Європейського Союзу* L 257/73. URL: https://czo.gov.ua/download/docs/reg_910_2014_ua.pdf (дата звернення: 09.07.2019).

379. Регламент Європейського парламенту і Ради (ЄС) 2016/679 від 27.04.2016 про захист фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних і про вільний рух таких даних, та про скасування Директиви 95/46/ЄС (Загальний регламент про захист даних). *Офіційний вісник Європейського Союзу* L 119/1. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/file/text/63/f474904n8.pdf> (дата звернення: 29.05.2018).

380. Регулятори фінансового ринку затвердили Стратегію розвитку фінансового сектору України до 2025 року. URL: <https://bank.gov.ua/news/all/regulatory-finance-rinku-zatverdili-strategiyu-rozvitku-finance-sektoru-ukrayini-do-2025-roku> (дата звернення: 17.01.2020).

381. Реєстр платіжних систем, систем розрахунків, учасників цих систем та операторів послуг платіжної інфраструктури. URL: <https://bank.gov.ua/payments/payment-systems?page=4&perPage=5&search=&system%5BПлатіжна%20система%2C%20платіжною%20організацією%20якої%20є%20небанківська%20установа%5D=3&country=&indication=> (дата звернення: 20.01.2020).

382. Рекомендації FATF, Міжнародні стандарти боротьби з відмиванням коштів, фінансуванням тероризму і розповсюдженням зброї масового знищення. Методологія з оцінки відповідності Рекомендаціям FATF та ефективності систем протидії відмиванню коштів та боротьби з фінансуванням тероризму. Правила та процедури 5-го раунду взаємних оцінок Комітетом MONEYVAL. URL:

http://www.sdfm.gov.ua/content/file/Site_docs/2018/20181017/BOOK.pdf (дата звернення: 03.05.2019).

383. Рекомендації держателям платіжних карток. Національний банк України. URL:

https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/CARD_recommendations.pdf (дата звернення: 12.07.2019).

384. Рекомендації для зниження ризику шахрайських операцій: лист НБУ від 04.07.2018 № 57-0009/36366 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v3636500-18> (дата звернення: 12.03.2019).

385. Рекомендації Національного банку України щодо складання правил платіжної системи, платіжною організацією якої є резидент. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=56198275> (дата звернення: 12.09.2019).

386. Рекомендації НБУ щодо подання документів для узгодження умов та порядку діяльності в Україні міжнародної платіжної системи, платіжною організацією якої є нерезидент. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=77015252> (дата звернення: 10.06.2018)

387. Робота СЕП Національного банку в режимі 23/7 планується з квітня 2020 року. URL: <https://bank.gov.ua/news/all/roboata-sep-natsionalnogo-banku-v-rejimi-23-7-planuyetsya-z-kvitnya-2020-roku> (дата звернення: 27.12.2019).

388. Родионова В. М., Шлейников В. И. Финансовый контроль: Учебник. Москва: ИД ФБК-Пресс, 2002. 320 с.

389. Розроблено проєкт Правил використання QR-коду для переказу коштів. URL: <https://bank.gov.ua/news/all/rozrobleno-proekt-pravil-vikoristannya-qr-kodu-dlya-perekazu-koshtiv> (дата звернення: 02.10.2019).

390. Розширений пошук платіжних систем, учасників та операторів послуг платіжної інфраструктури. URL: <https://bank.gov.ua/payments/payment-systems?page=1&perPage=5&search=&system%5BОператор%20послуг%20платіжної%20інфраструктури%5D=7&country=&indication=> (дата звернення: 01.09.2020).

391. Русін В. М. Внутрішня платіжна система казначейства: сучасний стан та перспективи розвитку. Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції 20-22 березня 2008 року. *Теорія та практика ринкових перетворень: економічний та соціальний контекст*. Вінниця, 2008. С. 74-79.

392. Рядінська В.О. Проблеми правового регулювання обігу електронних грошей в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 12. С. 190-195.

393. Савелко Т. В. Вплив міжнародних платіжних карткових систем на розвиток ринку банківських послуг України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук: спец. 08.00.02. Київ, 2009. 21 с.

394. Савченко Л. А. Правові основи фінансового контролю: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 504 с.

395. Світовий досвід і перспективи розвитку електронних грошей в Україні: Науково-аналітичні матеріали. Вип. 10 / П. М. Сенищ, В. М. Кравець, В. І. Міщенко, О. О. Махаєва, В. В. Крилова, Н. В. Гришук. Київ: Національний банк України. Центр наукових досліджень. 2008. 145 с.

396. Сенищ П. М. Банківська діяльність в реалізації державної політики економічного зростання України: дис. ... д-ра економ. наук: 08.00.08. Київ: ДВНЗ «Університет банківської справи», 2017. 503 с.

397. СЕП. Факти та цифри 2019. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/SEP_fakti_ta_cifri_graf_2019.jpg?v=4 (дата звернення: 20.01.2020).

398. СЕП. Факти та цифри, 2019 рік. URL: <https://bank.gov.ua/news/all/sep-fakti-ta-tsifri-2019-rik> (дата звернення: 22.01.2020).

399. Сервіс «Portmone.com». URL: <https://www.portmone.com.ua> (дата звернення: 12.05.2019).

400. Сизимова О. Б. Концепция платежного права и ее роль в построении модели российского банковского права. Актуальные проблемы российского права. 2015. № 12. С. 74-80.

401. Сизимова О. Б. Механизм правового регулирования межбанковских расчетов: монография. М.: Проспект, 2016. 442 с.

402. Система електронних платежів (СЕП). URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=53859 (дата звернення: 30.03.2019).

403. Система електронних платежів: навчальний посібник / В. М. Бутузов, Н. А. Буличева, О. А. Кузьменко та ін. Київ: ТОВ «Три К», 2013. 293 с.

404. Система міжбанківського кліринга (СМК). Национальные платежные системы Казахстана. URL: <https://nationalbank.kz/?docid=673&switch=russian> (дата звернення: 21.11.2018).

405. Системі електронних платежів НБУ виповнилось 25 років. Прес-реліз від 06.08.2018. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=74911751&cat_id=55838 (дата звернення: 21.11.2018).

406. Словник української мови: в 11 т. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1970-1980. Т. 3. URL: http://ukrlit.org/slovnyc/slovnyc_ukrainskoi_movy_v_11_tomakh (дата звернення: 15.11.2017).

407. Словник фінансово-правових термінів / [за заг. ред. Л. К. Воронової]. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ: Алерта, 2011. 558 с.

408. Словник фінансово-правових термінів / за заг. ред. Л. К. Воронової. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ: Алерта, 2011. 558 с. (Пожидаєва М. А. Митниця – моніторинг як метод фінансового контролю. С. 273-297).

409. Смородинская Н. В. Национальные платежно-расчетные системы развитых стран: организация и системный риск. *Расчеты и операционная работа в коммерческом банке*. 2002. № 6. С. 41–44.

410. Современные платежные системы для Вашего сайта. URL: <https://acquiring.easypay.ua> (дата звернення: 12.02.2020).

411. Соколова Э. Д. Правовое регулирование финансовой деятельности государства и муниципальных образований. Москва: Юриспруденция, 2009. 161 с.

412. Список підписань та ратифікацій Конвенції про захист прав і гідності людини щодо застосування досягнень біології та медицини від 12.05.2003. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_529 (дата звернення: 12.04.2019).

413. Старинський М. В. Проблеми та перспективи правового регулювання валютних відносин в Україні: монографія. Суми: видавничо-виробниче підприємство «Мрія», 2015. 344 с.

414. Стартувало обговорення з учасниками ринку нової моделі законодавчого регулювання ринку платежів. Прес-реліз НБУ від 24.07.2019. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=99904475&cat_id=55838 (дата звернення: 20.12.2019).

415. Стартує публічне обговорення пропозицій НБУ до законопроекту «Про платіжні послуги». URL: <https://bank.gov.ua/news/all/startuye-publichne-obgovorennya-propozitsiy-nbu-do-zakonoprojektu-pro-platijni-poslugi> (дата звернення: 01.02.2020).

416. Статут Європейської системи центральних банків та Європейського центрального банку: Протокол від 25.03.1957. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_681 (дата звернення: 17.12.2018).

417. Стратегія Національного банку України. Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/NBU_Strategy.pdf?v=4 (дата звернення: 11.03.2018).

418. Стратегія фінансового сектору України до 2025 року. Національний банк України, Міністерство фінансів України, Національна комісія з цінних

паперів та фондового ринку, Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, Фонд гарантування вкладів фізичних осіб. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Strategy_FS_2025.pdf?v=4 (дата звернення: 17.01.2020).

419. Суд підтвердив законність рішення Національного банку про скасування реєстрації міжнародної платіжної системи "TYME" <https://bank.gov.ua/news/all/sud-pidтверdiv-zakonnist-rishennya-natsionalnogo-banku-pro-skasuvannya-reyestratsiyi-mijnarodnoyi-platijnoyi-sistemi-tyme> (дата звернення: 07.12.2019).

420. Тарифи на відправку переказів по системі Welsend. URL: <http://welsend.com.ua/tariffs/#> (дата звернення: 07.10.2018).

421. Теорія та практика адаптації законодавства України про банківську діяльність до законодавства Європейського Союзу: монографія / О. А. Музика-Стефанчук, Н. М. Ковалко, А. А. Коваленко та ін.; за заг. ред. проф. О. А. Музики-Стефанчук. Київ: Самміт-Книга, 2016. 263 с.

422. Тихомиров Ю. А. Публичное право. Москва: НОРМА, 1995. 680 с.

423. Тихомиров Ю. А. Теория компетенции. Москва, 2001. 354 с.

424. Ткачук Т. Ю. Забезпечення інформаційної безпеки в умовах євроінтеграції України: правовий вимір: монографія. Київ: ТОВ «Видавничий дім «АртЕк», 2018. 422 с.

425. Трофімова Л. В. Податкова політика в контексті дихотомії «публічний інтерес – приватний інтерес». *Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право)*. 2009. № 4. С. 170–178.

426. Турбанов А. В. Антикризисные механизмы в банковской системе. *Банковское право*. 2012. № 1. С. 3–6.

427. Турченко А. Мобильные финансы: как работает WeChat Pay. URL: <https://psm7.com/articles/mobilnye-finansy-kak-rabotaet-wechat-pay.html> (дата звернення: 15.11.2018).

428. У 2018 році СЕП щоденно обробляла близько 1,4 млн платежів на суму понад 100 млрд грн. Прес-реліз НБУ від 21.01.2019. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/u-2018-rotsi-sep-schodenno-obroblyala-blizko-14-mln-platejiv-na-sumu-ponad-100-mlrd-grn> (дата звернення: 23.01.2019).

429. У 2019 році СЕП щоденно обробляла близько 1,5 млн платежів на суму 130 млрд грн. URL: <https://bank.gov.ua/news/all/u-2019-rotsi-sep-schodenno-obroblyala-blizko-15-mln-platejiv-na-sumu-130-mlrd-grn> (дата звернення: 22.01.2020).

430. У регулюванні українського платіжного ринку відбудуться концептуальні зміни. Прес-реліз НБУ від 10.07.2019. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=98763666&cat_id=55838 (дата звернення: 20.12.2019).

431. Україна стала 120-ю державою у світі, де права споживачів фінансових послуг захищені законом. 20.09.2019. URL: <https://bank.gov.ua/news/all/ukrayina-stala-120-yu-derjavoyu-u-sviti-de-prava-spojivachiv-finansovih-poslug-zahischeni-zakonom> (дата звернення: 21.10.2019).

432. Україна та Угода про асоціацію. Моніторинг виконання 2014–2018. Київ: ГО «Український центр європейської політики». 2018. URL: <http://ucerp.org.ua/doslidzhennya/ukrayina-ta-ugoda-pro-asotsiatsiyu-monitoryng-vikonannya-2014-2018.html> (дата звернення: 03.05.2019).

433. Українська міжбанківська Асоціація членів платіжних систем «ЄМА». Exchange-OnLine. URL: <https://www.ema.com.ua/business/exchange-online/> (дата звернення: 02.11.2019).

434. Український фінтех та цифрова трансформація банків. Проект USAID «Трансформація фінансового сектору». URL: https://ain.ua/special/usaid-start-ukr/?fbclid=IwAR2QR0VtzxGr_hD8x2PsYp8L7-cOVpdxbKCsT1LD8LcbHzbsPe65H6r_bo8#rec149185773 (дата звернення: 20.12.2019).

435. Умови та Правила надання послуг у системі LiqPay. URL: <https://www.liqpay.ua/ru/rules/> (дата звернення: 30.03.2019).

436. Усоскин В. М., Белоусова В. Ю. Мировые тенденции развития платежных систем. *Деньги и кредит*. 2010. № 11. С. 39–48.

437. Учасники Національної платіжної системи «Український платіжний простір» URL: <https://bank.gov.ua/payments/payment-systems/5a46e3b7627a2082524cbcf6ba44c929> (дата звернення: 01.09.2020).

438. Филатова Е. Альтернатива банкам: 5 мобильных кошельков для развивающихся стран URL: <https://psm7.com/articles/mobilnye-finansy-top-5-alternativnykh-koshelkov.html> (дата звернення: 02.10.2018).

439. Филатова Е. Токенизация: как это работает? URL: <https://psm7.com/без-рубрики/tokenization-how-does-it-work.html> (Last accessed: 07.09.2019).

440. Финансовое право / [К. С. Бельский и др.; под. ред. С. В. Запольского]. Москва: Российская академия правосудия; ЭКСМО, 2006. 640 с.

441. Финансовое право: Учебник / О.Н. Горбунова, Е.Ю. Грачева и др.; Отв. ред. Е.Ю. Грачева, Г. П. Толстопятенко. Москва: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2004. 536 с.

442. Финансовое право: Учебник / Отв. ред. Н. И. Химичева. 3-е изд., перераб и доп. Москва: Юристь, 2002. 399 с.

443. Финансово-кредитный энциклопедический словарь / Под общ. ред. А. Г. Грязновой. Москва: Финансы и статистика, 2002. 1168 с.

444. Філософський енциклопедичний словник. Київ: Абрис, 2002, 742 с.

445. Фінансове право України: підручник / Г. В. Бех, О. О. Дмитрик, І. Є. Криницький; за ред. М. П. Кучерявенка. Київ: Юрінком Інтер, 2004. 320 с.

446. Фінансове право: навч. посіб. / Л. К. Воронова, Н. Ю. Пришва, Н. Я. Якимчук та ін. / за загальною редакцією проф. Н. Ю. Пришви. Київ: Видавництво Ліра-К, 2018. 376 с.

447. Фінансове право: посіб. для підгот. до іспитів / Д. О. Білінський, І. М. Бондаренко, О. О. Головашевич та ін. Харків: Право, 2018. 212 с.

448. Форкун І. В., Шацька В. М., Фролова Н. Л. Основи казначейської справи: навч. посіб. Львів: Новий Світ-2000, 2009. 516 с.

449. Функція захисту прав споживачів фінансових послуг запроцює в Національному банку на початку 2020 року. URL: <https://www.bank.gov.ua/news/all/funktsiya-zahistu-prav-spojivachiv-finansovih-poslug-zapratsyuye-v-natsionalnomu-banku-na-pochatku-2020-roku> (дата звернення: 23.10.2019).

450. Хірс Я. О. Розрахункові відносини при виконанні цивільних зобов'язань: правове регулювання в нових економічних умовах: монографія. Київ: Алерта, 2013. 280 с.

451. Хомякова Л. И. Проблемы формирования и функционирования единой платежной системы в ЕС: дис. на соискание науч. степени канд. юрид. наук: спец. 08.00.14. Москва, 2003. 282 с.

452. Хохуляк В. В. Наука фінансового права: проблеми становлення та розвитку: дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук: спец. 12.00.07. Одеса, 2015. 545 с.

453. Центральний банк і грошово-кредитна політика: навч. посіб. / за ред. Т. Д. Косової, О. О. Папаїки. Київ: Центр учбової літератури, 2011. 328 с.

454. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40. Ст. 356.

455. Чайковський Я. І. Платіжні системи: навч. посіб. Тернопіль: Карт-бланш, 2006. 210 с.

456. Черномор В. О. Сутність, структура і основні бізнес-процеси в карткових платіжних системах. *Економічний простір*. 2016. № 108. С. 164-181.

457. Черномор В. Теоретичні засади, стан і практика розвитку платіжних систем в Україні. *Схід*. 2017. № 1 (січень-лютий). С. 32–36.

458. Чому картка без номеру найбезпечніша. URL: <https://minfin.com.ua/ua/2019/11/22/39799330/> (дата звернення: 05.12.2019).

459. Чумаков А. Г. Інформаційні системи і технології у фінансах. Київ: Вид. Європ. Ун-ту, 2008. 145 с.

460. Шумилов В. М. Международное финансовое право: понятие, предмет, система. *Внешнеэкономический бюллетень*. 2005. № 6. С. 67–71.

461. Що таке SWIFT і що буває, коли його немає. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2579702-so-take-swift-i-so-buvae-koli-jogo-nemaie.html> (дата звернення: 20.08.2019).

462. Щодо застосування окремих норм законодавства: ПІК ДФС України у м. Києві від 20.12.2018 №5313/ПІК/26-15-13-06-09. URL: <https://news.dtki.ua/debet-kredit/portal-news/52537> (дата звернення: 30.03.2019).

463. Эриашвили Н.Д. Финансовое право: учеб. для вузов. Москва: ЮНИТИ-ДА- НА, Закон и право, 2000. 606 с.

464. Юридична енциклопедія: в 6 т. / Рекдол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ: «Укр. енцикл.», 2003. Т. 5 (П-С). 736 с. URL: http://leksika.com.ua/12200411/legal/platizhna_sistema (дата звернення: 11.12.2017).

465. Ющишина Л. О., Сало С. М. Електронні платіжні системи у міжнародній практиці та їх застосування в Україні. *Економічні науки*. Сер.: Облік і фінанси. 2012. Вип. 9 (3). С. 508-513.

466. Якимчук Н. Я. Поняття «публічні фонди коштів» та критерії їх визнання і розмежування. *Проблеми розвитку адміністративного і фінансового права в умовах сучасних реформаційних процесів*: зб. наук. праць. Матеріали Всеукраїнського «Круглого столу» (м. Київ, 1 листоп. 2019 р.) / за заг. ред. О. Ф. Андрійко. Київ: Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України, 2019. С. 206-209.

467. Якимчук Н. Я. Сучасні підходи до визначення предмета правового регулювання та структури системи бюджетного права. *Публічне право*. 2011. № 2. С. 56–62.

468. Ямненко Т. М. Фінансово-правовий аспект поняття грошового обігу в контексті емісійного права. *Право України*. 2014. № 1. С. 171–178.

469. Янюк Ю. Електронні гроші в Україні. *Юридична Газета*. 2013. № 35–36. С. 32–33.

470. Яровая М. Украина тихонько лидирует в революции криптовалют – американський експерт. URL: <https://ain.ua/2017/03/30/ukraina-tixonko-lidiruet-v-revolucii-kriptovalyut-amerikanskij-ekspert> (дата звернення: 05.10.2017).

471. Яськів Б. А. Правове регулювання грошового обігу в Україні: дис... кан. юрид. наук: 12.00.07 Запоріжжя, 2016. 225 с.

472. Яськів Б. А. Роль та місце безготівкових розрахунків у системі грошового обігу. *Держава та регіони*. Серія право. 2015. № 4. С. 42–47.

473. 12 years of M-Pesa. URL: <https://www.vodafone.com/what-we-do/services/m-pesa> (last accessed: 02.10.2018).

474. A glossary of terms used in payments and settlement systems / Bank for International Settlements, CPSS – Basel: BIS, 2003. 51 p.

475. A glossary of terms used in payments and settlement systems / Committee on Payments and Market Infrastructures. Bank for International Settlements. Updated 17 October 2016. 18 p. URL: <https://www.bis.org/dcms/glossary/glossary.pdf?scope=CPMI&base=term> (last accessed: 19.03.2019).

476. A Guide to EMV Chip Technology Version 2.0. EMVCo, LLC. November 2014. 36 p. URL: https://www.emvco.com/wp-content/uploads/2017/05/A_Guide_to_EMV_Chip_Technology_v2.0_20141120122132753.pdf (last accessed: 21.06.2018).

477. About Eurocard. URL: <https://eurocardinternational.com/cardholders/customer-service/information/about-eurocard/> (last accessed: 10.11.2018).

478. About Inspiry. Advocator and promoter of cardless and cashless society. URL: <https://www.inspiry.com.cn/about-us/> (last accessed: 10.11.2018).

479. About Mastercard. URL: <https://www.mastercard.us/en-us/about-mastercard/who-we-are.html>. (last accessed: 10.11.2018).

480. American Express takes ExpressPay nationwide. 1 July 2005. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0965259005703108> (last accessed: 21.06.2018).

481. American Express. Our History. URL: <https://about.americanexpress.com/our-history> (last accessed: 12.06.2018).

482. Annual Report of the Euro Retail Payments Board 2015-2016. European Central Bank. 21 p. URL: <https://www.ecb.europa.eu/paym/retpaym/euro/html/index.en.html> (last accessed: 09.06.2019).

483. Annual Report of the Euro Retail Payments Board 2017-2018. European Central Bank. 10 p. URL: https://www.ecb.europa.eu/paym/retpaym/shared/pdf/ERPb_annual_report_2017-18.pdf (last accessed: 09.06.2019).

484. Antitrust: Commission accepts commitments by Mastercard and Visa to cut inter-regional interchange fees. URL: https://europa.eu/rapid/press-release_IP-19-2311_en.htm (last accessed: 15.11.2019).

485. Apple Pay заработал в Украине, первым партнёром стал ПриватБанк (Обновлено). URL: <https://itc.ua/news/apple-pay-zarabotal-v-ukraine-pervyim-partnyorom-stal-privatbank/> (дата звернення: 09.11.2018).

486. Assessment methodology for payment systems. ECB. June 2013. URL: <https://www.ecb.europa.eu/press/pr/date/2014/html/Assessmentmethodology-ECBRegulationonoversightrequirementsforSystemicallyImportantPaymentSystems.pdf?29a14ae23b933733fb5364ef3b24faa2> (last accessed: 05.12.2018).

487. Beijnen C., Bolt W. Size Matters: Economies of Scale in European Payments Processing. *Journal of Banking & Finance*, 2009, vol. 33, iss. 2, pp. 203–210. URL: https://www.dnb.nl/en/binaries/Working%20Paper155_tcm47-166954.pdf. (last accessed: 12.10.2018).

488. BIS Quarterly Review International banking and financial market developments. March 2020. 151 p. URL: https://www.bis.org/publ/qtrpdf/r_qt2003.htm (last accessed: 19.03.2020).

489. Cash concentration. URL: <https://www.accountingtools.com/articles/2017/5/4/cash-concentration> (last accessed: 20.10.2019).

490. Central bank oversight of payment and settlement systems / Bank for International Settlements. The Committee on Payment and Settlement Systems. May 2005. 55 p. URL: <https://www.bis.org/publ/cpss68.pdf> (last accessed: 21.12.2018).

491. CFTC Orders Bitcoin Options Trading Platform Operator and its CEO to Cease Illegally Offering Bitcoin Options and to Cease Operating a Facility for Trading or Processing of Swaps without Registering. The U. S. Commodity Futures Trading Commission. URL: <http://www.cftc.gov/PressRoom/PressReleases/pr7231-15> (last accessed: 05.10.2017).

492. CHAPS. Bank of England. URL: <https://www.bankofengland.co.uk/payment-and-settlement/chaps> (last accessed: 20.08.2019).

493. Chaum David. Blind signatures for untraceable payments. 1983. URL: <http://www.hit.bme.hu/~buttyan/courses/BMEVIHIM219/2009/Chaum.BlindSigForPayment.1982.PDF> (last accessed: 21.11.2018).

494. China International Payment Service Corp. URL: <http://www.cips.com.cn/cipsen/7052/7057/index.html> (Last accessed: 20.08.2019).

495. Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union. *Official journal of the European Union*, C326/01. 26.10.2012. URL: http://www.ecb.europa.eu/ecb/legal/pdf/c_32620121026en.pdf (last accessed: 27.09.2016).

496. Core Principles for Systemically Important Payment Systems, BIS, January 2001. URL: <http://www.bis.org/publ/cpss43.pdf> (last accessed: 27.09.2016).

497. Cripto-Currency Act of 2020. URL: https://drive.google.com/viewerng/viewer?url=https://2d234e5a-16a9-46ce-94e3-029a82f36bf9.filesusr.com/ugd/be4f79_b7c2ff84879140f98023ed89a166bc41.pdf (last accessed: 27.12.2019).

498. Digital Currencies: International Actions and Regulations. Perkins Coie. Counsel to great companies. September 2019. URL:

<https://www.perkinscoie.com/en/news-insights/digital-currencies-international-actions-and-regulations.html#Venezuela> (last accessed: 24.12.2019).

499. Digital Trends: Financial Services in Focus. Report by Econsultancy/Adobe», 2019. 40 p. URL: <https://www.adobe.com/content/dam/acom/uk/modal-offers/2019/DT-Report-2019/Econsultancy-2019-Digital-Trends-Financial-Services.pdf> (last accessed: 20.03.2020).

500. Directive (EU) 2015/2366 of the European Parliament and of the Council of 25 November 2015 on payment services in the internal market, amending Directives 2002/65/EC, 2009/110/EC and 2013/36/EU and Regulation (EU) № 1093/2010, and repealing Directive 2007/64/EC. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32015L2366> (last accessed: 06.08.2019).

501. Directive (EU) 2018/843 of the European Parliament and of the Council of 30 May 2018 amending Directive (EU) 2015/849 on the prevention of the use of the financial system for the purposes of money laundering or terrorist financing, and amending Directives 2009/138/EC and 2013/36/EU. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32018L0843> (last accessed: 02.11.2019).

502. Directive 2007/64/EC of the European Parliament and of the Council of 13 November 2007 on payment services in the internal market amending Directives 97/7/EC, 2002/65/EC, 2005/60/EC and 2006/48/EC and repealing Directive 97/5/EC. URL: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2007:319:0001:01:en:HTML> (last accessed: 07.01.2018).

503. Disclosure framework and Assessment methodology / CPSS-IOSCO. December 2012. 109 p. URL: <https://www.bis.org/cpmi/publ/d106.pdf> (last accessed: 25.06.2019).

504. EasyPay – легкі та надійні оплати будь-якого сервісу чи послуги. URL: <https://easypay.ua/ua> (дата звернення: 12.05.2019).

505. ECB welcomes initiative to launch new European payment solution. URL:<https://www.ecb.europa.eu/press/pr/date/2020/html/ecb.pr200702~214c52c76b.en.html> (last accessed: 04.07.2020).

506. Electronic money system security objectives. European Central Bank. May, 2003. URL: <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/emoneysecurity200305en.pdf> (last accessed: 05.12.2018).

507. European Union detailed Assessment of implementation of the European Central Bank observance of the CPSS-IOSCO Responsibilities of authorities for financial market infrastructures / IMF Country Report № 14/35. International Monetary Fund, 2014. URL: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2014/cr1435.pdf> (last accessed: 25.06.2019).

508. Eurosystem expectations for clearing infrastructures to support pan-European instant payments in euro. European Central Bank. 2018. URL: https://www.ecb.europa.eu/paym/retpaym/shared/pdf/Eurosystem_expectations_for_instant_clearing_infrastructures.pdf?b3a1ca29c46f12ee610d4c4f24ee42ac (last accessed: 25.06.2019).

509. Eurosystem oversight policy framework. ECB. Revised version. July 2016. URL: <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/eurosystemoversightpolicyframework201607.en.pdf?4cb84eb3183f0bb2c71bc3509af6ffe3> (last accessed: 21.12.2018).

510. Eurosystem oversight report 2016. ECB. November 2017. 57 p. P. 11. URL:<https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/eurosystemoversight/eurosystemoversightreport2016.en.pdf> (last accessed: 04.11.2018).

511. Everything you have to know about Payment Security. URL: <https://securionpay.com/payment-security/> (last accessed: 07.04.2019).

512. EY Global FinTech Adoption Index 2019. URL: https://www.ey.com/en_gl/ey-global-fintech-adoption-index (last accessed: 27.12.2019).

513. Fast payments – Enhancing the speed and availability of retail payments. CPMI, Bank for International Settlements. 2016. 86 p. URL: <https://www.bis.org/cpmi/publ/d154.pdf> (last accessed: 04.11.2018).

514. Federal Reserve Policy on Payment System Risk // Federal Reserve System. 2017. URL: https://www.federalreserve.gov/paymentsystems/files/psr_policy.pdf (last accessed: 17.08.2019).

515. Four Chinese State-Owned Banks Confirm They're Testing CBDC Digital Wallets. 8btc. Aug. 7, 2020. URL: <https://news.8btc.com/four-chinese-state-owned-banks-confirm-theyre-testing-cbdc-digital-wallets> (дата звернення: 10.08.2020).

516. General Guidance for National Payment System Development. Bank for International Settlements. Basel. January 2006. 73 p. URL: <https://www.bis.org/cpmi/publ/d70.htm> (last accessed: 04.11.2018).

517. Global JCK. URL: <https://www.global.jcb/en/about-us/> (last accessed: 20.08.2019).

518. Global UnionPay Card. URL: <https://www.unionpayintl.com/en/aboutUs/companyProfile/introductiontoUPI/> (last accessed: 20.08.2019).

519. Google Pay стал доступен еще в семи украинских банках. Лига. Финансы. URL: <https://finance.liga.net/ekonomika/novosti/google-pay-stal-dostupen-esche-v-semi-ukrainskih-bankah> (дата звернення: 09.11.2018).

520. Guidance on cyber resilience for financial market infrastructures, CPMI-IOSCO. June 2016. URL: <https://www.bis.org/cpmi/publ/d146.pdf> (last accessed: 21.12.2018).

521. Guide for the assessment of card payment schemes against the oversight standards. European Central Bank. February, 2015. URL: <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/guideassessmentcpsagainstoversightstandards201502.en.pdf?499089f7f3aab273925ef6d80767b4a5> (last accessed: 05.12.2018).

522. Guide for the assessment of credit transfer schemes against the oversight standards. European Central Bank. November, 2014. URL:

<https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/guideassessmentcredittransferschemes201411.en.pdf?69e542b31655dbf147d1a9d6dab12d23> (last accessed: 14.03.2018).

523. Guide for the assessment of direct debit schemes against the oversight standards. European Central Bank. November, 2014. URL: <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/guideassessmentdirectdebitschemes201411.en.pdf?23f9928e1f6d367a6ebecad3c885ab77> (last accessed: 14.03.2018).

524. Guideline (EU) 2018/1626 of the European Central Bank of 3 August 2018 amending Guideline ECB/2012/27 on a Trans-European Automated Real-time Gross settlement Express Transfer system (TARGET2) (ECB/2018/20). URL: <https://eurlex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/?qid=1595771592825&uri=CELEX:32018O0020> (last accessed: 20.09.2019).

525. Guideline of The European Central Bank of 26 April 2007 on a Trans-European Automated Real-time Gross settlement Express Transfer system (TARGET2). ECB/2007/2. 2007/600/EC. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32007O0002> (last accessed: 12.05.2019).

526. Guidelines Sound management of risks related to money laundering and financing of terrorism. Basel Committee on Banking Supervision. June 2017. 43 p. URL: <https://www.bis.org/bcbs/publ/d405.pdf> (last accessed: 11.07.2018).

527. Harmonised oversight approach and standards for payment instruments. European Central Bank. February, 2009. URL: <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/harmonisedoversightpaymentinstruments2009en.pdf> (last accessed: 14.03.2018).

528. History JCB Global. URL: <https://www.global.jcb/en/about-us/history/> (last accessed: 10.11.2018).

529. History of QR Code. QR Code.com. URL: <https://www.qrcode.com/en/history/> (last accessed: 10.11.2018).

530. History of Visa Credit Cards. URL: https://usa.visa.com/about-visa/our_business/history-of-visa.html (last accessed: 10.11.2018).

531. History speaks volumes. Mastercard. URL: <https://www.mastercard.us/en-us/about-mastercard/who-we-are.html> (last accessed: 21.06.2018).

532. History. MoneyGram. URL: <http://corporate.moneygram.com/about-moneygram/history> (last accessed: 02.10.2018).

533. Implementation of Treasury Single Account and Strengthening of Cash Management in Vietnam. The World Bank. 2014. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/20692> (last accessed: 30.03.2019).

534. Implications for Central Banks of the Development of Electronic Money. Bank for International Settlements. Basle. October 1996. URL: <https://www.bis.org/publ/bisp01.pdf> (last accessed: 03.12.2018).

535. Infographic – A New Era in Payments: Launch of the SEPA Instant Credit Transfer Scheme. URL: https://www.europeanpaymentscouncil.eu/search?qry=&kb%5B0%5D=ctype%3Akb_document (last accessed: 04.07.2020).

536. Instant Payments Systems – analysis of selected systems, role of the central bank and development directions. Narodowy Bank Polski. 2015. 125 p. URL: https://www.nbp.pl/en/system_platniczy/Instant-payments-systems.pdf (last accessed: 03.12.2018).

537. IRS Virtual Currency Guidance. The Internal Revenue Service. URL: <https://www.irs.gov/newsroom/irs-virtual-currency-guidance> (last accessed: 05.10.2017).

538. Jake Frankenfield. Jun 13, 2018. DigiCash. URL: <https://www.investopedia.com/terms/d/digicash.asp> (last accessed: 21.11.2018).

539. Joseph E. Stiglitz. People, Power, and Profits: Progressive Capitalism for an Age of Discontent. New York / London: W. W. Norton & Company. 2019. 366 p.

540. Judge Rules Bitcoin is Money in Coin.mx cases. URL: <https://themerple.com/judge-rules-bitcoin-is-money-in-coin-mx-cases/> (last accessed: 05.10.2017).

541. Kokkola T. The Payment System: Payments, Securities and Derivatives, and the Role of the Eurosystem. ECB, 2010. 369 p.

542. Major EU banks to launch their own payment system. URL: <https://www.verdict.co.uk/electronic-payments-international/news/major-eu-banks-to-launch-their-own-payment-system/> (last accessed: 04.07.2020).

543. Masashi Nakajima. The Evolution of Payment Systems. The European Financial Review. February, 2012. URL: <http://www.europeanfinancialreview.com/?p=2032> (last accessed: 14.05.2018)

544. MasterCard: Украинский рынок бесконтактных платежей сделал большой скачок. URL: <https://itc.ua/articles/mastercard-ukrainskiy-ryinok-beskontaknyih-platezhey-sdelal-bolshoy-skachok/> (дата звернення: 09.11.2018).

545. Miller M., Mylenko N., Sankaranarayanan S. Financial Infrastructure. Building Access Through Transparent and Stable Financial Systems. World Bank and International Finance Corporation (IFC), 2009. URL: https://www.academia.edu/26329198/Financial_infrastructure_building_access_through_transparent_and_stable_financial_systems (last accessed: 12.10.2018).

546. Moving Money. About Us. Western Union. URL: <https://corporate.westernunion.com/index.html> (last accessed: 02.10.2018).

547. NPCI. URL: <https://www.npci.org.in/about-us-background> (last accessed: 20.08.2019).

548. O usługach płatniczych: Ustawa 23.09.2011 URL: <https://www.lexlege.pl/ustawa-o-uslugach-platniczych/#ustawa-o-uslugach-platniczych/> (last accessed: 18.11.2019).

549. Official PCI Security Standards Council Site. PCI DSS (Payment Card Industry Data Security Standard). URL: <https://www.pcisecuritystandards.org> (last accessed: 07.04.2019).

550. On Payment Services: Law of Serbia 26.12.2014. Consolidated version is based on the text of the Law on Payment Services (RS Official Gazette, № 139/2014) and its amendments and supplements published in the RS Official Gazette 44/2018. URL: https://tvojnovac.nbs.rs/internet/english/20/laws/law_payment_services.pdf (last accessed 18.11.2019).

551. On Settlement Finality in Payment and Securities Settlement Systems and the Rules of Oversight of these Systems: Act of the Republic of Poland of 24.08.2001. URL: https://www.nbp.pl/en/system_platniczy/angust.pdf (last accessed: 03.05.2019).

552. Oversight expectations for links between retail payment systems. ECB. URL: <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/eurosystemconsultation-oversightexpectations-rps-201211en.pdf?e8586b27168e341df6cbc74941a18e99> (last accessed: 05.12.2018).

553. Oversight framework for card payment schemes – standards. European Central Bank. January, 2008. URL: <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/oversightfwcardpaymentsss200801en.pdf> (last accessed: 14.03.2018).

554. Oversight framework for credit transfer schemes. European Central Bank. October, 2010. URL: <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/oversightframeworkcredittransferschemes2010en.pdf> (last accessed: 14.03.2018).

555. Oversight framework for direct debit schemes. European Central Bank. October, 2010. URL: <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/oversightframeworkdirectdebitschemes2010en.pdf> (last accessed: 14.03.2018).

556. Payment instruments. European Central Bank. Eurosystem. URL: <https://www.ecb.europa.eu/paym/pol/activ/instr/html/index.en.html> (last accessed: 20.09.2018).

557. Payment Systems (Regulation) Act 1998 Compilation № 5 Compilation date 10 March 2016. Includes amendments up to: Act № 4, 2016 Registered: 8 June 2016 // Reserve Bank of Australia. URL: <https://www.legislation.gov.au/Details/C2016C00591> (last accessed: 17.08.2019).

558. Payment Systems Worldwide: A Snapshot. Summary Outcomes of the Fourth Global Payment Systems Survey. The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank Group. September, 2018. 64 p. URL:

<http://pubdocs.worldbank.org/en/591241545960780368/GPSS-4-Report-Final.pdf>
(last accessed: 20.08.2019).

559. Payments in the EU: reform on reducing charges and increasing transparency adopted. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2019/03/04/payments-in-the-eu-reform-on-reducing-charges-and-increasing-transparency-adopt> (last accessed: 19.08.2019).

560. Payments Policy for Europe: Direction for The Next Five Years. European Credit Sector Associations. EACB, EBF and ESBG. Brussels, Spring 2020. 14 p. URL: <https://www.finextra.com/finextra-downloads/newsdocs/ecsas-policy-paper-payments.pdf>. (last accessed: 21.03.2020).

561. President Maduro announces Bank of Venezuela will accept petro following national order. URL: <https://finance.yahoo.com/news/president-maduro-announces-bank-venezuela-102549570.html> (last accessed: 24.12.2019).

562. Principles for financial market infrastructures / The Committee on Payment and Settlement Systems and Technical Committee of the International Organization of Securities Commissions. 2012. April. 182 p. URL: https://www.bis.org/cpmi/info_pfmi.htm (last accessed: 12.03.2019).

563. Principles for Systemically Important Payment Systems. BIS. January 2001. 92 p. URL: <http://www.bis.org/publ/cpss43.pdf> (last accessed: 08.11.2018).

564. Protocol (№ 4) on the Statute of the European System of Central Banks and of the European Central Bank. Official journal of the European Union, C326. 26.10.2012. URL: https://www.ecb.europa.eu/ecb/legal/pdf/c_32620121026en_protocol_4.pdf (last accessed: 27.09.2016).

565. Provisional Business Rules on Cross-border Interbank Payment System. URL: <http://www.cips.com.cn/cipsen/resource/cms/2016/04/Provisional%20Business%20Rules%20on%20Cross%20-border%20Interbank%20Payment%20System.pdf> (last accessed: 20.08.2019).

566. QR-коди для здійснення кредитових переказів спростять та пришвидшать розрахунки. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/qr-kodi-dlya-zdiysnennya-kreditovih-perekaziv-sprostyat-ta-prishvidshat->

rozrahunki?fbclid=IwAR25wypP3zvlvg0UHFZzahWdXfHgDELY_L7tjN-2KB4E3D39ONHFgpOZDz8 (дата звернення: 14.08.2020).

567. Quick Response Code: Guidelines to Enable Data Capture for the Initiation of a SEPA Credit Transfer (Approved by the Scheme Management Board). European Payments Council. 9 February 2016. URL: <https://www.europeanpaymentscouncil.eu/sites/default/files/kb/file/2018-05/EPC069-12%20v2.1%20Quick%20Response%20Code%20-%20Guidelines%20to%20Enable%20the%20Data%20Capture%20for%20the%20Initiation%20of%20a%20SCT.pdf> (last accessed: 15.11.2018).

568. Reducing the risk of wholesale payments fraud related to endpoint security, BIS. May 2018. URL: <https://www.bis.org/cpmi/publ/d178.pdf> (last accessed: 21.12.2018).

569. Regulation (EU) 20 February 2019 of the European Parliament and of the Council amending Regulation (EC) № 924/2009 as regards certain charges on cross-border payments in the Union and currency conversion charges. URL: <https://www.consilium.europa.eu/media/38349/pe00091-en18.pdf> (last accessed: 19.08.2019).

570. Regulation (EU) 2015/751 of the European Parliament and of the Council of 29 April 2015 on interchange fees for card-based payment transactions. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32015R0751> (last accessed: 12.05.2019).

571. Regulation (EU) № 260/2012 of the European Parliament and of the Council of 14 March 2012 establishing technical and business requirements for credit transfers and direct debits in euro and amending Regulation (EC) № 924/2009. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32012R0260> (last accessed: 12.05.2019).

572. Regulation (EU) № 924/2009 of the European Parliament and of the Council of 16 September 2009 on cross-border payments in the Community and repealing Regulation (EC) № 2560/2001. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32009R0924> (last accessed: 12.05.2019).

573. Regulation of the ECB (EU) № 795/2014 of 3 July 2014 on oversight requirements for systemically important payment systems (ECB/2014/28). Official journal of the European Union, L217. 23.07.2014. URL: https://www.ecb.europa.eu/ecb/legal/pdf/oj_jol_2014_217_r_0006_en_txt.pdf (last accessed: 05.12.2018).

574. Report by the Committee on Payment and Settlement Systems and the Group of Computer Experts of the central banks of the Group of Ten countries. Bank for International Settlements. Basle. August 1996. URL: <https://www.bis.org/cpmi/publ/d18.pdf> (last accessed: 03.12.2018).

575. Report on electronic money, European Central Bank, 1998, Postfach 16 03 19, D-60066 Frankfurt am Main. – 31 August 1998. URL: <http://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/emoneyen.pdf> (last accessed: 15.12.2018).

576. Revised oversight framework for retail payment systems. ECB. URL: https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/Revised_oversight_framework_for_retail_payment_systems.pdf (last accessed: 05.12.2018).

577. Risk Management for Electronic Banking and Electronic Money Activities. Basle Committee on Banking Supervision. Basle. March 1998. URL: <https://www.bis.org/publ/bcbs35.pdf> (last accessed: 03.12.2018).

578. Roman Hartinger. Central Bank Digital Currency – E-hryvnia. *Central Bank Payments News*. June 2020. Volumt 3 – Issue 6. P. 19-21. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/stattya-romana-gartingera-nachalnika-viddilunovatsiynih-proektiv-departamentu-platijnih-sistem-ta-innovatsiynogo-rozvitkunbu-pro-pilotniy-proyekt-natsionalnogo-banku-iz-vipusku-e-grivni-dlya-journalu-central-bank-payments-news> (last accessed: 10.08.2020).

579. S.W.I.F.T. з рахунку на рахунок. Ощадбанк. URL: <https://www.oschadbank.ua/ua/private/transactions#section4> (дата звернення: 20.08.2019).

580. Sailendra Pattanayak and Israel Fainboim. Treasury Single Account: Concept, Design and Implementation Issues. IMF Working Paper 10/143. May 2010. P. 15-19. URL: <https://www.imf.org/en>. (last accessed: 30.03.2019).

581. Satoshi Nakamoto. Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System. URL: <https://bitcoin.org/bitcoin.pdf> (last accessed: 03.11.2018).

582. SEPA Scheme Countries and Territories. URL: <https://www.europeanpaymentscouncil.eu/sites/default/files/kb/file/2019-02/EPC027-19%20SEPA-map-2019.pdf> (last accessed: 18.01.2020).

583. Single Euro Payments Area. Overview. URL: https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/banking-and-finance/consumer-finance-and-payments/payment-services/single-euro-payments-area-sepa_en#overview (last accessed: 18.01.2020).

584. Stiglitz J.E., Bhattacharya A. The Underpinnings of a Stable and Equitable Global Financial System: From Old Debates to New Paradigm. In: Annual World Bank Conference on Development Economics. April, 28-30, 1999. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/414721468331876693/pdf/731600WP0under00Box371940B00PUBLIC0.pdf>. (last accessed: 12.10.2018).

585. Survey of Electronic Money Developments. Bank for International Settlements. Basle, Switzerland. May 2000. URL: <https://www.bis.org/cpmi/publ/d38.pdf> (last accessed: 03.12.2018).

586. SWIFT By-laws. URL: <https://www.swift.com/about-us/legal/corporate-matters/swift-by-laws> (last accessed: 20.08.2019).

587. SWIFT history. The global provider of secure financial messaging services. URL: <https://www.swift.com/about-us/history> (last accessed: 20.08.2019).

588. SWIFT messaging system bans North Korean banks blacklisted by U.N. Reuters. URL: <https://www.reuters.com/article/us-northkorea-banks-swift-idUSKBN16F0NI?il=0> (last accessed: 12.05.2019).

589. SWIFT says suspending some Iranian banks' access to messaging system. Reuters. URL: <https://www.reuters.com/article/us-usa-iran-sanctions-swift/swift-says-suspending-some-iranian-banks-access-to-messaging-system-idUSKCN1NA1PN> (last accessed: 12.05.2019).

590. SWIFT Standards. The global provider of secure financial messaging services. URL: <https://www.swift.com/standards> (last accessed: 20.08.2019).

591. SWIFT дозволить блокчейн-платформам здійснювати миттєві платежі. <https://news.finance.ua/ua/news/-/451652/swift-dozvolyt-blokchejn-platformam-zdijsnyuvaty-mytytevi-platezhi> (дата звернення: 01.07.2019).

592. Swiss Interbank Clearing (SIC). URL: https://www.snb.ch/en/mmr/reference/sic_system/source/sic_system.en.pdf (last accessed: 03.06.2018).

593. System of Financial Law: General Part: Conference Proceedings / Petr Mrkývka (ed.). 1st ed. Brno: Masaryk University, Faculty of Law, 2015. Publications of the Masaryk University, theoretical series, edition Scientia; file № 514. 432 p.

594. TARGET 2. Glossary. URL: https://www.ecb.europa.eu/paym/target/target2/shared/pdf/target2_glossary.pdf (last accessed: 12.05.2019).

595. TARGET: the predecessor of TARGET 2. URL: <https://www.ecb.europa.eu/paym/target/target2/html/index.en.html> (last accessed: 12.05.2019).

596. The Electronic Fund Transfer Act (EFTA) (15 USC 1693 et seq.) of 1978. URL: https://www.federalreserve.gov/boarddocs/caletters/2008/0807/08-07_attachment.pdf (last accessed: 12.10.2018)

597. The Fedwire Funds Service. The Federal Reserve. URL: <https://www.frbservices.org/financial-services/wires/index.html> (last accessed: 20.08.2019).

598. The Story Behind The Card. URL: <https://www.dinersclub.com/home/about/dinersclub/story> (last accessed: 12.06.2018).

599. Tkachenko Nataliia, Kurmaiev Petro, Seliverstova Liudmyla, Pozhydaeva Maria. Features of financing NATO's armed forces. Amazonia Investiga. 2020. № 26. Vol. 9. P. 117-124.

600. Token Taxonomy Act of 2019. Introduced in House (04/09/2019). URL: <https://www.congress.gov/bill/116th-congress/house-bill/2144/text?format=txt> (last accessed: 27.12.2019).

601. Transport Layer Security (TLS). IETF. URL: <https://datatracker.ietf.org/wg/tls/documents/> (last accessed: 23.05.2019).

602. Treasury Single Account: An Essential Tool for Government Cash Management. Prepared by Sailendra Pattanayak and Israel Fainboim. Technical notes and manuals. International Monetary Fund, Fiscal Affairs Department. August, 2011. URL: <https://www.imf.org/external/ns/> (last accessed: 30.03.2019).

603. U.S. Bancorp Tests Visa's Smallest Payment Device Enabled with Visa payWave – Visa Micro Tag. URL: <https://usa.visa.com/about-visa/newsroom/press-releases.releaseId.7866.html> (last accessed: 21.06.2018).

604. Unifying European Mobile Payment Across Borders and Technologies. European Mobile Payment Systems Association. URL: <https://empsa.org> (last accessed: 20.05.2020).

605. Virtual Currencies: Key Definitions and Potential AML/CFT Risks. June 2014. 15 p. URL: <http://www.fatf-gafi.org/media/fatf/documents/reports/Virtual-currency-key-definitions-and-potential-aml-cft-risks.pdf> (last accessed: 05.06.2018).

606. Virtual Currency Regulation. Washington State Department of Financial Institutions. URL: <http://www.dfi.wa.gov/documents/money-transmitters/virtual-currency-regulation.pdf> (last accessed: 05.10.2017).

607. Visa and Bank PIVDENNY open Ukraine for contactless payments Visa payWave 05 Mars 2012. URL: <http://smart-payments.info/eng/news/1172.html> (last accessed: 09.11.2018).

608. Visa: Национальная платежная система увеличит расходы и негативно скажется на обслуживании клиентов. URL: <http://smart-payments.info/publication-one/183.html> (дата звернення: 20.08.2019).

609. Wearable payments are taking off across Europe: eightfold increase in transactions in just a year. URL: <https://newsroom.mastercard.com/eu/press-releases/wearable-payments-are-taking-off-across-europe-eightfold-increase-in-transactions-in-just-a-year/> (last accessed: 02.12.2019).

610. WeChat Pay Open Platform. URL: https://pay.weixin.qq.com/index.php/public/wechatpay_en (last accessed: 15.11.2018).

611. Western Union Celebrates 160 Years of Innovation. May 2011. URL: <http://ir.westernunion.com/news/archived-press-releases/press-release->

details/2011/Western-Union-Celebrates-160-Years-of-Innovation/default.aspx (last accessed: 12.06.2018).

612. What is a SWIFT payment? And what does that mean for you? TransferWise content team. Global Finance. 27.04.2018. <https://transferwise.com/us/blog/everything-you-need-to-know-about-swift-network> (last accessed: 20.08.2019).

613. What is TARGET Instant Payment Settlement (TIPS)? URL: <https://www.ecb.europa.eu/paym/target/tips/html/index.en.html> (last accessed: 20.09.2019).

614. What is the BOJ-NET? Bank of Japan. URL: <https://www.boj.or.jp/en/announcements/education/oshiete/kess/i10.htm/> (last accessed: 20.08.2019).

615. World's first electronic cash payment over computer networks. DigiCash Information. 26 May, 1994. URL: https://www.chaum.com/ecash/articles/1994/05-27-94%20%20World_s%20first%20electronic%20cash%20payment%20over%20computer%20networks.pdf (last accessed: 21.11.2018).

616. Zen Soo, Celia Chen. As China turns towards facial recognition payments, are QR codes on their way out? URL: <https://www.scmp.com/tech/enterprises/article/3020657/china-turns-towards-facial-recognition-payments-are-qr-codes-their> (last accessed: 07.10.2019).

617. Zhe Financial Law Towards Challenges of The XXI Century: Conference proceedings / Michal Radvan, Jolanta Gliniecka, Tomasz Sowiński, Petr Mrkývka (eds.). 1st edition. Brno: Masaryk University, 2017. Publications of the Masaryk University, theoretical series, editions Scientia, File № 580. 529 p.

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧКИ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Пожидаєва М. А. Платіжні системи: теоретичні засади та фінансово-правове регулювання в Україні: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2020. 348 с.

2. Пожидаєва М. А. Імплементация стандартів ЄС у сфері здійснення платіжних трансакцій у законодавство України. *Адаптація національного законодавства відповідно до Угоди про асоціацію з Європейським Союзом*: наукова монографія / За ред. О. В. Кузьменко (Спеціальне редагування: О. В. Кузьменко, В. Г. Чорна). Київ: Видавничий центр «Кафедра», 2019. Розд. VIII, підрозд. 8.7. С. 640-654.

3. Пожидаєва М. А. Перспективи переходу від національної платіжної системи до єдиного національного платіжного простору в Україні: напрями законодавчого регулювання. *Фінансова система регіонів: проблеми та перспективи*: монографія / Н. І. Богдан, О. М. Віленчук, Л. В. Дейнеко та ін.; за заг. ред. А. Б. Кондрашихіна, В. К. Присяжнюка. Київ: АМУ, 2014. Розд. 2, підрозд. 2.5. С. 252-261.

4. Пожидаєва М. А. Правові основи діяльності Національного банку України щодо підтримки цінової стабільності в державі. *Фінансова система регіонів: методологія, аналіз, практика*: монографія / З. В. Герасимчук, Л. І. Федулова, Л. А. Пашко та ін.; під загальною редакцією В. К. Присяжнюка, А. Б. Кондрашихіна. Київ – Севастополь – Донецьк: АМУ, 2012. Розд. 2, підрозд. 2.3. С. 175-179.

5. Пожидаєва М. А. Правові наслідки призначення тимчасової адміністрації банку. *Фінансове право*. 2008. № 2. С. 17-22.

6. Пожидаєва М. А. Тимчасова адміністрація в банку як запобіжний захід його банкрутству. *Підприємництво, господарство, право*. 2009. № 4. С. 36-39.
7. Пожидаєва М. А. Локальні акти банків та небанківських фінансових установ: їх правова природа. *Підприємництво, господарство, право*. 2009. № 11. С. 157-160.
8. Пожидаєва М. А. Особливості правового режиму металевих рахунків. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2010. № 9. С. 62-69.
9. Пожидаєва М. А. Правове регулювання золотовалютних резервів України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2011. № 3. С. 74-80.
10. Пожидаєва М. А. Проблемні питання визначення категорії «Національна платіжна система» за законодавством України. *Підприємництво, господарство і право*. 2013. № 9. С. 20-24.
11. Пожидаєва М. А. Правове забезпечення формування єдиного національного платіжного простору в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2013. № 10. С. 53-56.
12. Пожидаєва М. А. Науково-аналітичний підхід до розуміння правової природи електронних грошей. *Держава і право*. 2014. № 65. С. 184-192.
13. Пожидаєва М. А. Правове регулювання операцій з електронними грошима в Україні. *Адміністративне право та процес*. 2014. № 3 (9). С. 133-146.
14. Пожидаєва М. А. Визначення правових меж діяльності систем онлайн платежів в Україні. *Журнал східноєвропейського права*. 2015. № 15. С.116-123.
15. Пожидаєва М. А. Про необхідність викладання фінансово-правових дисциплін у вищих навчальних закладах із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських. *Адміністративне право та процес*. 2015. № 3. С. 115-123.
16. Пожидаєва М. А. Діяльність платіжних систем як предмет фінансово-правового регулювання. *Публічне право*. 2016. № 2. С. 134-142.
17. Пожидаєва М. А. Роль міжнародних стандартів у правовому регулюванні платіжних систем. *Публічне право*. 2016. № 4. С. 115-121.

18. Пожидаєва М. А. Основи фінансового права в Україні: аксіологічний та гносеологічний аспекти. *Держава і право*. Серія Юридичні науки. 2016. Вип. 74. С. 350-359.

19. Пожидаєва М. А. Фінансово-правове забезпечення вільного доступу резидентів України до міжнародних систем інтернет-розрахунків. *Публічне право*. 2017. № 1. С. 120-128.

20. Пожидаєва М. А. Перехід від валютних обмежень до правової регламентації як сприятлива умова для ефективного функціонування платіжних систем в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2017. № 1. С. 98-103.

21. Пожидаєва М. А. Правовий аналіз «прихованих» ризиків незакритих карткових рахунків. *Правове регулювання економіки: збірник наукових праць*. Київ: ДВНЗ «КНЕУ ім. Вадима Гетьмана», 2017. Вип. 16. С. 81-92.

22. Пожидаева М. А. Правовое обеспечение безопасности платежей как гарантия бесперебойного функционирования платежных систем. *Leges et vita*. 2018. № 7. С. 76-79.

23. Пожидаєва М. А. Платіжна система та публічний інтерес: економіко-правовий взаємозв'язок на стадії виконання бюджетів. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2019. № 2. Volume 2. С. 114-120.

24. Пожидаєва М. А. Місце правових норм, які регулюють діяльність платіжних систем, у системі права. *Recht der Osteuropaischen Staaten (ReOS)*. 2019. № 1. С. 137-141.

25. Tkachenko Nataliia, Kurmaiev Petro, Seliverstova Liudmyla, Pozhydaeva Maria. Features of financing NATO's armed forces. *Amazonia Investiga*. 2020. № 26. Vol. 9. P. 117-124.

26. Пожидаєва М. А. Еволюція використання електронних платіжних інструментів: фінансово-правовий аспект. *Правові горизонти*. 2020. № 20 (33). С. 82-87.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

27. Пожидаєва М. А. Фінансове право у системі права: проблема розмежування фінансового та адміністративного права. *Дискусійні питання теорії фінансового права. Нормативно-правові засади природокористування та енергозбереження в Україні. Спори про податки: причини виникнення та напрями їх вирішення. Сучасний стан та перспективи розвитку фінансового права*: зб. наук. праць за матер. круглих столів та Міжнар. інтернет-конф. (НДІ фінансового права). Київ: Вік прінт, 2009. С. 124-128.

28. Пожидаєва М. А. Фінансова система як предмет дослідження науки фінансового права: дискусійні питання. *Фінансове право у XXI сторіччі: здобутки та перспективи*: зб. наук. праць за матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 4-7 жовтня 2011 р.) Ч. 1 / НДІ фінансового права. Київ: Алерта, 2011. С. 51-57.

29. Пожидаєва М. А. Деякі аспекти реформування фінансової системи України. *Правові реформи в Україні*: матеріали III Всеукр. наук.-теорет. конф.: Ч. 1. (м. Київ, 6 жовтня 2011 р.). Київ: Національна академія внутрішніх справ, 2011. С. 200-201.

30. Пожидаєва М. А. Правове забезпечення удосконалення нагляду за платіжними системами в Україні. *Правові реформи в Україні: реалії сьогодення*: матеріали IV Всеукр. наук.-теорет. конф. (м. Київ, 11 жовтня 2012 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2012. Ч. 1. С. 131-133.

31. Пожидаєва М. А. Правовий аналіз результатів реформування основної функції Національного банку України за чинним законодавством. *Бюджетно-податкова реформа як каталізатор соціально-економічного розвитку в Україні*: зб. наук. праць за матеріалами круглого столу та наук.-практ. інтернет-конф. (м. Київ, 17 травня 2012 р.) Київ: Алерта, 2012. С. 219-222.

32. Пожидаєва М. А. Особливості правового статусу Національного банку України: його незалежність та самостійність. *Економіка та право: актуальні проблеми теорії й практики*: зб. наук. праць Регіональної міжвузівської наук.-практ. конф. (м. Київ, 1 червня 2012 р.). Київ: ТОВ «Три К», 2012. Ч. 1. С. 70-71.

33. Пожидаєва М. А. Актуальні питання регулювання фінансів господарюючих суб'єктів: фінансово-правовий аспект. *Правове регулювання суспільних відносин в умовах демократизації Української держави*: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 2012 р.) / укладачі: Б. В. Новіков, Т. О. Чепульченко, І. П. Голосніченко, В.Ю. Пряміцин. Київ: НТУУ «КПІ», 2012. С. 293-294.

34. Пожидаєва М. А. Щодо імплементації норм Європейського Союзу в українському законодавстві у сфері обігу електронних грошей. *Реформи законодавства України в умовах євроінтеграції*: матеріали VI Всеукр. наук.-теорет. Конф. (м. Київ, 30 жовтня 2014 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2014. Ч. 1. С. 188-189.

35. Пожидаєва М. А. Правове розмежування оплати електронними грошима та переказу коштів при здійсненні розрахунків. *Особливості та перспективи розвитку громадянського суспільства в Україні*: зб. матер. підсумкової наук.-теорет. конф. (м. Київ, 15 квітня 2014 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2014. С. 254-255.

36. Пожидаєва М. А. Місце електронних грошей у системі електронної комерції в Україні: правовий аспект. *Правове регулювання суспільних відносин в умовах демократизації Української держави*: матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. (2014, м. Київ) / Укладачі: І. П. Голосніченко, В. Ю. Пряміцин. Київ: НТУУ «КПІ», 2014. С. 208-210.

37. Пожидаєва М. А. Правове регулювання застосування мобільних платежів у господарській діяльності. *Актуальні проблеми правового забезпечення господарської діяльності в Україні*: матеріали круглого столу (м. Харків, 12 березня 2015 р.). Харків: ХНУВС, 2015. С. 153-156.

38. Пожидаєва М. А. Співвідношення платіжної та розрахункової систем: фінансово-правовий аналіз. *Вороновські читання (Фінансове право: сучасний стан та перспективи)*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 5 жовтня 2016 р.) / редкол.: А. П. Гетьман, М. П. Кучерявенко, Н. Ю. Пришва та ін. Київ: Асоціація фінансового права України, 2016. С. 186-190.

39. Пожидаєва М. А. Правовий режим єдиного платіжного простору за законодавством ЄС. *Європейська інтеграція України: сучасний стан та перспективи розвитку, присвяч. Дню науки та 95-річчю Національної академії внутрішніх справ*: тези підсум. наук.-теорет. конф. (м. Київ, 22 квітня 2016 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2016. С. 71-72.

40. Пожидаєва М. А. Оверсайт платіжних систем як гарантія забезпечення безпеки на фінансовому ринку: основні напрями правового регулювання. *Фінансова безпека України на сучасному етапі*: тези Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Ірпінь, 25 березня 2016 р.). / відп. за вип. Л. М. Касьяненко, А. В. Гарбінська-Руденко. Ірпінь: Університет ДФС України, 2016. С. 234-237.

41. Пожидаєва М. А. Фінансово-правова регламентація неактивних рахунків у процесі встановлення банківських правил. *Вороновські читання (Співвідношення матеріального та процесуального в регулюванні фінансових відносин)*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Чернівці, 4-5 жовтня 2017 р.) / редкол.: А. П. Гетьман, М. П. Кучерявенко, Т. А. Латковська та ін. Харків: Асоціація фінансового права України, 2017. С. 155-158.

42. Пожидаєва М. А. Значення законодавства ЄС для захисту прав користувачів платіжних систем в Україні. *Європейські та міжнародні підходи до захисту прав людини*: матер. регіон. наук.-практ. конф. (м. Київ, 7 квітня 2017 р.) / за заг. ред. І. А. Грицяка. Київ: ун-т ім. Бориса Грінченка, 2017. С. 43-48.

43. Пожидаєва М. А. Класичне розуміння фінансового права: парадигма чи анахронізм (переосмислення). *Проблеми теорії фінансового права в сучасний період, пам'яті Л. К. Воронової*: матеріали IV Всеукр. наук.-практ. круглого столу (м. Київ, 28 листопада 2016 р.) / за ред. І. С. Гриценка, Н. Ю. Пришви, А. О. Монаєнка. Запоріжжя: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2017. С. 73-78.

44. Пожидаєва М. А. Ефективність функціонування платіжної системи виконання бюджетів у світлі поетапного запровадження централізованої моделі казначейського обслуговування за законодавством України. *Концептуальні*

засади реформування адміністративного права та фінансового права України в сучасних умовах: зб. наук. праць. Матер. Всеукр. «Круглого столу» (м. Київ, 2 листопада 2018 р.) / за заг. ред. д.ю.н., проф., член-кор. НАПрН України О. Ф. Андрійко. Київ: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2018. С. 124-128.

45. Пожидаєва М. А. Фінансово-правове регулювання процедури онлайн-платежів. *Вороновські читання (Єдність адміністративних та фінансових процедур): зб. статей, доповідей та тез учасників міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 5-6 жовтня 2018 р.) / редкол.: М. Кучерявенко, Й. Пуделька, О. Головашевич. Харків: Асоціація фінансового права України, 2018. С. 461-467.*

46. Пожидаєва М. А. Захист інформації в платіжних системах: стандарти ЄС та стан їх дотримання в Україні. *Теорія та практика адаптації законодавства України до законодавства ЄС: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 8 червня 2018 р.) / за ред. проф. Р. С. Мельника, відпов. ред. Л. Ю. Малюга. Київ: Вид. дім "Гельветика", 2018. С. 64-66.*

47. Пожидаєва М. А. Правове забезпечення безпеки трансакцій як складова надійності платіжної системи. *Україна в умовах трансформації міжнародної системи безпеки: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 15-16 травня 2018 р.) / упорядники: М. З. Мальський, О. С. Кучик, Р. В. Вовк. Львів: Факультет міжнародних відносин ЛНУ ім. І. Франка, 2018. С. 91-94.*

48. Пожидаєва М. А. Щодо правомірності проведення розрахунків криптовалютою в Україні. *Нові форми грошей та фінансових активів: становлення, перспективи, ризику: тези I Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 29 листопада 2017 р.). Київ: ДВНЗ «КНЕУ ім. Вадима Гетьмана», 2018. С. 223-229.*

49. Пожидаєва М. А. Друга платіжна Директива ЄС (PSD2) як каталізатор розвитку цифрових платіжних сервісів: колаборація банків та фінтех-стартапів. *Теорія та практика адаптації банківського законодавства України до вимог ЄС: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 3 листопада 2017 р.) / за ред.*

проф. Р. С. Мельника, відпов. ред. проф. О. А. Музика-Стефанчук. Yerevan: Eurasian Social Science Association, 2018. С. 76-80.

50. Пожидаєва М. А. Щодо питання невиконання або неналежного виконання платіжного доручення на переказ коштів до бюджету. *Фінансово-кредитні системи в умовах зміни ділових циклів*: Міжн. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Київ, 15 травня 2019 р.): тези доп. / відп. ред. Н.П. Шульга. Київ: Київський національний торговельно-економічний університет. Укр. та англ. мовами. С. 128-131.

51. Пожидаєва М. А. Роль судової практики у здійсненні захисту прав користувачів платіжних систем. *Вороновські читання (Судовий прецедент – джерело права або приклад правозастосування)*: зб. статей, доповідей та тез учасників Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Ірпінь, 4-5 жовт. 2019 р.). / Редкол.: М. Кучерявенко, О. Головашевич. Харків: Асоціація фінансового права України, 2019. С. 272-286.

52. Пожидаєва М. А. Платіжні операції як об'єкт фінансового моніторингу: міжнародні, європейські стандарти та українські законодавчі реалії. *Проблеми розвитку адміністративного і фінансового права в умовах сучасних реформаційних процесів*: зб. наук. праць. Матеріали Всеукр. «Круглого столу» (м. Київ, 1 листопада 2019 р.) / за заг. ред. д.ю.н., проф., членкор. НАПрН України О. Ф. Андрійко. Київ: Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України, 2019. С. 254-259.

***Наукові праці, які додатково відображають
наукові результати дисертації:***

53. Пожидаєва М. А. Бюджетне, податкове та митне законодавство. Адвокатський іспит: підготовчий курс: навчальний посібник / О. В. Баулін, В. І. Лебідь, П. С. Матвеев, С. П. Матвеева, М. А. Пожидаєва. 7-ме вид., доповн. і перероб. Київ: Алерта, 2019. Тема 13. С. 679-769 (підрозд. 13.20-13.22. С. 759-769).

54. Пожидаєва М. А. Бюджетне, податкове і митне право України: посіб. для складання адвокатського іспиту. Київ: Правова Єдність, 2015. 80 с. (підрозд. 20-21. С. 69-77).

55. Пожидаєва М. А. Нормативно-правове забезпечення ефективного функціонування електронних платіжних систем в Україні: тенденції становлення. Електронні платіжні системи: навч. посібник / Ю. О. Тараненко, Н. А. Буличева, О. А. Кузьменко та ін.; за заг. ред. Ю. О. Тараненка. Київ: ТОВ «Три К», 2013. Розд. 7. С. 162-195.

56. Словник фінансово-правових термінів / за заг. ред. Л. К. Воронової. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ: Алерта, 2011. 558 с. (Пожидаєва М. А. Митниця – моніторинг як метод фінансового контролю. С. 273-297).

57. Пожидаєва М. А. Запровадження ліміту готівкових розрахунків як засіб збільшення бази оподаткування: правовий аспект. *Подолання мінімізації податкових зобов'язань як чинник детінізації економіки України*: зб. наук. праць Науково-дослідного інституту фінансового права за 2012 рік; матеріали наук.-практ. круглого столу (м. Ірпінь, 9 листопада 2012 р.). Київ: Алерта, 2012. С. 182-184.

Відомості про апробацію результатів дисертації

Основні положення, висновки та рекомендації дисертаційної роботи оприлюднено в доповідях на таких науково-практичних конференціях та інших наукових заходах, зокрема на: круглому столі «Дискусійні питання теорії фінансового права» (м. Ірпінь, 15 травня 2009 р.) (*особиста участь*); III Всеукраїнській науково-теоретичній конференції «Правові реформи в Україні» (м. Київ, 6 жовтня 2011 р.) (*особиста участь*); Міжнародній науково-практичній конференції «Фінансове право у XXI сторіччі: здобутки та перспективи» (м. Ірпінь, 4-7 жовтня 2011 р.) (*особиста участь*); II-й Міжнародній науково-практичній конференції «Правове регулювання суспільних відносин в умовах демократизації Української держави» (м. Київ, 14-15 березня 2012 р.) (*особиста участь*); науково-практичному круглому столі

«Бюджетно-податкова реформа як каталізатор соціально-економічного розвитку в Україні» (м. Ірпінь, 17 травня 2012 р.) (*особиста участь*); регіональній міжвузівській науково-практичній конференції «Економіка та право: актуальні проблеми теорії й практики» (м. Київ, 1 червня 2012 р.) (*заочна участь*); IV Всеукраїнській науково-теоретичній конференції «Правові реформи в Україні: реалії сьогодення» (м. Київ, 11 жовтня 2012 р.) (*особиста участь*); науково-практичному круглому столі «Подолання мінімізації податкових зобов'язань як чинник детінізації економіки України» (м. Ірпінь, 9 листопада 2012 р.) (*особиста участь*); круглому столі «Фінанси в умовах модернізації економіки» (м. Київ, 20 червня 2013 р.) (*особиста участь*); IV Міжнародній науково-практичній конференції «Правове регулювання суспільних відносин в умовах демократизації Української держави» (м. Київ, 15 березня 2014 р.) (*заочна участь*); підсумковій науково-теоретичній конференції «Особливості та перспективи розвитку громадянського суспільства в Україні» (Київ, 15 квітня 2014 р.) (*особиста участь*); VI Всеукраїнській науково-теоретичній конференції «Реформи законодавства України в умовах євроінтеграції» (Київ, 30 жовтня 2014 р.) (*заочна участь*); круглому столі «Актуальні проблеми правового забезпечення господарської діяльності в Україні» (м. Харків, 12 березня 2015 р.) (*особиста участь*); Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Фінансова безпека України на сучасному етапі» (м. Ірпінь, 25 березня 2016 р.) (*заочна участь*); підсумковій науково-теоретичній конференції «Європейська інтеграція України: сучасний стан та перспективи розвитку, присвяч. Дню науки та 95-річчю Національної академії внутрішніх справ» (м. Київ, 22 квітня 2016 р.) (*особиста участь*); Міжнародній науково-практичній конференції «Вороновські читання: Фінансове право: сучасний стан та перспективи» (м. Київ, 5 жовтня 2016 р.) (*особиста участь*); IV Всеукраїнському науково-практичному круглому столі «Проблеми теорії фінансового права в сучасний період, пам'яті Л.К. Воронової» (м. Київ, 28 листопада 2016 року) (*особиста участь*); Регіональній науково-практичній конференції «Європейські та міжнародні підходи до

захисту прав людини» (м. Київ, 7 квітня 2017 р.) *(особиста участь)*; Міжнародній науково-практичній конференції «Вороновські читання: Співвідношення матеріального та процесуального в регулюванні фінансових відносин» (м. Чернівці, 4-5 жовтня 2017 р.) *(заочна участь)*; Міжнародній науково-практичній конференції «Теорія та практика адаптації банківського законодавства України до вимог ЄС» (м. Київ, 3 листопада 2017 р.) *(особиста участь)*; I Міжнародній науково-практичній конференції «Нові форми грошей та фінансових активів: становлення, перспективи, ризику» (м. Київ, 29 листопада 2017 р.) *(особиста участь)*; Міжнародній науково-практичній конференції «Україна в умовах трансформації міжнародної системи безпеки» (м. Львів, 15-16 травня 2018 р.) *(заочна участь)*; Міжнародній науково-практичній конференції «Теорія та практика адаптації законодавства України до законодавства ЄС» (м. Київ, 8 червня 2018 р.) *(особиста участь)*; Всеукраїнському круглому столі «Концептуальні засади реформування адміністративного права та фінансового права України в сучасних умовах» (м. Київ, 2 листопада 2018 р.) *(особиста участь)*; Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Фінансово-кредитні системи в умовах зміни ділових циклів» (м. Київ, 15 травня 2019 р.) *(особиста участь)*; Міжнародній науково-практичній конференції «Вороновські читання: Судовий прецедент – джерело права або приклад правозастосування» (м. Ірпінь, 4-5 жовтня 2019 р.) *(особиста участь)*; Всеукраїнському круглому столі «Проблеми розвитку адміністративного і фінансового права в умовах сучасних реформаційних процесів» (м. Київ, 1 листопада 2019 р.) *(особиста участь)*.

Додаток Б

Порядок реєстрації платіжних систем та їх учасників в Україні*

<i>Види платіжних систем</i>	
<i>Внутрішньодержавна платіжна система, створена організацією – юридичною особою-резидентом;</i> <i>міжнародна платіжна системи, створена платіжною організацією – юридичною особою-резидентом</i>	<i>Міжнародна платіжна система, створена платіжною організацією – юридичною особою-нерезидентом;</i> <i>міжнародна система інтернет-розрахунків, платіжною організацією якої є нерезидент</i>
1. Узгодження платіжної системи з НБУ	
1.1. Суб'єкти, які зобов'язані подати пакет документів для узгодження платіжної системи в Україні	
1.1.1. Платіжна організація	1.1.1. Платіжна організація або її представництво, або розрахунковий банк міжнародної платіжної системи в Україні, або уповноважена установа-нерезидент 1.1.2. Платіжна організація міжнародної системи інтернет-розрахунків або її представництво, або розрахунковий банк міжнародної системи інтернет-розрахунків в Україні, або уповноважена установа
1.2. Узгодження правил платіжної системи шляхом подачі до НБУ пакету документів:	1.2. Узгодження умов та порядку діяльності в Україні платіжної системи шляхом подачі до НБУ пакету документів:
1) заява про узгодження правил платіжної системи; 2) правила платіжної системи, які прошиті, підписані керівником платіжної організації платіжної системи та мають містити положення, зазначені в п. 2 розділу II постанови Правління НБУ 04.02.2014 № 43, а саме: – організаційну структуру платіжної системи; – умови участі у платіжній системі (вступ/вихід учасників); – систему управління ризиками;	1) заява про узгодження умов та порядку діяльності в Україні міжнародної платіжної системи; 2) копії таких документів (із зазначенням повного найменування та адреси місцезнаходження органу влади іноземної держави, що видав документ): – витягу з банківського, торговельного, судового реєстру або іншого офіційного документа, що підтверджує реєстрацію платіжної організації міжнародної платіжної системи; – дозволу, ліцензії або іншого документа, яким надано право платіжній організації

* Відповідно до нормативно-правових актів України, а також даних сайту офіційного інтернет-представництва НБУ.

<ul style="list-style-type: none"> – види та порядок надання послуг з переказу коштів; – порядок ініціювання та здійснення переказу і взаєморозрахунків за цим переказом у платіжній системі; – порядок застосування дати валютування; – строки проведення переказу коштів; – порядок відкликання розрахункових документів; – порядок проведення моніторингу; – систему захисту та зберіання інформації; – порядок проведення реконсиляції; – порядок вирішення спорів; <p>3) анкета, підписана керівником платіжної організації платіжної системи.</p>	<p>міжнародної платіжної системи здійснювати діяльність у сфері міжнародних переказів коштів, якщо платіжна організація надає / має намір надавати послуги з переказу коштів у відповідній платіжній системі;</p> <p>3) копії документів (витягів із документів) платіжної організації міжнародної платіжної системи або у разі їх відсутності – інформаційна довідка щодо визначення:</p> <ul style="list-style-type: none"> – організаційної структури платіжної системи; – умов участі у платіжній системі (вступ/вихід учасників); – системи управління ризиками; – видів та порядку надання послуг з переказу коштів; – переліку платіжних інструментів; – загальної схеми здійснення переказу (уключаючи схематичне зображення); – системи захисту та зберіання інформації; <p>4) копії документів (витягів із документів) міжнародної платіжної системи, що регламентують порядок дотримання вимог фінансового моніторингу (ALM/FATF);</p> <p>5) анкета щодо платіжної організації міжнародної платіжної системи;</p> <p>6) документ, який підтверджує повноваження або представництва, або розрахункового банку міжнародної платіжної системи в Україні, або уповноваженої установи-нерезидента.</p> <p>Для узгодження умов та порядку діяльності в Україні міжнародної системи інтернет-розрахунків подається скорочений пакет таких документів:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) заява про узгодження умов та порядку діяльності в Україні міжнародної системи інтернет-розрахунків; 2) копія одного з таких документів органу влади іноземної держави: <ul style="list-style-type: none"> витяг з банківського, торговельного, судового реєстру або іншого офіційного документа, що підтверджує реєстрацію
--	---

	<p>міжнародної системи інтернет-розрахунків; дозвіл, ліцензія або інший документ, який надає право міжнародній системі інтернет-розрахунків здійснювати діяльність у сфері міжнародних переказів коштів;</p> <p>3) інформаційна довідка, яка має містити опис:</p> <ul style="list-style-type: none"> – видів послуг з переказу коштів, які надаватимуться у міжнародній системі інтернет-розрахунків, із зазначенням ініціаторів та отримувачів переказу коштів (юридичні та/або фізичні особи), видів валют переказу тощо; – загальної схеми здійснення переказу, уключаючи рух інформаційних повідомлень та рух коштів із часу ініціювання переказу користувачем до завершення взаєморозрахунків за цим переказом у міжнародній системі інтернет-розрахунків (уключаючи схематичне зображення), із зазначенням повних найменувань і місцезнаходження задіяних юридичних осіб (розрахункових банків, процесингових центрів, сервісних організацій тощо).
<p>2. НБУ приймає рішення про можливість реєстрації платіжної системи протягом 60 робочих днів після отримання повного пакета документів, що відповідає всім встановленим вимогам</p>	
<p>2.1. Видача платіжній організації платіжної системи свідоцтва про узгодження правил платіжної системи та внесення відомостей щодо платіжної системи до Реєстру.</p> <p>2.2. Повідомлення у письмовій формі платіжну організацію платіжної системи про внесення відомостей щодо платіжної системи до Реєстру.</p>	<p>2.1. Унесення відомостей до Реєстру протягом п'яти робочих днів із дня прийняття рішення про реєстрацію платіжної системи та повідомлення в письмовій формі про це платіжну організацію або її представництво, або розрахунковий банк міжнародної платіжної системи в Україні, або уповноважену установу – нерезидента.</p>
<p>3. НБУ зобов'язаний протягом п'яти робочих днів із дня внесення до Реєстру відомостей щодо платіжної системи розмістити інформацію про реєстрацію цієї платіжної системи на відповідній сторінці офіційного інтернет-представництва НБУ.</p>	
<p>4. Розробка та затвердження платіжною організацією платіжної системи протягом трьох місяців з дати внесення НБУ до Реєстру відомостей щодо цієї платіжної системи, але до дня</p>	

<p>проведення в цій платіжній системі першої операції з переказу коштів, внутрішніх документів з питань дотримання вимог: 1) фінансового моніторингу; 2) нагляду (оверсайта).</p>	
<p>5. Письмове (електронне) повідомлення платіжною організацією платіжної системи до НБУ про дату початку діяльності та найменування розрахункового банку цієї платіжної системи протягом 10 робочих днів із дня початку надання користувачам послуг платіжної системи.</p>	
<p>6. Письмове (електронне) повідомлення НБУ платіжними організаціями платіжних систем, учасниками платіжних систем та операторами послуг платіжної інфраструктури не менше ніж за 15 робочих днів до початку використання ними комерційного (фірмового) найменування, торговельної марки/знаку для товарів та послуг, що відрізняються від їх офіційного найменування, та/або вебсайта/вебсайтів у своїй діяльності. Повідомлення має містити відповідну, інформацію, передбачену п. 15, п. 16 розділу I постанови Правління НБУ 04.02.2014 № 43 із внесеними змінами.</p>	
<p>7. Письмове (електронне) повідомлення НБУ платіжними організаціями платіжних систем протягом 10 робочих днів із дня початку/припинення використання в платіжній системі (у тому числі учасниками платіжної системи) послуг оператора послуг платіжної інфраструктури-резидента. Повідомлення має містити відповідну, інформацію, передбачену п. 17 розділу I постанови Правління НБУ 04.02.2014 № 43 із внесеними змінами.</p>	
<p>8. Внесення змін до інформації, документів платіжної системи та її організаційної структури</p>	
<p>8.1. Повідомлення НБУ платіжними організаціями платіжних систем, учасниками платіжних систем та операторами послуг платіжної інфраструктури протягом 15 робочих днів з дня внесення змін до інформації або появи нової інформації, передбаченої повідомленням щодо використання ними у своїй діяльності вебсайта/вебсайтів та/або комерційного (фірмового) найменування, торговельної марки/знаку для товарів та послуг.</p>	
<p>8.2. Подача до НБУ платіжною організацією платіжної системи заяви про узгодження змін до правил платіжної системи, змін до правил платіжної системи та порівняльну таблицю до цих змін (за винятком викладення правил платіжної системи в новій редакції) протягом 15 робочих</p>	<p>8.2. Подача нових документів до НБУ платіжною організацією міжнародної платіжної системи або її представництвом, або розрахунковим банком міжнародної платіжної системи в Україні, або уповноваженою установою-нерезидентом протягом 60 робочих днів із дня внесення змін до документів.</p>

<p>днів із дня внесення змін до правил платіжної системи.</p> <p>Платіжна організація платіжної системи зобов'язана подати правила платіжної системи в новій редакції в разі внесення до цих правил змін, що за обсягом становлять більше 30 відсотків тексту або суттєво впливають на їх зміст.</p>	
<p>8.3. Розгляд НБУ документів із змінами, поданими для узгодження до центрального банку, протягом 60 робочих днів із дня надходження до НБУ оновлених документів.</p>	
<p>8.4. Видача свідоцтва про узгодження змін до правил платіжної системи на підставі заяви про це.</p>	<p>8.4. Прийняття НБУ рішення про узгодження змін до документів, поданих для узгодження умов та порядку діяльності в Україні міжнародної платіжної системи, платіжною організацією якої є нерезидент та письмове повідомлення протягом п'яти робочих днів із дня прийняття цього рішення платіжну організацію міжнародної платіжної системи - нерезидента або її представництво, або розрахунковий банк міжнародної платіжної системи в Україні, або уповноважену установу-нерезидента.</p>
<p>8.5. Платіжна організація платіжної системи в разі зміни свого найменування (якщо така зміна не пов'язана зі зміною типу акціонерного товариства) зобов'язана протягом 10 робочих днів після реєстрації змін відповідно до законодавства України повернути до НБУ оригінал свідоцтва про узгодження правил цієї платіжної системи для отримання нового.</p>	
<p>8.6. Платіжна організація міжнародної платіжної системи-резидент, платіжна організація внутрішньодержавної платіжної системи-резидент зобов'язані протягом 30 робочих днів із дня укладення договору щодо здійснення переказу коштів за участю двох і більше платіжних систем подати до НБУ відповідні документи, передбачені п. 14 розділу II постанови Правління НБУ 04.02.2014 № 43</p>	
<p>8.7. Платіжна організація платіжної системи - резидента (платіжна організація міжнародної платіжної системи-нерезидента), до якої перейшли права іншої платіжної організації платіжної системи – резидента (платіжної організації міжнародної платіжної системи – нерезидента), зобов'язана протягом 30 робочих</p>	

днів (60 робочих днів) із дня вчинення відповідного правочину подати до НБУ документи, передбачені п. 17 розділу II постанови Правління НБУ 04.02.2014 № 43 (пп. 2-5 п. 1 розділу IV цієї Постанови).

8.8. Платіжна організація платіжної системи та її учасники не мають права надавати послуги платіжної системи на території України згідно з унесеними змінами, що не узгоджені з НБУ, крім змін щодо комісійних або інших видів винагород за послуги відповідної платіжної системи, найменування іноземних валют та реквізитів рахунків, не пов'язаних зі зміною банку.

9. Порядок реєстрації учасників платіжних систем

9.1. Надання платіжною організацією платіжної системи до НБУ протягом 15 робочих днів із дня укладання договору з її учасником повідомлення про це в письмовій формі, зміст якого містить певні дані про учасника-резидента та окремо про учасника-нерезидента:

- дату та номер укладеного договору;
- дати початку та закінчення дії договору;
- повне та скорочене найменування учасника платіжної системи, його статус (прямий чи непрямий учасник) та вид (банк, небанківська фінансова установа, оператор поштового зв'язку);
- перелік видів послуг із переказу коштів, які за договором має право надавати учасник користувачам;
- найменування оператора послуг платіжної інфраструктури, систему захисту якого використовуватиме учасник платіжної системи під час надання послуг із переказу коштів (у разі використання системи захисту оператора послуг платіжної інфраструктури);
- найменування прямого учасника, через якого надає послуги непрямий учасник
- номер та дата договору, укладеного з прямим учасником;
- документ, на підставі якого учасник має право надавати послуги з переказу коштів (із зазначенням повного найменування та адреси місцезнаходження органу, що його видав);
- керівники юридичної особи

9.1. Надання учасником міжнародної платіжної системи до НБУ для реєстрації договору про участь у міжнародній платіжній системі таких документів:

- повідомлення про реєстрацію договору про участь у міжнародній платіжній системі;
- копія договору про участь у міжнародній платіжній системі мовою оригіналу та примірник його перекладу на українську мову. До договору подаються документи, які є невід'ємною частиною договору.

Повідомлення про реєстрацію договору про участь у міжнародній платіжній системі містить такі дані: найменування міжнародної платіжної системи, учасником якої планується стати; повне найменування платіжної організації міжнародної платіжної системи або уповноваженої установи-нерезидента; інформацію про договір (дата та номер договору, дата початку та закінчення дії договору; перелік видів послуг із переказу коштів, які надаватимуться учасником у міжнародній платіжній системі, із зазначенням ініціаторів та отримувачів переказу коштів (юридичні особи, фізичні особи та фізичні особи-підприємці) за кожним видом послуги; види валют переказу; перелік юридичних осіб, що задіяні під час здійснення переказу коштів учасником міжнародної платіжної системи (розрахункові банки, процесингові центри, клірингові установи, інші юридичні особи, задіяні під час здійснення переказу коштів учасником міжнародної платіжної системи); найменування оператора послуг

<p>(зазначається інформація щодо всіх керівників юридичної особи із зазначенням прізвища, ім'я, по батькові, громадянства, дати народження, ідентифікаційний номер); – кінцеві бенефіціарні власники.</p>	<p>платіжної інфраструктури, систему захисту якого використовуватиме учасник міжнародної платіжної системи під час надання послуг із переказу коштів (у разі використання системи захисту оператора послуг платіжної інфраструктури); перелік документів, що подаються разом із повідомленням.</p>
<p>9.2. НБУ приймає рішення про можливість реєстрації учасника платіжної системи протягом 30 робочих днів після отримання повного пакета документів, що відповідає всім встановленим вимогам</p>	
<p>9.2.1. Реєстрація учасника платіжної системи відбувається шляхом унесення НБУ протягом 30 робочих днів із дня отримання повідомлень, передбачених п. 1, 2 розділу III постанови Правління НБУ 04.02.2014 № 43, відомостей щодо нього до Реєстру та подальше письмове повідомлення про це платіжну організацію платіжної системи - резидента та прямого учасника платіжної системи – резидента.</p> <p>Платіжна організація платіжної системи зобов'язана не пізніше трьох місяців з дати внесення НБУ до Реєстру відомостей щодо учасника цієї платіжної системи в разі використання учасником власної системи захисту подати до НБУ опис системи захисту, яку використовуватиме учасник цієї платіжної системи під час надання послуг з переказу коштів, включаючи найменування алгоритмів і довжину ключів, паролів, технологію використання засобів захисту інформації, інформацію про розробника засобів, систему керування ключами.</p>	<p>9.2.1. Реєстрація учасника міжнародної платіжної системи-нерезидента відбувається шляхом видачі НБУ протягом 30 робочих днів із дня надходження до центрального банку повного пакета документів, поданих для реєстрації договору, такому учаснику реєстраційного свідоцтва та внесення відомостей щодо цього учасника до Реєстру, а також у письмовій формі повідомлення учасника міжнародної платіжної системи про внесення відомостей щодо нього до Реєстру.</p>
<p>9.3. Розміщення НБУ інформації про реєстрацію учасника платіжної системи на своїй сторінці офіційного інтернет-представництва протягом п'яти робочих днів із дня внесення до Реєстру відомостей щодо цього учасника</p>	

Додаток В

Значущі платіжні системи за категоріями в Україні*

Категорія платіжної системи	Критерії важливості: – обсяги операцій; – види послуг (відповідність одному з критеріїв)	Назва, вид платіжної системи / платіжної організації, віднесеної до категорії важливості (за результатами моніторингу діяльності платіжних систем у 2019 році)
Системно важливі	1) більше ніж 10% міжбанківських переказів від загальної суми переказів, виконаних у країні системами міжбанківських розрахунків та через кореспондентські рахунки банків, відкриті в інших банках України; 2) перекази коштів за правочинами з державними цінними паперами на відкритому ринку; 3) забезпечення врегулювання зобов'язань учасників, які виникають в інших платіжних системах	1) СЕП НБУ – національна міжбанківська / НБУ
Соціально важливі	1) більше ніж 10% внутрішньодержавних переказів коштів та транскордонних переказів коштів від загальної суми переказів, виконаних системами переказу коштів, створених резидентами та нерезидентами;	1) «Поштовий переказ», небанківська внутрішньодержавна / АТ «Укрпошта»; 2) «FORPOST» (на сьогодні – NovaPay), міжнародна система переказу коштів/ ТОВ «ПОСТ ФІНАНС»; 3) «MasterCard»,

* Відповідно до нормативно-правових актів України, а також даних сайту офіційного інтернет-представництва НБУ.

		2) більше ніж 10% операцій з використанням електронних платіжних засобів від загальної суми операцій, виконаних системами роздрібних платежів на території України	міжнародна карткова / MasterCard International Incorporated (США); 4) «VISA», міжнародна карткова / Visa International Service Association (США); 5) «Western Union», міжнародна система переказу коштів / Western Union Financial Services Inc/Western Union Network (France), SAS (США/Франція)
Важливі системи	платіжні	1) частка міжбанківських переказів становить від 5 до 10% від загальної суми переказів, виконаних у країні системами міжбанківських розрахунків та через кореспондентські рахунки банків, відкриті в інших банках України; 2) частка внутрішньодержавних переказів коштів та транскордонних переказів коштів становить від 5 до 10% від загальної суми переказів, виконаних системами переказу коштів, створеними резидентами та нерезидентами; 3) частка операції з використанням електронних платіжних засобів становить від 5 до 10% від загальної суми операцій, виконаних системами роздрібних платежів на території України; 4) частка	1) «FLASHPAY», внутрішньодержавна система переказу / ПрАТ «Банк Фамільний»; 2) «City 24», міжнародна ситема переказу коштів / ТОВ «ФК «ФЕНІКС»; 3) «Фінансовий світ», внутрішньодержавна небанківська / ТОВ «Українська платіжна система»; 4) «MoneyGram», міжнародна система переказу коштів / MoneyGram Payment Systems Inc. (США); 5) «INTELEXPRESS», міжнародна система переказу коштів / АТ Мікрофінансова організація «ІНТЕЛЕКСПРЕС» (Грузія); 6) «RIA», міжнародна система переказу коштів / CONTINENTAL EXCHANGE SOLUTIONS INC (США).

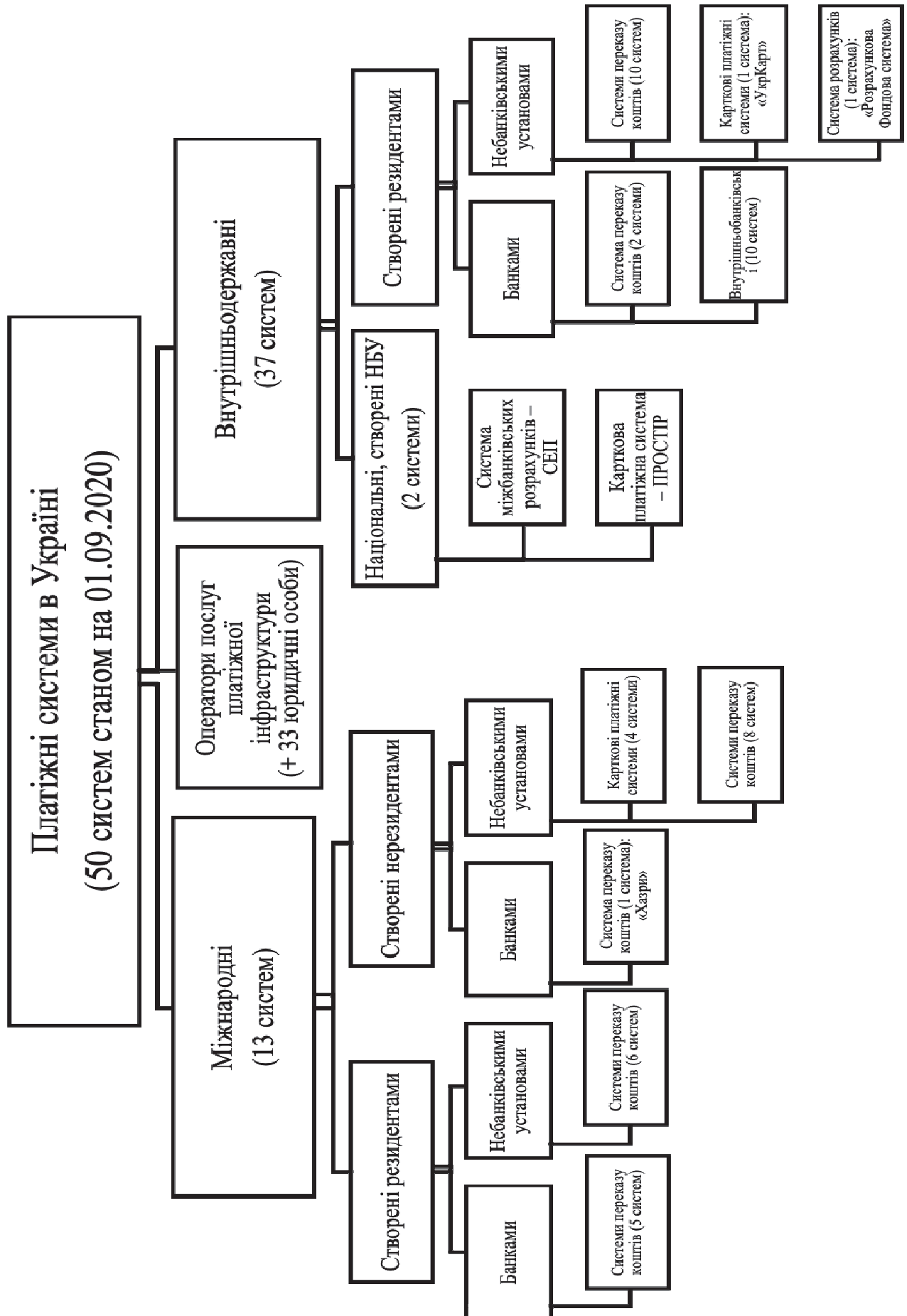
	<p>внутрішньодержавних переказів коштів становить більше ніж 5% від загальної суми внутрішньодержавних переказів коштів, виконаних системами переказу коштів, створеними резидентами та нерезидентами;</p> <p>5) частка транскордонних переказів коштів становить більше ніж 5% від загальної суми транскордонних переказів, виконаних системами переказу коштів, створеними резидентами та нерезидентами;</p> <p>б) платіжна система є єдиною на ринку за видом послуг</p>	
--	---	--

Значущі оператори послуг платіжної інфраструктури в Україні *

Значущі оператори послуг платіжної інфраструктури	
Критерій важливості: – обсяги операцій (за кількістю та/або сумою)	Найменування оператора послуг платіжної інфраструктури та його країни (за результатами моніторингу їх діяльності в 2019 році)
обробка більше 10 % операцій, оброблених операторами послуг платіжної інфраструктури-резидентами у платіжних системах, внесених НБУ до Реєстру.	1) ПрАТ “Український процесінговий центр” (Україна); 2) ТОВ “ТАС ЛІНК” (Україна)

* Відповідно до нормативно-правових актів України, а також даних сайту офіційного інтернет-представництва НБУ.

Платіжні системи в Україні

Пропозиції до удосконалення законодавства України у сфері платіжних систем та переказу коштів за результатами дослідження фінансово-правового регулювання платіжних систем в Україні

Сформульовано низку змін і доповнень до Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні», серед яких, зокрема:

– внести зміни до п. 1.29 ст. 1 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» та викласти п. 1.29 ст. 1 у такій редакції: «платіжна система – сукупність структурних елементів, до яких належать платіжна організація, розрахунковий банк, учасники/члени, оператор(и) послуг платіжної інфраструктури, що взаємодіють на договірних засадах для надання платіжних та/або операційних, інформаційних, інших технологічних послуг, пов'язаних з використанням набору платіжних інструментів, процедур та дотриманням правил переказу коштів»;

– доповнити ст. 1 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» п. 1.29¹ такого змісту: «платіжна система України (платіжний простір України) – сукупність платіжних організацій, учасників/членів внутрішньодержавних та міжнародних платіжних систем, а також операторів послуг платіжної інфраструктури, постачальників платіжних послуг, які функціонують на території України та надають послуги щодо проведення переказу коштів відповідно до законодавства України, та заходів нагляду (оверсайта) платіжних систем з метою забезпечення їх безперервного, надійного та ефективного функціонування»;

– внести зміни до п. 15.1 ст. 15 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» та викласти абзац перший п. 15.1 ст. 15 у такій редакції: «Електронні гроші – одиниці вартості, що зберігаються на електронному пристрої, передбачаються для отримання коштів у готівковій або безготівковій формі з метою здійснення платіжних операцій та приймаються

іншими особами, ніж особа, яка їх випускає, і є безстроковим грошовим зобов'язанням цієї особи на пред'явника»;

– доповнити п. 9.1 ст. 9 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» абзацем другим такого змісту: «Національна платіжна система – внутрішньодержавна платіжна система, яка згідно з законодавством створюється Національним банком України для проведення міжбанківських розрахунків або роздрібних платежів, або розрахунків цінними паперами у національній валюті на території України та взаємодіє з платіжними системами інших держав» та абзацем третім такого змісту: «Внутрішньобанківські платіжні системи призначені для проведення розрахунків між клієнтами, рахунки яких відкриті в одному і тому ж банку. Проведення розрахунків за внутрішньобанківськими платіжними системами здійснюється в порядку, встановленому в договорах між клієнтом і банком»;

– внести зміни до п. 41.3 ст. 41 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» та доповнити новим абзацем п. 41.3 ст. 41 у такій редакції: «Значуща платіжна система – платіжна система при її відповідності в сукупності таким критеріям: 1) через дану платіжну систему проводяться платежі та (або) перекази коштів за грошовими зобов'язаннями учасників ринку цінних паперів України та (або) валютного ринку України; 2) через дану платіжну систему проводяться платежі та (або) перекази коштів з метою проведення Національним банком України державної грошово-кредитної політики». У зв'язку з цим абзац перший п. 41.3 ст. 41 вважати абзацем другим;

– доповнити ст. 1 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» п. 1.19⁴ такого змісту: «негайно - найкоротший термін протягом робочого дня, в який мають здійснюватися (відбуватися) відповідні дії з моменту настання підстав для їх здійснення».

Запропоновано внести зміни до п. 7 ч. 1 ст. 7 Закону України «Про Національний банк України» та в п. 7 ч. 1 ст. 7 після слова «технологій» виключити фразу «створює та забезпечує безперервне, надійне та ефективне функціонування, розвиток створених ним платіжних та облікових систем»,

замість якої додати новий текст такого змісту: «забезпечує розвиток створених ним національних платіжних систем, а також облікових систем».

З метою перспективного розвитку законодавчого забезпечення відносин у сфері платіжних послуг та платіжних систем рекомендовано прийняття нового Закону України «Про платіжні послуги та платіжні системи».

Запропоновано з урахуванням норм Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення механізмів регулювання банківської діяльності» від 13.05.2020 на законодавчому рівні визначити та закріпити процедуру відшкодування шкоди, завданої небанківській установі як платіжній організації/учаснику платіжної системи/оператору послуг платіжної інфраструктури внаслідок протиправного (незаконного) позбавлення даної юридичної особи права надавати платіжні послуги, а також здійснювати операційні, інформаційні та інші технологічні функції щодо переказу коштів.

Додаток Д

**Порівняльна таблиця з запропонованими змінами до Закону України
«Про платіжні системи та переказ коштів в Україні»
щодо термінів «платіжний термінал», «програмно-технічний комплекс
самообслуговування», «банківський автомат самообслуговування
(банківський автомат)»**

Чинна редакція Закону	Редакція із запропонованими змінами
п. 1.2 ст. 1 банківський автомат самообслуговування (банківський автомат) – програмно-технічний комплекс, що надає можливість держателю електронного платіжного засобу здійснити самообслуговування за операціями одержання коштів у готівковій формі, внесення їх для зарахування на відповідні рахунки, одержання інформації щодо стану рахунків, а також виконати інші операції згідно з функціональними можливостями цього комплексу;	п. 1.2 ст. 1 банківський автомат самообслуговування (банківський автомат) – програмно-технічний пристрій, що надає можливість держателю електронного платіжного засобу здійснити самообслуговування за операціями з ініціювання переказу коштів, одержання коштів у готівковій формі, одержання інформації щодо стану рахунків, а також виконати інші операції згідно з функціональними можливостями цього пристрою.
п. 1.32 ¹ ст. 1 платіжний термінал – електронний пристрій, призначений для ініціювання переказу з рахунка, у тому числі видачі готівки, отримання довідкової інформації і друкування документа за операцією із застосуванням електронного платіжного засобу;	п. 1.32 ¹ ст. 1 платіжний термінал – це електронно-технічний пристрій, призначений для ініціювання переказу коштів з рахунка, у тому числі отримання довідкової інформації і друкування документа за операцією із застосуванням електронного платіжного засобу.
п. 1.32 ² ст. 1 програмно-технічний комплекс самообслуговування – пристрій, що дає змогу користувачеві здійснювати операції з ініціювання переказу коштів, а також виконувати інші операції відповідно до функціональних можливостей цього пристрою без безпосередньої участі оператора (касира)	п. 1.32 ² ст. 1 програмно-технічний комплекс самообслуговування – платіжний пристрій, що надає можливість користувачу здійснити самообслуговування за операціями з ініціювання переказу коштів, внесення коштів у готівковій формі для зарахування на відповідні рахунки, одержання інформації щодо стану рахунків, а також виконати інші операції згідно з функціональними можливостями цього пристрою без участі оператора (касира).

АКТИ ВПРОВАДЖЕННЯ

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор з науково-педагогічної роботи
ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені
Вадима Гетьмана»

(Handwritten signature)

А. М. Колот

«21» листопада 2019 року

АКТ

впровадження результатів дисертаційного дослідження Пожидаєвої Марії Анатоліївни на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право на тему: «Фінансово-правове регулювання платіжних систем в Україні»

Комісія у складі: директора Навчально-наукового інституту «Юридичний інститут ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», доктора юридичних наук, професора Колодія Анатолія Миколайовича; завідувача кафедри фінансового права, доктора юридичних наук, професора Дмитренко Ємілії Станіславівни; завідувача кафедри підприємницького та корпоративного права, доктора юридичних наук, доцента Шимон Світлани Іванівни склала цей акт про те, що основні результати дисертаційного дослідження доцента кафедри фінансового права, кандидата юридичних наук, доцента Пожидаєвої Марії Анатоліївни на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право на тему: «Фінансово-правове регулювання платіжних систем в Україні» впроваджені в освітній процес університету, зокрема з їх урахуванням:

- 1) сформовано робочу програму навчальної дисципліни «Захист прав користувачів платіжних систем», яка є однією зі складових комплексної підготовки фахівців галузі знань 08 «Право» спеціальності 081 «Право», для студентів другого (магістерського) рівня вищої освіти;
- 2) розроблені методичні матеріали з вивчення навчальної дисципліни «Захист прав користувачів платіжних систем»;
- 3) застосовуються при підготовці та проведенні лекцій, семінарських і практичних занять із слухачами з навчальних дисциплін «Конституція України та права людини», «Фінансове право», «Захист прав користувачів платіжних систем», «Правове регулювання валютних відносин», «Фінансовий процес», «Корпоративне право», «Правове регулювання електронної комерції», які

стосуються актуальних питань розвитку фінансово-правових відносин у сфері надання платіжних послуг та захисту прав їх користувачів;

Матеріали дисертації М. А. Пожидаєвої використані в науковій діяльності Юридичного інституту, а саме в рамках планової дослідницької теми «Угода про асоціацію України з Європейським Союзом як основа розвитку її національного законодавства» (номер державної реєстрації 0115U003418) у частині надання пропозицій щодо реформування законодавства України в сфері платіжних систем та переказу коштів з урахуванням досвіду ЄС, та опубліковані в колективній монографії, а саме: Пожидаєва М. А. Імплементация стандартів ЄС у сфері здійснення платіжних трансакцій у законодавство України. *Адаптація національного законодавства відповідно до Угоди про асоціацію з Європейським Союзом*: монографія / за ред. О. В. Кузьменко (Спеціальне редагування: О. В. Кузьменко, В. Г. Чорна). Київ: Видавничий центр «Кафедра», 2019. С. 640-654.

В освітньому процесі ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» науково-педагогічні працівники, здобувачі вищої освіти застосовують результати дослідження, що представлені в таких роботах М. А. Пожидаєвої й відображають основні положення її дисертаційного дослідження:

1. Пожидаєва М. А. Платіжна система та публічний інтерес: економіко-правовий взаємозв'язок на стадії виконання бюджетів. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2019. № 2. Volume 2. С. 114-120.

2. Пожидаєва М. А. Перехід від валютних обмежень до правової регламентації як сприятлива умова для ефективного функціонування платіжних систем в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2017. № 1. С. 98-103.

3. Пожидаєва М. А. Роль міжнародних стандартів у правовому регулюванні платіжних систем. *Публічне право*. 2016. № 4. С. 115-121.

4. Пожидаєва М. А. Науково-аналітичний підхід до розуміння правової природи електронних грошей. *Держава і право*. 2014. № 65. С. 184-192.

5. Пожидаєва М. А. Правове забезпечення формування єдиного національного платіжного простору в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2013. № 10. С. 53-56.

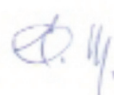
Члени комісії:

Директор Навчально-наукового інституту
«Юридичний інститут ДВНЗ «Київський
національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана»,
доктор юридичних наук, професор

А. М. Колодій

Завідувач кафедри фінансового права,
доктор юридичних наук, професор

Е. С. Дмитренко

Завідувач кафедри підприємницького та
корпоративного права,
доктор юридичних наук, доцент

С. І. Шимон

НАЦІОНАЛЬНИЙ БАНК УКРАЇНИ

вул. Інститутська, 9, м. Київ, 01601, Україна
 телефон: 0-800-505-240
 факс +380 (44) 230-20-33, 253-77-50
 e-mail: nbu@bank.gov.ua Код ЄДРПОУ 00032106

NATIONAL BANK OF UKRAINE

9, Instytutska St., Kyiv, 01601, Ukraine
 phone: 0-800-505-240
 fax +380 (44) 230-20-33, 253-77-50,
 e-mail: nbu@bank.gov.ua

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження

Пожидаєвої Марії Анатоліївни

«Фінансово-правове регулювання платіжних систем в Україні» на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право

Ознайомлення з основними положеннями та рекомендаціями дисертації М. А. Пожидаєвої на тему: «Фінансово-правове регулювання платіжних систем в Україні» дозволяє відзначити актуальність, своєчасність, теоретичну та практичну цінність проведеного дослідження. Висновки та пропозиції авторки використовуються в нормопроектувальній діяльності Національного банку України у сфері платіжних правовідносин, а також у вдосконаленні методичних розробок відповідних структурних підрозділів центрального банку.

Окремі положення дисертаційного дослідження Пожидаєвої М. А. враховані при формуванні правових позицій Національного банку України щодо здійснення захисту прав користувачів платіжних послуг. Сформульовані в роботі рекомендації та узагальнення прийняті до уваги при розробці пропозицій щодо удосконалення державного нагляду (оверсайта) платіжних систем.

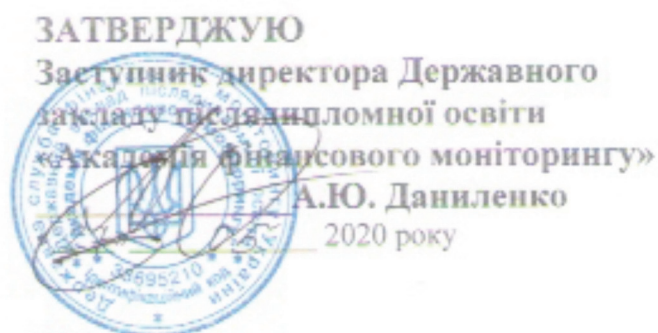
Довідка надана для пред'явлення за місцем вимоги.

Заступник директора Юридичного
 департаменту – начальник Управління
 правового забезпечення банківського нагляду
 та ринків капіталу

В.М. Бедненко

Начальник Управління правового забезпечення
 підготовки законодавчих пропозицій Юридичного
 департаменту

15.06.2020

АКТ

**впровадження результатів дисертації Пожидасвої Марії Анатоліївни на
 тему: «Фінансово-правове регулювання платіжних систем в Україні»,
 поданої на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за
 спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право;
 інформаційне право**

Комісія у складі: завідувача Центру підвищення кваліфікації працівників державних органів та міжнародного співробітництва, кандидата економічних наук, доцента Процюк Т.Б., завідувача Центру підвищення кваліфікації працівників суб'єктів первинного фінансового моніторингу Вербицької Л.О., заступника завідувача Центру підвищення кваліфікації працівників державних органів та міжнародного співробітництва Кочубей І.І., склали цей акт про те, що матеріали дисертаційного дослідження здобувачки наукового ступеня доктора юридичних наук Пожидасвої Марії Анатоліївни на тему: «Фінансово-правове регулювання платіжних систем в Україні» зі спеціальності 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право, впроваджені в освітній процес і науково-дослідну роботу та використовуються в практичній діяльності Державного закладу післядипломної освіти «Академія фінансового моніторингу» під час проведення занять зі слухачами курсів перепідготовки та підвищення кваліфікації спеціалістів в сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, а також у сфері запобігання та протидії корупції.

Основні практичні здобутки були враховані при розробці освітніх програм підвищення кваліфікації для працівників органів державної влади та суб'єктів первинного фінансового моніторингу Академією фінансового моніторингу. У практичній діяльності Академії фінансового моніторингу використовуються в якості рекомендованих джерел такі матеріали Пожидасвої М. А., як:

1. Пожидасєва М. А. Локальні акти банків та небанківських фінансових установ: їх правова природа. *Підприємництво, господарство, право*. 2009. № 11. С. 157-160.
2. Пожидасєва М. А. Особливості правового режиму металевих рахунків. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2010. № 9. С. 62-69.
3. Пожидасєва М. А. Правове регулювання золотовалютних резервів України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2011. № 3. С. 74-80.

4. Пожидаєва М. А. Правове регулювання операцій з електронними грошима в Україні. *Адміністративне право та процес*. 2014. № 3 (9). С. 133-146.

5. Пожидаєва М. А. Визначення правових меж діяльності систем онлайн платежів в Україні. *Журнал східноєвропейського права*. 2015. № 15. С.116-123.

6. Пожидаєва М. А. Про необхідність викладання фінансово-правових дисциплін у вищих навчальних закладах із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських. *Адміністративне право та процес*. 2015. № 3. С. 115-123.

7. Пожидаєва М. А. Роль міжнародних стандартів у правовому регулюванні платіжних систем. *Публічне право*. 2016. № 4. С. 115-121.

8. Пожидаєва М. А. Правовий аналіз «прихованих» ризиків незакритих карткових рахунків. *Правове регулювання економіки: збірник наукових праць*. Київ: ДВНЗ «КНЕУ ім. Вадима Гетьмана», 2017. Вип. 16. С. 81-92.

9. Пожидаєва М. А. Платіжна система та публічний інтерес: економіко-правовий взаємозв'язок на стадії виконання бюджетів. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2019. № 2. Volume 2. С. 114-120.

10. Пожидаєва М. А. Еволюція використання електронних платіжних інструментів: фінансово-правовий аспект. *Правові горизонти*. 2020. № 20 (33). С. 79-84.

Зазначені праці, а також дисертаційне дослідження, підтвердили високий теоретичний і навчально-практичний рівень, практичну доступність і доцільність за результатами використання під час проведення занять.

Сформульовані в роботі Пожидаєвої М. А. «Фінансово-правове регулювання платіжних систем в Україні» пропозиції та узагальнення доведені до відповідних підрозділів Державної служби фінансового моніторингу України як такі, що є науково обґрунтованими і мають необхідний теоретичний, методологічний рівень та практичну цінність для формування засад державної політики України.

Комісія:

Завідувач Центру підвищення кваліфікації працівників державних органів та міжнародного співробітництва, кандидат економічних наук, доцент

Т.Б. Процюк

Завідувач Центру підвищення кваліфікації працівників суб'єктів первинного фінансового моніторингу

Л.О. Вербицька

Заступник завідувача Центру підвищення кваліфікації працівників державних органів та міжнародного співробітництва

І.І. Кочубей